

પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૫ માર્ગશિર્ષ કૃત્તિકા ૧૪ [અંક ૨

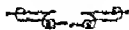
॥ શ્લોકઃ ॥

કિન્નામ રોદિપિ સયે ત્વયિ સર્વશક્તિઃ
 બ્રામ્હ્યયુક્ત મગધન્ મગદ્ સ્વરૂપમ્ ।
 ઐલોક્યમેતદ્દક્ષિણં તેષ પાદમુલે
 આ મૈષ દિ પ્રમથતે ન જટઃ કદાચિદ્ ॥

આ અર્થઃ—બહે! શા માટે તું રહે છે? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે. હે
 બ્રમવત્! તારા સર્વશક્તિમાં પાન રચાપને તુ બ્રમવત્ કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા
 પદમાં પડશે આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ

Printed at the Lalshmi Vilas Press, in Bhau Kales Lane Baroda by Mr
 K. G Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhutdi
 Sampo no 10-22 BARODA

વપયાનુક્રમાણકા



વિષય.

પૃષ્ઠાંક

૧ પદ્યસંગ્રહ.

મોગી વાતો કરી સમડીએવો મુદ્ર ધ્યેય ન રાખવા તથા સમડીએવા જનોથી ન
છેતરાવા શિખામણ ૩૩

૨ વેદાંત

૧ મધીયુ' સદ્વિચારસંગ્રહ ૩૮
૨ પુદા અને ખાલક કયા છે ? ... ૪૪
૩ સિદ્ધમંદિરના સિદ્ધ મૂનો ... ૪૬
૪ સદુ જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર ... ૬૨

૩ યોગ

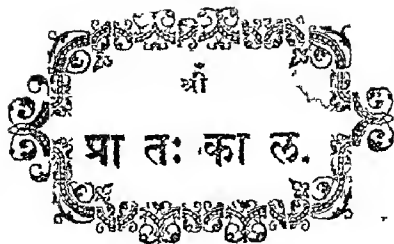
રાજ્યોગ ૫૧

૪ સામાજિક વિષયો.

૧ સ સારસ્વ મારો ૪૧

મર્કીર્ણ.

૧ પ્રસ ગાનુક્રમ ... ૩૫
૨ તમે પેસાગર છો ? ... ૫૮
૩ શિયાળામાં આરોગ્ય સુદૃઢ કરવાઅર્થે આ પ્રયોગ કરશો ! ... ૫૫
૨ વલુશ્રિમતા સબધમા થીમાન્દસિંહાચાર્યજી'ગુ' કરે છે ? ... ૫૭
૩ વર્તમાન સ્થિતિસબધમા ચોડા વિચારો ... ૬૦



પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણ ૦ ૧૪ [અંક ૨

॥ ૐ શ્રી ॥

મોટી વાતો કરી સમઢીજેવો કુદ્ર ધ્યેય ન રાખવા,
તથા સમઢીજેવા જનોથી ન છેતરાવા શિલામણ.



દોહરા.

હથે હથે ઉડતી, સમઢી હથે જાય,
નિહાળો પક્ષી જાણી, મનમા ચક્રિત જાણાય.
હથા અતિ પ્રદેશમાં, રમતી તેહ જાણાય,
ચિદ્વક્ત્રી તેને લક્ષી, પક્ષી લાગે પાય.
સ્તુતિ તેની કરવા સહ, લાગ્યાં નિજ મનમાં,
ધન્ય જન્મ સમઢીતણી, નિશ્ચય જૂતળમાં.
પણ તેણે હથે જઈ, રાખી નીચે લક્ષ,
સુઠડું શોધી કાઢીયું, કરવા તેના ભક્ષ.
સુઠડું ઘેરવું ન્યાણીને, પહેલું એક જાણાય,
વિદ્યુત વેગથી આવી તે, ઉતરી તે રવળમાં.
કાહેલા સુઠાવણું, પ્રીતે આઈ માંસ,

રાજી મનમાં તે થતી, કરજો વાચક કયાસ.
 આ રીતે કંઈ જગત્માં કરતા ઉચી વાત,
 લક્ષ રહે પણ તેમનો, નીચો એ નિર્ધારિત.
 યોગ ભક્તિ ને જ્ઞાનની, કંઈ જન કરી ચર્ચાય,
 રાજે સ્ત્રીધનપ્રાપ્તિની, ઘરજા નિજ ઉરમાંહ.
 યોગ ભક્તિને જ્ઞાનતું, ફળ ના મળતું જરાય,
 આવા જન પણ જગત્માં, ઉલટા નીચે જાય.
 જેનો જેવો જગત્માં, લક્ષ તુલ્યથી હોય,
 તે પદમાં તે જઈ ભળે, શિકા ન ધરે કોય.
 વાતો મોટી કરી કરી, રાજો ન નીચો ધ્યેય,
 નીચે જાશે જગત્માં, જાણો નિઃસંદેહ.
 મોટી વાતો કંઈ કરી, ધ્યેય ધરે અતિ તુચ્છ.
 જગમાં તેવા જન જુઓ, પામે ન પદ કદી ઉચ્ચ.
 સમડીજેવા જનથકી, રહેજો આવધ વોર,
 પૂરા ઠગ લહો તેમને, સિદ્ધ ન તે ગંભીર.
 તેમની મોટા વાતની પ્રતારણની માંહ,
 બંધુ ! ફસાશે ના કદી, સાવધ રહીને સહાય.

પ્રસંગાનુરૂપમ્.

— મેટની કથા પણ જાણવાળેની છે. તેને દીવાળીકપર તૈયાર કરવાની અમારી ઇચ્છા હતી. ઇશ્વરેચ્છાથી તે પૂર્વે તૈયાર થઈ ગઈ હતી તેને જ્યાં પ્રાત દાલ ઉપાય છે તે લક્ષ્મીવિલાસ છાપખાનામાં પ્રથમ આપી હતી ત્યાં પંદર વિથ દિવસ પડી રહી. પછી તેને તાકીદે થઈ કરવાનું હતું એટલે તેમણે તે પાછી આપી. દારણ એ હતું, કે તે વખતે તે છાપખાનામાંથી કેટલાક માણસો જતા હતા તેમને પણ દોષ ન હતો. માણસોવિના તે શું કરે? પ્રાતઃકાનના અંકે વિચલે નીકળવામાં પણ આ જ દારણ છે તે પછીથી તેને લક્ષ્મીપ્રલેહની પ્રેસમાં છાપવા આપી ત્યાં પણ પંદર વીથ દિવસ પડી રહી તેમને તાકીદે કામ કરવાનું હતું ત્યારે તેમણે મધુ કે બીજે તાકીદે કામ થતું હશે તો કરાવી લે, કહીને તે પાછી આપી. તે પછીથી તેને અમદાવાદ છાપખાના પ્રેસમાં મોકલી. ત્યાં પણ માણસો જતા રહ્યા હતા જેથી ત્યાં પણ પંદર વીથ દિવસ તે પડી રહી. પછીથી આગચર મહિનામાં જાતે અમદાવાદ જઈને ત્યાં રહીને મુદ્ર જોઈને તેને તાકીદે તૈયાર કરાવી ત્યારે તે થઈ ગઈ.

— હશે, વહેની મોડી પણ તે થઈ એટલે ઇશ્વરનો મોટો ઉપકાર એટલો મોટો પૂરતો થશે, એમ અનુમાન હતું, પણ તેને પેકાણે તે દોઢસો ઉપર પૂરતો થઈ, જેઓ અર્ચ્ય પણ ધારવા કરતાં દોઢે આશુ. જેવી ઇશ્વરેચ્છા.

— આ ઉપકાર તમને સર્વત્ર અધિક સચિત્ર યથો સંબંધે છે. આજમુદ્ધીમાં મારા લખેલા લેખોમાં આ લેખ મુદ્દન સ્થિતિ કરે છે, એમ મારું માનવું છે. તમે તેને ધ્યાનપૂર્વક વાચશો તો તમને તેની ઉપયોગિતા તેમજ મહત્તા સમજાયાવિના નહિ રહે. પરંતુ તમારે તેને ધ્યાનપૂર્વક વાચવો જોઈએ, તે લેખ તમને સામાન્યજેવો જણાતો હોય તો તેવો સામાન્ય નથી, પરંતુ અત્યંત મૂલ્યવાન છે. મનુષ્યના દુઃખમાન સત્ત્વર ટાળવાનો માર્ગ તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે તેને એકવાર વાંચો, બે વાર વાંચો, પાંચવાર વાંચો, દશવાર વાંચો, અને તેના રહસ્યને અત્યંત તમાગ અતઃકરણમાં દૃઢ થતાં તમે પરમ નિશ્ચયપણાનો, નિર્ભયતાનો, અને સુખશાંતિનો અનુભવ કરશો. કદાચ આજે હું તમને કહું છું તેટલી મહત્તાવાળી આ વેટ તમને તત્કાલ જ જણાય તો તેની ચિંતા નહિ. તેને સંભાળીને એકાદ વખત વાંચીને સાચવી રાખજો. પછી કોઈ પ્રસંગે કોઈ પ્રતિકૂલતા કે વિપત્તિ તમને આવે તો તે સમયે તેનાં મુદ્ધ ઉપયાવજો. તેમાંથી તમને કંઈ સમાધાન મળી શકે તેમ છે, કે કેમ તેની શોધ કરજો, અને તમને સુખશાંતિ, ધૈર્ય, કિંસાદ, વગેરે મળશે તથા તમારું દુઃખ ઓછું કરી તેને સમજા ટાળવાના ઉપાય તમને દર્શાવશે.

—દાસે સર્વારે ઇશ્વરની ઈચ્છા હોય, અને દેહાચ પ્રાન:દાસ બધ પડે અને કું નવો કાષ્ટ પણ લેખ ન લખીયકું" તો પણ આ ઉદ્ધવા લેખથી અને આત્મસતોષ છે, કે મેં મારું કર્તવ્ય કર્યું છે, અને પ્રાત:દાસના ઉપાસકોને મારે જે મુશ્કવાન વસ્તુ આપવાની તે મેં આપી છે. આ મુશ્કવાન વસ્તુનો ઉપયોગ કરી મુખી થવું, એ તેમના પોતાના દાસમાં છે.

—તેમ જ તમે લવાજમ આપો છો તેના બદલામાં હું તમને ચાલુ વર્ષે ખીજ આઠ ન આપું તો પણ તમારા લવાજમ કરતાં મેં તમને આ ઉપદાર આપીને મધ્ય વધારે આપ્યું છે, એમ કું ખતું છું.

x

x

x

x

x

—આ ઉપદારમાં ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે તેનું કદ મોટું થવાથી વધારે ખરચ થવાથી તથા ચાલુ વર્ષથી પ્રાન:દાસના સારા કામગીરી વાપરવાનો વિચાર રાખ્યાથી ખરચ વધારે આવવાનો સંભવ છે. જેથી તે ખીજ સાદામ્પ તે પ્રમાણમાં નહિ મળી આવે તો પછી પ્રત્યેક માસે થોડો વખત તે વધારાના ખરચને પડોચી વળવામાટે પ્રાત:દાસના થોડા પૃષ્ઠ જોડાં આપીશું. મારા કામગીરી ઉપર પ્રાત:દાસ છાપવાની અમારી પણ વખતથી ઇચ્છા હતી અને તે કામગીરીના થોડા ભાવ ધટવાથી સિદ્ધ થઈ છે. આવા સારા રોખને કચરાનેવા કામગીરી ઉપર છાપવા, એ અમને થોડા જ જણાવું ન હતું, પણ કામગીરીના ભાવ આક્રમણ વધી ગયેલા એટલે અમે નિરુપાય હતા.

x

x

x

x

x

—અમા વર્ષમાં અમે જણાવી ગયા હતા, કે નવા વર્ષથી એક ઉપયોગી કૃતમ નવિન રોખ પ્રાત:દાસમાં આપવામાં આવશે તે પ્રમાણે કાર્તિકના અંકથી સિદ્ધમં-દિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો, " એ નામનો રોખ આપવાનું થકુ થયું છે. પ્રથમ અમારો વિચાર આ રોખનું નામ કદમધુમ એવું આપવાનો હતો, અને તે પ્રમાણે કાર્તિકના અંકમાં અમે પ્રસંગાતુરપમ્માં જણાવ્યું પણ હતું. પણ પાઠગથી તે નામ અમને થોડા ન જણાયું, પણ તેને બાદે " સિદ્ધમંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો, " એ નામ અમને વધારે થોડા જણાયું જેથી તે નામ રાખ્યું છે.

—આ રોખમાં જે વિચારો આવનાર છે, તે વિચારોને અમે ગદ્ય માલના પ્રાન:દાસમાં જણાવ્યાપ્રમાણે શ્રી અધ્યાત્મવિદ્યાપાસક મંથમાળાના નામથી સ્વતંત્ર રોખરૂપે પ્રસિદ્ધ થનાર મથમાળાના પ્રકટ કરવાના હતા. તેનાં પચાસેક માહોકા થઈ ગયાં હતાં સોએક માહોકા થામ એટલે તેને પ્રસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હતી કેટક પ્રસ્તુતની હિંમત પાંચ ૧. રાખવાની હતી અને દર વજુ મંદિરને એક એક મથમાળા બદલે પાવવાનો વિચાર હતો. તેને જે રૂપમાં અમે પ્રસિદ્ધ કરવા ઇચ્છતા હતા તે રૂપમાં તેને પ્રસિદ્ધ કરી દેવા તો તેનાં સો માહોકા થયાં એ સદજ હતું.

—અમને આ મથમાળાથી અગ્રુક આવિંક લાભ થાત. પણ અમને જણાયું, કે અમે જે વિચારો તેને બાદે આપવાના છીએ તેનું મુલ્ય તેથી મધ્ય વધારે છે. જેથી તેના

વાળ થોડી વ્યક્તિઓને આપવાને બદલે વધારે વ્યક્તિઓ તે, એ જ દીક છે, એમ જણા-
સાચી અને તે અંચમાળાનો વિચાર તત્કાલ બંધ રાખીને તેમાં જો વિચારો અને પ્રસિદ્ધ
દરવાજા હતા તે વિચારો પ્રાતઃકાલમાં જ પ્રસિદ્ધ દરવાજા અંતર્યામી ધર્મરત્ન જેવેથી
સાચા મળે છે. અમારે પૈસાની જરૂર હશે તો, અને છોએ અને અમારા ધર્મરત્ન તે
પ્રસન્ન તેમને અને ઉપાસી લેવું.

—આ લેખ આરંભમાં જરા સમજવો. કાઠિન જણાશે, પણ પછીથી તે સરળ
લાગશે. આરંભના પ્રથમ પાઠનાં સૂત્રો સમજવાં જરા કઠિન છે. તો પણ તેને ખ્યાન-
પૂર્વક વાર વાર વાંચવાથી તે સમજાઈ જશે. એક એક પાઠ પુરો થતાં છેવટે તેમાં આવેલાં
સૂત્રોનો સાર પણ આપવામાં આવશે જેથી જે બાબત નહિ સમજાઈ હોય તે તે વખતે
સ્પષ્ટ થશે. પણ પ્રત્યેક વાચકે તેને પોતાની મેળે વિચાર કરીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો,
કે તેવો અભ્યાસ તેની અંતઃકર્મ જાતિ કરનાર છે.

—આ લેખ અથવા સૂત્રોને સમજીને તેને પોતાના હૃદયમાં દબા કરનારને
અને તદ્દનુકૂલ વિચાર સેવનારને પોતાના જીમિકા વણી ઉંચી ઘણી જણાશે, અને
તેનામાં કોઈ પણ હિંસાતર્ક સિદ્ધ કરવાની શક્તિ પ્રકટશે તથા સામર્થ્ય જામત થશે. આ
સૂત્રોને સમજનારને કોઈ પણ કામ કરવું, કંઈક ધન્ય પ્રાપ્ત કરવું કુશળ જણાશે, નહિ, પણ
તે સદગ જણાશે. રાહમાં આ વ્યક્તિ ધર્મરત્ન સામર્થ્યને પોતાનામાં પ્રકટ કરી શકશે,
અને હિંસાતુલ્ય પદ અથવા સ્થિતિને આ વિશ્વનાં પ્રાપ્ત કરી શકશે. આ સૂત્રોને
અભ્યાસપૂર્વક સમજવાનાં હોવાથી પ્રત્યેક અંકમાં થોડાં થોડાં આપીશું.

—હાલમાં તમને હાથ આ વચનો અતિશયોક્તિમય લાગશે, પરંતુ
તેમાં લેઈ પણ અતિશયોક્તિ નથી, એ જેમ જેમ આ વિષય તમે સમજતા જશો
તેમ તેમ તમને સ્પષ્ટ થશે.

—પ્રથમ અમારે તે પ્રાતઃકાલમાં પ્રસિદ્ધ થાય. એટલે તમારે તેને વાંચીને
સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો. પોતાની મેળે વિચાર કરીને જેટલું સમજી શકાય તેટલું
સમજવાને રિચર ચિત્તે વિચાર કરવો, પછીથી જે નહિ સ્પષ્ટ થયું હોય તે પ્રત્યેક પાઠના
અંતમાં તેનો સાર આપવામાં આવશે ત્યારે તે સ્પષ્ટ થશે. (અપૂર્ણ.)

પ્રકીર્ણ સદ્વિચારસંગ્રહ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૧ થી.)

× × × મારા સાનઆદ રૂપવાના ગાતીયાને એક વખતે કાઢ ઠેકણે બરાવાથી એક નાનુંસરખું કાથું પડ્યું તેને મેં તગન માધી લીધું પચુ વારવાર તે ધોતીયું ધોવાથી તે સાધિતો ભાગ પાછો શટી ગયો, એટલે તે ઠેકણે મેં એ- ઠીગણું માર્યું થોડા વખત પછી વારવાર ધોવાથી તે ઠેકણે પચુ તે કાટ્યું. આ પ્રમાણે માત્ર આપુ ધોતીયું ખરામ થઇ ગયું. એક નાનુંસરખું છિદ્ર પડવાથી તે ખરામ થઇ ગયું.

આ જ પ્રમાણે આપણા જીવનના સંબંધમાં અને છે આપણા જીવનપટકપર કાઢ ડાઘો પડતાં તેને ખરામ કરે છે તે ડાવાને ઠાકવાને આપણે ગમે તેટલું કરીએ છીએ પણ તે દંકાતો નથી. તો આપણા જીવનપટ ઉપર કાઢ પડ્યાં ન પડે, તેમાં કાઢ પણ છિદ્ર ન પડે, તેની અત્યંત સાવધાનતા રાખજો કારણ નાનોસંખ્યો ડાઘો કે છિદ્ર આપણા જીવનને ખરામ કરી મૂકે છે.

એક છિદ્ર પડતાં તે જેમ વધીને સ્વભાવથી મોડું થાય છે, તેમ આપણા જીવનમાં પણ એક છિદ્ર પડતાં બીજા જિંદો અદ્દમ પ્રવેશે છે, પડે છે. મારે આવું એક પણ છિદ્ર ન પડે તેની આરંભના જ સાવધાનતા રાખજો.

મનના સ્વભાવને તમે જાણો છો તેના અભાવ એવો છે કે જે આપણે તેને એક અધગત કે ન કરવાનું કામ કરવા દઈએ છીએ તો તે બીજી વખત તેનું કામ સદજ કરે છે, અથવા તો તેથી ઉત્તરુ અથવા તેથી ઉપર ખરામ કામ તે બીજી વખત કરે છે. એક વખતે તે એક પગથીડું નીચે ઉતરે છે તો બીજી વખત તે બીજું પગથીડું સદજ ઉતરે છે. આ પ્રમાણે તે પછી નીચે અને નીચે જ ઝુરવા માંડે છે. તેથી તે પહેલું પગથીડું નીચે ઉતરવા માંડે તે જ વખતે તેને ચાટકાવો, ન જ વખતે સાવધાન રહો. નીચે નહિ જવાનો અને ઉંચે ચડવાનો આથી ઉન્નૃષ્ટ કાંઈ માર્ગ નથી.

+ × + × +

× × × મારા પ્રતિ સ્નેહ રાખનાર એક બહેની પત્ની એક વખતે માંદાં પડ્યાં. તે- અને મને કાગળ લખ્યો, કે આ સ્થિતિ છે મેં તે માંદાના આરોગ્યનિમિત્તે મારું નિત્ય કર્મ પરવારી ગયા પછી પચારડિન એક બે માળાઓ ફેરવવા માંડી તેટલામાં મારા એક બહેની માંદા પડ્યા, તે મારાપ્રતિ સ્નેહ રાખતા દના. તેમણે મને લખ્યું, મેં તેમને માટે પણ માળા ફેરવવા માંડી આ બંનેને સાડાં થયું એટલે મને મારી કિયામાં શ્રદ્ધા પ્રકટી,

તે પછી મારા એક સ્નેહીતા એકનો એક લોકરો મોટો પથો તેને માટે મેં મારું ક્તૃત્ય કરવા માંડ્યું. એક સ્નેહીએ મને લખ્યું. કે મને હાલમાં પૈસાની વણી જ અડચણ છે, અને બહુ બીડ પડે છે, આ પ્રમાણે મારી પાસે ઘણા મનુષ્યોનાં નામ આપ્યાં મેં આ નામોની એક માદી કરી અને તેને મારા પૂજના સ્થાનમાં લટકાવી. થોડો સમય જતાં આ માદી બહુ લાંબી થઈ ગઈ. તે એટલી કે હું ત્રણ ચાર દલાક તેમને માટે ગાળું તો પશુ એ છા પડે. મેં જોયું તો આ જગત મને ઘણું દુઃખી જણાયું કાંઈ રોગથી કાંઈ દરિદ્રતાથી કાંઈ દેવાથી, કાંઈ આધિથી, અને કાંઈ ઉપાધિથી મને દુઃખી થતાં જણાયાં. આ પ્રમાણે જગતનો મોટો ભાગ મને દુઃખી જણાયો મ ગઈ આ ચારંજમા તો સહન ન થયું અને બહુ જ લાગણી થવા માંડી. હું આ બધાને માટે મારો આખો દિવસ અને રાત્રિ દાઉં તો પશુ એછા પડે એમ મને લાગ્યું કારણ કે દુઃખા અનેક અને હું એક જેથી મેં નીચેપ્રમાણે ભાવના સવારમાં જ ચાલિયાં કરવા માંડી આજે પશુ હું તે લાવનાર છું. તમને યોગ્ય જણાય તો તમે પશુ આ ભાવના સવારમાં જ સ્થિર ચિત્તે કરજો. તે અન્યતુ જ માર દિત સાધનાર છે, એમ નહિ, પશુ ત આપણું પશુ તેટલું જ દિત સાધનાર છે.

“પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ થજો પ્રાણીમાત્રની કીર્તિ થજો, પ્રાણી-માત્રના દુઃખમાં રહેલું અજ્ઞાનમાત્ર દૂર થજો, અને તેમાં જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રકટજો. પ્રાણીમાત્ર આધિ વ્યાધિ તથા ઉપાધિજન્મ દુઃખોથી મુક્ત થઈને પરમ સુખ-શાંતિનો અનુભવ કરજો.”

x x x એક પુરુષને મેં બહુ દુઃખી જોયા. તેમને પૈસાની વણી બીડ હતી અને તેમને માથે ઘણું દેવું થઈ ગયું હતું. તેમનો એકનો એક પુત્ર તથા તથા પત્ની મરી ગયાં હતાં તે જાતે પશુ ઘણા દુઃખી થતા હતા મને તેમને જોઈને કર્મસત્તાના સામર્થ્યનો વિચાર આવ્યા વિના ન રહ્યો મેં તે સત્તાને મનથી વારંવાર પ્રણામ કર્યાં, મેં તેને હૃદયેથી કહ્યું, હે ભગવતિ ! તું જ મહા અજગર છે તારી સત્તા અથવા તારા નિયમે (rules) આ વિધમાં અનુલ્લંઘનીય છે. તારા નિયમેને જેમ એક ગરીબે માથે ચઢાવવા પડે છે. તેમ એક રાજાએ, એક ઈંદ્ર અને એક દેવે પણ માથે ચઢાવવા પડે છે. તને સહજે માથું નમાવવું જ પડે છે.

ઓ દુઃખી છવો ! તમે એ નિયમ કરીને જાણો કે દુઃખ એ તમારા કાંઈ પૂર્વ કર્મ-તુલ્ય ફળ છે. તમારે સુખ જોઈતું હોય, તમારે સુખી થવું હોય તો તેવા ફળને પ્રકટાવે તેવાં જ કર્મ કરો, અને જે પરિણામે દુઃખરૂપ ફળને પ્રકટાવનાર છે, તેવાં કર્મથી નિવૃત્ત થાઓ. સુખતે પામવાનો અને દુઃખથી દૂર રહેવનો આ વિના જગતમાં બીજો માર્ગ નથી જ.

x x x બોડેરામાં હાલમાં ભારે મામપ્રમ આવી રહી છે. વિલાયતથી ડીન્સ એન્ડ વેલ્સ પધારનાર છે તે નિમિત્તે ભારે તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. પાંચસાત લાખ રૂપૈયનું આ નિમિત્તે ખર્ચ થનાર છે તે દોઢ જ દિવસ રહેનાર છે, તેટલામાં આટલી મોટી રકમનું ખર્ચ થનાર છે. તેમને ઉતરવા માટે ઉત્તમોત્તમ સ્થાનની વ્યવસ્થા થશે. જમવા

માટે તેમની રૂચિઅનુસાર ઉત્તમોત્તમ પ્રદાર્થો તૈયાર થશે, તેમને પ્રસન્ન કરવાને હજારો રૂપૈયાનું દારૂખાનું કુટરી, કિમધિકંમ, તે ને રસ્તે ચઢને જનાર છે તે રસ્તા ઉપર હજારો રૂપૈયાનું ખર્ચ થનાર છે.

હું પૂછું છું કે આ શું ? ને સોડો કહે છે, કે આ બધું નકામું ખર્ચ છે, અને પેસાનો દુરુપયોગ છે, તેમને હું પૂછું છું કે આ શું ? ને રસ્તાપર માત્ર તેમની દૃષ્ટિ પડનાર છે. તેને માટે આ હજારો રૂપૈયાનું ખર્ચ શું ? આપણા જેવાં લાખો મનુષ્યો આ ખોટું છે, ખોટું ચાય છે, એવી બૂરો પાડ્યા કરે છે, છતાં આ પ્રમાણે એક વ્યક્તિને માટે માત્ર છત્રીસ કલાકના પાંચ સાત લાખ રૂપૈયા ખર્ચ શું ? સોડો કહે છે, કે આટલી રકમમાં હજારો કુટુંબોનાં વર્ષોના વર્ષા અથવા જીવનપર્યાંત નિર્વાહ ચાય, અથવા હું પૂછું છું, કે તે પ્રમાણે નહિ સત્તાં શા માટે એકજ વ્યક્તિને માટે તેને સહજ પ્રસન્ન કરવાને માટે લાખો રૂપૈયા ખર્ચાય છે ? તમને આ સંબંધમાં કદિ વિચાર આવ્યો છે, કે તમે બાળે વિચાર આ સંબંધમાં કદી ક્યો છે ?

હાલના દેશ સુધારકો (heredity) વંશપરંપરાનો તો વિચારજ કરતા નથી. એક ક્ષણે મરતો માણસ ખીચારો આજીજ કરીને અને નાક લીટી તાણીને બીજા માણે. પણ તેને બે આના કાંઈ આપતું નથી, જ્યારે આવી વ્યક્તિને માટે લાખો રૂપૈયા ખર્ચાય છે, એ શું ? આ પ્રમાણે થવાનું કારણ કુદરતે અથવા કર્મસત્તાએ અને મનુષ્યોને જુદાં જુદાં રચાતમા જન્મ આપ્યો છે, તે જ કારણ છે.

મૂળ સોડો ને કહે છે, કે હાલની વર્ણના સોડોને ઉચ્ચ વર્ણના લોકો નીચા દરજ્જામાં રાખે છે, પણ વિચારશીલ છે, તે કદી પણ આવું વગર વિચારું બોલતા નથી. અમેરિકા અને યુરોપ, કે જ્યાં આપણા જેવી વર્ણવ્યવસ્થા ત્યાં શું તમામ સોડો સરખો દરજ્જાને ભોગવે છે, કે ? તમે કહેશો કે જ્યાં પેસાદાર અને ગરીબ એવા બે વર્ગ હોવાથી પેસાદાર ગરીબને ગરીબ રાખે છે. તો તમે સોડો એવા કાંઈપણ દેશ જનાંની ચકરી, કે જ્યાં ઉચ્ચ નીચાનો ભેદ ન હોય પણ બધા સરખો દરજ્જાને ભોગવતા હોય ? નહિજ તતાવી રોકો, તમે એક પ્રકારનો ભેદ કાઢશો તો ખીજ પ્રકારનો ભેદ તેને બદલે પ્રવેશશે, પણ આ જગતમાં આ ભેદ કાઢી શકાય તેવો નથી. તેને માટે કરવામાં આવતો પ્રયત્ન વ્યર્થ જ છે.

હશે, આપણે આડી વાત ઉપર ઉતરી ગયા, આપણે આ વાતકેપરથી તાત્પર્ય કાઢવાનું જુદું છે. તે એ છે કે વંશપરંપરાથી જ મનુષ્યને દેહલોક હક્કો પ્રાપ્ત થાય છે. આ હક્કો કાંઈપણ લેઈ શકે તેમ નથી. આપણે ઘણીએ જુઓ પાડીએ છીએ, પણ આવી વ્યક્તિઓને માટે ને ખર્ચ થવાનું હોય છે તે ચાય છે જ, અને ને સુખભોગ તેમને મળવાનો હોય છે તે મળે છે જ. બીજા ૨૨૨ કરતા રહે છે, અને ને થવાનું હોય તે ચાય છે. બીજા સોડોનાં કોઈ કોઈ ચાલુ રહે છે, અને તે તો જેટલો સમય અમુક સુખ ભોગવવાનાં હોય છે તે ભોગવી લે છે.

અમારું એમ નથી કહેવું, કે તમને અમુક કામ કરવાનું થાય જણાવું હોય તો ન કરવું. પણ અમારું તો એ કહેવું છે, કે આ વંશપરંપરાને પણ બુદ્ધિમાને લક્ષમાં લેવા જેવી છે. અને આ વંશપરંપરાથી પ્રાપ્ત થતા આ કુદરતના હક્કો તથા તેનાં સુખો.

એ ક્યાં કારણથી ગમે છે, તેનો વિચારે એ આપણે કરતા નથી, પણ વળી અન્ય કોઈ પ્રમંથે કરીશું. કારણ, કે કારણવિના કાર્ય થતું નથી. તેમારે અને મારે માટે કોઈ પાત્રો ન ખાએ અને પ્રાપ્ત્ય મોક્ષ વેક્ષને માટે કાળો રૂપો પાણીની પોટે ખરચાય, એના કંઈ પણ કારણ નહિ હોવાનું શું આ પ્રમાણે તેમારા, મારા અને તેમના સંબંધમાં બનવામાં કોઈ પણ કારણ તો હોવું, ધરે એમ અમને લાગે છે.

(અપૂર્ણ.)

સંસારસુધારો.

(અનુસંધાન વર્તિમ ન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૫ થી.)

“ હું સત્યનો એક વરેમાર્ગ છું એ સત્યના માર્ગને રોધી વગવાને હું સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું, એટલે જ કારણ છે. હું એ પણ કહું છું, કે દરેક એ સત્ય મને સાંપડ્યું નથી. પૂર્ણ સત્ય મારા એટલે આત્મમાર્ગાકાર કરવો અને પોતાના જીવનનું નિર્માણ લાવવું; એટલે કે પૂજા કરવાએ પરોચ્યું મારી અપૂર્ણતાઓનું મને દુઃખ આપે છે, અને એમા જ મારા જીવનના સમાજો છે, કારણ કે પોતાની અપૂર્ણતા અને પોતાની કુટીઓ જાણી એ આ દુઃખમાં કુલ્બ વસતું છે. ”

“ જો હું પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી ચકેલો હોત તો મારા પડોશીઓનાં દુઃખ જોઈ અત્યારે હું જે રીતે દુઃખી થાઉં છું તેવા દુઃખી થાત નહિ. પૂજા મનુષ્યતરીકે હું તે ધ્યાનમાં લેત, તેનો ઉપાય અનુસરું આ મારામાંના અન્ય સામર્થ્યવંદે હું તે ઉપાયો બીજાઓની પામે લેવાડાવત. ”

“ નિષ્કામ કર્મ કર્યે જવાના નિર્દાશમાં પણ એ આવી જ ગય છે, કે સત્યની રોધમાં જેટલા અવિચારપણે લાગ્યા રહેવું તેટલી જ દંડતાથી જ્યાં પોતાની કુલ્બ જીવનમાં તત્કાલ જાણ કરવું, અને એવી અપાત્રતા મમજનોની સાથે જ દુઃખના લવણે પગર એવાં કાર્યની આગેવાની હોઈતી. ”

“ એ સત્યની સેવા કરવા હું મથી રહેતો છું. તેને સાથે દિમાલયની યોગ્ય ઉપરથી પડવાજોટથી હિંમત મારામાં છે, એમ માનું છું. છતાં હું દરેક તેથી જલ્દી છૂટું છું, એમ મને બાત લાગે છે. ”

“ આમ વાચક ભ્રેષ્ટ, કે હું જે સુકે પહેલું પુનામાં મિત્રોઆગળ સદન બોલેલો અને પરી બીજે બીજાઓ આગળ બોલેલો, તે મારી પોતાની અપૂર્ણતા અને કુટીઓની કષ્ટતા અને જે મદદના કાર્ય જે અત્યારની ધર્મપુરણ હું હોરી રહેલો, કેપાડું છું, તેને મારી મારી અપાત્રતાના ઉદ્દગારઉપરાંત બીજું કશું નહિ. ”

ઉપરનાં વચનોત્તમહાત્મા ગાંધીનાં છે. ઘણા મનુષ્યો પોતે સર્વ જાણના હોય અને પોતે સર્વજ્ઞ હોય તેમ જીવનને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેના દરતાં તો આ મહાત્મા દમરમુણુ એક કહી શકાય. દંભ, અપ્રત્યક્ષ, અસત્ય વગેરે તો આ મહાત્માના વર્તનમાં છે જ નહિ. અને આ પ્રમાણે હોવાથી જ તેમના માટે લોકોનું માન ઉત્તરોત્તર અધિક વધતું જાય છે. તેમના અંતઃકરણની શુદ્ધતા એ અનુપમ છે તથા અવસ્થા અનુકરણીય છે. અને તેમનાં આ વચનો દારીને તેમને કોઈ રીતે હવડા પાડવાનો અમારો આશય છે જ નહિ. પણ અમારે જે કહેવાનું છે, તે એ છે, કે આવા પુરુષો રાજકીય કે બીજી સામાજિક પ્રવૃત્તિને માટે બસે યોગ્ય હોઈ શકે, પરંતુ તે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિને માટે અયોગ્ય છે. ધર્મસંબંધી ફેરફાર કરવાને તથા ધર્મમાં હાથ ધાલવાને આવા પુરુષો મહાત્મા મનાતા છતાં અયોગ્ય જ છે. ધર્મના સ્વરૂપને તે સમજી શકવાને ઘણા અપૂર્ણ છે. ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ આવા પુરુષોથી સમજાવું હાલન છે. જેથી આવા પુરુષો ધર્મમાં પણ પોતે સમજે છે, અને તેમાં અમુક ખોટું છે, અને અમુક ખરું છે, એમ કહેતા હોય તો તે તેમનું સાદસ માન જ છે; અને તેમને અનુસરનાર બાવી બાળતમા ગંભિર જૂલ કરે છે, અને ધર્મથી બદલાય છે. અને રાજકીય લાભ પ્રાપ્તિને અંગે કરી આપીએ છીએ, કરીને ધાર્મિક લાભ પણ તેની સાથે સમાજને અંગે કરીએ છીએ, એ પ્રમાણે તે કહેવા હોય તો તે સમાજમાં બપંદર ઘોડાઓ કરી પ્રગતિને વિનિષ્ણાત જ કરે છે.

ધાર્મિક ફેરફાર ૨ વામાટે તો શ્રીમાન શકરાચાર્ય, શ્રીમાન વલ્લભાચાર્ય, શ્રીમાન નૃસિંહાચાર્ય, અને એવા બીજા પુરુષવરો જ યોગ્ય છે. ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ કોતરે દર્શિતરના અવતારરૂપે અવતરેલા, અથવા ઈશ્વરનો ઉપાસનાર કે જેમણે સાક્ષાત્કાર કર્યો છે એવા મહાભાગ પુરુષવરો, અથવા જેમણે આત્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે તેવા પૂર્ણપદે પહોંચેલા અને કૃતકૃત્ય થએલા મહાપુરુષો જ સમજી શકવાને સમર્થ છે. અને આવા પુરુષો ધર્મના સંબંધમાં જે ફેરફાર કરે છે, અથવા ધર્મનું જે સ્વરૂપ પ્રગતિને સમજાવે છે તે યથાર્થ હોય છે, અને તે ધર્મનું સાચું દર્શનાયુ કરનાર હોય છે. શ્રીમાન ગાંધીજીવા અપૂર્ણ અથવા સાધકશાયાના પુરુષો ધર્મસંબંધમાં જેટલું પ્રગતિને સમજાવે છે, તે મોટે ભાગે પ્રગતિને વિનિષ્ણાત, તથા અદિત જ કરનાર થાય છે.

કરણ્ય, કે આત્મઅપૂર્ણ, ઉત્તરમાનસ, તથા નિરાકરત્વદિષ્ટિ. જે પ્રાપ્ત થવાના સ્વરૂપ ગાંધીજીએવા પુરુષો આને ધર્મસંબંધમાં એક નિશ્ચય પ્રગતિને જણાવે છે અને હાલે સતારે તેમને એમ જણાય છે, કે તેમણે કર્યો નિશ્ચય જરાનર નથી તો તેવે વખતે નિબાલસપણે તે નિશ્ચયને પોતાની બૂલ જણાવી ફેરવી નહીં છે. પણ તેનો પરિણામ એ આવે છે, કે જે હજારો લોકો તેમના પ્રથમ નિશ્ચયને અનુસર્યાં હોય છે તેમની દુર્દશા થાય છે, અને તે બદલ થાય છે, અને તેમની રિધિતિ ત્રિશકુળેવી થાય છે. જે કે શ્રીમાન ગાંધીજીવા પુરુષને તો લાભ જ થાય છે, કેમકે આ પ્રકારના વર્તનદ્વારા તેમનો તો વિકાસ થાય છે, પણ બીજાની તેમને અનુસરવાથી દુર્દશા થઈ રહે છે.

દર્શાવતારીકે કહીએ તો આને ગાંધીજી કહે છે, કે દેડ બંગાળે અડકવાને અડચણ બની. તેમને ન અડકવું એમાં જ પાપ છે, અને તેમને અડકવામાં પુણ્ય છે. આપણે આજની સુધી તેમને નહિ અડકીને જ પાપ કહ્યું છે તે પાપને તેમને અડકીને આપણે ધોવું

જોઈએ, વગેરે. હવે હાલે સવારે જ્યે તે પોતે નીલ વીચારો પોતાની બૂલ બહુવી ફેરવે છે તેમ આ વિચારને ફેરવી નાખે. અને પ્રજાને બહુવે કે હું મૂલ્યો છું, અને આ વિચાર મેં ફેરવ્યો છે તો તે વખતે જે દેડ બંગીને આડીને ધર્મગ્રંથ ધયા હોય છે, જેમણે તેમની સાથે વ્યવહાર કરેલો હોય છે તે મિચારાની દુર્દશા થઈ રહે છે. આવા પુરુષો તે વખતે સમાજમાં ત્રિશંકુની પેઠે લંટકે છે. અને હજારો પેડીઓથી આવતી આવતી તેમની પવિત્રતાથી તે ગ્રંથ થઈ પોતાની પ્રજાને પણ ગ્રંથે ફરે છે. શ્રીમાર્ન ગાંધીજી જેવા આવા પુરુષોએ આ ની બાબતમાં પ્રજાને અનુકરણદોષની એ મોટું સાહસ, ગંભીર બૂલ અને અધ્ય-જ્ઞાનનો પરિણામ છે. અને તેમના જેવા ધડીધડીમાં નિશ્ચય અદ્યનાર દેશજ્ઞા વગરના, અપૂર્ણ તથા ધર્મના તત્વને કે રદસ્થને યથાર્થ રીતે ન સમજનાર પ્રજાને અનુસરવું એ પણ તેટલું જ હાનિકારક, ગ્રંથ કરનાર અને વિનાશકારક કે. રામકૃષ્ણ કે બીજી આમતમાં આવા પ્રુત્ય બને બીજા ઈશ્વરજેવા ગણના હોય, પણ ધર્મના બામમાં તે અજ્ઞાન છે, અને તેના રદસ્થને સમજી શકના નથી, એમ આપણે સ્પષ્ટ કરેલું જ પડે છે. જે મનુષ્યો વિચારશીલ છે, જે સ્વતંત્ર વિચાર કરી શકે છે, જે ધર્મના સ્વરૂપને મરાજર સમજે છે, જે ધર્મને આજ્ઞાન્મતાં આપે છે, તથા જેમને પાશ્ચાત્ય ડેગવણી અને પાશ્ચાત્ય મુધારાનો એપ લાગે નથી તેવા સંસ્કારી મનુષ્યો ગાંધીજી જેવા મનુષ્યોનું કંઈવું સા નહીંને વ્યામોહને વશ થઈ સ્વધર્માચરણ છોડીને ગ્રંથ થઈ નથી; પરંતુ જેમણે ધર્મ શું છે તે જાણ્યું નથી, જે ધર્મને આચરના નથી પણ પશુના જેવું છવન ગાંજે છે, તથા જે પાશ્ચાત્ય સંસ્કારના ભોગ થએલા છે, તે તેમને અનુસરી ઉત્તરોત્તર ગ્રંથ થાય છે તથા અવધાયુને મારે છે આવા મનુષ્યો કેટલા ગ્રંથ થયા છે, તથા કેટલા નીચે ઉતરી ગયા છે તે વખતે આપણે સમજાયે. પરંતુ શુદ્ધિમાને વ્યવહારમાં મોટો ગણના પણ ઉપર કંઈ તેવા થયા મનુષ્યો આવા અર્થે વગરના વર્તનને અનુસરે તેથી વ્યામોહને વશ થઈને અધર્મનો ભોગ કરેલો હાનકર નથી, એ જ પુનઃ પુનઃ કહેવાનું છે.

(અપૂર્ણ)

ખુદા અને ખલેક કયાં છે?

ખુદા હે ખનકમે, ખનક હે ખુદામે.
ખુદા ઐર ખનકની ખના હે ખનકમે,
હાર દે પવક તો ના ખુદા યા ખનક હે
ઉદામે પલક તો ખનક એ ખુદા હે

+ + + + +

આ એક કોઈ અનુભવી શરસી કવિતા કવિતા છે. જેમને આ જગત, ઈશ્વર અને આત્માનો સાક્ષાત્કર થયો છે, એવા અનુભવી પુરુષોનો અનુભવ એક જ હોય છે, પછી તે હોદ્દાનામમાં રહેનાર હોય, અરબસ્તાનમાં હોય, વિદ્યાપતમાં હોય, કે અમે ત્યાં હોય, તથા તેમની ભાષા સંસ્કૃત હોય, શરસી હોય કે અંગ્રેજી હોય.

ઉપરની કવિતા આવા જ કોઈ અનુભવી પુરુષની જગ્યા છે તે અમને અનુભવાત્મક જણાવાયી શરસી ભાષામાં છતાં અત્યંત અમૂલ્ય દરી છે. જે આ પ્રકારનો હમેશા વિચર કરના હશે તથા આ પ્રકારનો અનુભવ કરવાને હજી દરી તેમને આ કવિતાની મહત્તા સમજાવાયી નહિ રહે તે શરદિષ્ઠના સંવાદરૂપે છે સ્વસ્થમાં આપણે તેના ભાવને સ્પષ્ટ કરીશું.

શિષ્ય પ્રથમ પોતાના ગુરને કહે છે, કે ખુદા કયાં છે ? તેના જવાબમાં ગુર કહે છે, કે ખુદા હે ખનકમે અર્થાત્ ઇશ્વર ખનક અર્થાત્ આ જગતમાં છે. તે જગતની પર એના કોઈ એકાત પ્રદેશમાં નથી (જુઓ થીમાન્ શિવ ઘટી આ ભારને મળતી કવિતાની કીટી. સરખાવો “હરિમય વિશ્વ આ છે, એ જ હરિ જેવાત્મથી આની”) વેદાત તો કહે છે જ કે સર્વે હરિરેવ જગદ્ જગદેવ હરિ — હરિ એ જ જગત છે. અને જગત એ જ હરિ છે. સર્વે જાતિદેવ ત્રણ — આ સકલ બ્રહ્મરૂપ જ છે. જીવ પાપુ આનાં દૃષ્ટાંતો અનેક આપણે આપી ચકીએ તેમ છે

પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર શિષ્યને એ મળ્યો, કે ખુદા ખનકમાં છે તો પછી શિષ્યે પૂછ્યું, કે ત્યારે તે ખનક અર્થાત્ જગત કયાં છે ? તેના જવાબમાં ગુર કહે છે કે “ખલક હે ખુદામે” ? અર્થાત્ ખનક ખુદામાં છે. તે કંઈ ખુદાથી પર નથી

પોતાના પ્રશ્નનો આવો ઉત્તર મળ્યાથી તે શિષ્ય ખુદા પૂછે છે, કે ત્યારે ખુદા અને ખનક (ઇશ્વર અને આ જગત) એ બન્ને કયાં છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તરમાં ગુર કહે છે, કે “ખુદા ઐર ખલકની ખના હે ખનકમે.” અર્થાત્ ખુદા અને ખનક, એ બન્ને બધાઓ પત્ત

અર્થાત્ સ કલ્પમા રહે છે, અને આ જગામળી સાથે શુરુ સાથે સાથે જણાયે છે, કે ઝારે પલક તો ના પ્રુદા યા ખલક હૈ ઉઠાસે પનક તો ખનક એ પ્રુદા હૈ

પ્રુદા અને ખનક અર્થાત્ ઇશ્વર અને જગત્, એ બન્ને પંચક અર્થાત્ સ કલ્પમા રહે ॥ છે, જ્યા સંકલ્પ નથી ત્યાં પ્રુદા એ નથી અને ખનકે નથી અલ્પ રૂપ સ્ફુરણુ જ્યાં થતું નથી, જ્યા સંકલ્પ જ ઉઠતો નથી, એવી આરંભ દશામા નથી તો પ્રુદા, કે નથી તો ખલક જ્યા ધીન વસ્તુ જ નથી અને જ્યાં માત્ર એક અદિતીય બ્રહ્મતત્ત્વનો અતુલ્ય કરવાનો હોય છે ત્યાં દેવ આવે જ ન્યાથી ત્યાં ધીનુ કઈ જ હોતું નથી પ્રુદા અને ખલક એ બધું સ કલ્પમાં જલકે કે સ કલ્પને છોડ્યા, તેનો નિરોધ ક્યો એટલે પછી નથી તો પ્રુદા કે નથી ખલક આવા આરંભ દશાનાલા પુરુષાને પ્રુદા અને ખલકની ચર્ચા બલા જ જણાવવાનો સભવ છે. આ પ્રકારની ચર્ચા તેમને નિરર્થક જ લાગે છે સ કલ્પનો નિરોધ ધરત દરની વૃત્તિ જ્યા સર્વ વ્યાપક એક અદિતીય તત્ત્વનો અનુભવ કરતી હોય છે ત્યાં જગત્ અને ઇશ્વર એવી વસ્તુઓને અવકાશ જ કયા રહે છે અને આ ભાવને પ્રમટ્ કરના અથવા જાણના આ અનુભવી શુરુ કહે છે, કે “ ઝાર દે ખલ , તો ના પ્રુદા યા જ ખલક હૈ ” અર્થાત્ હૈ બાઈ ॥ ને છુ અ સ કલ્પને છોડી દઈશ તો નથી તો પ્રુદા, કે નથી તો ખનક જ્યાં છુ સ કલ્પ વિકલ્પ છોડી દેવા અર્થાત્ અત્તરમાંથી ઉઠતા અલ્પ રૂપ સ્ફુરણુને તથા મમતારૂપે પ્રસરતા સ્ફુરણુને જ્યાં છુ છોડી દઈશ તેનાથી પર જલકને હરીશ ત્યાં નથી તો પ્રુદા રહેનાના, કે નથી તો ખલક રહેવાનું આ બધી પ્રુદા ખલકની બના તારા અત્તરમાંથી ઉઠના અને આ વિશ્વમા પ્રસરતા અલ-મમતારૂપ સ કલ્પને જ આધીન છે, અર્થાત્ તે સંકલ્પથી ઉપજાવેલી છે સ કલ્પને છોડ, તિ સ કલ્પ યા અને આ ઘટપગ ઈશ્વર વગેરે સર્વ સમી જશે

આગળ તે પુરુષવર કહે છે, કે ‘ પ્રુદા લે પલક ખલક તો એ પ્રુદા હૈ ’ તે છતાં જો તારી ઇચ્છા પ્રુદાને જોવાની હોય તો, તારી ઇચ્છા જો પ્રુદાનું ચિતન કરવાની હોય તો, છુ સ કલ્પને છોડવા દે, અલ્પ મમતારૂપ સ્ફુરણુને છુ વિસ્તરવા દે, અને આ ખલક એ જ પ્રુદા છે એવો અનુભવ કરી લે. અનુભવી પુરુષાને ખનક અર્થાત્ જગત્ એવી ઇશ્વરથી વિન્ન કોઈ વસ્તુ જણાવી નથી પણ તેમની દષ્ટિમા આ ખનક અર્થાત્ જગત્ ઇશ્વરથી અભિન્ન જ જણાય છે તેમને અણુઅણુમા પરમાત્મા વ્યાપક જણાય છે, અને આ સર્વ સ્થાવર જગમ જગત્ તેમને પરમાત્માની મૂર્તિરૂપ નથી વિભવરૂપ જણાય છે

સિદ્ધ મંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૨ થી.)

૨૪ આ અખિલ વિશ્વમાં સર્વવ્યાપક એક તત્ત્વ છે, એ વાર્તાનો સર્વ સ્વીકાર કરે છે. આ તત્ત્વ સર્વ ઠેકાણે એક જ ગુણધર્મવાળું છે. તે સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન તથા સર્વજ્ઞ છે. વિચારમાન અને વસ્તુમાન અથવા પદાર્થમાન તેમાં રહેલા છે. તે મૂળતત્ત્વ છે, તેને ચિત્તત્ત્વ (ચિત્ત+તત્ત્વ) કહેવામાં આવે છે.

૨૫ આ વિશ્વમાં ચિત્ત એટલી વસ્તુ અથવા તત્ત્વ રહેતું છે, જે વિચાર કરી શકે છે. અને બ્યારે તે વિચાર કરે છે ત્યારે તેના તે વિચાર મુક્તિમત્ થાય છે અથવા, રમૂલ રૂપમાં પરિણામ પામે છે. આ ચિત્તત્ત્વ સર્વવ્યાપક છે, અને તેથી તેનું પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં અસ્તિત્વ છે, આ સર્વશક્તિમત્, સર્વજ્ઞ તથા સર્વવ્યાપક ચિત્તત્ત્વનો પ્રત્યેક વ્યક્તિ એ આ વિષ્કાર છે.

૨૬ આ વિશ્વમાં વિચાર કરી શકે તેનું એક જ તત્ત્વ સર્વવ્યાપક છે તે ઉપરથી આપણે એ સદજ્ઞ જોષ શકીએ છીએ, કે આપણા પોતાનામાં રહેલા આ ચિત્તત્ત્વનો તે વિશ્વવ્યાપી ચિત્તત્ત્વથી અગ્રેહ છે, તે જન્મે એક જ છે.

૨૭ અને આ જ પ્રમાણે તે તત્ત્વ અન્ય વ્યક્તિમાં પણ રહેતું છે. કારણ, કે તે સર્વવ્યાપી છે પ્રત્યેક વ્યક્તિ એ તત્ત્વમાંથી પ્રકટેલી પૃથક્ સત્તા છે, એવવા મુક્તિ છે.

૨૮ આ વિશ્વવ્યાપી ચિત્તત્ત્વ અવ્યક્ત અથવા અપ્રકટ સામર્થ્યનો ભંડાર છે, મહા-સમૃદ્ધ છે. તે છે, તેનું અસ્તિત્વ ત્રણ કાળમાં છે, તે પ્રત્યેક વ્યક્તિદ્વારા આ વિષ્કારને પામે છે; અને પ્રત્યેક વ્યક્તિ આ વિશ્વવ્યાપી તત્ત્વદ્વારા આ વિષ્કારને પામે છે. તે જન્મે એક જ છે.

૨૯ પ્રત્યેક વ્યક્તિના વિચારની શક્તિનો આધાર આ સર્વવ્યાપી ચિત્તત્ત્વનો આ વિષ્કાર કરવાઉપર રહેલો છે. વિચાર એ આદોષનાત્મક બળ છે, કે જે મનના અવ્યક્ત અથવા અપ્રકટ સામર્થ્યને પ્રકટ કરે છે.

૩૦ આ સર્વવ્યાપી ચિત્તત્ત્વ કે જે સર્વવ્યાપક છે, સર્વજ્ઞ છે, તથા સર્વશક્તિમાન છે તે તત્ત્વના સર્વ ધર્મો અથવા તેનાં સર્વ સામર્થ્યો પ્રત્યેક મનુષ્ય અથવા વ્યક્તિમાં જ પ્રકટ રૂપમાં રહેલાં છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી બ્યારે મનુષ્ય અમુક સામર્થ્યને નિર્મત્ કરવાનો વિચાર કરે છે ત્યારે તે સામર્થ્ય જગત્ થાય છે અને તે વિચારાનુસાર અથવા તે વિચારને અનુકૂલ એવો પરિણામ બાજ નજાતમાં પ્રકટે છે.

૩૧ તેથી પ્રત્યેક વિચાર એ કારણ છે, અને તે વિચારદ્વારા પ્રકટતી સ્થિતિ એ કાર્ય અથવા પરિણામ છે, આ ઉપરથી એ સિદ્ધ વાર્તા છે, કે ઇચ્છાનુકૂલ સ્થિતિ પ્રકટ કરવાને માટે આપણે આપણા વિચારઉપર નિયંત્રિત મેળવવાની જરૂર છે; અથવા આપણું વિચારને અનુકૂલ નિયમમાં રાખવાની જરૂર છે.

૩૨ સામર્થ્ય માત્ર અદરથી પ્રગટે છે, અને તે પૂર્ણપણે તમારા સ્વામિત્વતથે છે તે અમુક નિયમોને જ્ઞાનથી અને અમુક સિદ્ધાંતોને આધારમાં ઉતારનાથી પ્રકટે છે.

૩૩ આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે, કે જ્યારે તમે આ નિયમને અથવા આ નિયત પદ્ધતિને યશસ્વર સમજી લો છો, અને જ્યારે તમારા વિચારની પ્રક્રિયાને તમે નિયમમાં રાખી શકો છો ત્યારે તમે ધન્ય છો ત્યારે ગમે તે સ્થિતિને ઉપજવી શકો છો; અર્થાત્ તે સ્થિતિને તે નિયમ અને તે વિચારની ત્રિવિધ લગાડી શકો છો, અને તેને રચૂન રૂપમાં બાહ્ય જગતમાં પ્રકટ કરી શકો છો. સ્વદેશમાં બહીએ તો એ કે જે સર્વશક્તિમાન ચિત્તતત્ત્વ અત નિયમ પદ્ધતિમાત્રને રચનાર છે તેની સાથે તમારા અતરૂથી તમે એકતા અનુભવો છો.

૩૪ આ વિશ્વવ્યાપી ચિત્તતત્ત્વ એ આ વિશ્વમાં રહેતા પ્રત્યેક પરમાણુનું જીવન છે, અથવા જીવનનો આધાર છે. આ પરમાણુમાન જ્ઞાનવાન છે અને તે જીવનનો અધિક વિકાસ કરવાને આખડ પતનશીલ છે, તથા જેને માટે તેમને ઉત્પન્ન કરવામાં આપ્યા છે તે અર્થની સિદ્ધિને માટે તે જીવાસુ હોય છે.

૩૫ મનુષ્યનો મોટો ભાગ બાહ્ય જગતમાં રહે છે, બહુ થોડાએ જ અથવા કોઈકે જ અદ્યત્ત જગત્ જોયું હોય છે, અથવા તના પ્રતિ દષ્ટિ કરી દોષ છે આ અદ્યત્ત જગત્ જ ગાહ્ય જગતને વસ્તુતઃ રચનાર છે જે ગાહ્ય જગતમાં આપણે હરીએ છીએ અને વિવિધ ક્રિયા કરીએ છીએ તે બાહ્ય જગત્ એ આંતર જગતનો આવિષ્કાર અથવા તેનું રચૂન રૂપ છે. આંતર જગતમાંથી જ આ બધું જગત્ ઉપજ્યું છે. આપણે બાહ્ય જગતમાં જે જે જોઈએ છીએ તે સર્વ પ્રથમ આત્મ જાતમાં ઉત્પન્ન થયું હતું અને ત્યાર પછીથી જ તે બાહ્ય જગતમાં પ્રકટ થયું છે.

૩૬ જ્યારે આપણે આ ગાહ્ય જગત્ અને આંતર જગતનો સમઘ જાણીએ છીએ અને તેને યશસ્વર સમજી લીએ ત્યારે આ પ્રમાણે જ્ઞાન આપણા પોતાનામાં સામર્થ્યને જાગૃત્ કરે છે બહારનું જગત્ એ મર્થ છે અને અદ્યત્ત જગત્ એ કારણ છે. કાર્થમાં તમ મ ફેરફાર કરવો હોયતો પ્રથમ કારણમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ.

૩૭ આ ઉપરથી તમે જોઈ શકતા હસો કે આ વિચાર એક નવિન વિચાર છે. મનુષ્યનો મોટો ભાગ કાર્થ અથવા પરિણામમાં ફેરફાર કરવા પ્રયત્ન કરતો હોય છે પ્રથમ કારણમાં ફેરફાર કરવાને બદલે કાર્થ અથવા પરિણામ તેડે જ મથ માથાફાડ કરે છે તે પછી આ ભોજા જોઈ શકતા નથી કે આ પ્રમાણે પ્રીતિ તે એક દુષ્ટ અને બોધુ કરીને મીઠું દુષ્ટ ઉભું કરે છે. દુષ્ટમાત્રને દૂર કરવાનો ઉપાય તેના કારણને દૂર કરવો એ જ છે અને આ કારણ અતરમાં રહેતું હોય છે અને પ્રથમ અતરમાં કારણ પ્રકટ્યું હોય છે તો જ તેનું કાર્ય બાહ્ય જગતમાં પ્રકટે છે.

૩૮ આંતર જગત્ એ આખા વિશ્વને જે જોઈએ તે પૂરો પાડનાર મહાજ્ઞાત હોય છે, અને બાહ્ય જગત્ એ આ મહાજ્ઞાતનું મુખ છે કે જે મુખદ્વારા આ આંતર જગતમાં રહેતું સર્વ બાહ્ય જગતમાં પ્રગટ થાય છે. આ આંતર જગતમાંથી આપણે કેટલું મેળવી શકીએ છીએ તેનો આધાર આ જ્ઞાનમાં આપણી કેટલી શ્રદ્ધા છે તેના ઉપર રહેલો છે. જેની નેટની શ્રદ્ધા તેટલા પ્રમાણમાં આ આંતર મહાજ્ઞાતમાંથી તે પોતાના માટે જે જોઈએ તે પ્રકટ કરી શકે છે, અથવા તેમની મેળવી શકે છે આ આંતર મહાજ્ઞાત,

કે જે અનંત જ્ઞાન અર્થિત સામર્થ્ય અને અનંત સંપત્તિનો બંધાર છે, તેનું પ્રત્યેક અંકિત અથવા પ્રત્યેક મનુષ્ય એ મુખ છે, કે જેના દ્વારા તે અનંત જ્ઞાન, અનંત સામર્થ્ય અને અનંત સંપત્તિ આવિષ્કારને પામે છે.

૭૯ વિકાસમાન અંદરથી જ થાય કે. અને તે આપણને આ સૃષ્ટિમાં પ્રત્યક્ષ જણાય છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિ, પ્રત્યેક પ્રાણી અને પ્રત્યેક મનુષ્ય, એ આ મહાત્મા નિયમના જીવંત અભાવરૂપ છે. હજારો અને લાખો સૈદ્ધાંતી પ્રજા આ સામર્થ્યને જાણ પ્રદેશમાં રહે છે, એ સેની જૂસ જ છે.

૮૦ આ નિયમને ચર્ચા રીતે સમજવાથી તથા તેને આચારમાં મૂકવાથી નિર્ધનતા ટળીને સંપત્તિ મળે છે, અસવાદ અથવા ઘોરાળો મરીને ઐશ્વર્ય અથવા એકતાવ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને પરતંત્રતાને દેહણે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મળે છે. આથી બીજો કયો ઉત્કૃષ્ટ લાભ આ વિશ્વમાં હોઈ શકે?

૮૧ આપણી ઇચ્છાઓને ફળીમૂલ કરવામાટે અથવા તેમનું પ્રત્યક્ષરૂપ કરવા માટે તથા વસ્તુઓની જરૂર છે.

સઉથી પ્રથમ બીજાને વાવવાનું છે. આ કાર્ય એકામતાપૂર્વક જ્ઞાતિના સમયમાં કરવાનું છે; અર્થાત્ એકામતાવાળી જ્ઞાતિનો સમય તેને માટે ઉત્તમ સમય છે. એકામતા અને જ્ઞાતિ તન અને મન, એ બન્નેની ઢોરી નેહાએ. અંશિકતા અથવા અપજનારહિત પ્રચીન તન મનની સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરનાં પ્રત્યેક મનુષ્યે ચીખવું નેહાએ. અને આને માટે ઓછામાં ઓછા નિત્ય અર્ધા દવાદના અભ્યાસની જરૂર છે.

૮૨ તમારા પરમાં જે એકાંત સ્થાન હોય તેને પસંદ કરો. તેમાં આ અભ્યાસને માટે તમારે એકલાએ જ રહેવું નેહાએ. પચાતન, કે સિદ્ધાસન વાળાને સીધા ટટાર બેસી કેડા બાળી મઠ હોય તેમ કેડાંતરી પેડે પાંકા વળાને બેસતો નહિ, કે સૂઈ જશે નહિ. તમારા વિચારને જ્યાં રખાવું હોય ત્યાં આરંભમાં રખાવા દેજો. વિચારને જાન કરવાનું અથવા વિચારનો નિરોધ કરવાનું આગળ જાગ્રતીથી. દાવ તો માત્ર શરીરની જ એકામતા અથવા સ્થિરતાનો વિચાર કરવો અને તેને સિદ્ધ કરવો. અર્ધા દવાક એક આસને જ્ઞાતિથી દાઢાચાદાવાના બેસી રમો તેટલો અભ્યાસ સિદ્ધ કરવો. તે માટે આઠાડીયું, કે નેટલા દિવસ જય તેટલા જવા દેજો. શરીર અને મનનો અભ્યાસ હોવાથી શરીરની સ્થિરતા મનની સ્થિરતાને ઉપજવશે, અથવા મનની સ્થિરતા થવામાં સહાય કરશે.

ચાર.

શ્રીમાત્મક નિર્ધન, રોગી કે નીરોગ, અને ઉત્કૃષ્ટ કે નિમ્ન સ્થિતિનો આધાર મનુષ્યના અંતઃકરણરૂપ નેહા છે. તે જેવા વિચાર એકામતાપૂર્વક કરવું હોય છે તેવી સ્થિતિ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય એકામતાપૂર્વક જેવા વિચાર મેવનો હોય છે તેવી સ્થિતિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. તેને જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી તેનું કારણ તેના અંતઃકરણનું દેહણું હોઈ નથી. તે એકામ હોવું નથી. પણ

વિચારને સેવનાર હોય છે અતઃકરણની એકાદ્ય સ્થિતિ એ સુખતું અને વિવિગ્ન સ્થિતિ એ દુઃખતું કારણ છે. જેમા મતુષ્ય એકામતા કરે છે તે જ તેને પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રાણી તે મ પત્તિ હો, કે વિપત્તિ હો, રાગ હો કે આરાગ્ય હો.

મન એ જ સ્રષ્ટા છે, રચનાર છે અને મન જેવા વિચાર સેવે છે તેવી સૃષ્ટિ રચાય છે જેથી આપણે કેવા વિચાર કરીએ છીએ અથવા કેવા વિચાર સેવીએ છીએ તેના ઉપર આ સૃષ્ટિનો અથવા આ સર્જનનો આધાર રહે છે.

આપણે મહાન સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો તે મહાતાના જ્ઞાનપૂર્વક આપણે તદ્વતુક સ્થિતિ કરવા જોઈએ, અને મહાન હોવાની કલ્પના આપણે વિચારદ્વારા જ કરી શકીએ છીએ, તેથી વિચાર એ જ સર્વતું મૂળ છે વિચાર જ ઉન્નતિમાત્રને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

જે સામર્થ્યો આપણા પોતાનામા નથી તે સામર્થ્યોને આપણે આ વિશ્વમા પ્રકટ કરી શક્તા નથી. અને આ સામર્થ્યો આપણા પોતાનામા છે, એવું પ્રથમ આપણે દૈ અદા-પૂર્વક મનવું જોઈએ.

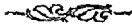
આપણા પોતાના અંતરમા જ એક આતર જગત્ રહેતું છે જે સામર્થ્ય, સંપત્તિ, સૌકર્ય છરન વગેરેનું મૂળ છે અને આ જગત્માંથી આપણે જે ઇચ્છીએ તે પ્રકટ કરી શકીએ છીએ આ આતર જગત્ એમ ના સામર્થ્યને રચ રતે છે અને તેથી મનવડે, વિચારવડે આપણે આ જગત્તે વશ પર્તાવી તેમાં જે જે કાંઈ રહેતું છે તેને બાહ્ય જગત્મા પ્રકટ કરી શકીએ છીએ.

આ માલ જગત્મા જે કંઈ જણાય છે, તે આ આતર જગત્માંથી જ પ્રકટયું છે આ આતર જગત્માં અનન્ય જ્ઞાન, અનન્ય સામર્થ્ય અને અનન્ય સંપત્તિ રહેલી છે, અને તેને આપણે ઇચ્છીએ તે પ્રમાણમા પ્રકટ કરી શકીએ છીએ એક બિપ્પારી યવુ, રાગી યવુ, કે નીરોગ યવુ, પચીસ વર્ષ જીવવું, કે પાંચ દહાસ વર્ષ જીવવું એ સર્વ આપણા સ્વાધીનમાં છે પરંતુ જેટલા પ્રમાણમાં આપણી મર્યાદા આપણે આપણીએ જીએ તેટલા પ્રમાણમા આપણે આ આતર જગત્માં વિવિધ વસ્તુઓ પ્રકટ કરી શકીએ છીએ જે આપણાથી મોટા જણાય છે, તેમની મર્યાદા તેમણે મોળી અકિધી હોય છે, જેથી તે મહાન થવા છે, અને જે આપણાથી નાના જણાય છે તેમણે તેમની મર્યાદા આપણાથી નાની બાધી હોય છે, જેથી તે નાના રહ્યા હોય છે, અને આપણી મર્યાદા આપણી વર્તમાન સ્થિતિઅનુસાર આપણે અકિધી હોવાથી આપણે તે સ્થિતિમાં છીએ અને આપણે અદાપૂર્વક માનીએ, કે આપણા અંતઃકરણમા જે જોઈએ તે જીવિત પૂર્ણ ભરેલું છે, તો તેને આપણે પ્રકટ કરી શકીએ છીએ આ પ્રમાણે જે મનાતા નથી, તે તેને પ્રકટ કરવાના અનધિકારી છે અને તે આ વિશ્વમા નિમ્ન નીચી સ્થિતિમા અટકવા કરે છે.

જો આપણા અંતરમાં સુવ્યવસ્થા અને એકતાલતા હોય છે, તો બહાર પણ તેવી જ સ્થિતિ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. જે સેધા અનેક વાતો દુષ્ટી છે તેમના અંતઃકરણમાં અનેક પ્રકારની અવ્યવસ્થા જ હોય છે અંતઃકરણની અવસ્થિત સ્થિતિ અને એકતાલતા એ જ વિજયનો પાયો છે.

આ સુવ્યવસ્થા અથવા એકતાલતા એટલે શું ? તે એટલે આપણા વિમારોને વચ્ચે વર્તીવવા તે, આપણી ઇચ્છાઓનું આપણા વિચારપ્રવાહને વહેવરાવવું તે. જે સ્થિતિ આપણે ઇચ્છતા હોઈએ, અથવા જે વસ્તુને આપણે આપણા આંતર-જગતમાંથી પ્રકટ કરવાને ઇચ્છતા હોઈએ તે વસ્તુસંબંધના જ વિચારો અંતરથી વહે અને વિરોધી એક પણ વિચાર ન વહે તેવી સાવધાનતા હોવી, એ આંતર સુવ્યવસ્થા અથવા એકતાલતા છે, અને આ પ્રકારની એકતાલતા આપણા અંતરમાં વર્તીની હોય છે ત્યારે આપણે ધારીએ તે સ્થિતિ આ જગતમાં પ્રકટ કરી શકીએ છીએ. આપણા બાહ્ય સૃષ્ટિ એ આપણી આંતર સૃષ્ટિનું જ પ્રતિબિંબ છે. તમારી આંતર સૃષ્ટિમાં શું છે, તે તમારી બાહ્ય સૃષ્ટિ દર્શાવે છે. તમે તમને યોગ્યતા બંધે મોટા ઉદ્ધ માનતા હો, કે ખીજા બ્રહ્મા માનતા હો, પણ પાંચ પચાસ રૂપિયાને માટે તમારે તુચ્છ નોકરી કરવી પડતી હોય તો તમારી યોગ્યતા તેટલી જ છે, એમ સમજીએ. તમારી આંતર યોગ્યતા નેટલી હોય છે, તે પ્રમાણમાં તમારી બાહ્ય સ્થિતિ હોય છે, એ નક્કી સમજીએ. જે જે તમારી મેળે તમે હાનિ નહિ, દેવા, પ્રારબ્ધ કે એવી બીજી વસ્તુને દોષ ન દેશો પણ તમારી આંતર-વિચારમય અથવા મનોમય સૃષ્ટિ જ તદનુકૂળ છે એવો નિશ્ચય કરીએ. તમારા આંતર જગતના તમે દૃષ્ટા થઈએ, અને તેમાં જ જે ફેરફાર કરવો હોય તે કરીએ. તમારી બાહ્ય સ્થિતિમાં તમારે જે ફેરફાર કરવો હોય તો પ્રથમ તેવો ફેરફાર તમારી આંતર સૃષ્ટિમાં, તમારા મનોમય જગતમાં, તમારી વિચારસૃષ્ટિમાં થવો જોઈએ. અને તદનુકૂળ ફેરફાર તમારી બાહ્ય સૃષ્ટિમાં એની મેળે જ થઈ રહેશે. જેની જેની બાહ્ય સૃષ્ટિ જેવી જેવી હોય છે તેવી તેવી તેની તેની આંતર સૃષ્ટિ હોય છે, એ નક્કી સમજવું. (અપૂર્ણ)

રાજયોગ



(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૮ થી)

૩ આસન.



તોપથી અતુત્તમ સુખલાભ થાય છે અતુત્તમ એટલે જે સુખથી કોઈ ઉત્તમ સુખ નથી તે સતોત્તમ પાલન ત્યારે થાય છે કે જ્યારે તૃપ્તિની ક્ષય થાય કે અથવા જ્યારે તેને છતાં આ આવે છે તૃપ્તિ એ રમે-

શુભ અને તમેશુભના પરિણામે પ્રકટ છે, અને આ રમે તમેશુભની ક્ષય થતાં સત્ત્વ શુભની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેની વૃદ્ધિ જ્વાની સાવજને અપૂર્વ સુખ શાનિત્વ લાભ થાય છે આ કામ પુરુષને જે આનન્દ થાય છે તે ધણો મહાન હોય છે વિષયમુખજન્ય તથા સિદ્ધિઓથી થતા આનન્દથી પણ આ આનન્દ ધણો વિશેષ અને હિતકૃષ્ટ પ્રકારનો હોય છે.

વિવેકી સાધકો ! તમારાથી યોગમાં પીઞ્જ અંગોનું અનુદાન બને તો માત્ર આ સંતોષની પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરશો તો પણ તે અતિ હિતકર છે.

તપની પ્રતિષ્ઠા થવાથી અશુદ્ધિનો ક્ષય થાય છે અને શરીર તથા હૃદયો સખથી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે આશ્રિમા, મહિમા વગેરે સિદ્ધિઓ તથા દુરદર્શન, દુરશ્રવણ વગેરે સિદ્ધિઓ આ તપની પ્રતિષ્ઠા થતાં મળે છે. તપનો આ મહિમા પણ ન્યૂન નથી યોગસાધકે આ અંગને પણ સિદ્ધ કરવું ઘટે છે.

સ્વાધ્યાયની પ્રતિષ્ઠા થવાથી ઈષ્ટદેવતાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે સાધક ઇચ્છે તો ઇષ્ટ દેવતાને આ સ્વાધ્યાયના પ્રભાવે પ્રકટ કરી શકે છે, સ્વાધ્યાયનો મહિમા પણ સામાન્ય નથી ઇશ્વરપ્રણિધાનથી સમાધિસિદ્ધિ થાય છે સમાધિના એ પ્રકાર છે એક સપ્રગાત અને અન્ય અસપ્રગાત ત્યાં ઇશ્વરપ્રણિધાનવડે સધકને ઇશ્વર-તુલ્યવડે પ્રથમ સપ્રગાત સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેજ ઇશ્વરન તુલ્યવડે અસપ્રગાત સમાધિમાં જેની જેની આવશ્યકતા હોય છે તેની પ્રાપ્તિ અથવા તેના ઉદય-દ્વારા અસપ્રગાતસમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે ઇશ્વરપ્રણિધાનથી યોગમાં પીઞ્જ અંગોની પણ રહે પ્રકારે સિદ્ધિ થાય છે તેમ જ યોગમાં પીઞ્જ અંગોને સાચી ઇચ્છાથી, પ્રેમથી માધનારે

સાધકકંપર હૃદયર નુર્જીત થાય છે, અને તે તે અંગેની સિદ્ધિ થાય છે આ પ્રમાણે બન્ને પદરપર એકબીજાને ઉપદારક છે. યોગમા દોષ એક જ અંગની અવસ્થકતા છે એમ નહિ પણ તેમાં જે જે અંગો જણાયા છે તે સર્વની આનસ્થકતા છે. જેની આ સર્વ અંગોનું અનુપાન કર્તવ્ય છે. દોષ એકદમ અંગની સિદ્ધિ કરનાર યોગના સંપૂર્ણ ફળને લાગી શકતો નથી તથા તેવડે જે જે લાભ થાય છે તે સર્વને પામી શકતો નથી.

યોગસાધકને મધ્યમાં એવી પણ ઇંદ્રિયા થાય છે, કે આ સર્વ યમ-નિયમોનું પાલન કરવાની શી જરૂર છે ? તેને એવો મધ્યમા વિનર્ક થાય છે કે તેનું પાલન ન થાય તો પણ ચામી શકે. પણ આ પ્રકારના વિતર્ક બાંતિથી જ ઉપજે છે, જેથી તેને રોકવા પડે છે. દિસા, દામ, દેવ વગેરે યોગના વિરોધી છે તથા તે દુઃખરૂપ અનિષ્ટ ફળને આપનાર છે અને મારે તો દુઃખનો આત્મ તિલક લય કરવો છે, એ વગેરે વિચાર કરીને આત્મ તજીને રોકવા, પડે છે, જ્યારે આ પ્રકારના અંતઃકરણમાં વિતર્ક ન ઉઠે ત્યારે તે યમાનિયમાદિની સિદ્ધિ થએલી સમજવી.

તેમ જ અહિં સા િ પ્રતિષ્ઠાથી વેરત્યાગ થાય છે, સત્યથી વાણીની અગોષતા આવે છે, અલ્પવ્યયની પ્રતિષ્ઠાથી વીર્યાલાભ થાય છે, એ વગેરે જે જે તે તે અંગોની સિદ્ધિના ફળો દર્શાવ્યા છે, તે ફળોનું દર્શન ન થાય ત્યાંપર્યંત તે તે અંગોનું પાલન કર્તવ્ય છે, અને તેની ઉપેક્ષા કરવી ઉચિત નથી.

યોગનું ત્રીજું અંગ આસન છે. ત્યાં આસન કેવા સ્થાનમાં સ્થાપવું તેનો પણ તેમાં સમાવેશ થયું જાય છે. જે દેશ પવિત્ર હોય, જે નેસર્ગિક રીતે સુંદર હોય, જ્યાં દવા સુખકર હોય, જે રેશ ધાર્મિક હોય, જલાશય જેની સમીપ હોય, નગી જેની પામે વધતે ખજા ખજા કરતી વહેતી હોય, જેને જોતાં જ સ્વાભાવિક પ્રસન્નતા પ્રગટે તેમ હોય, જે ભયરહિત હોય એવો પર્વત, નદી, કે સરોવરની પાસેનો એકાંત પ્રદેશ યોગસાધનાને મારે પસંદ કરવો જોઈએ.

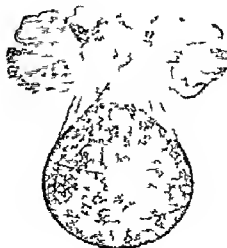
જેમને બીજું ઇંદ્રિય કર્તવ્ય નથી અર્થાત્ જે શૂદ્રી નથી, પણ ત્યાગી છે, અને જેને યોગસાધનવિના અન્ય ઇંદ્રિય કરવાનું નથી, એવો સાધક તો આવા સ્થાનમાં ગ્રી શકે છે; પણ જેની વ્યવહારમાં રિચિત્ર છે તે આવા એકાંત પ્રદેશમાં પોતાનો વ્યવહાર હોડીને રિચિત્ર કરી શકતો નથી.

સત્ત્વ હરીએ તો દુધમાં અને દહીયા એમાં પગ રાખવાથી કે ઇ અર્થ સરનેક નથી. એક માત્રુઓ વ્યવહાર સાધવો અને બીજી જાતુથી યોગ સાધવો એ બન્ને વિરોધી છે. આ પ્રમાણે કરવાથી બન્નેમાંથી એકની પાત્ર ઉત્તમ પ્રમાણે સદ્ વર્ધ શકતી નથી. તેથી વિવેકીએ તો યોગની સિદ્ધિથી પ્રાપ્ત થવા મહાન ફળનો વિચાર કરીને તેને સ પવમાં જ પોતાનો સર્વ સમય ગાળવા પડે છે. દારૂ કે જે આપણને સુખની જ છત્કા છે તો યોગ સાધના વ્યવહારની સિદ્ધિય જે સુખ મળે છે તેના કરતા દુઃખગુણ્ય એક દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી વિવેકીએ તો આ માનવતણુમાં આ એક યોગની જ મિદ્ધિ કર્તવ્ય છે.

તો પણ સર્વનો અધિકાર બધું છોડીને એકાંતમાં બેસી યોગ સાધી શકે તેવો હોતો નથી જોથી તેવા મદઅધિકારી વ્યવહારમાં ચ્વેરચ્વે પણ યથાશક્તિ યોગ સાધી શકે છે. અને આવા મદઅધિકારી પણ જો આપદથી નિત્ય યથાશક્તિ યોગનાં સા નો સાધે છે તો તેમને પણ તે અગોની નૂનાધિક અશમા સિદ્ધિ થતા તમજાવ્ય ફળનું દર્શન થતા તેમાં અધિક અનુરાગ પ્રકટે છે, અને તે પછી વ્યવહારને ત્યજ દે છે અને એકાંતમાં બેસી નાન યોગસાધના જ કરે છે. તેથી આવા મદ અધિકારીએ પોતાના ઘરમાં રહીને પણ યથાશક્તિ અભ્યર્ચનાદિકના પાનનપૂર્વક યોગનાં અગો સાધવાં થયે છે

આવા સાધકે પોતાના ઘરમાં જ ઉચ્ચસ્થાન હોય તો પસદ કરવું. તે સ્થાનમાં હવા તથા પ્રકાશ છુટથી આવી શકે નવું હોવું જોઈએ તેને ગોમપથી લીંપીને સ્વચ્છ રાખવું. ભત્તી ધોળીને સ્વચ્છ કરવી આજુ બાજુ ગદ્ગદ ન રાખવી તે સ્થાનમાં મહા-પુરોહીની છબીઓ લટકાવવી. તે સ્થાનમાં અવાજ આવે એવું નહોતું જોઈએ મુખ્ય માર્ગનાં મધ્ય કરતાં બારીઓ તથા જાળીઓમાંથી પ્રકાશ તથા હવા આવી શકે તેવું હોવું જોઈએ તેમાં કચરા ન થવા દેવે અને નીચે તથા ભત્તી ઉપર વાળી ઝાડીને હમેશાં સ્વચ્છ રાખવું, કે જોથી માળી તથા મનુષ્ય વગેરે જાતુઓનો ત્રાસ ન થાય. તેમાં ઝાડનાં ફૂલ વગેરે ગોઠવીને તેને અને તેજુ મતાગમ કરવું તેમાં પ્રસંગે પ્રસંગે ધૂપ વગેરે કરીને તેને સુગંધમય રાખવું. આ સ્થાનમાં પ્રવેશતાં સ્વાભાવિક રીતે ચિત્તને પ્રસન્નતા ઉપજે એવું તેને કરવું.

(અપૂર્ણ.)



તમે પૈસાવું છો ? :- તમે પૈસાદાર છો .

પ્રત્યેક મનુષ્ય પૈસાદાર થવાને ઇચ્છે છે. પણ પૈસાદાર એટલે શું, સાચા પૈસાદાર મનુષ્ય એટલે શું, તે લોકો બુદ્ધતા નથી.

પોતાની વિનિયોગીમાં ઘણા પૈસા ભરાયી કદી મનુષ્ય પૈસાદાર ગણાતો નથી. જો, કે લોકો તો એવા મનુષ્યોને જ આજે પૈસાદાર ગણે છે. પણ તે ખરા પૈસાદાર નથી.

ત્યારે પૈસાદાર, ખરા શ્રીમાન કોણ છે ?

હાલના પૈસાદાર મનુષ્યો ખરા શ્રીમાન નથી જો તેમને આપણે શ્રીમાન ગણીએ તો પોતાની પીઠ ઉપર મહોરોનાં ઘેરા વેશ જતાર એક મણિયું પણ શ્રીમાન ગણી શકાય. કારણ કે તેની પામે પણ પૈસા છે પોતાને ત્યાં ગાય બેસે રાખતાર પણ તેના કુખને ઊંટો નહિ ખાતાર જેમ તેના ખરા નાશીક નથી, પણ તેવું કુખ ખાતાર જ ખરા માવીક છે. તે પ્રમાણે પૈસાનો જે ઉપયોગ કરે છે તે જ પૈસાદાર છે, પછી તે ઉપયોગ પોતાને માટે અથવા બીજાને માટે હો તેમાં બીજાને માટે જે પૈસાનો ઉપયોગ કરતાર છે તે તો શ્રીમાનતા મુજબ જ નથી. શ્રીમાન કદી પુટે તેવો સંભવ નથી. કારણ કે બીજાને માટે પૈસા વાપરવો એટલે તેને મનુષ્ય અભિમાન રાખવો. અને બીજાનાં વાવેલું બીજાને જેમ થાય તે એકર કદી જરૂર થાય છે અને કુખજાને આપે છે તેમ આ બીજાનાં ઉપયોગમાં વપરાએલો પૈસા પણ થોડા કાળે ઉડે છે અને જાતને મુખ્ય કુખજા આપે છે. જેને મરો છે તે પૈસાદાર છે જેનાં પામે જાણાં રૂપિયા હોય પણ જેને મિત્રો નથી, તે પૈસાદાર હતા પૈસાદાર નથી, પણ જેની પાસે સાર્ધારણ પૈસા છે અથવા જેની પાસે કદી જ નથી, પણ જેને મિત્રો છે, તે પૈસાદાર છે.

જેને પ્રભ છે તે પૈસાદાર નથી. પ્રભ પણ પૂર્વના સુખમાંથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. લાંબા રૂપિયા આપવાથી જે સુખ મળતુ નથી તે પ્રભવાન લેખ શકે છે.

જેના હૃદયમાં બીજાપ્રતિ સાચો નિરવાર્ય સ્નેહ છે પ્રેમ છે તે પૈસાદાર છે. પોતાની પામે મૌનુ રૂપુ' હતાં જેના હૃદયમાં અન્યપ્રતિ સ્નેહ નથી તે બીજારી જ છે.

જેને આરોગ્ય પ્રાપ્ત છે, તે પૈસાદાર છે. દુર્બલ શરીરવાળા જે સુખ લઈ શકે છે તે સુખ પૈસાદાર લેઈ શકતા નથી. તે નિર્ધન પણ સુદઃ શરીરવાળા સુખ લેઈ શકે છે.

જે સ્વિસ્ત્ર સદ્ગુણસમૃદ્ધ છે તે શ્રીમાન છે. કારણ કે સદ્ગુણોને જે સુખ મળે છે તે શ્રીમાનને મળી શકતું નથી.

જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત છે, તે સાચા પૈસાદાર છે. જ્ઞાની સર્વ સમયમાં અને સર્વ સ્થિતિમાં સુખ લેઈ શકે છે, જો પૈસાદાર પદ જ આજા પ્રસંગમાં સુખ લેઈ શકે છે.

જેમાન હિસાદ છે, જેનામાં પ્રગ્નતા નથી તેનામાં સુદઃ નિષ્પત્તિ છે, જેનામાં મધ્યમાં મં, ખી નથી, જે આત્મનિશ્ચય છે, અને જે જાવા અથવા વિતમ સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત છે, તે જ સાચા શ્રીમાન છે માત્ર પોતાની પામે મૌનુ રૂપુ. કે બીજા પાત્ર કે મધ્યવાન પદાર્થો દેવા માત્રથી જ પૈસાદાર ગણાવું હાય તો લોકોની કે વિનિયોગી, કે લાકડાની પેટી પણ પૈસાદાર કદી શકાય ઉપર જ મનુષ્યમાણે જે સાચા શ્રીમાન નથી તે પોતાની પામે પૈસા દેવા હતા તે પોતાની વિનિયોગીને કે લાકડાની પેટીને જ છે.

શિખાળામાં ગઢમાં ફેલી રીને ચોનાના આગેગરને સુદૃઢ કરવું તે મળ્યું નથી વિતલ
જ વિચાર કરે છે. મનુષ્યનો મોટો ભાગ મવાગમાં ટાકે ટાકે
શિખાળામાં આરોગ્ય સુદૃઢ કરીને મોટા ઓઢીને પચાનીમાં બરાબ રહે છે. અને જ્યારે
કરવા માટે આ પ્રયોગ કરી શોનાનાં નળીમાં થાય ત્યારે પચાનીનો ત્યાગ કરે છે હો
જોનો ! :-
પ્રથમ મનુષ્યો સાર આવું, પૌષ્ટિક પાકો ખાવા તેનો તે
વિચાર કરે છે, પણ આ બધું અથવા પૌષ્ટિક પદાર્થો "પ્રાપ્તર પચીને તેવું" રુધિર થાય
તે સંબંધમાં અથવા તે પૌષ્ટિક પાકો આપવાના પચુ શરીરને શી રીતે સુદૃઢ કરવું, તે
સંબંધી દત્તરમાંથી કોઈ એક જ વિચાર કરે છે :-

શિખાળાની ટાકમાં ફેલી દવામાં જીવન નર્ણબળ ત્રિગેય પ્રમાણમાં કરેલું,
અથવા પ્રસરી રહેલું હોય છે. તે જ પ્રમાણ નવી દ્રવ્યો અથવા તમાવના રાશીમાં પણ તે
વિશેષ પ્રમાણમાં આપક હોય છે. આ બધું તથા જ નૂને મોટાના ચરીરમાં શી રીતે બરવું
તેની કળા જાણવાગતે છે. આમાં જે કે મનુષ્ય કળાગેવું કંઈ નથી, પરંતુ તે આપણી
જાણીતી જ વાત છે. માત્ર આપણે જાણવા છતાં તેનો જાણીતો પ્રમાણથી કરતા નથી
એટલું જ

આકારને તદ્દન સાત્ત્વિક કરીને તથા તેવા સાત્ત્વિક આકારને પણ અલ્પ પ્રમાણમાં
મદ્ય કરીને જે ચોનાનાં સાધનો એકતરંગી રીતે નિર્ણતિપૂર્વક સાધે છે,
તેમને બાકાતની જગર હોતી નથી પણ આ પ્રમાણને કરતા નથી, પણ બાકાતમાં
રહીને વિવિધ દાર્ઢ કરે છે તથા આકાર વિદારના નિયમોને જે મર્વાંશે પાળી ચકતા નથી,
તેવા મનુષ્યોને માત્ર વ્યાયામની અપદ્ધા જગર રહે છે પ્રત્યેક મનુષ્યે નિત્ય નિયમિત
વ્યાયામ કરવો જોઈએ. વ્યાયામથી આરોગ્ય સુદૃઢ થાય કે, એટલું જ નહિ પણ આયુષ્ય
પણ વધે છે

આ જગતમાં બે પ્રકારની ક્રિયાઓ હોય છે એક આરભમાં કષ્ટપ્રદ હોય છે,
અથવા જાણીય છે, પણ પાછળથી તે સુખપ્રદ થઈ રહે છે, અને બીજી આરભમાં સુખપ્રદ
જાણીય છે, પણ પાછળથી કષ્ટપ્રદ થઈ રહે છે. મનુષ્યનો મોટો ભાગ આ બીજી
પ્રકારની ક્રિયામાં જ પ્રધાનપણે પ્રવૃત્ત થાય છે; કારણ, કે આ પ્રકારની આરંભમાં સુખરૂપ
જાણીતી ક્રિયા કરવી તેમને રમે છે. જેવી જેમાં કષ્ટ પણ હોય તેવી ક્રિયાને તે
કરતા નથી.

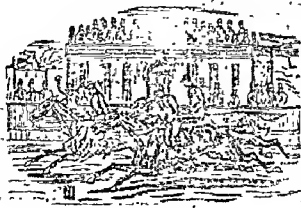
પ્રત્યેક શિખાળામાં હું કંઈને કંઈ શરીરને વ્યાયામ પહેાંચે તેની ક્રિયા કરું છું.
સવારમાં પંચ વાગે ઉઘીને દાનવ્ય તથા નાયવિધિથી પરપારોને હું દરના જઈું છું.
પુસ્તી દવામાં પગમાં જોડા પહેાંચીનિના હું દોહું છું. આરંભમાં પગમાં ઘાકરા પેસી જાય
છે. અને પગ ફરી જાય છે, પણ પાછળથી તેના લાભ પણ તેવા જ જણાય છે. આ રૂપે
મેં એક નવો ક્રમ તેમાં ઉમેર્યો છે અને તે ઘણો લાભકારક જણાયો છે. તેમને પણ જે
શવે તે તે કરો ને ને, અને તેમને તેના અનુપગ લાભનો ખારી પેઠે અનુભવ થવાવડો
નહિ જ રહે.

આ વર્ષે વર્ષાદ સારો હોવાથી વિશ્વાધિનીમાં પાણી ટીક છે, સવારમાં છ વાગે ઘેરથી નીકળીને દોડતા નદી કિપર જમને ત્યાં કપડાં ઉતારીને નદીમાં હું મગજન કરું છું. આરંભમાં એક વખતે તો બહુ આખું શરીર બહાર મારી નીચ છે, પણ પછીથી તરત વિજળીની પેઠે શરીરમાં ગરમી આવે છે. પછી ત્યાં સંધ્યા કરીને તરત જ કપડાં પહેરીને ઘેર આવું છું, ઘેર આવું છું અને જોઈું છું તો લેકા ટાંક ટાંક કરીને પથારીમાં ઉપતા હોય છે.

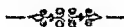
આ પ્રયોગથી મને શરીરમાં અદ્ભુત આરોગ્ય આવતું જણાય છે. મગજ તો એટલું પ્રચંત રહે છે, કે કંઈ કહેવાની વાત નહિ. મગજનું કામ કરનારાઓએ આ પ્રયોગ ખાસ અજમાવવાજોઈ છે. પણ જે વડું જોઈએ તે સર્વોદયપૂર્વે થવું જોઈએ. પોતાના ગામમાં નદી ન હોય તો જળાવ, કે દરીયા જે હોય તેમાં એક કુબડી મારવી. તે ન હોય તો છેવટે બહાર ખુલ્લી દવામાં જમને કુવાના કે કંડા પાણીએ પણ સ્નાન કરવું.

પરંતુ જે નખળા બાંધાના છે, જે નિર્જળ પ્રદેશના છે, અને તેમાં પણ જે નખળા મનના છે તેમણે તો કદી પણ એકદમ આ પ્રમાણે ન કરવું, સવારમાં આવી સખત ટાંકમાં ખુલ્લી દવામાં દોડવાથી તથા ઠંડે પાણીએ ખુલ્લામાં સ્નાન કરવાથી ધણું લાભ થાય છે, એવી દૃઢ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. જેને એવી શ્રદ્ધા નથી, તેને લાભ નહિ થતા હોય જ થાય છે.

અથવા કદાચ તમારાથી સ્નાન કરવાનું ન અને તો પણ ચિંતા જરા સવારમાં હોડીને વહેલા ખુલ્લી દવામાં ફરી આવવું, એ પણ મુશ્કેલી-લાભ કરનાર છે. સાત વાગે ઘેર ખાજા આપાં જવાં અને ખુલ્લી દવામાં એક કલાક ફરાય તે પ્રમાણે ઘેરથી વહેલા નીકળવું, જેમનાથી આટલા વહેલા ન હોય તેમણે મોડા મોડા પણ સવારમાં એક કલાક ખુલ્લી દવામાં ફરી આવવું, એ ધણું લાભ કરનાર છે.



વર્ણશ્રમના સંબંધમાં શ્રીમાન્નૃસિંહચાર્યજી શું કહે છે ?



આપણી વર્ણાશ્રમશ્રમ પ્રજા પોતાના ધર્મપ્રમાણે વર્તે છે, કે નહિ ?

વર્ણાશ્રમશ્રમ પ્રજામાં સ્વધર્મે વર્તનાર થોડા જ છે. કેમ કે ચથા રાજા તથા પ્રજા, એ મુખ્ય કહેવત છે.

તેમ જ આ સમયની મૂખ પ્રજા તથા કેટલાક અત્યંત પૃથ્વીપતિ વર્ણવ્યવસ્થા તથા ધર્મવ્યવસ્થાના હેતુ તથા સ્વરૂપને નહિ જાણનાર હોવાથી તે મૂખ પ્રજા તથા રાજા દુર્બળ તથા દુઃખી થાય છે, અને ઉત્તરોત્તર અધિક દુઃખી થતા જાય છે.

જે રાજ્યમાં ધર્મ તથા વર્ણવ્યવસ્થા નથી તે મોઝામૂમિ જાણી, તથા સત્પાત્રે ત્યાં નિવાસ પણ ન કરવો, એ ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે. તેથી હરેક કુટિલકે ધર્મની તથા વર્ણની વ્યવસ્થાને ન કરનાર રાજા પોતાનાં તથા પ્રજાનાં પાપકર્મોને કોક્તા થઈ નરકમાં જાય છે.

વળી એમ પણ છે, કે રાજપદનું અજિમાન ધારણ કરનાર પુરુષ પોતાની સંપૂર્ણ પ્રજાને યથાયોગ્ય વ્યવહારની સિદ્ધિ તથા પરમાર્થનો લક્ષ કરાવવામાં જે સૃષ્ટદારહિત થાય છે તો તે દુષ્ટરાજા પદભ્રષ્ટ થઈ અતેજ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. મારે રાજ્યાભિમાની એ ધર્મવર્ણવ્યવસ્થામાં પોતાની અસમર્થતા જાણી રાજ્યાભિમાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, નહિ તો રહે પ્રધારે ધર્મની તથા વર્ણવ્યવસ્થાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

મારી ત્રેવણિક પ્રજા, તથા શ્વ અને અત્યંત અદિ પ્રજા પોતાપોતાના ધર્મને યથાર્થ જાણે અને તે પ્રમાણે વર્તે ત્યારે મારો ક્ષાત્ર ધર્મ સિદ્ધ થયો જાય.

વર્ણવ્યવસ્થાના બેઠવડે વિદ્યાનું અધ્યયન કરાવવું, અવશ્યનું છે, કે શી રીતે ?

વર્ણવ્યવસ્થાપ્રમાણે વિદ્યાનું અધ્યયન કરવામાં ન આવે તો તેથી થતા અનર્થને આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ. આ કાળમાં સાક્ષધર્મ તથા કર્મનો અધિક અંશ લોપ થઈ ગયો છે; દારણ સાક્ષણને અધ્યયન કરવાયોગ્ય વિદ્યાનું આદિએ તેઓ અધ્યયન કરતાં નથી, અને તેથી સ્વાતુકૃત કર્મમાં તેઓની પ્રવૃત્તિ જણાતી નથી, અને કેવળ દાસત્વરૂપે શ્વ દાર્પને તેઓ કરતા દેખાય છે. તે જ પ્રમાણે અન્ય વર્ણ પણ બિન્ન બિન્ન વિદ્યાના અધ્યયનવિના દાસત્વને પામી છે; જેથી સંપૂર્ણ પ્રજાને ક્રમે કરી દાસત્વની છત્રા થતાં દાસકર્મથી કુદ્ધિ, જળ, લક્ષ્મી આદિનો લાભ થતો; અર્થાત્ પવિત્રામર્મ દાસત્વ પણ પ્રાપ્ત રહેતો નહિ, તો એથી અન્ય અનર્થનો શોધીસંભવ છે ?

વળેને ~~અન્ય~~ વિદ્યા આપવી આપને અનુકૂળ લાગે છે ?

હે શ્રીમાન! વર્ણન્યવરચાપ્રભાણે વિદ્યાનું અધ્યયન કરવામાં ન આવે તો તેથી થતા અનર્થને આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ. આ કાળમાં બ્રાહ્મધર્મ તથા ધર્મનો અધિક અંશે હોપ થઇ ગયો છે, બ્રાહ્મણોને અધ્યયન કરવાયોગ્ય વિદ્યાનું આદિએ તેઓ અધ્યયન કરતા નથી, અને તેથી જ રચાનુકૂલ ધર્મમાં તેઓની પ્રવૃત્તિ જલ્પાતી નથી, અને કેવળ દાસત્વરૂપ શુદ્ધ ધર્મને તેઓ કરતા દેખાય છે. તે જ પ્રમાણે અન્યેવર્ણ પશુ મિન્ન મિન્ન વિદ્યાના અધ્યયનવિના દાસત્વને પામે છે; જ્યાં સંપૂર્ણ પ્રભને ક્રમે કરી દાસત્વની ઈન્દ્રિય ચર્તા દાસધર્મથી બુદ્ધિ, બળ, લક્ષ્મી આદિને ક્ષય થશે; અર્થાત્ પરિણામમાં દાસત્વ પશુ પ્રાપ્ત રહેશે નહિ, તો એથી અન્ય અનર્થનો શો સંભવ છે ?

હે ભગવન! વળેને કેવા ભેદથી વિદ્યા આપવી આપને અનુકૂળ લાગે છે ?

બ્રાહ્મણની ઉછરતી પ્રભને સુખ્ય સ્વધર્મ ધર્મરૂપ કર્મોપાસનાના અનેક ભેદોને અધિકારપરત્વે સૂચવવો, તથા તેની ચક્રિતના પ્રમાણમાં ભેદ કરીને અન્ય વર્ણને અધ્યયન કરાવનાયોગ્ય મિન્ન મિન્ન વિદ્યા બણાવવી, તથા અધ્યયન કરવાની વય પૂર્ણ થતાં તેને વ્યવહારમાં પ્રવેશાતી શિક્ષકરૂપ વ્યાપારમાં યોજવી.

ક્ષત્રિય પુત્રને પોતાના વર્ણાનુકૂળ ધર્મ, કર્મોપાસનાનું અધ્યયન કરાવી, અભ્યસન મનકળા, વિવિધ વ્યૂહરચના, રાજ્યનીતિ, રાજ્યરક્ષણના સાહાય્યક ઉપાય, રાજ્યભંગ થવાની વિરોધી કારણ, દેશભાલાનુસાર ગાંધ્યપ્રજાસુખની વૃદ્ધિના ઉપાય, રાજ્યમાં કેવા પ્રકારના ધર્મમાં કેવા પ્રકારના મનુષ્યની યોજના, તથા રાજ્યની અન્ય સર્વપ્રતિ યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિનાં સ્વરૂપ વગેરે યથાર્થ રીતે શીખવવા; પશ્ચાત્ તેમની પરીક્ષા કરાવી યોગ્યપ્રમાણે તેમને વ્યવહારમાં પ્રવેશાવી રાજ્યધર્મ તથા પ્રજાસુખાદિ ધર્મમાં પ્રવર્તાવવા.

વૈશ્ય પ્રભની પરીક્ષા કરી ચક્રિતના પ્રમાણમાં તેમના ભેદ કરી સ્વવર્ણાનુકૂલ ધર્મ કર્મોપાસનામાં તેને કુચ્છ કરવી. પત્રી મિન્ન મિન્ન અધિકારના પ્રમાણમાં કોઈને કૃષિની વિદ્યા શીખવવી. તેમાં પૃથ્વીના ભેદ હોવાથી કેવા પ્રકારની પૃથ્વી કેવા પ્રકારના અન્નાદિ ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ છે, તથા પ્રતિસંવત્સરે તે પૃથ્વી કયા પ્રકારે કેળવવાથી સત્ત્વવાળી થઈ અધિક ફળદ્રુપ થાય છે, તથા કેવા પ્રકારનાં અન્નરૂપ કષ્ટ ઋતુમાં કેવી યુક્તિથી ઉછેર છે તથા પોષાય છે તથા કેવા પ્રકારના વનસ્પતિ આદિ પદાર્થો જીવેને અધિક ઉપયોગના છે, તથા કેટલા પદાર્થો કેવા પ્રકારે પોષવાથી બળવાન થઈ પ્રભને સમૃદ્ધ કરે છે, એ વગેરે વિષયનું સવિસ્તર જ્ઞાન તથા કૃષિમાં સાહાય્યક ગોઠવણાદિ પ્રાજ્ઞિના રક્ષણ તથા તેમને અધિક બળવાન કરવાના ઉપાય તથા તેમની પાસેથી ધર્મ સિદ્ધ કરી લેવાની સુઝમ યુક્તિઓ, તેમ જ હજી આદિ દક્ષિણેના વિષ વિષ પ્રકાર તથા તેમને યોજવાની યુક્તિઓ તથા પાકનાં વિવિધ અન્નને તે રચનાથી જૂટી પાકવાના સુઝમ ઉપાય, તથા પ્રસંગપરત્વે તે તે પદાર્થોને રક્ષા કરવાની અનેક યુક્તિઓ વગેરે વિષયનું તેમને જ્ઞાન આપવું.

વૈશ્ય જાતિના અન્ય ભેદને વ્યાપારવિદ્યા શીખવવી, અર્થાત્ એક સ્થાનમાં જીજ્ઞાસ્યસ્થાનમાં કયે સ્થળે કયા પદાર્થની વ્યવસ્થા છે તે તથા વ્યાપારમાં કુશળ થવા યોગ્ય ગણિતવિદ્યા તથા ધનને અન્ય પ્રજામાં કેવે પ્રકારે સેવુ દેવું તથા દરેક પ્રજાને ઉપયોગી પદાર્થ સુગમતાથી પ્રાપ્ત કરી આપવાનાં સાધનો સમયાનુસાર યોગ્ય આપવાની યુક્તિઓ, તથા દેશવિદેશ વિચરવામાટે પ્રવાસમાની નીતિઓ તથા તેને સુખરૂપ કરવાની યુક્તિઓ તથા પ્રવાસમાં શરીરરક્ષણાર્થ ઉપાય એ વગેરે શીખવવું.

તૃતીય ભેદને કૃષિ તથા વ્યાપારમાં વિવિધ પદાર્થ ઉત્પન્ન કરવામાં ઉપયોગી તથા વિવિધ યંત્ર બનાવવાની વિધિયો તથા શુદ્ધ સ્વ પ્રજાને ઉપયોગી શુદ્ધસાહિત્ય થોડા દ્રવ્યથી મળી શકે એ પ્રકારે બનાવવાની વિવિધ ક્રિયા, તથા ધાતુ આદિ પદાર્થની શોધનવિધિ તથા વિવિધ પદાર્થના સંયોગ અને પ્રયોગરજી ઉત્પન્ન થતા અનેક અગત્યકારિ પદાર્થોની કૃતિ તથા તે પદાર્થોના ઉપયોગ વગેરે વિષય શીખવવા.

ચતુર્થ તથા અંત્યજ્ઞાદિને આ ત્રણે વર્ણને અનુકૂળ રહેવાની નીતિ તથા પૃથક્ પૃથક્ પ્રતિ સેવ્યસેવકધર્મ વગેરે શીખવવા. હે રાજન્ ! તમને યોગ્ય લાગે તો આ પ્રમાણે કરવા વિચારજો.

x x x x x

એ જ પ્રકારની વિદ્યા સર્વને અધ્યયન કરાવવાથી તેઓ સર્વ દુઃખી જ થવાના

સુરેશચારિત

વત્તમાન સ્થિતિસંવંધમાં થોડા વિચારો.



(અનુસ વાન વત્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૮ થી)

+ + + આગળના અંકમાં અહિં સાસંબંધમાં આપણા દેશની વર્તમાન સ્થિતિ-સંબંધમાં અમે યથામતિ સ્વરૂપમાં એ ચાર વિચાર જણાવ્યા છે એ, કે આ વિચાર અપૂર્ણ જ છે, તો પણ હાલ તો અમારે તેને અપૂર્ણ જ છોડવા પડશે.

+ + + તે જ અંકમાં અમે હિંદુ સંપ્રદાયમાં પણ વિચારો પ્રકટ કરવાનું જણાવેલું છે પરંતુ તે વાર્તા પણ અમારે યુવતરી રાખવી પડે છે. કારણ, કે જે વિચારો અમારે જણાવવાના છે તે વિસ્તારથી ન જણાવવામાં આવે તો બ્રાહ્મણ ધર્મને સબવ છે. જેથી “ અહિંસા અને હિંસા ” એ નામનું એ સંબંધમાં એક બધું પુસ્તક લખીને પ્રસિદ્ધ કરવાની અમારી ધ્વનિ છે, જે ધર્મચર-ગ્રામી સિદ્ધ થાય ત્યારે ખરી અમને વાગે છે, કે લોકો નથી તો હિંદુ સંપ્રદાય સમજતા કે નથી તો અહિંસાનું સ્વરૂપ સમજતા, એ એક જ વાક્યને અંતમાં કહીને આ વાર્તાનો આપણે ઉપસહાર કરીએ છીએ.

* + * * *

* * * ગમે તેમ હો, પરિણામ ગમે તે આવે, પણ જે લોકો સ્વદેશને માટે મરવાને તત્પર થાય છે, તેમને જોઈને ધન્યવાદ નથી. કોઈને માટે કોઈને જે પૈસા આપવાના આવે તો તે માથું ખમવાલો છે, તો બીજાને માટે શારીરિક કષ્ટ સહન કરવાનું આવે, તે તો તે કથાથી જ સહન કરવાને તત્પર થાય, તેને બદલે આજે લોકો પોતાના જીવનનો ભોગ આપવાને તત્પર થાય છે, એ તેમને જોઈને ધન્યવાદ આપનાર નથી આરા પુરુષો મરણને સામે મોટે વધાવી લેવાને તત્પર થાય છે, એ તેમની જોઈને વીરતા નથી. આના વીર પુરુષોને માટે તો અર્ચના હાર ખુલ્લા જ છે. અને આપણને આ પ્રવૃત્તિ સર્વેશી ન સમન હોય, તો પણ એટલું તો સ્પષ્ટ જ છે કે આ લોકો પોતાના જીવનનો ભોગથી દેશને સ્વરાજ્ય મળશે એવું ધારીને મરણની સામે નીડરપણે આ રહેવાને તત્પર થાય છે, એ તેમનો કેવો શુદ્ધ બાક્ય ! પોતે માનતા હોય, કે અમુક તર્ક નથી અમુક વાર્તા બિદ્ય થશે, અને તેને માટે જીવનનો ભોગ આપવાને પણ તૈયાર રહેવું, એ કેટલું મશસ્ય !

+ + + અને તેની સાથે એ વાર્તા પણ આપણી દષ્ટિમગ્નિ તરફ રહે છે, કે શ્રીમાન ગાંધીજીવાના સપ્ટેકેપર લોકો પ્રાણ પાચરવાને તૈયાર થાય, અને વખત આવે પ્રારુને પામરે, એ આ લોકોની કેટલી અદ્ભુત શક્તિ અને આ પુરુષતા વચનનો પણ કેટલો પ્રતાપ, કે જેના શબ્દને અનુસરીને હજારો મનુષ્યો જલમાં જવાને તૈયાર થઈ પડ્યા, પણ ગોળીઓથી વિધાવાને તત્પર થઈ રહે !

* * * * *

+ * * ગમે તેમ હો, આપણને આ લોકોની પ્રવૃત્તિ ચોખ્ખું જણાતી હોય, કે ન જણાતી હોય પરંતુ આ કંઈ દેશમાં છોડવાની રમત રમાતી નથી. આપણા અનેક બધુએ

જેલમાં જાય, ત્યાં અસહ્ય કષ્ટો સહન કરે, અને પોતાને થોડા જાણીયું તે પ્રમગે આણીને પશુ ભોગ આપે, એ વ્યતિકરે આપણા પ્રયત્ન ધારણે ચલુ' જોઈએ. આપણા સાધકોની આ સ્થિતિ હોય, અને આપણે શાંતિથી આપણો અવહાર કરીએ અને ગૃહસ્થાશ્રમનાં સુખ ભોગવીએ, એ જો આપણે મનુષ્ય હોઈએ, જો આપણામાં વિચાર કરવાની શક્તિ હોય તો તો ન જ બનવું જોઈએ આપણને દેશની આ સ્થિતિ જેમ ખાતાનું એ શી રીતે ખાવે અને સુખે નિદ્રા શી રીતે આવે? ને આપણને આ પ્રમગેથી હૃદયમાં લાગણી ન થતી હોય તો આપણે પાપાણુ હૃદયના શીએ એમ કરવું જોઈએ.

× × × જાણે આપણે આપણને ન પસંદ હોય તો તેમની મર્જા પ્રવૃત્તિને ન અનુસરીએ, પરંતુ આપણને જે જે થોડા જાણીય તે પ્રવૃત્તિને તો આપણે અનુસરવું જ જોઈએ, અનેક કાંટે પશુ આપણે તેને અનુસરવું જોઈએ.

× × × આવા વિષ્ટ પ્રસંગમાં આપણે કેવળ સ્વદેશી જ વસ્ત્રો વાપરવાં ધટે. પરદેશીય કાંઈ પણ વસ્તુ, પછી તે વિવાયતી હો, જાવાની હો, કે અમેરિકાની હો, પણ તેને આપણે ન વાપરવી ધટે ન છુટકે જ પરદેશી વસ્તુ વાપરવી, એ જ આ પ્રસંગે આપણુ સર્જન માટે ઉચિત છે.

× × × સ્વદેશસેવા એકલા ખાનીના જ કપડા પહેરવાથી થઈ શકે છે એમ નહિ, પણ તેનાં કાંઈ અંગ છે. ખાદીનાં કપડા એ તો તેના હજાર અંગમાંનું એક સામાન્ય અંગ છે.

× × × કોઈને કોઈ પણ પ્રસંગે એક પેંમેા પશુ આપણે ન ધામીએ કોઈ પણ જાંદુને આપણે ન છેલરીએ. કોઈ પણ દેશનાં ધુની દાઝ જાણી તેને આપણાથી બને તેટલી સાંકળ કરીએ. અસાત્ય, ળળ, કપટ, દલ, અનીતિ, વગેરેથી ઉગરીએ. સ્વાધ્યયનું પાતન આગ્રહથી કરીએ હૃદયને લાજુ પણ ન વિનારીએ. સદ્વિચારને આપણા હૃદયમાં અખંડ જાગૃત રાખીએ, અને એક પણ અશુભ વિચારને આપણે કરી પણ ન સેવીએ. શરીરને ઉત્તરોત્તર સ્કંદ કરીએ મનને પણ જગતનાં દગ્તા રહીએ. સ્વધર્મનું ઉત્તમ પ્રકારે આગ્રહથી પાલન કરીએ. અને આવાં હૃદયવનને આચરીએ અથવા ન આચરાય તો આચરવાનો પ્રયાત્ન કરીએ એક વખતનો પ્રયાત્ન નિષ્ફળ જાય તો તેથી નિરાશ અને નિસ્તસાહ ન થઈએ, પણ હજારવાર પ્રયત્ન કરવો પડે તો તે મરીએ, અને લીધેલા વતને સિદ્ધ કરીએ ત્યારે જ વિરમીએ. આ આદિ અંગોનું અથવા વર્તનનું પાતન કરનાર જ સંપૂર્ણ અથવા અધિક અંશમાં સાચી સ્વદેશસેવા કરી શકે છે.

નિવૃત્તિ

યશા મનુષ્યોને હું ખાદીનાં કપડાં પહેરીને ચાલતા જોઉં છું તો મને તે પૃથ્વીથી એક વેંત ઉચે ચાલતા હોય તેમ જણાય છે. તેવામાં જો સાદુ જીવન અને ઉચ્ચ તેમની દૃષ્ટિએ કાંઈ કાળી ટોપા, કે વિદેશી કપડું પહેરેલો મનુષ્ય દૃષ્ટિએ પ્રકથો, તો તો પૃથ્વીની વાત જ નહિ તે બીચારો નિકુળ ધણો પાછળ, અને નુનમો ગણાય છે, અને પોતે જ સર્વ સમજે છે, પોતે જ ઉત્કૃષ્ટ છે, અને પોતે જ આ જગતમાં વિકાસના શિખરે ઉડે છે, એવા વિચારથી સર્વ થાય છે.

• પ્રિય વાચક ! તું ઉતાવળો થઈને એવું જાન્યેનું—કેંસહો ન આપી દે તો, કે સેખક ખાદીના કપડાં પહેરવાની વિરુદ્ધ હશે, અથવા આ પ્રચાર તેને પસંદ નહિ હોય, અથવા તો તે ગાંધીજીના વિરોધી હશે.

બહુ સામાન્ય ભુદિના મનુષ્યો જ એવો નિશ્ચય કરી બેસે છે, કે આ જગતમાં જ્યાંએ એક જ વિચારને અનુસરવું જોઈએ. જે મને યોગ્ય વિચાર જણાતો હોય, તે તમને યોગ્ય ન પણ જણાય તો તેમાં આત્મ્ય શું છે? આ જગતનું સ્વરૂપ જ તેવું છે.

જે ‘દેશન’ અથવા ખોટા મોહમાં પ્રજા પડી હતી અને તને સોંપને ‘પ્રચાર’ થતી હતી, તેમાંથી તેને પાછી વાગવાની જરૂર હતી જ. નહિ તો આ માર્ગે વહેતાં તેની પૂર્ણ પૂર્ણ દુર્દશા ધમ રહી હોત. જેથી ખાદીનાં કપડાં પહેરનાં, એ ખોટું નથી, પણ દેશની હાલની સ્થિતિ જોતાં લાજકારક જ છે.

પરંતુ આટલેથી દેશની, કે મનુષ્યની કૃતકૃત્યતા થતી નથી. સાદા જીવનની મનુષ્યને જરૂર છે, નથી એમ નથી પરંતુ માત્ર ખાદીનાં કપડાં પહેરવાથી જ દેશ, કે મનુષ્ય, કે સમાજ ઉન્નત થઈ જાય છે, એમ કોઈ માનના હોય તો તે બીચારા ઉન્નતિના સ્વરૂપથી તદ્દન અજાન જ હોવા પડે છે.

ખાદીનાં કપડાં પહેરનાર જે ખાતા હતા તે ખાય છે, જે તમાકુ આદિ પીતા હતા તે પીએ છે, જે પ્રકારનો વ્યવહાર ખેડતા હતા તે પ્રકારનો ખેડે છે, જૂઠું, અસત્ય, પ્રપંચ, વગેરે જે કદા દત્તા તે કરે છે; સ્વત્પર્ક તેમના જીવનના આંતર ભાગમાં કોઈ પ્રકારનો ફેરફાર થયો હોય વા તેમણે ક્યો હોય તેમ જણાવુ નથી. હા, છે, તેવા કોઈ કોઈ જીવનના ગર્ભભાગમાં ફેરફાર થયો છે, વા ક્યો છે, તેવા પુરો પણ પણ તેમની કંપ્તતા દાનમાં એકાદની કદાચ આવતી હશે. આ પીજીએવી વાર્તા કરીને અમારે જે કહેવાનું છે, અમારે જે નિષ્કર્ષ કાઢવાનો છે, તે અમે કાદી બનાવીએ છીએ ‘પિંજણા કાન્ડ’ એટલા માટે માટે અમે વાપર્યો છે, કે ખાદીની, કે હાલની સ્વચ્છ પ્રત્યક્ષમાં કંઈ પણ ખોલવું, કે કહેવું, એટલે તે અર્થવગરનું જ મોટે ભાગે મળવાના આવે છે.

સાદા જીવનની બહુ જ જરૂર છે, બહુ જ જરૂર છે, એમ દરેક દિશામાં મોટા રજુકીમાં કુંઠવામાં આવે છે. હા, અમે પણ તે વાતોના સ્વીકાર કરીએ છીએ, પણ તેનાથી આ રજુકીથી વંચાડનાર એમ કુતકુલતા અથવાં સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે, વા યદી એમ જે માને છે, કહે છે, વા મનાવે છે, તે જ અમને માત્ર સંમત નથી. હા, તેનાં અચુક સામાન્ય લાભો છે નથી, એમ નહિ.

જો સાદા જીવનથી જ ઉન્નતિ થઈ જતી હોય, દુઃખમાત્ર ટળી જતાં હોય, મુખ માત્ર મળી જતું હોય, અને ખીજ અનેક લાભો પ્રાપ્ત થતા હોય તો આ જ સેકડો નર્વથી હીંદુસ્થાનમાં ખેડૂતો અને ખીજે ગરીબવર્ગ તથા બીખારીવર્ગ ખીચારો સાદું જ જીવન ગણનારો છે, વા ગાળી રહ્યો છે. તેમને આ બધા લાભો મળવા જોઈએ, આ લોકો ખીચારો સાદું જ ખાય છે, અને સાદાં જ કપડાં સેકડો રખેતા પહેરતા આવ્યા છે, છતાં તેમના જીવનમાં કદાચ મહત્તરેશર થયો હોય, એવું આપણે જોતા નથી.

તાદરપે, કે જીવનમાં ફેરફાર કરનાર, જીવનને ઉન્નત કરનાર, જીવનને સુખી કરનાર વસ્તુ ખીજ છે, તે વસ્તુ તે ઉચ્ચ વિચાર સહવિચાર છે.

સામાન્ય રીતે જનસમાજ એમ માને છે, કે સાદા જીવનના પરિણામમાં ઉચ્ચ વિચાર અથવા સહવિચાર પ્રકટે છે. પણ આ તેની ભાંતિ છે. સાદા જીવન (plain living) નો પરિણામ ઉચ્ચ વિચાર અથવા સહવિચાર (high thinking) માં આવતો નથી પણ ઉચ્ચ વિચારના પરિણામમાં સ્વાભાવિક રીતે જ સાદું જીવન થાય છે. જે મનુષ્યો ઉચ્ચ વિચારને સેવનાર છે, તેમના સ્વાભાવિક રીતે જ આ સંસારના મોહ છુટી જાય છે; કારણ કે આ સંસારના પદાર્થોની તુલ્યતા તેમને સમજાય છે. તેથી જીવન નિર્વાહમાં જેટલા પદાર્થોની જરૂર હોય છે તેથી વધારે પદાર્થો તે વાપરતા નથી. ઉચ્ચ વિચાર, સહવિચારનો વ્યાપ્તિ તેમને એટલો લાગે છે, કે તેમને સારું સારું પહેરવાં જોડવાં વગેરે જાણતોનો મોહ જોછો થઈ રહે છે.

પરંતુ જે લોકો સહવિચાર એ શી વસ્તુ છે, તે જાણતા નથી, જે સહવિચારને કરતાં નથી, તે જમો તેટલું સાદું જીવન ગણનાર હોય, તો પણ તેમના તે સાદા વિચારના પરિણામમાં ઉચ્ચ વિચાર કંઈ પ્રકટતા નથી. જેથી મનુષ્યને જે આપવાની જરૂર છે, તે સહવિચાર છે, ઉચ્ચ વિચાર છે. સહવિચાર જ મનુષ્યના જીવનને ઉન્નત કરે છે, સાચું સુખી કરે છે, અને દુઃખથી મુક્ત કરે છે.

સહવિચાર અથવા ઉચ્ચ વિચાર એટલે હાલની હાલસ્થિતિ, કે કોલેજોમાં અપાતા શિક્ષણમાં જે વિચારો આવે છે તે નથી. તેમ જ આ દેશ કે પરદેશની બુદ્ધિ બુદ્ધી સાળા, પાઠશાળા, અને વિદ્યાપીઠોમાં જે પુસ્તકો ધીખવવામાં આવે છે, તથા વ્યાપાર, કળા, ઉદ્યોગ, કુલ્તર, વગેરે સંબંધી જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, તે શિક્ષણને લગતા વિચારો એની ગણના સહવિચારમાં અંગે કરતા નથી. સહવિચાર એ આંત્રી બુદ્ધિ જે વસ્તુ છે.

આ જગત, ઈશ્વર, અને મનુષ્યના આત્માસંબંધનાં જે વિચારો છે, જે આ નણેના સ્વરૂપને જણાવનાર વિચારો છે તેને સદ્વિચાર કહીએ છીએ અને આ વિચારો જ મનુષ્યનાં દુઃખો દૂર કરનાર છે, તથા તેમને સાચી સ્વતંત્રતા આપી ઉત્તમોત્તમ સુખથી જોડનાર છે.

મનુષ્યને સુખી કરવા, ઉન્નત, દરવા, મુક્ત કરવા, અને પરિણામે મનુષ્યને પદને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેવા મહાપદને તે પ્રાપ્ત થાય એમ ઇચ્છતા હો તો, મનુષ્યને સદ્વિચાર આપો. આ જગત શું છે, તે સત્ય છે, કે અસત્ય છે, તે વિનાશી છે, કે અવિનાશી છે, આ જગતમાં ઈશ્વર છે કે નહિ, હોય તો તે કેવા ગુણધર્મવાળા છે, તથા તેમનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે તેમ છે કે નહિ, મનુષ્ય એ કોણ છે, તેનું વાસ્તવ સ્વરૂપ શું છે, તે ક્યાંથી આવ્યો છે, તેને પરિણામે ક્યાં જવાનું છે, એ વગેરે ગામતો સંબંધીના વિચાર તે સદ્વિચાર છે, અને તે જ મનુષ્યને સાચું અને પૂણું સુખ આપનાર છે તથા તે જ તેના દુઃખમાત્ર દાળનાર છે. આ વિના ખીજા પ્રયત્નો તે સામાન્ય અને ગુચ્છ છે, અને આ પ્રયત્ન જ એક વિશ્વમાં સર્વોદ્દૃષ્ટ છે.

મનુષ્યને અને મનુષ્યથી બનેલા મનુષ્યસમાજને અને તે મનુષ્ય અને સમાજ નેમાં રહે છે તેવા દેશને ઉન્નત, કે સુખી કરવા ઇચ્છતા હો તો મનુષ્યને ઉપર કહ્યું તેવું યાન આપો. તેને ઉપર જણાવ્યા તેવા સદ્વિચારથી જોડો. સાચા સુખનો, અને સાચી ઉન્નતિનો વિશ્વમાં આ જ માર્ગ છે. નાનકા પંચા વિષયો—ખીજો માર્ગ નથી.





શ્રી

પ્રા તઃ કા લ.

— પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ પૌષ કૃષ્ણ ૦ ૧૪ [અંક ૩

॥ ૐ શ્રી ॥

શરીરાકાર ન થતાં આત્માકાર થવા મનને પ્રવોધ.



પદ ગણ પરમ

મન । શરીરાકાર ન થા તું,
આત્માકાર થવાને રહ્યા તું,—
શરીરાકાર થા શુ નિત્યે,
કુંપના રોગા ગાતું,—
સુખ ઇન્દ્રિયલગ્ન લોગવવાને,
તન્મય થઈ ના થા તું,—
લોગ અટલા રોગ લહી તું,
લોગપ્રાત ના જા તું,—
શરીરાકાર થવાથી તારું,
કુંપ ન કે અજપાતું,—
કુંપી થઈ તું મુજને કુંપી,
કરી કા પ્રિય ! પરતાતું,—
હેહુપ્રીતિ ત્મલ આત્મામય થઈ,
અમૃતરસ પી પા તું,—
બહિર બહિર ધાવન તુજ છોડી,
આંતર ઉતરી જા તું,—
શરીર અને મનથી પર સ્વરૂપે,
હાવે પ્રિય ! શામા તું,—

પ્રકીર્ણ સદ્વિચારસંગ્રહ.

(અનુસંધાન વત્તાન વર્ષના ૫૫૪ ૪૧ થી.)

× × × એક વખતે મુખ્યમા એક સાધુ આવ્યા હતા, તેમને મેળાએ ત્યાંના એક ગેડીઆસાથે અદૃષ્ટાચી થયો. તે શ્રદ્ધાળુ હોવાથી તેમણે પોતાનો બાગ કે જે મુખ્યથી થોડે દૂર હતો તેમા તે સાધુને મુકામ આપ્યો. તેમને તે શેઠ નિત્ય શિક્ષા મોકલના અને તે સાધુ તેના ઉપર નિર્વાહ કરના. આ પ્રમાણે કરતા ચારેક વર્ષ વીતી ગયાં અદૃષ્ટાચી શેઠનો અવગ્ધાન થયો. તેમને એ મોટો પુત્ર હતો જે સોવીસીસ્ટર થએલો હતો. તેના હાથમા ધરનો સર્ન દરમાર અગ્નિ. તે એક દિવસે માગમા દરવા ગયો તા પેલા અમમરન સાધુ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. તેણે એક માળીને પૂછ્યું કે આ કોણ છે ? તેણે કહ્યું કે તે એક સાધુ છે અને તે આપના પિતાના વખતથી ચારેક વર્ષથી અહીં રહે છે. તે બાહ કંઈ તેમની પાસે તે વખતે ન ગયા, પણ ઘેર ગયા પુનઃ થોડા દિવસ પછી તે પોતાના બાગમાં આવ્યા. પુનઃ તેમણે તે સાધુને જોયો. તેમણે પુનઃ એક માળીને પૂછ્યું, કે આ સાધુ ખાય છે શું ? તેમણે કહ્યું, કે આપના પિતાના વખતથી તેને માટે અહીં નિત્ય એક વખત શિક્ષા ચાલી આવે છે અને તે ખાઈને પડી રહે છે તેણે પૂછ્યું, કે તે શું કામ કરે છે ? તેના માળીએ કહ્યું, કે તે ત્રણ કામ કરે છે શેઠના પુત્રે પૂછ્યું, કે તે ત્રણ કામ શું શું કરે છે ? માળીએ કહ્યું, કે આપને ત્યાંથી શિક્ષા આવે છે તે જામે છે, લઘુશિક્ષા અને દીર્ઘશિક્ષા જામ છે. આ શિક્ષા તે ખીન્નુ એક પશુ કામ કરતો નથી તેને જ્યારે લઘુશિક્ષા કે દીર્ઘશિક્ષા કરવી હોય છે ત્યારે જ તે બેઠે છે, નાહ તો તે એક આસને બેસી રહે છે ગેઠના પુત્રે પૂછ્યું કે તે ખીન્નુન ક્રોડતો નથી ? માળીએ કહ્યું, કે ના તે ખીન્નુન ક્રોડતો નથી. જેના ગેઠના પુત્રને વિચાર આવ્યો, કે આ તો હિન્દીને ઉત્તેજન આપવા જેવું કે આના લોભ જગતમા નહન નકામા અને દુનિયાને ભારકપ જ છે. તે સમાજને બોખકપ જ છે કારણ કે તે કંઈ પણ કામ કરતા નથી. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે સાધુને જે નયનો કહેવાની ઇચ્છા છતાં કંઈ કહેવાયું નહિ. અને થોડી પળ બેસીને ગેઠની વખતે પગે લાગીને તે પોતાને ઘેર આવ્યો. મનમાં તો તે ધણુએ અકળાયો, પણ આ મનનો ઉકળાટ તે તેમના આગળ કાઢી શક્યો નહિ. પુનઃ તેનું તે બાગમાં જવું થયું. તે પુનઃ તે સાધુ પાસે ગયો અને પગે લાગીને બેઠો. સાધુ કંઈ પણ બોલતા નહિ માત્ર હાથની ઇસારાથી પોતાની પાસે આવે તેને બેસવાનું કહેતા, અને તે પછીથી તેની માથે કંઈ પણ વાનચિત્ત કરતા નહિ. પણ માત્ર પોતાની નાકની અણીસામુ બેઠને સ્થિર ચિત્તે બેસી રહેતા. આ વખતે આ-સેઠના પુત્રથી રહેવાયું નહિ તેણે તે સાધુન આ વખતે જે વચનો કહેવાની હિમત કરી, અને તે બોલ્યો મહારાજ ! આ તમે ચાર માંચ વર્ષથી અમારા બાગમાં પડી રહ્યા છો.

પણ આપું જીવન શા કામનું ? આ તો દરિદ્રી જીવન હોવાય અને તે આ જન્મતને લારણ છે કંઈ પણ આ જન્મતમા પોતાની બુદ્ધિ અને શક્તિપ્રમાણે કામ કરવું જોઈએ. આ તો તમે કંઈ કામ કરતા નથી અને આ જન્મતમા દરિદ્રતા અથવા આજંસના વાતાવરણને વધારો છો, અથવા હિપજીવો છો. લોકે તમારાથી પીચું કંઈ ન અને તો આ આપણા બાગમા પાચ સાન માળી છે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખજો અને તે બરાબર કામ કરે છે કે તે જો જો તે સાધુ આ ઘડો સાંભળીને મદમદ હસ્યા પણ એક પણ શબ્દ જવાબમાં જોડ્યા નહિ, પેલા શેઠનો પુત્ર આથી વધારે અકળાયો અને જરા પાત્ર વધારે નહિ બેસતાં હડીને ઘેર આજો ઘેર આવીને પોતાની માતાને કહ્યું, કે મા ! આ તમે શું કરો છો ? માએ કહ્યું શું બાઈ ? તીકરાએ કહ્યું, ન આપણા બાગમાં પેલા નક્કરખંડો સાધુડો પડી રહ્યા છે તેને તમે ચામાટે આરાતુ ને ક્લેા છો ? અને એવા નકોમા અત દરીદ્રને ચામાટે ઉત્તરન આપા છો ? માએ કહ્યું બાઈ તારા પિતાના વખતથી તેને આપણે શિક્ષા આપ્યા કરીએ છીએ, તે પ્રમાણે જો આપ્યા કરીશું. આપણે ઘેર રોજ વીથ પચીથ માણસો જોએ છે તો એ એક દંધ વધારે પડનાર નથી વળી તારા પિતાની ધુજા તેવી હતી, જેથી તારે એ સમઘમાં ડહાપણ ન કરવું જેમ તેને શિક્ષા જાય એ તેમ જશે પેવા પુત્રને આ વિચાર રુચ્યો તો નહિ, પગ માની તેની ધુજા એકતે શું કરે ? તેણે પ જામાં જ જઈને તે સાધુને દપડે દેવાનો મનમ નિશ્ચય કર્યો. પુત્ર એક દિવસે તે દરતો ધરતો ત્યાં ગયો, આ માળીને પુત્ર પૂછ્યું, કે તે માણ હવે કંઈ કામકાજ કરે છે કે કેમ. તેણે કિત્તર ના તો આપ્યો જોડે તે અકળાયો અને અકળાએતો. અકળાએતો જઈને તેની પામે જઈને પગે લાગીને બેઠો. તેને બે શબ્દો તેણે સંભળાવતા હતા તે સંભળાવ્યા અને તે શુરસે યજને હોયો. આ વખતે તે સાધુએ હાથથી બેસવાની મુદ્રા સૂચવી. તે પ્રમાણે તે બેઠો. તેણે ધાર્યું કે તે સાધુ હવે દંધ પણ બોલશે, પણ તે કંઈ પણ ન બોલતાં પોતાના આસન ઉપર નિયમપ્રમાણે નાસામ દૃષ્ટિ રથાપીને જ શાંત બેસી રહ્યા. પેલા લાઇથી અંચળ વૃત્તિને નીચે બેસી રહેવાયુ નહિ, અને તે હડીને હજા થયા પેવા મહાત્માએ પુનઃ હાથથી બેસવાનું સૂચવ્યું. તે કંઈ પણ મોઝશે વળીને તે બેઠો. યેડી ફાલો થઇ પણ તે તો કંઈ બોલ્યા નહિ અને આ બાઇથી આમ ઘિર ચિત્તે બેસી રહેવાયું નહિ. તે પુનઃ હડીને હજા થયા. મહાત્માએ પુનઃ હાથથી બેસવાને સૂચવ્યું. તે તે પ્રમાણે બેઠો, અને ધાર્યું, કે હવે તો મહારાજ જરૂર કંઈ બોલશે જ આ વખતે તેનું અનુમાન ખરું પડ્યું, અને તે નીચેપ્રમાણે વચ્ચેના શાંતિથી બોલ્યા.

“હેબો બાઈ ! તુમ તો શ્રીમાન હો, વિદ્વાન હો, ઔર લુવાન હો. અર્થાત પુખ્ત વયવાન મિ હો. આપ ધનના શોખીએ, કે આપ તોફ દો મિનિટ મિ હંચર સ્થિર રહિસે બેઠ નહિ થકતે હો. ઔર મે આજ માઝ પચ ત્વસે ધંચર એક આસનપર બેઠ રહા હું. ઉસમે કુચ્છ મિ મુઝોઝ પરિવ્રમ નહિ પડના હોગા ? આપ લોઃ ચચગ રહિસે દોઢદૌડ કર રહે હો, કિંતુ આપ છતના શોખ લીશો, કે સ્થિર રહિસે એક સ્થાન પર બેઠ રહેના કિતાના ઠકિન હૈ એ સારા જગત્ અંચળ વૃત્તિસે ધાનત કર રહા હૈ ઉસમે મુઝોઝ કુચ્છ મદદતા ઔર વિશેષના નહિ દેખ પડરી હૈ કયુ કે ધાવન કરના, દોડના, વિષયોપ્રતિ અતિ કરના, ઈ રૂઢ ધન આદિ વિષયોડુ પ્રાપ્ત કરના, એ સર્વ બાન તો

સારા જગત્ કરતા હૈ, કિંતુ જો ઈશ્વર જ્ઞાનસે નિવૃત્ત હોતા હૈ, જો અપની બાહાર પ્રદેશમે સ્વભાવમે ધાવન કરનેવાલી જ્ઞતિઓકે શેકતા હૈ, સો દિ ધન્ય હૈ; આર હસમે દિ મહત્તા આર વિશેષતા યુક્તો માલુમ પડતી હૈ, સો મેં એક આસનપર આજ પાંચ વર્ષસે સ્થિર બેઠ રહા હું. આપ બુદ્ધિમાન હો, આપ મેરે કહને પર અચ્છી તરેહસેં શોચીયે, કે જો મેં કહેતા હું મો દીક હૈ આર નાહ ?”

શેકતા પુનતા ઉપર આ શબ્દોની વિજળીના જેવી અસર થઇ અને તેનાં નેત્ર ઉધડી ગયાં. તેનો અસાનઅધિકાર તે મહામાના વરવચેનોથી પળખાઈ ટળી ગયો અને તે સારાસાર જેઠ શરવા લાગ્યો. તેને જગત્માં દોડાદોડ કરતા મનુષ્યો અને આ એક જ આસને સ્થિર બેસી રહેલા મહાત્માના કોણુ પ્રેરક છે, અને કાલી પ્રવૃત્તિ વિશેષ દિતકર છે, તેનું નેત્રે ક્ષણે માન થયું. તેણે તરફળા લાંબા થઇને તે મહાત્માને સાધાર્ણ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા, અને પોતાના ઉપર નવાળી શરણ તેવો ઉપકાર કરવાને તે તેમનો પુનઃ પુનઃ ઉપકાર માનવા લાગ્યો તથા પોતે અજ્ઞાનથી દરેલા અવિનયની ક્ષમા માગવા લાગ્યો. તે દિવસથી તે તેમનો શિષ્ય થયો, અને તેમની અધિકાધિક સેવા કરવા લાગ્યો. તેણે પરિશુબ્ધે આ જગત્ને નિઃસાર બંધવું અને પોતાની સ્વભાવથી બહાર ધાવન કરતી જ્ઞતિઓના વેગને રાખીને તે આ જ જનમમાં કૃતાર્થ રૂપ રહ્યો.

આ વાતની સાર સહજ સમજાય તેવો છે. પ્રાતઃકાવ્ય ટિડિમ ધગાડીને જ જ બોધને આજ વીસ વર્ષથી વર્ષાવી રહ્યું છે. પેલા શેકતા પુનતા જેવા અનેક મનુષ્યો બિચારા આર્થિક, સામાજિક, કે રાજકીય ક્ષામની અર્થા કે વાર્તા પ્રાતઃકાવ્ય કરતું નથી, તેથી તેની કંઈ મહત્તા નથી, તે નકામું છે વગેરે કહીને તેની ઉપેક્ષા કરે છે, અને જે અ વિદ્યાના પ્રભાવથી પ્રેરું આ અખિય જગત્ બહિષ્કર્ષ જ્ઞતિથી લૌકિક પદાર્થોની પ્રતિ ધાવન કરી રહ્યું છે તે પદાર્થોપ્રતિ ધાવન કરીને પોતે સર્વશ્રેષ્ઠ છે, અને પોતે જ આ જગત્માં જે કરવાનું છે તે કરે છે, માનીને ખીજને પણ તેવો જ બોધ આપે છે. ખીજ બોધને તો આ જ લેખએ છીએ, જેથી આવા મનુષ્યોના બોધને જ તે પરમ શ્રેયસ્કર મણીને વધાવી લે છે અને તેમને જ પોતાનું સાચું કલ્યાણ કરનાર તથા સાચો માર્ગ બતાવનાર સમજે છે.

જેના જે અધિકારી હોય છે તે તે મળે છે. પ્રાતઃકાવ્યના વાંચનના પણ અધિકારી છે, જેમને તે જ સારસ્વ અને પરમ શ્રેયસ્કર જણાય છે, અને ખીજું બધું નિઃસાર અને કુશકાખાંડવાનું જણાય છે.

આ જગત્માં મોં તેટલી રેડાદોડ દરે, અને ગમે તો દેવના વિભવ પ્રાપ્ત કરે, પણ તેનાથી સાચી સ્થિતિ થનાર નથી, એ નિશ્ચય સમજવું. અને તેમાં અન્ય પ્રમાણની પણ થી જરૂર છે ? તમારા પોતાના અંતરાત્માને જ પૂછી જુઓ, કે તમને તમારી પ્રવૃત્તિથી કેટલી વાસ્તવ સુખસાંતિ ઉપજે છે ? તમારી વર્તમાન પ્રવૃત્તિથી તમારું ધાવન વધે છે કે ઘટે છે તેનો વિવેક કરી જુઓ તથા તમારા પ્રાપ્ત કરેલા લૌકિક પદાર્થોનું તમારી આશાનું ન્યૂન થાય છે, કે લંબાય છે, તેની ગુવના કરી જુઓ. એ નિશ્ચય કરીને.

માને, કે આ બધી દોડાદોડ અને બાલ જલવશ્ચિત્તુ ધાવાન છેડીને અંતરમાં સમ્યાવિના કદી પણ સ્વામી સુખશાંતિની તમને જાણી બનાવ નથી.

* * * * *

મારી સામે કોઈ કોઈ વખત ધડીઆળ પડી હોય છે, અને તેના કટકટ- થતા એક પછી એક ટકોરા હુ સંબળુ છું આ ટકોરાઓ કાગ વડી ભાગ છે; કહો કે હું અને તમે વધીએ છીએ. આ વહેવાને આપણે ધી રીતે સાર્યે કરવું. એવો વિચાર તમને કદી આવે છે? મને તો આ પ્રત્યેક ટકોરાને અથવા આ પ્રત્યેક વહેલી પગને આ રીતે સાર્યે કરવી દીક લાગે છે

આવા પ્રત્યેક ટકોરા વખતે ને આપણે પરમેશ્વરનું નામ દેઈએ, હૃદયમંત્રનો એક જપ કરી દેઈએ, કે અન્યના કલ્યાણનો એક સંકલ્પ કરી લેઈએ, અથવા તો કાંઈ સત્કૃતે કરી લેઈએ તો તે કશું તાયક થાય છે, એમ મને લાગે છે. તમને આ વિચાર કોઈ લાગે છે?

* + + + -

××× યોગ દિવસ ઉપર હુ ગામ ગયો હતો. આગામીમાં મારી સાથે એક દેશાધ દના. તે જળીનદાર હતા તેમને ધનું વીધું જળીન હતી. તેમની સાથે વાનો કરના તેમણે કહ્યું, કે આ વળે ખેતી ચાર છ આવી જ પાકશે. મેં કહ્યું, કે વરસાદ તો ધણે વધે છે. જના એમ કેમ? તેમણે કહ્યું, કે વરસાદ તો પડેો થયે, જના તે ખેતીને અતુલ ન થશે. કપાસ વધના જ નથી. મે હમણા ચાર મલુ જુવાર વાવી હતી, તે બીવકુલ કેમ જ નહિ, ઝાંઝર પણ નામતી થશે. ખેડુનેાનું પરાણે પૂરું થાય તેટલું અનાજ આ વળે આવશે. તો સાદુકારને તો તે ક્યાંની આવે? અને મહેનત મજુરીનો વિચાર કરે તો ખેડુને પશુ ન પોષાય. નાદુકારે ખેડુને પતા ધીવાં હોય તે ન પતે તો પછી બીજે વળે તે સી રીતે ધારે? આ પ્રમાણે ખેડુન અને માદુકારની જાનેની સ્થિતિ આવી ખરાબ છે, વગેરે "

સરકાર અમુક રીતે આપણા ઉપર, જુલમ કરે છે અને આપણને લુટી ભય છે, એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ. પણ વરસાદ નહીં નેટો જોઈએ તે વખતે ન આવે, અતિ-રૂષ્ટિ થાય, અનારૂષ્ટિ થાય, ન તો ખેડુને ત્રાસ થાય કે ન તો સાદુકારને થાય, આવી સ્થિતિ થવામા કંઈ કારણ હતું ખર? મરજી વિના કાર્યની ઉન્પત્તિ સંભવતી નથી. જ્યારે પ્રાણનાં કુલર્મનો પરિણામ થાય છે ત્યારે જ આવી સ્થિતિ થાય છે. વિશ્વવ્યવસ્થાપક તપાસ નુકુલ રૂષ્ટિ કરતી નથી, જળીન પશુ મન ચૂસી લે છે, અને પુરના પ્રનાથમાં તનાજ પાકવું નથી. વ્યાપાર રોજગારના તે વિનમ્રજ મંજેગો પ્રકારે છે અને જે સ્થિતેથી પ્રાણને તેમજ કર્મનું ફળ મળે તેવી સ્થિતિ પ્રકટાવે છે.

* આ સંગ્રહમાં આપણી અવનવ સ્થિતિ અને તેમાંથી ઉગરતીના આશ, એ પુસ્તકમાં વિસ્તારથી કરેલી ચર્ચા છે, મુદ્ર ૦-૨-૦

આવી સ્થિતિમાં પ્રજા બાણ સહિસાયે પોતાનાં દુઃખો ટાળવાને પ્રમુલ યુદ્ધ કરે છે. તથા તે અસહાયરણને અધિકાધિક સેવે છે. પણ તેના પરિણામ તેના વધારે દુઃખમાં જ આવે છે, અને તે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

મને તો લાગે છે, કે ગમે તેટલી અનાદૃષ્ટિ ધાય કે ગમે તેટલાં વર્ષ દુષ્કાલ પડે છતાં હું તો જીવે ન મરું. મારો નિર્વાહ આવા વિકટ સમયમાં પણ સારી રીતે થઈ શકે, તથા ઉશ્વરકૃપાવડે ઇન્દ્રાતુલ્ય જોષતા પદાર્થો અને મળી શકે. વિષયક આત્મવિષયક તથા પરમાત્મ મારી શ્રદ્ધા એટલી દૃઢ અને અચલ છે, કે તે ગમે તેવા વિકટ સમયમાં પણ ન ચળે.

આતું કારણ એ છે, કે જો મેં આજીવન સત્કર્મની પરંપરાને જ સાધી હોય અર્થાત્ એક પછી એક સત્કર્મ જ કર્યાં હોય, તો મને દુઃખ ન આવતું જોઈએ. અને ક્યા કારણને કહેને મને દુઃખ આવે ? આહતે બદલે એંશી રૂપે મળુ અનાજ ધાય તો પણ હું જીવે ન મરું એમ મારો અંતરાત્મા કહે છે. કારણ, કે દુઃખ એ કાંઈ પણ પૂર્વ કર્મનું ફળ છે. અને જો તેવા ફળને પ્રકટાવનાર કાંઈ પણ દુષ્કર્મ મેં કર્યું ન હોય તો પછી મને દુઃખ ક્યાંથી આવે ? જો મેં આ જીવનમાં સત્કર્મ જ કર્યાં હોય તો મને સુખ જ આવે. વસ્તુ ધીજ જેમ બાવળને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, તેમ સુખનાં બીજકો દુઃખને ઉપજાવી શકતાં નથી. અને આજે પ્રજાને વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો પ્રાપ્ત થયાં છે વા ભોગવનાં પડે છે તો એ સ્પષ્ટ જ છે, કે તેનું કારણ તેનાં પૂર્વ કર્મો તે પ્રકારના દુઃખરૂપ ફળને આ નાર તેનાં દુષ્કર્મ છે. અને જો મારાં કર્મો અને સુખ આપે તેવાં હોય તો પછી હું ગમે તેવા જીવનમાં પણ સુખી રહી શકું. જીવનમાં રાજ્ય, કે જીવનમાં રાજ્ય એ તો નિમિત્ત છે, અને હું કારણ તો મારા પોતાનાં કર્મો જ કારણભૂત છે. આવા જીવનમાં રાજ્યમાં પણ અનેક અત્યુચિત સુખ ઉપજતું આપણે જોઈએ છીએ. તે પ્રમાણે જો માનું કર્મ સુખ જ ઉપજાવે તેવાં હોય તો પછી મને સર્વસ્થામાં સુખ જ મળે. અને આ નિયમે આખી પ્રજાને પણ જો તેનાં સત્કર્મ હોય તો ગમે તેવા જીવનમાં કે અન્યાયી રાજ્યમાં પણ સુખ મળે. જેમ વિશ્વ-બ્યવસ્થાપક સત્તા આજે પ્રજાને તેનાં દુષ્કર્મનું ફળ મળે તેટલા માટે જીવનમાં રાજ્યને નિમિત્ત કરે છે, તે જ પ્રમાણે જો તેનાં સત્કર્મો વિદ્યમાન હોય તો તે સત્તા તેને સુખ ઉપજાવે તેવી ન્યાયી અને દયાળુ રાજ્યસત્તાને નિમિત્ત કરે છે. આપણે તો આપણાં કર્મોને સંભાળનાં એ જ આપણું કર્તવ્ય છે દુઃખ, ભય, ત્રાસ, અન્યાય, એ વગેરે તો આપણા પોતાનાં કર્મોની યાચા છે; આપણાં કર્મો બિંબ છે, અને આ સર્વ પ્રતિબિંબ છે આપણાં કર્મો કારણ છે, અને આ સર્વ કાર્ય છે કારણનો લય થતાં આ સર્વ એની મેળે વગર પ્રયત્ને જ અજાણ જશે, અને કારણને દૂર નહિ કરવામાં આવે તો આ બાણ જગતસાયેતું પ્રમુલ યુદ્ધ નિર્ણયક નેવું જ છે; દરદ કંઈ છે, અને વિધાય કંઈ કરવાજેતું છે દરદ પેટમાં છે. અને હવા માંયે લગાડવાજેતું છે.

મને તો સમગ્રજીવ જ નથી, કે ચિરંજીવી આટલી બધી ધંધળા શામાટે ભોકા કરતા હશે ? ચિરંજીવી સુખનો સીધો, સત્ય, સરળ અને વાસ્તવ માર્ગ છતાં શામાટે ભોકા તેમાં નહિ વહેતા હોય અને આ જગત સાથે શામાટે આટલું તુમુલુ યુદ્ધ મચાવતા હશે ? જે કાર્ય પોતાનાં ધરમાં રહે રહે પોતાની મેળે સુખ શાંતિથી કરી શકાય તેને માટે આટલી ધંધળા થી ? આ જગતને સુખરૂપ કરવું, કે દુઃખરૂપ તેની કળા તમારા હાથમાં છે, તમે માત્ર સત્કર્મ જ કર્યા કરો, અને દુઃખ એવી વસ્તુની જાણી તમને સ્વપ્નમાં પણ નહિ થાય, અને તે નહિ કરતાં તમે આત્મે કરી રહ્યા છો તેવી ગમે તેટલી પ્રવૃત્તિ કરશો તો પણ તમારું દુઃખ ટળનાર નથી દુઃખના એક નિમિત્તને તમે દૂર કરશો ત્યાં બીજું ખડું થશે. બીજાને દૂર કરશો ત્યાં ત્રીજું ખડું થશે અને આ પ્રમાણે દુઃખની પગપદા ઉભી જ રહેશે, આ દુઃખની પરંપરાને અટકાવવી હોય તો માત્ર સાદ્ગમિપરાયણ થાઓ, એટલે તે આપો-આપ અટકી જશે. અંગ્રેજ સરકારને કાઢી મૂકશો તો રુસ્ સરકાર આવશે, અને તેને કાઢશો તો જાપાન સરકાર આવશે, કે જર્મન આવશે. અનિવૃત્તિને રોકશો તો અનાવૃત્તિ થશે, અને અનાવૃત્તિને રોકવા જતાં અંતિવૃત્તિ થશે વૃત્તિ થશે તો જંતુઓની વિપદા થશે અને તે પાકેલાં ખેતરોને ખાઈ જશે, પણ તમને તો સુખ મળનાર નથી. દારણુ, કે તમારા પ્રારબ્ધમાં, તમારા કર્મકાણમાં તે નથી, સુખનું દારણુદૂધી બીજક તમારા જગતમાં તમે વાંચું નથી, તો સુખરૂપ વૃક્ષને હોળું તમે ક્યાંથી જોઈ શકશો ? આથી અધિક અને વિશેષ શું કહું ?

(અપૂર્ણ.)

+ + + +



પ્રસંગાનુરૂપમ્.



— દર્શિતકના અંક તૈયાર થયા પછી ઉપહાર તૈયાર થઇ જવાથી તેને નિર્ધન પ્રમાણે વી. પી. મોકલવા માંડ્યો હતો. પણ પૂરા ઉપહાર મોકલાઇ રહે તે પૂર્વે જ માર્ગશિ-
યનો અંક તૈયાર થઇ જવાથી તેને ઉપહારના વી પી રહેવા દઇને બીડી દેવાનું યોગ્ય ગણ્યું હતું.

— કોઇ કોઇ સજ્જનોને જ્યારે પ્રાતઃકાવ્યમાંથી બંધ થઇ જવું હોય છે ત્યારે અમને લગે છે કે પ્રાતઃકાવ્ય અનિયમિત મળ છે તેથી અમે પ્રાતઃકાવ્યમાંથી બંધ થવા ઇચ્છીએ છીએ. પ્રાતઃકાવ્ય આજ વીસ વર્ષથી નીકળે છે, અને તમામ પ્રાહકો જાણે છે, કે વર્ષ આખરે મારે અંકો મળી જાય છે અને બાર અંકો મળી ગયા પછી જ અમે ઉપહારનું વી. પી. મોકલીએ છીએ.

— પ્રાતઃકાવ્યમાંથી હંધ અમને એટલી કમારૂં થતી નથી, કે અમે તે જ કામ કરીને બેસી રહીએ અમારો નિર્વાહને માટે બીજા કામ પેજ કરવાં પડે છે તદુપરાંત છાપખાનાનો ત્રાસ કાપ્યો હોય છે તે જુદો. તેમાં અમને એટલી આવક નથી, કે તેને કોઇ સારા છાપખાનામાં છપાવીને નિર્ધન દાટી શકીએ. બહોલે ભજવવામાં અમે કદી પ્રમાદ કરતા, હોઇએ એવું અમે જાણતા નથી. એક મહિના અગાઉ અમે હમેશાં અમારા ભજવવામાં પ્રમાદ કરીએ છીએ. અમારો પ્રાતઃકાવ્યમાંથી ધર્મ સમજીને જ અમે પ્રાતઃકાવ્ય દાટીએ છીએ, એ નહીં સમજીએ. તેમ જો અમે ન સમજતા હોઇએ તો આ કામમાં અમને એટલો પરિશ્રમ અને ત્રાસ પડે છે, કે અમે તેને ક્યારેનું બંધ કરી દીધું હોય.

— કોઇ કોઇ સજ્જનો તો પ્રાતઃકાવ્ય ઉપહારનું વી પી જાય છે, અને તેની સુચના આપતું એક કાર્ડ તેમને મળે છે ત્યારે અમને જાણે પોને હંધ જ જાણતા ન હોય તેમ લાગે છે, કે અમારા ઉપર પ્રાતઃકાવ્ય મોકલવો નહિ, અને અમારું નામ હમી કરવું.

— અમે આ સંબંધમાં આશ્ચિનના છેલ્લા અંકમાં દક્ષેષ કર્યો હતો. તે પછી દર્શિતકના અંકમાં દક્ષેષ કર્યો હતો અને તે પછી એક કાર્ડ લખ્યા પછી જ વી પી કરીએ છીએ, છતાં માણસોને નહીં જાણે તે માટે જુદું યોગ્યતા સંપ્રદાય હતો નથી. પણ શીમાન ગણતા તથા પોતાને કાલ ગણનાર મનુષ્યો પણ જે પાંચ રૂપિયા જેટલી નહીં રકમને માટે જુદું યોગ્યતા સંપ્રદાય નથી સવાજમ બાટી દોય, અને બાર મહિનાના અંક ગયા હોય, અને અમે ઉપહારની કરીએ તો આવા મનુષ્યો લાગે છે, કે અમને અંકો જ બીસકલ મળતા નથી.

— આવા મનુષ્યો દેશમાં વધે છે, ત્યાંપરતે દેશના ઉદારની વાતોનો કંઈ જ અર્થ નથી, તથા સુખશાંતિ મગવાનો સંજવ નથી. કુઝા જે આપણાં પોતાનાં કર્મનું જ

ફળ છે તેને માટે બીજાને માથે આરોપ ચૂકી લેતી સાથે નાથાકોડ મરી એ નકામું છે. જે કમવાતું છે, જે સુધારો કરવાનો છે, તે પોતાના હાથ માં કરવાનો છે, પોતાના વિચારમાં કરવાનો છે, અને પોતાના આચારમાં કરવાનો છે. આ વિના સુખે કદી મળનાર નથી, અને કુખ કદી દળનાર નથી, એ નિશ્ચય સમજવું.

x x x x x

—ગાંધીવાળા ઉપર મારા ઉપર નિયમપ્રમાણે ઘણાં પત્રો આવ્યાં હતા. એ બધાં બધાં છે જ કે બજારમાંથી લેવાર મળતાં પત્રો લખવા, એનો કંઈ અર્થ નથી, પણ પોતાને આવડે તે પ્રમાણે ગલ અથવા પદમાં પોતાના અને કીચર પત્ર લખવું એ જ વચારે સારું છે. આવાં પત્રોમાંથી જે અનુમરણીય પત્રો ટું નીચે પ્રાંતલક કરૂં છું

—અમદાવાદથી શ્રીયુત ઇશ્વરભાઈ હવાલાઈ લખે છે કે “ જ્ઞાન કે જે સર્વ પ્રકારના ઐશ્વર્ય અપે છે તે સદગમાં અનુભવો, અને સર્વને અનુભવાવો. આગ્રહો વિદ્યાર્થીના પ્રસાદને પામે. તમારું હવન વિદ્યાનવડે શોભે. તમારી વાણી પ્રસાદરૂપ હો, અને ભવપ્રવાસમાં આદુલાદવડે સર્વ સુખને અનુભવના પ્રસન્ન રહો. ”

—સાવલીથી શ્રી. ભાઈ નરસિંહલાલ લખે છે, કે

ગાંધી

“ સુખસાગરમાંથી સદાય રમે,
જગમાં તમ નામ સદાય તપો;
બળ સ પતિ સતતિ સર્વ મળે,
તમ આશ, સુભાગી બધીય રમે ”

બજારમાંથી મળતાં પત્ર લાવીને લખ્યું નથી પણ અતરોદ્ગાર લખ્યા છે તો તેનાથી પ્રસન્ન થશે ”

x x x + x

—સુખદાસી પ્રસિદ્ધ શ્રીવૈષ્ણવ ધર્મપ્રતાપના તંત્રી શ્રીયુત વસંતરામ હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી લખે છે, કે “ શ્રીયુત ગાંધીજીનો અને મારી વચ્ચેનો પત્રવ્યવહાર એવા બદલ આભાર માનું છું. તે જે અકર્મ પ્રકટ થાય તે અક મોકલવા કૃપા કરશો. ”

“ બીજો પણ તે તો જ અગત્યનો પત્રવ્યવહાર થશે છે અને તે હાલપડના અંકમાં ઉપારો ”

“ આપના લેખો ટું સાતી પેડે વાચું છું તેમાંના ધાર્મિક ભોજસ્વિતામયો લખાણો દિવ્ય ભૂમિકાની અંખી કરાવે છે. ન જૂનનો હોડો તો તે માટે એક વખતે મેં જ અભિપ્રાય પાત્ર લખ્યો છે. ”

x x x x +



x x + x x

— ઇશ્વરેચ્છા તો શ્રાવકોને એવ સુખીના અંક પ્રસિદ્ધ કરીને સત્વર ખોડી દેવાની ઇચ્છા છે.

x + + + x

— મહુવેથી એક સંજ્ઞા લખે છે, કે મેં દમણા એક વિદ્વાનનો સેષ વાંચ્યો છે, જેનો સાર એવો છે, કે જ્ઞાનવિના યુક્તિ નથી. તો આલું જ્ઞાન થવામાં કેટલા જન્મોની જરૂર હશે તે મારા જેવાને મુંઝી નાખે તેવું છે. વિદ્વાતામર્થ શાસ્ત્રીય સેષો સમજવા બહુ કઠિન પડે છે આ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવ્યા વિના યુક્તિ નહિ મળતી હોય ?

— ના બાપ ! તમે ધારો છો તેવું નથી. જ્ઞાન, અનુભવજ્ઞાન જેટલું કઠિન તમે ધારો છો, તેટલું કઠિન નથી, પણ કોઈ પણ જીવજાત તેને આચારમાં ઉતારીને તેનો સ્વાનુભવ કરી શકે તેટલું સરળ છે. શાસ્ત્રોના કઠિન અર્થને જે સમજે તેજ યુક્ત થાય, તેમને જ મોક્ષ મળે અને બીજાને ન મળે તેમ નથી જ. તે કપરથી શાસ્ત્રો નહિ શીખવ્યાં, એવો મારો દહેવાનો ભાર નથી. પણ જેવામાં તેટલી સૂક્ષ્મ વ્યુત્પન્ન જીવિ ન હોય તે પણ વૈદ્યાના સૂક્ષ્માર્થને સમજી શકે છે, અને તેને આચારમાં ઉતારીને તેનો અનુભવ કરી શકે છે, જે જ્ઞાનને સમજવામાં, તેને આચારમાં ઉતારવામાં, અથવા તેનો અનુભવ કરવામાં આવી વિદ્વાતા જ નોંધતી હોત તો પોતાના નામની મદદ જ જેમને માન કરતાં આવડતી હતી તેવા શ્રીમાન રામકૃષ્ણ પરમહંસ ઇશ્વરતત્ત્વનો અને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી સદા જ ન હોત; બ્રહ્મયુક્તમણિ નરસિંહ મહેતાજેવા પણ દષ્ટ વિદ્વાન ન હતા, છતાં આ જગતમાં જે વાંચવાજેવું છે, તથા જે મેળવવાજેવું છે, તે બધી મેળવીને કૃતકૃત્ય થઈ રહ્યા હતા.

— પરમાત્માનું સાચા હૃદયથી ભક્તિભાવપૂર્વક રમરમ સિંતન કરવું, એ આ દુસ્તર ભવસાગરથી તારીને મોક્ષને આપનાર છે, એમાં જરા પણ શંકા ન સમજવી. હરતાં કરતાં અને આપણા નર્વ જરૂરો કરતાં તે દયાળુ પરમાત્માને સંભારવા, એ સર્વે દુઃખથી ઉગારનાર અને સર્વે સુખથી લોકનાર સમગ્ર સાધન છે, એ નહીં સમજવું. જ્ઞાનથી જે મોક્ષ મળે છે તે જ મોક્ષ મહિત્વથી પણ મળે છે. જ્ઞાન અને ભક્તિનું પરિણામી ફળ બૃહ્દ નથી.

x + x + x

— જાવુ માસમાં અમદાવાદથી રા. રા. ચંપાલાલ રામપ્રસાદભાઈ તરફથી અમને પ્રાતઃકાલના ઉત્તેજનાર્થે રૂ. ૨૫૫ મળ્યા છે.

x + x + x

પાશ્ચાત્યકૃત નવો અને ત્રીજો જાતિભેદ.

ચાતુર્વર્ણ્ય મયા સ્વદં ગુણકર્મવિભાગશઃ ।



x + x x x

હુસ્થાનમાં જાતિભેદ કે તેથી હિન્દુસ્થાનની અધીગતિ થઈ છે, અને તે જાતિભેદ તોડી નાંખ્યાણવાપ હિન્દુસ્થાનની ઉન્નતિ થવાની નથી એમ કહેવાક પાશ્ચાત્ય લોક કહે છે; તેથી આપણામાંના સુદાં કેટ-

લાક મૂળે લોકને એમ કહેવાની રેવ પડી ગઈ છે. હિન્દુસ્થાનમાં જાતિભેદ આજ છે તે સ્થિતિમાં જ રહે, હમણાના વિકૃત અને વિપરીત સ્વરૂપમાં તે રહે, એમ કાંઈ પણ સુચ મનુષ્ય કહેશે નહીં તેણે પહેલાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ—હમણાં તે સ્પષ્ટપણે જાણવાનો માર્ગ હોય તો તેને આપણું દિવસ તે લક્ષ્ય નહોતું તો હમણાની પરિસ્થિતિપ્રમાણે તેને નવા નિમંત્રણ બાંધી આપવા એટલા બે જ માર્ગ, વર્તમાનની ભૌતિક શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ જોવાથી આપણે માટે સિલ્પકલા છે, જાતિભેદ એ દટનાક વિશિષ્ટ, શાસ્ત્રસિદ્ધ, પ્રત્યક્ષ દશ્યમાન એવાં ગ્રંથ તત્ત્વપર રચેલાં હાવાથી અને એ તત્ત્વો પાળવા માનવી ઉન્નતિને અવરોધ આવડ્યું હોવાથી તે જાતિભેદ આપણે ત્યાં પૂર્વે અસ્તિત્વમાં આવ્યો અને અત્રાપિ પૂર્વજ દેશમાં આપણી સંસ્કૃતિ તેમ સુધારણા એ બધું પ્રચીન હોવાથી અને જે શાસ્ત્રીય તત્ત્વો આજ પાશ્ચાત્ય જીવનશાબ્દોને તેમજ માનવશાસ્ત્રોવિષેને જાણવામાં આવ્યા છે તે આપણા પૂર્વજોને હજારો વર્ષ પહેલાં સમજાવાને લીધે જાતિભેદ આપણે ત્યાં પ્રથમ અસ્તિત્વમાં આવ્યો એટલું જ માત્ર પણ તત્ત્વો પ્રથમ સમજાયા શું કે પછીથી સમજાયાં શું કે તેનો પ્રભાવ તો સરખો જ દેખાવાનો. આપણને તે પ્રથમ સમજાયાં, આપણે તેનો પ્રભાવ પ્રથમ જોગણ્યો તેથી જ જાતિભેદ આપણામાં પ્રથમ પ્રાદુર્ભૂત થયો. પાશ્ચાત્યોને તે તત્ત્વો હવે, આપણા પછી હજારો વર્ષે સમજવા લાગ્યા છે અને તેથી જ

પાશ્ચાત્યોમાં સુદાં જાતિભેદ પ્રસ્થાપના

ખીલકુલ જો કે આપણા જેવી જ નહીં તો પણ સાથે રચાતાં એ જ તત્ત્વપર કરવાનો બાગવાન પ્રયત્ન ચાલુ છે. પણ એને માર્ગ આ કહેવું જરા ગમતકારિક લાગે, અને પેશિન બાગને પણ ન સત્ય છે અને હું આ લેખના એ જ દર્શાવનાર છું. પણ તેમ કરતાં પહેલાં એટલું તો પ્રથમ સ્પષ્ટ કથન કરવાની જરૂર છે કે, હિન્દુસ્થાનની જે આ જાતિભેદ રાષ્ટ્રીયવદારપર, આગપેશનિમંધપર, કિંવા સ્પૃશ્યસ્પૃશ્યતાનાર સ્થાપિત થયો નથી, જ્યુ તે હિંદુ એટ્રીયવદારપર જ થયો છે અને આપણે ત્યાં સુદાં જાતિભેદ-પર જે કંઈ સુચવણાથી લીધેના આરોપ છે તે યગ્ન-વચદારનાર વિશેષ નહોતું ઉપડુંતું આપતેપર છે.

અરુ પાશ્ચાત્યોની સામે આ પ્રથમ શ્વેતવર્ણીય લોકોએ ખીલકુલ તેમના અંતઃપુર-
પર્યન્ત ધ્રુવવા ધરતી ઇતર વર્ણીય લોકોની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી એ સ્વરૂપે આગ્યા
છે. આ ગોરા લોકોને પદરમા સૈન્યમાં તેમજ તે પહેલાં આપણા પૌર્વાતોએ સ્વારીઓપર
સ્વાઈ એા કરીને સત્તાની મુક્યા હતી ત્યાર પછી તેમની સ્વારીઓ આપણા પર થવા લાગી
અને આપણે તેમના શુભામ થય હતા. આજ કાળયકનો એ પગ ફેરો પૂરો થઈને આ
ગોરા પાશ્ચાત્યોનું 'ધોસર' ઇતર વર્ણીય નાક હવે ફેટી દેવા લાગ્યા છે. પણ વચલા કાળમાં
આ યુરોપિયન ગોરા લોકોએ યુરોપશિવાય ઉત્તર અમેરિકા, આખો આસ્ટ્રેલિયા, અને
દક્ષિણઆફ્રિકાનો ધણો ખરો બાગ પોતાની માલીકીનો પોતાના વમવાટન માટે આક્રમી
નાખીને ત્યાંના ઇતરવર્ણીય મૂળના રહે-નાસીઓને કાર કિંવા દાસ કરી મૂક્યા વસવાટની
જગ્યા આવી રીને કેવળ સામર્થ્યના ને-વડે નિર્ધાર અને નિશ્ચિન કર્યા પછી આ ગોરા પ્રાણી
બદ્ધપરીધાર્ય પોતાના ખડે આક્રમવા ઉડસત ઇતરવર્ણીય લોકોના ધરમાં એટલે એશિયા
અને આફ્રિકાખંડમાં પણ ધુસ્યા અને ત્યાંથી યાત્રિક શક્તિના તેમજ સંઘશક્તિના મળવડે
ઇતરવર્ણીય લોકોનીપર પોતાનો રાજનિય તેમજ ઔદ્યોગિક દષ્ટિએ સંપૂર્ણ અમલ બેસા-
ડીને તેમને પૂણ પૂણે નાગા કંધાડા કરી મૂક્યા! પણ પાશ્ચાત્યોના સહવાસથી અને સંસર્ગથી
આ ગોરાઓની સત્તાએ ની મખખી મગ્નુ-કુશુવર્ણીઓના તેમ જ ઇતરવર્ણીઓના લક્ષમાં
આવી સુધી; અને પીતનર્ણીય જાપાની લોકોએ તે અમલમાં આણીને પાશ્ચાત્ય ગોરાઓ
ઉપર સૂઝાં સરસાધ કરીને તેમને પીળા લાયવડે (Yellow Peril) આજ લગલગ
ગમરાવી મૂક્યા છે. જપાને પોતાની વધતી જતી લોભસખ્યાની વ્યવસ્થા કરવાં સારું
પોતાની જોડના કોશિયા મસુગિયા અને પૂર્વ સિંધીશિયાને નિશ્ચિન કરી 'ખપ્પા જેલુ' કયું
છે અને પોતાની જાતિને શુદ્ધ, બુદ્ધિસંપન્ન તેમ જ સુખી રાખવા સારું Immigration
Law ને દેશપ્રવેશપતિમધક કાયદાઓ પાસ કરીને પરદેશીઓની વધુ પડતી ધુસણીયા જતિની
ગરમ બંધ કરી નાખી છે. પીતનર્ણીય જાપાની રહેવા ચીની લોકોને જામત થવાને અઘાપ
સમય લાગે તેમ છે અને તે જામત થાય તો તેમની વધતી જતી લોકસખ્યાને ખુદ ચીનમાં
અઘાપ ધણી જગે હોવાથી તેઓ આ ગોરાઓના ધરપર હમ્પો લઇ જાય એવી બીક હાલ
તુરંત તો નથી. પણ પીત વર્ણીય ચીની કીવા જાપાની લોક લોશિયાર હોય અને તેમને
રહેવાને પૂરતી જગ્યા હોય પણ તે દરિદ્ર હોવાથી તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકામાં, આસ્ટ્રેલીયામાં
તેમ જ ઉત્તર અમેરીકામાં ઉદરનિર્વાહને માટે ધુસવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને એથી તેમનો
પાશ્ચાત્યોની સાથે જિતજેતુત્વનો નહિ તો પણ કેવળ સમીપતાને લીધે જ સંબંધ થઇ આવે છે.

આફ્રિકાનાં કૃષ્ણવર્ણીય નીચેને અમેરીકામાં આજ કેટલાક સ્તંકો 'યુવામ'
તરીકે રાખવામાં આવ્યા હતા અને અઘાપિ પણ તે લગભગ તે જ રિથિતિની અંદર
દક્ષિણ સયુક્ત સંસ્થાનોમાં છે. જ્યાં ખુદ નીચે પુરુષ પોતેયુ લામ ત્યાં તેની સ્ત્રી વચ્ચે
શી વર્ણવી આ ગલામ અમળ એને આ ક્રમાંધ ગોરા માલિકોએ અનેકવાર બ્રબ્દ કરીને
હાખો સંકર નિચોની સંતતિ અમેરીકામાં નિર્માયુ કરી રાખી છે તે એટલા કે, એક
અંધકાગના મતપ્રમાણે ત્યાં શુદ્ધ બીજનો નીચો મનુષ્ય મળવો મુશ્કેલ છે આપણા હિંદુસ્તાન
નામાં પણ આ કંઇક જોઈ નથી. આફ્રિકામાં, આસ્ટ્રેલિયામાં જ્યાં જ્યાં આ ગોરા પ્રાણી સત્તા

મધ્યાવવાને ગમે ત્યા ત્યા તત્તરથ કનિષ્ઠ દરજ્જાની સ્ત્રીઓથી તેણે હબરે માનવજાતિની કલમે તેવાર કરી છે. પણ મળ એ છે કે, આ ગેરોએ છતર વર્ણવિ સ્ત્રીઓની સાથે કેટલોએ બધાકાર કરીને તેનો અધઃપાત અને ખીનખતીય માનવ નિર્માણ કર્યા હોય તો પણ તેની તેને કંઈ પરવા હોતી નથી. પણ એ જ છતર વર્ણવિ સોક જો કદિ ગેરી અમલની સાથે તેની પેટે બધાકાર નહી પણ રાજરોમપણે લગન કરવાને પ્રવૃત થાય કિંવા ચલાવે તો તે માત્ર તેનાથી લહન થતું નથી અને તેની વિરુદ્ધ તે આજ, હિન્દુસ્થાનની પેટે આપણા પશુ જાતિભેદ જ જાતે એન કરવા લાગ્યો છે. અસ્તુ. કૃષ્ણવર્ણવિ સોકોના ધરમા ધુસીને ત્યા આગળ પેલે જ માનિક થઈ ગેસવાથી આ ગેરકાયોએ તેમની સાથે જિજ્ઞાસુત્વનો પણ મ મધે જોડી દીધો. અને એ જ તેને આજ, ખરે જાણક થવા જાય છે. ખુદ દક્ષિણ આફ્રિકાના નિયો કૃષ્ણ વર્ણવિ સોકોમાં આ માતેના ગેરા સોકવિરુદ્ધ હમણા ચળવળ શરૂ થઈ છે, અને એના મુખ્ય પ્રવર્તક ઘણે ભાગે અમેરિકનોના અત્યત નીચપણને. (ધે તેમની વિરુદ્ધ બેશમ થઈ ગએલા નિઝા આગેવાનો જ છે અમેરિકામાં આ નિઝા સોકોને. અથ પિ સુદ્ધા-ગુલામગિરી બધે યએ લગભગ એક થઈ થઈ જવા છતાં પણ-કેવી રીતે રાજવામાં આવે છે, તેમની સાથે કેટલું વર્તન ચલાવાય છે એટલું મિ. સ્ટીફન મેલ્ડામ નામના ગ્રંથકર્તા નીચેપ્રમાણે વર્ણવે છે—

Regarded in some Southern states as animals without soul—without a right to be Christians, deliberately restrained from education and excluded as a rule from access to the public libraries; cheated of their legitimate profits in trade; often subjected to a system of 'peonage' closely allied to slavery, and socially ostracised; the culminating grievance of the negro is denial of common justice and the substitution of lynch law. The indictment on the latter ground is a horrible nightmare. The excuse that lynchings are in revenge for crimes of brutal lust is, we are told, mere camouflage; it is the South's pet 'sport'. No details are spared the hunting with bloodhound, the burning alive to the watchward 'make em die slow,' the eagerness of the mob to the photographed at the revolting scene (such photographs even being used as picture postcards), the retention of ghastly relics as trophies and mementos—these are the deep lying causes of resentment. અને બાવાય એવો છે કે, "દક્ષિણ સરકારેમાં આ નિઝાને પશુવત માનવામાં આવે છે. તેમનાથી ખિરતી થઈ રાખતું નથી નિઝાનો તેમજ સાવજનિક પુસ્તકાલયેના તેમને નહિમાર હોય છે આપણે તેમને પુડીને તેમના બરા પરસેવાનો પેસો પણ તેને મળવા દેવામાં આવતા નથી. ગુલામગિરી જેવા સ્થિતિમાં જ તેમને રાખે

છે. સમાજમાંથી તેમને બહિષ્કૃત કર્યા છે. પણ તેમને સકંચી વધારે ચીઝ આવવા જવી આવડે તે તેમને કાયદાસર ન્યાય મળતો નથી એ છે. એથી ઉત્કૃષ્ટ આ હુકમ ગોરાઓ દોષોનો તેમ જ પોલીસોનો સુધાં તિરસ્કાર કરીને કેવળ પોતાને જ અને તેવા હાન કરીને આ નિષેધને જીવતા બાળે છે!!! એકાદી ગોરીબાઈ ઉપર મળજમરી કરી હોય તો આ જીવતા બાળી મુકવાની શિક્ષા લોકો આપે છે એમ કહેવાય છે ગ્રેહામના મતપ્રમાણ નિયોને કાર મારવો એ અમેરિકનોની વહોલી રમત છે, અને જીવ લેવાની જેટલી કંઈ પદ્ધતિઓ છે તે બધી આ જીવ લેવામાં કામતી અંદર કેપયોગમાં લેવાય છે શિક્ષારી કુતરાની પામે તેમનો શિકાર કરવો, તેમને જીવતાં બાળીને આચુત્તા ખુનો બેગો ચલેલ જતમમુદાય “તને ધીમે ધીમે બાળો”, એવા આપના લલકારવા લલકારતાં તેમને ધીમે ધીમે રાત્ર મારવા, આ બધો રાક્ષસી પ્રકર ચાતુ “ાય ત્યારે પોતાની પ્રોટી બતાવતનરીકે એ પ્રસંગે પેલા બગી મરના નિયોસલિન પોતાનો ફોટો લેવો અને એ મરીગ બીચારા નિયોની રાખ, હાંમાં બોપરો ગોરેને પરાક્રમ ચિન્હનરીકે માનવાં એ વધા રાક્ષસી પ્રકાર આ જ અમેરિકામાં, આખા જગતને સ્વતંત્ર કરવા છત્તનારા દોંગી દિવા મૂર્ખ પ્રેસિડેન્ટ વિલ્સન । ગમા ચાતુ છે “આ માનિ વ અમોતુપ અને તીચ પ્રકારને લીધે ” પ્રલોક નિયો બાગક ગોરા માણસને પોતાનો શત્રુ નમજે છે, ” આમ ગ્રેહામ કહે છે અને તે તે । મનના હોય તો તેમાં કંઈ મોટું આશ્ચર્ય નથી. ઉવટું, એવા રાક્ષસોને જો કોન રાત્ર ન માને તો જ તે નવવ લંખાય અરતુ કહેવાનો મુદ્દો એટલો જ કે, આ આવા આશુરી વર્તનથી ગોરા અમેરિકનોએ જાગમજાતી મુકેલા આ નિયોએ ધીમે ધીમે ગોરાઓની વિરુદ્ધ જિદાઈ પોકારી છે અને તેતો પ્રતિબંધિ આફ્રિકામાં “વેસ્ટ આફ્રિકન નેશનલ કોન્ફરન્સ,” પારીનામાં ખરીતી “સાઉથ આફ્રિકન કોન્ફરન્સ” અને ન્યૂયાર્કમાં બરાગેરી “જગપરિષદ” ગોરે જુગી જુગી અફ્રિકનોની સંસ્થાઓમ તેમ જ સભાઓમાં ઉઠવા લાગે છે આફ્રિકામ મુરતીને આ આફ્રિકનાના ઘરમાં શિરજોર થઈ પહેલા ગોરાઓના રાજાચિ દટિએ આ કુખુસુંકટ વહેતું મોટું સાધ્યા ચિવાય રહેવાતું નથી એવું બાળાઓનું બલિષ્ઠ કથન છે.

રાજકિય દષ્ટિએ આ કુખુમંડ અવસ્થ એક દુહાડો મુટી પડવાતું છે, એવું જાણવા જતાં આ કુખુવર્ણિય લોકોને આ ગોરાઓ પોતાની બરાગરોના માનવાને અને તેમને સમાનતાના રાજકિય હક્ક આપવાને અગ્રાપ કટુત નથી અને તેની ખાત્રી જેવાને દર જતું પડે તેમ નથી. અફ્રિકામાં જેમ આ ગોરાઓ ગયા તેમ આપણા કેટલાક એશિયાતિક પાર્શ્વ, દિન્દુ મુસલમાન, પારગી ચીના વગેરે પણ ગયા છે તેમની વિરુદ્ધ આ ગોરાઓની મુખ્ય ફરિયાદ એવી છે કે, “આ પાર્શ્વો સમાનતાના રાજકિય હક્ક માટે છે.” (They claim equal rights with Caucasians) સમાનતાના હક્ક માટે છે તેથી જ જોયે પાર્શ્વો બરાગ તે આફ્રિકા મા પ્રિય છે એ કહેવું પડે તેમ નથીજ. ને તેવા સમાનતાના હક્ક માગના આ ગોરાઓને ખાવિંદ નાને છે, મુજે એટલે તેમની સત્તા નીચે રહે છે તેથી તે પ્રિય છે. એટલે ગોરા જોઈ એ કાળ કાનિષ્ઠ એવો રાજકિય દષ્ટિએ આ ગોરા જ આફ્રિકામાં બલિષ્ઠ નિર્માણ

હરે છે, પણ કેવળ રાજકિય રતે જ નહીં પણ સામાજિક કે દૈનિક સુદમાં જોના નવજાતિ-
લેહનો નિર્મિતિ અસ્પૃશ્યતાની લગભગ જાણ પડેલી છે. આ કાળ લોકોની
સંસ્કૃતિ પોતાની સંસ્કૃતિના કરતાં હીન છે, એ માન્યતા પર જ તેણે આ કાળા લોકોને
રહેવાની જગો નિરાળો (Reserve અને પોતાની થંડી, હવાવાળી, ઉંચી જગો જૂદી,
આવી જગાઓ મુકરર કરી નાખી છે. બુદ્ધિબળના તેમ જ રાજસત્તાના જોર પર રાજ્યવ્યવહાર
અને ધર્મોપાદક વ્યાપારમાંની તેમજ કાયદાવાળી મોટી જગાઓ આ જોરાઓએ અટકાવી
નાખ્યા પછી કેવળ આર્થિકસારિક વ્યાપાર અને પરિચર્યાત્મક ક્રયો જ જો મુખ્યતા
આ કાળા નવ નિર્મિત શ્રેણીના ભાગમાં રાખ્યા તો, આથીએ હિંદુસ્તાનમાં શ્રદ્ધવર્ગ નિર્માણ
ક્યાનો જો આલેખ તેમના પર લેવાય છે તેવો જ આલેખ આ લોકોના ઉપર સુદમાં આપણે
નહીં લઈ શકાએ કે ? સંસ્કૃતિ ઉચ્ચ આ જહાનાવાડે આફ્રિકન કાળાઓને દેશવાડાની
જેમ દૂર ધકેલનારા, તેમને રાજકિય સમાન દક્ક ન દેનારા, રાજ્યવ્યવહાર, વ્યાપાર
વગેરે સુખસગવડના પદ ઉપરથી બુદ્ધિવર્ચસ્વ ? અને કેટલાક અસર સત્તાના જોરથી
આ કાળાઓને ધકેલી દઈ " પરિચર્યાત્મ કર્મ " કરવાની દરજ્જા પાડી તેમને " શ્વદ "
બનાવનારા, અમેરિકામાં કેટલાક ચતકાપયંત તો ખુદલેખુદની શુભાગિરિમાં અને
હમણા તત્સદૃશ સિતિમાં જ નિયોને ગ્રમ કરાવનારા; તેમને ચિસલુસસ્થાઓમાંથી
બહિષ્કૃત કરીને જાણી જોઈને અમાનાત્યવરકામાં રાખનારા, તેમને જૂદા ન્યાય અને જૂદા
શિક્ષા આપનારા, તેમની જીએની સાત પોતે સંબંધ કરનારા પણ પોતાની જીએની સાથે
તેમને સંબંધ ન કરવા દેનારા, અર્વાચન સુધરેલા, હિંદુઓના જાતિભેદને જુગ્મનાથી
હસનારા આ જોરાઓ વ્યાપાર સુદ્ધ જાતિભેદપ્રમાણે નહિં તોપણ સ્વયં જાતિભેદ
નિર્માણ કરતા નથી, એમ કાંઈ પણ નિ પક્ષપાતી મનુષ્ય કહેશે શુ ? અને આ જો હમણાં
જો જ હરે છે તો તત્સદૃશ પરિસ્થિતિમાં અમારા પૂર્વજો પણ તેમજ હું હોય તો તેમાં
આશ્ચર્ય થાય ? સરખી પરિસ્થિતિમાં સરખી જ સમાજરચના થતી નવ છે એજ આ
વિવેચનમાં તાત્પર્ય છે. માત્ર તે હિન્દુઓએ કરી હશે, નાજ તે જોરાઓ કરે છે, કાલે
હી ખીજ કાંઈ કરશે. પણ આ વ્યાકતભેદ અને કાળભેદ જાણી દષ્ટિ આડે કરીએ તો
એકજ જાતના દારણમાંથી એવી જ જાતનું પરિચુત્ત આવવાનું, એ જ તત્ત્વ આમાંથી
નીકળે છે, એ ઉધાકું છે.

પણ આ જાતિભેદ જો કે ઉપર જણાવેલા દારણોથી થતા હોય તો પણ તેના
મૂળમાં પ્રાણિશાસ્ત્રનાના બીજા કેટલાક સિદ્ધાંત છે, એ પણ ક્યુવ કરવું જોઈએ.
માનવજાતિ પુરતુ જ જોઈએ તો એ યાચને Hygonian સુપ્રજનિર્મિતિ શાસ્ત્ર કહી
શકાય. મેડિસન ઓર નામક ગ્રંથકારે The passage of a great Race નામના
પુસ્તકમાં જે કહ્યું સિદ્ધાંત ગ્રંથિત કર્યા છે તે જોવાથી એમ હરે છે કે, એ મુખ્ય જાતિના
પ્રાણિવર્ગપેદા જે પેટાજાતિવર્ગો જે શરીરસંબંધ કાય તો તે સંબંધમાં એ જાંને
પેટાજાતિના સારા ગુણો નષ્ટ થઈ જાય છે. અચરતુ ઉદાહરણ આપણી સામે છે જ. તેજ
પ્રમાણે પરસ્પર વિરોધી ગુણવાળા એ જાતોના રક્તમિશ્રણથી એકત્વ બીનકલ નષ્ટ
થાય છે-એવો પણ અનુભવ છે. નિર્મા અને પુરાણીય જોરાની શરીરસંબંધપરંપરામાં



ગોરા અથવા જ સોપ થઈ જાય છે. મિ. રૂઝવેલ્ડ જાપાનના ગૃહસ્થે દર્શિયુ અમેરીકાના હોનિસ રેડ ઇન્ડિયન અને નિયોના શરીરસમૂહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સતતિમાં ઉત્તરના ધોન્ટર દુશ્વેલોને વચ્ચેનું કમું છે તે જોઈએ એટલે આ સિદ્ધાંત મરિની પૂર્ગ ખાતી થાય છે અને એટલીવ્યવહાર પુરતો પણ જાતભેદ નિર્માણ કરવો આવશ્યક છે એવી જ મનની ભાવના થવા લાગે છે. એ ગૃહસ્થ કહે છે,—

(" These unhappy beings every one of whose bodies is a battle-ground of jarring hereditaries, express their souls in acts of hectic violence and aimless instability ")

કે આ મિશ્રજાતિના માણસો દેહ એ પરસ્પર વિરોધી આત્મસિક સરકારોના રણક્ષેત્રો જ છે એવી તેમના મૂલ્યમાં નિહેતુક અંશજાતા અને વખતો વખત ભીષણ અત્યાચાર દેખાઈ આવે છે. આધુનિક ભૌતિક શાસ્ત્રોના આ સિદ્ધાંત જોઈએ એટલે " સંકરો નરકાયેષ એમ ને ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે તે જ યોગ્ય છે એવી ખાતી થવા લાગે છે. વર્ણસંકરને માટે ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

દ્યૌર્લેટે કુલજનાનાં વર્ણસંકરકારકે
ઉત્સાદ્યન્તે જાતિધર્મા કુલધર્માશ્ચ શાશ્વતા
ઉત્સસકુલધર્માણા મનુષ્યાણા જનાર્દન
નરકે ગિયતે વાલો મપતીત્યનુશુભમ

આમાં " જાતિધર્મ" ને જીભાદન વર્ણવેલું છે તે અર્થાચિન શાસ્ત્રસિદ્ધાંતથી મળતું જ છે અને આ વર્ણસંકર ન થાય એટલા સાર જ આપણા પર્વજોએ અતુભવસિદ્ધ શાસ્ત્રસિદ્ધાંતની પ્રતીતિને ઘીધે જ જાળિભેદ નિર્માણ કર્યો હતો, એમ લાગવા માંડે છે. અસ્તુ મને તેમ હો, હમણાં તો તમા અનુભવરૂપે રાજા મલીને આપણા જાતિભેદને હનનારો અને તુન્જનાથી તેને ત્યાજ્ય માનનારો એવો પોતે જ આ જાળિભેદ દોરો નામજો, ગૌર વર્ણની જાતોની શુદ્ધતાના સરક્ષણાર્થે પણ દોરો જોઈએ એમ કહેવા લાગે છે. મિ. લગાર્ડ નામક વિદ્વાને આ વિષયપર ને એ નિમિષ કહ્યો છે તેમાં તેણે નિમિષ માનનાં એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે:—

First and foremost the Vital necessity of maintaining the purity of the white race type by drastic Immigration Laws in those homelands of the white races which from the irreduecible minimum of their requirements

" ગૌરવર્ણિય માનવજાતિની શુદ્ધતા કાયમ રાખવા સાર ગૌરમયોના ને દેશ છે તેમાં પરિભ્રમિતોનો પ્રવેશ ન થવા દેવાને દેશપ્રવેશપરિબંધ કાયદાવડે તેમને દેશમાં આવવા જ ન દેવી એમ ગૌરવર્ણિયો આજ સ્તવ્ય છે. " white Australia, white Canada " " ગૌર આસ્ટ્રેલિયા, ગૌર કાનાડા " વગેરે આસ્ટ્રેલિયન્સ અને કૅનૅડિયનોની ને દરિયા સીમાવાળા આવે છે તેનાં મૂળમાં અનેક કાળો પૂર્વ ગૌર વર્ણમિતો છતર વર્ણમિતો સાથે વર્ણસંકર ન થવા દેવો એ એક તત્ત્વ છે અને આ

સંકરણની વિરુદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ ઉપાય તે દેશ-રેશપ્રતિનયક કાયદા છે. આ ઉભય દેશોએ પણ અમલમાં આણ્યા છે એવય, નિનિશ્ચયતા રાખવી, વર્ણસંકર ન કરવો એ તરત્વ એક વેળા માન્ય થયું કે, પછી કદાચ પણ પ્રતિનયક ઉપાય ચોખ્ખા જ પડે છે પૂરે અપણા પૂર્વજોએ વિવાદવિધિમાં આ કાયદા ધારીને વિવાદ અમુક વિશિષ્ટ નીતિમાં જ થાય, એમ દરારી નાખ્યું. દમણના ગોરાઓ એનાથીએ આમજ વધીને કેવળ નીતિ જ નહીં પણ આખા દેશથી જ ખીજાએને વંચિત કરે છે. આપણામ દરતા

પાશ્ચાત્યકૃત નીતિભેદનું આ તીવ્રતર સ્વરૂપ

નહીં કે ? પણ મળ એ કે સર્વ નીતિવિશિષ્ટ સહુલોનું મથાન્યામ રરણ થાય એવા ઉદ્દેશથી જ નીતિભેદ અમિતવમાં આજેતો હોવા છતાં તે કેવળ સ્વાર્થને નીધે જ બ્રાહ્મણોએ અસ્તિત્વમાં આવે છે, એ : કહી તેમનાપર આપણા સુધારક બન્ધુઓ ધક્કાધિત અસત્યારોપ કરે છે. અને ઉપનાર તો પૂત જોની આ તેમની શુદ્ધિપ્રગલ્ભતાને માટે તેમ જ ચાતુર્યને માટે સ્તુતિ કરવાને જ તે તેમનાપર આ લેહિા જ્યારે ગણિનો વર્ણવ કરે છે અને આપણામાંના કેટલાં સત્યવાન્યન સમાજસવારક જ્યારે તેમનો સાથ પકડે છે તારે આ બન્નેના શાસ્ત્રસંદાનતા ગાઠ અચાનક હસતુ આવે છે અને વર્ણમ દરતાનું પ્રતિપાદન કરનારા આ અગમનપ્રનાતો (Dogmatist) સુપ્રતિનિમિત્તિશાસ્ત્રના આધારે કદપણ નિર્ભય હોરો નોષએ એમ લાગતા માટે કે

પણ આ પાશ્ચાત્યકૃત નીતિનિર્ધન ખીજું પણ એ કારણ છે આફ્રિકા, કાનડા, આસ્ટ્રેલિયા વગેરે દેશોમાં જ્યારે પાર્સીઓ મજુરતરીકે ગયા ત્યારે એ અદ્યપસ તોથી, ખિત્તબચી અને સદી રહેણીના લોક હોવાથી તેઓ ગોરા મજુરોના દરતા ઝોછી મજુરોના દરઉપર રહેી રાકવા લાગ્યા. આથી ગોરા મજુરોના દરતા એમને જ મજુરોપર રાખવા ચાપણુવાળાઓની દષ્ટિથી સરવુ પડતુ હોવાથી એમને કશપૂ તેમ જ ગોરાઓને કામ ઝોછા મળવા લાગ્યાં અર્થાતજ ગોરા મજુરોને વૂખ્યા કિંવા અર્ધવૂખ્યા રહેવાનો પ્રસંગ આવી લાગ્યો. સુખથી લલચાયેલો મજુર પોતાના સુખોને છોડતો નથી પણ તે, તે સુખોની આડે આવનારા માણસનાપર જ સોલસિક રીતે હલ્લો કરે છે આ પ્રમાણે ગોરા મજુરોએ પોતાની એનમરી રહેણીમાં કદપણ કમી કરવાની ના કહીને આ પોર્વાત્ય મજુરોને જ હાંકી કાઢવાનો વિચાર કર્યો તેમના મોઢા મોઢા સંધ હોવાથી અને નીતિ-વચસ્વ રાખવાની લાનસાને નીધે ગોરા ચાપણુવાળાઓની ઉપર પણ તેમણે પોતાની છાપ પાડી અને તેમની ખારફત આ એશિયાટિક મજુરોનું જ પોત ના દેશમાંથી ઉચ્ચાટન કરાવવાના હેતુથી દેશપ્રેરણપ્રતિનયક કાયદા ધારામંડળમાં પાસ કરી લઇ પોતપોતાનો દેશ એકનીતિમય કરવાની ચોજના કરી આપણા હિન્દુધર્મીય નીતિભેદમાં આ કારણ હોય એમ લાગતું નથી અને આટલા પૈસા મળવા જ નોષએ, તે છું ને ન્યાયથી કમી કરવા લાગ્યો તો એ ખાખતમાં તારો ન્યાય ખ્યાય હું નોવાનો નથી, એમાં અન્યાય થાય તો તે આશરે પણ હું તારી ઉઠાંતરી કરી તને ખાવાપીવાના સાસા પ્રાંકી પાપમાં



દરીશ એવી ભાવના આપણી જાતિભેદ ઘટનાને કાંજીમૂત યજ હોય એમ અમને તો લાગતું નથી. પણ આપણા કરતાં તોવતર જાતિભેદપ્રત્યાપવા ક્ષમ્યતા આ ગોરાઓએ અર્થશાસ્ત્રના તમામ સિદ્ધાન્તને ટોડતે મૂકી.

દ્વંદ્વલાસસાધી જાતિભેદ

ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન ચલાવ્યો છે ! અને આ પ્રયત્ન જાતિભેદપ્રત્યાપનામાં કાનકા, આરટ્રોસિયા, દક્ષિણ આફ્રિકા વગેરે દેશો ભાગ લેવા લાગ્યા છે ! જાતિભેદ ઉત્પન્ન કરવાનો કેટલો આ અદ્વૈતાસ ? રાજસત્તાના જોરપર આખા દેશને એકજાતિમય અને શુદ્ધ રાખવ તો કેટલો આ ખટોટોપ ? ક્યાં આ ગૌરજાતિભેદનો અસરન અને ક્યાં આપણા પૂર્વજ કષ્ટિ-મુનીઓનું અડીપય ટકુ ? પણ આશ્ચર્ય એ કે આ આવી જાતિભેદ પોતે જ એક હાથે પ્રસ્થાપિત કરનારા અને બીજે હાથે હિન્દુઓના જાતિભેદપર લગુપ્રહાર કરનારા આ માનભાવી ગોરાઓની ઉકેરણીથી બેદનીતિના ખાલી ચર્ચ પડી આપણા સમાજસુધારકો પોતાના જ પૂર્વજોને ગાળો અને ગોરાઓને દુવા આપે છે ! આના કરતાં વિપરીત હેવ તે બીજું શું હોઈ શકે ?

જાતિભેદને ગાળો માંડનારા, જાતિભેદ હિન્દુસ્થાનનો ઘાત કર્યો એમ કહેનારા, અને પોતાનામાં જાતિભેદ નથી એવી ખડાઈ મારનારા પાશ્ચાત્ય લોક શુદ્ધ સ્વજાતિના શુદ્ધબીજનું તેમ જ શુદ્ધવિકાસનું સંરક્ષણ કરવાના નિમિત્તે અનિચ્છાવ્રત્તિ કિંવા ઘલાદિય નિયોજિત ' કહીને પણ કા નહીં, આપણા કરતાં વિસ્તીર્ણ પ્રમાણમાં જાતિભેદ પ્રત્યાપવા લાગ્યા છે, એ અહિં સંધી કતું, વિરમવના, મિનના ઉચ્ચનીચતાવ એ એકપતો ખગાડ કરનારા, રાષ્ટ્રિય હાથ જેવાં સંઘટિત હાથને વિરોધક અને તેથીજ તે નહીં જેઠાએ એવી જો કે આપણી સદિગ્ધાથી હોય-અને એજ સદિગ્ધાથી આપણામાંના ધણા જિદાન લોક જાતિભેદ વિરોધક છે-તો પણ ઉકાન્તિતત્ત્વપ્રમાણે વિપમના, મિશ્રના, ઉચ્ચનીચના એ ઉત્પન્ન થાય છે જ. થાય છે. નહીં, તે યાદી અવરિહાય છે. એટલું જ શું પણ અવસ્થ શુદ્ધ છે, એ આપણને કણુય કર્યાંચિત્તપ છુટકો જ નથી. સ્પષ્ટ પદાર્થમાં માણસમાં, ઉચ્ચનીચતા પણ સંધિનિયમાનુસાર જો થાય છે, જો એ નિયમોવરોજ શુદ્ધવિકાસ થાય છે તો પછી આ આવી પન્નેશ્વરફૂલ ઉચ્ચતાને, શુદ્ધવિકાસને વિરોધ કરતો, એને આમાન્યતા દર્શાવતી, એ ધાર્મિક કિંવા શાસ્ત્રિય દૃષ્ટિએ શુદ્ધ અધન્યતને જ નહીં કે જગતમાં ઉચ્ચતાવાનું, શ્રેષ્ઠ બીજોનું સંસ્કૃત્ય અને વર્ધન કરવાને ખુદ ધ્વિર કિંવા દુરસ્ત જ્યાં પોતાના આધાર સામર્થ્યથી મજબ છે, પ્ચાતુર્વર્ણ્ય મયા સૃષ્ટ ગુણકર્મવિમાતગશઃ આવું તે પોતે જ ન્યાં કહે છે ત્યાં આપણા જેવા શુદ્ધ માનવીએ તેને કેટલોય વિરોધ થયે તોપણ તે નિષ્ફળ જ કરવાનો. તો નિસર્ગનિયમની વિરુદ્ધ જઈને આપણી પોત ની દાર્ન કરી લેવાના કરતાં એ દુરસ્તતા નિયમાનુસાર શ્રેષ્ઠ શુણોના તેમ જ તદુત્પાદક બીજોનો આધાર એવી જો શ્રેષ્ઠ જાતિઓ છે તેને પસંદગી ખતાવતી એ જ આપણું કામ છે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો ઉત્પન્ન થયો છે, હમણાં થાય છે અને ભવિષ્યમાં નિસર્ગનિયમાનુસાર જ જાતિભેદ પણ થશે એમ જ આપણે કદ્દલ કરવું જોઈએ.

પણ જાતિભેદ ઉત્પન્ન થયેા જો કે આ પ્રમાણે અપરિહાય કિંવા અવરૂપ પણ હોય છતાં તેને આપણા હિન્દુધર્મના આજ જે અનુબ્યક્ત અત્યંત વિપરિત સ્વરૂપ આપી શકુ છે તેવીજ ગીતુ કાયમ રખવું એમ માત્ર આપણા ઉપરથી નિબંધન થવું નથી અને બીનકુલ પ્રાચીન માન્યા સરૂતિના ઉચ્ચ શિખરવર અઠ ધથેના આર્થવર્ગમાં સુદૃઢ તે હમણાના જેવું નહોતું જ નહોતું એ નિસદા છે જાતિના શુદ્ધ બીજરસશુ-પુરતા અને તદ્દશુભુવમાનને માટે આસ્થા તેટલા જ નિર્ભર એ વખતના હતા અને હમણા પણ તેટલા જ હોવા જરૂર છે, પ્રાણિચાત્ર માનસશાત્ર, સમાજશાત્ર, ઇત્યાદી શાષ્ટ્રોનું અવગાહન કરીને આર્થસરૂતિના શુદ્ધ બીજ જે જાતિના હતા તેનું સરદાણુ અને વર્ધન કરવું, ઇતર જાતિઓના શુભવિકાસને ઓછાન આપવું, શુભવિકાસ થએલી વ્યક્તિને કિંવા જાતિને શ્રેષ્ઠ જાતિમાં સમાવિષ્ટ કરી લેવી અને શ્રેષ્ઠ પદપરથી વ્યુત થએલી વ્યક્તિને કિંવા જાતિને પથાપોગ તે નીચી પાપરીપર મૂકવી એ જ મારી અસ્પૃશ્યતાપ્રમાણે, જાતિભેદ રચનાનાં આનંદા આર્યોના તત્ત્વો હતા. એમાં ઇશ્વરનિર્મિત ઉચ્ચનીચ માવની આઅસ્પૃશ્યતાનું એટલે જાતિભેદની અપરિહાર્યતાનું માન તો હતુંજ હતું, પણ વિષમતાથી ઉત્પન્ન થનારા પેલાં વિભેદો-રચના અવગમ્ય ન મળે એના સારું. ભિન્ન ભિન્ન જાતિઓની અન્યોન્યાપ્રાપ્તિની કિંવા અમાનિવાર્યતાનાં ભાવનાં પણ તેમાં બેનામાનુભ રીતે જોડી દીધી હતી. પુરુષક્રીડામાં શાહજા, દોનિય, વૈષ્ય અને શુદ્ર એ એજ દેહના પણ ઉચ્ચનીચ કિંવા ઓછી વધુ કિમ્મતના અસવ છે, એમ જે વર્ણવેનું છે એ ઉપરથીજ હું કહું છું કે એ વિધાની સત્યના વાચકોના નિર્દર્શનમાં આપણે અર્ચાયિત શરીર કિંવા શરીરવિજ્ઞાનપ્રભ જે (Anatomy and Physiology) સુદૃઢ જો શરીરમાં મગજને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે છુદ્દ હૃદયે પણ જો એ મગજના રક્તસ્રાવે માથાની ખોપરીજેતું મજાનું અને નિદ્રાનું સાનન નિર્માયુ કરીને એનું વિશેષ કાળપૂર્વક રક્તશુદ્ધ કરે છે તો પછી સમાજના મરૂતિના શ્રેષ્ઠ જોનું રક્તશુદ્ધ કરવા સાર તરત્તરિચિષ્ટ જાતો વીણી કાઢી-ચુગી કાઢીને દ્રષ્ટ જાતિને ધડકા ન પેરાયે એટલા માટે ફોર્સ નિયમોનું જો તેને ક્વચ માનવામાં આવે તો તેમાં ઇશ્વરસ્થિત જ કાય થયું એમ ન કહેવાય કે ? આ નિયમાનુસાર જ બ્રાહ્મણોને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું હતું, પણ બ્રાહ્મણોને શ્રેષ્ઠ અવયવ તરીકે માન્યા હોય તો પણ બીજાઓને થયાપોઅ પ્રમાણમાં, અવયવોની આવરકતાપ્રમાણે, માત્ર આપુજ હતું, એટલે ઉચ્ચનીચના, કિંવા ભેદ માનવો, પણ દેહાવયવનાં આ ઉચ્ચનીચનાનો ક્યાંઈ પણ મેળ ધાનનો એ પૂરેના જાં બેની શુરકિંદી હતી અને હમણા પણ તે તેરી જ રાખરી જોઈએ આ અન્યોન્યાય અમાનિમાન, કિંવા

જાતિભેદમાં પણ અસેદતા

ઓળખી લીધી કે હમણાંને બ્રાહ્મણ-માનણોતર વાદ મગી જરી એમ મને લાગે છે, આ દેહાવયવનાયપ્રમાણે અસ્પૃશ્યતા ચિદ્વચના રહેલી જ અશક્ય છે. અરુદ, મારા કહેવાનો મતો એવો જ છે કે, પૂર્વે જે ધરતીપર આ જાતિભેદ રચવામાં આવ્યો

હતો તે તત્ત્વ ઉપરથી તે ચ્યુત થયેલો હોવાથી જ તે આજ તિગ્રહરણીય થયો છે અને તેની વિરુદ્ધ બંડ થયાં છે. આ બંડને જો નેવી જ રીતે ફેલાવા દીધા તો એમાં પ્રચંડ દાવાનળમાં જે પ્રમાણે સુકે લીધું. સજ્જત નીજીવ, બધુંજ મળે છે તે પ્રમાણે જ ઇષ્ટાનિષ્ટ નિર્બંધ પણ બધા નષ્ટ થઈ જવાનો સંભવ છે. તો તે જો પ્રથમ તોડી નાખવાના હોય તો નિઃસર્ગસિદ્ધ નિઃમપ્રમાણે અને હમણાંની પરિસ્થિતિપ્રમાણે

જાતિભેદના નિર્બંધ બાહુજનસંમત

એવા ધર્મગુરુઓએ દિવા સસ્યાઓએ નક્કી કરવા જોઈએ. પૂર્વસ્થિતિપર જો આજ જમ થકાતું નયા તો સઘરિયત્વનુસાર જ જાતિભેદના પુનઃ ધર્ષના થતી જોઈએ. ધર્મ-ગુરુઓનું તેમ જ ધર્મપરિપક્વોનું તો એ આવકર્તવ્ય છે. પણ પેન્શન લાદીને નક્કીમા થયેલા અને રાજકારણ જેવા “ધકાધકીના મામલા” માં નક્કીમા એવા વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ સુદ્ધા આ કામ હાથમાં લેવું અવશ્ય છે. અને એમ કરવાથી જ તેમનો વાનપ્રસ્થ તેમજ સંન્યાસાશ્રમ ઉત્તમ રીતે સધાશે એમ મને લાગે છે.

(ગુ. ચિન્નમય જગત્)

સુખની શોધમાં દુઃખી.

મનુષ્ય શું કરે છે ? તમે અને સેવ' શું કરીએ છીએ ? રૂબને માટે લોકો શું પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ? સુખને મનુષ્યો ક્યાં શોધે છે ? અને જ્યાં તે, તેને શોધે છે, ત્યાંથી તેને તે મળે છે ખરું ? આ પ્રશ્ન ન આપે તમને પાછું છું ? તમે આ પ્રશ્નો તમને પોતાને કદી પૂછ્યા છે ખરું ? અને પૂછ્યા હોય તો શી ઉત્તર તમને મળ્યો છે, અથવા શું સંભાષણ તમે મેળવ્યું છે ?

સુખની શોધ કરવા જતાં તમે દુઃખી થતા હો, એવો વિચાર, કદી તમને આવ્યો છે ખરો ? અથવા દુઃખો આવવાનું શું કારણ છે, એનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે, ખરો ? આ સંસારનું સુખ, એ તમને મૃગજાળોનું મિથ્યા કદીજગ્યાય છે ખરું ? આ સંસારમાં સુખના કરતાં દુઃખના અંશો અધિક છે, એવો અનુભવ કદી તમને થયો છે, અથવા એવો વિચાર કદી તમને આવ્યો છે ખરો ?

તમે દંમેશાં સુખ મેળવવાને પ્રયત્ન કરો છો તો તમને તે સુખ શા માટે તમારી રૂઝાપ્રમાણે નથી મળતું અથવા તો સુખને જાદને તમને દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનાં કારણોનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? સુખ ક્યાં કારણોથી આવે છે, અને દુઃખ ક્યાં કારણોથી આવે છે, એનો તમે કદી ચિંતનને નિર્ણય કર્યો છે ખરો ?

જેથી તમને સુખ મળશે, એમ ધારીને તમે તેને પ્રાપ્ત કર્યું છે પણ તેથી તમને સુખ જ મળ્યું છે, કે તેની સાથે દુઃખનો પણ કંઈ અનુભવ થયો છે ખરો ? અને આવો અનુભવ થયો હોય તો તેમ થવામાં શુ, કારણ છે, તેનો સાંતિથી તમે કદી વિચાર કર્યો છે ?

મનુષ્ય અને ધનર પ્રાણીમા ભેદ જ એ છે, કે મનુષ્ય સ્વતંત્રપણે વિચાર કરી શકે છે, બ્યારે ખીજાં પ્રાણી તે પ્રમાણે કરી શકતાં નથી. તે જ મનુષ્ય છે, કે જે પોતાની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ વિચારપૂર્વક થવા દે છે. જે વિચારપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતા નથી તે મનુષ્ય નથી, પછી ભલે તે મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત હોય. આવા વિવેકવિચારહીન મનુષ્યો મનુષ્ય શરીરધારી છતાં, યથાર્થ મનુષ્યત્વને પ્રાપ્ત નથી, અને મનુષ્યત્વને પ્રાપ્ત થવાને તેમને હજી વિલંબ છે.

જગતમાં જેમ ખીજા મનુષ્યો દોડે છે તેમ તમે પણ દોડાદોડ ન કરતા. તમારે શુ જોઈએ છીએ, શાને માટે જોઈએ છીએ, એ વગેરેનો પ્રથમ નિર્ણય કરીને પછી જ પ્રવૃત્તિ કરજો. આ પ્રકારનો નિર્ણય કર્યા વિના જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે આ જગતમાં જે બળુવા, કે મેળવવાયોગ્ય છે, તેને જાણના મેળવતા નથી, પણ ખીજા જ વસ્તુને જાણે છે, અને મેળવે છે; જે સુખની આશાથી આવા મનુષ્યો દોડે છે, તે સુખ તેમને મળતુ નથી, પણ તેને ઠેકાણે દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા તો તેમને જે તૃપ્તિની પ્રત્તિ હોય છે તે તૃપ્તિ મળતી નથી, પણ વિવિધ પદાર્થો મળ્યા છતાં અતૃપ્તિ જ રહે છે. માટે તમારે આ જગતમાં સાંતી જરૂર છે, તે કયા ઉપાયવડે પ્રાપ્ત થશે, જેની તમે જરૂર પડે છે, તેનાથી તમને સુખ વા તૃપ્તિ થશે, કે કેમ, અથવા તેની સાથે કેાઈ દુઃખ મિશ્રિત થયેલું છે કે કેમ. એ વગેરેનો અત્યંત સાત, અને એકાત્મ્ય બેસીને પ્રથમ નિર્ણય કરજો.

સામાન્ય રીતે એમ મને છે, કે મનુષ્યો ગતિનુગતિક ચઢને માહરીવાપ્રવાહની પડે પ્રવૃત્તિ કરે છે. ખીજા પૈસાને મેળવવાને મથે છે તો તેને જોઈને આપણે પણ તેને માટે દોડીએ છીએ; ખીજા ઘરમાર, અર્થકાર, કીર્તિ, વગેરેને માટે ધાવન કરી રહ્યા છે, તો આપણે પણ તે પ્રમાણે ધાવન કરીએ છીએ; ખીજા બંગલા, કે મોટર માટે દોડે છે, તો આપણુ પણ તેમની પાછળ તે જ મેળવવા દોડીએ છીએ. પરંતુ આ પ્રમાણે ગતિનુગતિક ચતા એ થાય છે, કે જેની આપણને જરૂર છે તે મળતુ નથી અને આપણા જીવનને આપણે ન્યથાં કરીએ છીએ.

ઓ સુખરોધકો ! હું તમને પૃષ્ઠ છું, કે તમે જે સુખની રોધમાટે પ્રયત્ન કરો છો, તેથી તમને સુખ મળે છે ખરું ? તે સુખ જેનાથી તમને મળશે, એન માતીને જે પદાર્થોને તમે મેળવો છો, તે પદાર્થોથી તમને અંતરમાં તૃપ્તિ થાય છે, વા થઈ છે ખરી ? અને જે આ પદાર્થો તમે જોટલા અંટમા મેળવ્યા છે, તેટલા અંશથી જે તમને તૃપ્તિ થઈ નથી તો હવે પછી થશે, જેની કદી આશા ? કારણ કે જોટલા અંશમાં તમે જે પદાર્થો

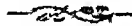
મેળવ્યા છે, તેટલાથી, જે તમને તૃપ્તિ મળતી નથી, તો તેના'તે જ પદાર્થોને અધિક અંશમાં મેળવવાથી તમને તૃપ્તિ થશે, તેની શી આશા? દૃષ્ટાંતતરીકે ધારણ, કે તમે હજાર રૂપિયા મેળવ્યા છે. આ હજારથી જે તમારી અતૃપ્તિ ટળી નથી, જે તમને તૃપ્તિ થઈ નથી, તો બીજા દસ હજાર મેળવવાથી પણ તમને તૃપ્તિ મળશે તેની શી આશા? આ તમને એક દુરાશા છે, એમ નથી જણાવું? જે વસ્તુનો એક વિભાગ તમને સુખ આપી શકતો નથી, તે વસ્તુનો બીજો વિભાગ તમને સુખ શી રીતે આપી શકશે? જે આ વસ્તુમાં સુખ આપનારું સામર્થ્ય હોત, જે તેમાં સુખ મળ્યું હોત, તો તો તમને તેનાથી સુખ અને તૃપ્તિ ક્યારનીએ મળી હોત. દાદા પૂજુ' અંદમાં ન મળી હોત તો અંદાજ અંદમાં પણ મળી હોત. પણ, તમે તમારા અંતઃકરણપ્રતિ દૃષ્ટિ કરાને જોશો તો જણાશે, કે તમને તૃપ્તિ થઈ જ નથી. દારણ, કે જે તમને તૃપ્તિ થઈ હોત તો તમારી તે પદાર્થને માટે વહેલી જુલિ કંઈક થાત થઈ હોત.

તે જ પ્રમાણે બીજા જે જે ખુબીએ આ વસ્તુ તમારા કરતા અધિક અંશમાં મેળવી છે, તેમને તો જરા પછી જાઓ. કે બાહરે? તમને આ પદાર્થથી અંતરમાં તૃપ્તિ થઈ છે ખરી? અને તે જે હા, હશે તો પછી બસે તમે સુખેથી તદર્થ ધાવન કરજો અને તેમની જેવી સ્થિતિ આ જગતમાં પ્રાપ્ત કરાને સતૃપ્ત થજો. પણ તમે તેમને પૂછવા જાઓ તે પહેલા જરા તેમને પ્રવૃત્તિ તો તપાસી જાઓ. કે તે તૃપ્ત પુરુષોનેથી છે, કે અતૃપ્ત જેવી? તમને જોતાં તરત જ સ્પષ્ટ થશે કે તે તૃપ્ત થયા નથી, તેમની સુખની ભુખા ભાગી નથી, પણ તે જેવી તે તેવીજ છે. કારણ કે જે તે ભાગી હોય તો આજે જે દોડદોડ કરતા તે જેવામાં આવે છે તેવી દોડ દોડ કરતા ન જેવામાં આવતા ખરાબર જોશો તો જણાશે કે તેમની સુખની ભુખ ધરી નથી પણ વધી છે. તો યા માટે તમે તમારા જીવનને તેમની પાછળ દોડીને વ્યર્થ ખુઓ છો? એવી કોઈ વસ્તુની પાછળ પડો, એવી કોઈ વસ્તુની શોધ કરો, કે જેથી તમારી સુખની ભુખ ભાગે તમારી અતૃપ્તિ ટળે અને તમે તૃપ્ત થાઓ, તમે પૂજુ' તૃપ્ત થાઓ. આ વિનાની બીજી પ્રવૃત્તિ પાછી વ્યોવવાનેથી છે, એમ તમને નથી લાગતું? શા માટે જીવનપર્યંત પાછી વ્યોવ્યા કરો છો? પ્રાણીને છોડી દો, કુધને મેળવો અને તેનું દહી કરી તેને જ વહેલી સારસ્વ માખણને મેળવીને કૃતાર્થ થાઓ.

ઓ ઐહિક સુખને શોધનારાઓ! આ ઐહિક સુખો જ અને ઐહિક વસ્તુઓ આ જગતમાં પરમ પ્રાપ્તવ્ય છે, એમ માનનારાઓ! તમને એવો અનુભવ નથી થયો કે આ સુખને પ્રાપ્ત કરવા જતા તમને કુખ મળે છે? તમે વિવેક પદાર્થો ખાવામાં સુખ મળશે એમ માનો છો અને તે પદાર્થોને તમે પૂજુ' તૃપ્તિપર્થન ખાઓ છો, પણ તેના પરિણામમાં વિવેક વ્યાધિ ઉત્પન્ન નથી થતા? તમે સ્ત્રીપાત્રિ ભોગોને ભોગવવામાં સુખ જુઓ છો, પણ તેથી સ્ત્રીરમ્યાંથી જળની લાલિ અને આરોગ્ય આશુપ્તો હાવ થતો તમે નથી જોતા? અથવા તેથી આ શુદ્ધ્યાશ્રમરથી લાગતા તમે શુ ચલાવતા તમને નથી જોતા? સદૃશ અસ્વપ્નાની સુખની પાછળ કેટલું કુખ મળે છે, એ શું તમે નથી જોયું? આના જોતા તો તમે શાંતિથી અતૃપ્ત થઈને બેસી રહો હોત તો આજે જે કુખની પરંપરાથી વીંટળાએલા તમને પોતાને જુઓ છો, તેમ પરંપરાથી તમે ન વીંટળાયા હોત, એમ

તમને નથી લાગતું ? વિવિધ ઐદિ-સુખની પાઠગ જતા, તેને પ્રાપ્ત કે વા જતા મનુષ્ય વધારે દુઃખી થાય છે, એનો અનુભવ તમને નથી થયો ? હઠસુરી તમને આ પદાર્થોમાં સુખમુદ્ધિ જ રહે છે શું ? તેનો પૂરો અનુભવ થાય અને તેની માથે આ આયુક્તી પણ પૂર્ણતા થાય, તે પછેલા તને જગત્ થાયો તો મારું ; તે પૂર્વે તમે વિવેકને તમાગ હૃદયમાં સ્થાન આપ્યો તો મારું. તે પૂર્વે તમે વિચારદીસ થાઓ તો મારું.

તમે સુખની શોધમાં જતા દુષ્ટી તો નથી થતા, એનો જરા શાંતિથી વિચાર કરજો અને એવા ક્યા સુખની પાઠગ જાઓ, એવી કઈ વસ્તુની પાઠગ જાઓ, અને એવી કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરીએ, તો કેવળ નુકસાન અને તે પણ વાસ્તવ સુખ આપ્યુંને મને તથા આપણે તમ, પૂર્ણ તમ થઈએ, અને ક્રાંતવૃત્ત્યાસિ પૂર્ણવૃત્તિઓએ, એવા અનુભવના દિગ્ગર આપણા અત્તરમાંથી ઉડે, એનો સ્થિર ચિત્ત શાંતિથી વિચાર કરજો, અને તદ્વત્કળ જારી પ્રવૃત્તિને ચલા દેજો, કે જેથી આ માનવજાત સરલ થાય.



મા ધાવ મા ધાવ વિનૈવ દૈવ્યમ્ .

નો ધાવનમ્ કારણમસ્તિ લક્ષ્મ્યા ।

ચેત્કારણ ધાવનમસ્તિ લક્ષ્મ્યા

આ ધાવમાનો ન કથ ધનાદયઃ ॥

આવાર્થ — (હે માનવ !) તું પ્રતિવિના દોડદોડ કરીશ મા. કા જુ, કે લક્ષ્મીનું કારણ દોડદોડ કરવી તે નથી, અર્થાત્ દોડદોડ કરવાથી લક્ષ્મી મળતી નથી જો લક્ષ્મીનું કારણ ધાવન અર્થાત્ દોડદોડ હેય તો દોડદોડ કરનાર પાન કેમ ધનાદય નથી ?

+ x + x x

શરત્પદ્મોત્તમ વક્ત વચશ્ચવળામૃતમ્

હૃદયસુરધરામ સ્ત્રીણાં કો વેદ વેદિતમ્ ॥

જેવું મુખ શરદ્ગુણના પદ્મજેવું પ્રગ્લભ છે, જેની વાણી અમૃતવૃક્ષ યુનિપ્રિય છે, અને જેવું હૃદય તીક્ષ્ણ સુરવારા સમાન છે, એવી સ્ત્રીના વેદિતને કોણ જાણી શકે તેમ છે

+ + + x +

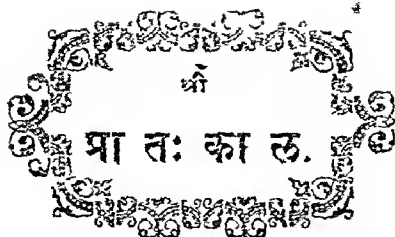
અંત્યજ-પરિવદ.

“ તા. ૨૫ મીએ મદારસમાના મંડપમા અત્યંત પરિવદ
બરવામાં આવી રતી જેમાં શ્રીયુગ વિકલભાષ (પટેલ,
મોક્ષી, અમરદુલ રહેમાન સ્વામી મદ્યાનદ, પંડિત
લાલન, કવિ નાનાલાલ વગેરેના વિવેચન પછી એવો ઠરાવ થયો, કે આ સભા જાહેર
કરે છે, કે અંત્યજને અસ્પૃશ્ય ગણવાના કામને શાસ્ત્રનો ટેકો નથી, તેથી હિંદુ શાસ્ત્ર
માનનારાઓએ તાકીદથી તે ત્યજવી; અસ્વચ્છના અંત્યજને ત્યજવી અને ધર્મના, રાજ્યના,
સંસારના તથા જીવલણીના સર્વ હકકો સર્વ કોષ હોદી જેટલા જ અંત્યજનેના પણ છે. ”

આ પ્રમાણે આ લોકોએ જાહેર કયું છે. ‘ અસ્પૃશ્યતાને શાસ્ત્રનો ટેકો નથી, ’
એવું જણાવી અરખર. આ લોકો પ્રજાને હો છે અને પ્રજાને હિંદુ સમજાવીને ઉધે રસ્તે
દારે છે. આ લોકો દહે છે કે આપજી ઉપર સરકારનો ધણો જીવમ છે, પણ અમે કહીએ
છીએ, કે આ લોકોનો પ્રજાઉપર એછો જીવમ નથી. સરકાર કરતાં પણ પ્રજાઉપર
આ લોકો વધારે જીવમ પતાવી રહ્યા છે. અને સમાજને બાંધ કરી રહ્યા છે. આ સંબંધ-
ધર્મમાં અમે જીવંત તથા કાઠિયાવાડના સનાતન ધર્મના રહસ્યને સમજનારા સમર્થ
વિદ્વાનોનો શુ અભિપ્રાય છે તે તથા વર્ણવ્યમઅધર્મમાં સમજાણ એક સ્વતંત્ર પુસ્તક
પ્રકટ કરવાના છીએ, ત્યારે જ જીવંત કાઠિયાવાડના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો આ સંબંધમાં
શુ અભિપ્રાય છે, તથા શાસ્ત્રના તેને માટે કેવાં સગા પ્રમાણ છે, તથા આવા ભટ્ટાચાર્યી
પ્રજાને કેવી બચાઈ હાનિ થવાનો સભા છે, એ વગેરે બાબતો સ્પષ્ટ થશે; અને ત્યારે જ
ધર્મને માત્ર મોઢે જ બોલી જણનારા, પણ તેના રક્ષક અથવા પાશુ આચારપૂર્વક ખી
પણ નહિ જીવંતનારા, માત્ર ઐહિક ધ્યેયને જ મિદ્ધ કરવા મથનારા, અને ધર્મ આચાર,
તથા શાસ્ત્ર વગેરેથી કેવળ વિમુખ લોકો જેટલા અજાન છે તથા પોતે જે સંબંધમાં
કંઈ જ જાણતા નથી, તેમા અમે સર્વ જાણીએ છીએ, કહીને માથુ માગનારા અતોતો
બાંધ સ્વેચ્છાચારીઓનું સ્વરૂપ પ્રજાને સ્પષ્ટ થશે

“ પાશ્ચાત્યકૃત્ય નયો અને તીવ્રતર જાતિભેદ, ” એ નામનો આ અંદામાં
પ્રસિદ્ધ યજ્ઞેઃ અત્યંત મનનીય લેખ, જે બાબાવાક્યમ પ્રમાણમાં નહિ ગણતાં ‘સ્વનંત્ર-
પણે વિચાર કરીશકે છે તેમણે પાત્રવાચોગ્ય છે.

માથ અથવા ક્રાંતિજનના અંદેસાચે હિંદુસ્થાનનો અવ્યુદય ‘ અને તે સંબંધમાં
‘ વિચાર, ’ એ નામનું એક લઘુ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને આદેશને હાથરેખાથી વહેંચવામાં
આવશે.



પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ માય કુળ્લ ૦ ૧૪ [અંક ૪

॥ ૦૦ શ્રી ॥

૧૬. એક અનુભવ.

— ૨૨૨૨૨૨ —

૧૬. (નાથ ટંકે ગજો બધ ઊઠાયો એ લય.)

અહા ! ગગ લાગ્યો તે હૃદ લાગ્યો,

કોઈ અનુભવ અવનવો મળ્યો,—

વિષયવિષે દુઃખ દેખી દુઃખો, દૂર વિષયથી ભાગ્યો,

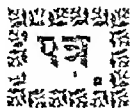
નિર્વિષયી સુખ શોધતા શોધતા, અતરંગ અનુભવો,—

હૃદે હૃદે અંતર બતાવે, આદ્ય મધુર કંઈ ચાખ્યો,

તે રસરવાડે હું તો કુલ્યો, સુખથી નય ન ભાગ્યો,—

વિષયતલો મોઢ સમજો છુટ્યો, યોગ મળ્યો મો માગ્યો,

નિગરવરૂપે જઈ ભળતા ઘટા,—નાદ અસપતાનો વાગ્યો.—



(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૪૫ થી.)

... અનેક શુભશુભસંપન્ન પ્રિયજાત્રી !

તમે અને તે દિવસે મળ્યા તે દિવસ પછી ખારે વિચારતમને તરન જ પત્ર લખવાનો હતો, પણ આજપર્યંત તેનો યોગ ન આજો. તમારું સ્મરણ આજપર્યંત વૃત્તિમાં વિદ્યમાન હતું જ, અને તમને જેમ અને તેમ સત્વર પત્ર લખવાની વૃત્તિ રહેલી હતી.

તમે તે દિવસે જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તે સર્વ અને આ ક્ષણે સ્મરણમાં છે. મેં તમને તેનાં યોગ્ય ઉત્તર આપ્યાં હતા. તે સંબંધમાં પછી તમે શાંતિથી વિચાર કર્યો હશે જ અને તમારે શુ કરવું તેનો નિર્ણય કરીને તમારા કન્યામાં તમે જોડાયા હશે જ.

નિર્ધન સ્થિતિમાં હોવું એ સર્વસ્પદ નથી પણ તે સ્થિતિનો જય ન કરવો એ સર્વસ્પદ છે, અથવા તે સ્થિતિનો જય કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો, એ સર્વસ્પદ છે. આપણાથી કદાચ તેનો સર્વ અંશમાં જય ન થાય તો તેની ચિંતા તકિ, પણ તેનો જય કરવાને આપણે પ્રયત્ન કર્યો છે કે નહિ, તે જ જોવાનું છે.

વળી પ્રયત્નથી આ જગતમાં કંઈ પણ સિદ્ધ નથી થતું એમ નથી. પ્રયત્નથી આ જગતમાં સર્વ કંઈ સિદ્ધ થાય છે. પ્રયત્નથી છીટનો મનુષ્ય, મનુષ્યનો દેવ, દેવનો ઇશ અને ઇશનો મહેશ્વર થઈ રહે છે. પ્રયત્નથી મોટાં દિગ્ગિરિજેટલાં દુઃખોને વેરી નાખાય છે. પ્રયત્ન કરનારને આ જગતમાં કંઈ જ અશક્ય નથી.

તમે અને તમારી દરિદ્ર સ્થિતિ ટાળવાને પૂર્વે ત્રણ ચાર વર્ષોગુપ્ત જે પ્રશ્નો કરેલા, તેવા જ પ્રશ્નો પુનઃ તમે અને આ વર્ષે કર્યાં હતા, જેથી મને આશ્ચર્ય-તથા ખેદ થયાં હતાં. તમે આ ત્રણ ચાર વર્ષોગેટલા સમયમાં શું કર્યું ? મારે આજે પણ તમને, તે દિવસે જે ઉત્તર મેં તમને આપ્યાં હતા તે જ ઉત્તર આપવામાં છે અને તે દિવસે જે માગ મેં તમને દર્શાવેલો હતો તે જ માગ દર્શાવવાનો છે. આ વિના મીજો કોષ ઉત્કૃષ્ટ અને સુવચન માર્ગ વિશ્વમાં હોય, એમ હું માનતો નથી.

જે માર્ગને જગતમાં રહેલો કોષ પણ મનુષ્ય, કોષ પણ પ્રકારની અનુકૂળતાચિનાનો મનુષ્ય, અને જેને અન્ય કોષની સહાય નથી તેનો મનુષ્ય અનુસરી શકે અને પોતાની અપૂર્ણતાનો જય કરી શકે તે માર્ગને હું સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ કહું છું.

હું જ્યારે મનુષ્યપ્રતિ દીધું દર છું, ત્યારે મને કંઈ જુદું જ જણાય છે. મને મનુષ્યનો માહેમા થયો મોટો જણાય છે અને જ્યારે મનુષ્ય તે છતાં દરિદ્ર, બીખારી અને દુખી રિચાનગ્ય બેચામા આવે છે, ત્યાર મને થયો ખેડ જ થાય છે, કે મનુષ્યની, ઇશ્વરના અંશમૂલ મનુષ્યની આ રિચિની

શાંતિ અને સત્યરસો મનુષ્ય ઇશ્વરનો અંશ છે, તે ઇશ્વરસદૃશ થઈ શકે છે, એમ કહે છે તો આના ઇશ્વરસદૃશ થવાની યોગ્યતા બનામા રહેતી છે, એવો મનુષ્ય એક બીખારીની, દરિદ્રની, કે દુખી પરત્વે રિચિતમા રહે, એ કેવી રીતે યોગ્ય કહી શકાય ? મરી વૃત્તિમાં આ વાત ઊતરતી નથી

ઇશ્વર, કે જે આ અનંત વિશ્વના સ્વામી છે, અનંત સપત્તિના સ્વામી છે, અને અનંત ઐશ્વર્યના અધિપતિ છે એવા અનંત જ્ઞાન, ઐશ્વર્ય અને અંપતિસંપન્ન ઇશ્વરના અશ્વમૂલ મનુષ્ય આવી દુર્ગત રિચિતમા રહે, એ કેટલું અનુચિત છે ! આવા મહત્તોમહાન ઇશ્વરસદૃશ મનુષ્યની આવી દયા દેતી નેંઝે ? તેની આવી દયા હોઈ જ શી રીતે શકે ?

એ અનંત અંપતિના સ્વામી મનુષ્ય ! તું તારી મહત્તાને જ જૂલો છે, તેથી જ તારી આવી દુર્દયા થઈ છે, એ નિશ્ચય કરીને જાણ. તારા મહિમાને જાણ, તેમાં રમ અને તે મહાન રિચિતને તું પ્રાપ્ત થઈ રહીશ

તમે લોકો કોઈ પ્રયત્ન જ કરતા નથી, એમ મને જણાય છે. તમારો આ પ્રયત્ન તે પ્રયત્ન જ નથી. આને પ્રયત્નસંજ્ઞા જ થતી નથી જે પાણી-એટલું હિતુ ન થાય, કે તેની વગર થઈને આગાહીને ખેતી જાય, તે પાણી શા દામતુ ? તે પ્રમાણે જે પ્રયત્ન આપણા ઇશ્વરના અંશને ધારેના સમયમાં આપણને પ્રાપ્ત ન કરી આપે તે પ્રયત્ન તે પ્રયત્ન જ નથી.

શું આપણે પ્રયત્ન આપણે મરજીપયરીગર મુક્યે, કે આપણે આ લોકને હોહીને ચાલ્યા જઈએ તે વખતે ક્યે તે દામનો છે ? જે સમયે જેની જરૂર હોય તે સમયે જે દામ ન આવે, તે શા દામતુ ? આપણે જુખ્યા હોઈએ અને જ્યારે જુખ્યા જરૂર તદન અચક્ષ્ણ થઈ જાય, અને અન્નનો દાણો પચાવવાને સમય ન રહે ત્યારે આપણને પકવાન મળે ત્યારે તે શા દામતુ ? આપણી પુરાવરયામા આપણને ઓની જરૂર હોય અને જ્યારે આપણે વદ થઈએ ત્યારે આપણને ઓ મળે તે શા દામતુ ? આપણા ઘરમા કોઈ માંદું હોય અને તે મરી મયા પછી તેના આરોગ્યની દવા આપણને મળે તે શા દામતુ ?

કહેવાનું તાત્પર્ય, કે જે કંઈ નેંઝે તે જે તે વખતે જ થતું નેંઝે આ શરીરનો અવધિ આવે તે પૂરે થતું નેંઝે, અથવા જે વખતે જરૂર તે જ વખતે થતું નેંઝે. અને આ પ્રમાણે થાય તો જ તેની મદદ છે તો જ તેમા દન છે. તો જ તેમા આનંદ છે. યોગ્ય સમય વીતી ગયા પછી કંઈ પણ થાય તેનો અર્થ નથી

તો આપણે જેની જરૂર છે તે આપણને આપણી હઠાકામણે પ્રાપ્ત થાય તો જ આનંદ છે. પછી એક પમ ઘેરના જવા પછી તે પ્રાપ્ત થાય તેમ કંઈ જ અર્થ નથી

માટે તમારે જેની જરૂર છે તે તમને આ જ જન્મમાં અને તે પણ અમુક સમયમાં જ મળે તેવી રીતે પ્રયત્ન કરો. જે પ્રયત્નમાં આપણું આયુષ્ય વીતી જાય તેને પ્રયત્ન કોણ કહે ?

જે સમયમાં રાખો, કે અતીવ સમ પુણ્યાનાફલમિદૈવ મરુતે—મનુષ્ય પોતાનાં અતિ ઉમ્મ પ્રુણ્યનું ફળ આ જ શરીરમાં અને આ જ લોકમાં ભોગવે છે. બીજે જન્મે ગમે તો આપણને ધ્રાસન મળે તેનો દંષ અર્થ નથી જે યત્ન જોઈએ, જે મળતું જોઈએ તે આ જ જન્મમાં મળતું જોઈએ. ઉમ્મ પ્રયત્નનું ફળ આ જ જન્મમાં મળે છે, માટે ઉમ્મ પ્રયત્નને કરો. ઉમ્મતર પ્રયત્ન કરો. ઉમ્મનમ પ્રયત્નને કરો. પ્રયત્નની ધારાને તીવ્રતમ કરતા રહો અને ફળનું દર્શન થાય ત્યારે જ વિરમો.

હાં તો આપણે નહિ, કે હાં તો ફળનું દર્શન નહિ, એવા ઉમ્મ નિશ્ચયને ધારણ કરો, હાં તો શરીર પડે, કે હાં તો અર્થ સંપાદ્ય, એવા દંદ અને તીવ્ર નિશ્ચયને સેવો. જુઓ, આ શરીર તો જ્યારે ત્યારે પડવાનું છે તો તેને પ્રયત્નરૂપી વેડફર હોમો. આ પ્રનાણે તેની આહુતિ પ્રયત્નવેદીકર આપણે તે ઊર્ધ્વગિનિરૂપ મોહને આપનાર યદ્ રહેરો. તમારે ફળને આમાટે જોવું પડે ? તમારે માત્ર એક જ જોવાનું છે. તમારે માત્ર તમારા પ્રયત્નને જ જોવાનો છે. તમારે માત્ર પ્રયત્નપ્રતિજ્ઞ દૃષ્ટિ સ્થાપવાની છે, પ્રયત્નકર પ્રયત્ન કરો. પ્રયત્નની ધારાને વ્યખડ વટેવરાવો. એક પ્રયત્ન પૂરો થયો, કે બીજો કરો. બીજો પૂરો થયો કે ત્રીજો શરૂ કરો. આ પ્રમાણે જ્યાંસુધી તમારી હૃદયપ્રમાણે ફળનું દર્શન ન થાય ત્યાંસુધી પ્રયત્નની પરંપરાને સેવો. અને કદાચ એમ અને કે આયુષ્યને અવધિ આવે અને ફળનું દર્શન ન થાય તો પણ ચિંતા નહિ. પ્રયત્ન કરતાં કરતાં ભલે તમારા આયુષ્યનો અંત આવે. તમે તે પ્રમાણે કરો છો તો તમારું કર્તવ્ય તમે કરી ચૂક્યા છો અને તમારું જીવન તમે સફળ કયું છે. આપણે આપણું કર્તવ્ય કરીએ, એટલે આપણું જીવન સાર્થક થાય છે. જોયું જીવનને સફલ કરનાર, જીવનને સાર્થક કરનાર એક પ્રયત્ન જ આપણે કર્યો છે, અને એક પ્રયત્ન જ આપણે સેવ્ય છે.

તમે મને પૂર્વે પૂછ્યું હતું, અને આજે પણ પૂછો છો કે હું શું પ્રયત્ન કરું ? કેવી રીતે પ્રયત્ન કરું ? પૂર્વે જે ઉત્તર મેં તમને આપ્યું હતું તે જ ઉત્તર મારે તમને આજે આપવાનું છે.

જુઓ, તમારાથી બીજું કંઈ ન મને તો હૃદયન અથવા પરમેશ્વરનું કોઈ નામ તમને પ્રિય હોય તેવા કોઈ નામનો જપ કરો.

તમે તરત જ કરો છો, કે તે તો અમે દરીએ છીએ. હું કહું છું, કે તે તમે કરતા નથી. કારણ કે જો તમે તે કરતા હો તો તમારી આ સ્થિતિ જ ન હોય.

હું તમને પૂછું છું, કે તમે કેટલા કલાક જપ કરો છો ?

તમે કહેશો કે બે ત્રણ કલાક. હું કહું છું કે તેટલા કલાક પૂરતા નથી. તેટલા જપથી તમારું પાણી ગમ થઈને તમારી આંતર્યાદી આંતરે તેમ નથી, અને તમને હિંમત રચે

શેષ જ્ય તો નથી. પાણી ગરમ થતે વરાળ ઉત્પન્ન થાય, તેટલું પાણી ગરમ થવાની જરૂર છે. જે પ્રયત્નથી તમારા કાષ્ટકાર્ય વગરનાં સમયમાં જ સિદ્ધ થાય, તેને પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે.

સવારમાં વહેણ એ વાગે હોય. એ વાગે ન જતે તો તથુ વાગે. તથુ વાગે હોય. ન જતે તો ચાર વાગે હોય. પચારીનો ત્યાગ કરી દા. બની રહે દંડા નહિ તો ગરમ પાણીએ સ્નાન કરો. ધણુ સ્નાન તો જરૂર કરો. સ્નાન કરવાથી નિદ્રા તંદ્રાનો નાશ થાય છે, માટે સ્નાન તો અવશ્ય કરવું જોઈએ. જે સ્નાન કરતા નથી, તે હાથે માનવા હોય, કે અમે જાગત રહીએ છીએ, પણ તે પૂરું જાગત રહેતા નથી. નિદ્રા તંદ્રાના લોભ તે યથ રહે છે અને જે સ્પર્શથી પૂરું જાગત દશામાં જાન દુર્લભ જે દિશા થવી જોઈએ, તે તેમનાથી થતી નથી. માટે સ્નાન તો થવું જ જોઈએ. સ્નાન પૂર્વે શાસ્ત્ર દાતથુ વગેરે ક્રિયા પરવારી બેવી જોઈએ.

પછી એક આસને બેસો. દટાર બેના. દટાર ન બેસાય તો તે પ્રમાણે બેસવાનો આશય રાખો. તે પ્રકારનો અભ્યાસ કરો. દટાર બેસવું એ પણ નિદ્રા તંદ્રાનો જન્મ કરનાર છે.

હવે જો તમારા ધરમાં કાંઈ ખા-તુ કરી આપનાર હોય તો જમવાનો વખત થાય ત્યો સુધી દશ અગીયાર વાગરાસુધી અક આસને બેસીને જપ કરો. પરમાત્માનું નામ રત્નરત્ન કરો. પ્રેમથી કરો. ઉત્સાહથી કરો. આનુરાગથી કરો. તીવ્રતાથી કરો.

પછી જમીને ધધે લાગો. ધધો કરતા કરતા પલુ આ કમ ચાલુ રાખો. હાથમાં તો આ જપ ચાલ્યા જ કરવા જોઈએ. પછી ના જે ઘેર આવો, એટલે જમીને પાછા આ જ હાથે લાગો. આદાર અશ્વ અને સારો કરો. અશ્વ આદારથી નિદ્રાનો જન્મ થાય છે, માટે અશ્વ આદાર કરો. હડુ નિડન આદારને વળ્યો કરો. જુઓ હવે, આખી રાત્રી તમારી જ છે. પુનઃ પાછા આસન વાગીને બેસો. જેટલો વખત આસન પછીને બેસાય તેટલો વખત બેસો. ન બેસાય તો રાત્રે ગમે ત આસને બેસો. ગમે તો પચારીમાં પણ ચાલે, કે ગોદકું બોલીને પણ બેસો, અને પછી જપનો કમ ચાલુ કરો. એ ચાર કલાક નિદ્રાના જન્મ તેટલા જવાહર અને બાકીનો રાત્રીનો અર્ધો વખત. આ જ કમમાં જવા દો. ચાતિયો, નિશ્ચિંતપણે જપની ધારાને ચલાવ્યા કરો. આંહી ! કેટલું સરળ અને સુવ્રમ સાધન !

આ પ્રમાણે દિવસોના દિવસો અને રાત્રીની રાત્રીસુધી કરો. કામ ધંધો ન હોય તો આખો દિવસ તમારા ધરના એક પુત્રમાં બરાબ રહીને આ ક્રિયા આખો દિવસ અને આખી રાત્રી કર્યા કરો. દિવસોના દિવસો ને અને મહિનાના મહિનાસુધી કરો. એક માસ કરો, ત્રણ માસ કરો, છ માસ કરો, એક વર્ષ કરો, અને તથુ વર્ષ સુધી કરો. ધણુ તથુ વર્ષમાં તો તમારા અર્ચની રીતે થઈ જ જોઈએ. તથુ વર્ષમાં તો તમારા કષિતકાર્ય સિદ્ધ થવા જ જોઈએ. પછી ને વગરો બેઠો પાર સમજો. પછી તમે વડી મવા, પછી તમારું જીવન સુનદો ગયું અને સ્વયંક થત ગયું સમજો. પછી તમારે જીવનમાં માત્ર આનંદ જ કરવાનો રહ્યો. પ્રવરેશ વગરે તથુ વર્ષ જેટલી સુદન તમારા કષિતકાર્ય

સિદ્ધ કરવાને માટે પગતી છે. એથી વધારે તમારા પરિશ્રમ કરવાનો નહિ રહે. આ નવું વર્ષ પરિશ્રમને અને તમે તમારું અનંત જીવન, અને તમારા અનેક જન્મો સુખી કરી શકો છો, અને આ દુસ્તર બવસાગને તરવાની, દુષ્કર્મને દગવની અને સુખનાને વરવાની કુંચી હસ્તગત કરી શકો છો.

પણ તથા વર્ષવર્ષાંત એકસરખા પ્રયત્ન થવો જાઇએ, ઉચ્ચ, ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતમ પ્રયત્ન થવો જોઈએ. બીજું બધું છાડીને પ્રયત્ન થવો જાઇએ.

જનસંગને આ પ્રયત્ન કરતી વખતે છોડા, મિત્રોને છોડા, આત્મને છોડા, કીર્તિને છોડા, સગાને છોડા, સખીનાં છોડા, અને બધાને જ છોડા; અને જાણે તમારે આ જગત્સાથે સંબંધ નથી, એમ વર્તો.

તમે ધારો, કે હું આ બધાનો સગે ગળીશ અને મારા સાધનને સાધીશ, તો તે તમારા બધા છે. દુષ્કર્મ અને દહીમા પગ રાખો કંઈજ થતું નથી, એ નિશ્ચય કરીને જાણો. એક વખત તમારો અર્થ સાધી લો પછી વ્યવહાર કરવો હોય તો તે કરજો, અને જે કરવું હોય તો કરજો. પણ એક વખત એક જ ચિંતનમાં તમારા સર્વ કરજો અને તમારા સર્વ સામર્થ્યોને જાડો. આ પ્રયત્ન કરતી વખતે જાનો કે તમે આ જગતમાં નથી, અથવા તો આ જગત નથી.

જો બની શકે અને જીલ્લે ઉદ્યોગ ન હોય અને દિવસના અને રાત્રીના ઘણા કલાક આ ક્રિયામાં ગાળો, તો તો ઉત્તમ જ. પણ તે પ્રમાણે ન મને અને કંઈગણા આર્થે તો પછી બીજું કામ કરતા જાણો, અને આ પાલુ કરો. પણ ધીમે ધીમે પ્રયત્નમાં વધારે વખત ગાળતા જાણો.

જુઓ, એક મનુષ્યે ક્ષેત્ર પ્રયત્ન કર્યો હતો તેના દર્શાવ મુજબ હું. આ મનુષ્ય ભડી બુદ્ધિને અને વેશ્યવર્ગનો તો હતો. તેણે જી હું જાણુ છોડીને ઇશ્વરનું જ સમગ્ર ચિંતન અને ધ્યાન કરવા માંડ્યું ને અઠરાડિયામાં એક વખત ખાવાનું કર્યો. સ્નાન કરીને સાત મોઝા મોઝા રોટલાં તે કરી રાખ્યો, અને તે સાત રોટલાંની એક પેઢી રાખ્યો. ઘણા લોકો ત્યારે તેમાંથી એક રોટલો કીડારી ખાઈ તેના અને પછી ઇશ્વરસમરણમાં જ એક આસને બેસીને માથા ઉપર લૂમકું નાખીને સર્વ તંમય ગાળ્યો થોડા વખતમાં તેનું ઉપર ઇશ્વરને અનુગ્રહ થયો અને તે ઇશ્વરના અનુગ્રહથી વિશ્વેશ્વ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો, અને તે વેશ્ય વર્ગનો જનાં લોકમાં પૂજાને પાત્ર ગણવા લાગ્યો અને લોકો તેને પૂજવા લાગ્યા.

આવો પ્રયત્ન તમે જગતમાં ન કરી શકો. તમારું તમે ધારો, કે મારા અર્થે સિદ્ધ થાય, તો તેથી આશા દુરદા છે. નો વારા - એવા રાજ્યાથી પેદાશી રીતે વારા ? રાજાના તો મંદિર છે. કે છાંદાદી બીજું પણ ખાવાનું તેમજ જરૂર મિત્રોને મળવા કરવાનું કાનું નેકરો તો મને હજી મિત્ર કરી લખવા નથી. અથવા સિદ્ધ કરી નહોતો તે અર્થુ ઉત્તમ પૂરું ને મદ્ય તારે અથવા એક બે, કે તથા, જેને સિદ્ધ કરી શકો. તો આ પ્રમાણે અર્થે સિદ્ધ થા. તેના શુ અર્થ છે ! જે કંઈ થવું જોઈએ તે વખતે જનનાં જ, અને જે પદ એ તાર વર્ગનાં બહુ તો થવું જોઈએ.

આ જ પ્રમાણે તમારા પ્રયત્નના મીઠાકા ચોખ્ખા સમયે જરૂર અંકુર કાઢશે, અને વૃક્ષ યદને દળને પ્રકટાવશે, એની મોઝેસો ટકા સંપૂર્ણ બદા રાખો. તમારું કામ માત્ર પ્રયત્ન કરવાનું છે તે ક્યાં કરે, અને તમારે જે જોઈએ છે, તે તમને મળ્યાવેના નહિ જ રહે.

આથી વધિક શું હતું? મારે તમને જે કહેવાનું હતું તે આ પત્રમાં દહી દીધું છે. આથી વધિક તમારે કંઈ જ જાણવાની જરૂર નથી. તો આ દ્વારથી પ્રયત્નના પંથે પડો અને ઈષ્ઠિતાચની સિદ્ધિ ચએલી જુઓ ત્યારે જ વિરમો. પ્રયત્નરૂપીવેદીકપર તમારા જીવનસાવરવને હોમી દો, અને આ દુર્લભ માનવ તનુને સક્ષ્મ કરો.

શું આ વચ્ચતમાં પ્રત્યેક મનુષ્ય ગાય રાંચી શકે ?

મારો જાતિઅનુભવ.



આદ્ય હોવાથી આદ્યના ધર્મકર્મમાં જે જે બામતો આવતી હોય, તે તે બામતો પાલન કરવાની સ્વાભાવિક રીતે જ મને વૃત્તિ રહે છે.

મારી ધણી વખતથી એવી ઈચ્છા હતી, કે ઘેર એકાદ ગાય હોય તો સાફ તેની સેવા ચાખ અને વળી ચોખ્ખું દુધ દહીં પણ મળે શહેરમાં રહેનારને ચોખ્ખાં દહીં દુધ મળતા નથી. એ, જે શહેરમાં રહે છે, તે સરને અનુભવ છે. વડોદરામાં જે ઘેરઘેર ફરીને દુધ વેચે છે તથા બગરમાં પણ દુધની દુકાનોમાં જે દુધ વેચાય છે તે સર્વ મોઢામામે સંચાના દુધથી મિશ્રિત હોય છે. તે તો આ વાર્તાની જાતે ખાતો મરી છે અને જેમને ખાતી કરવી હોય તેમણે સંચાનું દુધ જે દુકાનમાં આવે છે ત્યાં સવારમાં પાચ સાડાપાચે જઈને બેસવું અને જોવું, કે શું બન્યું છે. આ દુકાને જે જે દુધ વેચરાતો બધો કરનાર છે. તે સર્વ મોઢે બામે સંચાનું દુધ લેવા આવે છે. અને પોતાને જોગ્યા દુધની જરૂર હોય છે તેટલું દુધ લેઈ જાય છે, અને ઘેર જઈને તેને ચોખ્ખા દુધમાં ભેળીને પછી વેચે છે.

આ દુધ વેચનારીઓ ઘેરઘેર ફરીને દુધ આપે છે, તેથી લેનારને સગવડ રહે છે. કેમ, કે એક તો બગરમાં જઈને લેઈ આવવાનો શ્રમ બચે છે. તથા વખત પણ બચે છે, અને વિશેષમાં રાક્ષા પેસા પગ કાઢવા પડતા નથી. આ લોકો મદિને બે મદિને સર્વે પેસા લે છે તેથી તેમની પાસેથી દુધ લેવું ધણા લોકોને અનુકૂળ પડે છે.

આ દુધ વચનાર, ચોખ્ખું દુધ જ્યારે પાચ રૂપિયે શેર મળે છે ત્યારે ત્રણ સાગ-પણ, ચાર, અને સાડાચારના બોવથી વેચે છે. જેવું શાદક મને ચારે આપે અને તમારી

પાસે સોડાચા-લે, તો ખીજ પાસે ત્રણ કે સાડત્રણ એ જ હવના થે આપણને ત્રણ સોડાનણે આપે તો કહેશે કે, બાઈમાહેમ ! ખીજને આ બાવની વાનાં કરશે નહિ કારણ કે, મારો ભાવ બગડે. તમને જ આ ભાવો હું આપું છું, આ પ્રમાણે તે મારી પાસે ત્રણ સોડાત્રણ લે છે તો મારા જ પડોસી પામે ચાર માડાચાર લે છે. અહીં કુધ વેચનારીઓ ધણીમાટે વડોરીએ હોમ છે, પૂઝો મારી કેરવાનો ધધો કરે છે, અને સ્ત્રીઓ થેરેથર શરીને દુધ વેચવાનો અને છાન્નાં વાપવાનો ધધો કરે છે. આ પ્રમાણે તે સારી કમાણી કરે છે. આ સ્ત્રીઓ જનારે મારા નિવેને અદાર નીકળે છે. ત્યારે કીમતી સોનાના દાગીના પહેરીને નીકળે છે. સ્ત્રીઓ જ પોતાનો નિર્વાહ યજ્ઞ થકે તેટલું કમાઈ શકે છે. વળી તે પોતાનાં વામણો સ્વચ્છ રાખે છે, તથા સુંદર અને ધોએનાં કિમતી કપડાં પહેરીને ગલીઠણીને કુધ આપવા નીકળે છે, તેથી લોકોને તેમનું કુધ લેવાને અડચણ થોતી નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય, કે વડોદરામાં ચોખ્ખું કુધ મળતું નથી. જ્યાં બેસો કે ગાયો લોકો રાખે છે, ત્યાં જઈને લેઈ આપીએ અને પાચ રૂપેના મણનો ભાર આપીએ, તો ચોખ્ખું કુધ મળે છે ખીજ શહેરમાં પણ આવી જ સ્થિતિ દરો, એમા શંકા નથી.

આ લોકો કહે છે, કે વિજ્ઞાનની ગોષાથી પ્રભ બહુ આગળ વધે છે. અમને આ ચોખ્ખું જાણતું નથી. કેવરી પ્રભ હુ ખી ચાહ છે, અને ખાવાના ચોખ્ખા પદાર્થો પ્રજાને મળતા નથી, એ આ શોધના પરિણામે થાય છે. કુધમા દવા ના ગવાવી તે એક બે દિવસ સુધી બગડતું નથી, જેથી કુધ વેચનારા નવાના દુરમાં તે દવા નાખીને તેને એક બે દિવસ રાખી શકે છે. બે તેટલા વખતના ન વેચાય તો તેનું દહીં કરીને વેચે છે. પ્રજાને ચોખ્ખું દહીં કે કુધ પ્રજાને ખાવાને મળતું નથી. શ્રીમાં પણ તેલ, ચરબી, વગેરે ધણા પદાર્થોના ભેગ થાય છે. તેમમાં પણ ખીજ દવાકા તેલોનો ભેગ થાય છે. ચોખ્ખું રેશમ પણ પ્રજાને પહેરવાને ન મળે તેમાં પણ પગી જાનના ભેગ આવે છે. આ પ્રમાણે આજે પ્રજાની સ્થિતિ છે. ખાવા પીવાના તથા પકરવાના આદવાના પદાર્થો ચોખ્ખા તો મળે જ નહિ. પછી પ્રજાનું આરોગ્ય આયુષ્ય ઓડું થાય તથા તે વિવિધ રોગની બોડના થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ! છતાં આ લોકો કહે છે, કે પ્રભ બહુ આગળ વધે છે અને વિદ્યાની, વિજ્ઞાનની ઘણી શક્તિ થાય છે ?

મને કોઈ વાર્તા કિતકર જણાય તો તેનો અનુર્જવ કરી જોવો, એ મારો સ્વભાવ છે. તે પ્રમાણે મેં ગાય રાખીને તેનો અનુભવ કરી જોવાનો પણ વિચાર કર્યો. તેમા મારા એક બે મિત્રોને ત્યાં ગાય બે મો હતી. તેમને મેં અનુભવ પૂછ્યો તો કોઈએ કહ્યું કે મારે ત્યાં ગાય સાત શેર કુધ આપે છે, તો કોઈએ કહ્યું કે મારે ત્યાં બે સ પંદર શેર કુધ આપે છે. આ વાર્તા સાંભળીને જેમ વગર અનુભવી દિશ્યામ ગણે તેમ મેં પણ ખરચનો અને આવકનો હકામત ગણ્યો અને મને તરત જ ગાય લેવાનો વિચાર આવ્યો. કેટલીક ગાયો બેઘને મેં ગામડેથી સારાં લક્ષ્યુવાળી, સારી સુશોભિત મુખમુદાવાળી તથા પહેલ-વેલી એક ગાય ચોત્રીસ રૂપેના આપીને તાજાંતોમ ખરીદી.

તેને લાવતા પૂર્વે મેં જોશીને પણ પૂછી બોલ્યું, કે અમારે ગાય મેંસે માથે લેવાદેશી છે કે કેમ ? કારણ કે મારા પિતાએ હું નાનો હતો ત્યારે ગાયો રાખી હતી પણ તેમાં તેમને

તુકશાન જ રહ્યું હતું વાલરડી ગરી બાથ ગાય મરી ગાય મા તો પાંચે નહિ અને તેથી ગાયને ખાવાને વાસ મળે નહિ, જેથી અમારે ગરબાથે નજાદેથી છે કે કેમ તે જોશીએ અમે પ્રથમ પૂછ્યું હતું. જોશીએ મ્યુ કે બેન સાથે ને તમારે હીમ નરી પણ તેના મગા ગાય સાથે કંઈક ઠીક છે. મારે ગાય રાખવાનો આશ્રદ જોઈને તેમણે કહ્યું કે બને તમારે ગાય રાખવી હોય તો રાખો. મેં પણ મરી રહિયા આશ્રદ હતો જેની જોશીના આ કહેવા પ્રતિ અનુભવ મ્યુ અને તો હતો કે એમ ગાય પર જ શુભાશ્રમણે રાખી લીવી

તે વાનેની હતી અને પહેલેની હતી જેથી તેના પૈમા તેના માનીકે માગ્યા તેમજ આપ્યા ઘેર લારીને તેને જિનાદથી ૧૨૨ની મનકે કરી આરબમા તેને દોઢ શેર દુધ આપવા માડ્યું અને ધાર્યું કે જેને તમારે હતી તેને ત્યાં કંઈ ખાવાવાનું નહિ, એકને વધારે દુધ થી રીને આપે, જેથી અમે તન ખાલીયા ખવડા વા માયા કોઈએ કહ્યું કે બાબરી તેને સારી તેથી થોડો થોડો બાબરી પણ પ્રમગે તેને મળતી મોંઘએ કહ્યું કે તેને બોળ ખવડાવવો તો દુધ વધારે આપશે તેથી બોળ ૫૨ આપ્યો, અને તે ખવડાવવા માંડ્યો કોઈએ મ્યુ કે તેને હાળુ કે રમુ અને કુશની ખવડાવે તો દુધ વધે અને દુધ જાડું નીખ્યારો બોળના તો દુધ વધારે ન મળે પણ માથ તરાઈ ગય મરે બોળ નહિ સારો તેથી બોળ બધ મરીને કુશની તથા રમુ આપીને તે ખરા તરા માંડ્યું આરબનો ઉત્સાહ, અને ભવિષ્યમા વધારે દુધ આપે, જે આવાએ નેને મલિો દિવસે કેમ ખવડાવવામાં આવે છે તેના પ્રાપ્ત દિસાચ ગણતુ નહ જો કે તેની પાછળ થતા ખરચનો હુ દિસાચ ગણતો જ હતો તેને થેર આણી તારે વરમા માસ નહિ તેથી જરમાથી સનવા ભાર લાવતા એ બારાની આઠ આન થી ૩૫૦ મીમન પડી જે ૧ બારે મરા રતિના માવ મહિનામા ગાય આણી હતી આરબમા તેને ચરમા હોવા નહિ જેની તાખીને શ્રામ ખવડાવતા રોજ આઠ દસ આનતુ માસ નોંડતુ આગળવા દાવા વગેરે જતા એમ મહિના ગયા પછી દુધ વધીને અડીશર ચતુર્થાઈ કોઈ દિવસ નહુગેર પણ આપનો પણ તે કવચિત્ તે પહેલેની હતી, જેની બીજી વખતે ને વધ ર દુધ આપે એમ અમારે અનુમાન હોવાથી, તેને ખવડાવતા પાણી પાની મરતા નહિ

સવારમા ડીને ગાયતુ મુખરોજ જોઈને મળતુ જેની આનદ થતો અમે સન ન કરીને તેની પૂજા કરતા, અને આનદ માનવ હુ તો આપણા વગ્ગ સાક્ષાત્ નહિતી આવી છે, માનીને તેવી દષ્ટિથી તેન પ્રતિ જોતો તેમા આ મથ રગી કુપાનદારી અને મહુ જ ગરીમ હતી. છોમ્મ છેઈ તેની તજે રમે તો પણ ન મા તી નહિ

એ તેમની સારી પણ જતાવર નો ખર જેની દુર દેવા જતા થયુ પ્રમગે ને કુદી જતી, અને ઘણ પ્રન ને નહિપ નીને લાનો પણ ખારી પડતી. એમ વખતે તો જાતીમાં નહિતી માનના સખા પાદ્રદાર યોજા જને થી જતાવ આ થો ખરોડાશીએ કહ્યું કે એક ગાય દોનારો રાખો એને આ ત્રાસ આ ૧ થજે અને દુર પણ વધારે નીકળે જેથી મહિને એમ રૂપો આપાને એ દોનારો રાખો બીજી સુકુમર આ તો આવા પાત્રદાર સહન પણ ન કરી શકે પણ મા તે નુક એને ચારેક દિવસમા ૪૮ નિ સ્વ થ થઈ ગઈ જો કે દુ.ખાવો તો વધારે દિવસ રથા આ ગાય નેમારે દુન તો વસાર માત્રા માડ્યું, પણ વાજર ડીને મારે કંઈ રહેવા ન લાગ્યું, એ અખતે હીમ ન લાગ્યું. પણ તે થોડા દહાડા આલવા દીધું.

ગાયતે માટે ધામ લાવતા તે ગાડુ નાના. પ્રથમ બીજા ધામનું સારું ગાડું મળ્યું. પછી જીડું અને ખરામ મળ્યું. ૩૫૨ યાન જીડું બે દિવસ પચી અંદર મળ્યું ખરામ તેની અમને અમર ન પડી. જેથી દુધ બોલું થ. દોઢ યોર નગેર ઉપર આવ્યું. આટલા દુધમાં દોનારો રાખતો ન પોપાય તથા વાડીની નરે તે દુધ ન રહેવા દે જેથી તેને બંધ કરી ધુનઃ દાથે જ દુધ કાઢવા માંડ્યું.

ચોઠા દિવસ ઘેર બાંડી રાખી પડી ચરવા પશુ છોડવા માંડી. ગોવાળીઓએ કહ્યું કે નવી ગામ છે, માટે મદિને એક રૂપિયો લેન્થ. પછી આઠ આઠ આના આપળે. તે પ્રમાણે એક બે મહિના એક એક રૂપિયો ચરાઈ આપી.

ચોઠા દિવસ ગયા પછી એક દિવસ ન વેર ન આવી. ગોવાળીઓ કંઈ મુકવા ન આપ્યો, અને ઘેર અમર કહેના પશુ ન આવ્યે. ના પડી મોખાં ૭મ જ ન વાલે. અને ધરનાં બધાં માથુસો તેની શોધમાં નીકળ્યાં. અર્ધું પડેલું રખડો તેને શોધી કાઢી ઘેર આણી.

ધુનઃ પશુ તે એક દિવસ ન આવી અમને એમ થાન, કે કોઈ તેને લેઈ તો નહિ જાય. જેથી તેને શોધીને ઘેર વાગ્યા. તેની ગોડમાં અમારે નવને બાળકો, બાળકોની, માતા અને મારે શંદેશમાં અને શંદેર બહાર દૂધના રખડું પડ્યું. આવા ધણા પ્રસંગો ગળ્યા છે. પગમાં ધૂની વખત અમને સરંને તેને નોખતા કાઢી વાગ્યા છે. તેમાં તે શુક્રવારે તે ન આવી હોય તો અમને એમજ થાય કે જરૂર શુક્રવારે તેને શુક્રવારે કોઈ વેચી દેશે જેથી તેની ધણી શોધ કરના. તળાવ, જંગલ ખેતર, અને પહાડીમાં તેને શોધી વાગ. કોઈ દિવસે તે બોની મેળે રાત્રે મોડી આવે અને કોઈ વખતે બીજે દિવસે સવારમાં છ વાગે પશુ આવે. જે રાત્રે ન આવી હોય તે ગરે તેની ફિકરમાં અમને સરંને હાથ પશુ ન આવે. કાંતો તે કોઈ બીજે માર્ગે ચડી જતી કે કાંતો ગોવાળીયો તને મૂરતે જ આવતો.

આની અડચણને લીધે તેને ઘેર બાંધવા માંડી અને વળી લનાળો હોવાથી જંગલમાં ચરવાનું પશુ નહિ જેથી વેર રાખી એજ નીકળાયું. ઘેર બાંધવાથી તેનો નાસ અમ રાથી જોવાતો નહિ. તે બીચારી બહાર જતાને યરાશ પાડ્યા જ કરે અને જ્યારે તેને છોડીએ ત્યારે હરખાતી દોડતી દોડતી ચરવા જતી રહે.

ગોવાળીઓ પશુ અમને એવો દુષ્ટ મળ્યો હતો, કે કંઈ કહેવાની વાત નહિ ધણી વખતે તો તે જ તેને આડો અવગી અડારી દેતો કે જેથી બીચારીને આખી રાત્રી મેમે ત્યાં રખડું પડ્યું. પ્રસંગે તે ચરવા લાઇ જાય, પ્રસંગે તે ન લેઈ જાય અને પ્રસંગે ઘેર મુકવા પશુ ન આવે. જેથી તે બીચારી બહુ દુઃખી થતી કારણ તેને ઘેર બાંધી રાખવાથી તે બહુજ અડગાની. એક એ વખત તો એવો નિયમ કર્યો કે ગોવાળીવાને ઘરમાં ધાવીને તેની પૂજા સારી રીતે કરી. પશુ વળી હશે, એનાં કર્મ એ બોધવને જણી તે નિચાર માંડી વાળ્યો. બીજા ગોવાળીવાની તજનીજ કરી તો તેજે કયું કે તમે તેનામાં છોડો છો એટલે હવે અમે તેને નહિ લેઈ જઈએ કીક.

એમ કરતાં કરતા જેઠ મદિતો આવ્યો. જેમ દહાડા જાય તેમ વધાઈ ન હોવાથી ધાસ મેંધું થાય. છેવટે રૂપિયે મનુ પશુ ધાસ લાવ્યા. આયું મોધું ધાસ તેને દાણાની પેટ એઈ એઈને નાખ્યું પડે એથી અમારો અજબ જાણ જાય. કારણ અમને બાર આનાથી

રૂપેથી ખરચ થતાં તેનું પેટ ખરાય નહિ આગ વખતના તેને વેચી પણ કેમ જેવાય કે કોઈને આપી પણ કેમ દેવાય કે કારણ કે તે બીજે જુએ નરે. કોકો વર્ષાદ ન આવવાથી હવે નીચે ચલા લાગ્યા. શુભવારની શુભરીત પુષ્કળ દોર વેચાના આવવા લાગ્યાં. લીમડો તથા આમલીના પાનાં લોકો ખવરાવવા લાગ્યા. હું તો ઢાંચ બેડીને ન હિની માતાને પ્રાર્થના કરતો કે મા તું અમારી લાજ રાખજો અને વર્ષાદ આવજો. તે પ્રમાણે તેજી અમારી પ્રાર્થના સાંભળી અને જરા મોડો પણ વર્ષાદ પુષ્કળ થયો.

આદી તેમજ બીજા ગામમાં ગામ લોકોને ચરાવવા માટે ગોવાળીયાની મજુરી ઉપરાંત બીજો ચરાઈ વેરો આપવો પડે છે, એ સંમતિ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે, તો મારે કોડું જણાવવું જોઈએ, કારણ તે મદતની બાબત છે.

એક દિવસે ગોવાળીયો આવ્યો, - એ કે ત્રગ્. રૂપેયા આપો. મેં કહ્યું, શાના ? તેણે કહ્યું કે અમારે અમુક ઈન્દરદારને આપના છે. તમે એક વખતે આ રૂ. આપનો એટલે પછી, માર મહિનાનુધી નહિ આપવા પડે. મેં પુછ્યું ઈન્દરદાર શાના માટે છે ? તેણે કહ્યું કે તે સરકારમાંથી અમુક જમીન ઈન્દરે રાખે છે, અને તે જમીનમાં જે દોર ચરવા જાય તેના ઉપર અમુક લાખ નેહ તેનો ઇન્દરો પુરો કરે છે. આ ઈન્દરદાર બીજા વધારે પણ લાગત હોય, એમ પણ જણાવ્યું.

આજનાં શુભરોમાં સર્વ રાજ્યો પૂરે જે ગાયરની જમીન દારોને માટે ખામ ચરવા માટે રાખેલી તે રાખના નથી. અને રાખના દરો તો તે પણ બોલા પ્રમાણમાં. જમીન ખેડનાર મળ્યા એટલે આવી ગાયરની જમીન તેમણે ગેડાગુ કરી. અહિંનુપતુ તિપ્ત વધારવા માટે આપી દીધી છે. અને થોડી મજી છે. તથા કેટલી તો એની રાખી કે કે જ્યાં દોરને ચરવાનું નહિ જેવું જ મળે. આવી ખરાબાની જેટલે ખાડાકેશવાળી જેમાં ખાવળનાં ઝાડ ઉમાં હોય તેથી નકામાજેવી જમીન ગાયરને માટે રાખી હોય છે જેમાં કંઈ જ મોટે ભાગે ચરવાનું મળતું નથી. વળી આવી જમીનો પણ ઈન્દરે આપાય છે એમ મેં જાણ્યું છે. અથવા આ આખરાનાજેવી જમીન પણ ઈન્દર આપી સરકાર તેનું ઉત્પન્ન લે છે. અને ઈન્દરદાર તેમાં દોર ચારનાર પામે દોર દોર અમુક રૂપેયા લે છે. જેથી જેને ઘેર ખેતર હોય તેને જ મોટે ભાગે આજે દોર રાખવું પોષાય છે, એ મેં પણ ખેડુતોને મળીને વાનચિત કરીને જાણ્યું છે.

આ સંબંધમાં વિચાર કરતાં અનાદૃષ્ટ અને અનિદ્રષ્ટિ થવાનું કારણ મને સ્પષ્ટ થયું. આ જગતમાં જેમ મનુષ્યની નાંભાળ હંતની જે, તેમ દોરનો પણ લેવી પડે છે. પણ તે પ્રતિ કોઈનું લક્ષ નથી એમ જણાય છે. અમનદારે પણ આ વર્તમાન લક્ષ આપના હોય એમ જણાવ્યું નથી. તે પણ સરકારની આવક કોનું વધુ ઉપાયે વધારી આપનાપ્રતિ જ લક્ષ રાખે છે. તે સરકારને આવક વધે. આપી રાજ્યને કાયદા કરી આપવાનું જણાવે છે, એટલે સરકારનું વધુ તેમજે પગાર વધારી આપે છે. પણ આ ગમતોની કુટી દૃષ્ટિવાળી છે. કારણ કે પરિણામે તે રાજ્યને ખરાય નરનાર છે. પણ પોતાની ત રાષ્ટ્રિક આવકપ્રતિજ્ઞાન જોનાર તથા રાજ્યનીતિને ન સમજનાર રાજ્યો પણ અગવચરના કહેવાકેપર જ ધોરણ રખે છે. અને ગત્યની શી સ્થિતિ થાય છે, વા મળે, તે જોતા નથી.

પશુ આ પ્રમાણે થવાથી દોષની અંશ ઓછી થાય છે, તે દુર્મળ થાય છે. આપના દેશમાં આનંદનો અને પ્રભુની આગામીનો મુખ્ય આધાર ખેતી પર હોવાથી ખેતરો નમળા થવાથી ખેતી પણ ઓછી થાય છે સાચા દોરની ઉત્પન્ન થતી નથી. પરિણામે જમીન ઓછી થાય છે અને નથી મળ્યું મહેસૂલ પુર મળતું નથી દોરને ચરવાનું ન મળવાથી ઘી દુધ મોઘા મળે છે, અને રચુને તો તે ખારાને પણ મળતા નથી. જેથી પ્રભુ પણ શરીરે નિર્મળ થાય છે. શરે નર્મળ થવાથી તે મનથી, ધર્મથી, નીતિથી તથા ખીણ ધણી બાનતોથી નિર્મળ થાય છે, અને આ રીતે રાજ્યની આરંભના વધતી થોડી આવક પ્રભુના વિનિષ્કાતનું કારણ થઈ રહી છે.

પણ હાથર દયાળુ હોવાથી અને તેમને સર્વ પ્રાણી સમાન હોવાથી તે દોરનું રક્ષણ આ રીતે કરે છે અનાદિષ્ટ થવાથી અનાજ પાકતું નથી, પણ ધાસ થાય છે, જેથી દોર છૂંદે છે. અતિદુષ્ટ થવાથી પણ ધાસ પુષ્કળ થાય છે જેથી દોરને સાગી રીતે ચરવાનું મળે છે અને અનાદિષ્ટ અને અતિદુષ્ટ થવાનું આ પણ એક કારણ જણાય છે.

પણ પુષ્કળ વર્ષા થયો એટલે રવાનું થતાં અને પુનઃ ગોવાળીવાની ચક્રવાટરીને ગાયને ચરવા છોડવા માટે પુનઃ તે કાંઈ કાંઈ દિવસ ન આવતી. જેથી તેના વખતમાં વર્ષાદિમાં અને તેના રોધવા અશક્તિ એ દિવસે વર્ષા વધારે હતો અને સમગ્રે પાણી પહોંચી ચૂં હતું તે દિવસે તે ન આવી. જેથી અમને લાગતું કે તે ખીયારી કંઈ પાણીને લીધે જ ગલમાં અટકી જશે તો લુખે મરી જશે જેથી હું અને એક માગક જંગમના પાણી ડોળતા ડોળતા તેને રોધવા નીકળ્યા. જંગમના ચાર પાંચ માંકલ દૂર ખેતરોના રસ્તે તેને પુનઃ શોધી પણ પતો ન લાગ્યો. જેથી યાકીને ઘેર આવ્યા વળી તે ઘેર આવી એક દિવસે તે અટકી ગઈ તેની ગોવાળીએ કાળજી ન કરી અને એક દિવસે તે આવી બહુ વરસાદમાં તે ખીયારી કંઈ રોધાઈ ગઈ તે ત્યાં જ લુખે ઉમી રહી. ઘેર આવી ત્યારે લુખથી સુનાં ગયેલી તે આવી. ગોવાળીવાને તેની કંઈ દરકાર હોય એમ અમને ન જણાયું જેથી પુનઃ અમે તેને ઘેર રાખવાનો ત્રાસ લઈ છોડવાનું બંધ કરી ઘેર જ રાખી આ વખતે ત્રણ દિવસ તે લુખી રહેવાથી તેનું કુષ્ઠ બીનકલ ઉડી ગયું અને તે હચી ગઈ તેથી હવે અમારે તેને કપાસીયા વગેરે ખવરાવવાના ન રહેતા પણ માત્ર ધાસનું જ ખરચ રહ્યું. હવે હીયુ ધાસ મળતું હોવાથી તે લાતીને ખવરાવતા પણ તેને માટે પણ રોજ અમારે લેવા જવું પડતું.

આવી રીતિનિમા તે સવાસોએક રૂંધા ફોને- મહિનામાં ખાંઈ ગઈ ઉત્પન્ન તો કંઈ નહિ જેવું જ દીધું વાગડી કંઈ માટી પડી અને તે મરી ગઈ. ધરના બાગમાં વગેરે સર્વ તેના મરી જવથી કુળ રક્ષા ગાયનો ચરવાનો ત્રાસ તો ઉભો જ હતો તે સગર્ભા થઈ હતી ધણી વખત ગોવાળીઓ તેને પુષ્કળ મારીને મરતો. તેના શરીર ઉપર લાકડીનો ત્રાસ મારતી નિશાનીઓ પડેલી હોય વખતે માટી પણ લીખેલું હોય, તે અમારાથી બેવાતું નહિ આ પ્રમાણે થાકીને અમે લાતો તેને ગામડે મોકલી દીધી છે. પુનઃ તે વાય તો પણ હવે તેને પોંછી સાવડોના વિચાર નહો. કારણ ઉપરમયાણ અમને ત્રાસ થયો છે.

ખર્ચનો તો અમે વિચાર કર્યો નથી. કારણ કે મેં અને ગાયત્રી મેં સમજતા, પણ આવા ત્રાસને લીધે અમારે તેને નિરુપાયે અપ્રમન્નતાથી કાઢવી પડી છે. અહો! ગાય જેવું પવિત્ર અને ગરીબ બીજુ અરેખર માલ જગતમાં નથી. તેની સેવામાં અમને બહુ આનંદ થતો. હું પોતે જ મોટે ભાગે તેની તળેથી વાસીદું વાળીને રાત્રી રાખતો. અને જે કાંઈ આવે તે કહેતા કે ભાઈ, તમારી ગાયનો સ્વચ્છ મહુ રહે છે. તે ચરવા ગઈ હોય અને, આવવાનો વખત થાય તે પહેલાં તેની બાંધન ની જગ્યામાં સાફ કરી રાખોડો નાખી સ્વચ્છ કરી રાખતો કે જેથી તેને તેમાં બેસતા પ્રસન્નતા થાય.

બીજા મનુષ્યો આ પ્રમાણે મંદિરને દર પદ રૂપિયા ખર્ચ પણ કીરીતે કરી રહે, અથવા તો જેટલું દુધનું ઉત્પન્ન હોય તેના કરતાં વધારે ખર્ચ પણ સામાન્ય કમાણીવાળા અથવા માત્ર લાભખોરનો વિચાર કરનાર બીજા મનુષ્યો ગાય કીરીતે રાખી રહે તે સિવાય તેની ઉત્પન્નતા સમય બાંધ તે જુને તેમજ વખત પણ તેને માટે નિયત કાઢતો જોઈએ. વળી તેને માટે ઘાસ બરી રાખનાર જગ્યાની પણ સમગ્ર નોંધએ ગામડામાં મનુષ્યો ઓઠા ખર્ચે ચોગાથ બેન રાખી રહે એમ મને લાગ્યું. મને તો આ પ્રકારનો અનુભવ થયો છે બીજાને પણ જે થયો હોય વા થતો હોય તે ખરો. આ સમય જ કોણ જાણે એવો વિચિત્ર છે, કે કરવાજેવા કર્તવ્યો પણ આપણે ન કરી રહીએ.

સૂચના.

—ૐ—

મહાકાવ્યના કોઈપણ વર્ષના તથા પ્રાતઃકાવ્ય પ્રથમ પાંચ સાત વર્ષના પૂરા અંકાતી જરૂર છે જેમને વેચવાની છાંટા મેંય તેમજ અમને લખવું

સિદ્ધ મંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો

(અનુસંધાન મત્તમાન વર્ષના ૫૪૬ ૫૦ થી.)

જો આપણા હૃદયમાં, આપણા વિચારમાં સુખવશા અથવા એકતામતા (harmony) હોય છે તો બાહ્ય સંપર્કમાં અથવા આપણા બાહ્ય જગતમાં અનુકૂલ, પરિવેશન, અનુકૂલ મિત્રો, અનુકૂલ સર્ગો સર્જાયો અને સર્વ સુખપ્રદ અને અનુકૂલ હોય છે અને આપણને સુખશાંતિ ઉપજે છે. આરોગ્ય, વિશ્વ વગેરે સર્વનો આ જ પાથો છે. જોનામાં આ વસ્તુ નથી તે જગતમાં નથી તો કંઈ મદદતા પ્રાપ્ત કરી શકતા કે નથી તો તે સુખશાંતિને મેળવી શકતા.

જો આપણા આંતર જગતમાં જે જે સામર્થ્યો અથવા સંભવો રહેલા છે તેને આપણે જાણીએ છીએ અને તેનું આપણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ તો આ સામર્થ્યોને અને સંભવોને આપણે બાહ્ય જગતના જરૂર એક દિન-સ પ્રવક્તા કરી શકીએ છીએ. જગતનાં મનુષ્યો (masses) ને જોશો તો જણાવો કે તે અંધારમાં જ અરણ્યમાં હોય છે, તેમને આત્મ કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી પોતે કોણ છે, પોતાના અંતરમાં શું શું રહેલું છે, તેનું તેમને કંઈ જ જ્ઞાન જ્ઞાન હોતું નથી અને તેથી જ હોય છે તેને ને જ સ્થિતિમાં પ્રારબ્ધથી ઓતી મળતી સુખદુઃખ ભોગવીને અત્યંત આનાન્ય સ્થિતિમાં જીવનને પૂરું કરે છે. એનાથી ઉમડું આ વિષયને જોનામાં સમજવાની શક્તિ છે એના વ્યુત્પન્ન અધિકારી મનુષ્યો આ જગતમાં કમળાકૃત પદ કે સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તે ગમે તેવી નિષ્પૃષ્ઠ સ્થિતિમાં હોય છે, તો પશુ-આ પ્રકારના જ્ઞાનવડે તે ઉચ્ચ અથવા મહાન પદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જ્ઞાનો દેવ શુદ્ધિ: સ્વાત્—એમ જે કહેવું છે તેના આ જ અર્થ છે. પોતાના સંબંધી પોતાના સ્વરૂપ (self) સંબંધી જ્ઞાન જ મનુષ્યને નાના દુઃખથી મુક્ત કરે છે. હું કાણ છું, મારામાં શું શું રહેલું છે, એ જાણવું એ જ દુઃખમાનથી ઉગરવાનો અને શિખરે સ્થિતિ કરવાનો એક ઉપાય છે.

જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણાં અંતરમાં અમુક અમુક સામર્થ્યો રહેલાં છે, ત્યારે તે સામર્થ્યોને કેવા માર્ગે જાગર અથવા પ્રકટ કરી શકાય છે તે આપણે જાણવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, અને તેના પ્રયત્નદ્વારા આપણે આ સામર્થ્યોને પ્રકટ કરી શકીએ છીએ. જે આ વાતો જાણતા જ નથી તે અત્યંત નિમ્ન (નીચી) સ્થિતિમાં જ હશે રહે છે, કારણ કે જીવ જવાતું તેમને જ્ઞાન નથી.

જે જે મહાપુરુષો થઈ ગયા છે તે સર્વ આ આંતર જગતને જોનાર અને તેને સત્ય માનનાર હતા અને આ પ્રમાણે હોવાથી જે શક્ત્યવારડે મહાન પદ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેમાં તે બ્રહ્મ ધરના હોવાથી તેને તે પ્રકટ કરવાના અધિકારી હતા. હું આ આંતર જગતમાંથી પારશં તે પ્રકટ વા પ્રવક્તા કરી શકીશ એવી દૃઢ એકાવાળો તે હતા અને તેથી તે શુદ્ધ સ્થિતિમાંથી મહાન પદને પામ્યા હતા.

પ્રજ્ઞાસની ચક્રન ક્રિયા, કદવના અને બીજા આંતર મનમાં થતા અનુભવો અથવા વ્યતિ-કરોડપર અનુકૂળિત મગ્નનનું વ્યુદ (Sympathetic System of Nerves) નું સ્વામિત્વ હોય છે. આ અનુભવો આપણને આ વ્યુદદ્વારા થાય છે. આ બે પ્રકારના મગ્નન-તંત્રના વ્યુદને બે આપણા શરીરમાંથી લેઈ લેવામાં આવે તો આ બે પ્રકારના અનુભવો, અથવા જ્ઞાન આપણને થાય નહિ.

હવે આ જગતમાં એક વિશ્વવ્યાપી અથવા સર્વવ્યાપી મન (Universal mind) રહેલું છે. જે અનંત ઉત્પાદક સામર્થ્યવાળું છે, અને જે આ અનંત સૃષ્ટિઓને અથવા ઇન્દ્રિયોને રચી રહ્યું છે. આ સર્વવ્યાપી મહાન મનસાથે આપણે આપણામાં રહેલા અંતર મનદ્વારા સંબંધ કરી શકીએ છીએ. અને આ મનસાથે સંબંધ કરેલા એટલે એ જ કે આ અનંત ઉત્પાદક સામર્થ્યોને આપણે આપણા મનમાં પ્રકટ કરી શકીએ છીએ. આપણા શરીરમાં નાજીની પાછળના ભાગમાં રહેલા મણિપૂરક ચક્ર કે જે આંતર મનને રહેવાનું સ્થાન છે, તેના દ્વારા આપણા આંતર જગત અથવા આંતર સૃષ્ટિ સાથે આપણે સંબંધમાં આવી શકીએ છે.

આપણા શરીરમાં રહેલા મગ્ન અને મણિપૂરક ચક્ર એ બે મધ્યમિંદુના સ્વરૂપને સમજવું તથા તેમને પરસ્પર લેગેલ નહિ પણ એક જાડી ઉપર રહીને કાર્ય કરે તેવી રીતે કરવું, અને તે શું શું કાર્ય શરીરમાં કરે છે તે સમજવું, એમાં ઇચ્છનનું મેળામાં મેલું રહસ્ય રહેલું છે. જે આપણે આ વાતો જાણીએ છીએ તે જાણ અને આંતર મનને આપણે જ્ઞાન-પૂર્વક એક જ રાખીને કાર્ય કરાવી શકીએ છીએ; અને તેનો અર્થ એજ કે મર્યાદિત અને અમર્યાદિતનો આપણે સદાકાર કરાવીએ છીએ. અને આ પ્રમાણે દરવાથી આપણું ભાવિ આપણા હાથમાં આપણે રાખી શકીએ છીએ પછી પરતંવપણે આપણે આ જગતમાં ખરે તે સિદ્ધાંતમાં વહેવાનું રહેલું નથી. કારણ કે આપણા શરીરમાં રહેલા મર્યાદિત સામ-ર્થ્યવાળા જાલ મનવડે આપણે અમર્યાદિત સામર્થ્યવાળા આંતર મન પાસે ઇચ્છનનુકૂલ કાર્ય કરાવી શકીએ છીએ. અને તે આંતર મનનો સંબંધ આ વિશ્વવ્યાપી મનસાથે હોવાથી તે સંબંધવડે આપણે અનંત ઉત્પાદક (Constructive) સામર્થ્યને આપણે આપણા પોતાનામાં જાગ્રત કરી શકીએ છીએ.

જગતના હુદિમાન વિકાન, અને જ્ઞાની સર્વ મનુષ્યો એ વાતોના તે સ્વીકાર કરે જ છે, કે આ વિશ્વમાં જ્ઞાનવાળી એક સત્તા સર્વસ્થળે વ્યાપક રહેલી છે, જે સર્વશક્તિમાન છે તથા સર્વજ્ઞ છે. જ્ઞાનમાત્ર અને વિચારમાત્રનું પ્રમવરણ, ઉત્પત્તિસ્થાન તે જ છે. તે પૂર્ણાત્મપૂર્ણ છે. તેને જ્ઞાનીઓ સત્ત્વ સ્વરૂપી બોળે છે.

હવે આ જ્ઞાનવાળી સત્તા જે જે વિચાર કરે છે તે તે સ્વૃક્ષરૂપમાં પ્રકટ થાય છે, કારણ કે તે અનંત સામર્થ્યે સંપન્ન છે. આ અનંત વિશ્વ અથવા અનંત સૃષ્ટિઓ તેમાંથી જ પ્રકટી છે. આ સત્તા સર્વવ્યાપક હોવાથી તે આપણા પ્રત્યેકમાં પણ રહેલી છે તે આપણામાં પણ છે. આપણે પ્રત્યેક આ સત્તાની એક મતિ છીએ, તેમાંથી પ્રકટેલું એક રૂપ છીએ. આ સર્વવ્યાપક, સર્વશક્ત તથા સર્વજ્ઞ સત્તાની પ્રત્યેક પ્રાણી અથવા મનુષ્ય એ જીવંત મતિ છે, પ્રેતીક છે, તેનું દ્વિતીય પ્રકટ અને પ્રત્યક્ષ રૂપ છે.

વિશ્વમાં રહેલી આ સત્તા અને ગાણામાં રહેલી આ મત્તા જૂની નથી, પણ તે એક જ છે, અને તે બેનો અભેદ છે જે ત્યાહ્ન મન અથવા શક્તિ આ સત્તામાં રહેતાં છે. તે આપણામાં પણ છે. કારણ કે તેનો અને આપણો વસ્તુતઃ અભેદ છે.

કૃપા કરી હું જે જે કહેતો જઈ છું તેને અરાગર સમજતા જાતે. એક વખતથી ન સમજાય તો પુનઃ પુનઃ વાંચીને તેને ઘટિયાં અરાગર દૃઢ કરાજે. હિતાવશે વાંચી ન જશો! અને સમજીને વાંચ્યા પછી પણ તમે શુ વાંચ્યું અને શો નિર્ણય કર્યો તે વિચારી જાજો, અથવા બોલી જાજો,

આ વિશ્વમાં જે વિશ્વવ્યાપી મન રહેલું છે તે અનંત અવ્યક્ત સામર્થ્યોનો મહા-સમુદ્ર છે. તેમાં જે જોઈએ તે છે. આ સર્વ સામર્થ્યો મનુષ્યદ્વારા પ્રદાશમાં આવે છે, પ્રત્યક્ષ થાય છે જેમ તે મનુષ્યદ્વારા પ્રત્યક્ષ થાય છે તેમ મનુષ્ય પણ આ વિશ્વવ્યાપી તત્ત્વદ્વારા પ્રત્યક્ષ થાય છે બન્ને એક છે.

મનુષ્યમાં વિચાર કરવાની શક્તિ રહેલી છે. આ શક્તિવડે તે આ સર્વવ્યાપી મન ઉપર અસર કરી શકે છે, અને તેમાંથી અનંત સામર્થ્ય અથવા અનંત સંપત્તિને તે કાઢી શકે છે. મનના અવ્યક્ત સામર્થ્યને વ્યક્ત કરનાર વિચાર એ મહાગજવાનું આંદોલનનાત્મક સામર્થ્ય છે. અવ્યક્ત મનનું વ્યક્તમાં રૂપાવર, એ વિચારનું સ્વરૂપ છે.

આપણે જગત જાણ જગત રાખે જ ન માયદેહ કરી રહ્યું છે. તે પોતાને જે જોઈએ તે આ બાબ જગતમાં-કાર્ય પ્રદેશમાં રહે છે અને બગી થ પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. તે સુખની શોધમાં આ બાબ વિદ્યને જ ડોળી રહ્યું છે. પણ તેના આ મહત્ત્વ પરિચયના પરિણામમાં તેને નહિ-જેવું જ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે જેને માટે જ્યાં શોધ કરવી જોઈએ ત્યાં તેની શોધ થતી નથી જે સુખને ગોધે છે તેને સર્વ મળે છે જે કાળને વાળે છે, તેને માત્ર વતિકંચિત જ મળે છે. જગત જીવાઈ જતરું નથી, કે આ જાત જગત એ અંતરમાંથી જ પ્રકટ થયું છે. બાહ્ય જગત એ પ્રતિબિંબ છે, અને આંતર જગત એ મિત્ર છે, બાહ્ય જગત એ કાર્ય છે, અને આંતર જગત એ કારણ છે જે આજ જગતમાં પોતાને જોડતું કિયમતી થકે છે, તેને બાહ્ય જગતમાં થે કડાકુટ કરવાની રહેતી થી, કારણ કે આંતર જગતમાં તે જે કંપનવે છે, તે બાહ્ય જગતમાં એની મેળે જ પ્રકટ થાય છે.

બાહ્ય અને આંતર જગતનો સંબંધ સમજવાથી આપણામાં જોડું એક જ્ઞાન પ્રકટે છે, કે જે જ્ઞાન આપણમાં વિલક્ષણ સામ્ય જગત કરે છે. આ સામ્ય વડે આપણે મુક્ત પ્રમાણે પદાર્થો આ આંતર જગતમાં થી પ્રકટ કરી શકીએ છીએ. બાહ્ય જગત એ કાર્ય છે, અને આંતર જગત એ કારણ છે. કારણ કે દેરદાર કરો દોષ તો પ્રથમ કારણમાં કરવો જોઈએ. આપણે આજ બાહ્ય જગતને પ્રવૃત્તિ દોષ તો અથમ તે દેરદાર આપણે આપણા આંતર જગતમાં કરવો જોઈએ.

આને બદલે જગતનાં મનુષ્યો કાર્યની સાથે જ માયદેહ કર્યા કરે છે. તે કાર્યમાં દેરદાર કરવા ને કારણમાં દેરદાર કરના નથી પણ કાર્યની સાથે જ અ.ખોરખન કડાકુટ કર્યા કરે છે આ પ્રમાણે કરવાથી એક દુષ્ટને લાગતાં પીડા કંઈ થાય છે, પણ દુષ્ટને અંત આવતો નથી. દુષ્ટને સમૂહ દૂર રવા માટે તો તેના કારણને દૂર કરવું જોઈએ. જે રિયલિટી આપણને ન પસંદ હોય તો તેના કારણે આંતર જગતમાંથી દૂર કરવી જોઈએ, અને જે રિયલિટી આપણે જોઈતી હોય તે રિયલિટી પ્રથમ આજ આંતર જગતમાં આપણે રચી જોઈએ દુષ્ટને દૂર કરવાના અને સુખને વરવાનો જગતના આ જ એક સાચો માર્ગ છે.

મોટા તળાવનાથી જેમ તળાવ પાણી આવે છે તેમ આંતર જગત એ અનંત પદાર્થોનો મહાસાગર છે તેમાંથી બાહ્ય જગતમાં સર્વ કંઈ પ્રકટે છે. બાહ્ય જગતમાં જે જે કંઈ પ્રકટ થયું છે તે સર્વ આ આંતર જગતમાંથી જ આવ્યું છે. આંતર જગત એ મૂળ સમજો, અને આ બાહ્ય જગત એ મુખ સમજો. આ આંતર જગતરૂપ મહા-જોતમાંથી-મોટા ગ્રામાંથી બાહ્ય જગતરૂપ મુખમાં સર્વ પદાર્થો પડે છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ એ આ મહાજોતનું મુખ છે, નજનું મોંદું છે. તેનામાં આ મહાજોતમાંથી જોઈએ તે પદાર્થો જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં આવીને પડે છે. જેટલા પ્રમાણમાં તેની આ આંતર જગતરૂપિક શક્તિ તેટલા પ્રમાણમાં તે પદાર્થો તેને પ્રાપ્ત થાય છે. એક બીજારીને બીજારીની શક્તિપ્રમાણે મળે છે, એક રાજાને રાજાની શક્તિપ્રમાણે મળે છે, અને રેલ્વેસ્ટેશન તેની શક્તિપ્રમાણે મળે છે. બાકી આ મહાજોતમાં અથવા આ મહાસાગરમાં કાંઈ વાતનો ટોચ નથી. તેમાં એટલો બંધાર, બદલો છે, કે તમે અનંત પ્રમાણમાં અનંત સુખપર્યંત કાંઈ કરો તો પણ ખુટે. નહિ. સર્વ તમારે માટે જ અભિવ્યક્ત થવાને તૈયાર છે. તમારા દ્વારા જ ને અનંત થઈ શકે છે.

તેને તમારે વ્યક્ત કરવું હો નહિ અથવા કેઈના પ્રમાણમાં વ્યક્ત કરવું તે તમારા પોતાના હાથમાં છે. ।

તમારી ઇચ્છામાં આવે તો તેમાંથી કુબેરની અનંત સમૃદ્ધિ 'ઉપજતી હો, તમારી ઇચ્છામાં આવે તો તેમાંથી શ્રદ્ધા, વિશ્વ, ઇશ્વર, કે સ્વના સામર્થ્યને પ્રદર્શ કરી હો, તમારી ઇચ્છામાં આવે તો તેમાંથી અનંત આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરી હો, વ્યાધિ રક્ષાવરણ અને મૃત્યુના જખને પ્રાપ્ત કરી હો, આ લોકના કે, ત્રિલોકના સામર્થ્યને પ્રાપ્ત કરી હો, અશ્વિના મહિમાદિ યોગની સિદ્ધિઓને મેળવી હો. તે તમારે માટે જ છે. અથવા તેના ઉપર તમારો હક્ક અને તમારું જ સ્વામિત્વ છે.

જે શેકા પોતાને જે જોઈએ તેને મારે બાજુ જગતમાં ફાંપી મારે છે તે જુલુ જ કરે છે. સર્વ કંઈ આંતર જગતમાં જ રહેલું છે. અને તેમાંથી જ તે પ્રકટ થાય છે. તમારા પોતાના અંતરમાં રહેલા આંતર જગતને જોઈને અને તેમાંથી જે જોઈએ તે પ્રાપ્ત કરી લો.

આ નિયમના જ્ઞાનવડે દારિદ્ર્યનો, વ્યાધિનો, જહવરચાનો, અઘાનનો, અને દુઃખમા-
નનો જન્મ કરી શકાય છે અને અનનનં નંધતિ, અનંત આયુષ્ય, નવજીવન, કે નવશેવન
અને સુખમાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આથી આ વિશ્વમાં બી-ને ક્યો જીવંત હાથ
હોઈ શકે ?

द्वितीय पाद.

ખોડિદ દરજ્જાનાં જેમ કારણ અને કાર્યની પરપરા રચાઈ જાય છે તેમ વિચારમય આંતર જગત્માં પણ તે જ પ્રમાણે તે બેની પરપરા રહેલી છે. આંતર જગત્ના ચારિત્ર્યના પદને અને બાહ્ય જગત્ના પરિસ્થિતિ અવગણ્યા વિનાના પદને વણનાર માન એ જ કાર્યપટુ વ્યક્તિ છે

$$\begin{array}{ccccccc} + & \times & \times & + & \times \\ \text{આંતર જગત્} & & \text{આંતર જગત્} & & \text{આંતર જગત્} \end{array}$$

૧ મનના બ્યાપારો બે પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા યાવ છે. આ બે પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા સમાન સંધી લીટીની છે. એક બાહ્ય અને બીજી આંતર. ડૉરિઅન પ્રો. 'કહે છે, કે જે પોતાના આંતર જગતમાં પોતાના જ આધ્યાત્મ પ્રકાશવડે પ્રકાશિત કરે છે, તેને બાહ્ય જગતને પ્રકાશિત કરવા માટે કોઈ બાહ્ય પ્રકાશની જરૂર નથી.

૨ આંતર મનના સર્વ વ્યાપારો મોહસપ્તમે અને નિયમિતપણે થયાં કરે છે અને તેમાં જ્ઞાન પણ જૂલ થતી નથી. તેમાં બુદ્ધ ચતુર્થા સંભવ જ નથી. આ વ્યાપારોમાં જૂલ થતી એ અસંભવિત જ છે. આ જનના રચનારે તેને એવી રીતે રચ્યું છે, અથવા તેને એવા સામર્થ્યવાળું કયું છે, કે તે આપણે માટે એવા સુખમનમ અને અમરારિક્ષ આશુત વ્યાપારો ગ્રાપ્તપણે કરે છે, કે તેથી કાલું કરવાની પદ્ધતિનું આપણને લેણ પણ બાન થઈ નથી; તેના અસાવસરપણે પણ આપણે કાને પડતો નથી.

૩ આંતર મન અથવા મ્હો ૬ તે આંતર મનના ગર્ભભાગમા રહેતો તે રૂપે અત-
રાત્રા મળે આ રાત્રા વિષય એક પગ પગેપગીતરીકે અ પડ ઉપર અચ્છી વડાંવા કરે છે,
અને આ છામ્મોગામા તેનું ફળ જ્યારે આંતરને પડે છે, ત્યારે તે આપણે જાણીએ છીએ
આપણે તો માન આ ફળનો આસ્વાદ જ લવાના હોય છે, આ ઉપરથી વિચારતું પૃથક્કરણ
કરતાં આપણને જણાય છે, કે આંતર મન એ અત્યંત આવશ્યક એના માનસ વ્યતિકરેલી
રમઝૂમિ છે

૪ વાસ્તવ્ય, કાળીદાસ, ભરતિ રોમપીયર વગેરે અને સમર્થ અને જગ-
પ્રસિદ્ધ ચિંતક કવિઓને જે જે પ્રવૃત્તિના નિમ્ન રાતો જણાતા હતા તે સર્વ આ આંતર-
મનદારા જ તેમને પ્રત્યક્ષ થયા હતા જો ત્યાં જે જે સુરસિદ્ધ શિષ્યમાર ચિત્કાર, કે
સંગીતકળાના જાણનાર થઈ ગયા છે, તે સવની જેવી પ્રતિભાનો પ્રભવ આ આંતર મન-
દારા જ પ્રકટ્યો હતો

૫ સ્વાસ્થ્ય, શાંતિ અને પૂર્ણતા આ આંતર મનમાથી જ પ્રાપ્ત છે. પણ તેને
માટે જોઈલા પ્રમાણમા આપણે જાણ મન ઉપર જોઈલા આવાર રાખીએ છીએ, તેજા
પ્રમાણમાં તે અધિ- પ્રાપ્ત છે આ સરને ના જોમ જાણ મન ઉપર વિશેષ આધાર તેમ તેને
જોઈલા પ્રમાણમા પ્રાપ્ત છે, અને જોમ તેના ઉપર જોઈલા આધાર તેમ તે વિશેષ પ્રમાણમાં
પ્રત્યક્ષ થાય છે, અને આ વાનાનો અતુલન મિશ્રિત, ચિત્ત રાતે, ચિત્તપ્રમારને, જાનારને અને
સારંગી કે ખીચુ વાદ્ય વગડનારને તથા ટાઈપ રાઇટર ઉપર કામ કરનારને સારી
રીતે થાય છે તે વધારે સાર કામ ત્યારે જ કરી શકે છે, કે જ્યારે તે નિશ્ચિતપણે આ
આંતરમન ઉપર આવાર રાખે છે લખિતજામા કુશળ મનુષ્યો તે કળાને દર્શાવવાની સાથે
ખીચસાથે વાતચિત પ્રતા હોય છે, છતાં તે પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે છે, એ જ
આ આંતર મનતા અદ્ભુત સામર્થ્યને અને મહાત્મ્યને દર્શાવે છે.

૬ આ આંતર મનના કેટલા આશયે આપણે રહેવું પડે છે તે આપણે મન જાણીએ
છીએ અને આપણા વિચારો જેમ મહાન ઉદાત્ત, અને પ્રકાશિત હોય છે તેમ તેનું મૂળ
અધિક ઉંડુ આ આંતર મનમા રહેલું હોય છે આપણા આંતરમાથી થતા આંતર સ્ફુરણ
અપૂર્વ કળા, સંગીત કે કાવ્યનું મૂળ ક્યાં રહેલું છે, તે આપણે જાણના નથી

૭ આ આંતર મનનું મૂલ્ય અથવા તેની મહત્તા અસાધારણ છે તે આપણને
અંતર પ્રેરણા કરે છે, આપણને અગમ્યની આપે છે અને આપણા સ્મૃતિ-આધારમાંથી
આપણને નાના સ્થાન અને અનેના બનાવેલી માહિતી અથવા જ્ઞાન આપે છે તે આપણા
વિચારને પ્રેરે છે, અને એવાં મહિન અને શુભવાસાભરેલાં કાર્ય આપણે માટે કરે છે, કે જે
ખાલ્લ મન કરી શકે જ નહિ

૮ આપણી છંદાપ્રમાણે આપણે ચાલી સરીએ છીએ આપણી છંદામાં આવે,
ત્યારે આપણા હાથને આપણે ઉચે નીચે કરી શકીએ છીએ અને આપણી
છંદામાં આવે ત્યારે આપણે મને તે પદ્ધતિને નેત્ર અથવા કલ્પદારા ધ્યાન આપી

હકીએ છીએ પણ તે પ્રમાણે આપણે આપ । હકવના ધનકારને બધ કરી શકતા નથી, રૂંધેરની ગતિને અમની ચમ્પા ૧થી, અરણ્ય કે આ વધવાને અટકાવી શકતા નથી રન યુના પુરોને અને જ્ઞાનતત્ત્વોને ચ્યતા આપણે અટકાવી શકતા નથી, હાકાને આપણે રચાતા અટકાવી શકતા નથી અને આવી જ બીજી અગત્યની અને સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયાઓને આપણે અટકાવી શકતા નથી.

૯ આ પ્રમાણે આપણા શરીરના થતી એ પ્રકારની ક્રિયાઓ (એક અનિચ્છ અને બીજી અનૈચ્છિક) ની જ્યારે આપણે સરખામણી કરીએ છીએ ત્યારે આપણને મહાદ આચર્ય થાય છે અને આ બેદ જનશુભની જતાતા આપણને સંકળ થાય છે. આ સંમંધને અર્થાત્ આ બે પ્રકારની ક્રિયાઓનો વિચાર કરતાં આપણને જણાય છે, કે આ આપણા શરીરની પ્રક્રિયા, કાર્યો, અથવા વ્યાપાર અતિ સૂક્ષ્મ છે, અને તેને ચનાવવાની સત્તા આપણા બલ મનને સ્વાધીન રહેતી નથી પણ તે તેના કરતા ચિરસ્થાયી અને વિશ્વાસનીય આંતર મનને સ્વાધીન કરેલી છે.

૧૦ આ બે સત્તામાંથી માલ્ય અને રૂપાંતરશીલ (Changeable) સત્તાને બાલ્ય મન જાગૃત મન અથવા ચ્યૂન મન કહેવામા આવે છે; અને બીજી સત્તાને આનર મન, સૂક્ષ્મ મન કહેવામા આવે છે આ આંતર મન જે હૃદય, આદિ જે અચર્યોના વ્યાપારવડે જીવન દહી રહે છે તે વ્યાપારોને ચનાવે છે, અથવા તમના ઉપર તેનું સ્વામિત્વ છે.

૧૧ આ બે મન કયા કયા વ્યાપારો કહે છે તે સ્પષ્ટપણે સમજવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. શરીરની પાંચ રથૂબ અથવા કર્મેન્દ્રિયોને જોનાર તથા તેમની દ્વારા માર્ફ-કરનાર બાલ્ય મન બાલ્ય જગતના પર્થો અને તે પર્થોનાં પડતા છાયાચિત્રો (impressions) સાથે પોતાના વ્યાપાર કરે છે અથવા પોતાનું કામ કરે છે.

૧૨ સારં નરસું પારખવાની અથવા વિવેક કરવાની શક્તિ આ મનમાં છે. તેની સાથે તે જોની પસંદગી કરે છે તેના લાભાવામની જવાબદારી પોતાને માથે રાખે છે. તક કરવાની શક્તિ તેનામાં છે, અમુકનો પરિણામ અમુક અત્યંત એમ તે તક કરી શકે છે. આ તક કરવાની શક્તિ ધણી વધારી યમ્ય છે. તે ઇચ્છા શક્તિ (will) અને જે સંધર્મી શક્તિઓ તે શક્તિમાંથી પ્રકટે છે તે શક્તિઓસહ તે ઇચ્છાશક્તિનું રહેવાનું તે સ્થાન છે (અપૂર્ણ).

સંસાર-સુધારો.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અઠ ર ના પૃષ્ઠ ૪૭ થી)

પ્રસ્તરણ ૬.

ધર્મ.

હીંદુનો ધર્મ જુદો હોય છે, એક મુસલમાનનો જુદો, એ અંગ્રેજી જુદો અને એ નીશ્ચિનો જુદો, એક વૈશ્યનો જુદો, એક શેખનો અને એ ખ્રીશ્તીનો જુદો. પુરુષાનમાં રંગનો જુદો, અંગરસ્યાનમાં રહેનારનો જ વીનાયકના રોનાગનો જુદો, અને આફ્રીકામાં રહેનારનો જુદો, એ પુરખો જુદો. એક શ્રેયો જુદો.

આ પ્રમાણે ધર્મના સર્ગધર્મો પણ જુદાં પણ રહેલું જોવામાં આવે છે તો પછી આપણે ધર્મસંપ્રદાય શુ લખવું, એ ઉક્ત વિચારણ થાય છે અને તેમ હોવાથી ધર્મ-નિબંધમાં કદ પશુ લખવું, એ મદત નથી, પણ અત્યંત કઠિન છે. આવી બાજતમાં હાથ ધાનનો એ સામાન્ય સાહસ નથી અને તેમ જણવા છતાં પણ આજે અમે આ સળધમાં વધામતિ વિચાર કરવાને અર્થ હોય છે, કે વિચાર જણાવવાને તરફ થયા હીએ હયા દારુથી આ પ્રમાણે અમે તરફ થયા હીએ, તે અમે જણાવે છીએ.

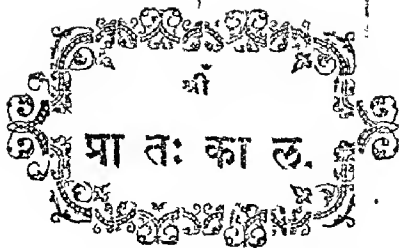
ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે જુદા જુદા મનુષ્યોના ધર્મ જુદા જુદા છતાં તે સર્વ જુદા ધર્મોએ પ્રાપ્તિના વસ્તુ એ જ હોય છે. માર્ગો ભિન્ન ભિન્ન છે, એટલું જ અને આ સર્વ ધર્મોએ પ્રાપ્તિ થાય છે તે જોણે પ્રાપ્તિ થાય છે તે તત્ત્વનો જેણે સ્વધર્મને કારણે છે, તેના પુરસ્કારો જ ધર્મતત્ત્વને વધાર્યું રીતે જાણી શકે છે, અથવા તો તેના પુરસ્કારોના સંપ્રદાયને જાણ્યા હાય છે, આ લક્ષ્યનો ઉપયોગ સમાગમ જોમણે તેઓ હાય છે તેવા મનુષ્યો જ તે ધર્મતત્ત્વના સ્વરૂપને જાણી શકે છે અથવા આવા ધર્મતત્ત્વનિદ્ધ પુરસ્કારો તે તત્ત્વને જાણવાનો માર્ગ જોમને જાણ્યો હ, અને જે તે માર્ગને સાધીને પૂર્ણ અથવા નહિ પણ ન્યૂન અથવા પશુ જેણે તે તત્ત્વને જાણ્યું છે તે પશુ તેની સ્પર્ધાને સમજી શકે છે, યોગ્યતા એક જૂમિમાં એકલા યાગસાર કરે એ આગમન જૂમિમાં તેને શક્ય છે, અથવા તેના સ્વરૂપને સમજી શકે છે, તેમ આ સાધક પશુ ધર્મના સ્વરૂપને સમજી શકે છે. મારણ કે તેને જે માર્ગ દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે જાણી છે અને તેમ તેને યોગ્યતા પશુ માર્ગ દર્શાવેલા હોવાથી તે તેના સ્વરૂપને જાણી શકતો સમર્થ છે.

જેમણે ધર્મ તત્ત્વને યથાવત્ જણ્યું અનુભવ્યું છે, જેમણે તેના પોતાના જીવનમાં સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, એવા પુરુષવરના પુણ્ય સમાગમમાં આવવાથી જ અમે આ સંબંધમાં કંઈ પણ જોશ તાપ્તવાને તત્પર થયા છીએ તદ્દુપરાંત તેમણે દર્શાવેલા માર્ગમાં અમુક સમય આશ્રયથી વહેવાથી પણ ધર્મ તત્ત્વનો અમુક અંશમાં સ્વાનુભવ કરેલો હોવાથી પણ આ સંબંધમાં કંઈ પણ હલેવાનું અમે સાદસ કરીએ છીએ. અમારી મનિ સીધારે છે, કે અમે ધર્મ તત્ત્વના સ્વરૂપને યથાવત્ સમજી શકીએ છીએ, અને તેથી આ કાર્યમાં અંશુ-પ્રવેશ કરવાનું સાદસ કરીએ છીએ; નહિ કે બીજા કે જે માત્ર મોરેથી વાનાં જ કરી જાય છે, જેમને આવા કોઇ મહાન પુરુષનો સમાગમ થયો નથી તથા જેમણે તે તત્ત્વને ઊત્તરવતે જે માર્ગે તેનું રહસ્ય સમજાય છે, તે માર્ગમાં પ્રયાણસરખું પણ દુર્ગમ નથી, તેના માત્ર મુખેથી પ્રલાપ કરનાર મનુષ્યોની પેઠે અમે વગર સમજ્યે, કે વગર અનુભવે કંઈ પણ જોવીએ છીએ.

જેમણે પોતાના અધિકારપ્રમાણેના માર્ગમાં વહીને ધર્મના રહસ્યને જણ્યું છે, તેવા પુરુષવરો જ તેના તાત્પર્યને વા રહસ્યને સ્વાધ્યક્ષીતે સમજી શકે છે; અથવા તે આ માર્ગમાં જેમનું પ્રયાણ થઇ ચૂક્યું છે અને જેમણે થે યેડા પડ્યા પણ માર્ગ વટાવ્યો છે, તેવા પુરુષો તેના રહસ્યને સમજી શકે છે, અને આવા પુરુષો હી પણ ધર્મના સંબંધમાં જાણમાં પડતા નથી. તે બીજા ધર્મવાળા મનુષ્યોની સાથે કદી પણ લડતા નથી, કે ગાંઠ વિવાદ કરતા નથી તેઓ જાય છે કે, જાણ બુદ્ધિ અધિકારના મનુષ્યોને માટે જુદા જુદા ક્ષેત્રોની જરૂર છે. તેથી તે આ સંબંધમાં કદી પણ તકરારમાં ઉતરતા નથી. તે સ્વાનુભવરૂપે સ્પષ્ટ જોઇ શકે છે. કે બધે મનુષ્યો જુદા જુદા માર્ગે જાય, પણ પરિણામે તે એક જ સ્થાને પહોંચનાર છે, તેથી તે મારો ધર્મ મોરો અથવા ખરો, અને તારો ધર્મ નાનો અથવા ખોટો, એ પ્રમાણે કદી પણ હલેતા નથી.

પરંતુ જે લોકોને આવા ધર્મના રહસ્યને જેમણે જણ્યું છે, તેવા કોઇ પુરુષવરો સમાગમ થયો નથી, જેમણે તેવા કોઇ પુરુષના મુખેથી તેના રહસ્યને સંજ્ઞાનું નથી, તથા જેમણે કદી પણ ધર્મના તત્ત્વને જાણવાને તદ્દિશામાં પ્રયાણ કર્યું નથી, અને તેથી જેમણે તેના ચત્કિંચિત્ સ્વરૂપને પણ જણ્યું અનુભવ્યું નથી, તેવા મનુષ્યો જ આ સંબંધમાં પરસ્પર તકરાર કરે છે. નહિ, આ જ પ્રમાણે જમણાં મત્ત છે, આ જ ધર્મ સાચો છે, આ જ માર્ગ ખરો છે, એ પ્રમાણે તે જોયે છે, અને જેની તેની માથે ને જાણ કે વાદવિવાદ કર્યા કરે છે. જેમણે આ તત્ત્વને જણ્યું છે, કે જેમનું તેને જાણવાના માર્ગમાં પ્રયાણ છે તે તે સીધાંતે સેવના આવી તકરારમાં ઉતરતા જ નથી. કારણ, કે તે જાય છે, કે તકરાર કરવાથી કંઈ જ લાભ નથી જે અજાણ અથવા અર્ધજ્ઞ હોય છે તે જ આવી તકરાર કરે છે.

ધર્મના સંબંધમાં “ધર્મ” એ નામનું એક શબ્દ સમૂ પુસ્તક (પૃષ્ઠ ૦-૬-૦) અમે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. અને તેથી તે ૬૫ નવુંદર જગત્તે વાંચી જવા અમે વિનંતિ કરીએ છીએ, તેના મોરેમાથે આ સંબંધમાં અમારે જે જાણવાનું છે, જાણવું જ છે. તેમ છતાં પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે, તે સ્વરૂપમાં અત્ર એ સંબંધમાં થોડા વિચારો જાણવા થોડા દારીએ છીએ.



પ્રા તઃ કા લ.

પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ ફાલ્ગુન કૃષ્ણ ૧૪ [અંક ૫

॥ ૐ ધૌ ॥

અંતરમાં રમવા મનને પ્રવોધ.

પદ. રાગ કરાઈ.

દે મનને શરીરમય ચક્રશુ મ્હાલે દે, એક દિવસ તે પડી તો જાણે દે,
 તારા સમત્વની વસ્તુ ગયાથી, પસ્તાવો તને અતિશય થાણે દે,—
 હે વીર! બહિર્ પહેતી ઇન્દ્રિયોદ્ધારા દે, વિષયસુખ લેવા શુ' ઢાઠે દે,
 લોગ એટલા રાગ ન લહે કા, વિષયોથી પ્રીત કાં તું જોડે દે,—
 હે પ્રિયા શરીર અને લોગને તું જાણે દે, અવિકર્મી, પણ તે છે વિકારી દે,
 તેનાથી તને સુખ ન મળાયે, પણ હુ ખની તું દેખે વારી દે,—
 હે મન ! આત્માનો સંગ છોડી શાને દે, અનાતમ વસ્તુને તું સેવે દે,
 ઉદ્ધાર તારો કદી નથી થાવો, બંધાવ્ય પણ તું ભવદાવે દે,—
 હે પ્રિય ! અંતર ઉતરીને તું દે, નિજાત્મમા થયીને નિત્ય રહેજે દે,
 ચક્ર કૃતકૃત્ય આ ભવમા સંવેળા, જન્મમરણચક્રમાળે ન વહેજે દે;—

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુસંધાન ગત ત્રિવિના અંક ૧૭ ના પૃષ્ઠ ૩૦૦૮ થી)



અનુસંધાન:--હે જ્ઞાતા! તું મનુ છે? જગત્ની ઉત્પત્તિ શી રીતે કરે છે?

અજ્ઞાતા: સાક્ષાત્ માયાના દાયજ્યુત પ્રચયભોગના દાયજ્ઞ આ સંધાન હું નથી પરંતુ જેવડે આ સંધાનની તથા સંધાનના વ્યવસ્થાનો સત્તા રક્ષિત થાય છે તે ચેતન્યે આત્મા હું છું. ચેતન્યથી હે જગત્ના! જેમ તું રસપ્રભા સ્વપ્નપદાર્થો રચે છે તેમાં માટી, ગારો, પથ્થર વગેરે દ્રવ્યદિધી રેતો નથી તેમ જ અરિથ, માંસ, મેદ, મળમળ વીર્યાદિસંપત્તિ ધાતુ કંઈ રેતો નથી, તેમ જ દ્રવ્યદિધી પૃથ્વી આદિ પથ્યજન લેનો નથી કે સ્ત્રી પુરુષના સંયોગદ્વારા તે ઉત્પન્ન કરેને નથી; વેળી સુદૃઢ સ્વપ્ન નાદીમાં સ્વપ્ન પદાર્થોને યોગ્ય અન્ય દેશ, દાસ. વસ્તુ વગેરે દાગળ પણ હોઈ શકતાં નથી તેથી સ્વપ્નમાં સ્વપ્ન પદાર્થો બીજી કોઈ રીતે હું રચતો નથી; પણ નિદ્રાદેવમંબુજત કેવળ શુદ્ધચેતને જ તે રચે છે; તે જ પ્રમાણે હું અનન્ય, મન આદિનો સાક્ષી આત્મા, કોઈ માટી, ગારો પથ્થરાદિક સામગ્રી દ્રવ્યદિધી લાઈને આ જગત્ રચો નથી; કેવળ માયાશ્વ રક્તચુરડે આ નામરૂપ જગત્ હું રચું છું. રક્તચુરડી જ તેની ઉત્પત્તિ હોવાને લીધે આ જગત્ મિથ્યા છે. વધારે વંતમાન દાયમમાં સ્ત્રીપુરુષના મંયોગથી પુમાદિકનાં વૃત્તાંત, બીજાથી વૃક્ષની ઉત્પત્તિ ક્ષત્ર્માદિ યોગ્ય કારણોથી દાયજ્ઞની ઉત્પત્તિ પ્રતીત થાય છે, અને કેવળ રક્તચુરડી જ આ જગત્ની ઉત્પત્તિ પ્રતીત થતી નથી. તથાજિ એમ કહો કે નિદ્રા પ્રાપ્ત થતાં જ સ્વપ્નમાં એક કાણમાં પુત્ર પૌત્ર સંહિત પેતે ગોવાને જુએ છે. ગાય બગીચા નદી, દેશ દાય વગેરે જુએ છે, તેની શ્રેષ્ઠ આળીમ ખીમાં ઉત્પન્ન થતાં પુત્રપાત્રાદિ એક કાણમાં કયો રડીથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ જ વૃક્ષ પર્વતોદિ ગ મનુષ્યનો વા ઉત્પન્ન થાય છે. કેવળ નિદ્રાન્ય અવિદ્યાસ્ત્રીથી જ વગેરેનાંથી તે પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે અન્ય 'દાય' પણ કારણનાંથી ઉત્પન્ન થતા નથી. પાળ્યથી જગત્માં તે પદાર્થો નિદ્રાન્ય અવિદ્યામાં લીન થાય છે. માટે નિદ્રાશ્વ આનિદ્યાદ્વારા સ્વપ્નદેશ જે અનન્ય તે હૃદ રક્તચુરડે કાર્યકારણરૂપે પ્રતીત થાય છે. વાસ્તવમાં સ્વપ્નપ્રચય આદિમાં પણ નથી; તેમ જ જગત્માં પછી અંતમાં પણ નથી. મધ્યમાં અવિદ્ય વડે અનેક પ્રકારે પ્રતીત થતો છતાં પણ આદિઅંતની ભ્રાંશ તેનો અભાવ જ સમજવો. અને તે જ પ્રમાણે આ જગત્ પ્રચય સમજવો. બહો સ્વપ્નપ્રચયથી પણ જગત્ પ્રચય અનિ જુએ છે. કાણુ કે સ્વપ્ન પ્રચયના તો નિદ્રાશ્વ અવિદ્યાસંદિન દેશનાનાદિક કારણ પણ મળી આવે છે, પરંતુ દેશ કારણાદિક બેદરેકિત કેવળ સમિચાનંદ ગિર્જાના ૧૧ અસાનવડે જ, રજનુમાં સંપદેખાય છે, તેમ જગત્ જગત્ની પ્રતીતિ થાય છે, માટે તે અનિ જુએ છે. સિદ્ધાંત એ જ છે કે અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપ આત્માથી મિન્ન જે નામરૂપ જગત્ની પ્રતીતિ છે તે જ સ્વપ્ન છે. તે જ મિથ્યા દષ્ટિ છે. તે જ માયા છે.

જેમ મધુના કવતા નીતવતી પ જાળગા મિન્ત તે કોયુ 'મુદ્ગલુદ' (પરપેટા), તરંગ આદિ નામરૂપની પ્રતીતિ જે તે યથાર્થ દર્શક થી પરતું મિથ્યા દષ્ટિ જ છે. અને જ્યારે મધુરતા, કવતા શીતનતાનું જનન દષ્ટિ થાય છે ત્યારે તરંગાદિ નામરૂપનો અત્યંતાભાવ પ્રતીત થાય છે, રોષ મ્હામ જલ જ પ્રતીત થાય છે તે જ યથાર્થ દષ્ટિ છે. તે જ પ્રમાણે અસ્ત, ભાતિ, પ્રિયગ્ધ નિમ્નતાની દષ્ટિ થાય છે ત્યારે પૃથ્વી આદિ દક્ષિણ નામરૂપ જગત્તેના અત્યંતાભાવ પ્રતીત થાય છે; જેવ આસ્ત, ભાતિ પ્રિય નિમ્નતા જગત્તેના છે, તે જ યથાર્થ દષ્ટિ છે. આ સ્થળે જાગૃત સ્વપ્નનો, તેમ જ વ્યાવહારિક પ્રાતિભાસિક પદાર્થોના ભેદનું કથન કરવાનો આશય નથી, પરંતુ પૂર્વેકિત સિદ્ધાંતના અર્થે જ તેનું ચિંતન ઉપાયોગી હોનાથી કથું છે.

હે સાધો ! જેમ સ્વપ્નનાં જ રજઝુઆદિ વિષે સર્પાદિક પ્રાતિભાસિક પ્રતીત થાય છે, તથા પદાર્થો વ્યવહાર પ્રતીત થાય છે, તે જ પ્રમાણે સ્વપ્નમાં જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, મરણ, સમાધિ અને ૧૬કોશિ શુદ્ધિની અવસ્થાઓ પ્રતીત થાય છે.

જંધ, મોક્ષ, શાસ્ત્ર, ચુરુ, સમુદ્ર, નદીઓ, પર્વત, દાંથી, ઘેડા, ઘટપટાદિ, દેશ, દાવ, દાર્પકારણભાવ તથા અનેક પ્રમાણના પદાર્થો અનાદિ જાગૃતતા જેવા જ પ્રતીત થાય છે, પરંતુ સ્વપ્નમાં તે પ્રતીત થતા મિથ્યા અર્થાત્ પ્રાતિભાસિક છે.

તે જ પ્રમાણે ઘટપટાદિ વ્યવહારક નામ વ્યવહારક સત્ પ્રતીત થાય છે, દેશ દાવાદિક સર્વ પદાર્થોના કારણરૂપ પ્રતીત થાય છે, સકલ પદાર્થો દાર્પરૂપ પ્રતીત થાય છે, ચુરુ શાસ્ત્ર બધની નિશ્ચિતિ કરનાર, પ્રાણી પ્રાણિ કાગલનાર દેખાય છે. અનુભવ પોતે પોતાને અકૃતરૂપે જાગૃત, તથા રાત્ર રાત્રી, રાત્રી, અનાતી, જીવ, ધર્મર બધું જાગૃતરૂપ પ્રતીત થાય છે, પરંતુ તે અગ્નિચીતો જ પદાર્થ છે તે સમગ્ર ચેતન્યનો વિનાશ છે. નિદ્રા દેવથી એક દાવ માત્રમાં સર્વ પદાર્થોના પ્રતીતિ થતા, તેમાં કાંઈ કારણભાવ તથા પ્રાતિભાસિક વ્યાવહારક નાન તેમ જ સત્ અત્યંત ભેદ નહિ હતા પ્રતીત થાય છે. કોઈ પદાર્થમાં અત્તરણ, કોઈમાં અગ્નિરણ. કોઈના કારણરૂપ, કોઈમાં દાર્પરૂપ કોઈમાં અનાદ્યરૂપ, કોઈમાં આદ્યરૂપ પ્રતીત થાય છે. આ મધ્યો અગ્નિચીતો મહિમા છે. પદાર્થોમાં ભેદ નથી નિદ્રા જેમ સ્વપ્નના પદાર્થોનું કારણ છે તેમ આવશ્યક જાગૃતતા પદાર્થોનું કારણ છે.

હે સાધો ! અહિં જાગૃત સ્વપ્નનો ભેદ નથી. અમમ્મકુ દર્શન એ સ્વપ્ન છે સમ્યક્ દર્શનનું નામ જાગૃત છે. સ્વપ્નની અપેક્ષાથી આ જાગૃત છે. જાગૃતની અપેક્ષાથી તે સ્વપ્ન છે તો જ કહો કે જાગૃત કોણ કયું, સ્વપ્ન કોને કયું ? તાત્પર્ય કે ન કોઈ જાગૃત કે ન કોઈ સ્વપ્ન છે.

જાગૃત સ્વપ્ન જ જાગૃત હોય તો જાગૃત સ્વપ્નનું નામ જાગૃત છે. આંત્ર સ્વપ્નનું નામ સ્વપ્ન છે. એ અનેકા રીતે નિર્ણય કારણમાં શીત વૃત્તિનું નામ સુષુપ્તિ છે. આ જ વલ્લે વ્યવહાર સાર્વજનિક નામ દર્શાય છે. મધુ, દે જાગૃત ! અગ્નિ જીવ

અથવા સમષ્ટિ ઈશ્વરનાં સ્કુરણુમાત્ર જ આ નામરૂપ જગત્ની ઉત્પત્તિ છે. માટી-ગારાથી ઈશ્વરે કે હવે આ બનાવ્યું નથી, તેથી જ તે મિથ્યા છે.

કામધેતુ તથા કલ્પતરુની નીચે પુરુષી સંકલ્પમાત્રથી જ ખાન, પાન, પુત્ર, સ્ત્રીઆદિ સર્વ પદાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનો વિચાર કરી જો. અપરોક્ષ કામધેતુ કે કલ્પતરુની ખાસે આ ખાનપાનની યોગ્ય પ્રત્યક્ષ પદાર્થો ધણેવા પણ નથી હોતા, તેમ જ ત્યાં ક્યોદિધી તે લાવવામાં પણ નથી આવતા, કે તેના સગીરમાંથી દાદીને આપનામાં નથી આવતા; તાત્પર્ય કે તે પદાર્થતુ અન્ય કંઈ રમ્યુષારણુ પ્રત્યક્ષ નથી હોતુ અને તથી એ સિદ્ધ થાય છે, કે સત્યસંકલ્પ ઈશ્વરે આદિમાં જ એ સંકલ્પ કરેલો છે કે, કર્મવશ પુરુષ કામધેતુ અથવા કલ્પતરુની નીચે રિયતિ કરી જ કોઈ પદાર્થનો સંકલ્પ કરે, તે પદાર્થો તે પુરુષને અપરોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રકારની સ્કુરણુ જ તેનું કારણ છે. તે જ પ્રમાણે તપસ્વી પુરુષોના વર કે શાપ, સિદ્ધ પુરુષોના મંકલ્પસિદ્ધ પદાર્થો અને માયાવી પુરુષોની એ જ રીતે બધુધી. માટે હેં સાધો! આ નામરૂપાત્મક જગત્ સ્કુરણુમાત્રથી જ પ્રનીત થાય છે. અન્ય કોઈ, તેનું સ્વરૂપ જ નથી. સારથ, તુ ચૈતન્ય, સર્વ અથવા મણિ રામહિમામાં રિયત છે અને સ્કુરણુરૂપ જગત્ તારાથી ભિન્ન નથી. જેમ સૂર્યનાં કિરણો સૂર્યથી ભિન્ન નથી, મણિને! પ્રકાશ મણિથી ભિન્ન નથી તેમ સ્કુરણુરૂપ જગત્ તારાથી ભિન્ન નથી. પરંતુ જો સર્વ ઈશ્વરથી અભિન્ન જગતને સત્ માનતા તો સત્ની પ્રાપ્તિ માટે ઇન્દ્રિયમાત્રથી સંસારનો ત્યાગ કરવો એ વેદનુ ક્યત નિષ્ક્રમ થશે. વળી ખીજુ સત્ની પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળ જશે. કારણ કે સત્ સંસાર તો યત્નિના જ હોવાને પ્રાપ્ત છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાનો યત્ન નિષ્ફલ છે. અને વળી મત્તની નિવૃત્તિ પણ ન થાય તો પછી સંસારની નિવૃત્તિ કેમ થાય ?

શ્રદ્ધાએ કહ્યું; હે જગન્નરત ! તારું સ્વરૂપ શું છે ?

જગન્નરત:—શ્રદ્ધા, વિષ્ણુ, શિવાદિક નામ જેનાવડે સિદ્ધ થાય છે તે જ મારું સ્વરૂપ છે.

વિષ્ણુ:—જેમ સર્વ નામરૂપ ભૂતલોમાં સુવશું વ્યાપ્ત છે, તેમ હું સર્વ નામરૂપ જગત્માં વ્યાપક છું.

જગન્નરત:—હું ચૈતન્યના પ્રકાશવડે જ તમે શ્રદ્ધા, વિષ્ણુ, શિવ વગેરે સર્વ નામરૂપ પ્રકાશ રાખી ચકો છે તમે કેવલ કયા અભિમાન કરો છો કે અમે આ જગત્ની ઉત્પત્તિ પાલન અને સંહાર કરીએ છીએ. કારણ રજનુરૂપ અધિષ્ઠાનના જ્ઞાન તથા અજ્ઞાનથી જ સર્વ, હંડ, માલા વગેરે પદાર્થોની ઉત્પત્તિ પાલન અને સંહાર થાય છે, આ પ્રકાશ જ્ઞાન, અજ્ઞાન, તમસ્ પ્રકાશ હું ચૈતન્ય સ્વરૂપો નથી તેથી કેવળ જામ છે, તેથી જ રીતે તમે તેમ જ આ સંસારની પ્રવૃત્તિ નિગતિ હું ચૈતન્યઅધિષ્ઠાનના જ્ઞાન અજ્ઞાનથી જ થાય છે. માટે જ તમને જામ થશે છે, કે અમે કરીરવડે જગત્ની ઉત્પત્તિ આદિ કરીએ છીએ.

શિવ:—હે જગન્નરત ! તમે જગન્નરત કેમ કહે છે ?

બ્રહ્મરતા:—જડ વસ્તુ સુખચુરી રહિત હોય છે તેથી કરીને મુરુરુરહિત હું
ચેતન્યને જડ કહે છે અને જેમ નવરંગ, ચીનના દ્રવ્યોને જડ મર્મ નામરૂપ હેતુ
શુદ્ધતાંગાદિ બરી રહે છે તેવી રીતે માન અને માન અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય સમ્વિદાનદ
સ્વરૂપથી મર્મ નામરૂપ જગતના ભાગ રહે. હું તેથી હું ચેતન્યને જગત કહે છે.

હે બ્રહ્મા ! ચિત્ર ! વિષ્ણુ ! તમારૂં સ્વરૂપ શું છે ?

ચિત્ર —ગગાને ધારણ કરેલી અર્જુની, ગિરિજાસહિત, રુડમાલાવાળી નિનેત્રયુગ્મ
નીચક ક્ષત્રાણી, દૂત પિશાચની સેનાથી ભરણાએથી, સગુણ ક્રિપાસના કરનાર ભક્તજનોને
અતિ પ્રિય, શાંતિ અને મંગલની આપનારી, કોટિ કામથી પણ અત્યંત સુંદર દુષ્કી રાણી
જેવી આતિ ગૌર જે મારી મૂર્તિ છે, ત જગત્સહિત માયામાન છે અથવા પંચમૂર્તરૂપ
છે આ નામરૂપ યાત્રસ્વરૂપસનાત દત્તાત્રુસ્વરૂપ હું વ્યાપક ચેતન્યનું વાસ્તવ સ્વરૂપ
નથી. પરંતુ જેમ ચેતન્યરૂપે હું આ આત જડ હ.ખરૂપ (મૂર્તિ) સંધાતવિષે મન્ય-
દાનદરૂપે, સંધાતના સર્વ વ્યવહારોના સક્ષીરૂપે, દષ્ટા, પ્રકાશક અસંગ આત્મારૂપે પ્રેરક,
નિર્વિઘ્ન નિર્વિકારરૂપે છું, તેવી જ રીતે સર્વ નામરૂપ સંધાતોમાં હું ચેતન્ય સાક્ષી આત્મા
એ-રૂપે રિયત છું. બ્રહ્મારી માહી કીરીપતના આ સર્વ નામરૂપ જગતમા હું અધિષ્ઠાન
સ્વમાહેમામા રિયત છું હૈત અથવા અન્ન પરંતુ ડ નહિ

નિર્વિકાર સાક્ષી, અનંગ, સમ્વિદાનદ આદિ જે અધિષ્ઠાનનાં વિશેષણો
દે, તથા કાલપત નામરૂપ જાતના પણ જે દૃષ્ય ભંધાતર વગેરે વિશેષણો છે તે સર્વ
સુદુઃખોના બોધને અર્થે જ છે તે નાન વચા-બધુ પ્રતીતિમાન છે વારનવથી તે એક
પણ અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપ હું આત્માના તે વિશેષણો નથી સુવર્ણ અને ભૂ-ચતુ પથક
સ્વરૂપ કહેવું અને પછી બીજી એકતા કહેવી તે કેવલ બોધ માટે જ છે, વાસ્તવમાં તો
મિનના ડ જ નહિ

આ પ્રકારની અમૂર્તરૂપ, પદ્મપાનથી રહિત, યથાર્થ મહાદેવજીની અંબીર વાણ્ણિ
અવણ કરીને સર્વ પોતપોતાના સ્વરૂપમા રિયત થઈ બ્રહ્મા વિષ્ણુ આદિ પણ તેમની સ્તુતિ
કરવા લાગ્યા.

પુનઃ વિષ્ણુ બોલ્યા —હે સાધો ! તખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ, લક્ષ્મીધર સર્વ ભૂવણ્ણથી
અવકૂત, મોહમુકલ્લાણી, ચતુરંગ સ્વાનુદર મૂર્તિ મારે સ્વરૂપ નથી હું ચેતન્ય, સાક્ષી
વ્યાપક સર્વામા છું.

તે જ પ્રમાણે બ્રહ્માએ કહ્યું—અઃ દરશમાન મૂર્તિ છે તે હું નથી. આ સંધાતનો હું
સાક્ષી ચેતન્ય આત્મા છું

આ જ કારણે એ સંધાત નિગમ યજો, દેહાદિક સંધાત તે આપણ વાસ્તવ
સ્વરૂપ નથી દેહાદિક સંધાત માયાતુ દર્શક હોવાથી મિથ્યા છે, તથા દૃષ્ય છે, અમે તો આ
અધ્યાત્મિક અંબી, દષ્ટ, ચેતન્ય અધ્યાત્મ, સ્વસ્વરૂપ હોએ

હે મૈત્રેય ! તું પણ એ જ નિશ્ચય કર કે, આ પન્થવાદીઓ દેહાદિક મેયાને હું નથી પરંતુ દેહાદિકનો સાક્ષી, ચેતન્ય, નિર્વિકાર, નિર્લક્ષ્ય, સ્વઃસિદ્ધ, અકૃત્રિમ, શાન્તસ્વરૂપ આત્મા છું.

હે મૈત્રેય ! એ સંત જો કુવની પાસે ગયા હતા તે પોતાના સ્વરૂપને જાણીને જ ગયા હતા.

મૈત્રેય—સ્વરૂપ તો એક છે. એકવિધે આવવું જવું કેમ થઈ શકે ?

પરાશર—આવવું જવું પણ સ્વરૂપવિશે જ થાય છે, તે ઉપર એક કયા સાંભળ. (અપૂર્ણ).

સંસારસુધારો.

(અત્ર સંધાન વતમાન વર્ણના ચોથા અંકના પૃષ્ઠ ૧૧૧ થી).

ધર્મ શું થાય છે ? ધર્મવડે શું પ્રાપ્ત થાય છે ? ધર્મનું શું પ્રયોજન છે ? ધર્મથી આ જગતના જે ઉચામા ઉચી પરિણામી શિખરની રિપતિ જોઈ શકાય છે તે દુઃકમાં દુઃક સમયમાં જાને જોઈમાં જોઈ પાદશય પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મથી આ જગતમાં જે કંઈ મેળવવા ાવ્ય છે તે અત્યંત અલ્પ સમયમાં મેળવી શકાય છે. ધર્મથી આ વિશ્વમાં જે કંઈ જાણવા ાવ્ય છે તે જાણી શકાય છે. અને તે વસ્તુ જાણ પછી મનુષ્યને કંઈ મેળવવાનું શેષ રહેતું નથી, તથા તે વસ્તુને જાણ્યા પછી તેને કંઈ જાણવાનું જાડી રહેતું નથી. ધર્મથી જીવનાં દુઃખમાત્ર નિરંતરને મારે દૂર થાય છે, અને તેને પૂર્ણ સુખ મળે છે, કે જેની કોઈ પર સુખ આ વિશ્વમાં અને તેનાથી પર રહેતું નથી. ધર્મવડે આ જગત જેમની સત્તાથી ઉત્પન્ન થયું છે, જેમની સત્તાને તે વસ્તુવર્તે છે તથા પરિણામે જેમની સત્તાવડે તે પોતાના કારણમાં લખને પામે છે તે સર્વજ, સર્વશક્ત તથા સર્વબાપક પરમાત્માનો સાક્ષીતકાર થાય છે. ધર્મવડે અજિમાની પોતાના વાસ્તવ સ્વરૂપને જોળીને આત્મસાક્ષીતકારવડે શિવસ્વરૂપ થાય છે. ધર્મથી જે થાય છે, તે મેં દુઃકમાં આ ચાર વાંકોમાં જણાવ્યું છે.

અને આ ઉપરથી આપણે એ નિશ્ચય સદજ કરી શકીએ છીએ કે જેણે આ જગતમાં જાણવાનું જાણ્યું છે અને મેળવવાનું મેળવ્યું છે અને તે વડે મારે હવે કંઈ પણ શેષ માત્રવ્ય કે પ્રાપ્તવ્ય રહેતું નથી, પણ હું આપેલ કામ સ્વીકારું છું, એવી જેણે અનુભવ કર્યો છે, એ આ વિશ્વમાં જે શિખરની અનુભવની

સ્થિતિ છે તે સ્થિતિદ્વરે જતને નાં છે અને કૃત્યપૂર્વક થયા છે, જેમણે આ જગતના આત્મપ્રાપ્તિ પદમાત્માનો સાક્ષાત્કાર મેળવ્યો છે, તથા જે આત્મસાક્ષાત્કાર કરીને આ જ્ઞાતિસહુને તર્કને જાન્યપરનુમતિન થઈ સ્વરૂપે સ્થિતિ કરી રહ્યા છે, તેવા પુરુષારો જ ધર્મતરલા રહન્યને યથાર્થ રીતે જાણે છે, સમજે છે; બીજા બને, કહે, કે અમે ધર્મનું સ્વરૂપ, કે ધર્મનું સ્વરૂપ સમજીએ છીએ, પણ તે મિથ્યાસા તેનાથી અજ્ઞાન જ છે. જે અનમી પુરુષો આત્મત્વને જાણીને સ્થિતપ્રજ થયા છે, તેવા પુરુષારો આ હોમની પેઠે મધ પોતાના અનુભવના સ્વરૂપે કુકતા નથી તે તો પોતાની પાસે જે અનિર્મલ આત્મા છે તેને જ માત્ર દરજ્જાથી તે ધર્મતરવુ સ્વરૂપ સમજવું કે બાકી આ હોમો તો જગતનું દરજ્જાથી દરજ્જાએ છીએ, હોમને જેને તેને બેધ દરજ્જા કરે છે, અને તે જ દરજ્જા છે, કે તે અપૂર્ણ છે, ધણી અજ્ઞાન છે

ધણી વગી એમ કહેના જેવામા આવે છે, કે અહિં સા એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે અથવા તેમાં જ ધર્મસ્વરૂપ આવી જાય છે તો તે પણ જરાગર નથી. અહિં સા એ ધર્મનું અંગ છે તે વાન સાચી છે, પરંતુ તેથી તે કંઈ ધર્મસ્વરૂપ કે, એમ ન કહી શકાય વગી હિં સા અહિં સાનું સ્વરૂપ સમજવું પણ મન છે આ તો તેના રહસ્યને સમજી શકતા નથી અને તેથી તે પ્રમત્તે હિં સાને અહિં મા નમતે કે આ અહિં સાને હિં ના સમજે છે. હિં સા અહિં માનું અર્થ સ્વરૂપ તો શુરુ દરજ્જા અને અત્તરમાની કૃપાથી પંડિત જગ ન્નાય યથાર્થ સમજે છે તે વગી કોઈ પ્રતિ કોઈ પ્રતિ ન લેખમાં સ્પષ્ટ કરશે

કોઈ કહે છે, કે સત્ય એ જ ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે અને નેમાં જ ધર્મમાત્ર આવી જાય છે. હા, જે સત્ય પાનન કે જેને રમંત બીજા અંગેનું પાનન કરવાની જે કામ મળે તે કાળે પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તેના ઉપરથી એમ કરી શકાયું નથી કે સત્ય વિના ધર્મના બીજા અંગે જ નથી સ્વાત્મા ૧૧૧ સત્ય હોય તે વધા મિથ્ય મિથ્યાને ધારણ કરી રહ્યા છે, પણ સા ના યથાર્થ સ્વરૂપે જગતમાં અત્યંત મહિન છે, જે પુરુષારોએ પ માત્માનો સાક્ષાત્કાર મેળવ્યો છે, કે જે આત્મન સાક્ષાત્કાર સ્વસ્વરૂપને જાણી શક્યા છે તેવા સદ્ગુણમય થએલા પુરુષારો જ સત્યના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજે છે, વા તેના રહસ્યને સમજે છે, અને તેમની જ પ્રતિ સ્વરૂપ હોય છે બીજા બને કહે કે અમે સત્યના સ્વરૂપને જાણીએ છીએ અને સત્ત્વ આચર્યોએ કરીએ, પણ તે મિથ્યાસા ખાંડ ખાય છે અને સત્યના વાસ્તવ સ્વરૂપથી અજ્ઞાન છે તેમનું હૃદય સા સત્યના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજવાને હજી વિશ્લેષ છે શુરુ દરજ્જા અને અત્તરમાના અનુભવને પાત જગતના સત્યના રહસ્યને સમજી શક્યા છે અને તેના વગી ધર્મસ્વરૂપને પ્રસંગે તે પ્રમાણ કરે. આ હોમો સત્યના કોઈ એમ અશો પાનન કરી શકો છે, કે અમે જ આ જગતના હરિશ્ચંદ્રના બીજા અવતાર છીએ અને અમે જ ધર્મના યગર્થ સ્વરૂપને સમજીએ છીએ તથા ધર્મને પાળીએ છીએ પણ હજી તે અજ્ઞાન છે, અને ધર્મના સમજવા હજી તેમને ધણી જાણવા છે

આ પ્રમાણે હોવાથી આ હોમો અવર્મને કે ધર્મના કોઈ એમ અમને પૂર્ણ ધર્મ મને છે અને તેને જ આખા જગતને બેધ દરજ્જા મંડી પડે છે, પણ તે મિ

આરા હજી ધર્મના સંપૂર્ણ સ્વરૂપથી અજાન છે. અને આ પ્રમાણે તે ધર્મના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને નિહિસમજી શકતા હોવાથી ધર્મનાં બીજાં અંગોને અધર્મરૂપે સમજે છે, અને તે અધર્મ છે, કહીને તેના પ્રજાનું દયાથી દરવાના બહાને તેને બોધ કરે છે. પણ હજી આ અપૂર્ણ છે, અને તેથી તેમની આ દયામાં પ્રજાને ધર્મનો બોધ કરવાને અપાત્ર છે. પછી ભલે તે પોતાને સર્વજ્ઞ માને

વેદવિદ્યાશાસ્ત્રના સંપૂર્ણ તત્ત્વને નિહિ જાણનાર જેમ જ માને છે, કે અમુક ઉપચારવડે જ પ્રજાના સર્વ વ્યાધિ દૂર થઈ શકે છે, અથવા તે પોતે કોઈ ઉપચાર જાણતા હોય અને બીજા ઉપચારનું રહસ્ય તે ન સમજતા હોય તો તે એમ માને છે, કે આ એક જ ઉપચાર તમામ મનુષ્યોના તમામ વ્યાધિને દૂર કરવાને માટે પુરતો છે, અને બીજા ઉપચારો નહીં પા છે, અને પ્રજાને દાનિ દરનાર છે. પણ વેદવિદ્યાશાસ્ત્રના સંપૂર્ણ રહસ્યને જે જાણે છે, અથવા જે સંપૂર્ણ વેદવિદ્યાશાસ્ત્રને સમજે છે, તે કદી પણ આ પ્રમાણે કહેતા નથી. તે તો જાણે છે, કે તેમાં વધુવિદ્યા તમામ ઉપચારનો જગતમાં ઉપયોગ છે, અને તેથી તે આ શેઠાંની પેઠે નથી તો એકની પ્રદાસા કરતા અને નથી તો બીજાની નિંદા કરતા. પણ સર્વનો ઉપયોગ હોવાથી સર્વની મહત્તાને અને ઉપયોગિતાને સમજે છે. તે જાણે છે, કે જગતમાં જુદા જુદા મનુષ્યોની પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોવાથી જુદા જુદા ઉપચારોની જરૂર છે. જે વેદવિદ્યાશાસ્ત્ર જુદી જુદી પ્રકૃતિઓના જુદા જુદા ઉપચારોને જણાવે છે તે જ શાસ્ત્ર પૂર્ણ છે, અને તે જ જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

તે જ પ્રમાણે જે ધર્મમાં જુદી જુદા પ્રકૃતિનાં, જુદા જુદા અધિકારનાં મનુષ્યોને માટે જુદા જુદા માર્ગો દર્શાવેલા હોય છે તે જ ધર્મ સંપૂર્ણ છે, અને તે જ જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ છે. આપણને ધર્મના કોઈ એક અંગની મહત્તા, કે વિશેષતા લાગતી હોય, તો તે આપણે માટે ઉત્તમ અને હિતકર છે; પણ તે જ અંગની તમામ મનુષ્યોને જરૂર છે, અને તેના વિના બીજા અંગ કેવલ નાશમાં છે, એમ માનવું, અને તે પ્રમાણે પ્રજાને બોધ કરવો એ, એક પ્રકારની અજ્ઞાનજનિત અપૂર્ણ દયા જ છે. આપણા અધિકારની જે બાંજત હોય છે તેનું આપણે પાલન કરી રહીએ છીએ; પણ આપણા અધિકારની જે બાંજત નથી હોતી તેની બાંજતનું પાલન આપણાથી થઈ શકતું નથી. અથવા તેનું પાલન કરવું આપણને કશું પડે છે. દેવે જે આવા પ્રસંગે આપણા અધિકારની જે બીજી કોઈ બાંજત ન હોય તો આપણે માટે હિતકરનો માર્ગ બધ થઈ શકે છે. જેથી આ પ્રમાણે ન થાય, પણ જુદા જુદા અધિકારનાં મનુષ્યો જે પરિણામી સત્ય સકંચે જાણવાનું છે, તેને જાણી શકે અથવા, જે પરિણામી વિદ્યાસ સકંચે કરવાનો છે, તે વિદ્યાસને કદી શકે તદર્થે સાત્ત્વને રચનાર સ્વદર્શી ઋણીમુનઃએ ધર્મના જુદા જુદા માર્ગો અથવા ધર્મના જુદા જુદા અંગોનું પ્રતિબદ્ધ કરે છે, કે જેથી પોતાનો અધિકારોનું આ માર્ગોએ પરીતે જુદા જુદા અધિકારનાં મનુષ્યો તે સિધ્ધિને પામી શકે.

પરંતુ આ કોઈ ના એક જગે જ સર્વને મુકેલા લાગતા છે, અને આ જ માંગ સર્વજ્ઞતા દયાથી છે, કહીને તેના જ અધર્મથી સર્વને બોધ કરતા તથા બીજા માર્ગોને ઉત્પેદ કરતા જેવામાં આવે છે, એ જ તેમની આ પ્રદાન અપૂર્ણ અને અજ્ઞાન દયાવાળું છે, એ સિદ્ધ કરે છે.

સત્ય ભક્તે એક સહોએ મેળવવા કે અશુભાયોગ્ય હોય, અથવા પરિણામે એ-
જ પદ સ-એ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય હોય છતાં તેને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો બંધે જુદા જુદા
હોય; ધર્મથી પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય એક વસ્તુ હોય પણ તેના અંગે બંધે જુદા જુદા હોય તેમાં
થી જ્ઞાતિ આવે છે ? આ પ્રમાણે જુદા જુદા અંગે, એ તે ધર્મની સપૂર્ણતા દર્શાવે છે
અને તેવા ધર્મ તમામ અધિકારના મતુષ્યને માટે તે ઉન્નતિની જૂદી જુદી દિશા દર્શાવે છે.

પોતે ધર્મના કોઇ એકાદ અંગનું અમુક અશર્મા પાતન કરે છે, અને તેના ચોડા
પણા લાભ જલ્પાય એટલે લાગવા જ તે પ્રજાને બોધ કરવા નીકળી પડે છે. આજના
સુધારકોની આવી પ્રવૃત્તિ છે. પણ તે પૂર્ણપદને પહેલચાપર્થતના પ્રયત્ન કરતા નથી,
કે જેથી તે રહસ્યને કે તત્ત્વને સંપૂર્ણ અશર્મા બળી શકે

વળી ધર્મવડે જાણે માત્ર એક અધિક સુખ વા અધિક અનુકૂળતા જ મેળવવાયોગ્ય
હોય તેમ માનીને ધર્મનું સ્વરૂપ પણ તેવું જ તે કહે છે, અને તેવું જ તે પ્રજાને સમજાવ-
વાને પ્રયત્ન કરે છે. ધર્મથી અધિક સુખ કે અધિક અનુકૂળતાઓ મેળવે તેની કાંઈ ના
કહેવું નથી, અથવા તે ખોટું નથી પરંતુ આટલું ધર્મનું જ્ઞેન નથી, કે ધર્મવડે આટલું
જ આ જગતમાં કર્યું નથી ધર્મનું જ્ઞેન આથી ઘણું 'નૂન' છે તેના વડે પ્રાપ્તવ્ય વસ્તુ
નિરાણી જ છે તેનાથી પ્રાપ્ત થતી વસ્તુ આ અધિક સુખ કે અનુકૂળતા કરતા ઘણી મહાન
છે અને ઘણી ઉત્કૃષ્ટ છે આ વસ્તુનું અથવા આ કાર્યનું તો આ બીજાનાં જ્ઞેન જ્ઞાન જ
નથી તે તો માત્ર અધિક સુખ અને અધિક અનુકૂળતા એ જ ધર્મવડે પ્રાપ્તવ્ય છે એમ
સમજે છે, અને આ પ્રમાણે તે મનુષ્યના હોવાથી ધર્મને પોતાની સગવડપ્રમાણે તે રૂપ
આપે છે, અથવા તેની વ્યવસ્થા કરે છે. અર્થ

શાસ્ત્ર અને અનુમતી પુરસ્કો તો ધમ્મ તત્ત્વ નિહિત ગુણવા—ધર્મનું રહસ્ય ગુહાની
અંદર રહેતું છે. એમ કહે છે તે મધ બાવ દષ્ટિ રાખીને આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ક્યારેય સમજાવું
નથી. તે તો અતરૂપ ઉડા ઉડા ઉત્તરવાથી જ સમજાય છે, જેમની પ્રવૃત્તિ પોતાના કરણેતિ
બાહ્ય પ્રદેશમાં ગ્રાહીને દર્શ્ય અને તેના પદાર્થોનું જ ચિંતન કરવામાં થતી હોય છે તે
આ તત્ત્વને જાણવાના થી રીતે અધિકારી યદ્યદે તે અમને તો સમજાવું નથી. બાહ્ય
પ્રદેશમાં સ્વભાવથી પહેલાં પોતાના કરણેતિ રોધીને જે અતરૂપમાં ઉડે ઉડે છે, ત્યાં
સ્થિતિ કરી રહે, છે, તે જ આ ગુહાસ્થિત ધર્મતત્ત્વના રહસ્યને સમજી શકે છે. ખીજા તેના
રહસ્યને સમજવાના અનધિકારી છે

ધર્મના કોઇ એક અંગનું પાતન કરનાર મનુષ્ય પોતે તેના લાભને જુએ છે ત્યારે
તે જ ધર્મનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ છે, અથવા તેમાં જ ધર્મમાત્ર આવી ગાય છે, એમ તે જગતને
બોધ કરવા મડી પડે છે. તો આવા પુરુષના સજાધર્મા બળવું, કે તે ધર્મના કોઇ
એકાદ અંગને જ સમજે છે, પણ તેના સર્વ અંગોના સ્વરૂપની અજ્ઞાન છે.

વળી જુદા જુદા દેશમાં થયેલા મહાપુરુષોએ તે તે દેશ તથા જે કાવમાં તે થયાં
હોય છે તે કાવને અનુમતીને પ્રજાને ધર્મનો બોધ કર્યો હોય છે, પણ તે વાતી નહિ સમ-
જીને તે જ પ્રકારનો બોધ સર્વને અર્થઘટ્ટ મતુષ્યો કરવા મંડી પડે છે, બંધાનામાં બાંધવા
૨

ખાવાનો શિરાજ જ હોય છે તે ત્યાં થયેના મદાપુરુષો માછલાં ખાવાનો ગાંધ લેના નથી. ઉત્તર ધ્રુવમાં કોઈ મદાત્મા નિવસત્ત્વ થયા હોય છે, તોતે માછલાં ખાવાનો ત્યાંના રક્ષીશોને જોઈ આપે છે, વિવાયનમાં વિગેષ દાદ પડતી હોવાથી ત્યાં કપડાં અને જોડા પહેરીને પૂન, તથા ખાનપાન આદિ મર્વ વ્યવહાર કરાવેના ગોત્ર ત્યાંના મદાપુરુષ આપે છે. ગુજરાતની સ્થિતિ આ સર્વથી જાદી હોવાથી ત્યાંના મદાપુરુષ પ્રજાને વળી આ સર્વથી પૂન, ખાનપાન વગેરેના જાદો જ જોઈ આપે છે. જ્યાં ગુજરાતની પેઠે અનુકૂળતા હોય છે ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારના આચાર પાળવાની મર્વ પ્રમાણની અનુકૂળતા હોય છે, જેથી ત્યાં થએલા મદાપુરુષ પ્રજાને તેવા ઉત્તમ આચારનું પાલન કરાવેના જોઈ દરે છે. પરંતુ આ વાર્તાનું સ્વરૂપ નહિ સમજીને હાવાના દેશનું પ્રમાણ ક અર્થે જ સુઝવા લાગ્યા છે.

કોઈ કોઈ ખાવતો એવી હોય છે, કે તેનો આધાર કયાય શાસ્ત્રમાં ન પણ મળે તે જાનાં લોકોના આચારમાં તે આવી હોય છે પણ શાસ્ત્રોના, મદાપુરુષોના જોધના, અને દેશકાવાદિના સ્વરૂપને નહિ સમજવાને અર્થદર્શ મનુષ્યો દહે છે, કે આ વર્ગી શાસ્ત્રમાં નહિ હોવાથી તે નિરર્થક છે પણ આવા આચારવિચારના સંબંધમાં એમ થયું હોય છે, કે તેદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ધર્મના પુરુષોએ તે દેશની રિતિની જોધને પ્રજાને તે પ્રકારનો આચાર વિચાર કે ધર્મ પાળવાની આજ્ઞા કરી હોય છે જેથી જૂના જાદો દેશના આચારવિચાર જાદો હોય છે અને તે તેમને માટે કિતકર હોવાથી તેનું તેમણે પાલન કર્યું છે, પણ આનાં રક્ષકને નહિ જાણનાર આ લોકો દહે છે, કે હાલે એક જ પદાર્થનું વર્તન સેવનું જોઈએ, પણ આ લોકો ધર્મતત્ત્વથી કેવળ અજાણ છે, માત્ર તેમના કહેવાથી વિચેકીએ જાતિને વશ થવું ઇચ્છતું નથી.

વળી કળીજેના મુનિપૂજનનું અર્ચન કરે છે, અને જીવન કોઈપુરુષો જાગે જ કોઈ જોઈ પ્રજાને જોઈ હોય છે, જ્યાં આ દેશની પ્રજા તેને મહત્તાતરીકે પૂજે છે આ ઉપરથી ધર્મતત્ત્વને નહિ સમજવાને અનુકૂળ તેના કોઈપુરુષનો દર્શાવ લેધને આ જ પ્રમાણે સઙ્ગે જરૂર જોઈએ, એમ સર્વને જોઈ છે. પણ આ લોકો પણ ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ સમજવામાં અર્થ જ થાય છે.

હાલું ધર્મ જોઈને ઉદ્ધાર છે, કે તે ધર્મના કોઈએક અર્થનું પણ પાલન કરનાર કોઈ હોય તેવેતે તે વવાતી લે છે, અને તેો યોગ્ય મ માન આપે કે પણ તેરવા ઉપરથી એમ કરતું નથી, કે આવા કોઈ એક જ અર્થનું પાલન ધર્મના સ ગધમાં તેના છે, અને અર્થ અર્થનું પાલન કર્યું નથી. આવા મુનિપૂજન કે જે ધર્મમાં અર્થના ધર્મનું નદસ્વ જાણવામાં અર્થત ઉપયોગી, પરમ ઉપયોગી સાધન છે તેના કન્ઠે કરતું આવા કોઈ પુરુષ કહેના હોય છે જાનાં ધર્મના કોઈ એકાદ અર્થનો નેત્રે પોતાનામાં માહાત્કાર કરેના હોવાથી પ્રજા તેમને એક મદાપુરુષનીકે વવાતી લે છે પણ તેરના ઉપરથી એમ નથી કરતું, કે આ જ પુરુષનું કહેવું મર્વ મનુષ્યોએ આચારવિચાર છે, અને વેદની ધર્મિકાપાસના અથવા મુનિપૂજન જોઈ છે.

ધર્મના અવનારોની અથવા વિમૂનિઓની પ્રજાની જાદો જૂના પ્રકારની દેશકાવને અનુસરીને થાય છે, પણ આ મર્વના જે મર્વજાનાર હોય છે તેનેવા કે લગવાના રાંધ

સાચાઈ-ભગવાન નૃસિંહાચાર્ય તવા પુરુષવરોધર્મના મંપૂરુ અપ્પતો પ્રમતે જોવ છે
આવા પુરુષો કદી પ્રતિદાપાસના, વર્ણાનન, કે મીઠાં એમાં પમયીયા, કે જેના બાવાર સેનને
સાધક, કે છત્રાસુ કચે ચડી સમે છે, તેવા પમયાંના કદી નરેદ પ્રતા નથી. તારુ કે
મનુષ્યે ના લિલ લિલ અધિગર જેના આવા મનુષ્ય પુરુષ વગધીયાની આરુપકતા રહેલી છે.
તે જ વર્મ સાચો છે, અને જે વર્મની વિશાતા અથવા કદાગતા છે, કે જેમાં પુરુષ જુદા
અધિકારનાં મર્વ મનુષ્યોને નારે કચે ચડવાના અધિકારનુનાર પમયીયા રહેતાં છે. અને
જેમાં આવાં સર્વ પમયીયાં રહેલા છે, તે જ વર્મ સંપૂર્ણ છે, બીજા વર્મ અપૂર્ણ અથવા એક-
દેસી સમજવા.

ધર્મનું સ્વરૂપ જગાનતાશાસ્ત્રારો અથવા ધર્મતત્ત્વવેતાઓ કહે છે. કે જે અમ્યુદ્યનું
તથા નિઃપ્રયસુનું અર્થાત્ સુક્તિનુ કાત્સુ કાચ તે ધર્મ; અર્થાત્ ધર્મમા વ્યાવહારિક અમ્યુ-
દ્ય, અને નિઃપ્રયસુ મન્ને આવી જાય છે ધર્મવી આ વ્યાવહાર અને પરમાર્થ બન્ને સંધાય
છે. તાત્પર્ય, કે ધર્મવડે એકસુ નિઃપ્રયસુ મધાય છે, એમ નહિ પણ તેનાવડે વ્યાવહાર-
રિમ અમ્યુદ્ય પણ સંધાય છે પણ જાનના સુધારણુ ધર્મનો ઉપયોગ જાણે ઐદિક સુખ
પ્રાપ્ત કરવામાં અથવા અમ્યુદ્ય તાપ ક વાના કાચ તેમ સમજે છે, અને આ વગુ
જે પ્રાપ્ત કરાવે તે જ ધર્મ એમ માા છે. આવા નિ અમ્યુદ્ય, અથવા વ્યાવહારિક કાચ-
સિદ્ધિ એ જ આ પુરુષોના ધર્મમાત્ર કાચ છે તે ધર્મના અકિસા, અત્ત વગર કોઇ કોઇ
અજોનું પાકન કરે છે, પણ તે આ વ્યાવહાર-અમ્યુદ્યના અથવા વામાં મેળવવાને માટે
જ કરે છે અને આના જ નામમરૂપ સમજે છે. પન આ મિચારા ધર્મતત્ત્વને જાણના
નથી. તેના વડે પ્રાપ્ત થનું નિઃપ્રયસુ ને તે તે જાણના જ નથી, નિઃપ્રયસુ વસ્તુ કેટલી
કચી છે, તેની તિમને કદના જ નથી. જ તે પ્રમતે ધર્મ તે આ જ છે, આમાં જ ધર્મ-
સર્વસ્વ આવી જાય છે, કહીને આગ્રહથી જોવ દેના કરે છે, અને આવા પુરુષો પોતાના
આગ્રહવડે કોઇ આની બીજાવારિત વસ્તુને નિદ્ર કરના દેવાથી અથવા તો તેમનો મધ
મોટો દેવાથી પ્રમ તેમના કહેવાને મત્ત નરો છે, અને આમોહને વથ વધને ધર્મ કર્મથી
વિમુખ થાય છે, આ એક-વામ, એ જ પરમ લાભ છે, એમ તે તમતે સમજાવે છે
આવા લોહો આને ઉપયોગી કારી આવેલા મુનના આસ શીગસાઓતરીકે પ્રમના પૂનવ
છે તે છતાં તે ધર્મતત્ત્વથી કેવળ અજાન જ હોય છે.

તે જ ધર્મ છે, કે જેથી આપણે ઇશ્વરને ઓળખી રીએ છીએ, જેથી તેમને
સાક્ષાત્કાર કરી રીએ છીએ, જેથી આપણા પોતાન આપણે જાગી રીએ ની ન અર્થાત્
આત્મસાક્ષાત્કાર કરી રીએ છીએ; નથી આપણે આપણાં કુન્નમાત્રતા આર્થાનિક
થય કરી રીએ નીએ, તે ધર્મ છે. જે વડે આપણે આ વિશ્વમા જે હંઆમાં હંસુ
આધ્યાત્મિક સુખ છે, તેને પ્રાપ્ત કરી રીએ નીએ, તે ધર્મ છે. જે જાણના પડી આ
જગતમાં કષ જાણના રી રહેલું નથી, તથા જે મેળવ્યા પડી આ જગતમાં કષ પ્રાપ્તવ્ય
રોપ રહેલું નથી, તથા જે પદ પ્રાપ્ત કર્યા પડી આ વિશ્વમા વિશ્વની વિશિષ્ટિને પ્રાપ્ત થવાય
છે, જે પ્રાપ્ત થતાં જેનમરૂપ રૂપ ન હોય નીએ, અને અમરૂપને અનુનવ થાય
છે. એવી મહા હંઆ, કે સર્વેકૃષ્ટ સ્થિત, કે પદને જેથી આપણુ પ્રાપ્ત થઇ રીએ છીએ,

જેને આપણે ઓઝામા ઓછા સમયમાં અને ઓઝામાં ઓછા પરિશ્રમે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, તે ધર્મ છે.

અને આ પ્રમાણે હોવાથી જે જે સાધનો અથવા માર્ગો આ પદ કે આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરાવનાર હોય, તે સર્વ આ ધર્મશીરના પુણ્ય અંગો છે અને તે સર્વનું 'યથાધિકાર આપણે પાલન કરવાનું' છે, નહિ કે તેનો ત્યાગ કરવાનો છે.

પણ હાલના સુધારકો અથવા તો જગતનું કલ્યાણ કરવા નીકળી પડેલા મનુષ્યો તો આવાં અંગોનું પાલન કરવાની જરૂર નથી એમ પ્રગટે જણાવીને તેમને જ્યાં મોહમાં નાખે છે પણ બુદ્ધિમાને તે ધર્મના સાચા સ્વરૂપથી અથવા તો ધર્મના સંપૂર્ણ સ્વરૂપથી અસંપન્ન એવા મનુષ્યના વચનમાં રિશ્વાસ નહિ ધરતા શાસ્ત્રસ્થાન પવિત્ર આચાર વિચાર, દેવદર્શન, દેવપૂજા, વર્ણાશ્રમ પ્રમાણેના ધર્મનું પાલન, ઇશ્વરની ભક્તિ, વગેરે માર્ગો અથવા સાધનોનું પાલન કર્તવ્ય છે આ સાધનો અથવા માર્ગો એ ધર્મવડે પ્રાપ્ત થતાં શિખરનાં પગથીયાં છે, અને તેથી તેનો ત્યાગ કરવો દિવંગ નથી આ પગથીયા ત્યાગ કરીને શિખરે કુદરે ચાલવાનેવી પ્રવૃત્તિ કરનાર આ લોકો હવે દવાઈ કીટ્યા આપ્યા દરે, અથવા કેાઈ બ્યાવહારિક અબુધ્ધ અથવા કામ સિદ્ધિને દરે, પણ તે ઉપરથી ધર્મનું તે જ સ્વરૂપ છે, એવી પ્રાપ્તિમાં સુદ મનુષ્યોએ પડવું હવિન નથી. તે જ ધર્મ છે, અથવા તે જ ધર્મના અંગો છે, કે જે ઉપર જણાવી તે સ્થિતિ અથવા પદને આપણને પ્રાપ્ત કરાવે,

આ સબંધમાં જેટલું વિવેચન કરવું હોય તેટલું આપણે કરી શકીએ છીએ પણ વિવેકીને માટે આટલું ધણું છે અને જેને આ દષ્ટિ જ નથી અને જેને આ માર્ગો જ નથી તેમને માટે તો આથી હજારગુણુ વિવેચન કરવામા આવે તો તેવો દંઢ અર્થ નથી દારણુ કે તેમની દષ્ટ જ જૂદી છે, તેમના ધ્યેય જ જૂદો છે, અને તેમનો અધિકાર પણ જૂદો છે. આ લઘુ લેખમાં અતમાં એટલું જ જણાવવાનું થોડું થયું છે. કે શુભરાતમાં યદ ગએલા, ધર્મના આ સંપણુ તત્ત્વને યથાર્થરીતે જાણના જૂન્યરાદ લખવાનું નૃસિંહાચાર્યજીના મધોનું ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવા ઇચ્છના હોય તેમણે પરિશીલન કરવું.

(અપૂર્ણ)

નવીન ભારત

ભાવિ ભારતના પ્રજાજનો !

હું તમારી માથે જેટલી દેશમાં જ વાન કરી ચડું એમ છું, તેને માટે મને ક્ષમા કરે. જે સોડાવચ્ચે પૂરું રહું છું તેમની આપણો હું અજુનો નહિ કોવાળી સહેજે માગું એમનું અને મોન ગમે છે, અને તેથી ઇચ્છુનો અવાજ સામગ્રીવાળી મને વધારે તક મળે છે.

હિન્દુસ્તાનની ભાષા હું બોલુનો નથી એ જ કારણે મારે હિન્દુસ્તાનના આત્માનો અવાજ હું સાંભળી ચડું છું. કોઈ પણ સમાજનો આત્મા આપણી માટે વ્યાપકી ન બોલે ત્યાં સુધી આપણે તે સમાજના આત્મામાંથી કેમ જોવી શકીએ ?

મને માફ કરો. 'હું' તોફાન એક માનવી છું—ખરીબ માનુસ છું. મારે નથી મારો દેશ કે નથી માફાડ રાષ્ટ્ર. માફાડ રાષ્ટ્ર હજી જન્મ્યું નથી અને મારો દેશ પણ હજી બંધિયકાળમાં જ છે.

અને એ જ કારણે મારે હું બહુ દેશ ચાહું છું, મારી દુનિયાનો સહિય બન્યો છું. હું મધ્ય રાષ્ટ્રોમાં જાઉં છું અને મારા ભાવિ (અનાગત) દેશ અને ભાવિ રાષ્ટ્રની બધા દેશોમાં જોઈ જઈ છું. આ ભાવિ ગાંઠ કેટલું દશે ?

ભાવિ રાષ્ટ્રમાં ન હોય તરાર્થ કે ન હોય મરદાદ ન હોય મર્પાદા કે ન હોય સંકેત, જ્યાં નથી રૂડી કે નથી વહેમો, નથી પડદા કે નથી નાન જાન, જ્યાં નથી અંત્યજ વર્ગ કે નથી અન્યાયો, એવું તે એક ભાવિ રાષ્ટ્ર છે.

આ દેશમાં ન હોય અજ્ઞાન કે ન હોય બૂખમરો. ત્યાં મહાત્માઓ નિર્વન દશે ત્યાંના મોટામાં મોટા શ્રીમંતો નિઃસ્વાર્થી દશે. આ દેશમાં ઇશ્વરની 'મેવા' માટે પૂજારી, જોનો મૂઠો વર્ગ હોય જ નહિ, કારણ કે દરેક જણ ઇશ્વરનો પૂજક અને મેવક દશે.

આજે નવીન વર્ષની શરૂઆતમાં અને નવા યુગના પ્રારંભમાં આહું ઘેરાએલા કોટમાં આવી નવપદ્મવિન ભારતવર્ષને હું કહેવા આવ્યો છું કે "જે તે ભાવિ દેશ ને વળે તે ભાવિ રાષ્ટ્ર."

"દુનિયાનો સર્વ રાષ્ટ્રોમાં આત્મવાન રાષ્ટ્ર જની માનવજાતને ધાર્મિકતાનો સત્વો પાઠ આપે. એ સું તારું પ્રજાનિર્મિત કાર્પ નથી કે એક કામે તે વિશ્વ યોગિતું કામ હયું છે. ફરી વિશ્વ-યોગિત યજ્ઞ."

"પણ તેમ થવાને માટે 'તેવું હું છું' એવો હાથ ન કર; મનમાં એમ ન માન કે 'હું' જ એક આત્મવાન રાષ્ટ્ર છું." કોઈ પણ રાષ્ટ્ર કે વ્યક્તિએ પોતાને અન્ય કરતાં દિવ્ય ગણે છે તે જ કારણે તે ખોળ કરતાં નીચે પડે છે.

"હવેમાં એવી આવના ન રાખ કે હું વિચિત્ર ગણું છું, હું દેવાના પ્રિય સમાજ છું." કેમકે પણ રાષ્ટ્રો પોતાને વર-રાષ્ટ્ર ગણે છે; પણ જે રાષ્ટ્ર પોતાનો વિચાર

જ નથી કરવું, ખીજની એવામાં પોતાને જૂની જગત છે તે જ વરરાષ્ટ્ર હોય છે ખીજને બચિષ્યને દ્વારે લઈ જવા માટે પોતે પોતાના જૂતદાગના બંધનમાંથી જે પકેલવડેલું મુક્ત થવું હોય તે જ વરરાષ્ટ્ર છે. નવો દેશ સંજવા માટે, નવી કેશ્વના ધારણ કરવા માટે, પ્રાચીન દેશનાઓ, માન્યાઓ અને ફરીઓ જે રાષ્ટ્ર પહેલવહેલું છેડી દે તે જ વરરાષ્ટ્ર.

અધાનું શાસ્ત્રા બનવા માટે અધાનુ શિષ્ય થવા જે લેવા હોય તે જ વરરાષ્ટ્ર. ચેતન્ય ધર્મ અને ચેતન્યગમ જીવન ખીજમાં પ્રકટ કરવા સારું જે રાષ્ટ્ર પહેલવહેલું તેનો સાક્ષાત્કાર કરી લે છે તે જ વરરાષ્ટ્ર.

આત્માને માન્યો એટલે કંઈ આત્મિક જીવન થયું નહિ. અધ્યાત્મવાદ અને અધ્યાત્મિકતા એ એક જ વસ્તુ નથી.

એવા કેટલાક લોકો પડેલા છે કે જેઓ આત્માને નથી માનતા અને પોતાને જડવાદી કહેવડાવે છે, છતાં તેમનું આ મું જીવન આધ્યાત્મિકતાની એક અપૂર્વ કૃતિ હોય છે; કેમ તેના ઉપર આધ્યાત્મિકતાના નામની ઢાપ નથી હોતી. અને ઘણીવાર જેઓ પોતાને અધ્યાત્મવાદી કહે આવે છે તેના લોકોમાં જ આધ્યાત્મિકતાની અછત હોય છે.

ચેતન્યમય જીવનનો અર્થ એ નથી કે તેમાં જડવિશે અમાન હોય ચેતન્ય કાંઈ કાંઈ જડની ઉપેક્ષા નથી કરવું; ચેતન્ય તો જડને અસરિયત કરે છે. જડને પ્રાણુવાનું બનાવે છે. જડને સુદર મરી ને છે, જડનું આખું સ્વરૂપ જ પાટલી નાળે છે.

સાચો જડવાદ તો આત્માના અહ દારમાં છે અદંદાર ધારણ કરવાથી આત્મી મદદ વિશે આત્માની બેદરમીદી છે, વિશ્વબાપી અધનારને પ્રદાસમય કરવાનું પોતાનું કાર્ય છેડી દેવામાં છે, જડને પ્રાણુવાનું કરવાની એની અવકાશ છે.

આત્મિક જીવન એટલે કાંઈ આત્મિક સપ્રદાયના બાજુ વિધિઓવિધેનો આમલ નથી. આદમા કાંઈ કાંઈ નામરૂપને જાગી રહેતો જ નથી; આદમા તેમને વચેમાં નવાં નવાં જ બનાવી દે છે બાબ સ્વરૂપ, એનાં સૂત્રો અને રિતિઓવિધેની પુરાપ્રિયતા ન હોવાનો આમલ, પ્રાચીન મન્યો અને સમ્પ્રદાયવિધેનો વચેનો, નિધવના એટલે કે દિક્ષાસનું બંધન, આત્માની નિગોળન, પુરુષાર્થનો બનાવ, નિધ નૂતન થવાની નેત્રી અનિગડા, એ જ છે. સાચો જડવાદ પ્રથમ તો ધર્મમાં જ, જીવનમાં જ પ્રકટે છે.

દે દિદંભિ! હે આત્મવાન રાષ્ટ્ર! આ આત્મિક જડવાદવાર વિજય મેળવી, જૂતદાગને માટે મરી શી જી બચિષ્યમાં જન્મ તમે એ જ તમે આપેલ છે; કેમકે બચિષ્યની પેઠે રાષ્ટ્રને પશુ નવો જન્મ લેવા સારું મરવું તો વોછએ જ. નૂતન બાવલ થવું હોય તો જીવું કહેવાર છેડી દેવું જ જોઈએ.

કુર્ષનો અસ્ત થયો તે જ દિદા બિદાગર્ભ અંધાનાય એમીને ‘અ હોંડુ પ્રમોગડ’ નો ભય કરનાર રાષ્ટ્રની કુંદલા જ થયો.

પગલ હોસાની પેઠે જોવાવે જૂતકા નોમવા સપ્તનાર રાષ્ટ્રને મોકલે છે તે ન બલે જીવવાની કાંઈ, ન મરવે મરવાની કાંઈ, કે ન મરવે મરવાની કાંઈ પ્રાપ્ત કરવાની કાંઈ.

હે આત્માની પ્રજા! આગળ જો, બિવિધ તરફ જો, અર્થસ્વરો ત્યાગ કર, જેથી
તને મળે. શું ? જે ખીજ પાસે છે તે ? ના ના. જે હજી કોઈની મળ્યું નથી અને જે તારે
સાધાને આપવું છે તે.

હુનિયાના અત્યન્ત પ્રાચીનમાં પ્રાચીન રાષ્ટ્રમાંનું હું એક છે. મહાન અને ઉચ્ચવર્ગ
શૂત્રધાન હોવાં છતાં તેનાં ખંડેરો નીચે દયાઈ કેમ ને રહેવું એ હુનિયાનાં સંઘર્ષો રાષ્ટ્રોને
બતાવી આપવું એ શું તારું કાર્ય, — તારો આદેશ નથી ?

સૈદ્ધાંતો થયાં તારો આત્મા અહિંનાં બંધન તોડી છલકોટમાંથી ઉપરના સોલમાં
બિવિધની બીનાઓ — મરિયનું — જીવન શોધવા મોકલે છે આજે એ જ આત્મા પોતાનું
અપ્રાપ્ય ઉચ્ચ સ્થાન છોડી નીચે મનુષ્યસોલમાં તેમનાં શહેરો, તેમનાં રાષ્ટ્રો અને તેમનાં
મંદિરોમાં વિગળી જીવનના નવા નવા આકારો અને પ્રકારો સરળવાને શું શું કરી શકે તે
હુનિયાને બતાવી આપવું એ શું તારું કાર્ય — તારો આદેશ નથી ?

એક વખત શુભામ ચએલા, પણ હવે પછી બિવિધમાં કોઈ કાંઈ શુભામ ન મનાર
હે ખારતરખ ! સંપૂર્ણ નવીનતા ધારણ કરી અતનું પરિવર્તન કરી, શૂત્રધાનનાં બંધનોને
તોડી અને આંતરિક સ્વાનંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરીને બાલ નૃ બધાઓ — બાલ બંધનો રાષ્ટ્ર દેવી રીતે
કેવી રીતે શકે છે, અને રાષ્ટ્ર કેવી રીતે ઉત્તુ ધણ શકે છે એ હુનિયાનાં રાષ્ટ્રોને, બતાવી આપવું
એ શું તારું કાર્ય — તારો આદેશ નથી ?

અનેક રાષ્ટ્રોના સંઘર્ષો મનવા વિવિધ અને વિભિન્ન ખારતરખ ! તારું કાર્ય, તારો
તપાસ, તારી સમજવા હુનિયાનાં માથી દહિન અને જગેજ છે. ભિન્ન ભિન્ન બાપાઓ અને
ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો ને સપ્રાદાયો હોવા છતાં, તલવારના ન્યાયથી નહિ પણ પ્રેમના ન્યાયથી,
રાષ્ટ્ર દેવી રીતે એક હોઈ શકે છે અને જોરતુ નહિ પણ પ્રેમનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરી શકે
છે, એ હુનિયાને બતાવવું એ શું તારું કાર્ય — તારો આદેશ નથી ?

અનેક ધર્મો, તેમના પરસ્પર વિરોધી મનમતાન્તરો અને હજીવાખોર સપ્રેદાયો
સંઘર્ષોના સ્વાહાકાર કરનાર અને સંઘર્ષોના સર્વોપરિ એવા પ્રત્યક્ષ અનન્યની એક સેરામાં
કેવી રીતે એક થઈ શકે ને, એકત્વ રહી, શકે છે એ હુનિયાને બતાવી આપવું, એ શું તારું
કાર્ય નથી ?

હુનિયાની પ્રજાઓમાં હું અત્યન્ત વિસ્તીર્ણ અને વિસ્તારી છે. પોતે પુરાઈ રહીને,
સંદાના સળીયામાં પોતે દેહ થઈને નહિ પણ બંધન બંધનો તોડી નાંખીને, સોને માટે પોતાના
હાર મોકળાં મેલી. સંઘર્ષોનો સાથ સ્વીકારી, શાન્તિ, આનંદ અને સતોષમાં રહેનાર એવું
મનુષ્યમતિનું એક આર્થ દુહુઅ અનરામાં જ રાષ્ટ્રની મહત્તા છે, એ હુનિયાને બતાવી
આપવું એ શું તારો આદેશ નથી ?

તેથી, હે આત્માના પ્રજા ! અમર થા, ઉભી થા ! તારી જન્મોત્તી જે આજે
પ્રીટ્યાયથી પડી છે તે કંઠેન અને જો. હમતી કેસ સાથે હૃદ અને હૃદા માડ. પ્રેમ અને શક્તી
જે પાંખ પસારી બરઆકાશમાં વિહર.

અદાવડે ભવિષ્યનેડે સંધિ કર અને પ્રેમવડે દુનિયાની સર્વ પ્રજાઓ સાથે સંદલિત થા.

પ્રેમ તારી અંદર ભવિષ્યને પેદા કરે, જેથી ભવિષ્ય સર્વની અંદર પ્રેમ પેદા કરે.

હૈ હૈ, સ્વતંત્ર થવા નહિ, મહાન થવા કેમકે સ્વતંત્રતા મહોત્તમી પાછળ પાછળ ચાલનારી છે, જેમ સુરની પાછળ તેની પ્રજા મહાન થા, કે જેથી તું સ્વતંત્ર પણ થાય.

કેટલાકનો આદર્શ એટલો જ હોય છે કે તારે સ્વતંત્ર થવું અને દુનિયાની બીજા રાષ્ટ્રોની પેઠે સ્ટોક એક્સ્ચેન્જ અને પાર્લામેન્ટથી સુશોભિત બનવું. પણ સ્ટોક એક્સ્ચેન્જમાં તારા આત્મા વેચાઈ જશે અને પાર્લામેન્ટના રૂઢા બહુવાદમાં તારા આત્મા ફડી જશે. કેટલાકની મહત્વાકાંક્ષા એટલી જ છે કે તારે યુરોપીય રાષ્ટ્રોની નકલ બની જવું અને પણ તારે યુરોપ પાસેથી તેની જૂની પુરાણી મૂર્તિઓ લઈ આવવી અને તારા જૂના પુરાણ દેવા તેને દઈ દેવા.

પણ તારા ચેતન્યનો વિચાર બુદ્ધો જ છે. તે તેને એક દેવી રાષ્ટ્ર બનાવવા માગે છે. તે દેવી રાષ્ટ્રમાં મુસ્લિમોને સ્થાને મહાત્માઓ હશે, ધનવાનોને સ્થાને સંપિઓ હશે, તે ધર્મશાસ્ત્રમાં મધ્યવર્તી મંત્રીગંડળ મહાત્માઓનું મંડળ હશે, તેની ઉપર મનુષ્ય કોટિનું મંડળ હશે, તેની ઉપર ભગવાનની મૂર્તિ, સર્વ પ્રજાઓના સ્વામી રાજશાજેશ્વરનું સિંહાસન રાજનું હશે.

હે ભારતવર્ષ ! આજે બીજાઓ છે નેમ તારે યવાનું નથી. આજે જે રિશતિમાં તું છે તેમ પણ તારે રહેવાનું નથી પણ તું તારી હૃદયશક્તિએ કરેલું પાપ અંદરથી જ ધોઈ નાખજે. આ પાપ હજુ તે અરધું જ બેઝેલું છે અને અરધું જ કપુત કરેલું છે.

કેમકે અત્યારસુધી એમ જ કહેવાય છે કે અસ્પૃશ્યતા અમારું રાષ્ટ્રીય પાપ છે. પણ હું તને કહું હરેક બેદ પાપ છે. અસ્પૃશ્યતા એ જેવું પરિણામ અને લોભ છે એવી સાતિબેદ પાછળ રહેલી હાલની શક્તિ એ જ રાષ્ટ્રીય પાપ છે.

તેથી તારા આ પાપ ધોઈ કાઢયે જ છૂટકો. તારે અધુતા અને એકતા પાછી લાવવી પડશે, પ્રેમ અને વ્યવસ્થાનું સંગીત ફરી પાછું દાખલ કરવું પડશે, ત્યારે જ તું તેનો હૃત ચંદ્ર શકશે; ત્યારે જ સૈલી દર્શિએ તું પ્રેમાળ સંદેશવાહક બની જઈશ. કેમકે વીતી ગયેલા યુગોમાં તેમ જ ભવિષ્યમાં વ્યાવનારા યુગોમાં તારા દેવી સંદેશ એક જ છે; અને તે છે પ્રેમ.

તેથી હે હિન્દ ! હે આત્મવાન પ્રજા ! હવે તારે સ્વતંત્ર થવું હોય તો તે સ્વાયંથી નહિ; તારી સ્વતંત્રતા દ્વેષરહિત હોવી જોઈએ, તો જ તું પ્રેમ કરી શકીશ.

તારે સ્વતંત્ર થવું હોય તો તે બાળવિધાતાએ જેમની સાથે તારી ગાંઠ બાંધી છે તેમનાથી વિખૂટા થવા માટે નહિ, પણ સામર્થ્યના બંધન કરતાં વધારે સમર્થ એવા પ્રેમ બંધનથી તેમની સાથે બંધાઈ રહેવા માટે જ.

વિરોધ કરવામાં નહિ; પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનું અન્તર વધારવા માટે નહિ; પરંતુ તેમને સમીપ લાવવા માટે; તેમને એકબીજાના દોસ્ત બનાવવા માટે, પશ્ચિમના એક જ રાષ્ટ્ર સાથે જોડાઈ જઈને નહિ, પણ સમગ્ર રાષ્ટ્રો સાથે સખધ ગાંધી—સ્વેચ્છાએ સખધ બાંધીને એકત્ર કરવાને માટે જ.

તારે સ્વતંત્ર થવું હોય, તો તારે કોઈ એન્ને તારે રહેવું ન હોય તો તારા કંદેશ એટલે જ હોય કે બધાની જ મેવા તું કરી શકે, બનાવે તું અર્થે શકે. એકની આખા પશ્ચિમની જ દોસ્તી નહિ પણ સમસ્ત પૂર્વની પણ દોસ્તી માટે તારે તારી પોતાની સીમા ઓળખીને બહાર જવાનું છે. પણ તે પોતે યુનામ બની પોતાના લાગે યુનામ બનાવવા માટે લડાઈનો સાજા સજીને નહિ, પણ જોએ સ્વતંત્ર થવા માગે છે તેમના મિત્ર અને મદદગાર તરીકે.

તારે સ્વતંત્ર થવું છે તે કોઈ કાગે કે કોઈ સ્થળે મૃત્યુનું હથેલીમાર થવા માટે નહિ પણ પ્રેમના ફિરસ્તા થવા માટે, આ આદેશ હુનિનામાં પૂરે કરવા માટે, સફળ કરવા માટે

ધ્યાન દાખને સાબળાને અને હુનિયાતુ હુન્ન જોઈ અચુ દાખાને, મહાન્ અન્ધકૃપમયી નીકળતા મહાદુઃખની આ હુનિયા બનેલી છે તે હુનિયાને દિનાસો દેવાનો છે. આ હુનિયા મહાન્ અન્ધકારની, મહાન્ તામસી બનેલી છે તેને પ્રકાશિત કરવાની છે. તલાતનના મહાન્ કોપ અને કહૂતાની આ હુનિયા બનેલી છે, તેમણે સાન્ત્વન કરવાનું છે-તેમની શાન્તિ કરવાની છે જીવોના હુન્નોની જ હુનિયા બનેલી છે નીચેથી આવનાર ઉપરથી ઉત્તરનારને મળી શકે એવું આ હુનિયા એક સકેતસ્થાન છે અને નીચેનો અન્ધાર જેટલો ઉઠે, નીચેનું હુન્ન જેટલું ગભીરું, નીચેનો અત્યાચાર જેટલો ઘોર, તેટલા જ પ્રમાણમાં ઉપરથી આવતરતો પ્રેમ ઈશ્વરી આમ જ સંસાર આવો જુગ જુગ ચાલતો છે કેમકે જેમ જેમ યુગો કૃષ્ણ-કાળા અને બીજા યતા જાય છે તેમ તેમ તેમને માટેના અવનારો પણ તેટલા જ તેજસ્વી અને દરજ્જા હોય છે

આજે આ કલિયુગમાં પાતાળમાંથી એક પ્રચંડ અસુર પ્રકટ્યો છે અત્યાચારુષી નહિ અવતરેલા એવા ધરમ પ્રેમનું આગમન હુનિયાને ગર્હિત કર. હે હિન્દ ! તેની દીપ્તિથી તારે પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે અને જીવલોકનો અને રાષ્ટ્રનો ઉદ્ધાર કર ! પોતા વિશાર.

સ્મરણ જામત રાખો, અને જુઓ, કે શુ થાય છે કે હુ દહું છું તેની તમને ખાત્રી થાય છે, કે નહિ ? અનેક વખતના અનુભવ પછી જાણું આ તમને જાણાવું છું.

x

x

x

x

x

+++ એક વખતે હું હાંસીન કે જતો હતો રસ્તામાં કાનપુરથી આગળ જતાં એક દરે વેચનાર આવ્યો, જેવા કે ગાંધી માફીને જાહેરાત કરીને દવા વેચે છે તેવો. તેની પાસે અર્ધા આનાના દંતમજનની આડ આનાની દિંમતની દવાઓ હતી, તેણે પોતાની પાસેની આ દવાઓની જાહેરાત કરવા માંડી. તેની ભાષા હિંદુસ્તાની હતી અને તે ઘણી મીઠી હતી. વાચાળતા પણ ધની સાંધતી તે એવી રીતે બોલતો હતો, કે તેને સંભળનારો આપજને મન જ થાય અર્થે એક કનાક આ પ્રમાણે અતન બોલ્યો. બે ચાર આનાનું વેચાણ પરિણામમાં થયું, અને તે તરીકે નિયમપ્રમાણે બીજા કામા ગયો.

અર્થે કનાક તે સનત મોટાથી બહુ પરિશ્રમ લેખને મિયારો બોલ્યો તેના પરિણામમાં ચારે આનાનું વેચાણ થયું ચાર આના ના ને પચાસ ટકા નરદો મળતો હતો, એમ ગણીને તો તેને બે આના મળ્યા અને આ મિયારાની મહુ દવા આવી અને મારાથી બેલાક મળ્યું, કે આટલા મધ્ય પરિવર્તને નમરનું અટકો જ ન તો આ તરફ પણ ગાડીઓમાં દવા વેચનાર ફરે છે તમને જેનું મળવા હવે તેમને આ વાર્તાને અનુભવ હશે જ.

ચોડા જ વખત ઉપર તે પ્રમાણે અનિવાર્ય આવના એક માણસ પોતાની પાસેના પુસ્તકોની જાહેરાત કરતો હતો. પુસ્તકોની દિંમત અર્ધા આનાથી ચાર આનાસુધી વધારેમાં વધારે હતી તેણે રથમ તો પુસ્તકોમાં બંધી બારણું કર્યું પછીની દરેકપુસ્તકમાંથી કવિતા ગાવા માની. ઘણી કવિતાઓ ને ગાઈ ગયો, જેમાં સ્વદેશમંત્રી પણ કવિતાઓ હતી આ તેના પરિશ્રમના પરિણામમાં તેને બે ચાર આનાનો વડો થયો. તે પણ ગાડી ઉભી રહી એટલે તરીકે બીજા કામા ગયો.

મને જાણતાં બીજા મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિ આવી જ જણાય છે. અર્થાત્, લોકો બોલેલા કુંગર અને કાકરો કંદર, તેના જેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. છતાં જો કંઈ કુકડો મળે તેનાથી આનંદ પામે છે ! આજે જોઈએ તો મનુષ્યો સત્તારથી સામસુરી પરમેના ઉતારી પરિશ્રમ કરે છે ત્યારે તેમને પરાણે શેડના મળે છે અને વળી તેની સાથે સાચાજુડ કરે તે તો ભૂરી, એક કાપડવાની દુખને જાણે અને કાપડ માગીએ તો એકને ઠેકાણે દસ તાકા બતાવે, બાવ કાચીએ તો એક વાક્યને ગદને દસ વાક્ય બોલે અને જ્યાં વકરો થાય ત્યારે કમાવ તે મહેનતા પ્રમાણમાં પણ કોણ ?

મનુષ્ય ! તું તારી આ નિષ્કૃષ્ટ દયા નથી ? તને તેનું બાન થતું હોય, કે ન થતું હોય, પણ તું તકી કરીને જાણ, કે તું ત્યાં નિષ્કૃષ્ટ ચિત્તે પડ્યો છું. આ શું ? તારે આટલો બધો પ્રયત્ન શો ? તું કુંગર બોલનારો પ્રયત્ન કર છે, અને પરિણામમાં એક ઉદરનેટલું જ ફળ તને મળે છે તેના તું કી વિચાર કરે છે ? તું કોણ છે તેના તે જોઈ શકાય છે ? તે વાચ પોતાનાથી કદી દષ્ટિ કરીને જોયું છે ?

હૃદયના અંશભૂત જો મનુષ્ય ! તારે આટલો બધો બે ચાર આના માટે, કે બે પાંચ રૂપિયા માટે શા માટે પરિશ્રમ કરે? તારી આવી નિષ્કૃષ્ટ દશા શા માટે હોવી થતે ? તું કોણ છે, તેનો તો જરી વિચાર કર તારા મહિમાને તું બાણ, તારા સ્વરૂપને તું જોળખ, અને આ બધું 'ગદાવૈનર', અને આ બધી સાચ જૂઠું તથા બધા પ્રપંચ એની મેળે છુટી જશે.

જો જગતનો સુધારો કરનારાઓ ! તમે આ શી બધી માંધળ બ્યર્થ મચાવી રહ્યા છો ! તમે આ બધો પરિશ્રમ શાને માટે ઉઠાવી રહ્યા છો ? આ બધી કડાકુટની અને બારે પ્રયત્ન અને પરિશ્રમની અને આટલા બધા બોગતી શી જરૂર છે ? તમે મનુષ્યોને તે કોણ છે તેની જોળખ કરાવો, તેમના આત્મસ્વરૂપપ્રતિ તેમની દૃષ્ટિવાગે અને હૃદયના અંશભૂત તેમના મહિમાના તેમની શ્રદ્ધા બગાડ કરો એટલે થયું. તેમના દુઃખમાત્ર સુરોદય થતાં વાદળ અદસ્ય થઈ જાય છે તેમ અદસ્ય થઈ જશે, અને તે સત્ય-સુખની, પૃથ્વી સુખની ઝાંખી કરશે, આટલા બધા ભગીરથ પ્રયત્નની પણ જે સુલભતાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે તેને માટે શી જરૂર છે ?

તમે પોતે પણ આ વસ્તુને ન બાણતા હો તો જગતનો સુધારો કરવાનું જરા રહેવા દેધને તેને બાણો, તેનો સ્વાતુલવ કરો, અને પછી ખીજને બોધ આપો.

આ જ દુઃખમાત્રને દૂર કરવાનો અને સુખમાત્રને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્તમોત્તમ ઉપાય છે. બીજા સઘળા ઉપાયો આના આગળ ઉતરતા અને તુચ્છ છે, એમ નક્કી સમજો.

× × × એક દિવસે એમ મોટરમાં બેસીને ફરવા ગયા હતા. આઠ દશ મનુષ્યોને લેઈને તે ગાડી એટલી તો ઝડપથી ચાલતી હતી કે તે બેઠને આશ્ચર્ય થયાવિના ન રહે. અહો ! તેનામાં કેટલી શક્તિ ? મને તે બેઠને વિચાર આવ્યો, કે જે મનુષ્યની બુદ્ધિ બાવી અદ્ભૂત શોધો કરે છે તે મનુષ્યનામાં કેટલું સામર્થ્ય અને કેટલું જ્ઞાન હોય બેઠને ? જે શક્તિની શોધ જે બુદ્ધિએ બીજા બાહ્ય પદાર્થોમાં કરી છે તેના પોતાનામાં ત્યારે કેટલું સામર્થ્ય હોવું બેઠને ?

હલેવાનું વાદ્યમાં બરાબર સ્પષ્ટ ન થયું હોય તો પુનઃ કહું છું, કે મોટરો જેવી અદ્ભૂત શક્તિવાળી વસ્તુઓની શોધ કરનાર મનુષ્યનામાં કેટલી અદ્ભૂત શક્તિ હોવી બેઠને ? તેનામાં આ મોટર, રેલ્વે, એરોપ્લેન, તાર વગેરે કરતાં પણ અદ્ભૂત શક્તિ થતે છે.

આ મન કે જે રેલ્વેગાડી, તાર, આગબોટ એરોપ્લેન વગેરેની અદ્ભૂત શોધો કરી શકે છે, તેની પોતાની જો શોધ કરવામાં આવે, તો તેમાં આ સર્વથી પણ અડીઆતી અને અદ્ભૂત શક્તિ રહેતી છે, એમ જ જાણાવિના ન જ રહે આ મનની શક્તિ આગળ જગતની બીજી બધી શક્તિઓ જોણું પડે છે મનનું સામર્થ્ય અપાર છે, અને અસાધારણ છે આ સામર્થ્યના ચર્મત્કારો મહા અદ્ભૂત અને આશ્ચર્યજનક છે આપણને તેની કદરના પણ આવી શકે તેમ નથી હવે ભૌતિક શોધોના પરિણામમાં શોધકો આ મનપ્રતિ જ વળશે જો, કે ભૌતિક શોધોના પણ પાર આવે તેમ નથી તો પણ શોધકોને હવે આ ભૌતિક શોધો અને ભૌતિક સામર્થ્યથી વધારે મોટાં સામર્થ્યોની કળા થશે અને તદર્થ તે બાંધર મનના પ્રદેશને જ ગોધડો

સંયમ એ મનના સામર્થ્યોતિ બળત્વ કરનાર અપૂર્વ સાધન છે. જેણે મનનાં અદ્-
શુન સામર્થ્યોતિ અનુભવ કરેલો હોય તેમણે સંયમને સાધવો. સંયમવડે આ વિશ્વને વણ
વર્તાવવાપર્યંતનાં મહા અદ્ભુત સામર્થ્યો બળત્વ થાય છે.

×

×

×

×

+

× × × માટે એક નાના બાળકને દુધ પાણું પડે છે. સવારે બપોરે તથા સાંજે
તેને દુધની જરૂર પડે છે. તે સવારમાં વહેણે હોતે તે વખતે તેને દુધ પીવા બોલ્યો છીએ.
રાત્રે પણ તે વચ્ચે જાગે ત્યારે તેને દુધ પીવાની જરૂર પડે છે. જેથી અમારે તે હોતે તે
પહેલાં તેને માટે દુધ લાવીને ગરમ કરીને નૈવાર રાખવું પડે છે. રાત્રે પણ તેને માટે અમારે
દુધ લાવીને રાખી રાખવું પડે છે તેને માટે રાત્રે દુધ નાખ્યું હોય, અને કોઈ મેમાન આવી
ચકે અને તે દુધ વપરાય બાકી તેને મટે રાત્રે નવ દસવાગે પણ બજારમાંથી દુધ
લાવવું પડે છે તે બેઝિયાર અમાન છે. તેન પોતાને માટે શું બોધશે તેની ચિંતા કરવાની
તેને જરૂર નથી તેને પોતાના માતપિતામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, કે તે પોતાને જે સમયે જેની
જરૂર હશે તે સમયે તે આપશે જ. આથી તે માર્તાપ્રતાના અંકમાં નિશ્ચિંત અને નિર્ભયપણે
રહે છે.

પ્રિયવાચક ! તું તારા અંતરમાં દષ્ટિ કરીને જો, કે આવી બાળકજેવી શ્રદ્ધા તારામાં
છે કે ? પરમેશ્વરપિતામાં તને આવી શ્રદ્ધા છે ખરી ?

મનુષ્યને લાય, ચિંતા સંકાય, દરિદ્રતા વગેરે અનેક દુઃખો હોવામાં ખરું કારણ,
તેની ઇશ્વરમાં આ વિશ્વના ચાલક પાલક પરમાત્મામાં અશ્રદ્ધા એ જ કારણ છે. જો મનુષ્યને
પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા હોય તો આ બધાં દુઃખો તેને ક્યાંય હોય ?

આ વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર તથા તેનો નિર્વાક કરનાર આ વિશ્વંભર પરમાત્મા-
એ તમારામાં એક શ્રદ્ધા ન હોવાથી જ અનેક રીતે દુઃખી થઈએ છીએ. એ અમને
પોતાને બાળક કરતા મોટા, અને સુદૃઢવાળા માનીએ છીએ છતાં બાળકની શ્રદ્ધાનો
અંતર પશુ અમારામાં નથી. અને આ પ્રમાણે આપના વિષે અમારી શ્રદ્ધા નહિ હોવાથી
જ અમે રાત્રિદિવસ લાય, ચિંતા, વગેરેનો અનુભવ કરીએ છીએ

આપ પ્રભુએ અમારે માટે જ આ વિપુલ પૃથ્વી રચી છે, પણ અમને રહેવાને ઘર
મળતું નથી; આપ દયાલુ અમારે આવને જોઈને ધાન્ય બોધ્યે તેના કરતાં હજારોગણ
ધાન્ય ઉત્પન્ન કરેા છે, છતાં અમને અન્ન વસ્ત્રનાં કાંઈ પડે છે, અને તેને માટે અમારે
જીવંતોડ મહેનત કરવી પડે છે; આપે આ જગતમાં સેતુ, રૂપ, હીરા, માણિક, મોતી આદિ
અનેક મુલ્યવાન પદાર્થો ઉત્પન્ન કર્યા છે પણ અમને તો એક કોડી મળતી નથી. જેમને
મળે છે તે બીયારા રાત્રિદિવસ પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે; અને તે છતાં તે અન્ન વસ્ત્ર,
રૂપેયા, તથા હીરામાણિક આદિ પદાર્થો જતા તો નહિ રહે, તેને માટે તે પદાર્થોનું રક્ષણ
કરવાની તેને પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ જ ચિંતા તથા પરિશ્રમ સેવી રહ્યા છે. આ બધો પરિશ્રમ
આપના વિષે શ્રદ્ધા નહિ હોવાનો જ છે. તો હે ! પ્રત્યક્ષિતા ! અમને આપના વિષે આ બાળકો
જેવી શ્રદ્ધા આપો, કે જેથી અમે સર્વ સમયમાં પૂર્ણ નિર્ભય રહીએ; વળી તેની સાથે
આપની ભક્તિ પણ આપવા કૃપા કરશો, કે જેથી અમે આપની ભક્તિ કરતાં અમારો કાળ
ગીતાવીએ અને પરિશ્રમે આપના પદને પામીએ.

સવારમાં કરવાનાં કાર્યો સવારમાં જ કરો.

સવારમાં કરવાનાં કાર્યો

સવારમાં કરવાનાં કાર્યો કરવા એ ઉત્તમ છે, તેના તમે વિચાર કર્યો છે ? અને જો તમે વિચાર કર્યો હશે તો તમે જાણતા હશો જ, કે અમુક અમુક

કાર્યો સવારમાં કરવા ઉત્તમ છે. દાખલ કે તે મનને તે કાર્ય કરવાથી મનમ ઝોડો જાય છે, આપણને શ્રમ ઝોડો પડે છે, તથા કાર્ય ઉત્તમ થાય છે. તો આપણે સવારમાં કરવાના કાર્યો પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીએ, કે તે કયા કયા છે. આ કાર્યો પ્રતિ દૃષ્ટિ કરતા જણાય છે, કે દત્તવા-વન, સૌચ, સ્નાન વ્યાયામ, વિદ્યાભ્યાસ, દેવપૂજા, સંધ્યાવંદન, ધ્યાન, પ્રાણાયામ વગેરે યોગનાં સાધનો સાધવા, વાંચન, તથા લેખક હોય તેમણે લેખ લખના, ગૌરે આ સવળાં કાર્યો જ સવારમાં કરવામાં આવે છે, તો તેથી વધુ લાભ થાય છે હવે આ તથા કાર્યો તો એક અનુબંધી સવારમાં જ બની શકે પણ વધુ ખર્ચ તો જરૂર પડી શકે જ. તેમાં વાતચીત એવી રાખે, કે જેને જે પ્રધાન વ્યાપાર વા વંચો હોય તે તેમાં સવારનો વખતે વખત રોકે, અને બીજા ઉપર જણાવ્યા તે કાર્યોમાં ઝોડો વખત રોકે નેમ, કે વિદ્યાર્થી હોય તો દેવપૂજા વગેરેમાં ઝોડો સમય રોકે, અને વિદ્યાભ્યાસમાં વધારે વખત રોકે, ઉત્તરાવસ્થાએ પહોંચેલા અનુબંધી અથવા વ્યવહારમાં જેમને અનુકૂળ છે તેવા અનુબંધી બને સવારનો વખત વખત દેવપૂજા મંથનનું ધ્યાન, સમન્વય ચિંતનના ગાળે અને બીજી ક્રિયાઓમાં પોતાનો સમય ઝોડો રોકે, જેણે આવી પુણ્ય ક્રિયાઓને પોતાનો પ્રધાન ક્ષેત્ર ન માન્યો હોય તેવા લેખકો સવારમાં પોતાનો વખત વખતમાં રોકે અને બીજાં કાર્યોમાં ઝોડો વખત રોકે.

પણ મનુષ્યો ધારે તો આગોત્રી ઘણી ખરી ક્રિયાઓને સવારમાં કરી શકે છે, અને આ પ્રમાણે જે સવારમાં આવી ક્રિયાઓ કરી લે છે, તેમને દિવસમાં પડી કામની દોડાદોડ કરવી પડતી નથી, તથા અઘળાનું પડતું નથી, પણ ક્ષાંતિથી તે પોતાનું જીવન ચલાવે છે.

આ બધી ક્રિયાઓ કરવામાં કેટલો સમય જાય તે આપણે જોઈએ. દાનજી સૌચ અને સ્નાનમાં અર્ધા કલાક. વ્યાયામમાં અર્ધા કલાકથી એક કલાક. અને સંધ્યાવંદન, દેવપૂજા, જપ, પ્રાણાયામ, ધ્યાન વગેરે ક્રિયાઓમાં પણ કલાક વિદ્યાર્થી હોય તો આ તથા કલાકમાંથી એકાદ કલાક તેમાં ગાળા બીજા જે દલાક પોતાનો અભ્યાસ કરવામાં ગાળે. આ પ્રમાણે સાડાચાર કલાક જાય છે હવે જો આપણે ચાર વાગે દીએ તો સાડાચાર વાગે આ સઘળા ક્રિયાઓ આપણે કરી શકીએ છીએ, અને સાડાચાર પડો પણ દશ વાગ્યાપછીના વખતે આપણને શુંકાર્ય માટે અથવા બીજા કામ કરવાને મળી શકે છે ત્યાર પછી જમીને આપણે મધે આપણે લાખી છીએ છીએ.

સતારમાં વહેના ઠંડા થી દરખતમાં ધર્મ વહે છે તેમ, “રાત્રે વહેના જે સપ્ત વહેવા જે વીર, બળ સુદ્ધિ યદુ ધન વૈ ગુણમાં રહે તમિર,” એ કહેના પ્રમાણે ખરખર બળ સુદ્ધિ અને ધન એ નહોતું વસ્તુઓ વગેરે છે સતારમાં મ્યોદ્ય પૂરે ઉડાચી આયુઃ તથા આરોગ્યની અવસ્થા કમીને કદિ થય છે તેનાં સતારમ ઉગી રોગ્ય સ્નાનથી પરવારી ને જે સંજ્ઞાવંદન, જપ પ્રાણુધામ, જ્ઞાન વગેરે કરે છે તેમનું આરોગ્ય, આયુઃ, બળ તથા સુદ્ધિ જરૂર વૃદ્ધિ પામે છે.

સેવારમાં કરવાનેવા આ મનોબલ છે, અને તે મોઘમાં મોઝા આક સાડાઆકમુધીમાં
ચૂં જવાં બે-એ કારણ કે તેને માટે આ જ સમય ઉત્તમ છે, પછી બીજા વખતમાં તમે
આ કાર્ય કરો, તોમા તેટલો આનંદ નથી તથા તેટલાં સારાં તે કર્યાં નથી. અને નિત્ય
વધારે વડેના નહિ, પણ ચાર વાગે હકતાર મુખ્ય આ સર્વ કાર્યોને સેવારમાં નિશ્ચિતી
કરી શકે છે.

તમે પૂછો, કે જો દીએ નોખે, સ ક પાને કીએ નો કેમ, તો હુ કહુ છું, કે આ બધા ખોટા મહાતા છે. જેને પ્રાપ્ત વરદાને ઉત્તમ પ્રાર્થના રીતે સાધે છે, જેને આનંદમય સુખી જીવન ગાળ્યું છે, અને જેને આ દુરંદ ભરમાયરને આ જ જન્મમાં તરી જવો છે, તેણે તો સંચારમાં વહેના ઉડ્યું જ નોંડ્યું તેણે મોડામાં મોડા ચાર વાગે પધારીતો ત્યાગ કર્યો જ નોંડ્યો.

નથી ચાર અથવા હથેલી ચાર છ સાત કલામની ઉંચ જોડા નથી. કદાચ ચાર કલામની ઉંચથી આપણે ન ચનારી શીએ, પણ હથે સાત કલામની ઉંચથી તો આપણે ખરી રીતે ચનારી શીએ તેમ જોએ. આથી વધારે જે ઉંચે છે, તે પોતાના અમૂલ્ય દેવને દુર્નિમ માનવ છતાં વાચ જોઈ નાખે છે અને આ બધા તરનાની મનેની મહા અમૂલ્ય તમની પ્રમાણથી હરેલા કરે છે.

આરભમાં દ્વાય તમરે ચાર વારે હરુ હકિન જાણુ હોય તો દિવસે એકદ
 દસા નિશ્ચિતિ લેવાનો અભ્યાસ રામે તમે કહ્યો, - દિવસે સુતુ એ તો વેદ-શાસ્ત્રના
 નિયમપ્રમાણે આરંગે આકુતી લાગી કરનાર છે હા, તે વાન સત્ય છે. પણ આપણે કદ
 તે પ્રમાણે રાજ બપોરે સુતાને અભ્યાસ પાડવાનો નથી પણ આતો ન હુટકે વિશ્વતિ લેવા
 માટે જ તે પ્રમાણે કરનાર છે એટલે તેનો અસ્યક નથી. પડી ધીમે ધીમે નપોરે સુવાની
 ટેવ કાઢી નાખવી અથવા ચાર વારે આપણે પડના હોતએ અને દ્વાય નપોરે વિશ્વતિ
 લેવાની નિશ્ચ જરૂર પડે તો પણ તેની અસ્યક નથી, તેનાથી હાનિ નથી.

આપણને વિને કામ કરતા આવડતુ નથી તેથી સાંજ પડે આપણે યાત્રાને લોચ
યજી જઈએ છીએ, અરે વનાર ઉર સેવાની જરૂર પડે છે,
ને આપણને મામ કરતા જ રહે તો આજે વિનમ મામ કરવા બતા આપણને
પરિશ્રમ પડતો નથી અને સાંજ પડે આજે યાત્રાને લોચ યજી જતા નથી અને વનારે જવની
આપણને જરૂર પડતી નથી. કેવી રીતે મામ કરકું, અથવા કામ કરવાની કળા, એ સર્વધર્મ
આપણે આપણી જી. સેવમાં જણાવીશું.

નિકા ઝોઘી કરનારે આહાર સાદો અને અથ્ય કરવાની જરૂર છે, અને તે છતાં ન થય શકે તો રાત્રે તો જરૂર અથ્ય આહાર કરવો જોઈએ દિવસે બને સારી રીતે જમી રાત્રે આહાર અથ્ય સેવાથી ઉંપ વધારે આવતી નથી અને ધાર્યાપ્રમાણે ઉડી શકાય છે વહેના ઉડનાનો બગવાન નિશ્ચય તો હોવો જ જોઈએ આહાર અને નિકા વધાર્યાં વધે છે, એ વાર્તા ઝોઘી નથી અને તેમા આપણે પોતાનો જ અનુભવ પ્રમાણગ્રૂત છે જેથી બીજાના પ્રમાણની જરૂર નથી

જેમને પારમાર્થિક સાધનો કદાચ ન સાધ્યાં હોય, તેમણે પણ જીવનના આનંદ ની ખાતર પણ ચાર વાગે વહેના ઉડવું જોઈએ. વહેવા ઉડીને ખુદની કામમા રોચરવાનની પરવારીને પ્રીતિ આવવું. પછી આરીને વાચવું, કે કોઈ અભ્યાસ કરવો હોય તો તે કરવો

હાલના આપણા જીવનમાં આનંદ જ નથી. આ આપણું જીવન જીવન જ નથી. કહેા, કે મૃતપ્રાય પ્રમાદથીત અને દિસાહ, તથા ચેતનમરહિત જીવન છે. આપણે સારૂ ખાઈએ છીએ, સારૂં પહેરીએ છીએ, પૈસા કમાઈએ છીએ, અને મધુએ કરીએ છીએ, પણ જીવનનો જે આનંદ તે આપણને મળતો નથી, જીવવાના જે આનંદ તે આપણે અનુભવના નથી.

આ જીવનનો આનંદ તમારે લેવો હોય તો ચાર વાગે જરૂર ઉડો, તમે સવાચારે કહેશો તો હું ના કહીશ બરાબર ચાર વાગે ઉડો. અને દાતથુ, શેત્ય, અને રતાત એ ક્રિયા બીજા દબર દામ મુકીને પ્રથમ કરો. નિત્ય આગ્રહથી કરો, એક પણ દિવસ પડવા વિના કરો. જીવનપર્યંત કરો. પછી વ્યાયામ અને પછી સંધ્યાવંદન કરીને ત્રણ કલાક જપ, પ્રાણાયામ, ધ્યાન, વગેરેમાં ગાળો. જેમને આ મધુ નકામું જણાય તે વાંચે કે, બીજું શેગ્ગ જણાય તે કરે, પણ આટલાથી જ તેના જીવનનો આનંદ કેળે હોય છે તે જણાશે

આગ્રહથી ત્રણ વર્ષ આ પ્રમાણે કરો તેટલું નહિ તો ત્રણ માસ અને તેમાં કેવો આનંદ હોય છે, તે જોવા માટે એક મહિનો પણ આગ્રહથી એક પણ દિવસ ન પડે તેવી રીતે કરી જુઓ અને તમને તેમાં જોવો અપૂર્વ આનંદ થશે કે પછી તમે તે ક્રિયાઓને કદી પણ છોડશો નહિ.

જે સાધક, કે પરમાર્થને માધવા ઇચ્છનાર મનુષ્ય આ પ્રમાણે ચાર વાગે નિત્ય વહેવો ઉડીને ત્રણ કલાક સાધના તો અથવા પારમાર્થિક ક્રિયામા ચાંતિથી નિવૃત્તમાં ગાળે છે તે આ જીવનમાં અત્યંત સુખી વવાની સાથે આ એક જ જન્મમાં આ દુસ્તર સંસારસિંધુને જરૂર તરી જાય છે. જે મારા આ વચનમાં તમને અદા ન પ્રકટતી હોય તો હું તમને તમારી ઇચ્છા દોષ. તો રજાપના કામળકેપર લખી આપુ છું કે તમે જે રાજ ચાર વાગે ઉડીને સવારમાં એક પ્રદર આ સાધનો સાધો છો, તો આ જ જન્મમાં તમે કૃત-કૃસ થઈ રહો છો. માટે આ જ અમૂલ્ય મનુષ્ય દેહમાં કરવાયોગ્ય કર્મો કરીને આ સંસારસાગરને તરી જઈને કૃતાર્થ થવા ઇચ્છતા હો તો રાજ ચાર વાગે આગ્રહથી ઉડો અને બરાબર એક પ્રદર એક દે નહી કલાક આ ૥ પુણ ક્રિયાઓમા ચાંતિયા અને પૂર્ણ નિવૃત્તિથી ગાળો.

તમારે તમારો વ્યવહાર ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરવો હોય તો ચાર વાગે વહેના ઉઠો, તમારે તમારો પરમાર્થ સિદ્ધ કરવો હોય તો ચાર વાગે ઉઠો, અને આ બન્ને તમારે સિદ્ધ કરવા હોય તોપણ ચાર વાગે ઉઠો. ચાર વાગે ઉઠનાર અને ઉપરમાણે જીવન ગાળનાર વ્યવહાર પરમાર્થ ઉભયને ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરે છે.

પ્રાતઃકાળના સુચ વિવેકી અને દુષ્ક્રિયાત્મક તરીને સર્વોદ્દૃષ્ટ મોક્ષસુખને અથવા જીવનુક્તિને પ્રાપ્ત કરના ઇચ્છનાર સદ્વિચારિનાથી વાચ્યો. આ લેખ વાંચીને તમારામાંથી એકેએકે એક પણ અપવાદવિના મને લખો કે તમે આ પ્રમાણે કરો છો, તમે આ પ્રમાણે નહીં. આશ્ચર્યથી તમારા જીવનમાં કમદાખલ ક્યોં છે તમે મને ગમે તેટલા રૂપૈના આપો તેથી મને જોટલો આનંદ નહિં ચાપ તેના કરતા હજારગુણ આનંદ મને તમે આ પ્રમાણે જીવન ગાળી રહો છો, એ જાણીને થશે માટે આ લેખ વાંચીને આભથી જ પ્રતિજ્ઞા કરો, દંડ, અને દંડતમ પ્રતિજ્ઞા કરો, કે ચાર વાગે ઉઠે ઉપર જીવ્યાપ્રમાણે ક્રિયાઓ તમે નિત્ય કરશો.

તમે પચીસ વર્ષના યુવાન હો. પચાસ વર્ષના ઉત્તરાવસ્થા પહોંચેલા હો, કે એંશી વર્ષના વૃદ્ધ હો, પણ હું તમને મર્વને આશ્ચર્યથી નિત્ય ચાર વાગે ઉઠીને આ પ્રમાણે જીવન ગાળવા આશ્ચર્યથી કહું છું. એમ વચનો મગવ નથી, એમ તો ઇચ્છાને જ માન પ્રશ્ન છે વધારે નહિ તો એક ગદિનો આશ્ચર્યથી આ પ્રમાણે જીવન ગાળી જુઓ, અને હું કહું છું તેવો તમારો આનંદ આરે છે, કે નહિ તેની ખાતરી કરી જુઓ.

ચાર વાગે તો બહુ વહેલું, એટલા વહેના તો નથી ઉઠાતું, આવાં બાવાં ખોટા બહાનાં ન કાઢશો આ બધા ખોટાં બહાનાં છે, એકું જાણું છું. ઉંધ પૂરી થતી નથી, ઉંધ પૂરી થવી જોઈએ, તેથી થરીર મગડે છે, એ પ્રમાણે પણ મિથ્યા વચનો ન બોનતા એ બહુ ખોટું છે, આમતું કહ જ ચાર વાગે જઠરાય થતું નથી. તમે આ સંબંધમાં ખોટા વિચાર સેવ્યા હોય, અને ઉધા નિશ્ચય બાધ્યા હોય તો તે સર્વનો ત્યાગ કરો અને સુખપૂર્વક ચાર વાગે ઉઠી શકાય છે, એવા નિશ્ચયને સેવો.

હીક તમારે જ્ય જ્ય આ લેખ વાંચીને એકેએક એક પણ અપવાદવિના સર્વ આ પ્રમાણે ચાર વાગે ઉઠીને તમે મનુષ્યને સૌને તેવા અને મનુષ્યે કરવાયોગ્ય કર્તવ્યને કરો છો, એમ જણાવી મારા આનંદમાં અત્યંત વૃદ્ધિ કરશે જ.

રાજયોગ



(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૨ ના ૫૪૬ પૃષ્ઠ થી)



વા સ્થાનસંબંધમાં એક વિશેષ સૂચના પશ્ચ કરવાની હોવાથી પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે તેા ધરતી યોગ્ય જણાય છે. તે એ, કે આવા યોગસાધનાને માટે નક્કી કરેલા સ્થાનમાં ધીમ્ન મનુષ્યોના પ્રવેશ ન હોવા જોઈએ, બીજા મનુષ્યો આવે તેમને ધીમ્ન સ્થાનમાં બેસ કરવા જોઈએ ધરનાં સ્ત્રીપુત્રાદિને પશ્ચ આ સ્થાનમાં બેસવા ઉડવા દેવાં ન જોઈએ. માત્ર આ સાધકે જ આ સ્થાનમાં સ્થિત રહેવું, બીજા કોઈને તે સ્થાનમાં સુવા દેવું નહિ આ સ્થાનના વાતાવરણને હમેશા પવિત્ર રાખવું. તેમાં પેદા પડે તે સ્થાનમાં જોઈએ. વખત રિયતિ રહે તે સમયમાં પવિત્ર વિચારોને જ સેવવા યોગનાં સાધનો સંબંધી જ તે સ્થાનમાં વિચાર કરવા, તથા એવા પરમાર્થવિષયને લગતાં જ પુસ્તકો તે સ્થાનમાં વાંચવા હોય તેા વાંચવાં.

આવા સ્થાનનો મહિમા ઘણો ટોચ છે. આનુ સ્થાન યોગસાધનામાં આપણને ધણુ ઉપકારક થાય છે, અને આપણા અભ્યાસમાં સાધાર્ણ કરનાર થઈ રહે છે, આવા સ્થાનમાં રહીને સાધન કરનાર પોતાની પ્રગતિ વિશેષ કરી શકે છે, આવા સ્થાનમાં પ્રવેશના જ ચિત્તની પ્રમંદતા પ્રકટે છે. કામકોષાદિ વિકારો દમાય છે, સાધન સાધનાનો તિસાદ જાણાય છે, તથા પ્રમાદ, ગ્નાનિ, નિરુત્સાહ જડતા, વગેરે સહજ દૂર થઈ રહે છે, અને ઉત્તર-વેત્તર આસન પ્રાપ્તિવામદિ અગ્રી સાધનામાં પ્રીતિ પ્રકટે છે તથા અધિક સમય તે સાધનાની વૃત્તિ થાય છે.

આસનમાં સાધકે પોતાને બેસવા માટે કયુ આસન વાપરવુ પેતા પશ્ચ સમાવેશ/થઈ જાય છે મૃગચર્મ, દર્મામન ગરમ ઉનનું આસન વગેરે પવિત્ર વસ્તુઓ અમનમાં લેવી યોગ્ય ગણી છે. આસન એટલાં દૃઢિત ન હોવાં જોઈએ કે બેસતાં ત્રાસ થાય. તેના ઉપર બેસતાં સુખ ઉપજે એવી રીતે દર્ભાસિત મૃગચર્મ, અને ઉનનું કે સુતરનું આસન પાથરીને સ્વરચ થઈને તેના ઉપર સાધકે બેસવુ જની શકે તેમજે મૃગચર્મ નેમેળવણુ અને તેનું આસન કરવું, એવું યોગવિદ્યાના ધણુ અયોમા દહેણુ નેવામા આવે છે કારણુ કે મૃગચર્મનું આસન યોગસિદ્ધિમાં ઉપકારક છે, એમ માનવામાં આવે છે.

હવે આસન એટલે કેવી રીતે બેસવું તે સંબંધનો વિચાર કરવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી પાતંજલ યોગસૂત્રમાં સ્થિરસુલભામનમ્-એ પ્રમાણે આસનુ સ્વરૂપ કલું છે એટલે જે સ્થિરતા અને સુખ ઉપજાવનાર હોય તે યોગના અગરૂપ આસન સમજવું આ સૂત્રનો એ અર્થ છે કે જે સ્થિરતાને પ્રકટ કરનાર હોય, તથા તેની સાથે જે સુખને ઉપજાવનાર હોય, તેવું આસન કરવુ. યોગનો અર્થ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો એ છે. ધણુ મનુષ્યો માને છે કે આસનની યોગમાં દંઈ વિશેષ અગત્ય નથી તે તેા માત્ર હઠયોગીને માટે જ છે

પણ આ તેમની જાણ છે આ પ્રમાણે માનનાર સાધક આસનની ઉપેક્ષા કરે છે અને આજે જ તે અર્ધો કલાક પણ સ્થિરતાથી એક આસને બેસી શકે છે. તે કહે છે કે ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ યોગના પ્રધાન અંગ છે અને તેની સિદ્ધિ થાય અથવા તો સધાન એટલે યુગ્મ આસન એ તો યોગનું બાહ્ય અંગ છે અને તે ન સવાય તોપણ અવ્યય નથી.

આ પ્રમાણે કહેનારને જોઈએ છીએ તો જણાય છે કે તે યોગમાં આજે જ આગળ વધેલા હોય છે અને ધારણા ધ્યાનની જ તેમણે સિદ્ધિ કરી હોતી નથી તો સમાધિની તો સાદા તે ક્યાંથી જ કરે ?

જો યોગમાં આસનની જરૂર ન હોત તો તે વિદ્યાના યાતાઓ તેની ગણના તેના અંગમાં કરત નહિ પરંતુ તેની ગણના આ અંગમાં કરેલી જોવામાં આવે છે તે દર્શાવે છે કે તેની જરૂર છે. આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે યમનિયમની ઉપેક્ષા કરનાર જેમ યોગમાં આગળ વધી શકતા નથી તેમ આસનની ઉપેક્ષા કરનાર પણ આગળ વધી શકતા નથી.

શરીર અને મનનો નિકટનો સંબંધ છે, એ આજે સહ કોઈ જાણે છે. શરીરની સ્થિરતા થતાં મનની સ્થિરતા થાય છે, અને મનની સ્થિરતા થતાં શરીરની સ્થિરતા થાય છે. આ બન્નેને પરસ્પર સંબંધ છે. જેથી મનની સ્થિરતા અર્થે પ્રથમ શરીરની સ્થિરતા પણ પ્રાપ્ત થાય છે. એક સ્થાનમાં અર્ધો કલાક જોડવો સમય પણ શ્રાનિથી બેસી ન શકનાર મનની સ્થિરતા કેવી રીતે કરી શકે ! વળી મનની સ્થિરતા સાધી એ સદા જ નથી તે શરીરની સ્થિરતા કરતાં પણ અધિક કઠિન છે, સ્થૂંચ એવા શરીરની સ્થિરતાને જો સાધી શકતા નથી તે મુદ્ધમ એવા મનની સ્થિરતાને કેવી રીતે સાધી શકે ?

આસનની જોડે સ્થિરતા સાધી નથી એવો સાધક આગળનાં અંગો સાધવા બંધ છે તો તેની કૃતિ વાર વાર તેના શરીરપ્રતિ બંધ છે અને આ પ્રમાણે તેના કૃતિ વાર વાર શરીરપ્રતિ જતી હોવાથી તે ચિત્તસ્થિતિને અથવા ચિત્તનિરોધને સાધી શકતો નથી. શરીરની અસ્થિરતા અથવા અચલતા એ યોગમાં વિધિ કરનાર છે, અને ચિત્તસ્થિતિ એ ઉપદેશક છે, જેથી સાધકે તે પ્રાપ્ત થાય છે.

વળી શરીરને અને મનને જેમ નિકટનો સંબંધ છે તેમ મનને અને પ્રાણને પણ નિકટનો સંબંધ છે. જો પ્રાણ ચલ હોય છે તો મન પણ ચલ રહે છે, અને મન ચલ હોય છે તો પ્રાણ પણ ચલ રહે છે; અને તે જ પ્રમાણે જો પ્રાણ સ્થિર થાય છે તો મન સ્થિર થાય છે.

યોગમાં ચિત્તનિરોધ અને તે દ્વારા સમાધિ એ પ્રાપ્ત થાય છે. આસન પછીનું અંગ પ્રાણાયામ છે. હવે આ પ્રાણાયામ ત્યારે જ થઈ શકે છે, કે જ્યારે આસનની સિદ્ધિ થઈ હોય છે. જો આસન સ્થિર થયેલું નથી હોતું તો પ્રાણાયામની સિદ્ધિ થતી નથી તથા પ્રાણાયામમાં પ્રગતિ થતી નથી. પ્રાણાયામ એ ચિત્તનિરોધ અથવા ચિત્તસંયમમાં અતિ ઉપયોગી અથવા ઉપદેશક છે. વળી પ્રાણાયામના મહદ્દ લાભો છે, જેનું વર્ણન આપણે તે અંગમાં કરીશું. આ પ્રાણાયામ આસનની સ્થિરતા વિના થતો નથી, જેથી આસનની સ્થિરતા પ્રથમ જોઈએ છે.

યોગનું પ્રધાન ધ્યેય અથવા મુખ્ય ઉદ્દેશ સમાધિ છે, અને જે સમાધિ કરી શકતા હોય તેમને માટે અન્ય સાધનોની જરૂર નથી. પણ જે સમાધિ ન કરી શકતા હોય તેમણે પૂર્વ પૂર્વ સાધનો અથવા અંગો સાધવાં એકએ. જેમનાથી સમાધિ ન થતી હોય તેમણે ધ્યાનને સાધવું, ધ્યાન પણ જેમનાથી ન થઈ શકે તેમણે ધારણાને સાધવી; ધારણા પણ જેમનાથી ન અને તેણે પ્રાણાયામ કરવા, પ્રાણાયામ જેમનાથી ન થાય તેમણે આસન સ્થિર કરવું. આ પ્રમાણે યોગના સાતે અંગો તેના આશ્રા અંગરૂપ સમાધિની સિદ્ધિ કરાવી સાધકને કૃતકૃત્ય કરનાર છે, જેથી તે સર્વ કૃપમારુ છે અને હિનકર છે. માટે આ આઠે અંગમાંથી કેાઈ પણ અંગની સાધકે ઉપેક્ષા કર્તવ્ય નથી. તે છતાં જે ઉપેક્ષા કરે છે તે યોગને સિદ્ધ કરી શકતા નથી.

જે વૃત્તિની સ્થિરતાને પ્રકટારનાર હોય તે તથા જે સુખદ હોય તે આસન છે. અમુક આસને બેસવાથી શરીરની અદરના અવયવો જેવાં કે તેની અંદર રહેલાં અંગો, નાડીઓ વગેરેમાં અમુક પ્રકારનો ફેરાર થાય છે અને તેની સૂક્ષ્મ અસર મગજ ઉપર થાય છે અને તેની અસર ચિત્ત ઉપર થાય છે અને તે પશ્ચિમને તેને સ્થિર કરે છે. જે લોકો કહે છે કે શરીરને અને ચિત્તને શું સંબંધ છે તે જાનવા નથી કે એકની અસર બીજા ઉપર કેવી થાય છે.

શું આપણો એ નિત્યનો અનુભવ નથી કે આપણને પ્રવાસમાં જતાં સ્થિરતાથી તથા મુખથી બેસવાનું મળતું નથી તો વૃત્તિમાં કંઈ એવું પણ નથી, અને જ્યારે આપણને સ્થિરતાથી બેસવાનું મળે છે, ત્યારે જ આપણને ચિત્તમાં સ્વસ્થતા પ્રકટે છે ? તે જ પ્રમાણે સ્વસ્થ, શરીરે મુખ ઉપર જે તેવી રીતે બેસવાથી વૃત્તિમાં આપણને સ્વાભાવિક રીતે જ સ્વસ્થતા પ્રકટે છે.

જેમનો દેહાબ્યાસ છુટી ગયો છે, એવા જીવનમુક્ત પુરુષવરો જ શરીરથી પોતાની વૃત્તિને પર રાખી શકે છે. તેમના વિનાના અન્ય સર્વને ધીરરતા ધર્મો સાચવવાની જરૂર છે, અને આ લોકો જે શરીરના નિષ્ઠો સાચવતા નથી તો તે આગળ વધી શકતા નથી. યોગમત્તવિદોએ કેવી રીતે શરીરથી પર વૃત્તિ સહ જઈ શકાય અને ચિત્તનિરોધધારા કેવી રીતે આત્મામાં સમાવિષ્ટપૂર્વક ગિયનિ કરી શકાય તદર્થે સ્તમ પ્રકારના ક્રમપૂર્વક યોગના અંગોની રચના કરેલી જેવામાં આને છે.

જે આસનમાં એકની સ્થિરતા હોય પણ જેમાં મુખ ન ઉપજતું હોય તે આસન નથી, જેથી સ્થિરતાની માથે મુખ સખ્દની પવ યોગના કરેલી છે.

આ કેાણે કેાઈનિ ચાંદા થશે, કે ત્યારે મુત્તા મુત્તા મુખ ઉપજતું હોય તો તે આનન્દ કરીને યોગ સાધવામાં કંઈ અડચણ છે ? હા. હા. સર્તા યોગ ન સાધી શકાય કારણ કે અવનરૂપ સ્થિતિ યોગને અવરૂપ નથી. યોગમાં પ્રાણાયામ કરવાના હોવાથી તે મુત્તા મુત્તા થઈ શકતા નથી વગી તે મુખપૂર્વ જન્યા છે, પણ તે સ્થિતિ અરૂપ મમયમાં નિદ્રાને પ્રકટાવે છે, જેથી પણ તે દાનિશરક છે એવું એ કંઈ અવરૂપ સ્થિતિ નથી. સમ એ તો યોગની વિઘાવક સ્થિતિ છે, અને અવનથી અવરૂપ સ્થિતિ સરજ પ્રકટે છે, જેથી અવન એ કેાઈ જમ્ રીતે હિનકર નથી.

એમ કહેવાય છે કે જેટલા મનુષ્યો છે તેટલા જગતમાં આસનો હોઈ શકે છે કારણ કે પ્રત્યેકની પ્રકૃતિને અનુસાર જ્યાં જ્યાં આસનો હોવા મંમંબિત છે, આ વિચારે આસનની સંખ્યા અગણિત હોઈ શકે.

યોગદશનાથ નામના યોગીએ આવી સંખ્યા ગણીને ચોરાશી લક્ષ આસનની સંખ્યા નક્કી કરી છે. શ્રી વસિષ્ઠ તથા યાત્રવલ્ક્યાદિ ઋષિઓએ યોગદશી પ્રકારનાં મુખ્ય મુખ્ય આસન દર્શાવે છે અને નાપદને અધિક અથવા પ્રધાનપણે ઉપયોગી એવાં ચાર જ આસન ઉપયોગી રાજ્યમાં કહ્યાં છે. આ ચાર આસન તે સિદ્ધાસન, પદ્માસન, સ્વસ્તિકાસન અને કબ્દાસન છે. યોગશાસ્ત્રમાં આસનનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં કહેવાય છે કે ચોરાશી આસન નામનું એક પુસ્તક પણ કોઈએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેમાં તે ચોરાશી આસનના ચિત્રો પણ આપેલાં છે.

તે પછી માત્ર પુસ્તક ઉપરથી વાચીને પોતાને માટે કયું આસન કિતકર છે તેનો નિર્ણય કરવો દિવ્ય નથી. આ પ્રકારનો નિર્ણય શ્રીસદ્ગુરુદ્વારા કરવો ઘટે છે. જેમને તેના સદ્ગુરુવર ન પ્રાપ્ત હોય તેમણે પદ્માસન કરવું એ સદૃશી નિર્ણય છે.

આસન કરતી વખતે બરડાની કરોડ અને માથું તદન સીધાં અને ટઠાર રાખવાં. મોંમાંથી બરડામાં એક લાકડી જાણે ધાતી હોય તેવી રીતે તદન સીધા ટઠાર બેસવું. કેટલાં માંથી કે બરડામાંથી કે એટલી માંથી જરા પણ વાંકા વળીને બેસવું નહીં. આ પ્રમાણે સીધા ટઠાર બેસીને નિત્ય આસનને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવો. ત્રણ દવાદ લ્યારે આસન સ્થિર રહે ત્યારે આસન દૃઢ થયું કહેવાય આ પ્રમાણે લ્યારે ત્રણ દવાદનું આસન સ્થિર થાય ત્યાર પછી સમય વધારવો. ત્રણથી છ, અને બાર એમ સમય વધારવો.

તે પછી આરંભમાં ત્રણ દલાક આસન સર્વ સાધકથી દંષ્ટ સ્થિર રહેતું નથી ક્રમે ક્રમે આસન સ્થિર થાય છે. ઉનાવળ ન કરવી. અને એટલામાં એટલું અર્ધો દલાક આસન સ્થિર ન થાય ત્યાંજથી પ્રાણાયામ કરે નહિ. જે આસનની સ્થિરતા થયાવિના પ્રાણાયામ કરવા ખડે છે તેને હાનિ થવાનો સંભવ આવે છે તથા તેની પ્રાણાયામમાં પ્રગતિ પણ થઈ શકતી નથી, જેથી પ્રાણાયામમાં શક્તિ કરવા હચ્છનારે આસનને પ્રથમ સ્થિર અને સુદૃઢ કરવું ઘટે છે.

જેમનાથી વગરે વખત એક આસને ન બેસી રાકાતું હોય અને પગ, કેડ, બરડા વગેરે દુઃખી જતું હોય તેમણે નિત્ય સવારમાં વહેલા ઊઠી ખુલ્લી હવામાં કરવા જતું, વ્યાયામ કરવો અને શરીર સુદૃઢ કરવું, શરીર સુદૃઢ નથી હોતું તે આસન વધારે વખત સ્થિર રહી શકતું નથી.

આહારને પણ સાવિન્ય કરવો તથા બ્રહ્મચર્યને આગ્રહથી પાળવું, આ વગેરે નિયમોનું પાલન, એ પણ આસનને સ્થિર કરવામાં ઉપકારક છે.

વળી યોગસાધકે જહું પ્રકૃતિ પણ ન રાખવી જહું દોષાદોષ ન કરવી, સતોપથી રહેવું, સારાં કૃપણ અને સારાં આહાર મળે તેટલી જ પ્રકૃતિ કરવી આ પ્રમાણે નહિ કરનાર યોગીમાં પ્રગતિ કરી શકતા નથી. હા તે પ્યાન અને સમઘીની વાતો તેા કરી જાણે છે.

જે સ્થાનકે પર બેસવાનું હોય તે સ્થાન પણ એકસરખું હોવું જોઈએ. ઉંચું નીચું ન જોઈએ, ધીમે ધીમે આગળ વધવું. યોગમાં ઉનાવળ ચાલવી નથી, ઉનાવળ કરનાર કશીને જ અનુભવે છે.

હક યોગમાં અમુક આસનેને સારમાં નિભ કરી જવાના હોય છે સવાર પડી એટલે ને આસનેનો અભ્યાસ આગ્રહથી કરી જવો પડે છે આ પ્રમાણે કરવાથી શરીરની ધણી શુદ્ધ થાય છે, અને શરીરના મલો નાશ પામે છે. વળી એક આસનઉપર દીર્ઘ સમય પણ બેસી શકાય એવું પણ શરીરમાં પ્રકટે છે.

આપણને જે આસન વિશેષ અતુલ્ય જણાય તે આસનને આપણે પસંદ કરવું અને તેને સિદ્ધ કરવું દિવસના બીજા સમયમાં બેસીએ ત્યારે સીધા ટટાર બેસવાનો તથા ચાંધીએ ત્યારે સીધા ટટાર ચાલવાનો અભ્યાસ પાડવો.

પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોવાથી એકને એક આસન અતુલ્ય આવે કે અને બીજાને બીજું આવે છે જેથી પોતાની પ્રકૃતિને અતુલ્ય એવું આસન નક્કી કરી લેવું (અપૂર્ણ)

હજામ દ્રાહ્મણ થયા " આગ્રામાં હીસેન્ગર આખર મળેલી હુજામ, પરિપક્વ થયા દ્રાહ્મણ હોઇ જતોઇ પહેરીને વેદોક્ત કમંડરવાનો અધિકાર પોતાને જણાવે છે અને ૧૮ જણે જતોઇ પણ પહેરી છે. "

આજથી થોડા વર્ષ ઉપર જે આપણે હજામો દ્રાહ્મણ થયા એ વાક્યઆગમ અથવા હજામપરિપક્વઆગમ આશ્ચર્યનું ચિન્હ ! મુઝીએ તો ચાલે તેમ હવે પણ આજે હવે જમાના ધણો આગમ વધી ગયો છે, અને પ્રજાનો ધણો વિકાસ થઈ ગયો છે, એટલે તે પ્રમાણે હવે જે આપણે આશ્ચર્યચિન્હ ! મુઝીએ તો તે નીચા અને આપણે ઉંચા, સર્વ મનુષ્યો સરખા નથી, અને સર્વ તે અધિકાર સરખો નથી, એમ આપણે માનીએ છીએ અને તે પ્રમાણે માનીને આપણે તેમનો તિરસ્કાર કરીએ છીએ એમ હરે, અને હાવના વિકાસમા ધણા આગમ વધેના જમાનાને લક્ષમાં રાખીને સાવધાનતા રાખ્યા છતાં પોતાનું અપમાન થવાનો આરોપ ન્યૂનાધિક અંદમા અમારા ઉપર આવ્યાવિના નહિ જ રહે, એ અમે તપ્પીએ છીએ.

ખતે તો આવા પ્રસંગો વાચીને એ જ હસવું આવે છે કે, અરુપા બાપુઓ ! તમે આ શું કરો છો ? દ્રાહ્મણો તમારા કરતા મોટા નથી, તમારા કરતાં ઉંચા નથી, દ્રાહ્મણોએ તો તમને સર્વને સમાજમાં નીચા રાખ્યા છે અને હવે આવવા દીધા નથી અને તે એટલ સુધી હું તો માતું છું, કે તમને નીચા વર્ગમાં જન્મ અપાવવામાં પણ દ્રાહ્મણો જ કારણ હશે-તો પછી તમે બધા શું જોઈને દ્રાહ્મણ થવાને મંચે છો ? તમારા કરતા જ્યારે દ્રાહ્મણોમાં કંઈ જ વિશેષ નથી, તો પછી શા માટે તમે તેમની પેઠે જતોઇ પહેરીને દ્રાહ્મણ થવાને મંચે છો ? શું તમારી આ પ્રવૃત્તિથી દ્રાહ્મણોની એકતા તમારે હાથે નથી સિદ્ધ થતી ? પણ હું ધારું છું કે આ પાતા તમારા દ્વેષનાદાર જતી રહી હોતી જોઈએ, નહિ કે તમે જરૂર કોઈ જુદો મામલો કાઢવા કારણ તમે ક્યા કમચકચક છો ?

પણ જો જો મારા હનુમાન બંધુઓ! તમે મારા ઉપર ચુસ્તે ઘર્ષ જતા મને તેનો ડર લાગે છે. કારણ કે મારે તમારી સાથે દમેલનું કામ રહ્યું. તો વખતે તમે મારી સાથે અસહકાર કરો તો હું ચુદરથ છતાં મારે દાઢી વવારીને ખાત્રા બનવું પડે. પણ હું તો તમારા એકલાની આ વાતો કરતો નથી, પણ મોચી, ઘોખી, કાળી, લીલ અને અત્યંત એ સર્વની વાત કરું છું. માટે મારા ઉપર ઉપરનું સખાણુ વાચીને ક્રોધે બરાચા મો તો મને આપ કામા આપજો. અને હવે તો તમે બ્રાહ્મણ થયા છે, એટલે કામા એ બ્રાહ્મણના લક્ષણને તમે ધારણ કર્યું હશે જ.

પૂર્વે સુષ્ટિના આરંભમાં અથવા કૃતયુગના આરંભમાં એક બ્રાહ્મણો હતા, બીજા વર્ણ જન હતા, કે આજે સર્વત્ર બ્રાહ્મણો જોવામાં આવે છે. ધાત્રી ઉઘો તે પણ જનોઈ પડેરી બ્રાહ્મણ થયો, મોચી ઉઘો તે પણ જનોઈ પડેરી બ્રાહ્મણ થયો, અને અન્યજો તો વેદવિદ્ આર્યસમાજોના કહેના પ્રમાણે અને સિદ્ધ કર્યા પ્રમાણે બ્રાહ્મણો જ હતા તો પછી તેમને જનોઈ પડેરવાને ખાત્રા થાતો હોય? આર્યસમાજોએ વેદરૂપી મહાસાગરને એવો તો બસ ડોળો ન ખ્યો છે, કે તેમાંથી જે પ્રમાણુ કે જે વાત નહીંએ તે તેમને તરત જ મળી આવે છે! મન તો લાગે છે કે વેદ વખનારના આન દનો પણ આજે વેદને પ્રચાર ધેરધેર અને પ્રયેક પ્રસંગે ચતો જોઈને પાર નહિ રહેતો હોય! તે બીમારા સખી જાણ, પણ તેમાંથી શું છે તે તે પણ નહિ સનજ્યા હોય! પણ વેદના ખરા અર્થને, ખરા રહસ્યને અને તેના મહિમાને તો પૃથ્વીઉપર એક આર્ય સમાજો જ સમજે છે.

સિંહનું ચામડું ઝાડવાથી સિયાળ સિંહ થાય અને મનમાં કુલાય તેમ હાલ તો સહ કેઈ જનોઈ પડેરીને બ્રાહ્મણ થતા જોવામાં આવે છે પણ મારા શીવાજી બાઈ! તું એ ચાંતી બૂની ન જતો કે સિંહનું ચામડું પડેરીની સિંહ થવાય છે, કે સિંહનું પેટે જન્મ લેવાથી સિંહ થવાય છે! બહુ સારી વાત છે, કે દિદુરયાનમાં બ્રાહ્મણોની સંખ્યા વધતી જાય છે! પણ જો જો બાઈ, તમે કયાના નહિ, અને ધોળીનો કુરો ન ધરતો અને ન ધાટતો એકી ત્રિચંક્રોની રિયાત ન પામે. બનતાપુરી તો આ હાવમા તેમ થવાનો સમય નથી, છતાં પણ તે સંબંધમાં વિચાર કર્યો હોય તો ઠીક એમ મને માન લાગે છે.

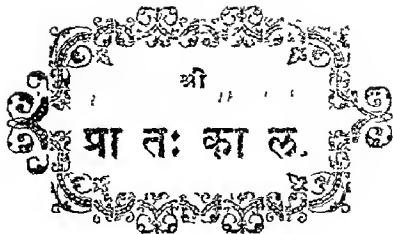
તમે મોકો હવે હનુમાનો મંધો કર્યો કે નહિ? કદાચ કેઈ આર્યસમાજોએ તમને એવું પ્રમાણુ પણ વેદમાંથી શોધી આપ્યું તો કશો જ. કે પૂર્વના કાળીયુનિઓ પણ જાતે જ હનુમાન કરતા હતા. નેથી હનુમાન કરવાને બ્રાહ્મણ થવાથી બાધ આવતો નથી, હનુડું ત્રોરવ વધે છે. જુઓને બ્રાહ્મણના હોકાને જ્યારે જ જોઈએ છે ત્યારે પુરોહિત અથવા શુદ્ધ જ કાષ્ઠનાં અન્ના લઈને તેનું માથું આજે પણ ઘુડે છે. આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ અને રહી જ વેદમાંથી બ્રાહ્મણો હનુમાન હતા, એ સિદ્ધ કરવાને પુર્યું છે!!

આ જગત્માં ईश्वर એક વખતે મને વિચાર આવ્યો, કે આ જગતમાં મુશ્કર છે એ
કે, ય વાર્તા વાઙ્મ- વાર્તા બાળકોને સમજાવીએ તો કીક તો ઉપરથી મેં નીચેના દૃષ્ટાત-
કોને કેવી રીતે મેં વડે તેમને તે વાર્તાની સિદ્ધી કરી બતાવી.
સમજાવી ?

એક દિવસે રાત્રે આઠ વાગવાની તૈયારી હતી ત્યારે મેં મારાં બાળકોને કહ્યું, કે
આશો આશો હું તમને ઇશ્વર આ જગતમાં છે, કે નહિ તે બતાવું વડોદરામાં સાને આઠ
વાગે પાણીના નળ બધ થાય છે. સવારમાં પોણા ૭ વાગે હાવમાં આવે છે. બપોરે પુનઃ બધ
થાય છે જેથી આ ૭ વાગે તે બધ થવાની તૈયારી હતી તે વખતે મારા બાળકોને મેં નળ પાસે
બોલાવ્યા અને કહ્યું કે જુઓ આ નળમાં શું થાય છે તે ? પાણી આવતું આઠ વાગવાની
સાથે જ બધ થઈ ગયું બાળકોએ તે જોઈને કહ્યું કે પાણી બધ થઈ ગયું. મેં કહ્યું, જાઓ
હવે તમારું કામ કરો, અથવા સુધ જવું હોય તો સુધ જાઓ બાળકોએ કહ્યું, તમે તો ઇશ્વર
બતાવતા હતા ને હવે કેમ જતા રહેવોની વાત મગ છે, મેં કહ્યું, કાલે સવારે વાત, ૧ પછી
સવારમાં પોણા ૭ વાગે નળમાં પાણી આવવાની તૈયારી હતી ત્યારે મેં સર્વ બાળકોને વહેતા
વહેતાં ઉઠાડી બહારમાં અને કહ્યું કે આશો આશો તમને ઇશ્વર છે, કે નહિ તેની ખાતરી કરી
બતાવું બાળકો વહેતાં ઉઠીને નળ પાસે આવ્યા. પાણી આવવાને સમય થયો હા. જેથી
પોણા ૭ થતા તરત જ નળમાં પાણી આવ્યું, એટલે સર્વ બાળકોની તે તરફ દૃષ્ટિ ગઈ.

મેં કહ્યું, કાલે રાત્રે પાણી મમ બધ થયું હશે ? એકે કહ્યું તે બધ થઈ હશે, મેં પૂછ્યું,
કાલે બધ થઈ હશે ? એકે કહ્યું માણસે ! મેં પૂછ્યું ત્યારે સવારમાં આ પાણી કેમ આવ્યું.
એક બાનકે કહ્યું, માણસે તેને ચાવી ફેરવીને બધ થઈ હશે તે બોલી દીધું હશે જેથી આવ્યું.
મેં કહ્યું, રોજ આ પ્રમાણે થાય છે ખરું ? એક બાનકે કહ્યું, હા, રોજ આ પ્રમાણે નિયમિત
થાય છે મેં કહ્યું, ત્યારે આ નળને બધ થરનાર અને ઉઘાડનાર માણસ ન હોય તો એની
મેળે પાણી બરાબર વખતસર આવે અને બરાબર વખતસર બધ થઈ જાય ખરું ? બાળકોએ
કહ્યું, તેમ તો કેવી રીતે અને ? એની મેળે તે વળી તેમ ચતુ હશે ?

મેં કહ્યું ત્યારે જુઓ, આ સર્વ સવારમાં નિયત કેવો નિયમિત હોય છે, તથા આવે
છે ? ચંદ્રમા પંદર દિવસ નિયમિત હોય છે, અને પંદર દિવસ નથી હોતો ઉનાળામાં દર
વર્ષે તાપ પડે છે અને શિમાસામાં દર વર્ષે વર્ષાદ આવે છે આ પ્રમાણે સર્વિ કંઈ નિયમિત
કામ કરી રહી છે. તો તે જ પ્રમાણે આ સર્વિને કોઈ અનાવનાર ન હોય તો તે આ પ્રમાણે
એની મેળે નિયમિત કામ કરે ખરી ? બાળકોએ કહ્યું ના તે પ્રમાણે તો શા રીતે અને ? ત્યારે
મારાં બાળકો ! તમે જાણો કે આ જ પ્રમાણે આ જગતમાં આ સર્વિમાં આ સર્વિને રચનારો
તથા તેને નિયમિત ચલાવનારો ઇશ્વર છે. જો તે ન હોય આ સર્વિ જે નિયમિતપણે કામ
કરી રહી છે તે કરે નહીં માટે આ જગતમાં ઇશ્વર છે, એમ માત્ર બધ શ્રદ્ધાથી માનવાનું
બધી, પણ આવા પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી આપને માનીએ છીએ, કે ઇશ્વર આ જગતમાં છે, એક
બાળકે પૂછ્યું, કે ત્યારે તે ઇશ્વરને આપણે કેમ જોઈ શકતા નથી ? મેં કહ્યું, કે આ વાર્તા
વળી તમને બીજી પ્રસંગે સમજાવીશ.



શ્રી પા તઃ કા લ.

પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૪ [અંક ૬

॥ ૐ ધ્યો. ॥

મહાત્માજીને સન્દેશો.

(લે. સ્વર્ગસ્થ નર્મદાચંદ્ર દામોદર શાસ્ત્રી.)

મુંદાકાન્તા.

રે ગાંધીજી ! પરબ્રહ્મ તમે, ગૌરવેથી ભરેલા; દેશપ્રેમી હૃદયમગ્ની, વિશ્વમિત્રે કરેલા. સત સ્નેહથી શ્રવણ ધરજો, નમ્ર મંદેશ મારો; વિશ્વાસે આ સકલ જ રહો, દેશમન્દુ તમારો. જે આરિને સકળ હૃદયો, હૃપ્ત સાથે દસાવ્યા; સાચું સત્યાગ્રહ નવ ધરી, સત માર્ગે ચલાવ્યા તે આરિને અવનાધિ, અનાચાર આવી મળે છે; રે રે પ્યારા ! અમૃત રસમાં ઝેરબિંદુ બળે છે. આર્પાવર્તે અવિચળ ધર્મો, ધર્મ વહ્યાંચળોને; પ્રેમે પાલ્યો પરમ પદવી, પંથ તે આગમેનો. આ રાહથી સકળ જગમાં, ભારતે ડીર્ઘિરાખી; તે શું સૂઝ્યો જમ મન ધરી, રે અનાચાર ભાખી. એકાકારે અવનિપરથી, ધર્મ આચાર જશે; સ્વચ્છંદી ને અધમ બનીને, સર્વ અમર્યાદ શાશે. તેવે કળિ હૃદય તપશે, હે ! મહાત્મા તમારું; તેથી માનો વચન પ્રથમે, સત્ય ધર્મો અમારું. દેશપ્રેમી પરમ બનીને, દેશસર્વસ્વ હારો; દીનોદારી પરમ બનીને, દીનતા થી વધારો. જેવો પ્રેમે સકલ જમને, મોહ આપ્યો સ્વરાજ્યે; તેવો આપો સકળ જનને, ધર્મથી સ્વર્ગ રાખ્યે. બહાસા બંધુ ! મનન કરીને, ધર્મના તત્ત્વ ભાવો; ચાખો આ પુનિત પદવી, આપતાની ગુમાવો. એકાકારે મથન કરતા, બુદ્ધનો ધર્મ ભાખો; દૈવી સક્તિ પ્રમળ ધરતો, શંકરાચાર્ય જાગ્યો. બહાસા બંધુ હૃદય ધરજો, પ્રાર્થના આ અમરી; ધર્મોચારે સકળ કરજો સર્વ સક્તિ તમારી. ધર્મચારે અવિચળ રહે. ભારતી એમ બોધો; એ શિક્ષાના ગુરુનિધિમયો સાસ્ત્રમંડાર શોધો. ભાખો ગાંધી કદીશ પ્રકટે, ભારતે એક સાથે; એકાકારે મથન કરવા, જે ધરે ચલ હાથે. તોએ અંતે હદી નવ થશે, ભારતે ધર્મનાથ; જ્યાં સુધી છે હરિહરનથ, મંદિરે દેવવાસ.

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૫ ના પૃષ્ઠ ૧૧૮ થી)

પરાશર તથા વામદેવનો સંવાદ.



સમય વામદેવ, એક હાથમાં હંડ અને એક હાથમાં કમંડળ લઇને, સ્વાભાવિક જ વનવિષે વિચરતા હતા. મેં તેમને જોયા તેથી હસ્યો અને પૂછ્યું: હે મમ સ્વરૂપ ! આપને કોઇ સાથે રામદેવ તો છે નહિ તો પછી આ હંડ હાથમાં કેમ લીધો છે ? વામદેવે કહ્યું: સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ આત્માથી આ પૃથક્ જાણનાર બુદ્ધિરૂપી રાક્ષસીને દૂર કરવાને માટે હંડ લીધો છે, અથવા તો અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ જે અશુદ્ધ મન છે, તેને અંતર શુદ્ધ મનરૂપ હંડવડે વેદરીતઅનુસાર હટાવી ધર્મમાં જોડું છું તેથી મનનો ઉપશમ એ આતર હંડ છે. અને આ બાદ હંડ તે આતર હંડના ચિહ્નરૂપ છે. તેમ જ આ હંડ તારા નાશને માટે છે; કારણ કે શિવ છતાં રામદેવ અને હંડતા શિવમાં તું કલ્પના કરે છે. તારી બુદ્ધિ વિપરીત થયેલી છે. તેથી તને હંડ દેવો યોગ્ય છે. જેમ ધર્મમાં પુરુષમાં કોઇ વિપરીત બુદ્ધિવાળો કલંક લગાડે તો તેને હંડ દેવો યોગ્ય છે, તે જ પ્રમાણે મનવાણીથી અગોચર, બુદ્ધિ આદિકના સાક્ષી, દૃષ્ટા આત્મામાં તું દૈતવી કલ્પના કરે છે, તેથી હંડને યોગ્ય છે.

મેં કહ્યું: કર્તવ્યવિના આ આત્મા શિવ કેવી રીતે થઇ શકે ?

વામદેવ:—હે પરાશર ! શિવ અર્થાત્ કલ્યાણ નામરૂપ અકલ્યાણનો સાક્ષી આ આત્મા સ્વતઃ સિદ્ધ શિવ છે. કર્તવ્યવડે શિવ થતો નથી. ધર્મોદિકના વ્યવહારરૂપ અકલ્યાણથી રહિત ધર્માકાશ સ્વતઃસિદ્ધ મહાકાશ સ્વરૂપ છે તેમ જ આત્મા સ્વતઃ સિદ્ધ શિવસ્વરૂપ છે. કર્તવ્યવડે જે પ્રાપ્ત થાય છે તે તો અશિવ છે તેનો કાર્યોત્તરે નાશ થાય છે. તે સત સ્વરૂપ હોતું નથી. જેમ રાસાયનિક થોથથી લોહને સુવર્ણ કરેલું પાણું લોહરૂપ થઇ જાય છે તેમ.

મેં કહ્યું: કમંડળ કેમ લીધું છે ?

વામદેવ બોલ્યા: બ્રાંતિ, તથા સિદ્ધ આત્મામાં બધની નિવૃત્તિ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના કર્તવ્યોના વિચાર, તેમ જ ગોવિંદથી અતિરિક્ત જે મન વેપર નિશ્ચય છે, તે સર્વને તેનાથી ઘોડાં છું. અથવા કર અર્થાત્ હાથતું મંડપ જેમ મહામંડપની અપેક્ષાથી તુચ્છ છે તેમ સંસારરૂપ મંડળ પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી તુચ્છ છે તે દર્શાવવાને આ કમંડળ છે.

મેં કહ્યું : જો સર્વ શિવ છે, તો પત્રી શિવને કુઓ છો. હા મટે ? વામદેવ બોલ્યા : જો સર્વ શિવ છે તો ધોવું ન ધોવું પણ શિવ છે. જેમ હાથીના પદમા સર્વ પદ સમાપ છે તેમ સર્વ શિવમા સર્વ અર્થ સમાપ ગય છે

મેં કહ્યું : હે વામદેવ ! તમે કયાથી આવ્યા છો ? અને ક્યાં જશો ?

વામદેવ કહે : ન કોઈ દિશાથી આવ્યો છું, ન ક્યાંથી જવાનો છું. આકાશમાન પૂર્ણ છું. પૂર્ણમાં આવવાનું જવાનું નથી અપૂર્ણમાં જ જવાનું આવવાનું ચાય છે.

મેં કહ્યું : આવવું જવું પ્રસન્ન દેખાય છે, છતાં કહો છો, કે મારામાં આવવું જવું નથી !

વામદેવે કહ્યું : આવવું, જવું, તપશ્ચર્યા કરવી તેમ જ ખાનપાનાદિ આત્મા જ છે. બીજું છે જ નહિ. આ દેહમા આવવું જવું, આવુંપીવું, લેવું દેવું, હંકારમાં સુખદુઃખરૂપ ભોગ-વર્ણ વગેરે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, છતાં વિચાર કરીને જોતા તે સર્વ પચ્યૂત અને તેના કાર્યરૂપ છે અને તે સ્વરૂપરૂપ જ છે. સ્વપ્નનરોડનું આવવું જવું વગેરે સ્વપ્નદૃષ્ટાથી મિત્ત કવલ પ્રતીતિ માત્ર છે તેથી જ આ કાર્યે પણ પ્રતીતિ માત્ર છે વાસ્તવમા તો સ્વપ્નનરોડસહ તેમની સર્વ ચેષ્ટાઓ સ્વપ્નદૃષ્ટારૂપ જ છે. જેમ કે તરંગદિસહ તેમની સર્વ ચેષ્ટાઓ પણ જલરૂપ છે.

હે મૈત્રેય ! હવે ક્રુવનું વૃત્તાત સંભળ. એ સતોમાં એક હું હતો હતાત્રેય અને વામદેવ પણ હતા. બીજા પણ અનેક સતો હતા. જ્યારે ક્રુને આવીને સતોને દૈવત્વ પ્રજ્ઞામ કર્યા, ત્યારે મેં કહ્યું : તુ જે જાણે છે કે આ લોકો સત છે, પણ તેવા સત અમે નથી. જો અમે સત હોત તો તારી માથે અટલ પદવી માગત જે દેહાદિક પ્રપંચ ચક્રરૂપ છે, તે નિશ્ચય અચલ થતો નથી અને જે અચલરૂપ આત્મા છે તે ચક્રરૂપ થતો નથી આવી તું વિચારી જો. બંને રીતે અટલ પદવી માગતી એ નિષ્પ્રયોગન છે. પ્રત્યેક નિજસ્વરૂપ આત્મા, ચક્રરૂપ જગત્ દેહાદિકમાં સ્થિત છતાં અચનરૂપ છે, અને આ નામરૂપ અટલ પદવીસહિત પ્રપંચ સદા ચલરૂપ છે, એ વાર્તા અનાધ્ય છે.

ક્રુવે કહ્યું : તમે મહાન્ સંત છો.

અવધૂત બોલ્યા : અમારા સ્વરૂપમાં મહાન્તા અમહાનતા તથા સંત અર્મતપણું છે નહિ.

ક્રુવે કહ્યું : આપ કોણ છો ?

અવધૂત બોલ્યા : જે તું છે.

ક્રુવ : હું કોણ છું ?

અવધૂત : હું.

ક્રુવ : તમારું સ્વરૂપ શું ?

અવધૂત : જે સ્વરૂપ તારું છે.

આ વચન સંભળી ક્રુવ આશ્ચર્ય પામી મૌન રહ્યો તેથી અવધૂતે કહ્યું : ત્રૂજો નારહું મૌન પરવું ન પરવું, એ વાણીનો ધર્મ છે.

ધ્રુવે કહ્યું: શું કહે, વાણી આવતી નથી.

અવધૂત બોલ્યા: તું ધણે કાળ અટલ રહે છે એ કારણથી જ તેં અટલ પદવીની ઇચ્છા કરી હતી ? હે ધ્રુવ ! તું જાતે અચલ છતાં તેં અટલ પદવીની ઇચ્છા કરી તો લગ્ન ન આવી ? મુખ ! તેં કદી સાંભળ્યું છે કે આત્માનો નાશ થાય છે ? આત્માનો નાશ કદી નથી. ઘટાકાચ ઘટાદિક પદાર્થોની અચલતાની ઇચ્છા કરે અથવા અચલ છતાં તે પદાર્થોના નાશમાં અચલ રહેવાની ઇચ્છા કરે એ બ્રમ છે. તેમજ સ્વપ્નદષ્ટા સ્વપ્નપદાર્થોવિશે અચલ રહેવાની ઇચ્છા કરે એ પણ બ્રમ છે. વૃક્ષ પોતાના ફળપુલ પાનને અચલ રહેવાની ઇચ્છા કરે તે અસંભવિત છે, તેમ દેહ અચલ રહેવાની ઇચ્છા પણ અસંભવિત છે. કલ્પપર્વત કદી દેહ ટકે તો પણ અતઃમાં તેનો નાશ છે.

હે ધ્રુવ ! સામાન્ય મનુષ્યો પણ, મલિન સ્થાનનો સત્તર ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, કારણ કે મલિન સ્થાન રોગનું કારણ છે. પરંતુ ઉલટો તું મળમૂતરૂપ આ દેહ જે નરક-રૂપ અતિ મલિન છે, તેમાં ધણે કાલ રહેવાની તેં ઇચ્છાથી તપ ક્યું છે. હે ધ્રુવ ! ગહા-ત્માઓ આ દેહના ત્યાગ પછી કેાઈ પણ દેહને ધારણ કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી, પરંતુ તેં ઇચ્છા કરી છે એથી તું ધન્ય છે ! તારી બુદ્ધિ તો હસવાયોગ્ય છે ! હવે તને આ અનાતમ દેહમાં આત્મબુદ્ધિ, અશુચિમાં શુચિબુદ્ધિ, દુઃખમાં સુખબુદ્ધિ, ચલદેહમાં અચલ બુદ્ધિ, ઇત્યાદિ વિપર્યય બુદ્ધિ તેમ જ હું સહી મોટો છું, એ પ્રકારનો અદ્ધકાર રોગ થશે, અને તે રોગથી તું અનંત કલ્પપર્વત દુઃખ પામશે. હે ધ્રુવ ! હું નથી ઇચ્છતો કે આ મારો દેહ સદાકાલ રહે અથવા ન રહે, કારણ હું અવિનાશી ચૈતન્યપુરુષ છું, મારામાં ક્તવ્ય નથી, મારો નાશ નથી, દેહ રહે ન રહે, હું એક રસ છું, ઘટાદાર ઘટ રહે ન રહે છતાં જેમ એક રસ છે. હે ધ્રુવ ! કલ્પત દસ્ય પદાર્થોથી અધિષ્ઠાનસ્વતઃસિદ્ધ મોહું હોય છે. સ્વપ્નદષ્ટા સ્વપ્ન પદાર્થો દરતાં સ્વતઃસિદ્ધ મલ્લવિના જ મહાન છે, તેમ જ અચલ છે. તે અચલતાની પ્રાપ્તિઅર્થે તપ કરે તો બ્રમ છે. તું સમ્યક્દાનંદ, દષ્ટા, ચૈતન્ય, સત્ય અચલ પુરુષ આ નામ દરિપત, અસત, જડ, દુઃખ રૂપ, દસ્ય પ્રપંચથી સ્વતઃસિદ્ધ મહાન છે. ક્તવ્યવડે થવાનો નહિ. હે ધ્રુવ ! જ્યારે ક્યારે તારા ઉપર કૃપા કરી તો તે શું માન્યું ! તેં વિચાર ન કર્યો કે આ અટલ પદવી કેવી છે ? કેાઈ એક દેશમાં ધણે ઉચ્ચે પર્વત હોય તેના કિબર ઉપર એક મંદિર હોય, તે મંદિરમાં એક પુરુષ બેસે હોય. તેવી આ તારો અટલ પદવી છે. એમાં શું વિરોધના છે ? હે ધ્રુવ ! તું સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ આત્માદેશ, કાલ, વસ્તુપરિચ્છેદ સંહિત પૂર્ણ અટલ પદવીને વિષે નંદોતો, કે અટલ પદવીની ઇચ્છા કરી ? આશ્ચર્ય જેમ કેાઈ જ ન પર્વત ઉપરના મંદિરમાં બેસવાની ઇચ્છા કરે તેવી તારી ઇચ્છા છે, એ કેવળ બ્રમ છે. આશ્ચર્ય હવ્ય નીચ સર્વ સ્થળમાં વ્યાપક (સ્વમાનવી) જ છે. ચલવડે નહિ.

હે ધ્રુવ ! આ મોહના સર્વ અગાન રૂપેને દુઃખ આપનાર આત્મિક ઇન્દ્રિયો છે, મૂન તેમજ ચન્દ્રદિ પંચ, વિષયો છે, પદ ઉર્મિઓ છે, જ વિદાર છે. અધ્યાત્મ આદિ તાપ છે, કાલનો ભય વગેરે છે. અને તે પ્રદ્રિપનદ વિષયોના સયોગ વિષયમયી દુઃખ થાય છે. કષ્ટ વિષયના વિષયથી સુખ થાય છે, અનિષ્ટના અગોચરી દુઃખ થાય છે. ન્યૂનાધિક બાવરાજ પંચ

મૂતની આ સૃષ્ટિ છે, તે સર્વ સ્વરૂપ છે, અને તે તો અટલ પદ્મીમાં રહેતાં છતાં, આ શરીર છે ત્યાંપર્યં ત તારી સાથે જ રહેશે. તો પછી અટલ પદ્મીમાં શી વિશેષતા આવી ? નામરૂપ પ્રપંચ તો અહીં પણ છે. તેમ જ તારી અટલ પદ્મીમાં પણ છે, તો વિશેષતા ક્યાં રહી ? વૈકુંઠાદિ લોક કે અટલ પદ્મીમાં નામરૂપ જગત ન હોત તો તો અટલ પદ્મીની ઇચ્છા કીક હતી; પરંતુ નામ રૂપ તે હોવાથી અટલ પદ્મીની ઇચ્છા તે વ્યર્થ કરી.

હે ક્રુવ ! સર્વ દુઃખોથી રહિત તું ચૈતન્ય આત્મા એ જ અટલ પદ્મી છે. તું ચૈતન્ય-વિશ્વ અન્ય કોઈ અટલ પદ્મી જ નથી. સ્વપ્નમાં ચલ અચલ પદ્મીના જેવી જ આ અચલ પદ્મી છે ? તાત્પર્ય કે કોઈ પ્રદર્શની ઘણી દાલ સિધ્ધિ જળ્યામ છે, કાષ્ઠની થોડા દાલ જળ્યામ છે, પરંતુ સર્વ સ્વપ્નના પ્રદર્શોની માફક થવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી સર્વ તેના સમાન અર્થાત્ તુચ્છ છે. એક રત્નનદીમાં જ કેવળ અચલ પદ્મીરૂપ છે, અન્ય નહિ.

ચલરૂપ ઘટપટાદિની અપેક્ષાથી વિપ્લવે આપેલું સ્થાન અટલ પદ્મી છે, પરંતુ અનાદિ અનંત તું ચિદ્રૂપની અપેક્ષાથી નહિ તેમ જ માયાની અપેક્ષાથી પણ નહિ, કારણ કે તારી અટલ પદ્મી તો માયાનું જ દર્શન છે.

ક્રુવે પુછ્યું : હો સ્વરૂપને શી રીતે પામું ?

દત્તાત્રેય બોલ્યા : જે માર્ગે તે અટલ પદ્મી મેળવી છે, તે જ માર્ગે તારા સ્વરૂપને શોધ,

ક્રુવ : માર્ગ ખતાવો.

વામદેવ : માર્ગ સ્વરૂપને પામવાનો એ જ છે કે આપ સહિત સર્વ ગોવિંદ જણો.

ક્રુવ : મને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કરો.

હે મત્રેય ! મેં કહ્યું, વૈરાગ્ય એ જ છે કે સંધાનસદિન કું પરિચ્છિન્ન ક્રુવ નથી, જે તું નથી તો પરમ વૈરાગ્યનો વૈરાગ્ય છે હે ક્રુવ ! પરિચ્છિન્ન અદંતારનો અભાવ થતાં જે શોષ પદ રહે છે, તેમ જ મન વાણીનો માર્ગ નથી કે હું તને કહું.

ક્રુવ : હું નથી તો કેવળ છે ?

મેં કહ્યું : હું છું.

ક્રુવે કહ્યું : જો તમે છો તો હું કેમ નથી ?

મેં કહ્યું : પરમાત્મા એક છે; બે નથી. તેથી અદંતવ્યથી રહિત અદ્વિતીય ક્રુવ.

ક્રુવ કહે : જો તમે અદ્વિતીય છો તો હું પણ અદ્વિતીય છું.

મેં કહ્યું : જો તું અદ્વિતીય છે, તો હવે કહે અટલ પદ્મી ક્યાં છે ?

ક્રુવ : કહેવામાન છે.

મેં કહ્યું : તો અટલ પદ્મીની ઇચ્છા કેમ કરી ?

ક્રુવ : જે કષ્ટ તે કષ્ટ. મને મુક્તિની ઇચ્છા છે. ઉપદેશ કરો.

મેં કહ્યું : ઉપદેશ એ જ કે આપસહિત જળવ કે સર્વ હરિ છે. પરંતુ વાસનાનો

ધ્રુવ વાસનાનો ત્યાગ કેવી રીતે કરું ? પિશાચની માફક તે મનને વળગી છે.

મેં કહ્યું: એવો વિરાગ ઉત્પન્ન કર કે હું છું જ નહીં. જો તું જ નથી તો વાસના ક્યાં છે ? અથવા તો એમ જ જણાયું ' સર્વ હું જ છું ' જો સર્વ તું જ છે તો પછી વાસના ક્યાં છે જે ત્યાગવી પડશે ? અથવા તો અંતઃકરણના ધર્મસંહિત અંતઃકરણનો દૃષ્ટા, પ્રકાશક આત્મા છું, એવું જણાયું.

હે ધ્રુવ ! જ્યારે તંત્રી (સારંગી) નો પગાડનાર ઢોઢ હોય છે તો જ તંત્રી વાગે છે. તે નથી હોતો તો તંત્રી ચપ્પટ કરતી નથી; તે જ પ્રમાણે જ્યારે તું માયાના ગુણોસાથે મળીને કંઈ કરે છે, તો જ કંઈ થાય છે, વાસના પણ ત્યારે જ થાય છે જ્યારે તું જ કરતો નથી તો વાસના ક્યાં છે. જે નાશ લાવે છે તે જ જઠાત બરે છે. જે નથી લાવતો તે જઠાત પણ નથી બરતો. માલપર જઠાત છે. માલવિના જઠાત નથી.

હે ધ્રુવ ! સન્નિધાનંદ ચન્દ્રોના પર્યાયરૂપ જે અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપ નિજાત્મત્વ છે, તેનાથી ભિન્ન જે કંઈ પ્રતીત થાય છે તે સર્વ માયાનું સ્વરૂપ છે, તત્ત્વ નથી. જેમ મધુરતા, દ્રવતા, શીતળતારૂપ જળથી ભિન્ન જે કંઈ તરંગાદિની પ્રતીતિ થાય છે તે મિથ્યા છે. તે જળનું સ્વરૂપ નથી. અતર્કાલ જે નામરૂપ પ્રપંચ એ તેનું ચિત્તન્યરોવવડે જ પ્રદર્શિત થાય છે.

(અપૂર્ણ.)



પ્રસંગાનુરૂપમ્.

—મહાવાદથી શ્રીયુત ઇશ્વરભાઈ જીવાભાઈ લખે છે, કે “લેટનું” પુસ્તક વાચ્યુ. જ્યાં જ્યાં બોધ વાક્યની જરૂર ત્યાં તેવાં અસરકારક અને કૃતિમા તે તે લાવ ખડો કરે તેવાં ચિત્તરપરી વાક્યો આવેલા છે, તથા આનંદ, ક્ષાંતિ અને બોધ આ પુસ્તક વાંચતાં મળે છે અને તે સરળ સહજ અને ઉત્તમ રીતે લખાયું છે.”

—મહુવાથી એક સંજ્ઞન લખે છે, કે “આ વખતનું” પ્રાતઃકાલ મને કંઈક વિશેષ સારું લાગે છે. તેમાં ખાસ “સિદ્ધ મહિરનાં સિદ્ધ મૂત્રો,” એ વિષય મનને ક્ષાંતિસાથે વધુ ખેંચાણુકારક છે. પરમાત્મકૃપાથી આજે જે ત્રણ વર્ષથી જે સિદ્ધાંત મારાથી સ્વાભાવિક રીતે નિશ્ચય થયો છે, તે જ છે, એટલે મારી માન્યતા વધારે દૃઢ થઈ છે વિશેષ એક તરવણીની દ્વારસી શાયરની કવિતાએ અને અધિક આનંદ આપેલ છે, આપની બાજુમાં તે કવિનું નામ તથા ઝંઘનું નામ હોય તો મને તે જાણાવશે.”

—આ કવિતા તો અમે કાઢીને મોઢે સાંભળેલી અને તે ઠીક લાગવાથી તેને પ્રાતઃકાલમાં વિવરણસાથે પ્રસિદ્ધ કરી હતી તે બાજુસને તેના લખનારનું અને પુસ્તકનું નામ ખજર નથી ખીજ પણ એવી એક કવિતા આ અંકમાં અમે આપી છે, તે પણ તમને તે જ પ્રમાણે આનંદજનક લાગશે

—ગણેશથી રા. રા. મહનજી બેલાભાઈ કરીને એક સંજ્ઞન લખે છે, કે “પ્રાતઃકાલ વાંચવાથી થયેલ જ આનંદ રાખ છે આપના આશયો બહુ જ ઉચ્ચ છે અને તેને અમલમાં ઉતારવાને પ્રયામ કર છું.”

—ઓડથી એક સંજ્ઞન લખે છે, કે “આપનું લેટનું વી પી મનુ” છે જરા મોટું સ્વીકારાયું તેને માટે ક્ષમા કરશોજી. આ પુસ્તક વાંચીને થયેલ જ આનંદ થયો છે. તે અધિમરીના હાથમાં જતા તે ક્ષાંતિપૂર્વક થયે તે જરૂર તેનું શોકમસ્ત દુઃખાગ્નિપૂર્ણ હૃદય ક્ષાંતિ પામે અને તે વિપત્તિ તો વિસરે જ. તે ઝંઘના મહિમાને વર્ણવવાને મારી પાસે કાપડો નથી, એમ કહું તો ચાલી શકે મારું હૃદય તેની કિંમત આપી શકતું જ નથી. દુઃકારમાં તે હૃદયને ક્ષાંતિ અર્પવાને જાસ છે. આવા રાત્રદારા આપ જગતનું અપ્રસિદ્ધપણું જોણું ક્ષિત નથી સાધતા, તત્ત્વપૂર્ણ કે જગતની ક્ષાંતિ માટે આપનો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે.”

—અમરેલીથી ટ્રેનીંગ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ રા. રા. આપુત્તાઈ જાદવરાય વેપ્થુવ લખે છે, “કે ‘વિપત્તિ વિમોચન,’ હું વાંચી મયો છું; મને તે થણું જ ઉત્તેજક લાગ્યું છે. અક્ષરશય તેમાં જે જંઘનું કહ્યું છે તે ખરું છે, તેમાં તો કહેવાય તેમ નથી. શ્રીગંગ શેઠના જેવા અધિકારી થવું મહદ્દુઃખની વાત છે. પરંતુ તેમનાં સ્ત્રીવર્ગ જેવા

થવાય તો શુદ્ધ હીક. પ્રયત્ન કરનારને તે પુસ્તકમાં તેના પ્રયત્નોનું પ્રતિબિંબ જોવામાં આવે છે. આપની બહુ જ સત્ પ્રવૃત્તિ છે. આપના સહવાસનો જોવો અને જોટલો લાભ લેવો જોઈએ એટલે જ એ સહયોગ નહિ, એમ મને લાગે છે.”

—અમદાવાદથી એક સજ્જન લખે છે, કે પ્રાતઃકાલની બેઠવું પુસ્તક મેં જુદું હતું. મેં એક વખત વાંચ્યું હતું, અને ફરીથી એકાદશિને રોજ વાંચવાનું શરૂ કર્યું હતું. અધુરું મૂકવાનો વિચાર હતો પણ મારા ઘરમાંથી આમલક થવાથી તો પૂરું કરવું પડ્યું હતું. તેમની એ પુસ્તક સાંભળવા માટેની એટલી બધી લાગણી હતી, કે જ્યારે તે પૂરું કરાવ્યું ત્યારે જ સંતિ થઈ. તે પુસ્તક બવહારમાં રચીપચી રહીને પરમાત્માને બુદ્ધનાર માટે બહુ જ દિશા બતાવનાર મદદરૂપ છે. વધારે તે આમતમાં લખી શકવાની મારી કંઈ તાકાત નથી.”

—અમદાવાદથી એક પારસી સદ્ગૃહસ્થ લખે છે, કે “પ્રાતઃકાલના આદ્ય-તરિકે “વિપત્તિવિમોચન”, નામની ભેટ મને મળી ચૂકી છે. સદ્ગૃહસ્થ વાંચી અતિ આનંદ આભારના ઉદ્ગારો શિવાય અન્ય શબ્દોમાં વિવેચન કરવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી. સ્વસ્થમાં તે અમને બહુ જ પસંદ પડી છે. પસંદ તો શું પણ વંદન કરવાયોગ્ય મળું છું.”

“આપના ‘પ્રસંગાનુરૂપમ્’ તથા ‘સસારસુધારો’ નામના વિષયો અતિ દીર્ઘ દૃષ્ટિ, હતાપણ અને સાચા જ્ઞાનના મોટે અંશે પડ્યા જ મળું છું. એ વિષયો ઉપર બોલવાનું માફ ગણ્યું નથી યા તો નથી મને અધિકાર; પણ હજીવિના આશરું નથી, કે કળી બહુ જોય કરી રહ્યા છે અને અનધિકારી, અજ્ઞાન, સ્વાર્થી, આજ કાલના પુટી નીકળેલાં શખ્સો આધ્યાત્મિક આમતોમાં માથું મારી પોતાની મરજીના અને સમગ્ર પડતા ધાર્મિક વિચારો વધુ અજ્ઞાન લોકોમાં ફેલાવી બહુ અનર્થ કરી રહ્યા છે. તેમની બાજબી આટલું નરમ બાપામાં આપ જે કાઢી રહ્યા છો. એ સ્તુતિપાત્ર છે. આવા દમદારી પોતાના વિચારોથી જીદા વિચાર ધરાવનારને હેરાન તથા તુકધાન કરનારા, સ્વતંત્ર વિચારોને રૂધિરનાર અને ન્યાયની પોક્કા પાડનારા અવધૂતો ઉભરાઈ જાય છે. પરમાત્મા તેમને સહજુદિ આપે અને પહેલે પોતે સુધરી બીજને સુધારવા બહાર પડે. સ્પર્શસ્પર્શનો સવાલ નહામો ઉભો કરી બહાનોળા ગરીબ લોકોને મોટી રીતે ઉત્કેરી જ આપાય છે. કોઈ પણ દિવસ ઉતરતી જાતિઓએ એવી ફરીયાદ કરી જ નહોતી, પણ હોવાતા સુધારકો અને પોતે જ ધારણ કરેલી વિભૂતિવાળા દેવીઓએ અમર, અજ્ઞાન વર્ગને અસતોષી તથા તોફાની ઉદ્ભવ કરી મૂકવાનો પ્રયાસમાત્ર કર્યો છે. હાલસુધી અત્યંત જાતિ એ હોવાના સુધારકો કરતાં વધુ જાતી હતી. તેઓ માનતા કે પોતાનાં અસાધ્ય કર્મોને લીધે જ તેમને આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે. તે દશાને યરખ થઈ સતોષથી છુંદગી ગાળી પરમાત્મા તેમને બીજી વખતે ઉચ્ચ દશામાં પ્રવેશ દરાવશે, એવું અદાપર્વક માનતા, આ તેમની અદા જુને સતોષ આ મદાન સુધારકોએ હીનચી લીધાં છે. અને પરિણામ તરફ વિપરીત જ આવવું જોઈએ, અને આવશે. અત્યંત જાતિ તો શું, પણ પોતાનાં જ માગાપ લાન જેન બી જન્માં ઇત્યાદિને માસિક તેમ જ એવી બીજારીના પ્રસંગે આપણે દૂર જ રાખીએ

હીએ. તેમને અડતા નથી અને કેાઈ પણ ચીજ આ મનુષ્યને અડતો હેતા પણ નથી. આમ કરીશું આપણે તેમને ધિક્કારીએ છીએ ? હલકા મણીએ હીએ ? જરાયે નહિ. એ તો તેમના પોતાના તથા તેમના સમાજમર્મા આવનારાઓના શારીરિક, માનસિક, તથા આધ્યાત્મિક કલ્યાણને માટે જ છે, એમ જાણો, સંતમહત્તા અને પીર પેગંબરો તથા વિદ્વાન પણ કહે છે, અને તે જ સત્ય છે. અન્ય સત્યોની વાતો મિથ્યા જ છે. ”

આપના જેવા પરમાર્થી ઉદ્ધોગી સાહેબનો વખત રોકવો ઉચિત નહિ હોવાથી અત્રે વિરમીશ. જનમેવા કરવાનું આપનું સામર્થ્ય સંપત્તિ દીન પડતે વધતી અને વધતી જ રહે, આરોગ્યવાળી લાંબી જીંદગી બોમનો એ જ પ્રજા પ્રત્યે અદા દીલની પ્રાર્થના છે. અસ્તુ. ”

—આ સર્જનના વિચારો કેવા છે તે આપણે તેમના આ ઉદ્ધારો ઉપરથી જાણી શકીએ છીએ, તે એક પારસી ગૃહસ્થ છતાં પગમાત્રાના અનુગ્રહથી હિંદુધર્મના રહસ્યને તે સમજી શક્યા છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે જ હાલના સંખ્યામંધ દેશસુધારકોની સ્થિતિ અથવા વર્તન છે, એમાં શંકા નથી.

—આ દેશસુધારકો શુ કરે છે તેના એકંદર્યાંત આપી અમે આ વાતોને પુનઃ વધિક સ્પષ્ટ કરીશું. વડોદરામાં કેટલાંક વર્ષ ઉપર સજ અસીસ્ટન્ટ સર્જન્ટની પરીક્ષા પાસ કરેલા એક નવા દાકતર આવ્યા હતા. તેમને પોતાના ધંધાનું વાચક અથવા પુસ્તકીયા તાન હતું. કાપડીપોશ પાસેતી એક બાઈને પગે કંઈ વા આવ્યો હતો, તેના ઉપર તેમણે તેને સખત આયોડાઇન કે એવી બીજી દવા ચોપડી ઉપર અગસીનું પોટીસ બાંધવાનું કહ્યું. આ બાઈએ તે પ્રમાણે કર્યું, પણ બીજે જ દિવસે તે ભાગ ઉપર મોટા મોટા ફાટના યથ આવ્યા. આ બાઈ ગૃહસ્થ કુટુંબની અને ધણી સુકમાર હતી તેથી તેનાથી આ દરદ સહન ન થયું. એટલે ઘેર શી આપીને પેલા દાકતર સાહેબને બોલાવ્યા. તેમણે વળી તેના ઉપર બીજી દવા લગાડી. પણ તે ભાગ પાક્યો એટલે તેમાં રસી થઈ અને તેથી એક બે મહીને રૂઝાયો, અને ત્યાં સુધી રોજ પેલા દાકતર આવે અને મલમપટા કરે. જેટલા દિવસ તે બાઈ રોજ ત્યાં આવ્યા તેની ફી અને પાછળથી સારું થતાં તેમને કંઈ ઈનામ પણ મળ્યું, અને અંતમાં આ બાઈએ તથા તેના પતિએ તેમનો ઉપકાર પણ માન્યો !

—આવી જ સુધારાવાળાની પ્રવૃત્તિ છે. પોતાની અજ્ઞાનતાથી પ્રવૃત્તિએ કરીને પ્રજામાં એક નવો બાધિ ઉત્પન્ન કરવો અને પછી તેને મટાડવાને પ્રયત્ન કરવો, અને કહેવું, કે અમે દેશની, પ્રજાની સેવા કરીએ છીએ. અમારા આ ચબ્દો કેાઈ કોઈને કદાચ સત્ય નહિ લાગે, પણ, અમે તેનો એક દર્શાવ આપી તે સત્ય છે, એ જણાવીએ છીએ.

—મારું મૂળ ગામ વડોદરાથી સાત માઈ દૂર આવેલું વાધોડીયા નામનું છે. દળમેક ધરની ત્યાં વસતી છે. બ્રાહ્મણ, વાણીય, પારીદાર, કોળી, બીલ તથા અત્યજ વર્ગોની ત્યાં વસતી છે અત્યજો પોતાના બૂદા કુલે પાણી ભરે છે, અને પોતાને પ્રાપ્ત ધણી કરે છે. ત્યાં બાજસુધીમાં એ પ્રમ જ મેં નથી જોયો, કે અત્યજોએ કદી પણ એમ કહ્યું હોય, કે અમને આ ઉંચી વર્ણના લોકોએ નીચા રાખ્યા છે, અથવા અમારાપ્રતિતિરક્ષારની

દષ્ટિથી જુએ છે. આ રીતથી સક્રમક પોતપોતાના કર્તવ્ય આજ પચામેક વર્ષથી કરી રહ્યા છે, એ મેં જાતે જોયું છે. અને તે પહેલાં તો તે જ પ્રમાણે અથવા એથી પણ સારી રીતે તે પ્રાપ્ત કર્તવ્યને કરતા હશે, એમા શંકા જ નથી આ ગામ જેવા સે કોડે અને હજારો નહિ, પણ સાખો ગામ છે, કે જ્યાં આ પ્રમાણે સક્ર પોતપોતાનું કામ કરે છે, અને તવાહ સ પર્ષી સર્વ વર્તે છે

—પ્રિક, હવે હાલના દેશનું સારકો શું કરે છે? એક નવું વિષ આ અંત્યગ્રહિ પ્રજાના કાનમાં રહે છે, કે જુઓ તમે અને આહવા વાણીયા, પાટીદાર વગેરે સર્વ સરખા જનાં, તમારામાં અને તેમનામાં એક જ આત્મા જના, તમને ને હવકા ગમે છે, તમને અહતા નથી, તમને તેમના કુલે પાણી ભરવા દેતા નથી તમારા છાત્રાને તેમની નીશાળમાં ભણવા દેતા નથી, તથા તમને આગળ વધવા દેતા નથી વગેરે. સ્વધર્મ કર્તવ્યથી અત્યાન અને ભોળા આ લોકો બીચારા આ વાત ખરી માને છે, અને લેવ વર્ણના લોકોએ જ તેમને પછાત રાખી પોતાનો અધિકાર સમાજમાં તેમના જેવો જ છતાં હવકા કામ પોતાની પાસે કરાવ્યા છે, અને નહિ અહીંને પોતાનો તિરસ્કાર કર્યો છે, એ પ્રમાણે તે માનના થાય છે, અને પરી " તમે અને અમે હરખા " કહીને બધી બાળનમા સમાજમાં ભાગ લેવાને અથવા ભગવાને તત્પર થાય છે અસ આરબુ થયું, એટલે સુધારાવાગાઓન ધ ધો ભગો.

—આ પ્રજાણે આજે હજારો ગામેમા આ લોકોએ સત્ય કહીએ તો ઉપરો કુસપ, અને હવ અથવા તિરસ્કાર પ્રજાનું કલ્યાણ કરનાતા નામે, કે દેશને સુધારવાને નામે વધારી મૂક્યો છે, જના આશ્ચર્ય તો એ છે, કે તે દેશમુખાંકા અને પ્રજાનું કલ્યાણ કરનાર મનાય છે આ પ્રજાણે પ્રજામા એક નવું તુન કલુ મરવું અને પછી તેને બહાને પ્રજાને સુધારવાને પ્રવરિત મરવી, એ આ લોકોનું હાનતુ કર્તવ્ય થઇ રહ્યું છે. અસ્તુ. આ સ બધામાં અંસારમુધારો એ વિષયમા અમે વિસ્તારથી ચર્ચા કરી રહ્યા છીએ તેથી અન અધિક લખતા નથી.

—શું બધાથી એક સર્જન લખે છ, કે અને કમ સમજાવું નથી, કે મારી સ્થિતિ શું થશે? મેં કંઈ જ ક્યું નહિ તેને ખાટું ખસતાવો થાય છે, અને મારી અતે શી ગતિ થશે, એ વિચારે ચિંતા થાય છે.

—પ્રિય બાઈ! આ પ્રમાણે ચિંતા કરવાનું કે ગભરાવાનું કમ જ મરોજન નથી. ઉર્ધ્વરેને બધી ચિંતા છે, તેમને યરલે નેહો, અને સક્ર સાર્ જ યને જુઓ, એટલો વિચાર કરો, કે તમે જે સ્થિતિમાં છો અથવા તમે જે સ્થિતિમા છો તે સ્થિતિમા તમારી પોતાની ઉર્જાથી તમે ક્યાં મૂકાયા છો? તમને તમારી આ સ્થિતિમા મહત્તર આ વિશ્વના વ્યવસ્થાપક ધર્મર જ છે તો હવે પછી પણ જે સ્થિતિમા તમારું કલ્યાણ હશે તેમા જ તમને કેમ નહિ, મારું? સમજા ચિંતા તેમને છે. આપણા બવિશ્વની ચિંતા આ માટે આપણને હોવી જોઈએ કે આપણા સક્ર આ જગત્તા આલક પાયા પરમાત્માને સરજે રહીને તેમનું સ્મરણ ચિંતન કરતાં પ્રાપ્ત કર્તવ્યને પ્રસન્નતાથી મરવું, અને નિશ્ચિત તથા નિર્ભય રહેવું, એ જ આપણું કામ છે. પરમાત્મા દયાળુ છે, તે પ્રાણીમાનનું કલ્યાણ કરે છે ખાટું આ વિચારે અખંદ નિર્ભય તથા નિશ્ચિત રહેા.

1. વાણીદથી એક મૂળ લખે છે કે પ્રાનદાવ વાચવાથી ધરો જ આને દે થાય છે. આપના આશયો બહુ હોવા છે તેને અમલમાં ઉતારવાને બહુ પ્રયત્ન કરે છું, પણ આગળ વધી શકતું નથી. માર મન બહુ જ અસ્થિર રહે છે. ગુનીને વખતે બહુ જ મુઝવણ અને અકળામણ આવે છે. છટમનનો જપ કરે છું, પણ મનોવળ કાયમ રહેતું નથી, અને હૃદય મુઝાઈ જાય છે. દુઃકામ્ય મારો પુરુષાર્થ હું કરું છું, પણ વિજય મળતો નથી, તો કૃષ્ણ કરીને તેને માટે ચોગ્ય રસ્તો ખતારીશ. ... મારા અંતરમાંથી ભય જ જતો નથી દરેક વખતે એવો ભય યદ્ય આવે છે, કે કંઈ કહેવાની વાત નહિ. રાત્રે સુતી વખતે ભય, ચિંતા ઝાલો વગેરેના જ વિચાર આવે છે. વગેરે "

— પ્રિય બાપ ! તમારે માટે મને જે માર્ગ જણાય છે, તે યથામતિ હું જણાવું છું. તમે કહો છો, કે હું છટમનનો જપ કરે છું, પણ સમાધાન થતું નથી. કીક સમાધાન શા માટે થતું નથી ? તમે તમારે જપની ધારાને અખડ ચલાવો. એટલા વેગથી ચલાવો કે ખીખ વિચારને વચમાં ઉઠવાનો વખત જ ન રહે. મનમાં અખડ ધારા રામ રામ રામ, એ પ્રમાણે ચલાવો. મનમાં ન થાય તો ઝોઠામાં ખોલીને ચલાવો, તેમ ન થાય તો પગી જોડેથી ખોલીને પણ ચલાવો. ખીખ વિચારને ઉઠવાનો અવકાશ જ ન આપો. જ્યાં ખીખ વિચાર છે તો તેને ઉઠવા દો. તમે તેના પ્રતિ સક્ષ ન કરો તમ તમારું જામ કર્યા કરો. પયારીમાં બેઠા બેઠા કર્યા કરો. ખેસીને યાકો એટલે સુધને કરો, અને એવી મેળે નિદ્રા આવી જાય ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે કર્યા કરો. બે વણ દિવસના પ્રયત્નમાં તમને સુખપુર્વક નિદ્રા આવશે જ.

" 1. + + + તે ઉપર ત તમે જેમને છટ માન્યા હોય તેમની મૂર્તિને તમારી મનોમય દ્રષ્ટિસામે ખડી રાખો. વાણી જપ કરે, અને મન તે મૂર્તિનું ધ્યાન કરે. એ પ્રમાણે કરો તે મૂર્તિના ધ્યનમાં તસ્લિલ થઈ જાયો. વાણીમાં જપની ધારા અને હૃદયમાં તે મૂર્તિનું ધ્યાન એવો કમ આમહથા ચલાવો. દિવસે પણ નવરા પડે ત્યારે છટમનનો જપ કર્યા કરો. આ પ્રમાણે કર્યાથી સઉ સારા વાના થશે.

+ + + ખીખુ એ દરો કે, જ્યારે તમને નિદ્રા આવવા લેતું નામે અને સુષ્પ્ત જ્યો ત્યારે આ પ્રમાણે બાવના કરીને સુષ્પ્ત જ્યો તમારા છટદેવ અથવા આપણું અને આ જગતનું અખડે પ રત્નાણું કરતાર પરમાત્મા જણે તમારા માથા આગળ બેઠા છે, તમે તેમના ખોળામાં માથું મૂકો છો અને તે તમારા મસ્તક ઉપર હાથ મુકે છે, અને તેમના ખોળામાં માથું મૂકીને તમે પૂર્ણ, સંપૂર્ણ નિશ્ચિતપણે શાંતિથી ઉઠી જાયો છો. તમારા શરીરને અને મનને તથા તમારા ગૃહધન આદિ પદાર્થોને તે દયાળુ અને આપણી અખડ સંભાળ સેનાર ઈશ્વર સંભાળે છે, એવી તેમનામાં દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને કંઈપણ વિચાર કર્યા વિના હોવી જાયો.

× × + આ જગતમાં બે જ પરતુઓ વિદ્યમાન છે, સર્વવ્યાપક ઈશ્વર અને તેમના સ્વરૂપમાં રહેલા આપણે. તો કહો કે હવે ભયનું કારણ શું છે અને ક્યાં છે ? જ્યાં જોઈએ ત્યાં આ પરમાત્માની નિવાસ છે તો પછી આપણે હવે ભય કોનો ધરવાનો રહે

છે ? સર્વત્ર પરમાત્મા વસેલા હોવાથી આ જગતમાં ભય શાનો હોઈ શકે ? ભય એ મિથ્યા મનોકલ્પિત વસ્તુ છે તેને આ સદ્વિચારે અંતરમાંથી કાઢી નાખો અને સર્વબ્યાપક પરમાત્માના સ્વરૂપમાં આનંદથી રમતાં પ્રાપ્ત કર્તવ્યને કરતાં પ્રસન્ન રહો.

+ + + વળી નીચેની અથવા તેના ભાવની બીજી કડીઓ પણ સૂતી વખતે થોડા જગ્યાએ તો રોજ બોલજો.

બહાર અને મુજ હૃદયમાં, આપ રહ્યા જગદીશ,
 સુખશાંતિ પ્રભુ ! આપજો, તવ પદ નામું શિષ્ય.
 સચ્ચિત આનંદ આપ હો, દયાલુ આમાર,
 કરુણાદષ્ટિ હું પ્રતિ. કરજો પ્રાણાધાર.
 આપ વસ્થા મુજ અંતરે, શાનો ભય પછી હોય,
 પાળો પોપો મુજને, કરે હાનિ કેમ કોય.
 ભય ચિંતા મિથ્યા પ્રભુ ! ઉપજે અંતરમાંથી,
 આપ રહેલા ઉરમાં, શમાવજો જગરાય.
 હું શરણે પ્રભુ આપના, પ્રભુમું વારંવાર,
 હાથ ઘ્રી ઉતારજો, આ ભવસિંધુધાર.

— થયું. આ પ્રમાણે આપણા પૃથક્ અભિમાનના ત્યાગપૂર્વક દૈવ શક્તિ-પૂર્વક પરમાત્માના શરણે રહીને ગદગદિત કંઠે તેમની પ્રાર્થના કરી એટલે પછી ભય કે ચિંતા કંઈ જ ન રહે. પછી બીજો વિચાર જ શાનો હોઈ ?



અનલહક તું કહાતાજા.



ગજલ.

તુઝે હું શોખ મીલનેકા, હરદમ લો^૧ લગાતા જા,
 જલાકર ખુદ તુમાઈકો^૨, લસમ તનપર લગાતા જા.
 પકડકર ઈશકકા^૩ ઝાડુ, સફાકર મેં જરે^૪ દીલકો,
 દુધકીય મૂલકો લેકર, મુસલ્લે પેર ઉડાતા જા
 મુસલ્લા^૫ ફાંડ, તરમે^૬ તોડ, કીતાબા^૭ હાલ પાની મેં,
 પકડ હસ્તો પરસ્તોઠો^૮, શુલામ ઉ કા કહાતા જા
 ન મર લુખા, ન રખ રોબ, ન મરજી^૯ જા, ન શીજદા^{૧૦} કર,
 વજી^{૧૧} હા^{૧૨} ફેર ફુલ^{૧૩}, શરાબો^{૧૪} શોખ પીતા જા
 ન હો મુલ્લા, ન હો ભમન, દુધકીય છોડકર ખૂન,
 હુકમ હ રાહા કલ ધરકા, અનલહક^{૧૫}, તુ કહાતા જા.

x x x x x

પૂર્વેના અક્ષરો અમે 'ખુદા અને ખલક', એ નામની એક કવિતા આપી તો આ અર્થ થયો હતો જે પણ વાચકોને પસંદ પડી હતી આ એક તેવી જ બીજી અતુલ્ય પુસ્તકની ગજલ છે, જે અમે તે જ સંજોગને ઓઢેલા સાબળી હતી આવી વધારે બીજી ગજલો તેમને હવે ખમર નયા, તથા તે દયા પુસ્તકમાં છે, તે અમધમા પછલાં પણ તેમને ખમર નયા અને તેમણે પણ કોઈને મોઢે જ તે સાબળેલી, એમ કહ્યું હતું.

જો તને ખુદાને મળવાને શોખ અથવા ઇચ્છા હોય તો તુ તેની સાથે હરદમ એટલે અખડ લો એટલે પ્રીતી જોડ તો જા. તેમની બકિત કરતો જા. તેમની સાથે અખડ પ્રેમ વ્યાપ્તો જા અને ખુદા સાથે આ પ્રમાણે પ્રેમ બાધીને, તુ આ તુમાઈ એટલે માધાને બાળી દે અને તેની ભરમને તારા શરીર પર લગાડતો જા, અર્થાત્ આ સંસારરૂપી માધન મોહને તુ બાળી દે, અને તેની ભરમ શરીર પર લગાડીને તુ નાચો વિરજન લા. આ સંસારનો મોહ તોડ, અને હમ્દરમા પ્રીતિ જોડ, એમ કહેવાતો ભાવ જણાય છે. અને તારા હાથમાં પ્રક એટલે પ્રેમબકિતનું ઝાડુ એટલે સાવરણી પકડીને તે વડે મનમા રહેલા જરને અર્થાત મેલને સાફ કર, કાઢી નાખ, અને મનને નિર્મળ કર, પવિત્ર કર મનને

૧ લો = પ્રેમ ૨ તુમાઈ = માયા ૩ ઈશકા = પ્રેમનુ, ભક્તિનુ ૪ જર = મેલ. ૫ દુધકી = દેવની ૬ મુસલ્લા = કર્મકાંડ ૭ તરમે = માળા ૮ કીતાબ = પુસ્તક, સાલ ૯ પરસ્તોઠા = મદાપ્રક્રમનો સંયુક્તનો ૧૦ શીજદા = પ્રાચીન (prejuder) ૧૧ વજી = પાણીનો ૧૨ ફુલ = પાણીનો ફુલો સોડનો ૧૩ શરાબ = દારૂ અથવા ૧૪ અનલહક = ખુદા, ઇશ્વર, ભગ

પવિત્ર કરવાનાં બીજાં ધર્મો સાધનો છે, પણ પરમેશ્વરની ભક્તિ એ, સર્વથી મોટું અને ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે, એ દર્શાવે છે. બકિનથી હૃદય જેવું વિશુદ્ધ, નિર્મલ અથવા પવિત્ર થાય છે, તેવું બીજાં કશાથી થતું નથી. કવિ કહે છે, કે પ્રથમ પરમેશ્વરની સાથે અખંડ પ્રીત કર, તેમનું અખંડ સ્મરણ કર, અને માયા, મોહને બાળીને વિરક્ત થા. તથા પરમેશ્વરની ભક્તિવંદે તારા અંતરને નિર્મલ, મહારહિત કર. પછીથી હુમકી એટલે હૃદયની ધૂળને લેકને તેને કમંદાંડ ઉપર ઉઠાડતો, જા. અર્થાત્ દેવવાદને છોડીને અદ્વૈત વસ્તુને મહત્ત્વ કરીને કમં માત્રને ત્યજ દે. ભગવાન શંકરાચાર્ય કહે છે, કે વસ્તુ સાદ્ધિ વિચારે ન કર્મ કોઈમિ-તે પ્રમાણે અદ્વૈત વસ્તુનું ચિંતન કરવાથી જ. નહિ કે કમં કરવાથી વસ્તુસિદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવા જ ભાવનું આ દશન જણાય છે. તું હૈતને છોડી દે, અને કમંમાત્રને ત્યાગ કર. મુસલ્મા કાક, અર્થાત્ કમંદાંડ માત્રને તું ફાડી નાખ, કમં કરવાને કહેતાં, તથા કમંનું વિધાન દર્શાવનારું શાસ્ત્રને તું ફાડી નાખ. તરૂંને તોડ, અર્થાત્ માયાને તોડી નાખ. આ અધિકારે પહેલેલા પુરુષને પછી માગાની શી જરૂર છે ? અને કિનાયા કાવ પાનીમે, અર્થાત્ શાસ્ત્ર માત્રને પાણીમાં નાખી દે. અનુભવ આગળ શાસ્ત્રની શી જરૂર છે ? જ્યાં સુધી મનુષ્ય શાસ્ત્ર જ વાંચ વાંચ કરે છે, ત્યાં સુધી જ તેની મદદ તો લાગે છે; પણ જ્યાં તે અનુભવના પ્રદેશમાં ઉતરે છે, ત્યાં પછી તેને શાસ્ત્રની જરૂર રહેતી નથી. આપણા દેશ સ્નેહી આપણા ઉપર કાગળ લખીને મોકલે, અને તે વાંચીને તેમાં લખેલી વાત જાણીને જેમ આપણે તે કાગળને ફાડી નાખીએ છાએ અથવા તેને ફેંટી દઈએ છીએ, અને કંઈ ફરી ફરી તેને વાંચતા નથી, પણ એક વખત તેનો અર્થ જાણી લીધો એટલે પછી આપણે તેની ઉપેક્ષા કરીએ છીએ. તે પ્રમાણે શાસ્ત્રના અર્થને સમજ લીધા, તેનું તાત્પર્ય લક્ષમાં લીધું, કે લક્ષમાં આવ્યું, એટલે પછી અનુભવવાળી રિયાતગાં અથવા રજામાં શાસ્ત્રની જરૂર રહેતી નથી. આ દશાવાળો પુરુષ શાસ્ત્રની ઉપર જઈને બેસે છે, અને તેને પછી શાસ્ત્ર વાંચ વાંચ કરવાની કડાકુટ રહેતી નથી. આવી કષ્ટ કહેવાનો આ કવિનો બાવ જણાય છે. દરેકો એટલે હાય અને પરસ્પર એટલે મહાપુરુષનો, અનુભવી પુરુષનો અર્થાત્ મહાપુરુષ અથવા સદગુરુનો હાય પકડ, અને તેમનો ગુરુત્વ, દાસ, શિષ્ય અથવા સેવક કહેવડાવતો જા. મહા પુરુષને સરણે જા, તેમની શુશ્રૂષા કર, અને તેમનો શિષ્ય થઈ રહે, તારે પછી એકાદશી જેવા ઉપવાસ કસાદાર કરીને કરવાની પણ જરૂર નથી, તારે તદન બુખ્યા રહીને રાજા પણ કરવાની જરૂર નથી. તારે પછી મરજીમાં અથવા મંદિરમાં જવાની પણ જરૂર નથી. તારે પછી કોઈની પ્રાર્થના કરવાની પણ જરૂર નથી. તારે અંધ પેદારવાની, કે નિમાજ પઢવાની પણ પછી જરૂર નથી. આ બધી ક્રિયાઓએ પાણીના કુળને અર્થાત્ ભોલવાને તું ફેડી નાખ. અને શોખથી તું રમજ, દારૂ, અમૃત, અનુભવામૃત પીનો જા. આ અનુભવામૃત અથવા અનુભવરૂપી સરાવ જ મનુષ્યને અમૃત જુમારી આપે છે, અમૃત મરતી આપે છે, તેનામાં વિલક્ષણ જાનંદને પ્રકટારે છે. તાર પછી નથી નો મુકના કરવાની જરૂર, કે નથી તો શાસ્ત્ર કરવાની જરૂર. તારે તો જૈનમાત્રની પૂજા છોડીને હું ખુદા છું, હું મુશ્વર છું, અલ્લાહ છું, એ પ્રમાણે જ અખંડ બોલવાનું છે. આ પ્રમાણે હું બલ્લ છું, એ પ્રમાણેની અખંડ બોલવા કરતાં તે તમય થઈ રહે છે, તેને પછી જન્મમાં કંઈ જ ફર્ક વ્ય રહેતું નથી, એ આ કવિનો કહેવાનો બાવ છે.

હિંદુસ્થાનનો ઉદ્ધાર અને તે સંબંધમાં ચર્ચા.

૧— હિંદુસ્થાનનો ઉદ્ધાર અથવા અબ્યુદય, એ સંબંધમાં, તમારો શું અભિપ્રાય છે ?

૨— હિંદુસ્થાનનો એટલે કોનો ? એનો પ્રશ્ન હું તમને તમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પૂછું છું.

૧— હિંદુસ્થાનનો એટલે મુંબઈ છવાડા, મદ્રાસ છલાડા બંગાળા, સમુદ્રકત પ્રાંતો વગેરે સર્વ વિભાગનો અબ્યુદય તે.

૨— પરંતુ જુદા જુદા છલાડાનો અબ્યુદય એટલે શું ?

૧— તે છલાડામાં રહેતાં મનુષ્યોનો.

૨— હીક, મારે એ જ ઉત્તરની જરૂર હતી અને મારે એ જ ઉત્તર તમારી પાસે કદાવનો હતો. તો હવે મને એ જવાબ આપો, કે આ મનુષ્યોનો અબ્યુદય અથવા ઉદ્ધાર એટલે શું ?

૧— તેમને સ્વતંત્રતા મળે એ તેમનો અબ્યુદય.

૨— ના એટલા જવાબથી નહિ આશ્ચર્ય, તમે એટલું કહો, કે એ સ્વતંત્રતા શાને માટે જોઈએ છીએ ? સ્વતંત્રતાની શાને માટે જરૂર છે ?

૧— પ્રજા સુખી થાય તેટલા માટે.

૨— બહુ સરસ ઉત્તર. તો હવે મને તમે કહો, કે સુખ એ શી વસ્તુ છે ?

૧— પરતંત્રતામાં દુઃખ છે અને સ્વતંત્રતામાં સુખ છે, જેથી પરતંત્રતાથી છુટવું એ સુખ છે, અને તેમાં રહેલું એ દુઃખ છે.

૨— બહુ સાચું, તેવા સ્વતંત્ર કોઈ દેશો દુનિયામાં હશે ?

૧— હા અમેરિકા, ફ્રાન્સ વગેરે ઘણાં છે કે જ્યાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે, અને જ્યાં પ્રજા સ્વતંત્ર છે, અને સુખી છે.

૨— હીક, ત્યારે તે દેશોમાં પ્રજાને સંપૂર્ણ સુખી હશે નહિ વાર ?

૧— હા, પૂર્ણ સુખી.

૨— તમે મારા પ્રશ્નનો બરાબર સમજાવવાના જ ઉત્તર આપી દીધો. મારું એ પૂછવું છે, કે તેમને સુખને માટે ત્યારે કોઈ પ્રયત્ન કરવા પડે છે ખરા? અથવા દુઃખજેવી કોઈ વસ્તુ તે પ્રજામાં છે ખરી ? કારણ કે તમારા કહેવા પ્રમાણે જો તે પૂર્ણ સુખી હોય તો તેમને સુખને માટે કંઈ કરવું જોઈ ન રહેવું જોઈએ. તે તેવા પૂર્ણ સુખને પ્રાપ્ત થઈને શાંતિથી કૃતકૃત્ય સરખી અથવા જીવનસુકત જેવી હોવી જોઈએ, અથવા તેમના જેવું જીવન ગાળતી હોવી જોઈએ, એમ તમારા કહેવા ઉપરથી સમજી શકાય.

૧—કૃતકૃત્ય અને જીવન્મુક્ત એ સી વસ્તુ છે તે હું જાણતો નથી, અને તેથી તેના મનુષ્યો કેવી પ્રવૃત્તિ કરતા હશે, અથવા શાંતિથી બેસી રહેતા હશે, કે શું કરતા હશે તેની મને ખબર નથી. એવી ન સમજાય તેવી શાસ્ત્રની વાતોને સમજવાને હું બર્ષ પ્રયત્ન કરતો નથી. પણ તમારા પ્રજ્ઞના ઉત્તરમાં એટલું જ કહું છું, કે તે અખંડ ઉદ્યોગી છે, અને અખંડ પ્રવૃત્તિવાળી છે.

૨—ત્યારે તમારા કહેવા ઉપરથી એટલો અર્થ સ્પષ્ટ નીકળે છે, કે તે પ્રજ્ઞા સ્વતંત્ર જતાં તેમને જેમ તમે ધારો છો તેમ સંપૂર્ણ સુખ તો નથી મળ્યું, પણ તેમને સુખને માટે, શાંતિને માટે અખંડ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે. જો તે પૂર્ણ સુખી હોય તો આવી પ્રવૃત્તિ શાને માટે સેવે ? બુદ્ધ્યો મનુષ્ય શંકે પણ જન્મેશે. મનુષ્ય શા માટે ચૂસો સળગાવી શકવાનો પરિશ્રમ કરે ? તેથી આ લોકો અખંડ પ્રવૃત્તિશીલ છે, તે એ દશવિ છે કે તેમની સુખની જીખ બાગી નથી. તાત્પર્ય કે જે સ્વતંત્રતા મળવાથી પ્રજ્ઞને સંપૂર્ણ સુખ મળશે એમ તમે જે કહ્યા છો, તે યોગ્ય નથી એમ કહો, કે આ દેશની પ્રજા અમેરિકા ક્રાન્સ જેવી પ્રજાસભાક રાજ્યવાળી થશે, એટલું જ, પણ સુખને માટે તો તેમને તેમની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરવાની ઉભી જ રહેવાની, નહિ વાર ?

૧—હા. તેમના જેવી આપણી પ્રજાને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થશે અને તેમના જેવી તે આખતમા તે સુખી થશે સંપૂર્ણ સુખી તો નહિ જ.

૨—ત્યારે તમારા મુખે જ એ વાર્તા કપૂર થાય છે, કે રાજક્રિય સ્વતંત્રતા મળવાથી પ્રજા સુખી થશે, પણ સંપૂર્ણ અંશમા તો સુખી નહિ થાય. પણ માત્ર તે અંશમાં સુખી થશે, અને તેને સુખને માટે પ્રયત્ન કરવો પડે; તથા તેનાં ખીખ દુઃખો પણ ઉભાં રહેશે, અને તેને દૂર કરવાને માટે પણ તેને પ્રયત્ન કરવો પડે.

૧—રાજક્રિય સ્વતંત્રતા મળવાથી પ્રજા એક અંશમાં નહિ પણ ધણા અંશમાં સુખી થશે કારણ, કે આજે પ્રજાની ઘણી ઘણી બાબતોમાં પ્રજાને વિદ્યાસ થતો રાજક્રિય પરતંત્રતાને કારણે અટકે છે અને આ પરતંત્રતા ટળવાથી આ પ્રદારના વિદ્યાસ કરવાને પ્રજાને સુખમતા થશે.

૨—હીક, એક અંશમાં નહિ પણ ધણા અંશમાં પણ આજથી આવી પરતંત્ર સ્થિતિમાં આ બીજા પ્રદારનો વિદ્યાસ પણ જો આપણે કરવા હોય તો શું નથી કરી શકીએ એમ ? હા. કેટલીક બાબતો એવી ન કે જેમાં સરદાર આડે આવે અથવા આડે આવતી પણ જે ધણી બાબતો તમે મળ્યો છો તેમની કેટલીક બાબતો સંબંધી વિદ્યાસ આજની પરતંત્ર સ્થિતિમાં પણ પ્રજા ધારે તો કરી શકે.

૧—તમાર કહેવું મને સ્પષ્ટ થતું નથી, માટે હજાત આપીને સમજાવો તો સમજાય.

૨—હીક, હું એ દાહની નરદાર આપણને જે જોઈએ છે તે કળવણી આપવી નથી પણ જો આપણે સ્વતંત્ર હોઈએ તો પ્રજાને આપણી છત્રાનુકૂલ કેળવણી આપણે આપી શકીએ એમ તમે કહો છો. પરંતુ તે તો આજે પણ ક્યાં જને તેમ નથી ? આજની

પરતંત્ર સ્થિતિમાં પણ આપણે આપણી પ્રજાને જે ધારીએ તો ઇચ્છાનુસાર કેળવણી આપી શકીએ છીએ. અને આ પ્રમાણે એવી ધણી બીજી બાબતો છે, કે જે આપણે હાલની પરતંત્ર સ્થિતિમાં પણ ધારીએ તો સિદ્ધ કરી શકીએ તેમ છે.

૧—શું ત્યારે અમારે અથવા જે લોકો આ પ્રકારની ચળવળ કરે છે તેમણે તે પ્રમાણે ન કરવું ?

૨—તે પ્રમાણે ચળવળ ન કરવી, એમ મારા કહેવાનો ભાવ જ નથી. તમે જે કરો છો તે યોગ્ય જ કરો છો; પણ એથી સર્વ અંદર્માં પ્રજા સુખી થઈ જશે, તે સંપૂર્ણ સુખી થઈ જશે, તેને સુખને માટે પછી કંઈ કરવાનું જ નહિ રહે, અથવા દુઃખને ટાળવાને તેને કંઈ જ કર્તવ્ય નહિ, રહે એમ જો તમે માનતા હો તો તે યોગ્ય નથી; અને મારા કહેવા પ્રમાણે માનીને જ તમે પ્રવૃત્તિ કરતા હો તો ને સર્વ રીતે યોગ્ય જ છે.

વાર ! આજ પાંત્રીસ વર્ષથી તો તમે લોકો આ પ્રકારની રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવવાને પ્રયત્ન કરો છો, હવે તમે જે સ્વતંત્રતા મેળવવા ધારો છો તે જ આર મહિના જેટલા સમયમાં તમને મળશે ખરી ?

૧—હા. અમને તો લાગે છે, કે તેટલા વખતમાં તે મળી પણ જાય.

૨—કાન્સ અને અમેરિકા જેવી સ્વતંત્રતા કેટલા વખતમાં મળશે ?

૧—ના. તેવી તો નહિ, પણ કેટલીક સ્વતંત્રતા મળશે અને થોડા ત્રાસ પ્રજાના આંધા થશે, તેવી સ્વતંત્રતા મળવાને તો વાર લાગે.

૨—વાર એટલે કેટલી ? બે પાંચ વર્ષ કે વધારે ?

૧—ના તેથી વધારે, વખતે બીજાં આટલાં વર્ષ પણ તીક્ષ્ણ જાય.

૨—ત્યારે પોણાસો વર્ષના પ્રયત્નના પરિણામે તમે પ્રજાને રાજકીય સ્વતંત્રતા અપાવી શકશો, અને તેમ કરીને તમે પ્રજાને અનુક બાબતમાં સુખી કરી શકશો.

૧—આ બધું કહીને તમે શું કહેવા ધારો છો, અથવા શું જણાવવા ઇચ્છો છો ?

૨—બીજું કંઈ જ નહિ, પણ માત્ર એટલું જ, કે પચાસ પોણાસો વર્ષના પરિશ્રમને અંતે અને લાખો રૂપિયાના અને લાખો મનુષ્યોના ભોગે તમે પ્રજાને રાજકીય સ્વતંત્રતા અપાવી શકશો, એ જ મારે માત્ર તમારી દૃષ્ટિએ લાવવાનું છે. અને તે પછી પણ શી સ્થિતિ થશે તે તમે જાણો છો ?

૧—ના. શી સ્થિતિ થશે ?

૨—તે પછી જે સ્થિતિમાંથી આ બીજા દેશો પસાર થયા છે, તે સ્થિતિમાંથી આપણો દેશ પણ પસાર થશે.

૧—તે સ્થિતિમાંથી પસાર થશે એટલે શું થશે અને કેવી રીતે ? અને તેટલા માટે શું અમારે પ્રવૃત્તિ ન કરવી ?

૨—પ્રવૃત્તિ ન કરવી એમ તો હું કહેતો જ નથી તમારે માટે તે યોગ્ય જ છે પણ તેનું સ્વરૂપ જ મારે માત્ર તમારી દૃષ્ટિમાં લાવવું છે. હવે સાંભળો, તેવી પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળ્યા પછી આપણે ત્યાં પ્રેસીડેન્ટ નીમવાની ધમાય શરૂ કરો અને આજના જેટલા જ વેગથી પ્રજા તે વખતે તે દાયકા કરશે. અંગાળીઓ, મુસનખાનો, દક્ષણીઓ, ગુજરાતીઓ, અને પંજાબીઓ પોત પોતાના પક્ષનું બેચેરી અને મજા કરીને આપણે નેક જમ ઇંગ્લેન્ડથી પ્રયત્ન કરીને છુટું પડ્યું છે તેમ આપણા દેશમાં પણ જુદા જુદા પ્રાંતો એક બીજાથી સ્વતંત્ર થવાને પ્રયત્ન કરશે તે વખતે પણ તે ચળવળ આજના જેટલી જ મહત્વાવાળી જ રહેશે. જુઓને આમને નેકમાં તેને માટે કેટલી પ્રવૃત્તિ રહેતી હતી

૧—આ કહીને તમે શું કહેવા છા છો ?

૨—હું એ જ કહેવા છા છું, કે જે સ્વતંત્રતાને માટે તમે જીવતાડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો, તે સ્વતંત્રતા તો દૃષ્ટિનર્વાહીની છે, અને તમે જેમ જેમ પાસે જાઓ છો, તેમ તેમ તે દૂર અને દૂર જતી જાય છે જો જો એ લોકમાં રાખાને, કે હું તમને આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ન કરવાનું તો કહેતો જ નથી, આ પ્રમાણે આ જ એક પ્રશ્નને આપણે નેક જેવી સ્થિતિ આપણા દેશના જુદા જુદા પ્રાંતોની ન થાય ત્યાં સુધી પ્રજા રસથી ચર્ચાશે તે પછી અથવા તે દરમિયાનમાં પણ જમની જેની કે જાણના જેવી બળવાન પ્રજા કેમ બાધુ, કે તમારો માસ નહિ કરી જાય ? મારણ કે બળવાન રાજ્ય નિબળ રાજ્યને ગળી જાય છે, એ અનાદિ કાળની ચાનતું આવતું છે

૧—ના, તે પ્રમાણે નહિ બન મારણ કે તે વખતે સ્વતંત્ર થયેનું હિંદુસ્તાન પોતાના રક્ષણના યોગ્ય ઉપાયો શોધી કાઢશે, અને તેને અમનમાં મૂકશે

૨—મારે, એ જ તમારી પાસેથી ઉત્તર કદાવવું હતું, કે આ પ્રમાણે આ રાજ્ય કિય પ્રશ્નો આજે જ, કે પાંચ પચીસ વર્ષમાં ઉકેલ આવશે એમ નહિ, પણ, તે કાચખનો રહેશે, અને આ પ્રમાણે માત્ર આ જ પ્રશ્નો ઉકેલ લાવવામાં પ્રજા ગુચવાતી હોવાથી તે આજની પેઠે ઉન્નતિની બીજા દિશામાં પ્રવેશ કરી ચકશે નહિ. કેટલાનું તાત્પર્ય એ જ છે, કે તમે લોકો જે પ્રશ્નો ઉકેલ આજ કે થોડા વર્ષોમાં આવે તેવો નથી, તે પ્રશ્નો ઉકેલ લાવવાને આખી પ્રજાને રોકો છે, તે જ તેમનો ધોય બનાવો છે. અને બીજા દિશાએ તિ તેમનું અલક્ષ કરાવો છે, અથવા બીજા દિશાએ પ્રતિ તમારી પ્રવૃત્તિથી પ્રજાનું અનક્ષ થાય છે

૧—શું તમારે અમને જે યોગ્ય જણાય તે કર્તવ્ય ન કરવું ?

૨—એવો તમારો પ્રશ્ન અવગણ્ય જ થાય છે ? એ તો હું એકથી અધિક વખત કહેતો આજે છું, કે તમારે તો તે પ્રમાણે કરવું અને તે જ હિંતાવહ છે, પરંતુ તમે જે એમ માનો છો, કે માત્ર આ જ એક કર્તવ્ય છે, તે જ હું અમારો અંત આણતાર કે, તમામ મનુષ્યોએ તેમાં જ બળવું જ જોઈએ અને જ દેશનું સાચું હિત રીએ છો, અને જે અમારી સાથે નથી બળતા ને દેશને કી છે, અથવા તે કદાચ સમજતા નથી અને મૂર્ખચિરોર્થાય છે એમ જો તમે માનતા હો તો તે યોગ્ય નથી એમ અમારું કહેવું છે

૧—હા, તે તો આપણું કહેવું અમને સમતજ છે.

૨—હા, માત્ર તે જ તમને મહેતુ છે પ્રજાની વૃન્નત્તિ, માથી અને ચિરસ્થાપી ઉન્નતિનો માત્ર આ જ એક માર્ગ છે અને બીજા માર્ગ નથી એમ નહિ; તથા પ્રજાના સુખને માટે માત્ર આટલું જ કર્તવ્ય છે, અને બીજું કંઈ કર્તવ્ય નથી, એમ નથી જ. આ પ્રકારનું તમે માનો છો તેનું કર્તવ્ય અમુક મતુષ્યોએ જ કરવું જોઈએ; કારણ, કે દેશ-હિનની અને પ્રજાનું સાચું અને ચિરસ્થાપી હિત કરનાર મીઠા આમતોપ્રાપ્તિ બીજા કોઈ હોય તો તે પણ પ્રજાનું હિત જ કરે છે, એમ માની બીજા દેશદોષી અથવા મૂર્ખ છે, એમ તમારે માનવું ન જોઈ.

જુઓ, તમે માનો છો, કે દેશનું હિત આ જ માર્ગથી થશે. પણ તે જ પ્રેમીએ બીજા માને છે, કે દેશનું કલ્યાણ બીજા માર્ગોએ થશે. એમ તમારા માર્ગને માટે તમારી પાસે કારણો છે, તેમ બીજાની પાસે પણ તેમના માર્ગના તેટલા જ સમજ કારણો છે પણ તમારે તે ક્યાં સામગ્ર્ય છે, કે તમારે ક્યાં તેના પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી છે! તમે જ એકલા વિચારશીલ છો અને બીજા વિચારાધ છે, એ પ્રમાણે ન માનતા.

૨—તમારું કહેવું, મને જરા-જરા સ્પષ્ટ થતું નથી તેથી તેને સ્પષ્ટ કરો તો સારું.

૨—સ્પષ્ટ થશે જ તમે આ ચર્ચા આગળે ઉઠાડી છે તો બધું સ્પષ્ટ થશે જ.

૨—જુઓ, એક મનુષ્ય માને છે, કે પ્રજાને જ ઉન્નત કરવાને આટલો જ પરિશ્રમ કરવામાં આવે, પ્રજાને શુભચી, મન-ની, આત્માથી, નીતિથી મારિઅથી, વિદ્યાથી અને એવી એવી બીજી ઘણી માનતોયી ઉન્નત કરવાનો પ્રયત્ન આટલા જ વેગથી કરવામાં આવે તો પ્રજા આ સર્વથી ઉન્નત થતાં તે પરત જતામાંથી સહજ છુટશે, અને તેની સાથે તેનું જીવન અધિક સુખી થશે.

૨—પણ આવી આમતોપ્રાપ્તિ સરકાર આડે આવે છે, 'તેથી' તો અમે રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવવાને પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

૨—ના ના, સર્વ જ્ઞાતોપ્રાપ્તિ તે આડે આવે તેમ નથી, આપણા ધરમાં રહીને જ આપણા હઠીને શરીરને બળવાન કરતાં તે શી રીતે આડે આવી શકે તેમ છે? નીનિ અને સહાચારને રસ્તે ચાલતાં તે શી રીતે આડે આવી શકે તેમ છે? તેને ધરને ખુલ્લું રહીને ઇશ્વરની બક્ષિ કરી હોય તો તે શી રીતે આડે આવી શકે તેમ છે? અને તે છતાં કેટલીક આમતો એવી પણ છે કે જેવા સરકાર આડે આવી શકે તેમ છે, તો તેના માર્ગ કંઈ નથી નીકળી શકે એમ નહિ. કીક. આ મારા વિચારો કદાચ તમને વિચિત્ર લાગશે 'પણ' મારા કહેવાનો બાવ એ છે, કે બીજા તમામ દિશાઓપ્રતિ દૃષ્ટિ બંધ કરવામાં આવે છે અને પ્રજાના બીજા વિકાસપ્રતિ અલક્ષ્ય કરવામાં આવે છે આ પ્રકારના પ્રયત્નથી એ થશે, કે પ્રજાને પીડાને એક અવધન બીજી પણ તેના બીજા બધા અવધનો. નિર્મળ થઈ જશે. એકલો હાથ કે એકલો પગ મજબુત થશે, પણ જઠર, કાન, નેત્ર, મગજ વગેરે તેના સર્વ અવધનો સુકાઈ જશે, અને નિર્મળ પડી જશે, પ્રજાનો વિકાસ એટલે તેના સ્થિતિ તમામ અવધનોનો વિકાસ તે, અને આવા મર્જ અવધનોના વિકાસરાગી પ્રજા જ સુખી થઈ શકે છે, તથા તેના અમુલ્ય ચિરસ્થાપી વર્ચોવ સામે વખત ટકે તેવો હોય છે.

॥ ૐ શ્રી ॥

સનાતન ધર્મસર્વસ્વ.

૪૦૦૦

ઉપોદ્ઘાત.

જગતના તમામ ધર્મોકરતા આપોવર્તે અર્થાત્ હોંદુસ્થાનનો સનાતન ધર્મ જુનો અને ઉત્કૃષ્ટ અને સર્વથી વિશાલ, જૂઠ્ઠા છે આ સનાતન ધર્મના નામથી ઓળખાતા અથવા પ્રચલિત ધર્મના જગતના સર્વ ધર્મો આવી ગય છે તેથી તે જૂઠ્ઠા અર્થાત્ વિશાલ છે. વળી સનાતન ધર્મનું જે સ્વરૂપ જેવામાં આવે છે, તે એટલું તો ઉચુ અને એટલું તો શિખરસ્થિત છે, કે જગતના બીજા ધર્મોનું સ્વરૂપ તેટલું ઉત્કૃષ્ટ અને તેટલું શિખરસ્પર્શી જેવામાં આવતું નથી જગતમાં એક સનાતનધર્મની જ ધરમ સર્વથી ઉચે ઉડે છે વળી જગતના બીજા ધર્મોની અમુક સેવા પૂર્વે ઉત્પત્તિ થએલી જેવામાં આવે છે જ્યારે આ સનાતનધર્મ આદિ અનાદિ છે, જેથી તે સર્વથી પ્રાચીન છે આ વિના આ ધર્મની શ્રેષ્ઠતાના અથવા ઉત્કૃષ્ટતાના બીજા પશુ કારણો છે પણ આપણે સ્વરૂપમાં માત્ર ત્રણ જ જણાવ્યા છે

જે લોકો આ સનાતનધર્મ ને ન માનતા હોય, તેમને આ કથન અતિશયોક્તિભરેલું લાગશે જ, તો તેમની હું ક્ષમા માગી લઉં છું; અને તેમને કહું છું કે તેમણે જે ધર્મ પોતે પાળતા હોય, કે માનતા હોય, તે ધર્મને બદલે સર્વોત્કૃષ્ટ માનવો પોતાના ધર્મને બીજાનાથી ઉત્કૃષ્ટ માનવાની પ્રત્યેકને છુટ છે આ છુટ હું બીજાને પ્રથમ આપીને જ મારો સનાતનધર્મ સર્વોત્કૃષ્ટ છે, એમ હું માનવાની છુટ લઉં છું.

સનાતનધર્મનું સ્વરૂપ એટલું જૂઠ્ઠા અને એવું અટપટું છે, કે તેને યથાર્થ અથવા સંપૂર્ણરીતે પૂર્ણ પદને પહોંચેલા તત્ત્વવિદ્ અહાત્માઓ અથવા મહાપુરુષો જ સમજી શકે તેમ છે. અનુભવવિના આ સ્વરૂપ લક્ષમાં આવે તેમ નથી આ ધર્મનાં વિવિધ નિગૂઢ રહસ્યો માત્ર અનુભવી પુરુષો જ સમજી શકે તેમ છે. તેમ છતાં જેમને અનુભવ નથી અર્થાત્ જેમણે આદ્યાસાક્ષાત્કાર કે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો નથી, તેવા પુરુષો આ સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજી શકવાને અનધિકારી છે. અથવા તો આવા મહાપુરુષના અનુશ્રવણ તેમના શિષ્યો આ સ્વરૂપને સમજી શકવાના અધિકારી છે અથવા તો પૂર્વના પુણ્ય સંસ્કાર બદલે જેમની મતિ અતિ વિશુદ્ધ અને ધર્મના સત્સંસ્કારવડે પુનિત થએલી છે તે આ વસ્તુની ઝૂંપી કરી શકે છે. અથવા તો જે આ સનાતન ધર્મનું શ્રદ્ધાભક્તિથી નિત્ય આગ્રહથી પાલન કરનાર છે, તેવા શ્રદ્ધાસમન્વિત સત્સંસ્કારસંપન્ન પુરુષોને પણ આ ધર્મનું સ્વરૂપ અનુકૂળ રૂપમાં યથાશક્તિ સમજાય છે આ વિનાના બીજા પુરુષો બદલે કહે, કે અમે તે વસ્તુને સમજીએ છીએ, પણ તે બીજાના ખાંડ ખાધ છે અને આ વસ્તુને સમજવાના અનધિકારી છે

આ સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવાને હાલના વખતમાં અનેક મનુષ્યો તરફથી પ્રયત્ન થયા છે. અર્ધસમજાઓ, અહોસમાજવાળાઓ, થીઓસોફીસ્ટો, તથા સુધારાવાળાના નામથી જેમને આપણે જાણીએ છીએ તેના જૂઠાં જૂઠાં પુરુષો તરફથી સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરવાને અને તેને પ્રજાને સમજાવવાને પ્રયત્ન પ્રયત્ન થયા છે. આ સર્વ એમ માને છે, કે અમે જ આ સનાતન ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીએ છીએ અને તે સંબંધમાં અમે કહીએ છીએ તે સત્ય છે. પ્રત્યેક પોતાપોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે તેમાંથી અર્થ કાઢે છે, અને તે પ્રમાણે તે આચાર કરે છે. ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે આ ધર્મનું શરીર તો બહુ વિશાળ છે, જેથી તેમાંથી જે જોઈએ તે મળી શકે તેવું છે, જેથી આ લોકોને ઇચ્છાનુકૂળ વસ્તુ તેમાંથી મેળવતાં વાર લાગતી નથી. મને લાગતું હોય, કે મૂર્તિપૂજા નકામી છે, તો હું તેવા લાવના વાક્યો તે વિશાળ ધર્મમાંથી કાઢી કાઢી જોઈ શકું છું અને તેના પૂર્વાપર સંબંધ સમજાવીના તેને પ્રમાણભૂત મૂળીને ખારો પંથ, માર્ગ, કે સંસ્થા ચલાવું છું. આ પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છાનુસાર આ ધર્મનું સ્વરૂપ લોકો રચી રચા છે, નહિ કે પોતાના વિચારને તદનુકૂળ કરવાનો તે પ્રયત્ન કરે છે. બીજા કોઈની પાસેથી આ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવાની તે જરૂર જોતા નથી, કારણ, કે પોતે સર્વ સમજે છે, એમ તેમનું મતભાવ હોય છે.

આ પ્રમાણે આ ધર્મની આજે દુર્દશા થયેલી જંગમાં આવે છે. સહજે તેને પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે પીંખી નાખ્યો છે, અને તેને વિદૂત કરીને તેની દુર્દશા કરી મૂકી છે.

આ સંબંધમાં, હિંદુધર્મની જાળપોથી, સ્વધર્મસ્વર્વરન, હિંદુધર્મની પાઠમાળા વગેરે પુસ્તકો લખાએલાં છે. તે વિના બીજાં પણ મરાણી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં લખાએલાં હશે. આ પુસ્તકોમાં હિંદુધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો છે. મને આ પુસ્તકો અપૂર્ણ જણાયાં છે અને જે ભાવ તેમણે જણાવેલો છે, તેવો ભાવ નથી, પણ તેથી ઉત્કૃષ્ટ અથવા જૂઠું ભાવ તેમણે જણાવેલી જાણતોમાં છે, એમ મને લાગે છે. જેથી મેં આ સંબંધમાં એક વિસ્તારવાળો લેખ પ્રગટ અને ઉત્તરના રૂપમાં લખવાને ઇચ્છા કરી વિચાર રાખ્યો છે. આ લેખ જો લાંબો વખત લખાય તો તે મહામારત કરતાં પણ મોટા થવાનો સંભવ છે. કારણ કે વેદ, યુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ, વગેરે સંબંધી બધી જાણતોવિષે તેમાં ચર્ચા આવવાનો સંભવ છે. ભગવદ્વિજ્ઞાથી શું થાય છે, તે આપણે જોઈએ છીએ. વિવિધ જાણતોસંબંધમાં મારી નિમજ્જન મતિ જે લક્ષણ કરી શકે છે, જેવું તેનું સ્વરૂપ સમજી શકે છે, તે હું યથામતિ યથાશક્તિ સ્વસ્થમાં જણાવીશ. કોઈ પણ જાણત જરા પણ હું ક્લિષ્ટ કરીશ નહિ, પણ અત્યંત સરળપણે તે જણાવીશ, કે જેથી સર્વ મનુષ્યો તેને સદૃશ સમજી શકે.

આજે અંગ્રેજી શાળા કે પાઠશાળામાં સંસ્કૃત શીખીને પોતાને વાંચતાં આવડ્યું એટલે તેજાજી, વેદ, પુરાણ વગેરેના અર્થ કરવા લાગે છે, અને તે પ્રમાણે કરવાની પોતાની સંપૂર્ણ શોખતા છે, એમ તે માને છે. વળી તે અંગ્રેજો કે પોતાના જેવા વિચારના હિંદુઓના અંગ્રેજીમાં લખેલાં ભાષાંતરો પણ વાંચીને આ સર્વનો અર્થ કરવા લાગે છે. જ્યાં

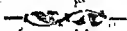
ન સમજાય ત્યાં અમુકની અમુક ભૂલ છે, એમ તે તરત જ દર્શાવી દે છે. વળી એક ખીજ સાથે જ્યાં વિરોધ જણાય ત્યાં તે એક શાસ્ત્રને, ખોટું અથવા તો બન્નેને ખોટા દર્શાવે છે. પણ વિરોધ જણાતાં છતાં એકવાક્યતા કેવી રીતે રહેતી છે, તે સમજવાની કે જાણવાની બુદ્ધિ નહિ હોવાથી તાત્પર્યને તે સમજી શકતા નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી વેદમાં અમુક છે, અને અમુક નથી, સ્મૃતિમાં અમુક છે, અને અમુક નથી, પુરાણમાં અમુક વાનાં ઠીક છે, પણ બાકીના બધા બપોડાં છે, આ પ્રમાણે જેને જેમ દાવે તેમ, સૌકો તર્ક કરી રહ્યા છે; પણ જે માર્ગે આ સનાતન ધર્મ, શાસ્ત્ર, વેદ પુરાણ વગેરેનું યથાર્થ સ્વરૂપ કે રહસ્ય સમજાય, તે માર્ગમાં તે વહ્યા નથી, અને તેમને વહેવું નથી પરંતુ હું કહું છું, કે આ પ્રમાણે કરવાથી આ ધર્મ અને આ વેદ શાસ્ત્રાદિને શી હાનિ થાય તેમ છે ? હાનિ તો જે તેને વિપરિત અર્થમાં સમજે છે તેમને જ છે.

આ પ્રમાણે આજે પ્રજામાં ધર્મ અને તે ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનાર વિવિધ શાસ્ત્રોના સંબંધમાં વિચિત્ર પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, તે મારાથી ન સહન થવાથી ઈધરેઝાથી આ પ્રયત્ન મેં આજે પ્રારંભ્યો છે, જેને પરમાત્મા સહન કરે, એમ આરંભમાં તેમના પ્રતિ પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

અમરજી



સમદર્શી કે સમવર્તી ?



(લેખક—મીયુત દાસીરામ કરસનજી શાસ્ત્રી.)

એક રસાળ પ્રદેશમાં આવેલા સુખ નગરમાં એક સમદર્શી શેઠ નિવાસ કરતા હતા. તેઓના પૂર્વજોના વખતથી જ સુંદર ઉપવનો (ઉદ્યાનો) નો ઉદ્દેશ કરી વૃત્તિ ચલાવવાનો તેઓનો વ્યવસાય હતો. તેમાં સમદર્શી શેઠ તેવા બગીચાના આનન્દમય વાતાવરણમાં જ ઉછરેલા તેથી તે મને બગીચાનો ધણો જ શોખ હતો. પોતાના જુદા જુદા વૃક્ષોથી સજ્જિતી શોખાને દીપાવનાર બગીચાઓમાં પોતે વારંવાર જતા અને અતેક વૃક્ષોની જાતો તપાસ કરી તેના ઉત્તમ પાકને ખીલવતા. એક બગીચો જે ઉક્ત શેઠના નિલના નિવાસસ્થાનરૂપ થઈ પડ્યો હતો તેમાં તેઓ રાત્રિદિવસ નિવાસ કરતા. તેમાં કોઇ બાગમાં ફળરૂપ આમ્રવૃક્ષો, કોઇ ભાગમાં કેળાંનાં વૃક્ષો, કોઇ ભાગમાં, નારંગી સીતાફળ, નાળાચેરનાં વૃક્ષો, કોઇ ભાગમાં વિવિધ સુગન્ધને આપતાં યુદ્ધાજ, મોગરા, ચંપા, જાઈ, જુઈ, બોરસરી વગેરે ફલશ્રીડો યથાક્રમ તેઓને કોઇ રીતે આશ્વાત નંધાય તેવી રીતે રોપેલાં હતાં. બગીચાને ફરતાં ઘોર, કંઠાળા, આવળ બોરડી, વગેરે કંટક વૃક્ષોને રોપવામાં આવ્યાં હતાં જેની પ્રસેધા જગપ્રવાહના ધોરીવા હમેશાં ચાલના હતા જેથી તેઓ પણ નવપદ્ધતિ રહેતાં. આમ શેઠનો મુખ્ય એ ઉદ્દેશ હતો કે કોઇ વૃક્ષને તકલીફ કે હરકત ન પડે તેજો નિર્ભય વ્યવસાય તે પોતે જાતે કરતા અને તેમાંથી પોતે સારી પેદાશ કરી પોતાનો નિર્વાહ ઉત્તમ રીતે ચલાવતા. આમ કેટલોક સમય થયા પછી ઉક્ત શેઠને ત્યાં એક પુત્રનો જન્મ થયો તેનું “સમવર્તી” એવું નામ આપવામાં આવ્યું. આ પુત્ર પણ પિતાની માફક થોડી કેળવણી લઈ પોતાના જીવનરૂપ બગીચાઓની ખીલવણીમાં ઉતર્યા. આ પુત્રની ૨૦ વર્ષની ઉંમર થતાં તેના પિતા સમદર્શી શેઠ શ્રીભગવદાગમપ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. આથી પુત્રને ધણો જ શોક થયો. પણ શું કરે ? કાળામાને આધીન કોઇ સ્થિતિ નથી એમ સમજી તે શાન્ત થયો.

થોડા સમય પછી પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા પિતાનું નામ “સમદર્શી” અને મારું નામ “સમવર્તી” પાડવામાં આવ્યું છે. પણ બન્ને નામનો મતલબ ભાવ કયા દ્વારા મારા પિતા તથા હું સત્ય કરી શક્યા નથી ત્યાં સુધી અપેલાં નામો નકામો જ છે. મારા પિતાને તથા મને “સમદર્શી” અને “સમવર્તી” કેમ કહી શકાય ? પ્રથમ અમારો પરંપરાનો બગીચાનો વ્યવસાય છે. તેમાં વિપમતા કેટલી વર્તી રહી છે ? કંટક વૃક્ષોને બગીચાના રક્ષણના કાર્ય માટે જ વાડતરીકે રોપ્યા છે, જેને નહિ ખાતરીકે નહિ પાણી ! સારે આખા, કેળ લીમ્બુ સોપ રી વગેરેના વૃક્ષોને બગીચાના મધ્યભાગના નદા જુદા ભાગોમાં રોપવામાં આવ્યાં છે. અને તેઓની કેટલી સંભાળ લેવામાં આવે છે કે જેને મારે અનેક મનુષ્યોને રોકવામાં આવ્યા છે. કોઇ તેની પ્રસેધા હમેશાં નિદાણ કાઢવા કરે છે. ત્યારે કોઇ તેને જુદી જુદી જાતનાં ખાતરો પુર્યા કરે છે, કોઇ તેની ફળોના બારથી નમેતી શાખાઓને આપાર, તથા બન્ધ બાંધવામાં કાર્યો કરે છે, તે વૃક્ષોને હમેશાં પાંચી તો દયારા ભરાય રહે એટલું

પાવામાં આવે છે. તેમાં અનેક મનુરોને રોકવામાં આવ્યા છે. બ્યારે વાડના કંટક જણાવે
કાંઈ કાંઈ ધ્યાન જ આવતું નથી અને હું ખુદ નામથી સમવર્તી છતાં વિષમ ભાવથી વર્તું
છું તે ઝોણી લક્ષ્મણદેવ વાર્તા નથી. માટે પ્રથમ તો મારા નામનું મધાર્થપણું મારા ગળીયાના
કર્ણથી જ સિદ્ધ કરી આવું આમ વિચાર કરના “ સમવર્તી ” ગૌર સમ્યામાં નિદ્રાસ્થિત
આધીન થયા પ્રાત કાળમાં વેહેના ઉઠી ચરંચરુદિ નિત્ય કર્મથી નિરૂત્તિ કરી વાહનથી
તુરંત જ બગીચે ગયા. અને ગળીયાના તમામ આળસોને બોલાવી પોતાને રાત્રિનો વિચાર
વિવેચનપુરઃસર તેઓને સમજાવ્યો. મળીઓ પૈકીના અનુભવી માળીએ તેમને અનેક રીતે
સમજાવ્યા પણ શેર એકતા બે થયા નહિ. આથી મેડનું મગજ ખમી ગયું છે કે શું ? આમ
વિચારમાં પડી કેટલાક સુત માળીઓએ નોખરીનું રાજનામું આપી પલાયન કર્યું, અને કેટલાક
આપણા આપનું શું જાય છે ? આપણને આપણો પમાર મળી જાય, એટલે પછી બગીચે
ઉજાડ થા” યા તો નવપદ્મવ થાય તો પણ શું ? આમ કહી શેરની આગળે આધીન
થયા. પછી શેરે તેઓને “ગમ્ભીર” કે દરેક જણના સરખા હાથ હોવા જોઈએ. કંટક જણે
જા વાસ્તે આના વગેરેના જણો પામે રથાન ન મળે ? માટે ફરમાવું છું, કે જેટલા જણો
બગીચાના મધ્યના બિન્ન ભાગોમાં ગયા છે તેની પાને જાતિ કે બીજો કાંઈ જાતનો
વિચાર - કરી જણેને રેપો તે તમામ જણેને ખાતર પાણી પણ સમાન મળવું” જોઈએ
અને તે તમામની રક્ષા પણ વિષમ ભાવ છોડીને કરવી જોઈએ. આજ દિવસ સુધી આપણે
વિષમભાવથી વર્ત્યા બીજે નેને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ અને હવે જે આ બાબતમાં
કાંઈ વિષમતાથી વર્તેશો તો તમેને ચડેલા પમાર નહિ આપતાં તોફારીમાંથી રક્ત આપ-
વામાં આવશે. આથી માળીઓએ આગળે આધીન થઈ ધન્યા નહિ છતાં જણેનું સંકર્ષ
કરવા માંડ્યું. હાકુમ, પાપરી, ચીમરીની જાતના અનેક જણો કંટક જણો નજીક રોપવાથી નિમિત્ત
રેખાવા માંડ્યા, અને પાણી, ખાતર વગેરે કપચાર પણ સર્વને સમાન મળતો હોવાથી
કંટક જણેએ પોતાની સાખાઓ પ્રસાખાઓ એકદમ વધારવા માંડી. એવામાં એમાંથી
બહુ સાંકે ચવાથી તમામ જણેએ વધવામાં હદ મુડી દીધી પણ ફળદ જણો કાંઈક / અંખા
રેખાવા માંડ્યા અને વસન્ત ઋતું આવતાં આખ્યાનાં કેટલાંક જણોમાં થોડો થોડો મોર
આવ્યો, અને બીજાં તેવા જણોની પણ તે જ સ્થિતિ થઈ અને વેરાખ માસ આવતાં જે
આગ્રહો ઉતરતાં તેમાં થયો જ થોડો ભાગ ઉતર્યો એટલું જ નહિ પણ કાંઈ તેઓનાં રસા
સ્વાદ પણ શીકા જાણવા માંડ્યો તોપણ “ સમવર્તી ” શેર સમજ્યા નહિ અને બગીચાના
માળીઓને પમારનાં નાગું પિનાની મુડીમાંથી આપવા માંડ્યા તે ઉપરાંત પોતાની આગ્રા
મુજબ અમલ કરવાથી તેઓને ધનામ પણ સારું આપવામાં આવ્યું, માળીઓ આથી
ધણા ખુશી થયા. તેમ પ્રસન્નતાનું બીજું પણ કારણ એ હતું કે બધાં જણો ઉપર સમ
દષ્ટિ રાખવાનું ફરમાન હોવાથી નિંદણ પણ કાઢવાનું કામ એાણું થયેલ હતું અને તેવી
બીજી પણ માથાકુલ ઝોઝી થઈ હતી. આમ ચાલતાં પાંચ સાન વર્ષ બનીત થઈ મધ્ય ત્યારે
બગીચાની ધી સ્થિતિ બની ને ઉપર હમ્મ આપીએ જેટનાં આમ વગેરેનાં ફળ જણો
હતાં તે દીનદત્ત, નિતેજ અને નરદાસ થવા લાગ્યા અને કંટક જણો બાવળ, બોરડી,
કંઠાગાં, થોર વગેરે ગળીયામાં રેખાવા લાગ્યા અને ફળ વગેરેના જે થોડે. પાક ઉતરતો હતો
તે બંધ થયો. દરમ્યાન “સમવર્તી” શેરના ધરમાં વડિયોપાનિત નાજાં હતા તે પણ બડી

ગયાં. હવે ખાળીઓને પગાર ક્યાંથી આપવો ? ઘરનો ખર્ચદાર કેમ ચલાવવો ? આવા વિચારમાં જ શેઠ નિરંતર શુષ્ક થતા લાગ્યા. મળતો પગાર નિયમસર ન મળવાથી ખાગના માળીઓ પણ પોતે શેઠને છોડી બીજા નોકરી કરવા માંડી પડ્યા. આવી સ્થિતિમાં આવી પડતાં શેઠને પારસવાર દુઃખ હત્યન્ન થયું ત્યારે પોતે વિચાર કરવા માંડ્યા કે મારા પિતા ‘સમદર્શી’—સમાન દષ્ટિવાળા હોવાથી તેનું નામ મથાર્ય જ હતું, કારણ કે સદા સમદર્શિ પરિણામ ઉપર જ રાખવાની છે. પિતા પોતાના ચાર પુત્રો હોય તેમા બે માદા સાજા રહેતા હોય તો તેને ખોરાક નુનાધિક આપી તેને આરોગ્યવાન બનાવવા હરખે છે તેમાં પિતાની વિયમ દષ્ટિ ગણાય જ નહિ. અને સમાન ખોરાક તેઓને આપવામાં આવે તો માદા પુત્રોનું સરીર ટકી શકે જ નહિ. આ વાર્તા મારા મનમાં પ્રથમ સ્ફુરી હોત તો બગિચાની સ્થિતિ આવી ન થાત. ખરેખર “સમદર્શન” તે જ સમવર્તન છે, પણ સમવર્તન તે સમદર્શન નથી. આમા મારો આ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે, વગેરે વિચાર કરી મહાપશ્ચાત્તાપ કરી દુઃખમય જીવનને પૂર્ણ કરી તે પરદૌહવાસી થયા.

સુત વાચક ! આ ખાળીઓ બીજા કોઈ નહિ પણ આપણો આ આર્થ દેશ છે કે જેમાં અનેક જાતના મનુષ્યો પોતપોતાની મર્યાદામાં નિવાસ કરી રહ્યા છે. તેમાંને એક કરવા તેમનું સંકરપણું નિહ કરવા સમવર્તી શેઠના અનુયાયીઓ અલગ પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે. કોઈ કહે છે કે વર્ણુ આશ્રમ ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાનિઓ જોખેએ જ નહિ, કોઈ કહે છે, કે બ્રાહ્મણને અને અંત્યજને આવે જ કે ગવણી આપો, કોઈ કહે છે કે પશુઓને જેટલી છુટ છે તેટલી છુટ મનુષ્યે શા માટે નહિ ? માટે વર્ણુનાર લમના સંકર બીજો ધારાસલામા દાખલ કરી રહ્યા છે. મુસલમાની બાઇઓ જ્યારે પોતાના ધર્મને માટે કેટલું દુઃખ સહન કરી રહ્યા છે કે અમારું મર્જેત જાઓ પણ ધર્મ જ માત્ર રહેો શુભરાતી છાપાને તા. ૯-૧૦-૧૧ રવિના અ. ૬ ના પૃષ્ઠ ૧૫૬૦ માંનો અગ્રીમાધ્યોત્તી જુલાનીનો ૧૬૨૧ વાંચો ‘આ ધર્મ બાળતમાં ધરવામીઓને કેટલી શ્રદ્ધા બેગી છે, તેની ખાતી કરવા માટે ખત્રી ઉભરે એક દિવસ પોતાના દરવારીઓને પૂછ્યું કે “હું કુરાનની આજ્ઞાઓ વિરુદ્ધ તમને કાંઈ આજ્ઞા કરું તો તે તમે માન્ય કરો કે કેમ ?” તેના જવાબમાં હજરતઅલીએ જણાવ્યું કે “તો હું તમારું માથું કાપી નાખું.” આમ પોતાના ધર્મશાસ્ત્ર કુરાન માટે મુસલમાન બાઇઓની કેવી અગ્ર શ્રદ્ધા છે, ત્યારે આપણા આર્યભાઈઓએ જ્ઞાતોના લખનારને સેતાનતરીકે વખોડ્યા છે અને શ્રદ્ધાળુ આર્યના હૃદયને વીંચી નાખે એવા ચમ્દો શાઓ માટે ઉચ્ચાર્યા છે; જ્યારે મુસલમાની બાઇઓ પોતાના ધર્મને રંચ પણ દીલો પડવા દેના નથી ત્યારે આર્યભિમાની નેતાઓએ ધર્મને દેશપાર કરી નાખવાના અખાડા કરવા માંડ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલાંક શાઓના વાક્યોના હાઈને જલ્મશિવાય આપ્યું પ્રગળે છેતરવા માંડી છે. દાખલા તરીકે:—

વિદ્યાવિનયસમ્પન્ને જ્ઞાસણે ગવિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકેષ પષિડતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

આ શ્લોકનો અર્થ એવો છે કે વિદ્યાવિનયસમ્પન્ન બ્રાહ્મણમાં, ગાયમાં, હાથીમાં, શ્વનમાં અને શ્વપાકમાં પડિતો સમદર્શી હોય છે આ શ્લોકને અગ્ર મુદ્રી પોતે મથાનવા

જલ્પન કરવા માટે છે, પણ આ તે પ્રકાશના અધિકારી માટે છે તેનો વિચાર કરતા નથી. તેમાં પણ સમવર્તિનઃ" છે, નહિ કે સમવર્તિનઃ" આ વાત ઉપરના સમવર્તી તથા સમવર્તી શેઠના અગીચાના દૃષ્ટાંતથી સારી રીતે સ્પષ્ટ થાય છે. જેથી વિશેષ જોખને લ'આવવાનું યોગ્ય લાગતું નથી. તાત્પર્ય કે દરેક વૃક્ષને જેમ સમવર્તી શેઠ આવી રીતે આદતા હતા તથા તેના અધિકાર મુજબ તેની રક્ષા કરતા હતા અને તેથી સર્વ વૃક્ષો પોતે પોતાના અધિકારમાં રહી પોતે ઋતુ અનુસાર ફળ ફળ વગેરે આપતાં હતાં અને અવિચારી સમવર્તી શેઠના આ વર્તનથી અગીચો કિલ્લડ થઈ ગયો, એટલું જ નહિ પણ ન્યારે ફલદ વૃક્ષો નષ્ટ થઈ ગયાં ત્યારે આ કિલ્લડ અગીચાનાં કંટક વૃક્ષોને કાપી કાપીને બળતણ બનાવી તેને પણ પાર મૂક્યાં આવી જ સ્થિતિ આજકાલમાં હિન્દની કરવા માટે અનેક નેતાઓ શ્રમ કરી રહ્યા છે, તેઓએ સ્પરની ખીના પોતાના મગજમાં સેવાનો શ્રમ લેવો એવી પ્રાર્થના છે

“યજ્ઞવલ્કિ” ન્યાયે અર્થાત ‘જેવો વક્ષ તેવો બલિ’, એ ન્યાયથી આ ક્ષેત્ર માખ્યો છે જેને સંપૂર્ણ વિચારમાં લઈ આર્થ મુદત મન્થુગો સ્વધર્મમાં મુદત થશે એવી આકાંક્ષા સાથે આ ક્ષેત્ર પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

જગત્તને ઉત્પન્ન થયું કેટલાં વર્ષ થયાં?

પ્રત્યેક ધર્મક્રિયાના પ્રારંભ કરતી વખતે બ્રાહ્મણે આ પ્રમાણે સંકલ્પ બોલે છે.

“ અથ ઓ મુનિશ્રી દ્વિતીય પ્રદરાર્થે નેવસ્વત મન્વંતરે અષ્ટાવિંશત્તાતમે કલિયુગે કલિ પ્રયમન્તરણે અમુક વેશે હ— ”

આ જગત કૃત્તવ્ય સદ્ધને વ્યક્તરૂપમાં જોઈએ વખત ટકે છે, તેને બ્રહ્મદિન અથવા બ્રહ્માનો એક દિવસ કહે છે, અને તે મૂળ પ્રકૃતિમાં તથા પામીને તેમાં અવ્યક્તરૂપે રહે છે, તે કાળને બ્રહ્માની રાત્રિ કહે છે. આ પ્રમાણે આ જગત બ્રહ્માના દિવસે ઉત્પન્ન થાય છે ટકે છે, અને બ્રહ્માની રાત્રિએ લય પામે છે, અને અવ્યક્તરૂપમાં પડી રહે છે. આ બ્રહ્માનો દિવસ અને રાત્રિ મળીને એક કલ્પ થાય છે. પ્રત્યેક નવા કલ્પે નવી સૃષ્ટિ થાય છે. હવે મનુષ્યનો રાત્રિ દિવસ અને બ્રહ્માના રાત્રિ દિવસ એ મે વચ્ચે કેવો સંબંધ છે તે જોઈએ; અર્થાત્ મનુષ્યનાં કેટલા વર્ષનો બ્રહ્માનો એક દિવસ થાય તે જોઈએ. આપણામાં કાળની ગણના અથવા માપ આ પ્રમાણે ગણવામાં આવે છે. ૬૦ પગની એક ધડી. ૬૦ ધડીનો એક દિવસ અને રાત્રી અથવા અહોરાત્ર. ૬૦ અહોરાત્રની એક ત્રાપુ અને ૬ ત્રાપુનો એક વર્ષ. ૬૦ વર્ષનો એક સંવત્સરચક્ર. ૬ સંવત્સરચક્રનું દેવોનું એક વર્ષ— દિવ્ય વર્ષ

સત્યયુગ =	૪૮૦૦	દિવ્યવર્ષ	
ત્રેતાયુગ =	૩૬૦૦	"	
દ્વાપરયુગ =	૨૪૦૦	"	એક દર ચાર યુગનાં ૧૨૦૦૦
કલિયુગ =	૧૨૦૦	"	પ્રારંભ દિવ્ય વર્ષ થાય છે.

અને ૧૨૦૦૦ દિવ્યવર્ષ = ૧ દિવ્યયુગ	
૧૦૦૦ = દિવ્યયુગ = ૧ બ્રહ્મદિન.	
૧૦૦૦ = દિવ્યયુગ = ૧ બ્રહ્મરાત્રિ	

૩૬૦ મનુષ્ય લોકનાં વર્ષ = ૧ દિવ્યવર્ષ થાય છે તે દિસાએ

સત્યયુગ ૪૮૦૦ દિવ્યવર્ષ	x	૩૬૦	=	૧૭૨૮૦૦૦ મનુષ્ય લોકના વર્ષ
ત્રેતાયુગ ૩૬૦૦	"	x	૩૬	= ૧૨૯૬૦૦૦ "
દ્વાપરયુગ ૨૪૦૦	"	x	૩૬૦	= ૮૬૪૦૦૦ "
કલિયુગ ૧૨૦૦	"	x	૬૦	= ૭૨૦૦૦ "

૪-૨૦૦૦૦

અર્થાત્ ચાર યુગનાં ૪૨૦૦૦૦૦ અથવા મનુષ્યનાં વર્ષ થાય છે અને બ્રહ્માનો એક દિવસ એટલે ૪ ૨૦૦૦૦૦૦૦ મનુષ્યના વર્ષ, કારણ કે એક દિવસ દિવ્યયુગ થાય ત્યારે બ્રહ્માનો દિવસ થાય છે. તો તે પ્રમાણે ૪૨૨,૦૦૦૦૦૦ મનુષ્ય લોકનાં વર્ષ પશંત આ જગતનું વ્યક્ત સ્વરૂપ સ્થિત રહે. હવે આ કાળપંક્તી હમણાનો કાળ કયો છે તે જોઈએ

હવે જગત્પ્રમાણે ૧૧ દિવ્યયુગ પીને ત્યારે એ મન્વંતર થાય છે. અર્થાત્ હવે ૭૧ દિવ્યયુગે મનુષ્યદ્વાય છે. અને આ દિસાએ બ્રહ્માના એક દિવસનાં ૧૧ મન્વંતરો થાય છે અને ૧૮ મન્વંતરોના પચિસામે ચત્વિસ પ્રવય થાય છે. વચમાં અવંતર પ્રવય થાય છે, પણ તે મહાપ્રલય દોના વધી

ઉપરના સંકલ્પમાં વૈવસ્વત મન્વંતરે એ તથ્ય જોઈ છે, તેનો એ અર્થ કે હાલમાં વૈવસ્વત મન્વંતર ચાલે છે અને તે પૂર્વે સ્વાયંભુવ સ્વારોચિષ ઔત્તમી, તામસ, રૈવત, અને વ્યાહ્વસ એમ ૭ મન્વંતરો થઈ ગયા છે. હવે પછી થનાર સાત મન્વંતરનાં નામ આ પ્રમાણે છે, સાવર્ણિ, દક્ષસાવર્ણિ, ક્રત્ત્વસાવર્ણિ, ધર્મસાવર્ણિ, રુદ્રસાવર્ણિ, રૌદ્રસાવર્ણિ, અને ભૌત્યસાવર્ણિ. આ બીજા સાત મન્વંતર થતાં આ સૃષ્ટિનો અંત આવશે અર્થાત્ તે અવ્યકતરૂપમાં લયને પામશે.

ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે હાલમાં જે વૈવસ્વત મન્વંતર ચાલે છે તેની ૭૧ મી ચતુર્થી ચોક્કી પૈકી ૨૮ મી ચોક્કીનો કલિયુગ હમણા ચાલે છે. અર્થાત્

એક ચતુર્થી = ૪૩૨૦૦૦૦ મનુષ્ય લોકનાં વર્ષ

એક મન્વંતર = ૭૧ ચતુર્થી = ૪૩૨૦૦૦૦ × ૭૧ = ૩૦૬૭૨૦૦૦૦ વર્ષ એટલે
૬ મન્વંતરો = ૩૦૬૭૨૦૦૦૦ × ૬ = ૧૮૪૦૩૨૦૦૦૦ વર્ષ સાતમા મન્વંતર પૈકી
થઈ ગએલી ૨૭ ચતુર્થી = ૪૩૨૦૦૦૦ × ૨૭ = ૧૧૬૬૪૦૦૦૦ વર્ષ.

અને અઠ્ઠાવીસમી ચતુર્થી પૈકી ત્રણ લુગ પુરા થઈ કલિયુગનાં પણ ૫૦૧૪ વર્ષ થઈ ગયાં છે એટલે કલિયુગનાં ૪૨૬૯૮૬ વર્ષ હજી બાકી છે. એટલે અઠ્ઠાવીસમી ચોક્કી = ૪૩૨૦૦૦૦ વર્ષમાંથી બાકી રહેલાં કલિયુગનાં વર્ષ ૪૨૬૯૮૬ વર્ષ બાકી જતાં બાકી અઠ્ઠાવીસમી ચોક્કીનાં ગએલાં વર્ષ ૩૮૯૩૦૧૪ રહે તેથી જગતની હિત્વત્તિથી આપખંત એકંદર ૭ મન્વંતરો એટલે

૧૮૪૦૩૨૦૦૦૦ વર્ષ

સાતમા મન્વંતરની ૨૭ ચતુર્થીનાં વર્ષ ૧૧૬૬૪૦૦૦૦

અને ૨૮ મી ચતુર્થીનાં ગએલાં વર્ષ ૩૮૯૩૦૧૪

એકંદર

૧૯૬.૮,૫૩,૦૧૪ વર્ષ થયાં,

અને બાકી રહેલા છેવટના સાત મન્વંતરો = ૩૦૬૭૨૦૦૦૦ × ૭ =
૨૧૪૭૦૪૦૦૦૦ વર્ષ અને સાતમા મન્વંતરપૈકી રહેલી ૪૩ ચતુર્થી =
૪૩૨૦૦૦૦ × ૪૩ =

૧૮૫૭૬૦૦૦૦

અને આજુ ૨૮ મી ચતુર્થીનાં બાકી વર્ષ

૪૨૬૯૮૬

૨૩૩૩૨૨૬૯૮૬

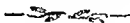
વર્તમાન જગતનો અંત થવાને વીતવાં જોઈએ

સાર એ, કે આપણા જગતને હિતના થયે ૧૯૬.૮૫૩૦૧૪ મનુષ્ય લોકનાં વર્ષ થયાં અને તેનો લય થવાને હજી ૨૩૩૩૨૨૬૯૮૬ મનુષ્યલોકનાં વર્ષ બાકી છે.

આ લેખ અમે ગુજરાતી ચિત્રગય જગતમાંથી લેખને સારરૂપે સમગ્રય તેવી રીતે આપારી બાપામાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. તેમાં બૂલચૂક હશે તો વિદ્વાનો જણાવવા કૃપા કરશે તો હવે પછીના અંકમાં તે સંબંધમાં ઉલ્લેખ કરીશું.

સિદ્ધ મંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૪ ના પૃષ્ઠ ૧૧૦ થી.)



૧૩ આ બાહ્ય મન આંતર મનઉપર સંસ્કાર પાડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે આંતર મનનું નિયામક પણ છે. આ આંતર મનને ઇન્દ્રિયોદ્ભવ ચત્તારવાની જવાબદારી બાહ્ય મનઉપર રહેલી હોય છે આ એક નિયમના જ્ઞાનવડે આપણે આપણા જીવનની પરિસ્થિતિને બદલી શકીએ છીએ.

૧૪ ઘણા પ્રસંગે ભય, ચિંતા, દરિદ્રતા, રોગ, વગેરેનું સામાન્ય પ્રવાર્તનું આપણા જીવનમાં જણાય છે અથવા અનુભવાય છે, પણ તે મધ્યે પરિણામ આંતર મન સ્વીકારેલાં મિત્રા અથવા ખોટા ઘોરતોનો જ છે. આ સંધર્ષી દુઃખ અથવા અશુભમાત્રની પરંપરા બાહ્ય મનની સાવધાનતાવડે અટકાવી શકાય છે, બાહ્ય મન એ આંતર મનના જગતનો દારપાલ છે.

૧૫ એક તત્ત્વવિચારક આ જ મનના સ્વરૂપનો ભેદ આ પ્રમાણે જણાવે છે.

બાહ્ય મન એ તર્ક કરનાર ઇન્દ્રિયશક્તિ છે અને આંતર મન એ જૂલકાળની ઇન્દ્રિયશક્તિનો પરિણામ હોય તેમ પ્રેરણાત્મક ઇન્દ્રિય છે.

૧૬ બહારના પ્રસંગોમાંથી આંતર મન એ અત્યંત ચોક્કસપણે નિર્ણય કરે છે અને તેમાં જરા પણ રમણન ચતુ' નથી. હવે આ નિર્ણય જો સત્ય હોય છે તો તે તેને નિશ્ચય કરે છે તે જૂલ વગરનો હોય છે; પણ જો આ નિર્ણય મૂલવાળો થાય છે તો આખી ઇમારત ખોટી થી થાય છે, અને તે એક કાળે પડી જાય છે. આ ખોટું છે, ખરું છે, એનો તર્ક કરવો અથવા વિવેક કરવો એ આંતર મનનું કામ નથી, અથવા ખરા ખોટાનો નિર્ણય કરવા તે એસેપ્શન નથી, પરંતુ ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે તેનો દારપાળ જે બાહ્ય મન તેના ઉપર તે પોતાના ઉપર ફેલી જાતના સંસ્કારો અથવા ઘોરતો પાડ્યાં તેને મારે આધાર રાખે છે.

૧૭ આંતર મન ઉપર જે કંઈ ઘોરતન (suggestion) થાય છે તેને સત્ય માનીને તે તરત જ પોતાના વિશ્વાસ કાર્યક્ષેત્રમાં તેના ઉપર કાર્ય કરવા લાગે છે. બાહ્ય મન એ ખરું અને ખોટું એમ બે પ્રકારનું ઘોરતન આંતર મન ઉપર કરે છે, અથવા તે તેના ઉપર ખરા અને ખોટા એમ બે પ્રકારના સંસ્કારો તેના ઉપર પાડે છે. અને આનો સારો અથવા ખોટો જે પરિણામ આવે તે અભિમાનીને-જીવને સહન કરવો પડે ?.

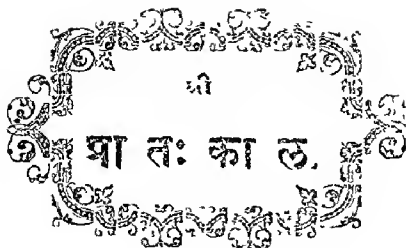
૧૮ જમત્ કાળના સર્વ સમયમાં બાહ્ય મને અખંડ સાવધાનતા સેવવી જોઈએ, અથવા કહો, કે તે આંતર મનનો દારપાલ હોવાથી તેણે જમત્ કાળનો આખો સમય

હોય છે આપણે આગળ એ જોઈ ગયા છીએ કે આ વિશ્વવ્યાપી મન એ ઉપાદક સામર્થ્યો વાળું છે, તે આ જગતને ચચનાર સૃષ્ટિ છે તો તે નિયમે તેના અશબૂત આ આપણું આતર મન પણ ઉત્પાદક સામર્થ્યવાળું છે

૨૮ વિચાર વડે આપણે આ જગતમા ધારીએ તે સ્થિતિ ઉત્પન્ન મની શકીએ છીએ પણ માત્ર વિચાર કરવો અને જ્ઞાનપૂર્વક, જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર રવો, પદ્ધતિપૂર્વક વિચાર કરવો અને હિતકર પગિણામ આવે તેવી રીતે વિચાર કરવો એ બેમા ઘણો ભેદ છે અને આ પ્રમાણે આ બેદને સમજતે જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણે વિશ્વવ્યાપી મનસાથે અજ્ઞપણા મનને સમાન લીનીમાં મૂકીએ છીએ, તેની સાથે આપણે નેતુ ઐશ્ય કરીએ છીએ અને તત્ત્વસાથે આપણે મજબૂતમા આવીએ છીએ, અથવા એકતાર યદ્યએ છીએ, અને વિશ્વવ્યાપી મનના મહા અદ્ભુત ઉત્પાદક સામર્થ્યો આપણે કામે લગાડીએ છીએ અને આ પ્રમાણે યવાધી આ સામર્થ્યોવડે આ જગતમા આપણી ઇચ્છાપ્રમાણે સ્થિતિ આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ

૨૯ પ્રથમ પાદમા આપણે શરીરને સ્થિર કરવાનું જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે તમે નિત્ય અભ્યાસ કરતા હશો જ, અથવા ક્યોઈ હશે જ એમ આસને જોઈમા જોઈએ અર્થો કલાક તો ટટાર સ્થિર બેસી રહેવાય તેટલો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ હવે આપણે આપણા વિચારને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવાનો છે, અથવા આપણા વિચારને આપણી ઇચ્છાપ્રમાણે આપણે વહેવરાવી શકીએ તેવો અભ્યાસ કરવાનો છે જે રથાને તમે મેસવાનું નમ્મી મ્યુ દોડ તે જ રથાને બેસો જે સગય તમે તેને માટે નમ્મી ક્યોઈ હોય તે જ સમયે બેસો, એમ જ આસને બેસવાનો અભ્યાસ પાડવો અને તમારે એ મગવાનું છે, કે જે કાષ્ટ વિચાર ઉઠે તેને રોકવાનો છે અને નિ સદૃશ્ય કરવાનું છે વિચાર આવે તેને તો આજબમા આપણે રોખી સમ્પત નથી, પણ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે, કે જે કાષ્ટ વિચાર ઉઠે તેને આપણે આગળ ન ચલાવવો, પણ તેને તરત જ રોકી દેવો, અને મનને નિ સદૃશ્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, મનને વિચારગિનાનું, સદૃશ્યવિનાનું શાંત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો અભ્યાસથી જ આ વાર્તા અધિક સમગ્રય છે તથા અભ્યાસથી જ તે સિદ્ધ થાય માટે નિત્ય નિયમિત અભ્યાસ કરવો

(અપૂર્ણ)



પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ વૈશાખ કૃષ્ણ ૧૪ [અંક ૭

॥ ૐ ધ્યો. ॥

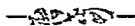
હોશીમા દારકાં ચાલી.



(૫૮.)

રેંટીયો ત્યજ હાલી રે, ડોશીમા દારકાં ચાલી:—
 રેંટીયો કાંતી કાંતી ડોશીમાએ જીંદગી ગાળી,
 ફેળેટી ઇંધ પજુ હાવે તેને, દારકાની વાટ ઝાટી;—ડોશીમા
 ધીમે ધીમે ચાલતાં ડોશીમાએ દારકાં ભાળી,
 આનંદ હેડે શમાય ના, યતી ઘેરી ને કાલી;—ડોશીમા
 ગોમતી નાહી વૃત્તિ નિન્ન, દર્શનપ્રતિ વાળી,
 તૃપ્ત થઈ ભરી નેત્ર, દારકાધીશને ન્યાળી;—ડોશીમા
 ખાનપાન ભૂલી રાત્રિદિન, પ્રભુભક્તિમાં ગાળી,
 આ જ જન્મે ડોશીમા રહી, પ્રભુપદે વાસ ઢાળી;—ડોશીમા
 છોટી ગમતા જે લગાળી, હરિથું રહે તોળી,
 કૃતકૃત્ય તે આ જ જન્મે, યતા મુશાગ્યશાળા;—ડોશીમા

પ્રકીર્ણ સદ્વિચારસંગ્રહ



+ x x એક દિવસે હું શિયાળાની મખત ટાઢમા ગાગમા ફરતો હતો. ત્યાં મારી દષ્ટિ એક સાદામૃગના નાના બચ્ચા તરફ ગઈ. તે ગોઝા કુંદડી ફરતું હતું અને આનંદથી નાચતું હતું. તેને જોઈને મને એટલો આનંદ થયો, કે મેં તેને પ્રતીકવાર જોયા જ ક્યું. મને એ વિચાર આવ્યો, કે આ પક્ષીને નથી તો રહેવાને ધર, નથી તેની કોડીમાં દાણા ભરેલા, કે નથી તેની પાસે પેસા, છતાં તે કેટલા આનંદમાં રહે છે. ત્યારે શું મનુષ્યને આનંદ શેતાં નથી આવતું! એને આટલું આટલું પ્રાપ્ત છતાં એ અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ વહોરીને દુઃખી થતો જણાય છે, મનુષ્ય! તું જરા વિચારી જો જો, કે તું તારું જીવન નહાયું હાથે દરીને દુઃખી નથી કરતોને ?

x x + x x

+ + + એક દિવસે સવારે હું ફરવા જતો હતો ત્યારે માર્ગમાં લીમડાના ઝાડ પહોં હતા. એક મનુષ્ય એક કુલાડી લેકેને આપ્યો અને તેણે એક લીમડાના ઝાડના થડમાં પાત્ર સાત ધા કર્યાં. થોડી જ વારના તેમથી રત્ન નીટળવા લાગ્યો. આ માણસને તેનો રત્ન જોઈતો હતો જેથી તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું હતું. પછી સંકા મેં તે માણસ પ્રેમ આવતો અને તે કેકાણેથી રત્ન લેઈ જતો અર્થાત્ જાતો પાત્ર કેળ્યો પરોપકારી અને તે પશુ અપકાર કરનાર ઉપરથી ઉપકાર કરવાનો અર્થાત્ મનુષ્ય ઝાડ પાસેથી તું આ મહાયુગ્મ શીખીશ કે? તારા ઉપર અપકાર કરનારનું પશુ તું તિત બિચારો અને પ્રસંગ આવે તેવું હિત જ કરતો.

+ x + x x

+ x + એક દિવસે હું વડોદરામાં જો રસતે વેશ્યાનો ધણો કરનાર અગ્રી રહે. એ તે રસતે ચઢેને જતો હતો. આ રસતો ગામની વચ્ચના હોવાથી ધણાને તે રસતે ચઢેને જતું પડે છે. તે વખતે એ વેશ્યાઓ આ પ્રમાણે વાત કરતી હતી. એક જોતી કે “કવ પ્રુદાને માર પાંચ રૂપીયા દે દીધા ઉસકો કૂચો દેરી હે? બીજીએ આ વાક્યના ઉત્તરમાં કહ્યું, પ્રુદા દેતા હે જબ પાર નહિ લગતી. પ્રુદા એસા દયાળુ હે.” અરે! પરમાત્મનું હું આટલો બધો દયાળુ છું! તારી દયા પ્રુદાવાન અને પાપી, સૂઝત અને દુષ્ટત કરનાર ઉભયઉપર સરખી રહે છે શું? ખરેખર તારી દયાનો પાર નથી, તું તો તારાપ્રતિ અભિપ્રયના રાખી, એટલે ગમે તેના ઉપર પશુ તું દયા વર્ધાવે છે. દુષ્ટ વા પાપી મનુષ્ય ઉપર પશુ તારી દયા રહે છે. આ કાંઈ તેમની દુષ્ટતા અથવા પાપનું ફળ નથી. તે તો તેમને તદનુકૂલ મળશે જ, વા મને છે જ. પશુ તારાપ્રતિ જેણે દષ્ટિ ફગી કે તારી દયા તેના ઉપર વર્ધે છે જ, પછી તે ગમે તે હો. તારી દયાનું સારૂ એક તારા બહતો જ પચાઈ જાય છે.

x x x + x

× × × કોઈ પ્રસંગે મનુષ્યને એવી શક્તિ થાય છે, કે મને સારા કર્મનું ફળ મળશે, કે નહિ. આવા પ્રસંગે હું મનુષ્ય ! તું ઝાઝના પુલને જો, ઝાઝ ઉપર આવતાં ફળને જો, તેના ઉપર નિત્ય નદી નવી આવતી કણ્ઠીઓને જો, અને તારી ખાત્રી થશે, કે આ જગત્તમા કર્મવૃક્ષ અવસ્થા ફળે છે જ. આ પ્રકૃતિનો નિત્ય સિદ્ધ નિયમ છે, માટે તું કદી પણ આ સર્જનમાં શંકા ન કર.

× × × × ×

+ + + મારાં જાળકો વારવાર, એકથી અધિક વાર જૂઠા કરે છે, ચુંકના કરે છે, તો પણ મને તેની ક્ષમા આપવાની વૃત્તિ થાય છે. આ ક્ષમા આપવાનો ગુણ મારામાં કર્યાથી આવ્યો એનો જવાબે હું વિચાર કર છું ત્યારે મને સમજાય છે, કે તે ગુણ અથવા તે અંશ હું 'પરમાત્મા' તમારામાંથી આવ્યો છે. કારણ, કે હું તમારો અંશ છું એમ જાણ્યો તથા અતુલની પુરુષો દહે છે, અને આ ઉપરથી હું એ નિશ્ચય કરી ચકું છું, કે તમે પણ આ જ પ્રમાણે આ સ્વભાવને લીધે મારા હોશો, મારી ભૂતો અને મારા શુદ્ધાને જરૂર માફ કરશો જ. અને આ વિચારે હું નેર્ભય અને નિશ્ચિંત રહું છું.

+ × × × ×

× × × તમારે મોટા થવું છે ? થવું હોય તો આ સહયુગને ધારણ કરો અને તમે મોટા થવાયિના નહિ રહો. તમે જાણો છો, કે મોટા કોણ છે ? જીભ પાસેથી લેવાની આશા નહિ કરતા આપરાતી ઇચ્છા રાખે કે, તે મોટા છે. અથવા જીભ પાસે દહાવ તો લે છે તો પણ લીધા કરતાં થણું વધારે તે આપે છે. આ જગત્તમા જોશો તો જણાશે, કે તકે કોઈ જીભ પાસેથી સીધી અથવા સુદૃઢ પ્રયુક્તિવડે લેવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. આ સર્વમા જેની વૃત્તિ જીભ પાસેથી નહિ લેતા આપવાની છે, તે જ મહાન છે અને તે જ મોટા છે. જે સંમધવાળા મનુષ્યમાં જે ને છે તે નાનો છે, અને જે આપે છે તે મોટા છે લીધેના કરતાં આપેવાનું મૂલ્ય ધણું વધારે હોયું જોઈએ. આ પ્રમાણે મોટા થવાય છે, તો તમારી ઇચ્છા મોટા થવાની હોય તો આ ગુણને ધારણ કરો જીભને કંઈ પણ આપરા માટે લો તેના દરતા વધારે આપો અને તમે મોટા થવા વિના નહિ જ રહેો. તમારો સખધ કરીને જે તમારી પાસેથી વધારે લઈ જાય છે, તે જગત્તમા મોટા ગણાના છતાં તેને નાનો જ સમજવો.

+ × × × ×

× + × પતંગના દિવસોમાં મેં જોયું તો જાળકો પતંગ ઉડાડવામા તત્પરીન થઈ જાય છે. તે ખાવાનું પીવાનું સર્વ જુલે છે દિવસે વહેલાં ઉઠીને રાત્રે છેક રાત્રી પડી જાય ત્યાંસુધી તે પતંગ ઉડાડયા કરે છે; મને આ ઉપરથી વિચાર આવ્યો છે, કે આવો રસ, અને આવી ગતિ જગતે પરમાત્મવિષયક આપણને દિવસે ત્યારે જ આપણને કૃતાર્થતા મળે જાત્રી આપણે વ્યવહારે સાધીએ અને પરમાર્થની વાતો કરીએ, તેમા કંઈ ન વળે. એ તો જાળકોની જે વ્યવહારમાને, ખાવાપીવાને પણ જૂનીને પરમાત્માના પ્રેમમા કુલવું જોઈએ.

× + × × ×

પ્રસંગાનુરૂપમ્.



—આ વર્ષનો ઉપહાર ઘણા સફળતાને પસંદ પડ્યો જણાય છે, કારણ કે તેમાં ઘણા બધાના ઉપર આવે છે. જે સેફ્ટિ આ વર્ષે પ્રાનઃકાવ્યના ગ્રાહકમાંથી બંધ થયા છે, તેમણે મોટી ભૂલ જ કરી છે જ્યારે પ્રાનઃકાવ્ય વાંચવાને પુરું હોય તે વખતે આપણે બંધ થવું, એ આપણા જ હિતમાં હાનિ કરનાર છે.

—શુભચિન્તના તો હવેથી પ્રાનઃકાવ્ય નિયમિત નીચળશે અને તમને પ્રત્યેક માસની શુદ્ધ પંચમી સુધીમાં મળી જશે. જે સમયે પરમાત્મા જેમ સ્ફુરે છે તેમ વર્તીએ છીએ. જે કંઈ સારું થાય તેના યથા પરમામાને જ છે.

—શુભચિન્તના એક સંજ્ઞાને લખે છે કે “ગને આ વર્ષનો ઉપહાર અત્યંત પસંદ પડ્યો છે અને મેં તેને એકથી વધારે વાર વાંચ્યો છે છતાં હજી વાંચ્યા જ રહ્યાં છે એવી હમ્મશ રહે છે. તેમાં જણાવેલા સન્નિવ્યયોને ધારણ કરવામાં આવે તો આ એક જ જન્મમાં મોટો પાર રહી રહે, એમાં જરાપણ સંકા નથી. તેમાંના પ્રસંગો ગને જાણે સત્યવત્તાસે છે, અને મને તેની બહુ જ ઉડી અસર થાય છે.

—હા, તે તેમ જ છે. તેમાંના પ્રસંગો સત્ય જ છે તે પ્રસંગો પૂર્વે જાતેલા છે, આજે જાતે છે, અને હવે પછી પણ જનશે. તે ગુણગુણન અથવા સાધક, કે ભક્તિ ગુણગુણ જાતના સાચા પ્રસંગો છે. હું પણ તેને સાચા જ માનું છું. તમને કદાચ જાણીને આશ્ચર્ય થશે, પણ હું પોતે પણ પ્રસંગે પ્રસંગે કોઈ કોઈ પ્રસંગ દાઢી લોચું છું, અને મને તમારા જેટલો જ આનંદ થાય છે. મારા ઉપર પણ તેની તેટલી જ અસર થાય છે. મને પોતાને પણ તે પ્રસંગો સત્ય જ લાગે છે.

—અમદાવાદથી એક સંજ્ઞાને લખે છે. કે આપે મારા ઉપર ચાલુ વર્ષનો ઉપહાર મોટાપણે તેથી ઉપહાર થયો છે. તેને માટે મોટી રકમ મોકલવાનું તો મારું ગળું નથી પણ યથાર્થકિત હું કંઈ પણ અવકાશ મોકલવા મારું છું.

—પ્રિયભાઈ! તમારા પ્રાનઃકાવ્યપ્રતિના આ બાવથી પ્રસન્ન થવાને પુરું છે, પણ એક મહત્વની વાર્તાપ્રતિ આજે તમારું ધ્યાન ખેંચવું યોગ્ય ગણું છું. તમે લખ્યું કે ‘મોટી રકમ મોકલવાનું તો મારું ગળું નથી, તો કો વાક્ય અધ્યાત્મવિજ્ઞાના અભ્યાસકે ન બેસવું થયે. તમે ‘શિવ મંદિરનાં શિવ મુર્તિ’ એ લેખ ધ્યાનપૂર્વક વાંચના હશે જ. મારાથી અચૂક નહિ થઈ શકે મારું તો ગળું નહિ, એ પ્રકારના વિચારો આપણે ન સેવી શકીએ તથા તે પ્રમાણે વાણીથી પણ ન જોવી શકીએ. કારણ કે મનુષ્ય ઉચ્ચગો સંસ્કૃત છે, અને તેનામાં કંઈક તે દરવાજી અથવા છાત્રો તે પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ.

છે. આપણે આપણી મર્યાદા આપણે હાથે જ બાંધીએ છીએ, બાકી આ અનંત સંપત્તિથી ભરેલા વિશ્વમાં મનુષ્યને કોઈ વાનગી ટોટા નથી. તે વર્ષોંતો યુગ પશુ અનેક યુગોપર્યંત ઇચ્છામાં આવે તેટલી સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરે અને ઇચ્છામાં આવે તેટલી ખર્ચે છતાં તે ખુટી તેમ નથી. તો હવેથી આવો સકોચનો અને ખોટો વિચાર સેવતાં હંમેશાં સાવધ રહેજો. તે જ પ્રમાણે તેવી સંકાયવાળી વાણી બોલતાં પણ સાવધ રહેજો. આપણે તો અખડ એવી જ ભાવનામાં રમણુ જોઈએ, કે 'હું' 'હાઈ' તે કરી શકું તેમ છે, વગેરે. આ વાનાં 'હું' કંઈ તમને તમે મને વધારે પેસાં મોકલો તેટલા માટે લખતો નથી. પણ તે પ્રમંગલ નમિત્ત ગણીને જે સિદ્ધાંતને આપણા હૃદયમાં દૃઢ કરવાનો છે તે જણાવું છું.

—વિચાર સેવતાં આપણે અખંડ સાવધાન રહેવાનું છે. અને જો આ સાવધાનતા સેવી તેને છુટો સમજીને જે વિચારમાં સાવધાન રહે છે, તે આ જગતમાં ઇચ્છાનુકૂળ પદ વા રિચ્છિતને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ કામ કંઈ રેડીંગે કાંતવાનું નથી પણ તલવારની ધારઉપર રહેવાનું છે. તેમ છતાં તે અત્યંત કઠિન છે, અથવા નહિ બની શકે તેવું છે, એમ પણ નથી જ. થોડા સાવધાનતાવાળા અજ્ઞાનથી તે પ્રમાણે સારી રીતે ચર્ચા શકે છે.

—પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે તા એ પણ જણાવવું ઉચિત ધારું છું, કે આ લોકો પ્રજાને રેડીંગે કાંતવાનું બનાવી એક જ વસ્ત્રથી ચલાવી લેવાનું કહે છે. હીં છે પરંતુ કાપડ ન મગાડવું અને સ્વેદથી કાપડ ન વાપરવું તને માટે આ વિચાર હીં છે, પણ તેથી બીજી બાબતથી પ્રજામાં માનસ બચવા વિચારનું દારિદ્ર્ય રેસનું જાય છે, એ અત્યંત દાનિદારક છે. કાલ તો પ્રજાને આ છ આનની ખાદીની ટોપી બહુ વધારી લાગે છે, અને સડ કોઈ તેને આશીર્વાદરૂપે સમજે છે, એક જાડુ ધોતીયું, એક ખાદીનું પરંતુ અને [એક ટોપી એટલાથી બાર મહિના નિર્વાહ થઈ શકે છે, બહુ સારી વાત છે. સાદાઈ એ બહુ સારી વસ્તુ છે. પણ રમણમાં રાખજો, કે સાદાઈ એ ત્યાગ નથી. આગળના અંકમાં જણાવી ગયાપ્રમાણે સાદાઈ *simplicity* ના પરિણામમાં એની મેજે *high civilization* ઉચ્ચ વિચાર આવનાર નથી. વળી એ પાંચ વર્ષ જશે ત્યારે પ્રજાને આદર્શ કમાવું પણ કઠિન જણાશે, અને તે વખતે પછી એક કંઈ અથવા કોઈપિન-લંગોટી જ ખસ થશે. તે વખતે પછી શા માટે વધારે મેળવવું એમ થશે. પણ આ સાચો ત્યાગ નથી. આ તો લક્ષમણો મવત્સાહુ-થવાનું છે.

—સુદ્ધ અને વિવેકી વાચકો! મારા કહેવાનો માવ બરાબર સમજાશે. થીમાન બાંધીછની પ્રવૃત્તિનું આ ખંડન નથી તેઓ કહે છે તે તેમના વિચારથી હીં કરે છે, પણ મારું કહેવું તદ્દન બુદ્ધ છે તે યથાર્થ રીતે સમજી લેજો.

—મારું માનનું છે, કે મનુષ્યની જ્ઞાનથી જ, સ્વરૂપજ્ઞાનથી જ, તે કોણ છે, તે જણાવાથી, તેની પેનાની મહત્તા સમજાવવાથી જ સાચી ઉત્તમિ થાય છે. બીજા ભરે માને, કે અમે રાજકીય પ્રવૃત્તિથી, હુજર ઉદ્યોગથી કે બીજી રીતે પ્રજાની સાચી ઉન્નત કરીએ છીએ, પણ આ સર્વ મોટું અથવા અતિ તુરં છે. આ સર્વથી મનુષ્યની દિવ્યિત માત્ર જ ઉત્તમિ થાય છે.

— ભગવાન શાંદરાચાર્ય, ભગવાન નૃસિંહચાર્ય, અને એવા આ દેશમાં, કે બીજા દેશમાં થઈ ગએલા મહાપુરુષો જ પ્રજાનુ સાચુ કલ્યાણ કરનાર છે. કારણ કે તે મનુષ્યને જ્ઞાન આપે છે, તેના અને ઇશ્વરનો શું મંત્ર છે, તે જણાવે છે, તેના સ્વરૂપનું તેને જ્ઞાન કરાવે છે, અને તેની મહત્તા તેને સમજાવે છે આ મહાપુરુષો જ યથાર્થ તત્ત્વદર્શી છે, અને તે જ પ્રજાનું યથાર્થ કલ્યાણ કરી શકે છે.

— એ ઇશ્વરના અંશરૂપ મનુષ્ય આ અનંત સૃષ્ટિઉપર સ્વામીત્વ બોધાવવાને સર્જાએલા એ મનુષ્ય! અનંત અર્થર્થસંપન્ન ઇશ્વરની વસ્તુનાં અભિન્ન એ મનુષ્ય! શું તું દિવસના આઠ દશ કલાક મચ્છુરી કરીને આઠ બાર આતા, કે એ પાંચ-રૂપેના ક્રમાવાને પાત્ર છે? શું તને પૂરતાં અનવરણ પણ ન મળે, અને તેને માટે તારે સખત મચ્છુરી કરવી પડે, હાડભારી વેઠવી પડે. અથવા અનેક કષ્ટ સહન કરવાં પડે એ શોભ છે? જરા તારા પોતાના પ્રતિ તો દષ્ટિ કર, અને તારા મહિમાને તો જો! તું આવી દીન અને દરિદ્ર સ્થિતિમાં રહેવાને સમર્થ નથી. તારા અર્થર્થનો અને સંપત્તિનો તો પાત્ર નથી, પણ તું દરિદ્ર રહેા છું, તેનું કારણ એ જ છે, કે તારી મહત્તાને અને તારા મહિમાને તે જાણ્યો નથી. તને પોતાને તે જાણખ્યો નથી.

— આ બધો મંકોચ, દીનતા, અને દરિદ્રતાના વિચારોને લાખ ધોળન દૂર ફેંકી દે, તારા માપી શકાય તેવા મહિમામાં રિધન થા, અને હું ઇશ્વરનો પુત્ર છું. હું ઇશ્વરનો અશ છું, હું ઇશ્વરનો બકન છું, હું ઇશ્વરથી એક છું, હું આ અનંત સૃષ્ટિનો સ્વામી છું, અને અનંત સંપત્તિ તથા ઐશ્વર્યનો અધિપતિ છું, એવા ઉત્તમ વિચારમાં અખંડ રમ અને તે મહનોમહાન પદને પ્રાપ્ત થઈ રહે.

+ + x x x

— જ્યાંસુધી તમે આ નિયમનું પાલન કરો છો, એમ તમે સર્વ અને નહિ જણાવો ત્યાં સુધી મારે તેનું તમને વારંવાર સ્મરન કરાવવું જ પડશે. તમે આગળના અંકમાં જણાવ્યાપ્રમાણે સદા રે ચાર વાગે ઉઠો છો, કે નહિ? ન ઉઠતા હો તો તમે તેની મહત્તા અને તેના અગતિય લાભ તમે સમજ્યા નથી. જે ચાર વાગે નથી ઉઠતા તે મનુષ્ય જીવનનો આનંદ જ લેઈ શકતા નથી. મારે આ આનંદનો અનુભવ કરવા માટે તમે નિલ આગ્રહથી ચાર વાગે ઉઠવાનું રાખો. ચાર વાગે ઉઠીને થઈ બીજું તમારે શું કરવાનું છે તે પણ જણાવું છું.

— ચાર વાગે ઉઠીને તોચ, રાનાદિથી પરવારંને તમારે ઓછામાં ઓછા નિત્ય એક કલાક દેવરેવા, જપ પ્રાણપામ, ધ્યાન, સંયમ કે જે પારમાર્થિક ક્રિયા તમે કરતા હો તે એક આસને બેસીને કરવાની છે અત્યંત શાંતિથી અને અત્યંત નિર્ગતથી કરવાની છે. આ વિના તમારે બીજું કામ જ જગત્પાં નથી, એમ માનીને બીજા વિચાર કર્યા વિના તે કરવાની છે. આ પ્રમાણે તમે યોગ્ય વર્તે કરો, એટલે પછી તમારો બેડો પાર સમજીને.

—હાલમાં હાથ તથા હલાક અભ્યાસ ન હોય, અને ન બેસાય તો જોઈમાં જોઈએ એક હલાક તો બેસવું જ જોઈએ. પણ તમારે અભ્યાસ વધારાને તથા હલાક બેસવાનું છે, એ વાર્તાનું વિરમરથુ કમતા નહિ.

—એકાદ હલાક મને તો સવારમાં મને વહેલા બહાર ખુલ્લી હવામાં ફરી આવજો. પણ સવારમાં આ તથા ક્રિયાઓ તો હું તમને આગ્રહપૂર્વક નિત્ય કરવા કહું છું. એક, સવારમાં ચાર વાગે ઉઠવું તે, બીજું નવારમાં એક હલાક બહાર ફરી આવવું તે, અને ત્રીજું તથા હલાક એક આસને બેસીને આપસને પ્રાપ્ત પરમાર્થિક ક્રિયા કરવી તે. આ લેખ વાંચ્યા પછી તમારમાંના કેટલાએ આ નિયમનું પાલન કરવા માંડ્યું છે તે તમારા પત્રો મારા કપર આન્યાયો સમજાશે.

—તમે મને તો બાળક હો, યુવાન હો, કે વૃદ્ધ હો, પુરુષ હો, કે સ્ત્રી હો, પણ તમારે આ નિયમનું આગ્રહથી પાલન કરવાનું જ છે. માત્ર દસ વર્ષના નાના બાળકોને સ્વપ્ન દેવેલા દેવો. તમે સવારમાં ઉઠશો તે નહિ શકે, પણ તમારે ચાર વાગે જ ઉઠવું જોઈએ, એ લક્ષમાં રાખશો. રાત્રે નવ દસ વાગે સૂઈ જવું અને ગદા આઢાર સ્વપ્ન લેવો, એટલે સવારમાં નિઃશયપ્રમાણે નહેલા જ નીકળે જ. ગારબના રોગ મ્હાથ નિર્મિત નહિ હોય પણ અભ્યાસ પદનાં તમે તે પ્રમાણે ચુકવે રહે કરી ચક્રશે.

—ત્યારે તમે નવું મન આ પ્રમુખે વર્તો છો, એ તો તમારા આનંદ અને જ્ઞાતાઓ જાણે કરશે, એમ નવેપ્રતિ માગે નમ્ર પ્રાર્થના છે.

x x x x x

—“હિંદુસ્થાનનો ઉદાર અને સંબંધી ચર્ચા” એ લેખ છુટો છપાવીને પુસ્તકના રૂપમાં આપવાની છમ્મા હતી, પણ તે લેખ બારવા જેટલો મોટો ન થવાથી તેમ નહિ કરતાં પ્રાચીનકાવમાં જ તેને પ્રસિદ્ધિ એવો યોગ્ય ગણ્યું છે.



સિદ્ધ મંદિરના સિદ્ધ મૂર્તિ.



(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અક ૨ ના પૃષ્ઠ ૧૭૬ થી.)

સાર.

આંતર મન ॥ સર્વ વ્યાપારો આપણે ન જાણીએ તેવી રીતે થયા કરે છે અને જ્યારે તેનો પરિણામ પ્રકટે છે ત્યારે જ આપણે જાણીએ છીએ. તેના વ્યાપારોમાં કદી પણ ભૂલ થતી નથી તેની માય કરવાની પદ્ધતિ આપણને જ્ઞાન નથી. જગતમાં થઇ ગયેલા અત્યંત પ્રસિદ્ધ અને મહાન્ પ્રિયો ચિત્રા ૧ શિક્ષકારો અને સંગીતકળાવિદોની પ્રતિભા સંકિત ॥ આધાર આ આંતર મન છે. જેની અથવા અમાધારણ પ્રતિભા આ આંતર મનમાં ॥ જ પ્રકટે ૧ આ ૧૧ હૃદયને ચલાવનાર, ધ્વનિની ગતિને પ્રેરનાર આ પૃથ્વી ઉપર આંતર મનનાર, ના વધીત અત્યંત જીવના આપણા શરીરની આંતરના માર્ગ નાર આ આંતર મન છે ૧૧ મહીઆગ પોતાનું ૧૨ શાંતિથી નિયંત્રિત રાખે માર્ગ છે તેમ આ સમગ્ર ૧૧ પારો ગાનિકો નિયંત્રિત રાખે આંતર મનના ૧૨ ૧૧ નાર સર્વ વ્યાપારો આ આંતર મન ૧૨ રસાયનમાં છે, ૧૨ તે તને મે છે બહુ મન પાચ ધ્યેન્દ્રિયનાર બાહ્ય નિયંત્રિત અથવા પદાર્થોના સંબંધમાં આવે છે આ નાશ અને આ ખોટું એના તર્ક અથવા પ્રિયા આ મન મે છે આ ગાજ મન આંતર મન ઉપર સરના પાડી શકે છે અને પોતાની ૧૧ ઝાંઝામાં નેની પામે ૧૧ શરીર શકે છે આ ન થ માં આપણા જીવનની પરિસ્થિતિને પત્તી શકે છે નય, ચિતા, શોક, દરિના, રોગ વિષમતા તથા દુઃખમાં આ બીજી ૧૧ જ નથી, પણ બાહ્ય મનના આંતર મન ઉપર પડેના ખોટા સંસ્કારોનો જ પરિણામ છે, અને આ દુઃખરૂપ પરિણામને આ બાહ્ય મન ધારે તે અટકાવી શકે છે જે તે આંતર મન ઉપર ખોટા સંસ્કારો અથવા ઘાતનને ન પડવા દે અથવા ન પાડે તો આવો પરિણામ આવવાનો સંભવ નથી. તેમ જતા એ વખતે ખોટા સંસ્કારો અથવા ખોટા ઘોળનો આ આંતર મન ઉપર પડ્યા હોય છે તો પુનઃ તે જ નિયમે તે બાહ્ય મનદ્વારા સારા સંસ્કારો અથવા સારા ઘોળનો પાડી શકાય છે આ પ્રમાણે વિચાર કરતા જણાય છે, કે સુખ દુઃખની આવી આપણા આ એ મનના સ્વાધીનમાં રહેલી છે તેમાં પણ વિશેષ કરીને તે બાહ્ય મનના આધીનમાં રહેલી છે કારણ કે એ વખતે આંતર મન ઉપર જે સંસ્કાર કે ઘોળ પડે છે તદનુકૂળ પરિણામને તે જરૂર પ્રકટાવે છે જ, પછી તે સંબંધમાં કદાચ પણ વિવેક કે વિચાર આવે તો તેને રહેતું નથી આ ઉપરથી સારા ખોટા વિચાર સેવવામાં કેટલી સાવધાનતા આપણે રાખવાની છે, તે આ સ્થળે આ પૃથ્વીને સ્પર્શ થાય છે આપણને જે કદાચ દુઃખ આવે છે, તે આ પ્રકારની સાવધાનતા નહિ રાખવાનો જ પરિણામ છે સારો ખોટો વિચાર, દરેકપણે કરવામાં આવતા તે સંસ્કાર અથવા ઘોળનરૂપ થાય છે, અને આ સંસ્કાર અથવા ઘોળન બીજકરૂપ છે, જે આંતર મન

રૂપી ભૂમિમાં પડતાં અંકુશિત થાય છે અને ગમ્ભીરે પરિણામ પામે છે. નેશી એક પણ ખોટા વિચાર મેલતાં અત્યંત સાવધાન રહેવાતું છે જે આ પ્રમાણે સાવધાન રહેતા નથી તે દુઃખ રૂપ જીવે જ લાગે છે. જે કંઈ કરવાતું છે તે આ જ કરવાતું છે. બાહ્ય મનને અખંડ સાવધાન રાખવાતું છે. મન વડે મનુષ્યાણાં કારણ વંધમોહ્યયોઃ-મન એ જ મનુષ્યોના બંધમોહ્યનું કારણ છે, એમ જે કહેતું છે તે આ નિયમે કહેતું છે. આ મન તે આ બે ભેદવાળું બાહ્ય તથા આંતર મન છે. જે આ બે મનના વ્યાપારોના સ્વરૂપને બરાબર સમજતા નથી તે અજ્ઞાનગ્રસ્ત પેલે જ પોતાના બધના અને દુઃખના કારણ થાય છે, અને જે આ બે મનના વ્યાપારોના સ્વરૂપને બરાબર સમજીને વ્યવહાર કરે છે તે પોતાની મુક્તિના કે સુખના કારણરૂપ થઈ રહે છે. જ્ઞાનાદેવ મુક્તિ સ્થાનુઃ-જાનથી જ મુક્તિ થાય છે, તે આ પ્રકારનું જ્ઞાન છે. શરીર, મન અને આત્મા. એ ત્રણના સ્વરૂપ તથા એ ત્રણનો પરસ્પરનો મંબંધ જે ગમ્ભીર છે, તેનું બધન દુઃખ જાય છે અને તે મુક્ત થઈ રહે છે. આપણા ધરના બારણે કોનેશી સીપાઈ જે ઉંઘતો હોય છે તો ગમે તે માણસ ઘરમાં પેસીને આપણા માથે ચોરી જાય છે, તે પ્રમાણે જે આપણુ આ બાહ્ય મન અસાવધ હોય છે, તો ખી ગમે તે ખોટા ખરો વિચાર આપણા આંતર મનમાં ભરી જાય છે, અને ખરી તેનો પરિણામ આપણે સદન કરેલા પડે છે, કારણ. - જેમ ભૂમિમાં રહેતું ખીજક ઉગાવિના રહેતું નથી તેમ આંતર મનની ભૂમિમાં પડેલ વિચારખીજક પણ ઉગાવિના રહેતું નથી. માટે જે મંબ સાવધાન ન રાખવાની ને તે આ જે દેશને ગામવાની છે કે, બાહ્ય મન કોઈ પણ પ્રમગે બરાબરુ અનાયર ન થાય અને તે વિચાર આંતર મનમાં પેસી ન જાય.

દુઃખાંતરતીકે કહીએ તો જેમ કે કાંઈ પ્રસંગે આપણને કંઈ ખોટા આતી હોય તો તેવે વખતે ગણદાઈ જઈને ગમે તે વિચાર મેલતા નહિ પણ સાવધાન રહીને ધૈર્યથી ક્ષિત્ કર અને આપણી અનિતના જ વિચાર મેલતા. કોઈ પ્રસંગે કોઈ કષ્ટ આપણા ઉપર આપ્યું હોય તેવા પ્રસંગે પણ ગણદાઈ જઈને ગમે તે વિચાર ન કરતા, પણ શાંતિથી તેને ટાળવાના વિચાર કરતા. કોઈ પ્રસંગે નાનકો કાંઈ વિકારોનું માળસ્ય જ થાય તેવા પ્રસંગે ને વિકારોને વગ વતીને તત્કાલ વિચાર મેલીને તે સ્થાજેતું વર્તન ને મેલતું, પરંતુ શાંતિથી સાવધાન રહીને આ કામકેલ્યાઈ વિચારોને વગ વર્તવાના જ વિચારો મેલતા. કારણ કે તે. આ પ્રમાણે આપણે નથી કરતા તો ઉત્કું આપણું દુઃખ આપણે હાથે વધારીએ છીએ; પરંતુ જો તે પ્રમાણે નહિ કરતાં આપણે સાવધાન રહીને જે ન મેલતા થોડા વિચારો કે, તેને ન મેલતાં કિત્તે વિચારોને મેલીએ છીએ તો પરિણામ એ આવે છે, કે આપણા દુઃખ, કષ્ટ કે વિકારોને ન પોતાના ને ને ન વધારતાં આપણે તેમને ન્યૂન જળવાળા દરીએ છીએ, અને સુખ-પ કળને પ્રગટાવનાર કિત્તે વિચારખીજકોને આપણી આંતર ભૂમિમાં આપણે રોપીએ છીએ.

પણ જરૂરપતિ જેમજે તો જળુપ છે. કે તે આ પ્રમાણે સાવધાનતા નહિ મેલતાં ગમે તેવા વિચારોને મેલે છે જેનો પરિણામ ખી દુઃખ વ્યાધિ, જ્વરવરથા, વેપથ્ય, ક્ષેય, બળ, ચિંતા ખોટ, દરિદ્રતા વગેરેમાં જ આવે છે. જાતાના સુખ દુઃખનું કારણ મનુષ્ય પોતે જ છે, તે જેનું પાને છે, તેનું ને લાગે છે. તેના વિચારો એ તેની વાવણી છે, અને સુખ મેલતા દુઃખ એ તેનું રણ છે. જગત્ જે કાંઈ દુઃખી છે તેમ આ જ કારણ છે.

જેમ આપણે પોતે આપણા આજ્ઞ મનદ્વારા આપણા આંતર મન ઉપર ખોટા સંસ્કારો અથવા દોષોત્તરો પાડીએ છીએ તેમ બીજા મનુષ્યો પણ તેવા જ ખોટા સંસ્કારો અથવા દોષોત્તરો આપણા મન ઉપર પાડે છે. તેમાં પણ આપણી અસાવધાનતા જ કારણ છે. ભય, ચિંતા, કલેશ, શોક, દુઃખ, ઝાનિ, વગેરે વગેરે વિપરીત અને દુઃખરૂપ ક્રળને પ્રકટાવનાર અનેક ખોટા સંસ્કારો અને ખોટાં દોષોત્તરો મનુષ્ય જેમ પોતાના ઉપર પાડે છે તેમ તે બીજાના ઉપર પણ પાડે છે. આ પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિવડે આ આપણું જગત્ દુઃખી થાય છે. અજ્ઞાનવડે આ જગત્ પોતે દુઃખી થઈને બીજાને દુઃખી કરે છે. પરંતુ આપણે જે કંઈ કરવાનું છે, તે એ છે, કે આવા ખોટા સંસ્કારો અથવા દોષોત્તરો આપણા ઉપર પડવા ન દેવાની સાવધાનતા રાખવાની છે. જેણે આ સાવધાનતા રાખી તે તથો અને જેણે ન રાખી તે દુઃખકૃપમાં ડુબ્યો નમજવો.

ખરાબ માણસોની સંગતિથી હાનિ થાય છે, અને સારા માણસોની સંગતિથી લાભ થાય છે, એમ જે દહેવાય છે તેનું કારણ આ જ છે. જેને જેવી સંગતિ હોય છે તેવા તે યદ રહે છે, અને આ પ્રમાણે થવામાં આ જ કારણ છે, અને આ જ નિયમ પ્રવર્તે છે. આ દેહાણે જે શુભ વિચારને સેવનાર છે તે સાધુ પુરુષ સમજવા. બાકી ઉપરથી તો ઘણા મનુષ્યો સારા જણાય છે, પણ તે સર્વ મોટે ભાગે આ પ્રમાણે અસાવધાન અને ખોટાખરા વિચારને સેવનારા હોય છે, તથા પોતાના સંબંધમાં આવનારના ઉપર ગમે તેવા સંસ્કારો પાડનાર હોય છે.

જેમ આપણે આપણા પોતાના ઉપર ખોટા ખરા વિચારોના સંસ્કારો પાડતાં સાવધાન રહેવાનું છે તેમ બીજા મનુષ્યોના ઉપર પણ તે જ પ્રમાણે 'ખોટા સંસ્કારો પાડતાં આપણે અત્યંત સાવધાન રહેવાનું' છે. કારણ કે તેથી બીજાને મહા હાનિ થાય છે, અને તેથી તે મહા પાપ છે. જગત્ જાણતાં અજ્ઞાણના આ પાપ દરી રહ્યું છે, અને તેના પરિણામે તે વિવિધ દુઃખને વેળવે છે. દુઃખમાત્રનું કારણ આ જ છે. આ સમાન જગત્માં દુઃખરૂપ ક્રળને પ્રકટાવનાર બીજું પાપ નથી, એ નક્કી સમજવું.

તેથી એક પણ ખોટા વિચાર સેવતાં, કે એક પણ ખોટા સંસ્કાર આંતર મનઉપર પાડતાં અત્યંત સાવધાન રહો, અને આ પ્રમાણે તમે કદ્યું એટલે તમે દુઃખમાત્રને તરી ગયા સમજો. કારણ કે બીજા રોષાઈ ગયું એટલે પછી તે અંકુરને ત્રાટે છે, માટે બીજા રોષાઈ જ અથવા રોષાટી વખતે જ સાવધ રહો.

આંતર મન ઉપર એક સંસ્કાર કે એક દોષોત્તર પડ્યું એટલે પછી તે ઝેની ગેલે જ ઉગે છે, અંકુર કાઢે છે, અને રક્ષ થાય છે તે કેવી રીતે થાય છે, કેમ થાય છે તે આપણે જાણી શકતા નથી, કે તે જાણવું એ આપણું કામ નથી. પણ આપણે તો તે પ્રમાણે થાય છે, એટલું જ માત્ર જાણવાની જરૂર છે. આ પ્રમાણે થવું એ આ પ્રકૃતિનો, આ વિધિનો નિયમ છે, જેથી આપણે જે કંઈ કરવાનું છે તે એ જ કરવાનું છે કે બીજા રોષાઈ બેસી રહેવાનું છે. જ્યાં એક વખત આ બીજા રોષાઈ ગયું કે પછી આપણે તેની ચિંતા કે કાળજી કરવાની નથી.

અને આ વાર્તા અથવા આ નિયમ સત્ય છે કે નહિ તે જાણવા માટે, તેની ખાત્રી કરવા માટે આપણે તેને આચારમાં ઉતારી જોવી એટલે સમજશે. જ્યાં સુધી આ પ્રમાણે તેને આચારમાં ઉતારી તે આપણે તેની ખાત્રી કરી જોતા નથી ત્યાં સુધી આ નિયમની સત્યતા આપણને સમજાતી નથી. અને જ્યાં આ નિયમની સત્યતા આપણને સમજવામાં આવે છે ત્યાં પછી આપણી તદ્વિષયક શ્રદ્ધા દૃઢ થાય છે, અને આપણા સ્વાધીનતા ઇચ્છાનુકૂલ સામર્થ્યો રહેલાં છે, એવું જ્ઞાન આપણને થાય છે.

હું ખમાત્રને દૂર કરવાની, સુખખાત્રને વરવાની અને જગત્માં મહાન થઈને મહાન પદે સ્થિતિ કરવાની આ જ ચાલી છે. બીજા બંધે મીઝા માર્ગો દર્શાવે પણ આ જ માર્ગ સત્ય છે અને પ્રાકૃતિક વ્યર્થાત કુદરતી છે જ્યારે આ નિયમની મહત્તાનું જ્ઞાન આપણને થાય છે, ત્યારે આપણને પોતાને જ આપત આશ્ચર્ય થાય છે કે, અહો! આટલા બધા સામર્થ્યો આપણા પોતાનામાં રહેલાં છે

આપણને જે કરવાની દેવ પડી હોય છે તે પ્રમાણે આપણે હમેશાં સ્વાભાવિક રીતે કરીએ છીએ અને આ પ્રકારની દેવનું સ્થાન આતર મન છે હવે જે કોઈપણ ખોટી દેવ આપણને પડી હોય તો તેને બદલવાનો એ જ રસ્તો છે, કે તે સંબંધમાં આ આંતર મનમાં પ્રથમ ફેરફાર કરવો. જ પ્રકારનું જ્ઞાન આ મનઉપર કરવામાં આવે છે, તે પ્રકારનો તેનો સ્વભાવ અથવા દેવ યદ્યદ્ છે. જેથી પુનઃ તેના ઉપર નારવાગ જૂઠા પ્રકારનું જ્ઞાન કરવાની જરૂર રહે છે આંતર મન વિચાર કે તર્ક કરવા રહેતું નથી, તે તો કામ જ કરી જાણે છે. તેમાં આપણે જે સ્થિતિ જોઈતી હોય તેનું તેના ઉપર દૃઢ જ્ઞાન કરવું જોઈએ. પછીથી તે આતર મન આપણા આંતરમાં રહેલા ઉપાદય સામર્થ્યવડે તે સ્થિતિ આપણે માટે રચે છે.

આરોગ્ય ને આયુષ્યનું રક્ષણ કરવાનું કામ આ જ મન કરે છે. માનસ પ્રદેશમાં તે સ્વભાવનું અથવા દેવનું સ્થાન છે અને આ આંતર મન એ વિશ્વવ્યાપી મનનો જ એક વિભાગ હોવાથી તે આપણે માટે ઇચ્છાનુકૂલ સ્થિતિ રચે છે આ અખિત વિધને સચનાર આ વિશ્વવ્યાપી મન છે અને તેનામાં મહા અદ્ભુત સામર્થ્યો રહેલા છે. તે જ પ્રમાણે આ આપણા આંતર મનમાં પણ તે જ અદ્ભુત સામર્થ્યો રહેલાં છે. આ સામર્થ્યો જામત થતાં આપણે માટે ઇચ્છાનુકૂલ સ્થિતિ આપણે આ વિશ્વમાં પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

વિચાર એ મનનાં ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે, અને વિચારદ્વારા આ મન જુદી જુદી સ્થિતિઓને સર્જે છે. પણ વિચારનું સ્વરૂપ મનુષ્યોને ખમર નથી. કેવા વિચાર સર્જનશક્તિવાળા છે તે મનુષ્યો જાણતા નથી. એ તેવા વિચાર એ ઇચ્છાનુકૂલ સ્થિતિને ઉત્પન્નવી શક્તાં નથી; પરંતુ વ્યવસ્થિતવાળા અને ઉપાદય સામર્થ્યવાળા વિચાર એ તો અર્થ એ જ, કે આંતર મનને વિશ્વવ્યાપી મનથી એક કરવું તે, તેની સાથે એકતાર કરવું તે. કારણ કે આ પ્રમાણે કરનાથી આ વિશ્વવ્યાપી મનમાં રહેલાં મહા અદ્ભુત સામર્થ્યો આપણા આંતર મનમાં જામત થાય છે.

પ્રથમ પાઠમાં આપણે માન્ય રીતથી સીધા ટટાર બેનવાનો અભ્યાસ પાડવાનું જણાવ્યું હતું, અને વિચાર આવે તો તેને આવશ્યક દેવા એમ મ્હુ હતું. તે વખતે વિચારને રોકવાનું મ્હુ ન હતું આ દ્વિતીયપાઠમાં હવે તમારે એ દરવાનું છે કે વિચારમાત્રને રોકવાના છે. શી રીતે? કોઈ પણ વિચારને ન છોડવા દેતા મનને નિમગ્ન કરવાનું છે, મનને સંકલ્પ વિકલ્પરહિત રાખવાનું છે

આ કાર્ય તમે ધારો છો તેટલું સહેલું નથી; તેમ છતાં તે નથી બની શકે તેવું પણ નથી. પણ અભ્યાસથી તે સદૃશ થાય તમ છે મનના ત્વમા. મ કલ્પનિકલ્પ કરવાનો છે, તે પ્રમાણે તે પત્યે દાણે ક્યાં જ દે છે તમે પ્રથમ પાઠમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એક આસને સ્થિર બેસશો અને મનપ્રતિ જશો તો જણાશે, કે તે એક ક્ષણ વિચાર ક્યાં વિના રહી શકતું નથી તમે સધડીમાં દેવતા સંગમ્યો હોય કે ત્યારે તેમાંથી સ્ફુટિત થતી જણાવતા હોય છે ત તો જોયું હશે જ. ત ત પ્રમાણે આ મનમાંથી વિચારો એક જાણી એક છોડ્યા કરે છે આ વાર્તામાં આપણને ત્યાર જ અનુભવ થાય છે, કે જ્યારે આપણે વિચારોને રોકવાનો, તેનો નિરોધ કરવાનો અથવા મનને નિમગ્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, સ્મરણમાં રાખશો કે આ અભ્યાસ કરતી વખતે વિચારોને રાખવાનો જગત રીતી કોઈ પ્રયત્ન કરવાનો નથી. મ્હુ જે જે વિચાર ઉઠે તે વિચારમાં આપણે ન બળવું તે વિચારના તત્ત્વની સાથે તાપણે તેને આપણે લાગે ન મ્હો પણ ત્યાંથી જ તેને અટકાવી દેવો, આપણે આ વિચારની સાથે એક ન થતા નવારા થઈ જુ તો તે જાણી થઈ જવું એટલે આગળ ચાલતો આ વિચાર એ જ મેળે જ અગત્ય જોઈ જાય નહિ પણ આ પ્રમાણે કળ વાપરીને મનને નિમગ્ન કરવાને અભ્યાસ નિત્ય અર્વાચનાકરણે આ વાર્તા તમે જાણો છો તેટલી સહેલી નથી; તેમ તમે ધારના હો તેટલી સ્થિતિ જણાવવાની નથી પણ તે નિયતા નિયમિત અભ્યાસથી સિદ્ધ થાય છે. માટે જાણી તો પ્રમાણે મન સ્થિર થતા નિમગ્ન કરવાનો નિત્ય અભ્યાસ એવો

હિંદુસ્થાનનો ઉદ્ધાર અને તે સંબંધમાં ચર્ચા.

(અદુસંધાન વર્તમાન પત્રના અંક ૬ ના પૃષ્ઠ ૧૬૩ થી.)

— — — — —

૨—મનુષ્યને દુઃખ સાથી મળે છે, અથવા તેને આ જગતમાં સુખ સાથી નથી મળતું એને. તમે હદી વિચાર કર્યો છો ખરો ?

૧—ના. અમે તો જાણીએ છીએ, કે પ્રજાને પરવંતતાથી દુઃખ આવે છે અને સ્વતંત્રતાથી સુખ થાય છે.

૨—પણ હું તમને પૂછું છું, કે આ પ્રજાએ પરવંત સ્થિતિ આવવામાં પણ કંઈ હાથ હશે ખરો ?

૧—હા, કારણ તો ખરું જા. તે ૧૮૫૭ ના યુદ્ધમાં છે. અંગ્રેજ લોકોનું રાજ આપણા દેશમાં થયું, એ પરવંતતા આવવાનું કારણ બીજું શું ?

૨—પણ હું તમને એ પૂછું છું, કે પૂર્વ આપણા દેશમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય ન હતું ત્યારે પ્રજા સુખી હતી ખરી ?

૧—હા. સુખી, ધણી સુખી હતી.

૨—ત્યાર, આજ ન પ્રજા હુ ખા છે, તબુ કારણ માત્ર અંગ્રેજ રાજ્ય છે, એમ નહિ હદી સકાય. મારું તમને એ પૂછું છે, કે અંગ્રેજ રાજ્ય આવ્યું કયા કારણથી ?

૧—વળી એમાં કારણ શું ?

૨—ના, એમ ન બને કારણકેના કારણની કિમ્મત પતી જ નથી. એ આ જગતનો નિયમ છે. તો તમે ન જાણતા હો તો આ ને જાણો કે આ પ્રકારનું પ્રજાને વિવિધ પ્રકારના દુઃખને આપનાર પરરાજ્ય આવવામાં કંઈ પણ કારણ નથી એમ નહિ, પરંતુ તે પ્રજાએ યવામાં પ્રજાનાં તેને આ પ્રકારનું દુઃખ આપે તેના કર્મ કારણ જ.

૧—આપણું કહેવું તો વિરોધ વિચારવાળું જણાય છે; પરંતુ હું આપની પાસે એ જાણવા ઇચ્છું છું, કે તે કર્મ કયા હશે

૨—તે કર્મ તે આ છે, કે જેનું રૂપ દુઃખરૂપ જ હોય છે. અનીતિ, અસહાયાર, અન્યાય, પાપ અત્યાચાર, હિંસા પ્રતિ અનિશ્ચિન્નતા, અને પોતાના સ્વરૂપનું અત્યાચાર વગેરે એ પ્રજાને કે મનુષ્યમાત્રને દુઃખ આપનાર ખરું કારણો જ. રાજ્ય, દેશ, કાય, કે એવી જ બીજી વસ્તુઓ તો માત્ર નિમિત્તરૂપ છે, તે ખરું કારણો નથી.

૧—પણ આ રાજ્ય કે દેશ, કાય એ પણ નિમિત્ત કારણો ખરા જ કે નહિ ?

૨—હા, તે ખરા પણ તે ઉપરથી તમે શું કહેવા માગો છો ?

૧—હું એ કહેવા ઇચ્છું છું, કે તે ને તે નિમિત્ત પણ કારણો છે, તો તેને દૂર કરવાથી પ્રજા સુખી થાય કે નહિ ? અને આ પ્રજાએ પ્રજા આ કારણને દૂર કરવામાં આવે

તો જરૂર સુખી થાય, એમ માનીને અને આ દુઃખનાં કારણોને દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

૨—અહુ સારી વાત છે, અને તમારે માટે આ પ્રયત્ન ઉચિત છે. પણ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે તો હું હહુ હું, કે આ પ્રમાણેની આ બંધી ભગીરથ કડાકુટનો કમ અર્થ નથી. આ પ્રમાણેના ભગીરથ પ્રયત્નના પરિણામમાં પ્રજા મત્કિચિત્ જ સુખી થાય છે. હા, બહારથી તો એવો દેખાવ વાગે છે કે પ્રજા અહુ જ સુખી થઈ જશે, અને જલ્દી તેનાં સર્વ દુઃખ ટળશે. પણ આ માત્ર છાંનિ જ છે. પરિણામે જ સમુદાય છે, કે પ્રજાનાં કેટલાં દુઃખો હંમેશાને માટે ટળ્યાં છે તથા તે ટટલી વાસ્તવ સુખી થઈ ને

૧—ત્યારે અમારે શું કરવું ?

૨—તમે જે કરો છો તે તમારે ન કરવું, એમ તો હું કહેતો જ નથી. તમે જે કરો છો તે તમારા આધિકારપ્રમાણે ચોગ્ય જ છે. પણ જુઓ આ સંબંધમાં એક પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવિદ્ અંગ્રેજ બાપાના આ પ્રમાણે પોતાના વિચાર જણાવે છે.

“ The world as him is the cause; the world without the effect; to change the effect you must change the cause.”

“ You will at once see that this is a radically new and different idea; most men try to change effects by working with effectless; they fail to see that this is simply changing one form of distress for another. To remove the discord we must remove the cause; and this cause can only be found in the world within.”

ભાવાર્થ:— આ તરફ જાણ એ દારણું અને બાહ્ય જગત એ કારણ છે; અથવા આંતર જગત એ આગ્રહ છે, અને બાહ્ય જગત એ ફળ છે, કાર્યમાં ફેરફાર કરવો હોય તો આપણે દારણુંમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ.

તમે તરત જ આ ઉપરથી જોઈ ચકરીશો, કે આ એક વિચારક્ષેત્રનો તદ્દન નવો અને જુદો જ વિચાર છે. જગતમાં મનુષ્યનો મોટો ભાગ કાર્ય અથવા પરિણામમાં ફેરફાર કરવાને માટે કાર્યની સાથે જ આકાંક્ષા કરે છે પણ એ વાતી એમના લક્ષમાં આવતી નથી કે આ પ્રમાણે કરવું એટલે દુઃખના એ- રૂપને બીજામાં બદલવું એ જ છે. અર્થાત્ આ પ્રમાણે કાર્ય અથવા પરિણામ સાથે આકાંક્ષા કરવાથી દુઃખ દૂર થતું નથી પણ એકને બદલવીનું દુઃખ ઉદ્ભવે છે. અન્યવચ્ચ વાળી રીતિની મદદથી માટે આપણે તેના કારણને દૂર કરવું જોઈએ. અને આ દુઃખનું ખરું કારણ માત્ર આપણે જાણી જોઈએ.

તત્ત્વપર્ય, કે રાજ્ય દાગ, દેશ કે વગેરે દુઃખનાં કારણો છે પણ તે નિમિષ કારણો છે. દુઃખના ખરું કારણ તો પ્રજાનાં દુઃખને અથરા જે કમ દુઃખરૂપ દાગ આપે તેમ છે તેવાં કમના કદ સંસ્કારો છે અને તે તો પ્રજાનાં અંતરમાં રહેલાં દાગ છે. અને આ સંસ્કારો

અથવા દુઃખનાં ખર્ચ કારણે જો દૂર ન થાય વાન કરવામાં આવે તો પ્રજાનાં દુઃખ કદી ટળતાં નથી. તેમ છતાં તેને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તો એ થાય છે, કે તે ટળ્યા જેવાં જણાય છે, પરંતુ ખીજા રૂપમાં તે દર્શન દે છે. તાત્પર્ય, કે પ્રજાનું દુઃખ તો ટળતું જ નથી. અને એ વાતો તો તમે જ જોઈ શકશો, કે દુઃખતુ કારણ જ્યાં સુધી દૂર ન થાય ત્યાં સુધી તે સી રીતે ટળે ? જે રાજ્ય, ક્ષત્ર અને દેશ, પ્રજાને તેનાં દુઃકર્મના પ્રભાવે દુઃખના કારણરૂપ થાય છે ને જ રાજ્ય, ક્ષત્ર અને દેશ પ્રજાનાં સંકર્મ હોય છે, તો તેને સુખના કારણરૂપ ચર્મ રહે છે, તે તો નિમિત્તમાર્ગ છે. અને તે નિમિત્ત સુખ અને દુઃખ એ બન્નેના કારણરૂપ ચર્મ રહે છે. તો પછી આવા નિમિત્તસાથે આટલી બધી નાથાફાડ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? શું તેવી પ્રજાનાં દુઃખ ટળશે, તેમ તમે માનો છો ? હા, તે જાણે ટળતાં હોય તેવો આભાસ થાય છે, એટલું જ. આ આભાસ એટલે શું તે તમે જાણો છો ? આ આભાસ એટલે ઉપર જગ્યાનું તે પ્રમાણે એક દુઃખનું ખીજા રૂપમાં પરિણામ પામતું તે. અને આ પ્રમાણે થતા વળી તમે તે પરિણામની સાથે પાછા નાથાફાડ કરો છો, અને તેને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરો છે. પણ તેનો પરિણામ પણ પાછો તેનો તે જ આવે છે આ પ્રમાણે તમે કોંકા પ્રજાનું સાચું કલ્યાણ કેટલું કરી શકો છો, તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. છતાં તમે કોંકા તે જ પ્રમાણે માનો છો, કે તમે જગતનું કલ્યાણ કરો છો, અને જગતના કોંકા પણ ખીચારા તે જ પ્રમાણે માને છે.

જે પુરુષો પ્રજાને તેના દુઃખના કારણને, મૂળને દૂર કરવાનો બોધ આપે છે કે, સીખવે છે, તેના લગવાનું શકારાચાર, લગવાનું નૃસિંહાચાર, લગવાનું રામકૃષ્ણ વગેરે જ પ્રજાનું સાચું અને ચિરરથાયી કલ્યાણ કરનાર છે. આ માર્ગ કહેવું તમને કંઈ ખર્ચ લાગે છે ?

૧—હા, આપનું આ કહેવું તદ્દન ખર્ચ છે અને મને આપે આ વાતો જણાવીને મોટા વિચારમાં નાખી દીધો છે. વિચારના નવા ક્ષેત્રમાં જ આપે મારો પ્રવેશ કરાવ્યો છે.

૨—ખટુ સારું; ત્યારે મને આપ એ, કહો, કે તમારી આ રાજકીય સ્વતંત્રતા મળવાથી શો લાભ થશે ?

૧—તે પરતંત્રતાથી અંધનમંથી છુટશે, અને સુખી થશે.

૨—મારે આવો ગોળ ગોળ ઉત્તર જોઈતો નથી. કહો, કે તેને રાજકીય સ્વતંત્રતા મળશે, અને તેને લીધે તેને આર્થિક લાભ અસુક અશમાં થશે, એ જ કે બીજું ?

૧—હા, એ જ.

૨—તો અણલાથી એ થાય, કે પ્રજાને આ એ લાભ થાય, પણ ખીજાં તેનાં દુઃખ તો ઉઠાં રહેવાનાં, અને ખીજાં સુખ તો તેને પ્રાપ્ત કરવાનાં જ. રહેવાનાં વારુ, મને તમે એ કહો, કે જે મનુષ્યોનો આ દેશ બનેલો છે, તેનો મનુષ્ય જાનો બનેલો છે ?

૧—કોંકા કહે છે, કે પંચમૂલનો.

૨—વાહ ! ઉત્તર તો ખટુ સારું આપનું; પણ આ ઠેકાણે આપણે પંચમૂલની ઉલ્લેખ નથી. મારે તો તમારી પાસે એ ઉત્તર કદાવરો હતો, કે મનુષ્ય થરીર, મન અગ્રે આત્માનો બનેલો છે, એ વાતો તમને સંમત છે, કે નહિ ?

૧-----શા માટે ન હોય ? એ તો તમારું કહેવું ચોખ્ખું જ છે.

૨-----ત્યારે હવે એ વાર્તા પણ તમે સમજી શકો, કે આ ત્રણની સાથે જ મનુષ્યના સુખદુઃખનો ધણો સંબંધ છે.

૧-----હા તે આપનું કહેવું કેવળ સત્ય છે.

૨-----તો હવે મને તમે કહો, કે જ્યાં પ્રજામત્તાક રાજ્ય છે, ત્યાં મનુષ્ય મદિ પડે ખરા ? અને તે મદો પડે તો તેને દુઃખ થાય ખર ?

૧-----હા, શા માટે મદિ ન પડે ? પડે જ મને તેને દુઃખ પણ થાય.

૨-----વારુ, ત્યાં તેવા રાજ્યમાં તેનું મનનું વિવિધ દુઃખો, જેનાં કે, ભય, શોક, શિંતા, ગ્લાનિ, મોદ, એ વગેરે પણ થાય નહિ ?

૧-----શા માટે ન થાય, થાય જ, પણ આ બધું કહીને તમે શું કહેવા ઇચ્છો છો.

૨-----હું એ જ કહેવા ઇચ્છું છું, કે મુખમાં રાજક્રિય, કે આર્થિક આર્થન માત્ર નથી આવતી પણ આવી શરીર, મન અને આત્માની પણ પણ બીજી ઘણી બાબતો રહેલી છે. જે સુખને તમે મેળવવા ઇચ્છો છો તે સુખ તો માત્ર મુખમાં બીજા મારણોમાંતુ એક જ છે, અથવા સ્વસ્થ અંશ છે. તેથી તમારી આત્માની આ પ્રવૃત્તિથી પ્રજા પૂર્ણ સુખી થઈ જશે એમ જોઈને તમે માનવા હો, તો તે તમની બાંધે જ ? તે માત્ર અમુક સ્વપ્ન અંશમાં સુખી થશે અને મનુષ્યના સુખ માટે ધણો આધાર તો આ તેની સાથે જેનો નિઃસ્વરૂપ સંબંધ છે, એવા ગરીબ મન અને આત્મા ઉપર, આ મનના વિશ્વસક્રિય રહેશે છે જેથી આ ત્રણેના વિકાસ માટે પ્રજાને જે બોલ કરવા હોય, જે તે તેના પ્રજાને માર્ગ દર્શાવતા હોય તે પ્રજાનું પ્રયાગ કરનાર નથી, એમ નહિ. પણ તે જ પ્રજાનું વિશેષ અને ચિરસ્થાયી વાસ્તવ દેશમાં કરનાર છે. જેથી આ દિશાપ્રતિ પ્રજાનું અલક્ષ થાય છે, એ ચોખ્ખું નથી જ. માત્ર રાજક્રિય નામથી એ થશે, કે પ્રજાના હાથ, કે પગ જેવા માંદ એકાદ સ્થૂળ અંગનો વિકાસ થશે પણ તેના સદમ અને મહત્વના બીજા અંગો તો વિકાસ વિના એમને એમ પડી રહેશે. અને આવા એ-રેશી વિકાસ અથવા ઉન્નતિથી પ્રજાને શો અધિક લાભ થનાર છે, અથવા ને તે સી રીતે, અથવા વિશેષ સુખી થનાર છે ?

વળી તમે લોકો આ એક જ પ્રશ્નનો વિનાસ કરવા માટે પ્રજાને તોળ અંગોનો વિકાસ કરનાર જ દ્વાર હાથ છે તેને પણ તમે મંદ કરી દો છો, અથવા તેના તબક્કે કરો છો, જેથી એક પાલુથી તમે પ્રજાના માનસમાં રો છો, તો બીજા માનસ તરફી અથવા તેથી પણ વિશેષ હાનિ કરો છો. અનુ

વળી તમે લોકો આ જગતનો સુરક્ષિત કરાવો, કે પ્રજાને વિકાસ કરાવો છો છો લખને કરો છો, એ તમારું કહેવું સાદસ છે ! તમે આ જગતનો સુરક્ષિત કરનાર, કે પ્રજાને વિકાસ કરનાર કોણ ? વિકાસ એ શી વસ્તુ છે, તેની જ તમને ક્યાં ખબર છે ! આ જગત કદીરે રચ્યું છે અને તેમને ચોખ્ખું જગત તેમ તેવા વ્યવસ્થા તે કરે છે, તેમાં વચનાં માધ્યું મારનાર આપણે કોણ ? અને આપણું શું મનુ ? આ જગત તો અનાદિ કાળથી ચાલતું

આવેલું છે, અને હજી તે અનાદિ કાળપર્યંત આસ્થા જ કરવાનું છે, નેવા અનાદિ કાળથી આલતા આવતા જગતમાં આપણું સામ્યત્વ કલ્યાણ સામી છે, તે જોઈ લેવું, તે શોધી કાઢવું અને તેને શોધીને કૃતાર્થ થવું એ જ આપણું કર્તવ્ય છે. આ વિશ્વ જોની સત્તાને વશ વર્તે છે, એવા ઇશ્વરને શરણે જવું, એ જ આપણું અને જગતનું પરમ કલ્યાણ કરનાર છે, આપણે તો માત્ર એટલું જ કરી શકીએ, કે પરમાત્માને પ્રાર્થના કરી શકીએ, કે હું પરમાત્માનાં તેં જ આ વિશ્વ રચ્યું છે, તને યોગ્ય જણાય તેમ તું તેની વ્યવસ્થા કરે છે, તો હું દયાધન ! તું પ્રાણીમાત્રને સુખી કરજે અને તેમના દુઃખ દૂર કરજે. આ જ આપણા અને જગતના કલ્યાણનો ઉત્તમ માર્ગ છે, એમ અને તો જણાય છે.

તેમ છતાં જ ઇશ્વરને સાક્ષાત્કાર કરીને, કે જે આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને કૃતકૃત્ય થઈ જાય, જેમણે પોતાનું જન્મભરણ ટાળ્યું હોય, જેમણે ઇશ્વરથી પોતાનો અભેદ અનુભવ્યો હોય, તેવા આ સંસારના પારને પામેલા કૃતાર્થ પુરુષો જો પોતાને યોગ્ય જણાય તે પ્રભને બોધ કરે, પણ બીજા હવદશાપત્ર અને આ જગત્તંત્રને ચલાવનાર પરમાત્માથી વિશુદ્ધ મનુષ્યો જે બીજાને બોધ કરે છે તો તે પ્રભને હોલામાંથી ચૂલામાં જ નાખે છે અને તેમનાં દુઃખ કોઈને કોઈ રૂપમાં વિદ્યમાન રહે છે અને સાચા સુખને તે પ્રાપ્ત થતા નથી.

તો હું વિવેકી બંધુ ! તમને યોગ્ય જણાવું હોય તો તમારા અને આ જગતના કલ્યાણમાટે સર્વમાવરડે તે પરમાત્માને શરણે જાઓ, અને તેમની ભક્તિ કરો. અને તો તમે દુઃખમાત્રને ટાળવાનો અને સુખસર્વસ્વને પામવાનો આ જ એક માર્ગ સર્વોત્કૃષ્ટ જણાય છે.

(અપૂર્ણ.)



પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ



(અનુસંધાન વત માન વર્ષના અંક ૬ ના પૃષ્ઠ ૧૦ થી.)

પગથરે કહ્યું, એ મૈત્રેય ! કુત્ર દેહાદિ વિષેના અદ્વૈત આશ્રિતોના ત્યાગ કરીને પુનઃ તે ત્યાગનો પશુ ત્યાગ કર્યો, પરંતુ તે દહી પશુ અહ નરનો ત્યાગ ન કર્યો.

મૈત્રેયે કહ્યું, જે મને અહ કારણ દાય તો હું ત્યાગું. અહ કારણ તો પંચભૂતનો છે. હું શી રીતે ત્યાગું ? પંચભૂત અહ મારનો ત્યાગ કરે કે ન કરે. મને તેનાથી શું ? વળી ખીજની વસ્તુ ત્યાગ કરવાનો મને અધિકાર પણ નથી, કારણ દરેક જીવ પોતે પોતાની વસ્તુનો અહ ત્યાગ કરવા સ્વતંત્ર છે. ખીજની વસ્તુનો ત્યાગ કરવામાં ખીજ માલિક નથી.

પરાશરઃ—અહ કારણ ત્યાગ નહિ કરે તો કાલ તને કુખ દેશે.

મૈત્રેયઃ—અહ કારણ જેને હોય તેને કાલ કુખ દે કે ન દે. ખીજની પંચાતમાં હું ચૈતન્યને શી મતલબ છે. સૂર્યમાં અધકાર હોય અને સૂર્યને અધકાર કુખ દેતો હોય તો સૂર્ય અધકારનો ત્યાગ કરવાનો કે નાચ દરવાનો કિલ્લમ કરે. પરંતુ સૂર્યમાં અધકાર છે જ નહિ તો પછી અધકારને દૂર કરવાનો સૂર્યને ઉગમ નિષ્ફલ છે ધ્રુવસાથે સૂર્યને શી પંચાત ? તમે મારામાં નાહક અધકારની કલ્પના કેમ કરો છો ? જે ધ્રુવહી સાથે સૂર્ય લગાઈ બહાર દે તો વિજ્ઞાના સૂર્યને વાગ્યારપઃ જ ગણશે. તે જ પ્રમાણે હું નિર્વિદ્ય ચૈતન્ય સાક્ષીઆત્મામાં અહ કારણ છે જ નહિ, એવા અનાસક્તિવાળા અધકારને વાગવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ છે, હાસ્તને રાગ છે.

પરાશરઃ—હે મૈત્રેય ! અહ કારણ શું સ્વરૂપ છે ?

મૈત્રેયઃ હું ચૈતન્યને તેની શી ખબર ? અહ મારવાગતે અધકારના સ્વરૂપની ખબર હશે. તેમને પૂઠા. રાગને તેણે મૂળનો ભાવ પૂછ્યો એ નાદાની છે.

પરાશરઃ—તું કોણ છે ?

મૈત્રેયઃ—મહદ આશ્ચર્ય છે, કે આપ પૂછો ' કે ' તું કોણ છે ' ? ઘટાકાચ ઘટા-કાચને પૂછે કે તું કોણ છે એવો જ આ ન્યાય છે 'તે કે ઘટ અનેક છે તથાપિ તે ઘટોમાં રહેનાર આકાશ એક જ છે. વળી વિચારની ઘટ પણ અનેક નથી. સૃષ્ટિકારણે એક જ છે, ઉપાધિવડે જ અનેક છે.

પરાશરઃ—અહ કારણમાં તું બધાયેલો છે, અને કહે છે કે હું ચૈતન્ય છું. તને લગ્ન નથી આવતી ?

મૈત્રેય --લગ્ન તેને છે, કે જે બધનમાં છે કતાં જાણે છે કે હું મુક્ત છું. જે મુક્તને મુક્ત જાણે છે અને બધનમુક્તને બધી જાણે છે તેને લગ્ન નથી. ઉલટા હું ચૈતન્ય અધિષ્ઠાનવિષે કલ્પિત અધકારાદિવડે જે થયો નથી તેવા બધનું તમે આરોપણ કરો છો, એ તમને લગ્નસ્થ છે.

જેમ કલ્પિત સર્વ, દક, માળાઆદિ પોતાના અધિષ્ઠાન રજતુને બાધી થકતા નથી, તેમ જ પરસ્પર એક બીજાને પણ બાધી થકતા નથી, અને તેથી સર્પાદિકવડે રજતુમા બધતો આરોપ કરવો એ હાસી છે; જેમ સ્વપ્નના અહ કારાદિ રાખદેખાને નથી બાધી થકતા તેમ અહ કારાદિ આત્માને પણ ન જ બાધી થકે. જેમ આકાશને મહાન્ બળવાન વાયુ, અગ્નિ, જલ વગેરે શોષણ કરી થકતા નથી, દાહ કરતા નથી/કાગાળી થકતા નથી તેમ જ દેવતા, દેવ રાક્ષસાદિ પણ આ મહાન્ આકાશને બાધી થકતા નથી, તો તુચ્છ જીવ આકાશને બાધે એ કેમ કહેવાય? મૂળાકાશને બાધવાનો ઉદ્દેશ સર્વથા નિષ્ફળ છે, કારણ કે આકાશ સ્વરૂપથી જ નિર્ગૂણ છે. તે જ પ્રમાણે આ પચમૂત કે મૂળાકાશ હું ચૈતન્યની પાસે સુમેશ પર્વત જેવા અતિ સૂક્ષ્મ છે, તો એવા અતિ મહાન્ અને સૂક્ષ્મ હું ચૈતન્ય આત્માને તુચ્છ પંચમૂતોના કારણે અર્ધકાગદિક અથવા પંચ વિવિધ વા પંચમૂત કેમ બાધી થકશે? કદી નહિ બાધી થકે

જેમ દેવતા, દેવ, રાક્ષસાદિ પોતપોતામા એક બીજાને બાધી થકે, પરંતુ આકાશને બાધી થકતા નથી. તે જ પ્રમાણે અહ કારાદિ તો પણ પોતપોતામા બધ મોક્ષ થાય છે. આકાશ તમાન અતિ સૂક્ષ્મ હું ચૈતન્ય સાક્ષી આત્માનો મધ મોક્ષ થતો નથી. હું ચૈતન્ય નિત્ય મુક્ત છું પરંતુ કયા પુતળી કંઠો

મરાસર-કયા મુવળી એ જ છે? આપ સહિત સર્વ હાર છે એમ જાય.

વામદેવે કહ્યું-હે મુવ! તાર સ્વરૂપ શું છે?

મુવે કહ્યું:-જે જે મન વાણીના કચન ચિતનમા આવે છે, તે તે માફ રૂપ નથી. તે જગતનું સ્વરૂપ છે તેથી કરીને બ્યારે મનથી સાન્નિધ્ય અથવા રાજસી અથવા તામસી જ્ઞાતિ કોઈ સ્ફુરણ હોતું નથી તે અવસ્થામા સાક્ષીરૂપ, વળી જે સમયે મનના કે રાજસ તામસ કે સાર્વિક સ્ફુરણ થાય છે અને વળી તે સ્ફુરણ નષ્ટ થાય છે પાતુ ઉદય પામે છે, એમ વારંવાર ઉદય પામે છે નષ્ટ થાય છે, તે મનના સ્ફુરણની મર્વ અવસ્થામાં જે નિર્વિકાર નિર્વિકલ્પ સાક્ષી ચૈતન્ય આત્મા છે તે હું છું. તે જ માફ સ્વરૂપ છે, માત્ર 'યદુ' નામરૂપ જગત સ્વપ્ન જગતસમાન મિથ્યા છે

વામદેવે કહ્યું:-જો સર્વ ગોવિંદ છે, તો વચમાં કંઈ મિથ્યા, કંઈ સત્ય, એવા બેદની કલ્પના કેમ કરે છે?

મુવે ઉત્તર આપ્યું:-જો સર્વ ગોવિંદ છે, તો બેદની કલ્પના પણ ગોવિંદ છે તેથી ભજનનું શુ પ્રયોજન છે?

મેં કહ્યું:-હે મુવ! સર્વ દ્રવ્ય જગત પરમાત્મા ઇન્દ્રિયનુભવન કરે છે તેને જ અદ્યા, પ્રુદા શબ્દોથી સંબોધે છે તે પરમાત્મા ઇશ્વર સંવિધાન દ સ્વરૂપ છે. સર્વવ્યાપી અંતર્ધર્મી છે. જે પરમાત્માને એવા સ્વરૂપવાળા નહિ માનો તો અંતર્ધર્મી ઇશ્વર, પરમાત્મા અસત, જડ, દુ.ખી અને પરિન્દ્રિય સિદ્ધ થઈ અને પરમાત્માનું એવું સ્વરૂપ કોઈ શાસ્ત્રી તથા વિદ્વાનને મંજૂર નથી. જેથી જ એ સંવિધાન દ, સર્વવ્યાપક, અંતર્ધર્મી આ શુદ્ધિ

આદિ સર્વ નામરૂપ દસ્યના સાક્ષી, દૃષ્ટા, ચૈતન્ય છે. આ સાક્ષી ચૈતન્યથી બિન્ન, દેહથી લઘુ માયાપયત કાર્ય દારણરૂપ દસ્ય પ્રપંચમાં ઉપરોક્ત કોઇ શુભ્ય મટતો નથી; આહે તો પિંડ બ્રહ્માં શોધી વળો.

વળી પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત પરમાત્માને આ નામરૂપ દસ્ય બ્રહ્માંડથી બહાર માનશો તો પરમાત્માવિષે સર્વવ્યાપકતા, સર્વ અંતર્યામીતા સિદ્ધ નહિ થાય. જે સર્વ જડ પદાર્થોનું નિયમન કરે છે, તે જ ચૈતન્ય પરમાત્મા છે, અન્ય નહિ. જે ચૈતન્ય પરમાત્મા બ્રહ્માંડથી બહાર હોય તો આ સર્વ જડ પદાર્થો ચેષ્ટા રી રીતે કરે ? કદી ન કરી શકે. પ્રત્યક્ષ વિરોધ જ જણાશે. ચૈતન્યવિતા જડની ચેષ્ટા કેમ સંભવે ? સાર ગ્રાહીને આમદ્દ હોતો નથી. જે વસ્તુમાં પૂર્વોક્ત વેદોક્ત સમ્વિદાનંદાદિક વિશેષણ ધરી શકશે તે જ પરમાત્મા સર્વને માનવા યોગ્ય છે. આત્મા કે અન્યથી કંઈ લાભચારો નથી (કે તેને મનાવવા આમદ્દ હોય) પરંતુ સરળ બુદ્ધિથી વસ્તુનિર્ણય કરવો જોઈએ. તેથી વિવાદને છોડીને ન્યાય રીતિથી વિચારજો. પૂર્વોક્ત વિશેષણો સાક્ષી ચૈતન્ય આત્મામાં જ ધરી શકશે. અન્યમાં નહિ. પરમાત્મા ચૈતન્ય પુરુષે આ નામરૂપ જગતને રચીને સ્વયં તેમાં પ્રવેશ કર્યો એવા ભાવનું શ્રુતિવાક્ય છે. એટલે જેમ સ્વપ્નદૃષ્ટા, સ્વપ્નના પદાર્થોને રચીને પોતે તેમાં પ્રવેશ કરે છે, જેમ મહાકાશ, કુલાલ રચિત ઘટમાં પ્રવેશ કરી ઘટાકાશ સંગ્રાને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ પરમાત્મા જગતમાં પ્રવેશ કરે છે. એ પરમાત્માને પૃથ્વી નથી જાણતી પરંતુ પરમાત્મા તેને જાણે છે અને તેની અંદર રચિત યષ્ઠ તેનું નિયમન કરે છે; અને તે જ તમારો આત્મા, અંતર્યામી, અમૃત સ્વરૂપ છે. તે જ પ્રમાણે જે મનની અંદર રચિત યષ્ઠ મનનું નિયમન કરે છે, અને મનને જાણે છે તે અંતર્યામી, તમારો આત્મા અમૃત સ્વરૂપ છે. આ જ પ્રમાણે પ્રાણુદિકમાં પણ તેની રચિતિ સમગ્ર લેવી. તે જ પ્રમાણે એકવિંશતિ વાર પુનઃ પુનઃ અંતર્યામી પરમાત્માનું આત્મારૂપે, બ્રાહ્મણુ વેદ બાગમાં પરમાત્માનું કથન કરેલું છે. તે જ પ્રમાણે હરિગ્ય ઉપનિષદના અભ્યાયમાં પુનઃ પુનઃ પરમાત્મા ચૈતન્યનું, આત્મારૂપ ચૈતન્યનું જ કથન કરેલું છે. તે જ પ્રમાણે કે સામવેદના છઠ્ઠા ઉપનિષદમાં વારંવાર આત્માનું જ બ્રહ્મરૂપે કથન કરેલું છે. અને કહ્યું છે: હે અધિકારી જનો ! જે મનબુદ્ધિથી જાણવામાં નથી આવતો અને જે મનબુદ્ધિને જાણે છે, તેને તમે બ્રહ્મ જાણો. જેને તમે હૃદયરૂપે જાણો છો તે બ્રહ્મ નથી.

આ પ્રમાણે અનેક શ્રુતિકથન છે. જે તે જૂઠું હોત તો શ્રુતિ કદી પણ વારંવાર કહેત નહિ. જૂઠી વાતો કરવાનું માવણાંઓનું કામ છે. શ્રુતિ તો સત્યવક્તા છે. આત્માને બ્રહ્મથી બિન્ન માનશો તો બ્રહ્મઅનામ દરશે; અને પૃથ્વી વસ્તુ બ્રહ્મથી આત્માને પૃથક્ કહેશે તો આત્મા પરિચ્છિન્ન, મિથ્યા, મટવત્ યષ્ઠ જશે. આવી કરીને ઘટાકાશ અને મહાકાશની સમાન આત્મા અને બ્રહ્મ બે ગ્રામ જૂઠાં છે, વસ્તુ એક જ છે.

તાત્પર્ય, કે સમ્વિદાનંદ સ્વરૂપ વસ્તુથી જ જગતની ઉત્પત્તિ, પાલન, સંહાર થાય છે. અન્યથી નહિ. તેથી એ જ સિદ્ધ થાય છે, કે સમ્વિદાનંદ વસ્તુ છે. તેને પરમાત્મા કહો, આદે પરમેશ્વર કહો, હૃદયર કહો, આદે અશ્વા કહો, ખુદા કહો, આદે આત્મા કહો, સાક્ષી

ચૈતન્ય કહો, આહે, પ્રત્યક્ આત્મા કહો, કે બુદ્ધિઆદિ સર્વ નામરૂપથી દસ્ય પદાર્થોના દષ્ટા કહો. કેવલ નામનો બેદ છે, વસ્તુનો નહિ, વસ્તુ તો એક જ છે. તે જ પ્રમાણે દેહ બુદ્ધિ આદિ આયાપયન્ત સર્વ નામરૂપ જગત્ પશુ દસ્યત્વ રૂપતાએ એક જ છે.

હે ધ્રુવ ! જ્યારે તું બુદ્ધિ આદિ નામરૂપનો પોતાને દષ્ટા, સાક્ષી ચૈતન્ય જાણે છે, ત્યારે તો (એમ સમજ કે) તારા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનું જ, અક્ષયી લક્ષ્મી ક્રીડીપયન્ત સર્વ દસ્ય પૂજનયજન કરે છે. તારા નિમજ્જ જ તે તપશ્ચરણ કરે છે. તારી જ સર્વ પ્રાર્થના કરે છે. સર્વ દસ્ય તું ચૈતન્યનું ગુલામ છે. તું તો નહિ. પરંતુ ચૈતન્ય આ દસ્ય ગુલામનું જન્મ કેમ કરે છે ? જે પુરુષ પોતાના ગુલામની આગળ પ્રાર્થના કરે છે તેને તે લજ્જાભરેલું છે. નહિ તો જો તને સચ્ચિદાનંદ માનવાથી તારું કંઈ અગડતું હોય તો હે ધ્રુવ ! તું તને બુદ્ધિ આદિનો તો દષ્ટા, સત્, ચૈતન્ય, આનંદ સ્વરૂપ જાણીશ તો પછી તું પોતાને જડ, અસત્ દુઃખરૂપ દસ્યતી સત્ ચિત્ આનંદ પરમેશ્વરપાસે પ્રાર્થના ચાલુ તે થઈ શકે છે, અન્યથા નહિ. પરંતુ તું અસત્, જડ, દુઃખરૂપ દસ્યમનઆદિકનો દષ્ટા, અસત્ જડ દુઃખરૂપ દસ્ય કેમ થઈ શકે ? ન જ થઈ શકે. પછી તો તારી ઇચ્છા હોય તે કર. હે ધ્રુવ ! જો તું પોતાને સત્ચિત્ આનંદરૂપ નહિ માને, તો તેનાથી મિન્ન અસત્, જડ, દુઃખરૂપ પોતાને માનવો જ પડશે

(અપૂર્ણ)

સનાતન ધર્મસર્વસ્વ.



(અનુસંધાન વ્રતમાન વર્ષના અંક ૬ ના પૃષ્ઠ ૧૨૬ થી.)

શિષ્ય:— શુરહેવ ! સનાતન ધર્મસંબંધમાં આજે મારી જાણવાની છતાંસા થઈ છે તો કૃપા કરી આપ તેને તમ દરશો. હું જો સંબંધમાં આપને જે જે પ્રશ્ન પૂછું તેના ઉત્તર આપ આપવા મારા ઉપર અનુગ્રહ કરશો, એમ મારી આપને નમ્ર વિનંતિ છે.

ગુરુ:— પ્રિયભાઈ ! મારી આ છતાંસા સ્તુત છે. પણ જો સંબંધમાં મૈત્ર ન સેવવાની વૃત્તિ છે.

શિષ્ય:— તે પ્રમાણે આ જગમા આપને આ સંબંધમાં મૈત્ર સેવવાનું શું પ્રયોજન છે તે અણચળ ન હોય તો આ દાસને જણાવવા કૃપા કરશો. આજે આ સંબંધમાં અનેક મનુષ્યો ઉદ્દેશ કરી રહ્યા છે, તેવા સમયમા આપના વિચારો જાણવામાં આવે તો મારા ઉપર તેમ જ આ જગત ઉપર પરમ ઉપકાર વરશે, મને એમ લાગે છે.

ગુરુ:— આજે આ સંબંધમાં અનેક મનુષ્યો ઉદ્દેશ કરી રહ્યા છે તેથી જ મારી ધ્રુવતા તે સંબંધમાં કંઈ પણ બોલવાની નથી. આ લોકો ભલે આ જગત ઉપર બિપકાર કરે અને તેમનું ચાલતું હોય તો તેને ભલે સ્વર્ગમાં મોકલી દે; હું તેથી અપ્રસન્ન નથી.

શિષ્ય:— પણ શુરહેવ ! આપશીને આ સંબંધમાં કંઈ પણ વિચાર ન જણાવવાની ખાસ પ્રતિજ્ઞા હોય તો તો હું આપની તે પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરવાનું આપને ન કહી શકું. પરંતુ જો તેવી ખાસ પ્રતિજ્ઞા ન હોય તો તો મારી આજે આપને આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના છે, કે આપે આ સંબંધમાં પ્રકાશ કરવા કૃપા કરવી.

ગુરુ:— ના ભાઈ ! તેવી ખાસ પ્રતિજ્ઞા તો કંઈ નથી. પણ કારણ, એ છે, કે આજે સકલ દેશ આ સંબંધમાં પોતાને કાવે તેમ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, અને જણે પોતે સર્વશ્રેષ્ઠ, વેદવિદ અને સત્ય વસ્તુના યાતા હોય તેમ માનીને જગતને આગ્રહપૂર્વક તેવો બોધ કરી રહ્યા છે, એ સ્થિતિ વેંતકને જ મને સ્વભાવિક રીતે જ આ સંબંધમાં મૈત્ર સેવવાની વૃત્તિ થાય છે. અને તેમાં પણ જે મનુષ્યો ધર્મવસ્તુ શી છે તે યતકિંચિત્ પણ જાણતા નથી, જેમણે સ્વપ્ને પણ ધર્મના ડોળ જોઈદ અંગને પણ આચારમાં મૂક્યું નથી, અર્થાત્ આચર્યું નથી, જે વિધિ અથવા નિયમ કે પદ્ધતિથી ધર્મતત્ત્વને સમજવાને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતો નોંધે, તે પ્રકારનો જેમણે કદી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો નથી, તથા જેમણે ધર્મતત્ત્વનું સાચું સ્વરૂપ સમજાવનાર મહાપુરુષોનો સંગ સેવીને તેના રહસ્યને કદી જાણ્યું નથી, તેવા સત્ય કહીએ તો મહામૂખ અને કેવલ અજ્ઞાન મનુષ્યો જ્યારે શાસ્ત્રમાં તો આમ છે અને તેમ છે, વેદમાં આમ છે અને તેમ છે, ધર્મનું સ્વરૂપ તો આવું છે, એ પ્રમાણે જાતો ઢેંછીને પોતે જણે તેના જરા રહસ્યને સમજતા હોય તેમ દેશને

ઠેકાણે પ્રજાને બોલ કરી રહ્યા છે તેના સમયમા મારા જેવાએ માન એવું, એ જ મને ઉચિત જણાય છે

વિષય -- શુરદેવ । કૃપાણુ શુરદેવ । તે આપનું કહેવું યથાર્થ છે. પણ મારી આખને એ સમયમા તમ પ્રાર્થના એ છે, કે આવા મુખે લોકો કંઈ પણ સચળ્યાવિના પ્રજાને ઉધું સમજાવી રહ્યા છે તેના સમયમા આપ સત્ય જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરો તો પ્રજા ઉપર મહત્ત્વપૂર્ણ થશે. આ મારી પ્રાર્થનાનો આપમીને યોગ્ય જણાય તો સ્વીકાર કરશો. આ લોકો ગમે તેવા કુતર્કો આ સમયમા મરીને ગમે તેમ અર્થ સમજાવે છે, અને કહે તેમ કહે છે, તેથી મારા મનનુ સમાધાન થતુ નથી, કે આ પ્રમાણે તે સ્ત્રી રીતે હોષ શકે ? તેથી મેં આજે આપનું કારણ લીધું છે, કે આ મહત્ત્વ તો આપની દ્વારા મારે સમજનુ. આપ જ આ રહસ્યના યથાર્થ જાણતા છે, એમ મારો અનુભવ । આપના સહવાસથી સાક્ષી પૂરે છે તો મારી આપમીને આમલકપત્ર પ્રાર્થના કે કે આપ મારા ઉપર અને આ વર્તમાન સમયની ઝંઘે રહેને દોરાતી પ્રાગકેપર ઉપાગ મરીને મલ જાનનું દર્શન પ્રાપ્તવા કૃપા કરો જે ધર્મનિષ્ઠને સમજવાના સાચા ઇશાસુ હશે તે જરૂર આપમીના કરેના પ્રકાશથી તૃપ્ત થઇને સત્યના પથે વહીને આત્મકલ્યાણનુ સાધશે, અને પોતાની પાછળની પ્રજાને મારે તે માર્ગે પુરશે -- ના જશે મતે આ લોકો પોતાને કહે તેમ વગર સત્યને પ્રમાણ આપે છે, પણ સમય જતા જે નસે નસતુ છે, તે જણાયાવિના ગૃહેવાની નથી આજે મારા મન એમના પક્ષમા કે તેથી બન આ લોકો જાતના યગ્ય, અને બને તેમના પ આ સંવળા પ? પણ તેથી નહ ત સર્વ જાણે છે, મ મ કરી શકતુ નથી તે તો દાળના દાથમા ફૂતળાજેવા છે, અને તેના નયાઆ નથી રહ્યા છે છતાં અજ્ઞાનવડે તે આ વાર્તાને જાણતા નથી અને માને છે કે સાતે જ જગત પોતાના મને આ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને સવત્ર વિજયને વરે છે. અનુકૂળ દિશામા વાતના સ્વતંત્રતા વહાણુ જેમ એની મેળે જ તે દિશામા ગતિ કરે છે તેમ દાળને જે રિયલિ આ જગતમાં વર્તમાન સમયમા ઉત્પન્ન કરવી છે, તદનુકૂળ પવન તે યેરી રહેલું છે, અને તેના મળે જ આ લોકોનું । વહાણુ તે દિશામા ગતિ મરી ગયું છે. પણ તે ઉપરથી તેમની પ્રવૃત્તિ સત્ય, હિતકર, ધર્માનુરૂપ, અને શાસ્ત્રાનુરૂપ છે, અમ કરી શકતુ નથી, એમ માફ માનવું છે તો હવે આપમીને જેમ યોગ્ય જણાય તેમ આ સમયમા પ્રવૃત્તિ કરો

તુ પ્રત્યેક વર્ગના અથવા વિદ્યાર્થી સ્વરૂપ સમજવાને અમુક અધિકારની જરૂર રહે છે. રેઘક વગાતુ સ્વરૂપ યથાર્થ સમજવાને તે વિદ્યાર્થી અભ્યાસ જેમણે કર્યો છે તેના પુરુષો જ અધિકારી છે. અભ્યાસ એટલે, આ ઠેકાણે મારા કહેવાનો એ ભાવ છે, કે અનુભવી પુરુષો પામે જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે તે જ તેને સમજવાના અધિકારી છે પરંતુ આજે તો તે પ્રમાણે કરવામા આવતુ નથી. હવે પુસ્તક ઉપરથી જ માન પોતાની મેળે અથવા તો માત્ર વાચી જાનનાર પુરુષોપાસે અભ્યાસ કરવામા આવે છે; પણ તેના કંઈ અર્થ નથી. તેથી યથાર્થ જ્ઞાન થતુ નથી તથા રહસ્ય પણ સમજવામા આવતુ નથી

હુ તને ધર્મનુ સ્વરૂપ સમજાવીશ, તો પછી તેનું યથાર્થ પૂર્ણ સ્વરૂપ જેમ છે તેમ તો તારા સમજવામા ત્યારે જ આવશે, કે જ્યારે તું અંતરમા ઉતરીશ ધર્મનિષ્ઠને જણાવે

નારા અનુભવી પુરુષો કહે છે, કે ધર્મસ્ય તત્ત્વ નિહિતં ગુહાયા—ધર્મેનું તત્ત્વ-રહસ્ય ગુહાની અંદર રહેલું છે. તે પુસ્તકોમાં નથી કે ત્યાંથી મળે કે તેના દ્વારા સમજાય તે તો માત્ર તેની લક્ષણા કરાવે છે એટલું જ. જેમણે ધર્મતત્ત્વને યથાર્થ સમજવું હોય તેમણે સંયમવડે અંતરમાં ઉતરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે જે કરતા નથી તે તેના યથાર્થ રહસ્યને સમજતા નથી અંતરમાં ઉતરનારને જ આ તત્ત્વનો યથાર્થ સંપૂર્ણ બોધ થાય છે. ગુરુ, ધર્મર અને અંતર્યામીની કૃપાવડે જ આ તત્ત્વ પૂર્ણ અંશમાં સમજાય છે. આ તત્ત્વ માત્ર જાણવાને માટે નથી, પણ તેનો અનુભવ કરવા માટે છે, જેથી જેણે તેનો અનુભવ કરવો હોય તેમણે અંતરમાં ઉઘાડે ઉતરવું જોઈએ.

ધર્મમાં કેટલીક વિરોધી બાબતો પણ જોવામાં આવે છે. આ વિરોધી બાબતો જોઈને અનેક મનુષ્યો તેનો ગમે તેવો અર્થ કરે છે અને બીજાને, ગમે તેમ સમજાવે છે, પણ આ ઉપરથી વિરોધી જણાતી બાબતો પણ અવિરોધપણે એક હિતકર અર્થને જણાવતી હોય છે, તેને આ લોકો સમજી શકતા નથી. અને આ પ્રમાણે તે ન સમજી શકતા હોવાથી તે મનસ્વીપણે ગમે તેવા કૃતક કરે છે, જે જાણીને તે તત્ત્વ જાણનારને આશ્ચર્ય જ માત્ર થાય છે.

તેથી હું તારા આગળ ધર્મસંબંધમાં યથામતિ પ્રકાશ કરીશ તો પણ તારે તેના રહસ્યને પૂર્ણ અંશમાં સમજવું હોય તો તારે ગુહામાં ઉતરવું જોઈએ; તારે હૃદયગુહામાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ, અને ત્યાં રિયતિ કરવાનો અભ્યાસ સેવવો જોઈએ.

અંતરમાં ઉતરીને જે રિયતિ કરતિ નથી, તેમણે પોતાના ગુરુદ્વારા આ તત્ત્વને જાણ્યું હોય છે, અને તેમાં તેમની ત્રુટિ હોય છે; તો પણ પ્રસંગે તેમને પણ તેમાં શંકા આવે છે, કે આ પ્રમાણે આ વસ્તુ હશે કે નહિ. પરંતુ ગુરુદ્વારા, કે સત્પુરુષદ્વારા આ તત્ત્વને જાણીને જે અંતરમાં ઉતરે છે તેમને આ પ્રકારની શંકા થવાનો કદી પણ સંભવ આવતો નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ જે રહસ્ય તેમણે જાણ્યું હોય છે તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ પણ તેમને ત્યારે જ સમજાય છે, પૂર્ણ અંશમાં તેમને તે ત્યારે જ સ્પષ્ટ થાય છે.

શિષ્ય:-ગુરુદેવ ! આપનું કહેવું કેવલ યથાર્થ જણાય છે. આપના કહેવાપ્રમાણે જ વસ્તુ સ્થિતિ જણાય છે, અને લાખમાં કાંઈ એકાદ જ ધર્મના યથાર્થ રહસ્યને જાણનાર હશે એમ લાગે છે. દારણ, કે આ તત્ત્વને જાણનાર તો ધણા જોવામાં આવે છે, પણ તે અંતરમાં ઉતરીને સંયમ સાધનાર ન હોવાથી તેના યથાર્થ રહસ્યને નહિ જાણતા હોય. હું આ રહસ્યને જાણવા માટે આપની આગામીએ અંતરમાં ઉતરીને ત્યાં સ્થિતિ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

ગુરુ:-તે પ્રમાણે જેણે રહસ્યને જાણવું છે તેણે કરવું જ જોઈએ. તારું કે ત્યારે જ તેનું પૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાય છે, અને અનુભવમાં આવે છે. સંભાળવાથી, કે વાંચવાથી માત્ર અધુરું સ્વરૂપ સમજાય છે, અને તે પણ સમજાવનાર યથાર્થ જ્ઞાતા હોય છે તો જ.

શિષ્ય:-ત્યારે સનાતન ધર્મ એનો શું અર્થ છે, તે આપ મને કૃપા કરી કહેશો. વજ્ર શા માટે આ સનાતન ધર્મને સર્વોદ્દેશ્ય કહેવામાં આવે છે, અથવા શા માટે તે સર્વોદ્દેશ્ય છે, તે જણાવવા કૃપા કરશો.

ગુરુ—તારા પ્રશ્નોના ઉત્તર સ્વરૂપમાં આપવાં કર્મ છે, તેનું યથાર્થ ઉત્તર આપું તો પ્રત્યેક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એક એક પુસ્તક થાય તેટલું વિવેચન કરવું જોઈએ. પણ તે પ્રમાણે કંઈ બની શકે છે? અને તે પ્રમાણે દ્વાય હું તને વિસ્તારથી સમજાવું. તો પણ તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ તો તું ત્યારે જ સમજી શકે તેમ છે, કે જ્યારે તું અંતરમાં હિતરીય. આંતર પ્રકાશવિના બધું બ્યર્ષ છે. તેથી તારે અંતરમાં તો પરિશુભે ઉતરવું જ પડશે. તેથી હું તને સ્વરૂપમાં સારભૂત વાણી કહીશ અને ધર્મતત્ત્વની લક્ષણા કરાવીશ. તેને યથાર્થ સમજી શેવું એ તારું કામ છે, તેનો અનુભવ કરવો એ તારું કામ છે. અનુભવની જ આ વિશ્વમાં બહીસારી છે. દુઃખનો જય અને સુખ તથા આનંદની પ્રાપ્તિ ત્યારે જ થાય છે. જે મનુષ્યો બહિર્મુખ છે તે આ જગતના સ્વરૂપને કંઈ સમજતા નથી. અંતર્મુખ મનુષ્યો જ આ જગતમાં જાણવાજેવું બળી શકે છે, તેથી એક અંતર્મુખના જ વિવેકીએ સત્યમેચ્છકે સેવ્ય છે.

સનાતન એટલે આત્મન પ્રાચીન, આદિ. જેનાથી કોઈ પ્રાચીન અર્થાત્ જુનો ધર્મ નથી, જે જુનામાં જુનો ધર્મ છે તે સનાતન ધર્મ જે આદિ અનાદિ છે તે સનાતન ધર્મ છે. કોઈ પણ કારે આ ધર્મનો વેા. યજ્ઞ સ્તોત્ર નથી જે વસ્તુ આદિ અનાદિ હોય તેને સોપ શી રીતે યજ્ઞ શકે? આ સનાતન ધર્મના વ્યવસ્થિત આ સુચિત્ત આરંભની સાથે જ થાય છે એમ તારે સમજવું. જેમાં જગતના ધર્મમાત્રનો સમાવેશ યજ્ઞ જય છે તે સનાતન ધર્મ છે; અને આ પ્રમાણે હોનાથી જે સર્વોદ્દેશ છે તે સનાતન ધર્મ છે. સનાતન ધર્મનાં તરવો મત્ય, પૂર્ણ અને ઉદ્દેશ હોય છે.

માયાના આવરણે દરીને જ્યારે જીવેને જીવદશા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે અનેક પ્રકારનાં અવિદ્યાજનિત દુષ્ટો તથા ક્ષેયને અનુભવે છે, અને પોતાના વાસ્તવ સ્વરૂપને ભૂલી જાય છે. આ અવિદ્યાજનિત અરાતને દૂર કરવાનો માર્ગ આ સનાતન ધર્મ દર્શાવે છે, કે જેથી જીવો અવિદ્યાનો જય દરીને પોતાના વાસ્તવ સ્વરૂપને જોઈ શકે છે તથા અવિદ્યાજનિત નાના પ્રકારના ક્ષેયોનો જય દરીને સુખમય, સ્વરૂપમય યજ્ઞ શકે છે તેમ જ આ વિશ્વ જેમણે રચ્યું છે, જેમની સત્તાને તે વશ વર્તે છે, અને પરિશુભે જેમનામાં તે લયને પામે છે, તે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો જે માર્ગ દર્શાવે છે, તે સનાતન ધર્મ છે.

આ સનાતન ધર્મનું દર્શન સ્થિતિમાં આરંભમાં યજ્ઞેષા મહર્ષિઓને ધ્યાન દશામાં યજ્ઞ દણું. આ મહર્ષિઓ જ આ ધર્મના દર્શા છે, અને તેના યથાર્થ જ્ઞાતા પણ તે જ છે. તેમણે જીવેકાં પર ક્રેષ્ટા કરીને આ સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ વેદ આદિ રચીને જણાવેલું છે, એ તેમનો જીવેકાં પર અથવા આ જગતકં પર આમાન્ય હિપકાર નથી.

વળી વધારામાં કહું તો સનાતન ધર્મ એ પરમાત્માનું દ્વિતીય સ્વરૂપ છે, તેમની જ તે વિસ્તૃત છે. જે આ ધર્મને અનુસરે છે, તે તે પરમાત્માના પદને પામે છે, અને કૃત-કૃત્ય થઈ શકે છે. જેણે પોતાનો જન્મ સાર્યક કરવો હોય તેમણે આ સનાતન ધર્મ સેવ્ય છે.

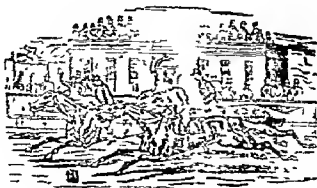
કાળે કરીને આ ધર્મના સ્વરૂપમાં વિરૂતિ થયા જેવું થાય છે, પણ તેથી તેને કંઈ વરતુતઃ હાનિ આવતિ નથી, પણ તેનું ઉંદુ સ્વરૂપ સમજનાર અનધિકારી જીવોને જ હાનિ છે. વળી પ્રસંગે આ ધર્મનો સોપ થયાજેવું પણ બાસે છે, પણ તેનો કદિ સોપ, કે નાશ થતો નથી. શ્રી હાગવદ્ગીતામાં કલાપ્રમાણે યદા યદા ધર્મસ્ય પ્લાનિર્ભવતિ ભારત-તદા ધર્મસંસ્થાપનાય યુગે યુગે સંભવામિ-જ્યારે જ્યારે ધર્મનો ગ્દાન થાય છે ત્યારે હે અર્જુન! હું તેનું પુનઃ સ્થાપન કરવા માટે, તેનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રજાને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવા માટે અવતારને ધારણ કરું છું, એ વચનપ્રમાણે વિશ્વવરદાયાક પરમાત્મા અવતારને ધારણ કરે છે અને ધર્મનું મંસ્થાપન કરે છે. તાત્પર્ય, કે આ ધર્મનું રક્ષણ સ્વતઃ પરમાત્મા જ કરે છે.

જે લોકો આ ધર્મથી વિમુખ થઈને મનસ્વીપણે વર્તે છે, તે વર્તનથી તેમને જ હાનિ છે; તેવા જનો અજ્ઞાન અધિકારમાં અટવાતા જન્મમરણની ઘટનામાં વહેતા આ સંસારમાં ધતસ્તન જમણ કરે છે; પરંતુ જે સત્સંસ્કારી જનો આ ધર્મનું અવધાન કરે છે તે પોતાના અજ્ઞાનને નિરારીને આ સંસારના પારને પામે છે, અને કૃતાર્થ થાય છે.

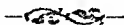
આ સનાતન ધર્મ આ જગત, ઊવ, ઇન્દ્ર એ ત્રણેના સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે સમજાવતો હોવાથી, તથા ઇન્દ્ર તથા આત્માના સાક્ષાત્કારનો માર્ગ દર્શાવતો હોવાથી આ વિશ્વમાં સર્વોન્નત પદને ગોચર છે.

આ સંબંધમાં હજી પણ જેટલું વિવેચન વધારે મરવું હોય તેટલું હું કરી શકું તેમ છે. પણ તેનું કંઈ પ્રયોજન નથી. આટલા વિવેચનઉપરથી તેનું સ્વરૂપ તારી કલ્પનામાં આવ્યું હશે જ. અને તેના સંપૂર્ણ યથાર્થ સ્વરૂપને તો તું તેને આચારમાં મુકીશ ત્યારે જ સમજી શકીશ, જેથી અધિક વિવેચનની હું જરૂર જોતા નથી.

(અપૂર્ણ)



પ્રાતઃકાલના ઉપાસકોષ પાઠવાના નિયમો.



૧ ને સવારમાં મોડામાં મોડો ચાર વાગે હોય.

૨ કૌંઠ્ય સ્નાનથી પરવારીને ત્રણ કલાક ઓઝામાં ઓઝા એક આમન ઉપર બેસીને, સંધ્યા, જપ, પ્રાણાયામ, ધ્યાન વગેરે ક્રિયાઓને નિત્ય આગ્રહથી સાધે.

૩ પરમાર્થથી ભટ્ટ કરનાર અને મગજ તથા મનમાં નહામો દયરો-ભરનાર માલગિનાનાં ચોપાનીયાં, વર્તમાનપત્રો કે પુસ્તકો ન વાંચે. પણ પોતાના માર્ગમાં જે ઉપકારક અને સાહાયક વાંચન હોય તેને જ ધ્યાન દઈને વાંચે અને પોતાના માર્ગની શુચિ ઉઠેલી હંમેશાં આગળ અને આગળ વધતો રહે.

૪ શરીરને સુદૃઢ કરવા માટે ને નિત્ય આગ્રહથી ખુશ્કી હવામાં ફરવા જાય કે પોતાને અનુકૂળ એવો વ્યાયામ આગ્રહથી એક કલાક કરે.

૫ તેના મુખમાંથી સત્ય વાગી હંમેશાં નીકળે. પરમાત્માત્મ નામ તેના હૃદયમાં હંમેશાં રમતું રહે. પરમાત્માત્મ કે પોતાને પ્રાપ્ત મંત્રનો જપ અર્ખંડ તેના હૃદયમાં આસ્થા કરે. વ્યવહારના કાર્યથી નિષ્કૃતિ મળે, કે તેના ઉપોચ તે ક્ષતિથી પરમાત્માત્મ રમરશ્ચિંતન કે ધ્યાન કરવામાં જ ગણે.

૬ હરતાં ફરતાં, સવારે જતાં અને રાત્રે સૂતાં તે પરમાત્માત્મા શુશુગાનવાળો પદ ગાય. વ્યવહારનાં કામ કરતાં કરતા પણ તે આવા કોઈ પદને મનથી ગાયા જ કરે અને પોતાની વૃત્તિને પરમાત્મય રાખ્યા કરે. વ્યવહારને તે પરમ પ્રાપ્ત્ય ન માને, પણ પરમાર્થને જ તે પરમ પ્રાપ્ત્ય માને, અને પરમાર્થને અધિરોધી એવો તથા એટલો જ વ્યવહાર સાધે. વ્યવહારને પરમાર્થતુલ્ય તે પગથીયું સમજે અને નિર્વાહપૂરનાં સાધતો પ્રાપ્ત થવા ઉપરાંત વધારે સમજતો તે વ્યવહારમાં ન ગણતાં પોતાનો સર્વ મમય પરમાર્થમાં જ ગણે.

૭ આ શરીરનો અરવિ આવના પૂર્વે તે કૃતજ્ઞ થવાનો ડેવ રાખે અને અર્ખંડ સાવધાન રહીને આગ્રહથી પ્રાપ્ત કરીને અરમાપયજ્ઞે તે કરે.

૮ ધર્મથી કષ્ટ કરનાર અરપસ્થિતિને સ્પર્શ ન કરે, અને તેવો ન છુટકે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો પોતાનાં કપડાં પનાળીને ગ્નાન દશેને પરિત્ર થાય.

૯ આહારને તાત્વિક કરતો જાય અને રાજસ તામસ આહારને ન્યૂન કરે, તથા આહારતું પ્રમાણ ન વધારવા શરીરના નિર્વાહપૂરક જ રાખે. અર્ધાનુ તે અધિક આહારને પરમાર્થમાં વિરોધી ગણીને ત્યજે.

૧૦ અજાયરીતું આગ્રહથી પાવન કરે. ન પાવન થાય તો પાવનને કરવાનો પ્રયત્ન કરે પરંતુ આને માનાસમાન જુએ હંમેશાં અગ્રહી એકપત્નીવતને પાળે. બીડોય તો તે એકપતિવતને પાળે.

૧૧ વાદવિવાદમાંથી હંમેશાં મુક્ત રહે, અને પોને નહીં કરેલા પોતાના હલ્યાશુભા માર્ગમાં વજા કરે.

૧૨ પ્રાણીમાત્રનું શરીર, મન અને વાણીથી હલ્યાશુ કપડે અને કરે.

૧૪ પરમાર્થમાં વિરોધી એવો જનસંગ અધિક ન સેવે, પણ જરૂર પુરતો જ સેવે અને પોતાના સાધનમાં વધારે વખત ગાળે.

૧૫ પોતાના ઘરમાં દેવસેવા તે રાખે, અને નિત્ય પ્રાતઃકાલે સ્નાન કરીને દેવપૂજા, ધૂપ, દીપ વગેરે પોતાના ઘરમાં આગ્રહથી કરે. જેના ઘરમાં દેવસેવા નથી તે પરમાર્થ માગના અધિકારી નથી. દ્વિજ ન હોય તે છેવટે પોતાના ગુરુની છબીનું પણ પૂજન કરે, અને તેના આગળ સર્વ સવાર નિયમિત ધીના દીપક તથા ધૂપ કરે.

૧૬ નિત્ય આગ્રહથી ત્રિકાક સંધ્યા કરે. ખાસ માંદો હોય અને પધારીમાંથી ન ઉઠાય ત્યારે જ સંધ્યાને પડવા દે. તેવી વખતે પણ માનત સંધ્યા તે પધારીમાં પડ્યો પડ્યો કરે. જ્યારે અમાન અવસ્થા હોય ત્યારે જ માત્ર સંધ્યા પડે.

આ નિયમોને પાળનાર પોતાના વ્યવહારને ઉત્તમ પ્રકારે સાધે છે, સુખી જીવન ગાળે છે, પરમાત્માનો અનુગ્રહપાત્ર થઈને તે સુખી થાય છે તથા આ જ જન્મમાં કૃતાર્થ થાય છે; અથવા તેને અન્ય જન્મ લેવો પડે છે તો તે જીર્ણ લોકમાં જન્મે છે અને તે લોકમાં ઉંચાં સુખને ભોગવતો પરમાત્માપદને પ્રાપ્ત થઈને મોક્ષ સુખને પામે છે.

તમે પ્રાતઃકાલનું લવાજમ આપતા હો, મફત લેતા હો, એક રૂપેયો આપતા હો, કે સો રૂપેયા આપતા હો, પણ જો તમે આ નિયમોનું આગ્રહથી પાલન કરો છો તો જ તમે પ્રાતઃકાલ મંગાવ્યું અને અમે મોકલ્યું સાર્યક છે આ નિયમો તમે ન પાળો તો તમારે પ્રાતઃકાલ મંગાવવાની જરૂર નથી. કૃપા કરી તમે સર્વ આ નિયમોનું આગ્રહથી પાલન કરી રહ્યા છો, એમ મને જણાવી મારા સંતોષસુખમાં વૃદ્ધિ કરશો, એમ તમારા સર્વપ્રતિ પ્રાર્થના છે, કારણ કે તમે આ પ્રમાણે જીવન ગાળો છો, એ જાણતા હું મારો શ્રમ સાર્યક સમજાય.

૧૭ ચાહા, તમાકુ કે કોઈ પણ પ્રકારના વ્યસનને ન રાખે. હોય તો તેને છોડી દે ન છુટે તો છોડવાનો પ્રયત્ન કરે.

૧૮ મન, વાણી અને કર્મથી પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ ઇચ્છે અને કરે. શત્રુનું કે પોતાના ઉપર અધિકાર કરનારનું પણ તે હિત ઇચ્છે, અને પ્રસંગ આવ્યે તેનું કલ્યાણ જ કરે.

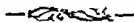
૧૯ પોતાના ચરિત્રને સ્ફટિકીયું નિર્ભજ રાખે, અને કોઈ પણ દેહાણે તેમાં કાંઈ પડવા દે નહિ.

૨૦ આ જગતને તે મિથ્યા જાણે અને તેના આધારભૂત પરમતત્ત્વને અથવા પરમાત્માને તે સત્ય માને, અને તન્મય થવાને ઇચ્છે.

૨૧ પ્રાતઃકાલને તે અધકૃતિ ધ્યાનપૂર્વક વાચે અને તેમાં જણાવવામા આવતી વાચતોને તે સાવધાનતાથી આચારમાં ઉતારે. બીજાને પણ તેનું કલ્યાણ સમજી પ્રાતઃકાલ વાંચવાનો બોધ કરતો રહે, અને તેને કલ્યાણના માર્ગમાં જોડે.

૨૨ પ્રમાણે તે કદી પણ ન સેવે, અને અર્ધસાવધાન રહીને અપ્રમાદપણે પ્રાપ્ત કર્તવ્યને સાધે.

નામસ્મરણમહિમા.



ૐ : જ્ય ભાવને ઓછામાં ઓછા સમયમાં ટાળવાનો, અને સુખભાવને ઓછામાં ઓછા સમયમાં વરવાનો જગતમાં જે કોઈ સર્વોદ્દેશ ઉપાય હોય તો તે નામસ્મરણ છે. પ્રત્યુના નામનું સ્મરણ છે.

x + x જગત્પ્રતિ જોઈએ તો જાણાય છે, કે મનુષ્યો પોતાને જે નથી જોઈતું તેને દૂર રાખવાને અથવા તેની વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેને દૂર કરવાને, અને પોતાને જેની જરૂર છે તેને મેળવવાને વિવિધ પ્રકારના યત્નો કરી રહ્યાં છે. પણ તે ગિચારાં જાનતાં નથી, કે નામસ્મરણ એ ઇષ્ટિનાર્થભાવને સિદ્ધ કરાવે. આ જગતમાં સર્વોદ્દેશ માર્ગ છે.

x x + કોઈ પૈસાને માટે જગીરચ પ્રયત્ન કરે છે, કોઈ આરોગ્યને માટે દર્શન માટે છે, કોઈ કીર્તિને માટે તનતોડ મહેનત કરે છે, અને આ જ પ્રમાણે જગત વિવિધ વસ્તુને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે પણ આ નવું જેવડે સદાચ ક્રમ પ્રકારે પ્રાપ્ત થઈ રહે છે, એવા નામસ્મરણને તે કરતું નથી, એમાં તેનું અગામ જ કારણ છે.

x x x નામસ્મરણનો મહિમા શેન સારાદિ કે વહા પહુ પોતાના ચારમુખથી ન ગાઈ શકે, ન વર્ણવી શકે, તેને વર્ણવવાને માટે શું મણુ ? હું કોણુમોત ? હું તો તેના મહિમામાં જ નિમગ્ન, કુબેશો રહું છું અને તેનો મહિમા ગાતાં ગાતાં તેમાં જ કુબી જઈ છું.

x + x પુરુષ કે સ્ત્રી, જૂદ, યુવાન કે આલસ, માંદો કે સા-ને, બીખારી, કે શ્રીમાન સુખી, કે દુઃખી, પાપી કે પુણ્યવાન, નિર્મળ કે સમગ્ર, અને આ પ્રમાણે સર્વસ્થિતિવાળા સર્વ કોઈ જે માર્ગનું અવકાશ લેતું શકે અને સુખપૂર્વક પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે, એવી સર્વ અધિકારનાં મનુષ્યો માટે કોઈ પણ પરમ શ્રેયમસ્કર વસ્તુ આ વિષયમાં હોય તો તે નામસ્મરણ છે.

+ + x નામસ્મરણ જેનો જન્મ તરવાનો સુખ અને સરળ માર્ગ અથવા ઉપાય આ વિષયમાં ન મૂતો ન લવિષ્યતિ.

x x x કોઈ શ્રીમાન થવાને કીમીવાને અથવા અનિવાને શોધે છે, પણ આ ખત્તેના સારરૂપ નામસ્મરણને કોઈ શોધવું નથી, એ નાનુ આશ્ચર્ય નથી !

x x + પોતાના રોગો ટાળવાને અને જીવનરથો, કે મરણને દૂર રાખવાને અથવા તેમનો જળ દરવાને મનુષ્યો જગીરચ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે; પણ અખડ નિરાશખતાને આપનાર તથા જન્મમરણને હમેશને માટે ટાળનાર આ નામસ્મરણરૂપ મહારસા-વને નથી તો કોઈ શોધવું, કે નથી તો કોઈ નેત્ર આશ્ચર્ય સેનું !

+ + + જગવાન પૂજ્યપાદ નૃસિંહાચાર્યજી કહે છે, કે " ભક્તિરસાયન સર્વથી મોટું છે, એ અધિને અધિથી મનવે રે હું " તો આ પૂજ્યપાદના

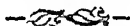
જીવિને પામે છે. તેટલા માટે અસ્પર્શ જાતિને કદી આપણે સ્પર્શ ન કરીએ તેથી આપણે તે મનો તિરસ્કાર કરીએ છીએ એમ કહેવાય નહિ. આપણું શરીર વેરાટ સ્વરૂપ છે. તેમાં સઘળાં અંગો ઉપયોગી છે. તેમાંના એક વંગર પણ આપણને ન આપે પણ હાથનું કામ હાથ કરે, અને પગનું કામ પગ કરે. મુખ તો ભોજન તેમ જોડવાનું માટે ઉપયોગી, તેનું કાર્ય ખીજ અવવનોથી ન જાય. મુખમાં હાથની આંગળી ઘાલીએ તો તેને ધોતી જ જોઈએ. શુભેન્દ્રી આપણા શરીરનું અગત્યનું અંગ છે પણ તેને હાથનો સ્પર્શ થાય તો ધોવાવિના આપે નહિ. સ્પર્શસ્પર્શનો વિધિ ગુપ્તવે હવે નીચ કિયાસથી અવલોકે છે. આપણે હાથ કે શાશાથી ચાલવાનો પ્રયત્ન કરીએ અથવા પગથી ભોજન કરવા જઈએ તો પાગલ-ગાંધી ગણનામાં ગણાઈએ, અને સોડાને તમાસાળેણું લાગવાથી આપણી હાંસી કરે. તાત્પર્ય કે જેનું જે કામ તે તે કરે, તો જ તે શોભે છે, અને તેથી કંઈ જેના તિરસ્કાર કર્યો ગણાતો નથી. ખીનામાં શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે, કે વિદ્વાન્ અવિદ્વાન્ બ્રાહ્મણ ગાય, હાથી, કુતર, આગ્રાજ એ સર્વપ્રતિ પંડિતોએ સદ્મર્ત્તી રહેવું. પણ આદિકારો સમર્ત્તી સખ્દ વાપરેલો છે, કે નહિ કે સમર્ત્તી. તેથી સમર્ત્તી રહેવાનું છે, નહિ કે સમર્ત્તી માટે ખરું તો એ છે, કે અસ્પર્શ જાતિ પ્રતિ અમાર ન રાખવો. તિરસ્કાર ન કરવો. પણ અસ્પર્શ જાતિને સ્પર્શ કરવાથી કે તેમને આંધળી સાથે સમાજમાં ભેગવવાથી અમારની તદ્દિ યતી હોય તો પશ્ચિમાત્મ પ્રજામાં સર્વ જાતિ એકત્ર હોવા છતાં મતલબે જાતિભેદ નહિ છતાં ભયંકર કલહ તેમની વચ્ચે ચાલી રહેલો છે તેનું બનતે નહિ. આમને શાસ્ત્રમાં તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે, કે “ એકમ્ વા અદ્વિતીયં બ્રહ્મ-મર્વં સત્ત્વોદં મદ્ર-અર્થોત્ સર્વં બ્રહ્મરૂપ છે, એક છે, બેદનેવી કોઈ વસ્તુ નથી. પણ કોઈ અસ્પર્શ જાતિને ભેટ તે ઉપરથી આ સત્ત્વ સિદ્ધ કર્યાં કહેવાય નહિ. હાથથી અશ્વ ન હોય અને સર્વને આત્મારૂપ ન હોય તો કોઈએ છતાં સ્પર્શ-સ્પર્શને બાબતે મૂકીએ, એ તો કેવળ બાહ્ય આંધર જ છે. અમારાં શાસ્ત્રો એવું નથી શીખવતાં, કે શાસ્ત્રની મર્યાદાથી હલકી રીતે વર્તવું ” સાંજ વર્તમાન ઉપરથી.



પુસ્તક ૨૦] સંવત ૧૯૭૮ જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ ૦ ૧૪ [અંક ૮

॥ ૐ શ્રી ॥

પ્રસંગાનુરૂપમ્.



—થોડા વખત કંપર મેં પ્રાતઃકાલમાં બ્રાહ્મચર્યાતિના સંબંધમાં એક લેખ લખ્યો હતો. તેમાં જેઓ એકલા મેસીને જમી થકે છે તેમણે એકત્ર થઈને પરસ્પર કન્યા આપવી લેવી, એ સંબંધમાં વિસ્તારથી મેં તે લેખમાં ચર્ચા કરી હતી. અને તે વખતે મારે વિચાર પણ એવો હતો, કે ઠેકણે ઠેકણે ફરીને જાણણોને આ સંબંધમાં બોધ કરવો અને જે સમજ શકે તેમની એક નવી ચાલિ જીવન કરવી આ જ્ઞાનિમાં ટોળાગીયા, કુદિચ્ચ, મોહ, મીંગોડ, શ્રીમાળી વગેરે સર્વ લાલણો એકત્ર થાય અને તે પરસ્પર કન્યા આપવા સેવાનો રિવાજ રાખે. માત્ર જે ગોત્રમાં કન્યા ન આપી શકાય તેમાં જ તે ન આપે તથા જે કુલમાં ન આપી શકાય તેમાં ન આપે; તેમજ જે ગોત્રની કન્યા લાવી શકાય તે ગોત્રની કન્યા લાવે અને જે કુલની લાવી શકાય તે કુલની કન્યા લાવે, વગેરે. અવી ચાલિ જો ઉભી કરવામાં આવે તો તે થોડા વખતમાં મોટી ન્યાન લઈ જાય, અને સોડોને અનુકૂલ જણાય. કન્યા પરણાવવી વગેરે ક્રિયાઓ જેમ બ્રાહ્મણો શાસ્ત્રાનુસાર કરતા આવ્યા છે તેમ કરે, અને તેમાં કંઈ ફેરફાર ન કરવો, માત્ર જેમને જ્યાં ફાવે ત્યાં લગન કરી શકે, અને ન્યાતવરાના ફરજિયાત ખર્ચ કાઢી નાખવો

— આ લેખ લખ્યા પછી અનેક સ્થિતિ બંધીનાં મારા ઉપર આ કાર્ય કરવાને ક્યારે હું નીકળું છું, એ બાવનાં પત્રો આવ્યાં તા. આ સંબંધમાં મારે શું કરવું તેના નિર્ણય મેં હમણા જ કર્યો છે.

— બીજી વાર્તા એ છે, કે પ્રાતઃકાલના લેખો આજે અને પ્રજાવર્ગને પ્રતિદિન અધિકાધિક પસંદ પડતા જાય છે. કોઇ કોઇ સજ્જનો યથાકિત થોડી ઘણી સાહાય્ય કર વળે કરતા રહે છે. પ્રાતઃકાલનું દર મોટું કરી તેને સચિ કરવું, તથા ખીલ ઉપયોગી પુસ્તકો દર વળે પ્રસિદ્ધ કરવાં. જે મોટા લેખો પ્રાતઃકાલમાં આવી ગયા છે, તેને છુટા પુસ્તકના રૂપમાં છપાવવા, તથા નવા લેખો પણ છપાવવા, અને તેના પ્રજાવર્ગમાં જોડી કિંમતે પ્રચાર કરવો. પ્રાતઃકાલ પણ જોડા લવાજમે આવવું, અને તેના પણ પ્રજામાં વિશેષ પ્રચાર કરવો. ખીલ વિદ્વાનો પાસે પણ પૈસા આપીને ઉપયોગી લેખો લખાવવા. વળી પ્રાતઃકાલને હીંદી તથા મરાઠી ભાષામાં પણ કાઢું. આ પ્રમાણે જે વિચારોને તે પ્રતિપાદન કરે છે, તે વિચારોના પ્રચાર હિંદુસ્થાનમાં વિશેષ પ્રમાણમાં કરવો. આ કાર્યને માટે લાખ રૂપિયાનું એક ફંડ કરવું, કે જેના વ્યાજમાંથી આ કાર્ય થયાં કરે. પ્રાતઃકાલના વર્તમાન તંત્રી ન હોય ત્યારે પણ આ કાર્ય થયાં કરે, જેવી વ્યવસ્થા કરવી. હમણા જે સેક્રેટરી આ કાર્યમાં સાહાય્ય કરે છે તે કાં તો પ્રાતઃકાલના કાર્યમાં, કે કાંતો તંત્રીના પોતાના ઉપયોગમાં વપરાઇ જાય છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી કામગીરી જરૂર રહ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે કામગીરી જરૂર ન રહે, માટે એક લાખ રૂપિયાનું એક ફંડ કરવું.

— આ સંબંધમાં પ્રાતઃકાલના કોઇ કોઇ સર્જન આઠાકોને મેં વાર્તા પણ કરી હતી. તેમણે કોઇએ સી, અને કોઇએ હજાર રૂપિયા પણ આપવાનું જણાવ્યું હતું. એટલામાં આફ્રીકામાં રહેનાર એ સર્જનિ મળી આવ્યા. માંથી એક મને લખ્યું, કે જે આપ અહીં આવો તો દરેક હજાર રૂપિયા હું એકત્ર કરી આપું. ખીલ સર્જન મને અહીં આવીને મળ્યા, અને કહ્યું, કે જે તમે મારી સાથે આપકા ચાલો તો હું વીસ પચીસ હજાર રૂપિયા તમને એકત્ર કરી આપું. જેથી મારો વિચાર પણ આ દેશનાં તથા આફ્રીકા વગેરે રજાને કરીને આ યોજનાપ્રમાણે “ફંડ” એકત્ર કરવાનો ચાલવો હતો.

— આ સંબંધમાં હું વિચાર કર્યો કરતો હતો, અને અતર્વાની કુશિરને પ્રકાશ પાઠવા વિનવતો હતો, કે જે સત્ય જ્ઞાન હોય જે મારા અપના તથા હિન્દી વાર્તા હોય, તેનો આપ મને પ્રકાશ કરો. જાણી લાખ રૂપિયા એ કાં કરવું એ સહજ છે.

— પણ વર્તમાન તંત્રી ન હોય ત્યારે આ વિચારની મની કન્યાપ્રમાણે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરનાર કોઇ સર્જન મળે, કે કેમ, એ પણ એક શ્રેષ્ઠ છે. દરજી, કે આપણા દેશ જે હંધ ટોટો અથવા ન્યૂનતા છે, તે યોગ્ય પુરોગામી નથી. જે આપણા દેશના યોગ્ય પુરોગામી હોય તો આ દેશની આજે આવી દશા ન હોય, તેવી દશા પાઠળવા યોગ્ય પુરુષ ન મળી આવે તો આ પરિશ્રમ કરીને એકા કરેલા પૈસાનો યોગ્ય વ્યય ન પણ થાય.

— અને તેવા પ્રસંગે એ થાય, કે સેક્રેટરી યુનિ. કરેલા કાર્યને ખૂબી જાય, અને કદાચ દોષને જ જેવા લાગે. આવે પ્રસંગ મહાકાલના પૂજ્ય તંત્રીનીના સંબંધમાં જુનેબો

છે જ. તેમણે સર્વજનો બો આપી જનમેના કરી, અને પરિણામે તેમણે શેકિતે સુખી કરવાના ઉદ્દેશથી અમે તેનાં એક વ્યાપારમાં પૈસા મોકલ્યા. પણ તેનો પરિણામ અતુલ્ય ન આવવાથી શેકાનાં જે રી સેવાને જાણે બૂની મળ્યા, અને કલકા તેઓશ્રીની તથા વગેરી નિંદા જ કરવા માગ્યા. તેથી જીજ્ઞાસા કલ્યાણનિમિત્તે પણ પ્રતિષ્ઠિત કરતાં ઘણી સાવધાનતા સેવવાની જરૂર જણાય છે.

— વળી હાથમાં ૨ શેકા અને અતુલ્ય જણાય છે, તેમની પાસે પાચના કરવામાં આવે ત્યારે કદાચ તે નાકહોના પણ વાર ન લગાડે. કાછની પાસે મારા પૈસા નીકળતા હોય તેવી પાસે તે માગવા, એક પણ મને સંકોચ થાય એવો વિલક્ષણ મારો સ્વભાવ છે, તો જીજ્ઞાસા પાસે કાછ પણ નિમત્તે પાચના કરી, એ તો મને અત્યંત દર્દિન જ જણાય છે; અને તેમાં પણ જો સામે રાણસ ના પાડે તો તેના પ્રસંગે તો મને મરણાનુભવ જ હોય છે! તેથી સેકેકો અને હાથે અતુલ્ય પાસે પાચના કરવી—એ તો પોતાના નિમિત્તે નહિ, તોપણ તે મારા વિચારથી કળકલ્ય છે.

— વળી લક્ષ્મી વસ્તુ એ છે કે તેનાથી વિવેકીએ ફર રહેવાનું છે. તેના વિશ્વાસ કરવો સુધ્ધિમાને ધોગ્ય નથી. કારણ કે તે કહ વખતે બ્રહ્મ કરશે તેનો વિશ્વાસ નહિ.

— આ વગેરે વિચાર આ સંબંધમાં અને આવતા હતા, અને મારે શું કરવું તે સંબંધમાં પ્રકાશ પાડવા હું આંખાંની પરમાત્માને પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતા કે હે પરમાત્મા તમણે મારા જ્યોતિર્ભય

— મારી આ સાચી અં આતુર પ્રાર્થના સર્વજન ધ્યેયે સામગ્રી હોય એમ મને જણાયું, અને મારા કર્તવ્યને માર્ગ અને સ્પષ્ટ થયો.

— આ પ્રમાણે જનકલ્યાણનિમિત્તે પ્રતિષ્ઠિત કરવાના વિચાર હું કરી રહ્યા છું, તે વખતે મારી દષ્ટિસંપુર્ણ ભગવાન ગુરુસિંહાચાર્યજી તથા ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસ તરી રહે છે. મારે ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે વિવિધ જગડિતકર પ્રતિષ્ઠિત સેવરી કે મારે એક વખતે તેમના પદોના અથવા તે જે સ્થિતિને પામ્યા હતા તે સ્થિતિને પામવું અને પછી જનહિતકર પ્રતિષ્ઠિત સેવરી ?

— હું પ્રાપ્ત કાંઈ કાંઈ છું, અથવા મારે તે કાંઈવાનું પ્રાપ્ત થઈ છે તેમાં ઇશ્વરજી જ સમગ્ર કારણ છે અને તેમણે મારો અધિકાર જોતો મને સોપેના આ કાર્યને હું જેમ અને તેમ ઉત્તરોત્તર વધારે સાફ કરવાનો પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છું. વળી હું બ્રાહ્મણ હોવાથી આ પ્રકારનો ઉપોગ પણ મારા ધર્મને અનુરૂપ હોવાથી મેં તે સ્વીકારવામાં અને તેને સ્થાપવામાં રિશેષ ગણ્યો નથી.

— પણ મારે જી હું મહું છેકીતે માત્ર જીજ્ઞાસા બોલ જ કર્યા કરવાની તત્કાત પ્રતિષ્ઠિત કરવી એ હાથમાં મને ઉચિત જણાયું નથી. એક વખત પૂર્વે પડેલા પગી તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો અત્યંત નથી. કલકાનાં સાક્ષાત્કાર કરવો, અથવા તો અભિ- સાક્ષાત્કારને દરનામયકર હો અંદરોત્કરણે અનુભવવો, એ રિતિનિતે હું પૂર્વપદ આ વિ- થમાં સમજું છું, અને તેને મારે જ હું વધારાકર પ્રયત્ન કરી રહ્યા છું.

—હવે આ દિવાપ્રતિભા મારો વેગ હું વધતો જતો જો છું, એ મારા ઉપર પરમાત્માની મહાન કૃપા હું જોઉં છું. જેથી મારા આ કાર્યમાં વિરોધ અથવા વિરોધ કરનાર એવી પ્રવૃત્તિ અધિક અંશમાં તત્કાળ સેવાની મારો વૃત્તિ નથી. અંતર્યામી પરમાત્મા પોતાને યોગ્ય જણાય તે રીતે મને ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિ હોઈ શકે છે. મારે તેમને મારા મિત્રાભિમાનના ત્યાગપૂર્વક અનુકૂલ થવું એ જ મારે મન ઉત્કૃષ્ટ અને દિલકર છે, એમ મને લાગે છે.

—આ પ્રમાણે મારી આંતર રિયતિ હોવાથી તત્કાલ જ આ કાર્ય કરવાનો વિચાર બંધ રાખ્યો છે. આગળ ઉપર જેમ પરમાત્માની ઇચ્છા દર્શો તે મારો.

—વળી ઘેર ઘેર સ્ત્રીપ્ર માગવાનો વિચાર પણ મને કંઈ લાગતો નથી. જો મારે રૂપેલા જ જોઈતા હોય તો મારી સંતુષ્ટ કે મારી નિકટ નિકટ પરમાત્મા વિરાજ રહ્યા છે, તેમને જ ઉપાસીને યા માટે હું તે વસ્તુ ન મેળવું, એમ પણ મને વિચાર આવે છે, કે પછી મારે કોઈને દિસામ આપવાનો તો ન રહે, તથા પાછળથી તેની અમે તે વ્યવસ્થા યાચ તોપણ કોઈને અડગડાટ કરવાનું કારણ ન રહે.

—પણ આ પ્રમાણે જો હું લાખ રૂપેલા મેળવું અને તેનો ઉપયોગ જણાવ્યા પ્રમાણે કરું, એ વિચારની સાથે મને એ પણ વિચાર આવે છે, કે તેમ કરવામાં અન્યત્ર કંઈ વિરોધ દિત નથી. આપણે આપણું દિત સાધવું હોય તો આપણે કોઈ પણ જાતની ભોગ આપવો જોઈએ જ. કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપણે આપીએ, અને વિનાશકારણ આપણું દિન યાચ, એ પ્રમાણે આ વિશ્વમાં જનનું નથી. પરંતુ સામાન્ય દિત તો મુશ્કરના નિયમપ્રમાણે સર્વત્ર થઈ જાય છે; પણ જો આપણું કોઈ દિત સાધવું હોય તો દ્રવ્ય, કે શુદ્ધતા કે જીવન કોઈ પણ પ્રકારનો આપણે ભોગ આપવો જ જોઈએ. જેથી મહાપુરુષોની, કે મુશ્કરની આપણાઉપર વિરોધ કૃપા યાચ અને આપણું વિરોધ કૃપા સાથે તેવા કોઈ પણ કાર્યને આપણે રચવું પડે છે.

—આ વગેરે કારણોથી કાલ તો જેમ ચાલે છે તેમ જ અસાધવાની વૃત્તિ રાખી છે. માહો! તરતથી જ પ્રમાણમાં સાદાપ્ય મગરો તે પ્રમાણમાં પ્રાતઃકાલને સાફ કરવામાં આવશે. પ્રસંગે પ્રસંગે નાના નાના ભોગો પણ પુરતકના કાર્યમાં છપારીને આપવામાં આવશે. પ્રસંગે પ્રસંગે ચિત્રો પણ આપવામાં આવશે તત્કાલ તો ઉપયોગી ઉત્તમ ભોગો લખવાનો જ મુશ્કરેન્દ્રાથી પ્રધાન વિચાર રાખ્યો છે. જેમને યોગ્ય જણાય તેમજે મહાશક્તિ જેમ તે કરના આત્મા છે તેમ સાદાપ્ય કરવી. તથાઈને અચવા ઇચ્છા ન હોય તો કરવાની જરૂર નથી. પ્રાતઃકાલના આવક તથા પોષક પરમાત્મા છે તેમની ઇચ્છાથી તે યોગ્ય કારણપૂર્વક પ્રસિદ્ધ થઈ શકે.

—કોઈ કોઈ સંજ્ઞાનોના ઉપરની જણાવી તે યોજનાને માટે થોડા થોડા રૂપેલા પણ આવ્યા છે. તેમજે તેને માટે હવે વધારે રકમ મોકલવાની જરૂર નથી. અને જેમના પેસા આવ્યા છે, તેમને તે પાતા મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

—પ્રાતઃકાલમાં ખાવારમાં ઉતારવાજેના ઉપયોગી લેખો આવે છે, તો સુદ આહકો કૃપા કરીને તેને મચ્ચારમાં ઉતારીને ઉત્તતિષંયમાં આગળ વધરો, એ જ તેમને મારે ધુનઃ ધુનઃ હહેવાવું છે.

—મચ્ચરેજી તો તે પ્રાતઃકાલ તમને પ્રત્યેક માસની શુદ્ધ પાંચમથી દશમસુધીનું મળશે. દશમ-સુધીમાં ન માં તો તેમણે અમને લખી જણાવવું. શુદ્ધ દશમ પછી લખનારને અંક બીજી-વાર મહત્ત મોક્ષમાં આવશે નહિ. શુદ્ધ દશમ પછી લખનારે અમને જણુ આનાની પોસ્ટની ટીકીટ મોકલી આવા કૃપા કરવી.

—પ્રાતઃકાલને માં લેખો છાપખાનામાં બે અઢી માસ પૂર્વથી મોકલવામાં આવે છે. છાપખાનાના મેનેજરે પ્રત્યેક માસની શુદ્ધ પૂર્ણિમાઉપર અંક તૈયાર કરી આપવાનું આમલકથી કહ્યું છે. તો પણ પ્રાતઃકાલના આહકોમાંથી કોઇ કોઇ આહકો પોતાને ચોચ જણાય તો મેનેજર લક્ષ્મીલાલ પ્રેસ, બારકલોની ગલી, વડોદરા-એ સ્થિરનામે તેમને પ્રત્યેક માસની શુદ્ધ પૂર્ણિમા ઉપર મળી જાય તેવી રીતે એક પોસ્ટકાર્ડ લખવાનો નિયમ રાખશે તો તેમને વિશેષ કાળજી રાખવાનું કારણ ઉપરિવિત થશે. “આ માસની પૂર્ણિમા થવા આવી છે અથવા થઇ છે આવતા માસનો પ્રાતઃકાલનો અંક તમે તૈયાર કરી દીધો હશે જ. ન ક્યો હોય તે કૃપા કરીને એ ચાર દિવસમાં ખાસ કાળજી રાખીને જરૂર તૈયાર કરી દેશો, કે અમને નિમિત્ત અગ્રે વહેશે વાચવાને મળે. આપને લેખો વહેલા આપવામાં આવે છે, તો પ્રત્યેક માસની શુદ્ધ પૂર્ણિમા ઉપર આપ પ્રાતઃકાલનો અંક તૈયાર કરી આપશો તો અમારા ઉપર આપનો ઉપકાર થશે,

—અવા કોઇ ભાવના પોતાને થોડા જણાય તેવો એક કાગળ કોઇ કોઇ સંબંધનો પ્રત્યેક માસે શુદ્ધ પૂર્ણિમાસુધીનું મેનેજરને મળી જાય તેવી રીતે લખવાનો આશ્રય રાખશે તો તેમને અંક સત્તર તૈયાર કો આપવાનું સ્મરણ થશે, તથા તેની ઉપયોગીતા પણ તેમને સમજશે.”

x x + + +

—પ્રાતઃકાલના કોઇ કોઇ સંબંધન આહકો પ્રસન્ને પ્રસન્ને મને મારે ધેરે આવીને દર્જન આપવા કૃપા કરે છે. પર તેમનો આવવાનો સમય નિશ્ચિત હોતો નથી. જેથી મારા પ્રાપ્ત કાર્યમાં મને વિરોધ થાય છે. કોઇ સવારે આવે છે, કોઇ ખપેરે, કોઇ સાંજે અને કોઇ શરે આવે છે. ખાસ આ કાર્ય મારે તે આવતા હોવાથી મારે પણ મારું કાર્ય છોડીને તેમને મળવું પડે છે. પરંતુ હવેથી મેં મારા પ્રાપ્ત કાર્યમાંથી તે પુરું ન થાય ત્યાં પત્ય તેને અધુરું ચુકીને કોઇને નહિ મળવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, અને હવેથી તે નિશ્ચયને હું તોડીશ નહિ. સવારમાં બાર વાગ્યાસુધીનો મારો સમય પૂજામાં હું ગાળું છું. ત્યાર પછીથી બે અઢી કલાક જમવામાં અને વિચિત્રિત લેવામાં જાય છે. જેથી આ સમયમાં કોઇએ પણ મને મળવા આવવાનો પરિશ્રમ લેવો નહિ. તે છતાં હવે જ આ સમયમાં આવશે તેમને હું મળી શકીશ નહિ, અને તેમને ફેરા પડશે.

—જેથી હવેથી મને મળવા આવનારે કૃપા કરી જયોરના બે અઢી વાગ્યા પછીનો જ સમય રાખશે, એ ઉત્તમ છે અથવા તો વધારે સારું તો એ છે કે મને જગ્યા આવ-

નારે પૂર્વથી કૂપા કરીને પત્રથી પોતે ક્યાં દિવસે છે સમજે તે મળવા આવનાર છે, તેની ખબર આપીને મને મળવા આવવું એ સાડું છે એ ઉત્તર તેમને મળી રહે, એ રીતે પ્રથમ તેમને પત્ર લખીને મને પુછાવું, અને ત્યાર પછી જ મને મળવા આવવું, એ માર્ગ વધારે સારો છે.

—વળી મને મળીને મારી પાસેથી એક વાર્તાવિના ખીણ તો જાણવાજેવી હોતી નથી. તે વાર્તા તે હથેરાપાસનની છે. આપણાસક આ જાત હથેરે રચ્યું છે. તે પોતાને ચોગ્ય જણાય તેમ તેની વ્યવસ્થા કરે છે. તે આ જગતના ચાલક પાલક પરમાત્માની ભક્તિ કરવી, દંડ ભક્તિ કરવી, ઉત્તરોત્તર આધ્યાત્મિક તકિ કરવી, એ જ કલ્યાણનો સર્વોત્તમ માર્ગ છે, એમ હું જાણું છું, અને પ્રધાનપણે એ જ વાર્તાનું હું વારંવાર પ્રાતઃકાંડમાં પ્રકાશીતરે પ્રતિપાદન કરું છું. આ વિના જગતમાં કંઈ જ જાણવાજેવું નથી. દુઃખમાત્રનો, જોડામાં જોડા સમયમાં પૂર્ણ, અંશમાં દુઃખવાનો અને સુખમાત્રનો જોડામાં જોડા સમયમાં સંપૂર્ણ અંશમાં પ્રાપ્ત કરવાનો આ જ ઉપાય સર્વોત્કૃષ્ટ છે, એમ હું માનું છું. અને આ ઉપાયમાં મારી અચળ શ્રદ્ધા હોવાથી હું તેનું અનુશાન યથાશક્તિ અધિકાધિક કરી રહ્યો છું, અને તમને પણ તે જ કૃતિ આગ્રહથી કરવા હું વિનવું છું.

—મારા ઉપર ધણી સજ્જનોનાં પત્રો નિત્ય આવે છે તેમને ચોગ્ય ઉત્તર યથામતિ આપવાં, એ મેં કર્તવ્યરૂપે સ્વીકાર્યું છે. પરંતુ પ્રમંથે હું મારા પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં જોડાએલો હોઉં છું, અને જે દિવસે પત્ર મળે તે દિવસે જ ઉત્તર લખવાનો અવકાશ મળતો નથી જેથી પ્રસંગે વિલંબ થાય તો તેટલું ધૈર્ય રાખવા પત્ર લખનાર કૂપા કરવી. વધારે વિલંબ થવાનો તો સંભવ નથી જ. પણ કોઈ કોઈ સજ્જનો એક બે વિસત્રો વિષય યનાં અકર્ણાર્થે જાય છે તેટલા માટે આ કલ્પેષ્ય કરવો પડ્યો કે

—આ અંકસાથે આરોગ્યના ૮૦ નિયમો અપવાદ આરોગ્યના સંબંધમાં મારો અનુભવ-એ નામનો એક લઘુ લેખ સ્વતંત્ર છપાવી, ગ્રાહકોને વહેંચ્યો છે જેથી આ અંક માત્ર આઠ જ પૃષ્ઠનો દાઢ્યો છે. આવા છુટા ટિપ્પો પ્રસારના રૂપમાં છપાવીને આપવામાં થોડું વિશેષ ખર્ચ આવે કે; પરંતુ અમને જે સાહાય્ય મળતી રહે છે તેનો ઉપયોગ આવા કાર્યમાં અમે કરીએ છીએ.

—આ લઘુ લેખથી સર્વને સંતોષ થયો જ, તથા તે તેમને તે ઉપયોગી જણાયો જ એમ આશા છે. આ લેખ મને વાંચીને ઉચો મૂકવા માટે મળી પણ તે યાંત્રિકી વાંચીને નિત્ય આચારમાં ઉતારવા માટે છે. માટે વાચકશ્રી કૂપા કરી તેને આગ્રહથી આચારમાં ઉતારીને લેખકનો જમ સાર્થક કરવા કૂપા કરો.

—આરોગ્યના સંબંધમાં હું આ પુસ્તકમાં જણાવ્યા ઉપરાંત ખીજા ઉપાયોનું પણ અનુશાન કરી રહ્યો છું. જેનો વાત જણાતાં વળી દુઃખરોગ તો અન્ય પક્ષે તે સંબંધમાં તમને જણાવીશ. પરમાત્મા આપના છાત્રો ઉત્તર અને સુખી કરનાર ઉપયોગી લેખો આપણને વાંચવા મળે તેવા સુચોગ આપણને રચી આપવા કૂપા કરો.

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુસંધા વર્તમાન વર્ષના અંક ૭ ના પૃષ્ઠ ૧૬૭ થી.)

ધ્રુવે કહ્યું: પરમેશ્વરમાં મહાનતા અને પોતાનામાં અલ્પતાની બાતિ શુવાનેતેમ જ મને થાય છે.

મેં કહ્યું: હે ધ્રુવ! મહાનતા અલ્પતાની આ બાબતમાં વાત જ નથી. એક અસત જડ દુઃખરૂપ વસ્તુ છે અને એક સ્તત્યિત્વ આનંદરૂપ દૃષ્ટા પ્રદાય છે. એ બે જ વાત છે. ત્રીજી કોઈ વસ્તુ જ નથી. આ બંને પરસ્પર વિલક્ષણ છે. એક છે જ નહિ. સમ્યક્દાનદ પરમેશ્વર પરમાત્મા છે આ અસત્ જડ દુઃખ, દશ્ય બગત છે. મનેતો વિચાર કરે બુદ્ધિ કરે તેને પોતાને મન પરંતુ જે દશ્ય બગતને તુ જુએ છે અને જાણે છે તે દશ્ય છે, તું નહિ. તું દૃષ્ટા છે એવી શ્રવ ઈશ્વરની વાત જ કયા છે? હે ધ્રુવ! દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશકતા એ અગ્નિનુ સ્વરૂપ છે, તે અગ્નિથી બિન્ન, પૃથિવી. જલ, વાયુ, આકાશ, આદિ પ્રદાયો તથા તેના કાર્યોત્તે સ્વરૂપ નય જ્યા દાહકતા ઉષ્ણતા, પ્રકાશતા છે છતાં તે અગ્નિ નથી. સૂર્ય, વડવાલ, તથા મહાત્ કાષ્ઠઆદિ જે કૌટુંબિક અગ્નિ છે તેમાં જ દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશમારૂપ અગ્નિ છે સારાથી સરળ, બુદ્ધિમાન વિદ્વાન્ સૌક એમ જ જાણે છે, કે જે દાહકતા, ઉષ્ણતા પ્રકાશકતારૂપ અગ્નિ ચિથ્ણગારીમાં છે, તે જ દાહકતા, ઉષ્ણતા પ્રકાશકતારૂપ અગ્નિ સૂર્યમાં છે તે જ દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશકતારૂપ અગ્નિ મહાત્ કાષ્ઠઆદિ અગ્નિમાં છે હે સાધો! મહાનતા, અલ્પતા, દીપકત્વ (પ્રકાશ) (પૃથિમાં છે; દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશમારૂપ અગ્નિમાં નહિ મિથિત ચિથ્ણગારીમાં. તેનો અગ્નિ ક્રિયાત દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશતા કરે છે. અને તે જ અગ્નિ સૂર્યમાં રહે નમસ્ત જગતને દાહ, ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ કરે છે અગ્નિ જ્યાં છે, ત્યાં સૂર્યમાં કદી નથી એક રસ જ છે તે જ પ્રમાણે હે સાધો! જેના રસે આ દેહવિષે બુદ્ધિઆદિકના સાત, ઈંડા, ચેતન્ય, મધમોક્ષરૂપ, નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર, સ્વાભાવિક સ્વમહિમામાં વિષ-કે, તે જ પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ અને તત્ત્વોદિ દેવતા દેહમાં, કીડીના દેહમાં, મનુષ્યના શરીરમાં, પક્ષીઆદિના શરીરમાં. એ જ સાક્ષી, ચતન્ય આત્મા નિર્વિકલ્પ નિર્વિકારરૂપે રચ્ય છે દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશમારૂપ એ અગ્નિ દીપકમાં રહીને ધરને તથા વનમાં અદના પદાર્થોને પ્રકાશન કરે છે, તે જ અગ્નિ સૂર્યના રહીને સમસ્ત જગતને તથા જગતના નવતરખી પ્રદાયોને પ્રદીપ્ત કરે છે, તે જ પ્રમાણે ચેતન્ય આત્મા છે.

હે નવ! જે અનાદિ દૃષ્યને તુ જાણે છે તેનો સાક્ષી છે, તે દશ્ય બદલાતી માફ તું પોને થી રીને હોત શકે? માટે હે તુ! પૃથ્વી જન, તેજ વાયુ, આકાશ ત્રણે પદ્યમનોની દૃષ્ટિથી પશુ પાત્રી અદના પદ્યમની અધિકતા નથી, કારણ ઉચ્ચ નીચ સર્વ પદ્યમજૂ છે. ઉચ્ચ

સુમેરુઆદિ બ્રહ્માંડોના સ્થાનમાં પંચમૂર્ત કંઈ વિશેષ નથી. નીના પાતાળ ભોક્ષા કે મધ્યનર્તી મનુષ્ય ભોક્ષા કંઈ ઓછા નથી તેથી અટલ પદવીને તારા મલ નિષ્પન્ન છે. તે જ પ્રમાણે માયાની દૃષ્ટિથી પણ તારી અટલ પદવી નિષ્પન્ન છે. કારણ કે નીચ ઉચ્ચ અટલ પદવીસહિત સર્વ સ્થાન નામરૂપ પ્રપંચ અર્થાત્ માયાનું પર્વે અને તેથી મિથ્યા છે. શું અટલ પદવી કંઈ માયાનું કાર્ય નથી? માયાનું જ કાર્ય છે. હે દ્રુવ! હવે પૂર્વોક્ત રીતિવિનુસાર જે નિર્મય કર હું કે અને આ સર્વ ચૈતન્ય આત્મા હું. અટલ પદવી કયાં છે? હે દ્રુવ! સંત પુરુષો અટલ પદવીથી મુક્ત છે અને યોગાના સ્વરૂપ મળે છે.

હે દ્રુવ! એક સમય કોઈ નિમિત્ત કાઠીને શિવે અને હહુ હે પરાશર! તને ત્રિભોક્ષુ રાજ્ય આપું છું.

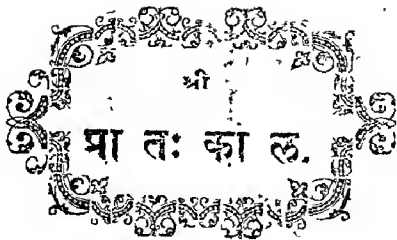
મેં હહુ; રાજ્યથી શું થશે?

શિવે ઉત્તર આપ્યું: જે ઇચ્છા કરીશ તે મળશે.

મેં હહુ જ્યારે હું ઇશ્વર થઈશ ત્યારે તમે ત્રણે દેવતાઓને મત્સર થશે કે પરાશર સંસારનો ઇશ્વર થઈ બેસો છે. તેથી રાજ્ય સેવાનું અને શું પ્રાપ્ત છે કારણ કે અપાપ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે ઇચ્છા થાય છે. હે શિવ! હું ચૈતન્ય આત્મા આ નામરૂપ અનંત કાઠી બ્રહ્માંડ પ્રપંચનો સ્વતઃ સિદ્ધ સ્વામિ છું. કોઈ કૃત્રિમ સ્વામિ નથી. કારણ કે હું ચૈતન્ય આત્માવડે જ આ બુદ્ધિઆદિ જડ પ્રપંચની ચેષ્ટા થાય છે. અન્યથા નહિ. જેમ પ્રાણીઓને નચાવનાર ચૈતન્યપુરુષ રાજ છે, તે જ પ્રમાણે મનંકાઠી બ્રહ્માંડ પ્રત્યાગીઓનો હું રાજ છું. જીજ્ઞાસુ ચૈતન્યનો તો અભાવ છે. તમારે ત્રિભોક્ષી તો મારા રાજ્યમાં અંતર્ભૂત થઈ જાય છે અને તેનો તો સ્વતઃ રાજ્ય છું. તે મારું જ સ્વરાજ્ય છે.

દ્રુવે હહુ. હે પરાશર! તમે મારી પાસેથી અટલ પદવી લો.

મેં હહુ: અને શું પ્રાપ્ત છે, કે હું એક જ મામાં બધાં સંત તો સ્વનંત વિચરે છે. તે પરાધીન હોવા નથી. લૌકિક પુરુષો પણ જગતના પુરુષોને આપેલાં સાંકેતિક સ્થાનોમાં અત્યંત દુઃખ પામે છે તો હું સ્વેચ્છાચારીને જાનરૂપ તારી અટલ પદવી કેમ દાખ ન આપે! આપે જ.



पुस्तक २०] संवत् १९७८ आषाढ कृष्ण १४ [अंक ९

॥ ॐ श्रीं ॥

तमे मारा थजो साहुकार.

पद. (कृपानिधि हासने, अथ.)

गण्डी निज मुजने, तमे मारा थजो साहुकार.

क'ध जननी कीधी शुश्रूषा,

हरिद्रता पण मुज टणी ना लगार;

गण्डी०

स्वमान त्यल श्रीम तोम मे,

नमी नमी बहु कीधा नमस्कार;—

पण नव लुभ जरी मारी लागी,

रहो हुं हल प्रलु ! निशधार;—

पतीत न केध करे जगमां मुज,

आपनो ओक रहो आधार,—

मुज अंतरनी आप तो नल्लो,

(कान्हे) सर्वज्ञ तमे छो प्राणुधार,—

શરણે આળે આવ્યો તમારા,
 જણી શરણાગત કરજો બહાર;—
 આપવિના નથી બેટી બીજો,
 છો તમે નિરાધારાધાર;—

તમવિષ્ણુ બુધ નવ મારી ભાગે,
 (બેથી) હીધો તમ સળગતણો આધાર;—

અનંત સંપત્તિના સ્વામી,
 ગણ્યો છો તમે જગદાધાર;—
 ખોટ નથી કોઈ વાતે તમારે,
 જણી એ આવ્યો તમારે દાર;—
 હું તો ભેષ રહ્યો તમસામે,
 દેતાં નવ કર્યો પ્રભુ ! જરી વાર;—
 મુજ લક્ષ્મી છે પ્રભુ ! તમ હાથે,
 નિભાવી લેજો કરુણાગાર;—
 મુજ લક્ષ્મી જતાં લાથે તમારી,
 કહું શું તમને વારંવાર;—
 લોકિક ને વળી દેવી સંપત્તિ,—
 થકી મુજ આજ ભરો સંહાર;—
 માગવાનું નવ રહે ફરી એવું,
 રહે વળી એવું મહાદાતાર;—

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુસંધાન વતમાન વર્ષના અંક ૮ ના પૃષ્ઠ ૨૧૬ થી)



પુનઃ દત્તાત્રયને કહ્યું: તમે અટલ પદવી લો.

અવધૂત બોલ્યા; એ અવિદ્યા તને જ છે, મને અટલ પદવીની ઇચ્છા નથી.

તે જ પ્રમાણે વામદેવને કહ્યું, તમે અટલ પદવી લો.

વામદેવે કહ્યું, એ નીચ બુદ્ધિ તને જ છે જો સર્વ એક આત્મા જ છે, તો પછી ચલાચલ ક્યાં રહ્યાં છે!

ત્યારે કુવ બાળકસમાન પુકારવા લાગ્યો; કોઈ અટલ પદવી લે. તે વખતે પરુ, મરી, વૃક્ષાદિકે જવાન દીધો, કે અતર બહાર એક ચૈતન્ય આત્મા જ છે, ચલ અચલ છે ક્યાં કે અમે અચળને લઇએ અને ચળને છોડી દઇએ

કુવ મૃતકસમાન બેશુદ્ધ ચપ્પ પૃથ્વીઉપર પડી ગયો.

મેં કહ્યું, હે કુવ ! બાળકસમાન વિલાપ કેમ કરે છે ! તું આકાશની માફ બાળક ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, તારામા ગ્રહણ ત્યાગ નથી. તું એક રસ, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ સ્વમહિમામા સમરિયત છે. અચળ પદોને લેવાવાળાં મનાદિક છે, તેને જ સુખ દુઃખ થશે. તને નહિ. તું નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, ચૈતન્ય બીજા મનાદિકના અવહારમાં લિપ્ત હોય, તેમ જા માટે કરે છે? મનુષ્યોના ઘટપટાદિ પદાર્થોની લેણદેણમાં આકાશ લિપ્ત થતું નથી અને લિપ્ત થતું એમ માને તો હસવાયોગ્ય છે, ને જ પ્રમાણે તારે સમજવું. હે કુવ, આ અસત્ સંસારમાં, આત્મવિચારથીવ પુરુષ, શરીરના પ્રારબ્ધવડે જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય, તે ગ્રહણ ત્યાગ બુદ્ધિથી રહિત રહીને ભોગવે છે. કંઈ તેમાં બેદ માનતા નથી. કારણ કે ભોક્તા, ભોગ, ભોગ્ય, દૃષ્ટા, દર્શન, દ્રશ્ય ઇત્યાદિ ત્રિપુટીના અનાત્મ ધર્મ છે. અસંગ નિર્વિકાર, સાક્ષી, ચૈતન્ય આત્માનો એ ધર્મ નથી. હે કુવ ! સ્વપ્ન પદાર્થોનો શો હર્ષ શોક? ઉઠો પોતાના સ્વરૂપની ગંભીરતાનો વિચાર કરો. મૃગતૃષ્ણાના તરંગોને ન પકડો. આ જીરને કોષ નહિ અને કોષ સ્થળે રહેવાનું જ છે જેમ ગુજરી તેમ ખરી. આમ પણ સાઈ છે, તેમ પણ સાઈ જ છે. તને શયે ત્ય રહે, પોતાના સ્વરૂપનો વિશ્વાસ છે. કોષ અનાત્મ પદાર્થોનો વિશ્વાસ નથી. સંસારકેવલનમાં ફાવે ત્યાં વિહર. કાર્ત્તવ્ય, ભોક્તૃત્વ અભિમાન-રૂપ પુખ્તને તોડીક નહિ, એ પુખ્ત તોડીને સુતંદ્ર લેવામાં મગ્ન નથી. અહંકારરહિત-તેને જોવામાં જ મગ્ન છે. કાર્ત્તવ્ય ભોક્તૃત્વરૂપ પુખ્તને તોડવાથી તે ઉપવનનો અહંકાર-રૂપ માલિક તને દુઃખ આપશે. એ કાપદાની વાત ને અને તે ડીક છે. અડીક નથી. કારણ કે કાર્ત્તવ્ય, ભોક્તૃત્વ અભિમાનનથી દુઃખ થતું જ નોકળે.

આ સંકારરૂપ ઉપવન તું ચેતન્યનો ધર્મ નથી. એ મનનો ધર્મ છે. અન્યથા અતિ રેઠથી સંસાર મનોમાત્ર છે. તું તારા રંગથી ચાલ. તાત્પર્ય કે જેવું નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, સર્વ દરેખના ધર્મોથી રહિત તારૂં સ્વરૂપ છે તેવો સાગોપાંગ દદ નિશ્ચય કર તો જીવનમુક્ત થઈને ફરીશ. વિપરીત વર્તન કરોશ, અર્થાત્ નામરૂપ દરૂપના ધર્મ તારા પોતાના જાણીશ તો દુઃખી થઈશ. હે તુવ! હવે અમે ઇષિત સ્થાનમાં જઈએ છીએ તું પણ વ્યંચિત સ્થાનમાં જ.

હે મૈત્રેય! આ અમૃત સમાન ઉપદેશ શ્રવણ કરીને, પોતાના સ્વરૂપ અમૃતભાવને પ્રાપ્ત થઈ, સ્થિર અસ્થિર પદાર્થોમા તે સમનાને પ્રાપ્ત થયો. હે મૈત્રેય જે સંતપુરુષોનાં વચનશ્રુદ્ધિથી સાંભળે છે, તે તત્કાળ જ સ્વસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ રૂપ અમૃતભાવને પ્રાપ્ત થાય છે.

અનુસરપ્રકાશનો પરાશરમૈત્રેયના સંવાદનો બીજો સર્ગ સંપૂર્ણ.

પ્રકીર્ણ સદ્વિચારસંગ્રહ

+ x x જ્યારે થીમાત્ ગાધીજીને કેદ પકડી જવામાં આ-યા ત્યારે અમે અમદાવાદમાં હતા. એમને પકડવાને પોલીસ અમમદાર વૉરંટ લેઈને આ-યા હતા. તેમણે તેમને દંડ, કે આ તમારા ઉપર વૉરંટ છે અને આપને જે દંડ લેવું હતું હોય તે લેવાની છુટ છે, અને કોઈ જાતની આમારી ઉનાવળ નથી. પણ ગાંધીજી તરત જ તૈયાર થઈ ગયા. તેમણે આજ્ઞામતાં માણસોને બોલાવ્યા અને, વૈશ્ણવ તો તેને દંડીએ રે, એ લજ્જત ગવરાયું અને કાંઈ આશ્રમમાં લાપસી કરજો, દંડીને આવવા માંડ્યું.

—આ પ્રસંગ ઉપરથી આપણને બહુ બોધ લેવાનો મળે છે. આ, જ પ્રમાણે આ સંસારને, આપણા વ્યવહારને, અને આ પુત્ર આદિ આપણાં સર્ગાવહાસાને આપણે છોડવાને તત્પર રહેવું જોઈએ. આપણે આ સર્વને છોડવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રસન્નતાથી હસતે મુખે સર્વને છોડનાં જોઈએ, આ સર્વને આપણે એક દિવસે છોડવાનાં છે, એ નિશ્ચય આપણે આપણા અતરૂમા દદ કરી ગમવો જોઈએ. નિર્મોહપણે આપણા વ્યવહારને આપણે સાધવો જોઈએ. સાવધાન રહીને આપણે આપણું, કતંબ્ય કરવું અને જ્યારે આ જગતને છોડવાનો પ્રસંગ આવે તે વખતે તેને આનંદથી છોડવું એવી આપણી તૈયારી હોવી જોઈએ. આ જગતના મિથ્યાત્વનો, અને નશ્વરતાનો, તથા આપણા શરીરનો નિશ્ચય તાનો નિશ્ચય અતરૂમાં દદ કરીને આપણે આપણા વ્યવહાર સાધવો જોઈએ, કે જેથી આપણે આ શરીર છોડવાનો પ્રસંગ આવે, અથવા આપણાં સંન ધીને આપણને છોડવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણને ગોઠ ન થાય, અને પ્રસન્નતાથી આપણે પરસ્પરના સંન ધીને છોડીએ.

x x x x x x x

+ x + મારા ઘરની પામે ગટરને માટીએ કંડો ખાડો ખોદી ચણતર દામ કરવાનું હતું. આશંખમાં નો તેમાંથી માટી નીકળી, પણ જેમ જેમ ખુલ્લો કંડો ખોદના મયા તેમ

તેમ પાણી નીકળતું ગયું. પ્રયત્નના આરંભમાં આ જ પ્રમાણે મનુષ્યને કઠિન જણાય છે, પણ તે પ્રયત્ન કરવો ચાહુ રાખે છે તો પછી પાણીજેવી નરમ વસ્તુ તેના માર્ગમાં આવે છે, અર્થાત્ પ્રતિકૂલતારૂપી કઠિન જમીન ઝાઝી થાય છે, અને અનુકૂલતારૂપી પોચી જમીન, કે પાણી આવે છે. પણ પાણી આવે છે ત્યાંમુઘી મજુરો ખેદે છે, તેમ અનુકૂલતારૂપી પાણી આવે ત્યાંમુઘી ખેડૂં જોઈએ. વડોદરામાં દર વાર હાથે પાણી આવે અને ઉમરેડ જેવા ગામમાં એંશી હાથે પાણી આવે. તે પ્રમાણે કોઈનું પ્રારબ્ધ વધારે કઠિન હોય તો તેને એંશી હાથ ખેડવાજેટલો વધારે પ્રયત્ન કરવો પડે, અને કોઈનું પ્રારબ્ધ સામાન્ય કઠિન હોય તો તેને દરમાર હાથ ખેડવાજેટલો પ્રયત્ન કરવો પડે. પણ એટલું તો નક્કીજ કે પ્રયત્નના પરિણામે ફળ મળે જ. જેને દરમાર હાથ ખેદે પાણી નીકળે તેમ હોય તે, દર વાર હાથ ખેદે તો પાણી નીકળે, પણ જેને એંશી હાથ ખેડવાનું છે તે દર વાર હાથ ખેદીને અટકી જાય તો તેને પાણીનું દર્શન ન થાય. તે યોડું ખેદીને અટકી જાય તો તેને તેના પ્રયત્નના ફળનું દર્શન ન થાય. જો, કે તેણે જેટલું ખોદ્યું હોય તેટલો તો તે ઉડેા ઉતર્યો હોય છે જ, અને તેને તેટલું ઓછું ખોડવાનું રહે છે. તાત્પર્ય કે પ્રયત્નનું ફળ તો સતત મળે છે જ, કોઈને વધારે પ્રયત્ન કરવો પડે છે, અને કોઈને ઝાઝો કરવો પડે છે, એટલું જ. તેથી આપણું કર્તવ્ય એ જ છે, કે ફળનું દર્શન થાય ત્યાપર્યંત આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ખીજાને યોગ પ્રયત્ને ફળ મળતું જણાય તો તેથી આપણે નિરત્સાદ થવાનું કારણ નથી આપણે તો આપણું પ્રારબ્ધ તેવે પ્રસંગે કઠિન જાણી ફળનું દર્શન થાય ત્યાપર્યંત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને તે એટલેમુઘી કે કદાચ આ જન્મમાં આપણને ફળનું દર્શન ન થાય તો પણ ચિંતા નહિ. આપણું કર્તવ્ય આપણે જીવનપર્યંત કરવાનું છે. અને તે પ્રમાણે આપણે આપણું કર્તવ્ય ક્યું એટલે આપણું જીવન સાર્યંક છે. પછી ફળનું દર્શન થાય વા ન થાય. જે પ્રયત્નશીલ છે, તેનું જીવન સાર્યંક છે, એ નક્કી સમજવું.

પ્રસંગાનુરૂપમ્.



॥

—પ્રસંગાનુરૂપમ્—ના વિષયમાં લખવાજેવી ધણી આવતો મારા આગળ આવીને પડે છે. ધણી પત્રો ઉત્તર આપવામાટે મારાઉપર આવ્યાં છે. આ વિષય પણ હવે પ્રાતઃકાલના સેષોમાં અથવા વિષયોમાં રસપ્રદ અને ઉપયોગી થઈ રહ્યા છે અને ઉત્તરોત્તર તે અધિક ઉપયોગી થતો જાય છે. મને જેમ પરમાત્મા સ્કુરાવે તેમ હું આ વિષયમાં લખ્યે જ જઈ છું, અને વાચકવર્ગને તે અધિક આનંદ ઉપજાવતો જણાય છે. આ અંકમાં વિસ્તારથી ઉલ્લેખ કરું તો આ વિષય ધણી લાભો ધવાનો સંભવ છે જેથી સ્વરૂપમાં ચર્ચા કરવાનું ધાયું છે. ધણી સજ્જનો તો પ્રાતઃકાવ્ય હાથમાં આવતાં આ જ લેખ પ્રથમ વાંચે છે; અને તેમાં પણ મારા કાવ્યની બહારથી પ્રશ્નસા કરનાર અને અંતરથી ધર્મી કરનાર તો આ લેખ અવસ્થા કરીને પ્રથમ વાંચે છે. પણ આપણે કોનો હર હતો ? જે કાર્ય કરવામાં આપણું પોતાનું સ્વતંત્ર અભિમાન જ નહિ ત્યાં પછી કોને કોનો ભય ?

—મુંબઈથી રા. ગિરધરલાલ વિ. મુંબઈ લખે છે કે, “ ચૈત્ર માસના પ્રાતઃકાવ્યમાં વ્યાપારતરિક્ત અનુભવપ્રકાશ, એ લેખ બહુ જ ઉત્તમ છે. આ વિષય વાંચવાથી આત્મજ્ઞાન બહુ જ સરળતાથી સમજાય છે. આપથી આવા વિષયો જનસમાજ-પાસે મૂકી તેમને કૃતાર્થ કરો છો. હવેથી પ્રાતઃકાલના અંકે કશું જ નિયમિત મળે છે તેથી પણ બહુ જ આનંદ થયો છે. આ વર્ષનું ‘નંદન’ પુસ્તક હજી સુધી વાંચ્યું નથી. વંચાયા પછી અભિપ્રાય જણાવીશ. ”

—પ્રિય બાપ ! તમને પ્રાતઃકાવ્ય રુચે છે, એ જાણી આનંદ થાય છે. આપણા અધિકારનું જે હોય છે, તે ધર્મર આપણને હવા કરીને આપે છે. ‘નંદન’ પુસ્તક હજી તમે નથી વાંચ્યું તે દીક નથી કહ્યું. એ કામ પડ્યા મૂકી તેને પ્રથમ વાંચો. તેને જોઈથી વધારે વખત વાંચી તેમાં જણાવેલા સિદ્ધાંતો મનમાં દૃઢ કરી રાખો, કે જેથી આ શ્લેષજનક સંસારના કશેશોનો સ્પર્શ જાણે થાય + + + અનુભવ પ્રકાશવાળો લેખ ઉત્તમ જ લખાય છે અને તેનો પણ તેના લેખક બહુ ઓગાંચીને છે. તેમણે મારા ઉપર કૃપા કરી આ કાવ્યમાં સાદાપ્ય કરવાનું રીકાશું છે, એ મારા અને તમારા ઉપર તેમનો ઉપકાર છે.

—અંદોલનથી દૂર રમ અદારાજીથી લખે છે કે, “ વિષય દર્શાવીને અપવિત્ર સંસ્કારમાં અટવાઈ ગયેલા વિષમ પ્રાર્થનાપૂજ્ય જીવોના કાળે આત્માસનનરીકે જે સમય નામે “વિષતિ વિમોચન” લેખ મળ્યો. વિષમ નંદારીએને માટે આવા લેખો જ કારક નિવડે બાએ. તેમને માટે તો તેમના કર્મનું કોહનું તેમને જ ઉત્તેજવાનું રહે છે, છતાં આ જમાનામાં અનેક પ્રકારના વિષમ મંદકારમાં અટવાઈને દૂરાઈ જતા વર્ગને આવા લેખો પ્રમે સદ્ભાવ થાય તો તેટલા જ અંશે ધમ સરસ સંભવે. ”

—આપણું લખણું યથાચે છે. પણ સુલાખ કે મોગરાનો સ્વભાવ જેમ જગતમાં સુવાસ પ્રસારવાનો છે, તેમ આપણે આપણું કર્તવ્ય કરીએ છીએ, પરિણામ અથવા ફળ હૃદયરેખાથી જે પ્રકટવાતું હોય તે પ્રકટે. ફળનો વિચાર આપણે કરવાનો નથી આપણે જા આપણા કર્તવ્યનો જ માત્ર વિચાર કરવાનો છે.

—તવરાથી રા. ચીમનલાલ મ. શાહ આ પ્રમાણે જ'કાએ પૂછે છે. 'વિપત્તિ વિમોચન' પૃષ્ઠ ૨૭ "પરંતુ વર્તમાન જન્મમાં જેનું ફળ દુઃખરૂપ થાય તેનું કોઈ કર્મ કયું નથી, છતાં મને આ દુઃખ આપ્યું છે તો જરૂર મારા કોઈ પૂર્વ કર્મનું ફળ હોવું જોઈએ.

ઉપરોક્ત વાક્ય સંકારપદ જણાતાં જુલાસા ખાતર આપશ્રીને આ પત્ર સાદર કયું છે." મનુષ્યને પ્રથમ ગત જન્મનાં કર્મ ભોગવવાં પડે, કે વર્તમાન જન્મનાં ?

જો પ્રથમ વર્તમાન જન્મનાં ભોગવવાં પડતાં હોય તો તો આદિ તે પશ્ચાત્ અને પશ્ચાત્ તે આદિ આમ દુઃખપ્રદસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય તેનું કેમ ?

વળી આપણામા સામાન્ય કહેવત પણ છે, કે "સુખદુઃખ મળે છે પર્વ કર્મનુસાર," તો શું એ અસત્ય ?

તદુપરાત પુનર્જન્મને માટે પણ શકા જ ક્રિપ્ત થાય.

જો પ્રથમ પૂર્વ કર્મ ભોગવવાં પડતા હોય તો પછી આવું વચન શ્રીમદ્ભગવાદ્ ભાણસ પાસે ઉચિતવચ્ચુ તે યોગ્ય છે ?

—પ્રિય બાહ ! તમારી શકાનું કિતર સ્વરૂપમાં આ પ્રમાણે છે આ શરીર રચાય છે તે ગત જન્મનાં ફળ આપવાને તૈયાર થયેલાં કર્મોના ઉપભોગ કરવા માટે અથવા તે ફળ ભોગવવા રચાય છે પરંતુ વર્તમાન જન્મમાં પણ તરત ફળ મળે એવાં કર્મ કરવામાં આવે તો તેનું ફળ પણ તેમાં જ મળે છે, પંચ રૂપેયા કોઇના કોઈ મનુષ્ય ખમર ન પડે એવી રીતે ચોરી લે તો તેના આ કર્મના સંસ્કાર તેના અંતઃકરણમાં પડે છે અને તે વિલંબે ફળ આપે છે. પણ એક મનુષ્ય બીજાનું પુન જ કરે તો તે કર્મનું ફળ તેને વર્તમાન જન્મમાં જલદી મળે છે. અને આ પ્રમાણે જે કર્મનો પરિપાક જલદી થાય તેનું ફળ જલદી મળે તેમાં હાનિ શું આવે છે તેમાં કંઈ દુઃખપ્રદ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતી નથી. હા, દુઃખરૂપ ફળને આપનાર કર્મ હોય તો તેવી સ્થિતિ પણ પ્રાપ્ત થાય, તો તેમાં અવિઠિત શું છે ? પણ તે જ પ્રમાણે સુખરૂપ ફળને આપનાર કર્મનું ફળ પણ મળે છે, અને તે સુખ ઉપભવે છે

સમદુઃખ પૂર્વ કર્મનુસાર મળે છે, એમ જે કહેવાય છે, તે જરા પણ ખોટું નથી. પણ આપને તેમાં જે ભ્રાંતિ થાય છે તે 'પૂર્વ' શબ્દનો અર્થ સમજવામાં થાય છે. પૂર્વના એટલે વર્તમાન ક્ષણ પૂર્વના જેટલાં કર્મ હોય તે પૂર્વનાં કહી શકાય. પૂર્વ એટલે પૂર્વ જન્મનાં એવું ન સમજવું. અથવા આ જન્મમાં જેમ પૂર્વ એટલે ગત જન્મનાં કર્મનાં ફળ મળે છે તેમ વર્તમાન જન્મમાં વર્તમાન ક્ષણ પૂર્વ કરેલાં કર્મનાં ફળ પણ મળે છે. જે કર્મનો જે સમયે પરિપાક થાય તે સમયે તે કર્મનું ફળ મળે છે.

—વળી આમાં તમે લખો છો તે પ્રમાણે પુનર્જન્મને માટે જ્યાં સવાનો ક્યાં સંભવ છે? જેમ પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં કર્મોના ભોગ ભોગવવા માટે વર્તમાન જન્મ લાયક છે, તેમ વર્તમાન જન્મમાં કરેલાં ભોગ ભોગવ્યાવિનાનાં બાકી રહેલાં કર્મોના ભોગવવામાટે પુનર્જન્મ લાયક છે, વા થયો જોઇએ, એથી શકાને અવકાશ જ ક્યાં છે?

"મારખ્ય અને પુરુષાર્થ" એ નામનું એક લઘુ પુસ્તક લખવા વિચાર છે, તે ઈશ્વરેચ્છાથી લખાશે એટલે આપનું આ સંજ્ઞામાં વિશેષ સમાધાન થશે.

—મુંબઈથી રા. રા. માધવરાવ મયારામ પંડ્યા રૂ. ૨૫) મોકલીને આ પ્રમાણે અમને લખે છે. મારા મુરબ્બી સ્વર્ગવાસી અંધ હરજીવન મયારામ પંડ્યાની ચેત્ર સુદ ૧૩ ને દિને સંવત્સરી છે તે નિમિત્તે આપ શ્રીના પ્રાતઃકાલને દીર્ઘાયુ ઇચ્છી બેટ તરીકે મોકલ્યા છે તેનો સ્વીકાર કરશો.

—જો પ્રાતઃકાલના વાચનથી મનુષ્યોનાં હૃદયમાં તેમના કબેશો દૂર થઇને શાંતિ ઉપજતી હોય તથા તેમની ઉન્નતિ થતી હોય તો કર્મોના પ્રદાતાસત્તાદ્વારા તે કર્મોના ભોગ તમારા બાંધને મળે.

—પલસાણીથી રા. હરરાય ગોપાળરાય દેસાઈ રૂ. ૧૦) મોકલીને લખે છે, કે "ચાલુ મામના લવાજમના રૂ. ૫) તથા સદાચ તરીકે રૂ. ૫) મળીને રૂ. ૧૦) મોકલ્યાં છે તે સ્વીકારશો."

—લાડચીથી રા. રા. કવે જયરામ પ્રભાસ કર લખે છે, કે "આપના પ્રયાસનરૂપ તથા સિદ્ધમંદિરનાં સિદ્ધમુ તો લખનાર તરફ, પક્ષપાતરહિત અનુભવ પ્રકાશ લખનાર તરફ તથા રાજ્યોગ લખનાર તરફ મને અત્યંત પૂજ્યભાવ છે. આપની બેટ ખરેખર અગ્રિકારીને અત્યંત શાંતિ આપી ઉન્નતિ તરફ ચલાવનારી છે. પતિની ગોઠવણ અને સમયાનુકૂલ ઉપદેશ એ વસ્તુઓ અનુપમ છે. પ્રાતઃકાલ માસિક ધર્મતરફ દોરનાર તથા જીવન સફળ કરનાર છે, અને તે એક જ છે. આપની મહેનતનો બદલો પ્રસુધી આપને આપશે."

—હીમતનગરથી રા. નરસિંહ દેવચંદ લખે છે, કે "હું પ્રાતઃકાલનો વધુ વપરાયેલાં માહક છું. તેને હમેશાં રસપૂર્વક વાંચું છું. મોટા સાક્ષરોની વાવ તો ઠીક છે, પણ મારા જેવાને માટે તો આપનું પ્રાતઃકાલ એક મૂલ્યવાન મિત્રકરતાં પણ વધારે મરજ સારું છે. તેમાં પણ મારા જેવા એક અપંગ દુઃખીને તો તે બહુ જ મૂલ્યવાન થઈ પડ્યું છે. એ સંજ્ઞાએ આપનો દયા ચબ્દોમાં અદેશ્ય માનવો તે હું સમજી શકતો નથી. પરંતુ જગન્નિધતાપાસે હમેશાં આપને આવા સારા કીર્મતી લેખો લખવા વધુ અને વધુ શક્તિ આપો એવી પ્રાર્થના તો હ્યાં જ રહે છે."

—અમદાવાદથી એક સજ્જન લખે છે, કે "હું આપની ઉત્તમોત્તમ બાવનાઓ અને સાચી જનસેવા કરવાનો પુરુષાર્થ! પ્રાતઃકાલના વાચકો તેના લેખોને એકઅવાજે વખાણી રહ્યા છે. જો પણ મયસ! જો કાલ! તારો પ્રનાપ અનિનિષ્ક છે. આપનો કિશિવ પણ નિરાશ કરવાનો હેતુ નથી, પણ સમય જગવાનું છે. જનસમાજ ગાડીઓ છે અને તે ખરીદ કાલસમુદ્ધી રેલનાપ્રવાહસાથે જ ખેંચાતો રહે છે, એ આપને તો વિદિત

હરી જ. થોડાપણા પુરમે જ સત્ય સમજ સર છે. એ કંઈ પૈસા પેના કરવા અથવા નાખના કરવા લખાએલા લેખો નથી. પણ માત્ર સર્વોત્તમ લાવનાઓ, સંસ્કૃતો, અને પરનાથને અંગે જ લખાએલા હોવાથી તે ઇશ્વરપ્રેરિતસરખા હોવાથી જીવતાઓના જ અનુનંદાય છે. સ્ત્રીરંગીશીલ એક એક બાપણ કેમેરોમાં ઉર્ના કરે તેમ છે, અને વધુ તોમ લાંગણીવાળાને તો જરૂર અસુખાત કરાવે છે, એ નિઃસંદેહ છે. આના જેવા જાહે, શુષ્ક પ્રાણીપર આવી અસર તો હંચી કાઢીનાને તો શું ન થતું હશે ? ”

“આપે જે શોકાની વૃત્તિ તથા વિચારોનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે તે અક્ષરશઃ સત્ય જ છે. આવીને મોંમાં મુકો તો વળી ખાવાનો પરિવ્રમ લે. સંધ્ય જ સગવડનું અને સહેલું સહેલું શોકાને તો જોષએ. વળી તે પણ તત્કાળ ફળ આપનારું હોવું જોઈએ અને તે ઉપરાંત મોટું ફલોચ્છે તો તેમા જ છે, કે સર્વ કોષ્ઠ પોતાને લાયક અને અધિગારી જ સમજે છે, અને તેથી ચટપટ સાક્ષાત્કાર અને સિદ્ધિઓની આશા રાખે છે. પણ કાંઈ જાણતે માટે તેમણે એક ગાઉ પણ કાપેલો હોતો નથી ”

— નવસારીથી રા. રા. નવનિતરાય ગણપતરામ પાંકલ લખે છે, કે “ સવારનાં કામે સવારમાં કરવાં,” એ લેખ આપ તરફથી બહાર પડ્યો જે વાંચા આનંદ થયો છે. બહુમુદતે ઉઠવા પ્રયત્નશીલ રહીએ છીએ પણ સ્નાન વગેરે પરવારનાં જપમાં બેસીએ છીએ ત્યારે નિદ્રાદેવી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે, તોપણ ચારવામે ઉઠવા પ્રયત્નશીલ રહીશું. ”

— પ્રિય બાહ ! આપણને આ પ્રકારનો અભ્યાસ ન હોવાથી આરંભમાં નિદ્રાદેવી પોતાનો પ્રભાવ જણાવે છે; પણ તેની અડચણ નહિ લાગે જોતાં આવે પણ આપણે તો ચારવામે આશ્રયથી ઉઠવું જ. થોડા દિવસના અભ્યાસ પછી બધું અનુકૂલ થઈ જશે, માટે અઠગાવું નહિ. આપણી ખોગી ટેવોને જીતવાની કળા “ સિદ્ધ મંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો ” એ બેખમાં આવનાર છે, માટે તે વિષય આરંભથી ધ્યાનપૂર્વક વાચશો. આ લેખને ધ્યાન-પૂર્વક વચીને સવળનાર પોતાના જીવનમા યથેચ્છ પ્રવૃત્તિ કરી શકશે તથા યથેચ્છ વસ્તુ, કે ફળને પ્રાપ્ત કરી શકશે. આ લેખ ધણી ઉપયોગી અને મુલ્યવાન સમજશો.

— આરોતીથી એક સજ્જન લખે છે, કે “ આપની પામેથી પહેલે જ ૨૫ કલાકો, કે મહાવલી ૧૪ થી મેં સવારના કલા વાગે ઉઠવાનું રાખ્યું. આ ૧૫ કલાકોની દરજા એટલા માટે પડી છે, કે આપના ઉદ્દેશ અંગે આપે એવો ઉદ્દેશ્ય કરેલ છે, કે “ તમે અને મેં જે તેટલા નિષ્ઠા આપો, તેથી અને જેટલો આનંદ થઈ શકાય તેના કરતાં દલગરમી આનંદ અને તમે આ પ્રમાણે જીવન માળી રહ્યા છે, એ જાણીને થશે (પાન ૧૭). તેને માટે નિવેદન મંગલું, કે જરૂર હું અપચત છું. યજ્ઞની બાધતો નથી. કારણ હું આ જુમમાં જન્મ્યો છું. માત્ર બાપાનો અભ્યાસ કરી શીખ્યો છું, એટલું જ. તો મારા લખાણ ઉપરથી સદાજ સમજ સ્પષ્ટ થતેમ છે, કે મારું ખોય તો જુદું છે. કદાચ આપને આવાન વિચિત્ર લાગશે, ફરવે તણ વાગે.

પાસે આવે તો હું માનું છું. કે તો મારી પાસે ચટણી થઈ જાય, એટલાં મારી આસપાસ પેસાની જરવાળાં મનુષ્યો વીંટળાએલાં છે, તેથી આટલી રકમ મેળવું તો અમુક અશ્વિત-ઓને હું અમુક સાહાય્ય કરી શકું.

—પણ તે પ્રમાણે કરવામાં મારાં સમમનો મારે અમુક ભોગ આપવો જોઈએ. તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાને અંતરાત્મા કંઈ ધેરણા કંતા નથી. અને એ સંબંધમાં હું સ્થિર રિતે વિચાર કરું છું ત્યારે મને મારે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ન કરવી, એ જ યોગ્ય જણાય છે.

—જે રિશ્તિમાંથી આ જગતનાં અનેક મનુષ્યો પસાર થઈ રહ્યા છે તે રિશ્તિમાં હું હતો ત્યારે મેં બીજાની સાહાય્યની ઘણી ઇચ્છા કરેલી અને મને તે થોડી મળેલી પણ ખરી. પણ તે છતાં મારું હાર્દ તો ન જ થયું કે ન થયું. મારે વારંવાર તેમની દીનપણે શુભૂષા રૂપી પડતી. તો કુતરાને, કે બીજાનીને જેમ એક દુકડો નાખવામાં આવે તેમ દુકડો નાખવામાં આવતો. તે છતાં મારા ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે એમ અમે બંને માનતા પરતંત્રાવસ્થાથી હું ત્રાસ્યો અને મેં બીજાને સ્વતંત્ર માર્ગ અંતર્ધર્મી પરમાત્મકૃપાથી શોધી લીધો, અને હું પરતંત્રતાથી છુટ્યો.

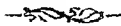
—અને એ વાર્તા પણ સત્ય છે, કે બીજા આપણને ગમે તેટલી સાહાય્ય કરે પણ તેના ખરી રીતે કંઈ જ અર્થ નથી. તેથી સાહાય્યથી આપણું દળદર ટળવું જ નથી, એ નક્કી સમજવું. બીજાએ કરેલી સાહાય્ય આપણને આપણે હોઠએ છીએ તે જ રિશ્તિમાં રાખે છે, અને આપણા આત્મવિકાસને તે યવા ફેંટી નથી. તેથી હુદ્દિમાને થોડો વખત દરિદ્રી, કે બીજાની રિશ્તિમાં રહેવું પડે તો રહેવું, અને પોતાના આત્મવિકાસ સાધી સ્વતંત્ર થઈ જવું, એ જ હિતકર અને સુખકર છે.

—હવે આ જ પ્રમાણે લાખ એ લાખ રૂપિયા મેળવીને જો હું બીજાને આર્થિક સાહાય્ય કરું તો પરિણામ એ આવવાનો, કે તેમની પરતંત્ર અવસ્થા કદી પણ આ જીવનમાં ટળવાની નહિ. તેમણે પોતાના આત્મવિકાસ કરી સ્વતંત્ર થવું હોય તો પોતાના જ પગઉપર ઊભા રહેતાં શીખવું જોઈએ. બીજાનાં પકવાન્ન દરતાં સાત દાહાડાને ચૂકા પણ પોતાના ધરતો શેઠવો ઉત્તમ છે. બીજાએ આપેલા લાખ રૂપિયા કરતાં પોતે જાતે મેળવેલા એક પૈસાનું મૂલ્ય વધારે છે, એ નક્કી સમજવું.

—તેથી જેની ઇચ્છા હોય તેમને જરૂર હોય તો જે માર્ગ હું બતાવું છું, જેનો મેં સ્વાનુભવ કર્યો છે તે માર્ગને દર્શાવવાને હું તત્પર છું. આ સંબંધમાં હું અવકાશી ઇશ્વર-ચાની એક સ્વતંત્ર પુસ્તક પણ લખનાર છું પણ મેં પૂર્વે જેમને આ માર્ગ જાણવાની ઇચ્છા હોય, અને તે માત્ર જાણીને જ નહિ, પણ તેને સિદ્ધ કરવાની વૃત્તિ હોય તેમને તે માર્ગ યથામતિ યથાઅનુભવ હું દર્શાવવા તત્પર જ છું. જાણવામાનથી કંઈ જ ચનાર નથી, એ વાચકે લક્ષમાં રાખવું જે કંઈ થાય છે તે કર્તવ્ય કરવાથી થાય છે.

—મારે તો મારા માનવજાતીઓને એ જ કહેવાનું છે, કે જાગો, ઉઠો, અને હિંસિતાર્થને પ્રાપ્ત કરીને વિરમો અને આ મનુષ્ય જન્મને સાર્થક કરો. સુરેષ્ટ ક્ષિમિષ્કય.

સ્માર્ત-પંચાયતનનું સ્વરૂપ.



સનાતન વૈદિક ધર્મકર્મના મુખ્ય બે વિભાગ છે એક શ્રાવ અને બીજો સ્માર્ત. વેદમાં કહેવા પડાદિ વિધિદ્વંક કરીને તેવડે વેદોક્ત દેવોનું પૂજન કરવું તે શ્રાવ ધર્મ કર્મ છે. મુખ્યત્વે કરીને એ દેવો તેનીય છે. આ વસુ, અગ્નિધાર રદ, વાર અદિત્ય, હિં અને પ્રજાપતિ, એ તેનીય. સિવ, વિષ્ણુ, દેવી, ગણપતિ અને સૂર્ય, એ પાંચ દેવોને એક જ ધર્મરના સ્વરૂપ માનીને અથવા તેમને એક જ દેવ માનીને તેમનું વિધિપૂર્વક પૂજન કરવું એ સ્માર્ત ધર્મકર્મ છે. અને તેથી જ મનાતેન સ્માર્તધર્મોઆ બદલા પચાય-તન દેવ ધરમાં રાખાને નિત્ય તેનું પૂજન કરે છે. એ દેવોની કાંઈ મૂર્તિઓ હોતી નથી, પણ તેમના સિંગ (ચિહ્ન) રૂપ ગોળ પાયાણુ હોય છે, એટલે નર્મદાનો સ્વેત પાયાણુ તે કિવસિંગ; નર્મદાનો રક્ત પાયાણુ તે ગણપતિનું સિંગ, નેપાલમાંની ગંડકી નદીનો કાળો પાયાણુ તે વિષ્ણુનું સિંગ, સૂર્યદાંત મણિ તે સૂર્યસિંગ, અને સુવર્ણ માણિકનો ગોળ મંકરો તે દેવીનું સિંગ. એમાં દેવીનું પ્રતીક માત્ર ઉપધાટવું છે, બાકીના ચાર પાયાણુ છે.

એવી રીતે પાંચ દેવોનું પૂજન કરવાનું શું કારણ છે, અને "एको देवः सर्वभूतबुद्धः" — 'સર્વભૂતોમાં એક જ દેવ મૂકપણે રહેલો છે.' એ વેદવાક્યની સાથે આ પાંચ દેવોની આન્યતા શી રીતે સંભવે છે, ૧ બતાવવાનો આ લેખનો આશય છે.

પુરાણોમાં પણ કિવાદિ પાંચ દેવોનું પ્રતિપાદન કરનારાં પુરાણો છે. પુરાણકર્તાનો મુખ્ય આશય એ' છે કે "एको देवः सर्वभूतबुद्धः" — 'સર્વભૂતોમાં એક જ દેવ પરમાત્મા બ્રહ્મત્વમાં કાર્યરૂપે અને કરીણરૂપે દેખાય છે. કારણનાં શું શું જ કાર્યમાં આવે છે. કારણ એક જનાં કાર્યો આતે ભાવનાં ચક્ર છે; આ ઉપર વિચાર કરતાં કારણને જ મહત્વ આપવું પડે છે-કાર્યને નહિ. પણ સર્વભૂતોમાં રહેલો ઈશ્વર સર્વરૂપે નેષ્ટ સ્વરૂપ છે.' શ્રી હમવત ગીતામાં કહે છે; કે—

"यद्यद विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदुक्तिमेव वा ।

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽसंमयम् ॥ "

"જે જે વસ્તુમાં કાંઈ એધર્મ દેખાય, યોગ દેખાય, અથવા ક્રિયોટના દેખાય, તે તે વસ્તુ મારા તેજના અંશથી રૂપન થોડી માનજે. અર્થાત્ પ્રત્યેક વસ્તુમાં જોતી-વતી પરમેશ્વરની વિભૂતિ રહેતી છે. એમ જાણ પરમાત્માના આપણને રહેણું બનવાનું માનીને તેને જ બ્રહ્મત્વ કારણ નથી માનીનું મધુ વિષ તે બ્રહ્મવાનું કાર્ય છે; એમ પ્રાચીન મુનિઓ સમજ્યા; અને તેથી તેમણે રહેણું મળી નું સ્વરૂપ ઉપાસના કરવાયોગ્ય માન્યું. એમ કે કાર્યરૂપો એક દેવ છે તથા ક્રિયારૂપિ વિનાશકારી હોય છે; પણ કારણરૂપ એક

જ હોય છે અને ઉત્પત્તિ વિનાશરાહત હોય છે. આ રીતે વિષ્ણુની મહત્તા ગાવામાં વિષ્ણુ-પુરાણ, ધનુષપુરાણ, શ્રીમદ્ ભાગવત વગેરેના આશય છે.

વળી પરમાત્મા જેમ આપક છે તેમ તે કલ્યાણુચુચુકન છે. કલ્યાણુ ચુચુનું નામ જ સિવ છે, માટે તે રૂપને પણ કારણ માનીને, અને આક્રીના લેખને ઉત્પત્તિવિનાશવાળું કાર્ય માનીને સિવની મહત્તા ગાનારું પુરુષો લખાયાં. અને એ જ રીતે શક્તિ, ગણપતિ અને સૂર્યાદિદેવોનાં પુરાણ લખાયાં. પણ તે બધાનો એક જ આશય છે કે, પરમેશ્વરના કારણરૂપની ઉપાસના કરવી અને કાર્યરૂપની ન કરવી. એ પાંચ દેવોમાંથી ગમે તેને કારણ રૂપ માનશો તો તે ઘટે જ છે. અને વાસ્તવિક જોતાં એક જ પરમેશ્વરનાં તે પાંચે રૂપ છે આ રીતે પુરુષોમાંથી રમાતું પંચાયાનપૂજન હતરી આવ્યું છે.

પરમાત્મા સર્વઆપક છે, કલ્યાણરૂપ છે, જ્ઞાન પ્રનાશરૂપ છે, તેની માયાશક્તિ જગત્તેના ઉદ્ભવ કરનારી છે, અને એ શક્તિથી જ પરમાત્માનું આવરણ ચલાવી વિશેષ-રૂપ અદિદેવિટ થાય છે. તેથી પરમાત્મા ન જગત્તાં જગત્ જણાય છે; પરમાત્મામય ભાવના ન થતાં જગત્મય ભાવના થાય છે; પરમાત્મામાં ચિત્ત લીન ન થતાં જગત્તો પદાર્થોમાં ચિત્ત ચોટે છે અને તદ્દૂપ થાય છે; પરમાત્માની પ્રાપ્તિની હઠ્ઠાને અદે જગત્તો પદાર્થોની પ્રાપ્તિની હઠ્ઠા થાય છે.

જેમ વાદળું આવવાથી સૂર્ય દેખાતો નથી, તેમ આવરણરૂપ વિશેષને લીધે આત્મા દેખાતો નથી; મૂર્ખાઓ ધારે છે કે આ મા છે જ નહિ, કેમકે તે દેખાતો નથી; ઠાણાઓ દહે છે કે જેને આત્મા દેખાતો નથી, તે નહિ દેખનારો કોણ છે ? તે તો છે ની ? એ જ આત્મા છે અને એ જ પરમાત્મા દે; કેમકે સત્ ચિત્ આનંદ એવું લક્ષણ પરમાત્માનું છે, અને તે જ લક્ષણ આત્માનું પણ છે. માટે આત્મા અને પરમાત્મા એક જ વસ્તુ છે. તમે દેહને, મનને અને બુદ્ધિને અથવા બુદ્ધિની વૃત્તિરૂપ અહ કારને આત્મા માનવા હો તો તે તમારી ગૂઢ છે. આત્મા તો અન્યથા છે, તેમાં વિકાર થાય નહિ; તમારા દેહમાં, મનમાં અને બુદ્ધિમાં તો વિકાર થાય છે. પણ એ આત્મચાનનો વિષય પ્રતિષ્ઠાન કરવાનો આ લેખનો હેતુ નથી. આપણે તો વિશેષનું કાર્ય જ જગત્, તે મિથ્યા છતાં તેમાં સાચાપણાનો શ્રમ થયો છે, તે વિષે જ આરંભમાં કાંઈક દહેવાનું હતું. એ શ્રમ સાચી ઉત્પન્ન થયો માયાની વિશેષ શક્તિથી.

પરમાત્માનું દર્શન ચરામાં મેઢામાં મોટું વિધન આ માયાનો પુત્ર વિશેષ જ કરી રહ્યો છે. શક્તિદેવી શ્રીપાર્વતીજી એ જ માયાનું સ્વરૂપ છે, અને એને જ મહામાયા માનીને લોકો પૂજે છે કેમકે તે જગત્તી જનની છે અને સર્વ શક્તિવાળી છે, એનો જ પુત્ર વિધન-રાજ છે; કેમકે પરમાત્માનું દર્શન કરાવવાનાં તે વિધન રીતે મનુષ્યને સંતારમા પાછો વકસે છે, માટે લોકો સદંતર પહેલો તેને પૂજે છે મનુષ્ય પરમેશ્વરની કોઈ પણ શક્તિને—કોઈ પણ રૂપને ઈષ્ટદ ભુદયો પૂજે ત્યારે ઈષ્ટર જ તેને તે રૂપે દર્શાવે છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં મિથ્યા લખ્યું છે કે—

“ યો યો યા યાં તનું મક્તઃ શ્રદ્ધયાઃ કેતુમિચરિનિ ।

તસ્ય તસ્યાવલા શ્રદ્ધા તામેવ વિદધામ્યહમ્ ॥

સ તયા શ્રદ્ધયા દુચ્ચરતસ્યાગમનમીકેને ।

હમત ચ તતઃ કામાન્ મ્યૈવ વિહિવાન્ હિતાન્ ॥

“ જો જો ભક્ત મારા જો જો સ્વરૂપને શ્રદ્ધાથી પૂજવાની ઇચ્છા કરે છે તે તે ભક્તની તે તે દેવતાના સ્વરૂપમાં હું દહ શ્રદ્ધા કલ્પન કરું છું. એની દહ શ્રદ્ધાવડે તે ભક્ત તે દેવનું પૂજન કરે છે અને પછી તેના મનની ઠગેડી કામનાઓ તે દેવના મારા હું જ તેને પ્રાપ્ત કરી આપું છું. ” શુભ દાર્પણમાં વિદ્યા ન થાય એવા હેતુથી જ ગણેશને પૂજે છે તેને ગણેશરૂપી પરમેશ્વર જ વિદ્યત યથા હોતા નથી. ગમેનેમ પણ સર્વ દાર્પણમાં વિદ્યારાગનું પ્રથમે પૂજન કરવાથી દાર્પણમાં વિશેષ આવતો હોય ને તે દૂર થાય છે. એમ કહેવાય છે. કહેવાય છે એટલું જ નહિ, પણ તેવો પરાધર્મથી શિષ્ટાચાર પણ છે.

સ્માર્ત માગમાં પંચાવતન દેવની પૂજા કરવામાં આવે છે તથા તેમાં શિવ, વિષ્ણુ, દેવી, ગણેશ અને સૂર્ય હોય છે એમ પાછળ કહ્યું છે. એ પાંચ જૂદા જૂદા દેવો નથી, પણ એક જ પરબ્રહ્માને એ પાંચ જૂદા જૂદા સ્વરૂપનું નિત્ય સ્મરણ થવા માટે પાંચ દેવોના પૂજનનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો છે, એમ પણ કહી શકાય જુઓને ? પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે, કાયાલોકારક છે, જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશાત્મા છે, તેની આયાસક્રિયા જગતનો ઉદ્ભવ કરનારી છે, અને એ આયાસક્રિયાથી પરમાત્માના સાક્ષાત્કારમાં વિદ્યારૂપ કલ્પન થાય છે, એ આરંભમાં જ કહ્યું છે. ‘ વિષ્ણુ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ વ્યાપક ’ છે માટે વિષ્ણુ શિંગ જો શાકમામ તે પરમાત્મા આકાશના જેવી સર્વગાપકતાનું સ્મરણ આવે છે; એ પરમાત્મા વિષ્ણુ આકાશની જેમ અર્વાધરિના વ્યાપક છે, અને સર્વ પદાર્થમાં પણ સત્તારૂપે વ્યાપક છે; તથા સર્વ પદાર્થો જેમ આગાસમાં સમાય રહ્યા છે તેમ જ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં આ અનેક શક્તિઓ સમાય રહ્યા છે, એમ જગત્કાવચને આકાશના જેવું તે વિષ્ણુનું ૩૫ ક્ષેપીને વિષ્ણુનો રંગ પણ કાળો કહેયો છે. આ-કાશને રંગ ખુદથી નજરે જોનારને કાળો દેખાય છે ખરો, પરંતુ એ કાલ તેનો રંગ નથી; આકાશને રંગ જ કાળો હોય ? એ કાલ પાર્થિવ પદાર્થ છે કે તેને રંગ હોય ? માત્ર એ તો દર્શિતો ભ્રમ છે. એ જ રીતે વ્યાપક એના વિષ્ણુ સ્વરૂપનો રંગ પણ આ-કાશના રંગની સમાનતા માત્ર બતાવવાને કહેયો છે; બાકી અરૂપી એવા પરબ્રહ્મ નારાયણનો રંગ કાળો ?

કાયાલોકસ્વરૂપ શંકર ભગવાનની ક્ષેત્ર સિદ્ધિ એ પણ ‘ અમરુ ’ આનંદમય કાયાલોક સ્વરૂપ બતાવનાર શિંગ છે. એ આનંદ અને એ કાયાલોક સિદ્ધિરૂપી મન્ના સંપર્કવર્ણુ નથી, પણ પોતાના આત્મસ્વરૂપનો નિર્મલ અનંદ છે. એના જગત્કાવચને શંકરનું શિંગ શુદ્ધ અથવા સ્મરણિય કહેયું છે. આ એ જ રીતે પરમાત્માના જ્ઞાનસ્વરૂપનું સ્મરણ તાત્પર્ય શાખાને સૂર્યનારાયણનું તેજોમય શિંગ સૂર્યકાવચમાં બિંદુ કહેયું છે.

મામાની શક્તિ વિચિત્ર છે, તથા તેમ! પરમાત્માના પ્રકાશનું--જ્ઞાનસ્વરૂપનું--મહત્ત્વ કરવાની શક્તિ છે, એ સધળું બનાવવાને દેવીનું 'લિંગ સુવર્ણભાક્ષિકનું' કલ્પનું છે. સુવર્ણભાક્ષિક એ શિવ, વિષ્ણુ અને સૂર્યના લિંગની પેઠે પાષાણ નથી, પણ ઉપધાતુ છે. અને તેના ગોળાકાર કરેલા લિંગમાં ચળકાટની સાથે રિવિધ રંગ દેખાય છે, તે મામાની વિચિત્રતા તથા આભાસ મહત્ત્વ કરવાની શક્તિનાં નિદર્શક છે. રજોગુણ પ્રધાન વિધિગજનું લિંગ નમઃદાના રાતા પાષાણનું ગોળેનું છે, તેમાં પણ રજોગુણપ્રધાન વિશેષ શાંત કરવા જોવા છે એવું સ્મરણ આપવાને જ હેતુ જણાય છે.

આ રીતે આનંદરૂપ, વ્યાપકરૂપ અને પ્રકાશરૂપ બ્રહ્મની માયા શક્તિ છે તથા તેનું કાર્ય વિશેષ છે એ વિશેષને પ્રથમ શાંત કરો એ જ અર્થ 'પ્રથમ વિધિગજનું પૂજન કરો' એમ કહેવામાં રહેલો છે. પછી જગજ્જનની મહામાયા દેવીને ભક્તભાવથી નમ્ર થઈને પ્રણામ કરો, અને તેની સ્તુતિ કરો કે હે મહામાયા! તારી શક્તિ અગાધ છે, જેમ્મ અગ્નિની શક્તિ દાહકતા અગિયારી બિન્તુ નથી, તેમ તું પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માથી બિન્તુ નથી. પણ તું અને પરમાત્મા એક જ છો. તારી જે આવરણ શક્તિથી અમને આત્મસાક્ષાત્કાર થતો નથી-ત્યાં આત્મા જોવો જોઈએ ત્યાં અમે જગત્ અને જગનના પદાર્થો જોઈએ છીએ તે આવરણને તું દૂર કર અને અમને અમારા અરા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થરા દે! હે વિશ્વ-વિધાત્રિ! તને પ્રણામ છે,

હવે સચિતાદેવને પ્રણામ કરો હે ભગવન! જગત્સાક્ષિન! પ્રકાશમય સચિતા દેવ! તમારા ભૌતિક પ્રકાશને લીધે અમારાં ચર્મચક્ષુ જગત્તા બદારના પદાર્થોને જોવાને શક્તિમાનુ થાય છે. અને તમારો ચંચળ સ્વરૂપ જ્ઞાનમય પ્રકાશ અમારી યુદ્ધિમાં પ્રતિફલિત થાય છે સારે જ અમારી યુદ્ધિ સદસદ્ વિષયોમાં પ્રજ્વલ થાય છે સર્વની યુદ્ધિના પ્રેરક જ્ઞાન પ્રકાશરૂપ તમે જ છો. તમને પ્રણામ કરીએ છીએ.

હે વિષ્ણો! તમે સર્વવ્યાપક છો. વિરાટ તમારું શરીર છે. એ કુલમાં તમે ચોદ બ્રહ્માંડ માપી લીધા છે. પ્રત્યેક આનંદરૂપ તમે વ્યાપી રહ્યા છો અને તેને નિયમમાં રાખો છો માટે તમે અંતર્યામી કહેવાઓ છો. તમે શિવરૂપ છો, તમે સૂર્ય છો, તમે ચંદ્રમા છો. અને વિશેષ શા માટે? "વિદ્યમ્ હૃદયં કૃત્સ્નમંકાશન સ્વતો જાતુ" "આ સધળું" જગત્ મારા એક જ અંશરૂપે હૃદયરૂપ કરી રચ્યો છું" એમ તમે જ કહો છો. નમો ભગતે નારાયણાય.

હે શંકર! તમે શિવરૂપ છો. જે કાંઈ નાપર્યાપ્તક જગત્ દેખાય છે, તે તમે નથી; તે તમારામાં કલ્પેલું છે. તમે જગત્તા આત્મા છો, આનંદરૂપ છો; કલ્યાણરૂપ છો; સમમ સૃષ્ટિ તમારી વિદ્યુતિ છે. અને તે ભરતના જેવી તમારા મનથી તુચ્છ કે તથાપિ પ્રાણીઓની ભોગવાસનાઓ વૃષ્ટ કરવાનો દયામય હેતુ તેમાં રહેલો છે તે બતાવવાને તમે વિદ્યુતિ ધારણ કરો છો. દસ્ય માત્ર તમારા અમની અશય છે. અને તમે જ્યારે નિજ-સ્વરૂપમાં સ્નાન કરો છો સારે ભરત ક્રોધ જલ્દે ક્યાંએ જતી જો છે, તે દેખાતી નથી! વિષ્ણોરૂપી સર્પો તમને આધ કરતા નથી તે જણાવવાને તમે સર્પને ચરીરે વીંટાળી રાખો છો. તમે નીલકંઠ છો; જે

આકાશને અંગે અપાર અને મનવ સુધી નીચે છીએ તે જમાના કદાચ એ કાળનેનું છે! તમે જ સર્વે અપાર છો, અગત્ય મારા સ્વરૂપ હી વર્તીતનું છે! જમાના મહત્તા વાણીથી અને મનથી પર છે, નહિ સ્વભાવ.

હે પંચાયતન દેવ! પાંચે સ્વરૂપોમાં આયતન (સ્થાન) કરીને રહેલા એક પરમાત્મા! તમને પ્રજ્ઞા છે. મારો વિશેષ શ્રદ્ધાથી કૃપાથી દૂર થયો છે; મહામાનાએ દયા કરી મારી બુદ્ધિ ઉપરથી આવરણ ખસેડી લીધું છે; શ્રદ્ધાનારાયણરૂપે પ્રદાસતા તમોએ મારી બુદ્ધિને વિષયોમાંથી આવૃત્ત કરી છે; હવે મને મારા સ્વભાવનું જ્ઞાન થયું છે શિવોદ્ધૃત શિવોદ્ધૃત, સાક્ષી નિત્ય પ્રલયાત્મા શિવોદ્ધૃત.

નારાયણોઽ હં નરકાન્નકોઽહં,

પુરાન્તકોઽહં પુરુષોઽહનીશઃ ॥

દેવ, કૌશલ્યો, મન, બુદ્ધિ, આદિર્થા રહિત એવું જે માફ જાનસ્વરૂપ તે જ અવેશ્વર હું છું. અને તે હું હિમાચરૂપ છું, આનંદરૂપ છું, શિવરૂપ છું, વ્યાપક છું, દેહેદિરાહિતો સાક્ષી છું, અવિનાશી છું, શરીરની અંદર રહેતો ખરો આત્મા તે જ છે, અને તે જ શિવરૂપ છે. સ્માર્ત પંચાયતનનું સ્વરૂપ આતું છે.



પ્રાતઃકાલનો ઉપાસક શી રીતે ઓઠાવાય ?

— — — — —

× × × જે પ્રાતઃકાલનો ઉપાસક હોય તે આ લક્ષણો, ચિહ્નો, અથવા વર્તનથી પોતાને ઓળખાવે. તેનામાં આ લક્ષણો અથવા આ વર્તન હોયું જ જોઈએ. તે આ લક્ષણો અથવા આ વર્તનવડે જગતના ખીળ મનુષ્યોથી પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા દર્શાવે અથવા તેમનાથી જૂદો પડે. આ લક્ષણો અથવા આ વર્તન જોઈને જ કોઈ સહજ કદી કહે, કે આ તો પ્રાતઃકાલનો ઉપાસક હશે.

× × + તે રાત્રે વહેલો યુગ્મ જતો હોય વારંવાર નાટક સ્ત્રીના વગેરે જોવામાં તે પોતાના અમુક આયુષ્યનો ઉપયોગ ન કરે પણ પરમાર્થના સાધનો સાધવામાં તે તેનો ઉપયોગ કરે.

× × × રાત્રે સૂતી વખતે ને પરનાત્માની રત્નિતિ કોઈ પદ માધને સૂઈ જાય, તેણે કોઈ પદ ન ગાળું હાય તો પૂર્વ પ્રાતઃકાલના અર્ચનામાં 'મારી માય' પ્રાતઃ પ્રાર્થનાઓ, એ નામના મયાળાગણે પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રાર્થના કરીને સૂઈ જાય.

× × + સવારમાં તે ચાર વાગે આશ્રયથી વહેતો રહે. ઉડતાની સાથે તે કોઈ પદ ગાય, કે પરમ ત્માની ગદ્યનાં રત્નિતિ કરે.

× × + તે નિત્ય શરીરને સુદૃઢ રાખવા માટે યથાશક્તિ વ્યાયામ કરે.

× × + તેના ઘરમાં દેવસેવા નિત્ય થાય. તેના ઘરમાં દેવગૃહ હોયું જ જોઈએ, પરના સારામાં સારા અને એકાંત ભાગમાં તે દેવસેવાને રાખે. આ દેવગૃહને તે ઉત્તમ પ્રકારે શુભગારે અને સ્વચ્છ રાખે. જોના ઘરમાં દેવગૃહ અને દેવસેવા નથી, તે હોદ્દા કે આર્ષ નથી, પછી ભલે તે જ્ઞાનની મોટી માટી વાતો કરનાર હોય. આ દેવગૃહમાં સાજ સવાર નિત્ય ધૂપદીપ, જપ, પ્રાણાયામ, જ્વાન વગેરે ચાલ્યાં થાય. ખીળના દેવગૃહને તે જોવા જાય, અને પોતાના દેવગૃહને તે ઉત્તમ પ્રકારે સ્વચ્છ અને યથાશક્તિ શુભગારણું રાખે.

× × × આ દેવગૃહ એટલે જપ તપ કરવાનું સ્થાન. તેમાં ઘરનાં, કે ખીળ મનુષ્યો મળી ખીજ વાર્તા ન કરે, પણ તેમાં માત્ર પારમાર્થિક ક્રિયાઓ જ કરવામાં આવે. દેવગૃહને તે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમનું એક જૂથ સમજે, અને પોતાના ઘરમાં સારું દેવગૃહ છે, તેનું તે અભિમાન રાખે.

× × × પ્રાતઃકાલના ઉપાસકના ઘરમાં તે એકલો જ વહેલો લીને સ્નાન, સંખ્યા જપ વગેરે કરે એટલું જ નહિ, પણ ઘરનાં સર્વ મનુષ્યો તેના ઘરમાં ચાર વાગે ઉઠે. માત્ર દસ વર્ષની અંદરનાં બાળકો જ કે જુદું વૃદ્ધ મનુષ્યો જ સુઈ રહે. બાકીનાં સર્વ ચાર વાગે

વહેલાં હોં, અને સનાનદિથી પરવારીને આ દેવગૃહમાં એકત્ર યાય, અને આ જગતને રચનાર, તથા તેનું પાલન કરનાર આપણા સર્વોધાર પરમાત્માનું શાંતિથી ઐજામાં ઐજા અર્ધો કલાક અને વધારેમાં વધારે એકથી વધુ કલાક સ્મરણ ચિંતન ધ્યાન વગેરે કરે. મુખ્ય પુરુષને વિશેષ વખત મળે તો તે વધારે વખત આરી ક્રિયામાં જોડાએલા રહે. અને અવગર્ને રસોષ વગેરે કરવાનાં કામ હોય તેથી તે અર્ધો કલાક કે એક કલાક શાંતિથી આ દેવગૃહમાં બેસીને યથામતિ પરમેશ્વરની ભક્તિ કરે. બાળકો વખતે ન બેસી શકે તો અર્ધો કલાક તો જ રૂર તેમને એક આસને બેસાડે અને તેમને આ ક્રિયામાં જોડે. મુખ્ય પુરુષને કદાચ એવી નોકરી હોય કે સવારમાં જ નોકરી ઉપર જવું પડતું હોય તો ધરનાં 'ખીજા' મનુષ્યો આ ક્રિયામાં જોડાય અને પોતાને અવકાશ મળે ત્યારે તે પોતાના સાધનને આધી બે.

× × × રાત્રે પણ ધરનાં સર્વ મનુષ્યો આ દેવગૃહમાં એકત્ર યાય. દેવગૃહમાં તેટલી જગો ન હોય તો ખીજા ભાગમાં એકત્ર થઈને સૂતા પૂર્વે કથાવાર્તા કરે, કે બજન કીર્તન કરે, અને પછી સૂઈ જાય.

× × + દિવસના ખીજા ભાગમાં પણ કામકાજ કરતાં કરતાં પણ પરમેશ્વરને મનથી તે સંભાર્યા હોય અને પોતાની વૃત્તિને આ વિશ્વના આચાર પરમેશ્વરપ્રતિ તે રાખ્યા હોય.

× × × + ચાહા, તમાકુ, પાન, સોપારી વગેરે વ્યસન માત્રનો તેનામાં અમાત્ર હોયો જોઈએ. તે વ્યસન હોય તો આમદથી, છોડી દે. તેને કોઈ પણ જાતનું વ્યસન હોય નહિ. હોય તો તેને આમદથી, દર આમદથી તે છોડી દે-પ્રાતઃકાલનો ઉપાસક વ્યસનમાત્રથી યુક્ત હોય, હજી તો એને દહિન મનનિયમોનું પાલન કરવાનું છે, તેમાં આમદનું કુદ વ્યસન તેનું છોડી શકે તો તે કન્યતિપંથનો અધિકારી થી રીતે થઈ શકે ? માટે તેણે વ્યસન હોય તો છોડી દેવું જોઈએ. આગે જ છોડી દેવું જોઈએ. લોકોએ જાણવું જોઈએ, કે આ તો પ્રાતઃકાલનો આદક છે માટે એને તો કોઈ જાતનું વ્યસન નહિ જ હોય, એવી તેની લોકોમાં ગણ હોવી જોઈએ. ગમે તેટલું પ્રભોમન અને સંજોગોમાં તે હોય પણ તે વ્યસનમાનનો ત્યાગ કરે. પોતાના મિત્રો અને સંબંધીઓને તે સ્પષ્ટ કહી દો, કે પ્રાતઃકાલમાં કોઈ પણ જાતનું વ્યસન નહિ રાખવાની આજ્ઞા આવી છે માટે મેં આજથી ચાહા, તમાકુ, પાન, સોપારી વગેરે મર્યાદા ત્યાગ કર્યો છે.

× × + પ્રાણ વ્યસન જે મનુષ્ય જરામરણો નિશ્ચય ધારણ કરે તો છુટી શકે છે. એમાં કંઈ મોટી વાત નથી. તે જ્યાં પણ પડેલે જ દિવસે ન છુટે તો દર આમદથી તેને છોડવાનો પ્રયત્ન કરે. પણ આમાં કંઈ પ્રયત્ન કરવાજેવું નથી. પહેલે દિવસેથી જ તે છોડી દે. દુનિયામાં લાખો અને કરોડો મનુષ્યો અતનવિના પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે, તો મારો નિર્વાહ જા માટે નહિ થાય, એ પ્રભાણે ધારીને ને આમદથી પોતાની દુર્લભતાને જીતે.

$x + x$ ને સ્વચ્છ અને સાદાં કપડાં પહેરે. ધોમી પાસે ધોવરાવવાજેઠવી અનુ-
ભવતા ન હોય તો હાથે સાબુવડે ધોએલા કપડાં તે પહેરે.

$x \times x$ તેના ઘરમાં સુવ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા હોય.

$+ x +$ તે અસત્ય ન બોલે, અને અમાત્ય ન ચાલે. અસત્ય વ્યવહાર કરવો
જ પડતો હોય તો ગરીબ રહેવાનું પસંદ કરી તેવા વ્યવહારને તે છોડી દે.

$x + x$ વાણીને અમુલ્ય સમજીને તેનો જરૂરપુરતો જ તે ઉપયોગ કરે. એક
વાણીયાં કે એક ચખ્ખીયાં ચાલતું હોય ત્યાં બે વાણીયાં કે બે ચખ્ખીયાં ન બોલે. કોઈ કોઈ દિવસ
છ, બાર, કે ચોવીસ કલાકનું તે મૌન પણ સેવે,

$x \times x$ તે હંમેશાં ખીજના કલ્યાણના, અને આત્મકલ્યાણના જ વિચારો સેવે.
શત્રુનું, કે પોતાનું અહિત કરનારનું પણ તે હિત જ ધ્રુવે, પોતાની અવનતિ કરનાર એક
પણ વિચાર ન સેવે. તે અખંડ સાવધાન રહે અને સદ્વિચારને જ સેવે.

$x \times x$ તેની નીતિરીતિ ઉત્તમ પ્રકારની હોય. તે પારકા પૈસાને માટી બરાબર
સમજે. કો-ના પૈસા લીધા હોય તો તેને ગમે તેટલું કષ્ટ વેડીને પણ તે પાછા આપે. પોતાના
ઘરના પદાર્થો વેચીને પણ તે ખીજના પૈસા આપી દે અને પોતે અત્યંત ગરીબ સ્થિતિમાં
રહેવું પડે તો તેમાં સંતોષથી રહે.

$x \times +$ પરસ્ત્રીને તે માતા, બેન કે દીકરી સમાન જુએ અને તે પ્રમાણે વર્તે.
પુરુષ એકપત્નીવત્તને અને સ્ત્રી એક પતિવત્તને આશ્રયથી પાળે.

$+ x +$ તે હંમેશાં ઉત્તમ પ્રકારની નીતિ, શીલ, ન્યાય, અને સદાચારવાણું જીવન
ગાળે અને પ્રાણ જાય તો પણ ન્યાય નીતિને ન જવા દે.

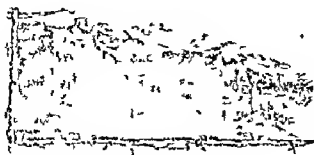
+ + x આપણા સહ આ જગત્પ્રાચીન કર્તાદર્તા પરમેશ્વરપ્રતિ તે અખંડ અભિમુખતાવાળો રહે અને તેમની પ્રેમથી ભક્તિ કરે.

x + x સવત્સા-વાહરડાવાળી ગાય જેમ જંગલમાં ચરવા જાય છે પણ તેની શક્તિ તો ઘેર રહેવા પોતાના વત્સપ્રતિ હોય છે અને જોવાળીયો તેને ઘેર લાવવાને પાછી વાળે છે, કે તે દોડતી ડાડતી ઘેર આવે છે, તેમ તે વ્યવહાર સાથે ખરે પણ તેની શક્તિ તો અંતર્યા પરમાત્માને જ ચિતવતી હોય, અને જ્યાં વ્યવહારથી તે ઉપરામ પામે, કે લાગતી જ તેની શક્તિ પરમાત્માનું સ્મરણ, ચિંતન, કે ધ્યાન કરવામાં વેગથી જોડાય.

x x x તેનો વ્યવહારે આદર્શ રૂપ અને ખીજને અનુકરણ કરવાયોગ્ય હોય.

+ x + જે શરીરની, મનની અને આત્માની ઉન્નતિ કરનાર ન હોય, જે હૃદયના દોષો દાળી સાચી શક્તિ આપનાર ન હોય, જે જીવત્વને દાળીને શિવત્વને ન આપનાર હોય વા તેનો માર્ગ ન દર્શાવનાર હોય તેવા વાંચનને, કે અઠવાડીક વર્તમાનપત્રોને તે ન વાંચે, જે ઉપર જીજ્ઞાસુ તે પ્રકારનું ક્ષિત સાધવામાં ઉપયોગી નથી એવા વાંચનને તે કદી પણ ન વાંચે અને નકામા ખોટા અને જીવત્વને દગ કરનાર સંસ્કારોને તે પોતાના અંતઃકરણમાં ન પડવા દે, અથવા ન ભરે.

+ + x હરતાં ફરતાં તે સાવધાન રહીને પરમાત્માનું અખંડ સ્મરણ કરે અથવા તત્ત્વવિચારને સેવે અને પોતાના જીવનને તે સંકળ કરે.



રાજયોગ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૫ ના પૃષ્ઠ ૧૪૨ થી.)

આ સનથી નાડીઓની ગતિ વધે છે તથા માનવજીવોમાં વહેતા પ્રવાહો સતેજ થાય છે અને તેની અસર મગજ તથા મન ઉપર થાય છે. જેમ જેમ આસન શિથિ થાય છે, તેમ તેમ નવિન આંદોલનો શરીરમાં પ્રકટે છે અને શરીરનું નવીકરણ થાય છે. પૃથ્વી અથવા ખરડાની કંઈક પથ્થુ ધણે ફેરફાર થાય છે. ઇવનપ્રદ આંદોલન અથવા સૂક્ષ્મ પ્રવાહ તેમાંથી વહેવા માંડે છે. અને તે આખા શરીરમાં ફરી વળે છે તથા શરીરને નવજીવનમય કરી મૂકે છે. વળી વિવિધ પ્રકારના વ્યાધિથી અથવા તે વ્યાધિના જંતુઓથી અભિભૂત નાદ ચરાતું બગ પથુ શરીરમાં પ્રકટે છે. મગજ ઉપર અને મન ઉપર વિષમજીવ અસર પ્રકટે છે.

ડાહીની પેઠે છાતી અંદર રાખીને તમે બેસી જુઓ અને સીધા ટટાર છાતી દારીને બેસી જુઓ અને તમને શું જણાય છે તેનો અનુભવ કરી જુઓ. જ્યારે તમે સીધા ટટાર બેસવાનો અભ્યાસ સેવશો ત્યારે તમને બાન લાગે, કે તમને સારી જાતના તથા ક્ષતાકબળક વિચારો આવશે, અને બળનું તમને બાન થશે.

હરિયોગવડે શરીરને સદૃઢ, નિરામય અને દીર્ઘ આયુષ્વાણું કરી દેશાય છે. હાથોની પરેચ્છ, આરોગ્ય-આયુષ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેના માથાનો એક પથુ વાળ કાઢી કાઢો નથી. તેના મુખ ઉપર એક પથુ કરચલી પડતી નથી. તે ધારે તેટલો સમય પુરાવ રહી શકે છે, અને ઇચ્છે તેટલો સમય જીવી શકે છે. તેને સો બસો વર્ષ કે પાંચસો સાતસો વર્ષ જીવવું એ કઠિન નથી. પણ આ કંઈ યોગનું ફલસર્વસ્વ નથી. આદ્યેથી જ યોગની સિદ્ધિ અથવા પૂર્ણતા નથી. એક વડનું ઝાડ પાંચ દહાસ વર્ષ જીવે છે તેથી શું? મનુષ્ય પણ એ પ્રમાણે પાંચ દહાસ વર્ષ જીવે તો તે એક નીરાગ દીર્ઘ સમય જીવવું પ્રાણી (Animal) હોી દેશાય. પણ યોગનો માત્ર આદ્યો જ દેશાય નથી. યોગનો આયુષ્ય આપી ધણે ઉચ્ચ છે. જે સાધકો આદ્યેથી જ અટકી જાય છે તે યોગના પૂર્ણ અથવા પરિપૂર્ણ ફલને લઈ શકતા નથી.

અર્ચાસની યોગનું-અનિવાર્ય અંગત છે. તમે યોગનાં અંગો અથવા સાધનો સંબંધમાં વર્ષોના વર્ષો સંમગ્ન હોશો પણ જો તમે તેનો અભ્યાસ કરતા નથી તો તમે એક પુગધું પથુ આગ વધી શકતા નથી, એ નિષ્કવ મમજનું: જેથી નિત્ય આમદથી અભ્યાસ કરી શકો છો. અને અર્ચાસની આપણે અભ્યાસ કરતા નથી તેથી તેના સ્વરૂપે આપણી

સમજી શકતા નથી તેનો અનુભવ કરવો હોય તો તેનો આપણે નિત્ય નિયમિત અભ્યાસ કરવો જોઈએ. વાચન, શ્રવણ, વિચાર કે અર્થ સમજવો એટલાવા યોગમાં શક્તિ થતી નથી. યોગમાં શક્તિ તો માત્ર અભ્યાસથી જ થાય છે.

આ અભ્યાસમાં જે વિરોધી કારણો છે તેને આપણે અત્ર સ્વરૂપમાં જણાવીએ છીએ. નિર્બળ અને રોગી શરીર એ યોગમાં વિઘ્નરૂપ છે. જેથી યોગ સાધવાની ઇચ્છાવાળાએ શરીરને પ્રથમ સુદૃઢ અને નીરોગ કરવું ઘટે છે. આપણે શું ખાવું, અને શું પીવું તેનો વિવેક કરવો ઘટે છે. આરોગ્ય અને આયુષ્ય એ પરિણામી પ્રાપ્તિ નથી પણ તેનાવડે પ્રાપ્તિ થયે છે, એ લક્ષમાં રાખવું. એકલું આરોગ્ય અને આયુષ્ય જ પ્રાપ્તિ થાય તો તે તો ધણી પ્રાણીઓને પણ પ્રાપ્ત હોય છે.

શંકા એ પણ યોગમાં મોટું વિઘ્ન છે. આ શંકાનું સમાધાન મંથોના વાચનથી તથા સત્પુરુષના શ્રવણથી થઈ શકે છે. તો પણ એક શંકાનું સમાધાન થતાં બીજી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી શંકાને નિર્મૂલ કરવાનો માર્ગ અભ્યાસ જ છે, જેમ જેમ આપણે અભ્યાસમાં આગળ વધીએ છીએ તેમ તેમ આપણી શંકા દૂર થતી જાય છે, અને જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રકટે છે. અજ્ઞાનરૂપી અંધાર ઓછો થતો જાય છે. અને આ પ્રમાણે થાય છે ત્યારે જ આપણને સાચો ઉત્સાહ પ્રકટે છે, અને ત્યારે જ આપણને સાચી શક્તિ પ્રકટે છે. કોઈ એક વાર્તાના સંબંધમાં આપણને આવો અનુભવ થતાં પછી આપણને રાજામાં અને સત્પુરુષોના વચનમાં ઓછા પ્રકટે છે.

દુષ્ટાંતરીકે યોડો વખતે યોગીના અભ્યાસ કરતાં બીજા મનુષ્યોના વિચાર આપણા જીવનમાં આવે છે. એથી વળી શક્તિ થતા તે વિચારનો મતિઓ આપણને પ્રત્યક્ષ જણાય છે કોઈ દૂર દેશમાં થી વાત આપણા સાંસનમાં આવે છે. ચિત્તનિરોધ થતાં આપણને કંઈ કંઈ વિલક્ષણ અનુભવ જણાય છે.

પણ આવા અનુભવ એ કંઈ યોગનું પરિણામી ફળ નથી. આપણા શરીર, મન અને પ્રકૃતિ કે પર સ્થાનિત પ્રાપ્ત કરવું, તથા કંઈક માનવના આત્મિક લય તથા અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ પ્રાપ્ત કરી, એ યોગનું પરિણામી હોય છે. અને આ પરિણામી હોય ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાંપર્યંત યોગસાધકે અટકવું પડતું નથી.

એક વખતે એક મહાપુરુષ પામે દેવ અને દાનવ એમ બે જથ્થા સંગ્રામે ઝાળખવા માટે ગયા. તે મહાપુરુષે કહ્યું કે જો તમે રોષી છો તે તમે પોતે છો તત્ત્વમંસ-તે તમે જ છો. અને આ વચન સાંભળીને માલતા થયા અને જન ખાઇ પીને પોતે બહાર છે, જમીને આનંદ માનવા લાગ્યા. અને ખાઇ પી પેટેની ઝાડીને શરીરને જ બહાર માનીને આનંદ રહેવા લાગ્યા. પણ દેવને કંઈ આવી વૃત્તિ થઈ નહિ. તેમણે જોયું કે બહાર તો અવિનાશી છે, અને આ શરીર તો મરતાં જણાય છે. જેથી તેમણે વિચાર કર્યો કે આ શરીર બહાર હોવું પડતું નથી, જેથી તે પુનઃ તે મહાપુરુષ પાસે ગયા અને પૂછ્યું, કે આ શરીર બહાર છે ! તે મહાપુરુષે કહ્યું, કે તમારું મન એ બહાર છે. આ વચન સાંભળીને તે ધેર ગયા અને

અક્ષતત્ત્વનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. પણ તેથી મધુ તેમને પૂર્ણ તૃપ્તિ ન થઈ. જેથી તે આ પ્રમાણે વારંવાર તે મહાપુરુષ પાસે ગયા અને તેમને પૂછ્યા કરીને અક્ષતત્ત્વને જાણખીતે વિરાખ્યા અને કૃતકૃત્ય થયા. પેલો કાનર તો ચરીરને અક્ષરે જોતો. આમ થીને જ્ઞાનનું માનીને તે જ સ્થિતિમાં રહ્યો.

તે જ પ્રમાણે મહા યોગસાધકકો યોગના એક બે અંગો, સાધીને સહજ સિદ્ધિ મળતાં અટકી જાય છે અને આગળ વધતા નથી, જેથી યોગનો પરિણામ ખોય શું. છે તેના વારંવાર વિચાર તથા નિર્ણય કરવો પડે છે, અને તે રૂળ પ્રાપ્ત થાય ત્યાંપર્યંત અભ્યાસ કરવો છે.

યોગ, બહિર તથા વેદાંતના પરિણામી રૂળને તે તે માર્ગના અનુયાયીપૂર્વક આ માનવ જરૂરમાં મેળવી શકાય છે. માનવ તનુનો મહિમા અવર્ણનીય છે, પાદુદી તથા મુક્તમનનાના શાસ્ત્રોમાં જોવી શક્યા છે. કે ઈશ્વરે પ્રથમ દેવોને (Sagoras) બનાવ્યા અને તે પછી મનુષ્યને બનાવ્યા અને છેક છેરે મનુષ્યને પગે લાગવા કહ્યું: તાત્પર્ય કે આ મનુષ્યના શરીરનો મહિમા અપાર છે. આ મનુષ્ય શરીરવડે જે દેવાદિકના શરીરોમાં નથી પ્રાપ્ત થતું તે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આગળ આપણે મુખ્ય ચાર આસનનાં નામ મળ્યારી ગયા છીએ તેના સ્વરૂપને સ્વરૂપમાં જણાવીને આસનની સિદ્ધિ થતાં શો લાભ થાય છે તે તથા આ સિદ્ધિ સત્વરે કેવી રીતે થાય તે જણાવીને તેના આગળનું અંગ જે પ્રાણાયામ તે સંબંધમાં વિચાર કરીશું.

૧ ઉપરથી ઉપર ગાળા પગની ઝોડી (ગુદ) મુકવી અને તેના ઉપર જમણા પગની ઝોડી મુકવી, અને સ્થિર ટટાર બેસવું, તે સિદ્ધાસન છે.

૨ બન્ને ઉરના ઉપર બે પાદતલને મુકવા અને બન્ને પગના અંગુઠાને બે હાથવડે પાછળથી પકડવા અને સીધા ટટાર સ્થિર બેસવું તે પદ્માસન છે. જમણા પગના અંગુઠાને જમણા હાથથી પકડવો અને ડાબા પગના અંગુઠાને ડાબા હાથવડે પાછળથી પકડવો.

૩ જંબા અને ઘરૂની વચ્ચેના પ્રદેશમાં બન્ને પગનાં તળિયાંને સ્થાપીને સ્થિર સીધા બેસવું તે સ્વસ્થિતકાસન છે.

૪ જમણી નીચે સીવનીના ડાબા બાગમાં ડાબા પગની ઝોડીને મુકવી, તથા સીવનીના જમણા બાગમાં જમણા પગની ઝોડીને મુકવી, અને પડખાના પાસે આવેલા પગો ને બે હાથવડે દૃઢ બાંધી વધને સ્થિર બેસવું તે ભદ્રાસન છે.

આ તથા બીજાં આસનો સખધી વિસ્તારથી વર્ણન હયોગપ્રતીપિત્તમાં કરેલું છે; તે જોવાની જરૂર જન્યાય તેમજે જોખને સદાન થવું. વિસ્તારપ્રમથી આપણે અત્યંત અધિક વિવેચન કરી શકતા નથી.

આસનની સિદ્ધિ થવાથી દૈંદ્ય સાધક અભિભવને પામતો નથી. દૈંદ્ય એટલે ક્રુધા તૃષ્ણા, દાહ, તાપ વગેરે દૈંદ્ય સાધકને અપાય-દાનિ થતો નથી, પણ તેને સદન કરવાનું

તેનામાં બળ આવે છે. આસનની સિદ્ધિ થતાં આલસ્યમાત્રનો નાશ થાય છે, નાડીઓની શુદ્ધિ થાય છે, કામવાસના દૂર થાય છે અને તેથી ક્ષણચર્યનું અધિક સમય પાલન થઈ શકે છે. પ્રાણની ગતિ શિથિલ થાય છે, અને તેથી પ્રાણુધામ કરવાની યોગ્યતા પ્રકટે છે. આરોગ્ય સુદૃઢ થાય છે તથા આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, બળ તથા ઓજસૂ અને નિશ્ચયબળની વૃદ્ધિ થાય છે. અને મનનો વેગ પણ શિથિલ થાય છે.

આ આસનની સ્થિરતા વ્યાવહારિક પ્રયત્ન શિથિલ કરવાથી તથા અનંતનું ધ્યાન કરવાથી સત્ત્વર થાય છે. વ્યવહારનાં કાર્યોને ઓછાં કરવાં, તિથિ અટકાવ ગૌરવ ઓછું કરવું, તથા બીજી ક્રિયાઓ કે જે શરીરના વેગને વધારનાર હોય તેવી ક્રિયાઓને ન્યૂન કરવી. જ્યાં આવવારૂપ બહુ પ્રયત્ન ન કરવો તેમજ અનંતનું ધ્યાન કરવું, આ બે પ્રકારથી આસનની સિદ્ધિ સત્ત્વર થાય છે.

અનંત-એટલે આકાશ અથવા શેષભાગ. હાં આનાથનું ધ્યાન કરવાથી ચિત્ત સ્થંભવત્ થાય છે જેથી પણ આસનની સ્થિરતા થાય છે. અથવા તો શેષભાગ મા પૃથ્વીને સાધારણ કરતા અચળ સ્થિત રહે છે, તેમનું ધ્યાન કરવાથી પણ આસનની સ્થિરતા વધે છે તથા તેની સિદ્ધિ થાય છે.

આ બે ઉપાધેના અનુષ્ઠાનની સાથે જો નિત્ય એક પ્રહર આસન વાળતો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો તેની ત્રણ માસમાં સિદ્ધિ થાય છે, એમ સાધારણ રીતે મનાય છે સામાન્ય રીતે સ્થિરતાથી બેસી શકાય તથા કોઈ પ્રકારનો ઉદ્વેગ કે ત્રાસ ન હોય ત્યારે આસન સ્થિર થયું જાય છે, અને તેની સિદ્ધિ તો હુધાતૃષ્ઠા વગેરે દંડનો જય થએલો જણાય સારે જ થઈ સમજવી.

(અપૂર્ણ)

સંયમ

(૨૪ માં સાધનસમારંભમાં અમદાવાદમાં તા. ૧૩-૭-૨૨ સોમવારે સંયમ સમાપ્ત થતાં શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવચંકર મહેતા એમણે આપેલા વ્યાખ્યાનનો સાર.)

શ્રી ઇષ્ટની પ્રીતિભક્તિએ સુકન થયેલા પોતાના શ્રેયઃ સાધકઅધુઓને હૃદયની તથા સાધનસમારંભની યોજના ધડી કાઢનાર શ્રીમાન્ આસ્તર સાહેબની દીર્ઘદષ્ટિ અને શ્રીમ્ તેમના દિવ્ય શુભોની સ્તુતિ કરતાં તથા સર્વે અધુઓ અને સાધનસમારંભ માટે વપરાતા સ્થાનના માલિક આ સહાયમાં જોડાયા તે માટે તેમનો આભાર ખાતી કર કરતાં શ્રી નર્મદાશંકરભાઈ બોલ્યા કે, આપે ખોવાઈ કયો છે, અને હવે હું આ વાણી-યજ્ઞથી બ્રાહ્મણતરીકે બૂચસી દક્ષિણા આપવાનું મારું કર્તવ્ય બનતું છું. આપ સહ્યે સંયમ થયો; હવે આપણે સયમ શબ્દ શા અર્થમાં વપરાય છે તે જાણું રહ્યું. સંયમ શબ્દ અત્ર તેના સામાન્ય અર્થમાં નથી, સંયમ શબ્દ જે કોઈએ પણ તેના નવીન અર્થમાં રૂઢ કર્યો હોય તો તે શ્રીમાન્ આસ્તરસાહેબે જ પોતાનાં આદર્શ ગુણતિયુક્ત જીવનમાં તથા પોતાના અનુપમ લેખોત્તે જ ગુજરાતી સાહિત્યમાં રૂઢ કર્યો છે.

સંયમ એટલે ધ્યાનયોગ સાધવાનું સાધન. સંયમ એટલે પ્રવૃત્તિમાં નિરતિ સાધવાની કળા; એટલે એટલા જેના પ્રયત્નવડે પરમાત્માના ચરણને વળગવા માટે આપણું અંતઃકરણ સિદ્ધિ ન થાય તેવી કળા. એટલે તે કળા કે જેવડે આત્મ સંસાર તરફ વિરક્તિ થઈ આપણી ચિત્તવૃત્તિ રિશ્તે થઈ શ્રી ઇષ્ટપ્રાપ્તિ વગેરે અને જોડાયેલી સતત રહે. ભલે આ જોગમે તેવા વ્યવહારમાર્ગમાં જોડાયેલા હોઈએ.

હવે સવાય એ ઉત્પન્ન થાય છે, કે આવો સંયમ શી રીતે સધાય ? આમ પ્રવૃત્તિમાં નિરતિ કેમ રહી શકે ? એ નિરતિ કેવા પ્રકારની હોય ?

હવે આવો સંયમ ત્રણ સાધનોનું એકીકરણ કરી અવ્વાસ કરવાથી સધાય છે. આ ત્રણ સાધનો-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-સમાધિ, એ ત્રણેના એકી વખતે એક વિવચસંબંધમાં ઉપયોગ કરવાથી થાય છે.

હવે ધ્યાન-ધ્યાન-સમાધિ શું છે તે આપણે જાણવું રહ્યું. એક સાદા નિત્ય વ્યવહારના દર્શનથી આપણે તે સારી રીતે સમજી શકીશું.

સંયમ કરવો એટલે ચિત્તને વિશુદ્ધ કરવું. ચિત્તને વિશુદ્ધ કરવું એટલે સંસાર વ્યવહારથી મક્કિન થઈ અણેલા ચિત્તસત્ત્વને પવિત્ર કાપરગરનું બનાવવું; અને તે પણ વ્યવહાર દાર્ઢ દાર્ઢ જતાં છતાં. આ તે શી રીતે બને ?

આપણું ચિત્તસ્ત્વ સુવર્ણ જેવું છે. જેમ સુવર્ણ અનેક માત્રાઓથી અને પદાર્થોથી ત્રિવિધ છતાં, એની તેને કુવડીમાં મુકી શમડીમાં મુકી મરગે જ જાય છે, તે જ્યોત્સુષી તેના એકરસ થઈ જાય છે જેમ કોપર, કાંચ અને સુવર્ણ તમામ અગ્નિસમાન થઈ જાય છે ત્યારે સુવર્ણ વિશુદ્ધ બને છે. આ રીતે સુવર્ણમાંના મક્કિન પદાર્થો બગાડી જાય છે. અને જ્યાં એક રસાયન નિષ્કર્ષક, વિશુદ્ધ સુવર્ણનો જ રમ રહે છે. અને તેને કારીને વ્યવહાર

રને ઉપયોગી સર્વ કાષ્ઠ ઉપયોગમાં આવે તેવી વિશુદ્ધ સો દ્રવ્ય સુવર્ણની લગડી બનાવે છે. તે પ્રમાણે આપણે આપણા ચિત્તસત્ત્વમાટે, તેને પૂરવાને એક સ્થાન રચવું જોઈએ. કે જ્યાં તે રોકાઈ રહીને પરિપક્વ થાય. પછી તે સ્થાન હૃદયમંદિર હો. કે મૂળસ્થાન હો, કે શ્રી હૃદયની આશુભાસાર ગમ્ભીરે તે હો. આ સ્થાનમાં પોતાના ચિત્તસત્ત્વને પૂરવું અને ત્યાં સોનીની પેઠે તેને ધમ્મા જ કરવું કે જ્યાંસુધી એ પાત્ર, સ્થાન અને ચિત્તસત્ત્વ એકરૂપ થઈ જાય. ધ્યાન-યોગીનું આ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આ અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવાનું કામ તે ધારણા છે. ચિત્તસત્ત્વને પુરવાની ભૂમિ મર્યાદિત ગોપ્ય રાખવી. ધ્યાનયોગનું સ્થાન, કેન્દ્ર નક્કી કરી, ચિત્તસત્ત્વને તેમાં જ રખવા દેવું. આ ધારણા કહેવાય. “ દે :યન્નાચ્ચત્તસ્ય ધારણા ”

(૨) અગ્નિ સ્થાનમાં ચિત્તસત્ત્વની માત્રાનું સ્થાન-શરીર-પશુ કુલડીની માફક પ્રજ્વલિત થાય છે. અને ત્યાર પછી જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તે તદેક જ્ઞાનતા ધ્ય નમ એટલે ચિત્તસત્ત્વ શુદ્ધસ્વરૂપ બની ધ્યેયપ્રતિ ધારણાથી ચાલે છે. આ સ્થિતિને ધ્યાન કહે છે.

(૩) આટલી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પછી લગડી પાડવાનું કામ બાકી રહે છે. આ લગડી પાડવાની કલાને સમાધિ કહે છે. સો દ્રવ્ય મેલું જેમ વ્યવહારને પરમ ઉપયોગી હો, સ્વૃલ બાવવાળું, મક્ષિનતાવગરનું, વિવ્રશશ્ચ દ્રવી ગએલા સ્વરૂપવાળું થાય છે. તેમ ચિત્તસત્ત્વ જાણે પોતાના સ્વરૂપવિનાશનું થઈ જવું હોય એમ ધ્યેયરૂપ બની જાય છે. તેનું સ્વરૂપ પણ વિવ્રશશ્ચ થાય છે. પ્રેય વર્થવ્ય દે માય છે. આ સ્થિતિને મંપ્રજ્ઞાત સમાધિ કહે છે. તદર્થ નિર્માણ દરજ્જા ગ્યમિવ સમાધિ:

મંપ્રજ્ઞાત એટલે ખરી બુદ્ધિ જેમાં ઉપજી શકે છે તે

ધારણા—ધ્યાન-સમાધિના આ પ્રયોગને યોગ કહે છે. ખરી રીતે આને વિયોગ કહેવો જોઈએ. કારણ, કે સંસાર અને સસારના રાગદ્વેષાદિ દોષોથી તે આપણને છુટા પાડે છે. તથા વિયોગ કહેવો જોઈએ. પરંતુ વિશુદ્ધ લક્ષણવડે તેનું નામ યોગ કહે છે. કારણ કે તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા બનાવે છે અને તેની સાથે જોડે છે.

આવેા યોગી—સંયમશીલ સાધક વ્યવહાર માટે પરમ ઉપયોગી છે, પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ અનુભવી શકે છે. અને યોગઃકર્મસુ કૌશલ્ય એ ગીતા સ્મૃતિનો જ્ઞાનંત રૂપ બની રહે છે.

આવા યોગીશ્વર મહર્ષિ આપણા શ્રીમાન ભાસ્કર સાહેબ હતા. પરંતુ હાલમાં પણ જો કાષ્ઠ પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ અનુભવી શક્તા હોય, કાષ્ઠ પણ પ્રકારના આકંઠર શિવાય, અચાગ પ્રવૃત્તિમાં રહેવા છતાં, ચાંત નિવૃત્તિમય જીવન ગણતા હોય તો તે આપણા આચાર્ય શ્રી શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભાગવાન છે. સાધક બંધુઓ! અપણે સર્વે યથાશક્તિ યથામતિ આપણી સ્થિતિઅનુસાર એ ઉદ્દેશ સાધી શકીએ અને કૃતાર્થ થઈએ એ જ ભાવના.

ગ્રંથાવાલેકન.



જીવચિંતા—શ્રી સયાજી સાહિત્યભાગા—પુષ્પ ૩૫ મું-પાકું પૂઠું. મૂલ્ય ૧-૦-૦ હાથું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૪-૦ પૂઠું ૧૪૦-આ પુસ્તક “ધી બાયોલોજી” નામના અંગ્રેજી પુસ્તકનું ભાષાંતર છે. આ પુસ્તકમાં સજીવ જીવ (જીવન life) ની કલ્પતિ કેવી રીતે થાય છે, તેનાં કયાં કયાં લક્ષણો છે, ખોરાક, પ્રજનન વગેરે જીવનને લગતી બાબતો સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકમાં વિષય સમજાવવામાં ઉપયોગી ચિત્રો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આ સાખાનો અભ્યાસ કરવા હઝળારને મારે શુજરાતીમાં આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે, એમાં શંકા નથી. આ પુસ્તકનું ભાષાંતર રા. ઠાકરાણા બાળકૃષ્ણ પુરાણી એમણે કર્યું છે અને તે ઉત્તમ થયું છે.

તુલનાત્મક માધ્યાશાસ્ત્ર—શ્રી સયાજી સાહિત્યભાગા—પુષ્પ ૩૮ મું. —પાકું પૂઠું મૂલ્ય ૧-૪-૦; હાથું પૂઠું મૂલ્ય ૧-૨-૦ પૂઠું આશરે બસો-લેખક-પ્રીત-મલાય નાસંદલાય હમ્મી બી. એ.

આ પુસ્તકમાં હિંદી, શુજરાતી, મરાઠી તથા અંગ્રાલી ભાષામાં કયાં કયાં સામ્ય છે તથા તેમનાં કયાં કયાં ભેદ છે તથા જાતિ, વયન, વિલક્ષિત વગેરેમાં કેટલો કેટલો ફેરફાર છે, એ વગેરેની ચર્ચા વિસ્તારથી કરી છે. બૂદી બૂદી ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવા હઝળારને મારે આ પુસ્તક ઉપયોગી છે. બાળબોધી લીધામાં તે યોગ્ય છે, અને હપાષ ઉત્તમ છે.

ઉચ્ચર યુરોપની પુરાણકથા—શ્રી સયાજી સાહિત્ય જ્ઞાનભાગા—પુષ્પ ૪૪ મું પાકું પૂઠું મૂલ્ય ૦-૧૪-૦ હાથું પૂઠું મૂલ્ય ૦-૧૨-૦ પૂઠું આશરે દોઢસો, અનુવાદ કરનાર રા. ગોરધનલાલ નાતમરામ કાજી બી. એ. આ પુસ્તક અંગ્રેજી “નોર્થન” માધ્યમોક્ષ” એ પુસ્તકનો અનુવાદ છે અને તેમાં ટપુટન લોકોના સંબંધમાં જાણવાળેલી લક્ષણ, જેવી કે તેમના દેવો, તેમની મતિપૂજા, તેમના આચારવિચાર, તેમનાં મંદિરો, તેમનાં જલિદાનનો વિધિ, વગેરે લક્ષિત થયેલી છે. આ પ્રકારનો અભ્યાસ કરનારને આ પુસ્તક સંબંધી ઠીક જ્ઞાન આપે તેવું છે.

વિષ્ણુવાસ—શ્રી સયાજી સાહિત્યજ્ઞાનભાગા—પુસ્તક ૪૫ મૂલ્ય પાકું પૂઠું ૧-૦-૦ હાથું પૂઠું રૂ. ૦-૧૪-૦ લેખક બાનુભુવરામ નિર્મલુરામ મહેતા-પૂઠું આશરે ૧૬૦-આ પુસ્તકમાં શુજરાતી કેવી વિષ્ણુવાસનો જન્મમકાળ, તેમનું જન્મસ્થાન, તેમનાં કાવ્ય, તેમની કાવ્ય વગેરે સંબંધમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

ચિત્તની સંસ્કૃતિ—શ્રી સયાજી સાહિત્યજ્ઞાનભાગા—પુષ્પ ૫૫ મું. પાકું પૂઠું મૂલ્ય ૧-૨-૦ હાથું પૂઠું મૂલ્ય ૧-૪-૦ પૂઠું ૨૨૫ ઉપર. અનુવાદ ઝાહજીસ અયુરંજીસ શાહા. બી. એ. એલ. એચ. બી. અંગ્રેજીમાં લખાએલા “ધી ગ્રીસીસ્ટ્રી”ને જોઈ આવના”

એ પુસ્તકનો આ અનુવાદ છે. આ પુસ્તકમાં પ્રાચીન ગ્રીકના કાવ્ય, રાજ્યવ્યવસ્થા, ધર્મ, વહેમ, સાહિત્ય, વિદ્યા, કળા તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે સંબંધી ચર્ચા કરેલી છે. અનુવાદ ઉત્તમ થયેલો છે.

વીરોની વાર્તા યાત્રાસ્વદેશાભિમાન—૬૬ પૃષ્ઠ ૧૬ ભેજ. ૫૪૪ આશરે ૫૦ મૂલ્ય ૦-૨-૦ આ પુસ્તક હીંદી પુસ્તકોમાં આખાંતર છે અને તે રા. ઇશ્વરલાલ મહિલાલ મહેતા એમણે કરેલું છે. સ્વદેશાભિમાન સંબંધી આ પુસ્તકમાં ઠીક ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તક અનુવાદક પાસેથી મોકલીની યોગ, શકની યોગ અમદાવાદ, એ ઠેકાણેથી મળ્યા છે.

પહેલી ચોપડી—તૈયાર કરાવી પ્રસિદ્ધ કરનારની લેખની ઇલેક્ટ્રિક પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ કંપનીલીમીટેડ વડોદરા મૂલ્ય ૦-૨-૦. હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ગુજરાતી પહેલી ચોપડીઓમાં આ પુસ્તક સર્વોત્તમ છે, એમ અમને લાગે છે.

મહિલાભિમાન—પુસ્તક પહેલું વર્ષ ૧૯૨૧ સંપાદક-સા. વિદ્યા રમણકાંઈ તથા સા. દેશરદા મહેતા-પ્રસિદ્ધ કર્તા ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ, આ પુસ્તકમાં સ્ત્રીકેળવણી તથા સ્ત્રીની ઉન્નાતસંબંધમાં જૂદા જૂદા વિદ્યાનુ પુરુષો તથા વિદ્યુથી સ્ત્રીઓના લેખ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. વર્તમાન સમયમાં જે પ્રકારની સ્ત્રી કેળવણી ઇંગ્લેન્ડ મનાય છે, તેને અનુકૂલ વિચારો આ પુસ્તકમાં ચર્ચવામાં આવ્યા છે. સંપાદકોએ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં મળેલી પરિશ્રમ લીધો છે, અને તે સ્પષ્ટ છે.

શૈવધર્મનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ—લેખક રા. રા. દુર્ગાચંદર કેવળરામ શાસ્ત્રી ડે. ઝડકાંમંત્રી, એડ્વોકેટ રા. રા. મુખ્ય. મૂલ્ય ૧-૦-૦ આ પુસ્તકમાં શૈવ ધર્મનો ઇતિહાસ, શિવની પૂજા, લિંગપૂજા, પાર્શ્વપત મત, કાપાલિક મત, કાશ્મિર શૈવધર્મ વગેરે સંબંધમાં ઠીક ચર્ચા કરી છે. તેમાં વિંમપૂજ સંબંધમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે, કે તે અનાયોપાસેથી આર્યોએ લીધી છે, વગેરે. આ જ પ્રમાણે મૂર્તિપૂજ સંબંધમાં અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે એ વિષય મહુ ગહન છે, જેથી સમજાવે કઠિન છે તેથી જેને જેમનાં દાવે તેમનાં કરે છે. તોપણ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં લેખકે મળેલી પરિશ્રમ લીધો છે.

સા. જીવકર જનિતા વિશ્રામ-અમદાવાદ-નો સ. ૧૯૭૫-૭૭ નો હેવાલ—આ આશ્રમનો ઉદ્દેશ વિધવાઓના જીવનને સુધારવાનો છે. તેના ત્રણ વિભાગ છે—શાળા, વિશ્રામ અને ઉદ્યોગશુદ્ધ. આ આશ્રમ કોઈપણ ધર્મના યશસ્વી કરે છે એમ આ હેવાલકોપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

સુદઢ આરોગ્ય અને લીર્ધાંયુષ

(મનુષ્યધાન મત અંક ૧૦ ના પૃષ્ઠ ૩૦૪ થી.)

પ્રકરણ.

મનુષ્ય કેટલું કામ કરી શકે છે ?

૧૦૦૦૦૦૦૦

જગત્પ્રતિ દષ્ટિ કરીએ તો જણાય છે, કે કામ કરનાર મનુષ્યો સંખ્યા જૂથો પાડે છે, કે અમારે કામ વધારે છે તથા અમે યાદી જાહેર છીએ. સાંજે મનુષ્યો કામ ઉપરથી ઘેર આવે છે ત્યારે અમે યાદી ગયા છીએ, એમ કહે છે; તો આપણને એ વિચાર કરવાનો પ્રાપ્ત થાય છે, કે આ લોકો જે યાદ યાદ કહે છે, તે વાર્તા ખરી છે ? અથવા તો આપણે એ જાણવાની જરૂર છે, કે મનુષ્ય કેટલું કામ કરી શકે છે.

ત્યાં બીજા બાજેનો વિચાર કરતાપૂર્વે આપણે માત્ર એટલોજ વિચાર કરીએ, કે એક માણસ ચાર કલાક કામ કરીને યાદી જાય છે, બીજો ૭ કલાક કરીને યાદી જાય છે, તો તે ઉપરથી આપણે એટલો તો નિર્ણય કરી શકીએ, કે જુદા જુદા મનુષ્યો એકો વસ્તો વખત કામ કરીને યાદે છે. અને આ ઉપરથી આપણે એટલો નિશ્ચય તો સદજ કરી શકીએ, કે જે કેટલા મનુષ્યો આ જગતમાં આઠ દસ કલાક સુધી કામ કરી શકે છે, તો તે પ્રમાણે બીજા મનુષ્યો, કે જે ચાર ૭ કલાક કામ કરીને યાદી જાય છે, તે તેમની પેઠે આઠ દસ કલાક સુધી વગર યાદે કામ કરી શકે ખરા. જે મનુષ્યો આઠ દસ કલાક સુધી કામ કરતાં યાદતા નથી તેમના શરીરની અથવા મનની જેવી રિશતિ હોય છે તેવી રિશતિ જે ચાર ૭ કલાક કામ કરીને યાદી જનાર મનુષ્યો ઉપજાવે તો તે પણ તેમની પેઠે આઠ દસ કલાક સુધી વગર યાદે કામ કરી શકે, અને આ જગતમાં જે આઠ દસ કલાક સુધી વગર યાદે કામ કરી શકનાર મનુષ્યો છે, તો તે પ્રમાણે બનવું સંભવિત છે, એમ આપણે જાણી શકીએ છીએ.

મનુષ્યવરીકે સર્વ મનુષ્યો સરખાં છે. જે, કે જુદાં જુદાં મનુષ્યોમાં જોવાવતા પ્રમાણમાં શરીરની તથા મનની શક્તિઓ જગત્પ્રત્યેની જોવામા આવે છે, તોપણ, તે ઉપરથી મનુષ્યત્વમાં ફરકાર થઈ શકતો નથી. જેમનામાં શરીરની અથવા મનની બીજાં મનુષ્યો કરતાં જોડી શક્તિઓ છે, તેમનામાં બીજાં મનુષ્યો કે જેમનામાં વિરોધ શક્તિઓ છે, તેમની પેઠે તે શક્તિઓ નથી એમ નહિ. પણ તેમનામાં તે શક્તિઓ જખાતી નથી તેનું કારણ એ છે, કે તેમનામાં તે શક્તિઓ નથી એમ નહિ; પણ તેમનામાં તે શક્તિઓ જામત્ અથવા પ્રકટ થયેલી નથી. તેમનામાં તે શક્તિઓ તો છે જ.

આ વાર્તાની ચર્ચા કરતાં એ વાર્તાપ્રતિ પણ આપણું લક્ષ ગયાવિના નથી રહેતું કે આ સ્થિતિમાં કેટલાક મનુષ્યો ત્રણ ચાર કલાક કામ કરી શકે છે, કેટલાક ચાર પાંચ અને કેટલાક છ આઠ કલાક કામ કરી શકે છે; અને તે જ પ્રમાણે દરેક ચાર કલાક કામ કરનારની સંખ્યા પણ આ જગતમાં છે, નથી એમ નહિ. જો, કે તેમની સંખ્યા ઘણી નાની હશે, એટલું જ. તોપણ તેમની થોડી પણ સંખ્યા છે, એમાં શંકા નથી. તો આ મનુષ્યોની પેઠે જો ધારે તો બીજા મનુષ્યો દરેક ચાર કલાક પણ કામ કરી શકે છે, છતાં તે શક્તા નથી.

બીજા કારણે આપણે ન જોઈએ તોપણ માત્ર આટલા જ એક કારણથી આપણે એ નિર્ણય ઉપર આવી શકીએ છીએ, કે આ જગતમાં મનુષ્યો ધારે તો દૈન્ય ચાર કલાક કે તેથી પણ વધારે કલાકસુધી કામ કરી શકે છે, કારણ, કે તેનાં થોડાં પણ મનુષ્યો આ જગતમાં જોવામાં આવે છે.

અથવા દશમ એવાં મનુષ્યો આ જગતમાં ન જોવામાં આવતાં હોય તોપણ જે શક્તિવડે મનુષ્યો ચાર છ કલાક કામ કરી શકે છે. તે જ શક્તિનો વિકાસ કરતાં તે આ માટે આઠ દશ કે ચાર કલાકસુધી કામ ન કરી શકે ? કરી શકે જ. આપણામાં જે ચાર ગાઉ ચાલવાની શક્તિ છે, તો તે જ શક્તિને વધારતાં આપણે શા માટે ચાર ગાઉ, કે તેથી વધારે ગાઉ ન ચાલી શકીએ ? ચાલી શકીએ જ.

દશ પંદર વર્ષકેપર આ લેખક એક ગામડાની પોસ્ટ ઓફીસમાં બેઠા હતા. તે ગામમાં રેલ્વે ન હોવાથી ત્યાંથી ટપાલ વડોદરા દલકારાએડે મોકલવામાં આવતી હતી અને ત્યાંથી ને ગામમાં વહેંચવામાં આવતી હતી આ બન્ને ગામ વચ્ચે ચાર ચૌદ માઈલનું અંતર હતું. આ ચાર ચૌદ માઈલ તે દલકારા ત્રણ કલાકમાં ચાલી નાખતો. જે વખતે હું તે પોસ્ટ ઓફીસમાં બેઠો હતો તે વખતે, તે દલકારા વડોદરાથી ટપાલ લેઈ આવ્યો અને પોસ્ટ માસ્ટરને કાચગી સાંપીને આવ્યો જતો હતો તે વખતે મેં તેને પૂછ્યું, કે આ નોકરી તમને તમને કેમ શરૂ છે ? રોજ ચાર ચૌદ માઈલ જતું અથવા આવતું, એ કેમ શરૂ ? પેલે હવકારે કહ્યું, સાહેબ ! આ નોકરી અમને બહુ સારી લાગે છે. ત્રણ જ કલાકની નોકરી અને આખો દહાડો નવરા. આ કાચગી દેખી દીધી કે પછી જે ધરતું કામ કરવું હોય તે થઈ શકે ? મેં કહ્યું. બીજું શું ધરતું કામ થઈ શકે ? તેણે કહ્યું, આખો દહાડો નવરા એટલે જે કરવું હોય તે થઈ શકે, જમણમાંથી લાકડાની ભારી લાવવી હોય તો તે લાવીએ, બીજું કંઈ ખેતરનું કામ હોય તો તે કરીએ અને બીજે વિશે ત્રણ કલાક કામ કરવું એટલે પાછા નવરાના નવરા. મેં કહ્યું, અમને તો વડોદરા બહુ આધું લાગે છે. તેણે કહ્યું, નારે સાહેબ, આધું શું ? આ અહીંથી હું લઘુચંદ્રા કરું તો વડોદરા પહોંચે, એટલું છે. અમારે મન તો રમત છે.

આ પ્રમાણે આ માણસને રોજ ચાર ચૌદ માઈલ ચાલવું એ તો રમત હતી, અને શાક શું છે તે તો તે જાણતો જ ન હતો, તેને બીયારને થી કુધ પણ આપણી પેઠે ખાવાને મળતું ન હતું છતાં તે આટલું કામ સદજ કરી ચમ્તો હતો એવું કારણ શું ?

તેનું કારણ એ જ કે તેના શરીરમાં તેટલું બળ હતું, તેનું શરીર તેણે તેટલું બળવાન થઈ ક્યું હતું. અને તેના મનમાં તેટલું કામ કરવાની શ્રદ્ધા દૈવ અંતરે હતી. તત્કાલ,

કે, મનુષ્ય આપણું કામ કરે અને યાકી જાય એમ, હોતું નથી, પણ તે ધારે તેટલું કામ કરી શકે છે, પછી તે કામ શરીરનું હો, મગજનું હો, કે મનનું હો.

શરીરવિદ્યાભિજ્ઞ—શરીર વિદ્યાને જાણનારા એમ કહે છે, કે આ શરીરના અણુઓ ગમે તેટલું કામ કરી શકે છતાં તે યાકી જાય તેમ હોતું નથી. તે અખંડ કામ કરી શકે તેટલી તેમનામા શક્તિ છે, અને તે પ્રમાણે તે અખંડ કામ કરી શકે છે.

અન આપણને એ શક્ય થાય છે, કે ત્યારે મનુષ્ય યાકી જતો ચાખાટે જેવામી આવે છે ? તે યાકી જતો એટલા માટે જેવામા આવે છે, કે તે જનથી તે પ્રમાણે માન્યતા હોય છે, જે મનુષ્ય એમ માને છે, કે હું છ કલાક કામ કરીને યાકી જઈ છું, તે છ કલાક કામ કરીને યાકી જાય છે, અને જે એમ માને છે, કે હું દસ કલાક કામ કરીને યાકી જઈ છું, તે દસ કલાક કામ કરીને યાકી જાય છે, તેથી જે પ્રમાણે મનનું માન્યું હોય છે તે પ્રમાણે થાય છે. તેથી મનુષ્યને વધારે કામ કરવું હોય તો પોતાના મનને ફેરવું પડે છે, તે પોતાના વિચારને બદલે છે તો તે વધારે વખત કામ કરી શકે છે.

જેવું મન માને છે, કે હું ચાર કલાક કામ કરું તો યાકી જઉં, તેના શરીરના અણુઓ અથવા તેનું શરીર ચાર કલાકે યાકી જાય છે; અને જે માને છે, કે હું દસ કલાક કામ કરું તો યાકી જઉં, તેનું શરીર દસ કલાક કામ કરે તો યાકી જાય છે. આ પ્રમાણે શરીરને અને મનને અથવા મનના વિચારોને પરસ્પર સંબંધ રહેલો છે.

એક શારીર વિદ્યાભિજ્ઞ અથવા શારીરશાસ્ત્ર જાણનાર કહે છે, કે The more we study physiology the more we appreciate the fact that the protoplasm possesses an enormous power of work and that the human body is endowed with marvellous capacity — આપણે જેમ જેમ શારીરવિદ્યાને અભ્યાસ કરીએ છીએ તેમ તેમ આપણી ખાતરી થાય છે, કે શરીરની અંદર રહેલા “પ્રોટોપ્લાઝમ”માં ઘણી જ શક્તિ રહેલી છે. તથા મનુષ્યના શરીરમા અમર્યાદિત કામ કરવાની શક્તિ રહેલી છે.

યુરોપ તથા અમેરિકામાં ઘોતલ (Hypnotism) ના પ્રયોગો કરીને દસ વર્ષની છોકરી પાસે અસાધારણ કામ કરાવવામાં આવે છે, ઘોતલ જેના ઉપર કરવામાં આવેલું છે એવાં દસ વર્ષની નાની છોકરી દસવિશ મણનો બેન્ને ઉઘાડી શકે છે, તથા બીજાં તેનાં જ અમર્યાદિત કામ કરે છે; આ ઉપરથી આપણને એ વાતનું જ્ઞાન થાય છે, કે આ શક્તિ આ છોકરીમાં ક્યાંથી આવે છે ? શું, તેનામાં તે જહારથી આવે છે ? નહિ જ તે શક્તિ તેના અંતઃકર્મથી જ જાગૃત થાય છે. કારણ, કે તેનામા જે તે શક્તિ વિદ્યામાન ન હોય તો તે ગમે તે ઉપાયો કરવામા આવે પણ તે જાગૃત ન થાત. પણ તેનામા તે શક્તિ રહેલી હોવાથી જ તે પ્રકટ થઈ શકે છે.

તે જ પ્રમાણે આપણા પ્રત્યેકમાં અથવા કહો, કે મનુષ્યમાત્રમાં આવી અસાધારણ શક્તિ રહેલી છે, પણ તે પ્રકટ જણાતી નથી તેનું કારણ એ છે, કે આપણે તેને પ્રકટ કરી નથી. જે ચોખ્ખા માગથી આપણે તેને પ્રકટ કરીએ તો તે આપણને પ્રત્યક્ષ ધ્યાવિના નથી રહેતી.



પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ શ્રાવણ કૃષ્ણ ૧૪ [અંક ૧૦

॥ ૐ શ્રી ॥

મનને બ્રહ્મરૂપ થવા પ્રવોધ.

૫૬ (બ્રહ્મજાળે જરી નહા, એ લય.)

હે મન ! તુજ બ્રહ્મરૂપ તુ થા.

બ્રહ્મભાથી તું પ્રકાશું છે તે,—

કારણમા લગી ના, હે મન

તુજ મૂળ છોડી બીજે બીજે,

અધિક હવે ના ધા, હે મન

કારણમા શમી કરી સુખી તુજને

પૂર્ણ સુખી તું થા, હે મન

બ્રહ્મરૂપ છે તું ચોતે તો,

તે તુજ સ્વરૂપને ધ્યા, હે મન

હ બ તાડ નહિ ત્યાલગી મટશે,

ન્યાલગી ચિંતીશ એ, હે મન

વિષયવિષે હ બ બહુ બે ઠીકું,

હવે તે પ્રતિ ના ધા, હે મન

સુખકર પથ સ્વરૂપપ્રતિભા,

સદ્ય હવે તું રહા, હે મન

ઠેટલું કહું પ્રિય ! તુજને હાવે,

ખી બ્રહ્મરસને પા, હે મન

દંઢ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુ



(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ચંદ્ર ૯ ના ૫૪ ૨૪૮ થી.)

યોગમાર્ગવડે મનુષ્યના શરીરમાં રહેલી વિવિધ અદ્ભુત શક્તિઓ જામત થાય છે. આ શક્તિઓ કંઈ બહારથી આવતી નથી, પણ તે અંદરથી જ પ્રકટે છે; કારણ, કે જે અંદર વિદ્યમાન ન હોય તે બહાર શી રીતે આવી શકે ?

મનુષ્યનામાં કેટલું સામર્થ્ય અથવા કેટલી શક્તિ રહેલી છે તેના વિચાર કરતાં વિદ્વાનો જણાવે છે, કે તેના શરીરમાં અસાધારણ સામર્થ્યો રહેલાં છે. તેના ભીતરમાં સામર્થ્યોના યરતજે યર હોય છે, અને જેમ જેમ તે ઉંડે ઉતરતો જાય છે, અને જેમ જેમ તે આ ધરને ભેદતો જાય છે તેમ તેમ તેનામાં આ સામર્થ્યો પ્રકટ થતાં જાય છે. આ પ્રમાણે આ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કહે છે, કે મનુષ્યનામાં 'કેટલાં સામર્થ્ય' રહેલાં છે તે કહી શકાતું નથી, અર્થાત્ તેની મર્યાદા નથી.

આર્થશાસ્ત્ર તો મનુષ્યને ઈશ્વરથી અભેદ માનીને તેને સર્વશક્તિમુધી કહે છે, અર્થાત્ તેનામાં ઈશ્વરની પેઠે અનંત સામર્થ્ય રહેલાં છે એમ તે કહે છે. આ સામર્થ્યોને તેણે પ્રકટ કરવાં જોએ, એટલું જ તેણે કરવાનું છે.

અને આર્થશાસ્ત્રોના આ સિદ્ધાંતપ્રમાણે જ હાલના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અથવા શોધકો માનતા થયા છે. તેઓ કહે છે, કે Man is omnipotent:—મનુષ્ય સર્વશક્તિમાન છે. આ ઉપરથી પણ આપણે એ નિર્ણયકર આવી શકીએ છીએ, કે મનુષ્ય ધારે તે કરી શકવાને સમર્થ છે. અથવા તો તે શરીર મન અને આત્માવડે ધારે તે કામ કરી શકે છે. તેના સામર્થ્યનો અંત નથી.

ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે પાશ્ચાત્ય શરીરવિદ્યાભિજ્ઞો કહે છે, કે મનુષ્યના શરીરમાં કંઈ પણ થાકી જાય તેવી વસ્તુ નથી. તેના શરીરના અવયવો અખંડ કામ કરી શકે છે, એટલા તે બળવાન છે.

હવે આપણે મનુષ્યના મનપ્રતિ જોઈએ તો જણાય છે, કે તેમાં પણ અસાધારણ સામર્થ્ય રહેલું છે. એકનું મન એટલું બળવાન હોય છે તેના કરતાં બીજાનું મન વિશેષ બળવાન હોય છે અને ત્રીજાનું મન તેથી પણ વધારે બળવાન હોય છે. અને આ ઉપરથી આપણે એ નિર્ણય સહજ કરી શકીએ છીએ, કે એમનું મન વિશેષ બળવાન હોય છે તેમની પેઠે બીજા મનુષ્યો પણ પોતાના મનને વિશેષ બળવાન કરી શકે છે. અને આ પ્રમાણે મનુષ્યો પોતાના મનને ધારે તેટલું બળવાન કરી શકે છે કારણ કે મનના સામર્થ્યનો અવધિ નથી. મનુષ્યના મનમાં અસાધારણ સામર્થ્યો રહેલાં છે. આ સામર્થ્યો આજે આપણને પ્રત્યક્ષ જણાતાં નથી તેનું કારણ એ છે, કે તેને પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં નથી.

એક વિચારક કહે છે, કે The body is but a shell of the mind; Whatever the mind will dictate it will have to act accordingly:- શરીર એ મનના બાહ્યસ્તર જેવું છે. મન જે જે આદા કરે છે તે તે આદાને શરીરને અનુસરવું પડે છે.

અત્ર એ પ્રશ્ન થશે, કે ત્યારે ધણા મનુષ્યોના મનની આદાને શરીર વશ વર્તીતું જોવામાં આવતું નથી તેવું કારણ શું? તેવું કારણ એ છે, કે તે મનુષ્યોને તે પ્રમાણે શ્રદ્ધા હોતી નથી. મનનું સ્વામીત્વ શરીરકંપર છે, એ પ્રમાણે તે માનના નથી. જે તે શ્રદ્ધાપુરત આદા કરે છે, તો શરીરને તે પ્રમાણે અનુસરવું જ પડે છે. જેમનું મન દુર્બળ હોય છે તેમનું શરીર પણ દુર્બળ હોય છે. અને જેમનું મન બળવાન હોય છે તેમનું શરીર પણ બળવાન હોય છે. શરીરબળનો પ્રધાન આધાર મન ઉપર રહેલો છે. મનની સત્તા જ શરીરદ્વારા કામ કરે છે. ગમે તેવું શરીર નિર્મળ હોય પણ જે મનુષ્ય પોતાના મનના વિચારોને બળવાન કરે છે, તો તેવું શરીર બળવાન થયાવિના રહેતું નથી.

જે મનુષ્યો જરા જરામાં યાદી ભય છે, તેવું કારણ એ છે, કે તેમનું મન નિર્મળ હોય છે. તેથી શરીરને સુદૃઢ કરવા ઇચ્છનારે પ્રથમ મનને બળવાન કરવાની જરૂર છે. તેમણે પોતાના વિચારો બદલવાની જરૂર છે. મનને બળવાન થયાવિના અથવા વિચારોને બદલાવિના શરીર કદી બળવાન થતું નથી, એ સ્મરણમાં રાખવું. જે મનથી મનુષ્ય માને છે, કે હું ગમે તેટલું કામ કરું તો યાદી જાડે તેમ નથી તો તે ગમે તેટલું કામ કરે તો પણ યાદી જતો નથી. આપણે ચાર જ કલાક કામ કરતાં યાદી જાડે છીએ, તેવું કારણ એ છે, કે આપણે તે પ્રમાણે મનથી માનીએ છીએ. તેથી આપણે આપણા વિચારોને બદલવાની જરૂર છે વિચાર "હલાનાં શરીર બળવાન થયાવિના નથી રહેતું".

આ પ્રમાણે શરીરના અને મનના બળનો વિચાર કરતાં જણાય છે, કે તે બન્નેમાં મનુષ્ય ધારે તેટલું કામ કરવાનું બળ છે. પણ તે પ્રત્યક્ષ થતું નથી તેવું કારણ એ છે, કે મનુષ્યે તેને પ્રકટ કર્યું નથી તે પ્રકારનું બળ પોતાનામાં છે, એ પ્રમાણે તેણે શ્રદ્ધાથી માન્યું નથી તેથી આપણે શ્રદ્ધાથી એ માનવું ઘટે છે, કે આપણે ધારીએ તેટલું કામ કરી શકીએ તેમ છીએ અને તે છતાં આપણને યાક લાગવાનો સંભવ નથી. અને આ પ્રમાણે માનીને પણ આપણે તે પ્રમાણે કામ કરવાનો અભ્યાસ પાડવાની જરૂર છે, કે જેથી ક્રમે ક્રમે તે આંતરબળ આપણામાં પ્રકટ થાય. વસ્તુતઃ આપણું શરીર અને મન યાદી ભય તેવું નથી જ. પણ આપણા દુર્બલ વિચારોએ કરીને જ તે પ્રમાણે થાય છે તો તે આપણી દુર્બળતાને કારણે મારે આપણે આપણા વિચારોને બદલવાની જરૂર છે. અને તે વિચારો ઉપર જણાવેલા નિયમથી આપણે બદલી શકીએ છીએ.

શરીરમાં જે બળ છે, તથા મનમાં જે બળ છે તે વસ્તુતઃ તેમનું નથી પણ વસ્તુતઃ તે બળ આત્માનું છે. આત્મામાંથી જ એ બળ તેમાં ઉતરી આવે છે. આત્મા ન હોય તો આ શરીર અને આ મન કશું જ ન કરી શકે. તેનાવિના તે નકામાં જ છે. એક આત્મા જ બળનો મહાસાગર છે. તેમાંથી જ શરીરમાં અને મનમાં બળ ઉતરી આવે છે. જેટલું પ્રમાણમાં મનુષ્યની આત્મવિવિધ શ્રદ્ધા હોય છે તથા જેટલા પ્રમાણમાં આત્માથી તે

એકતાર થએલો હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેનામાં બળની પ્રતીતિ થાય છે. આત્મા અનંત સામર્થ્યનો મહાનિધિ છે. તેમાં કંઈ નિમજ્જન કરે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેનામાં સામર્થ્ય પ્રગટે છે જેટલો મનુષ્ય આ આત્માથી દૂર રહે છે, તેટલો તે સામર્થ્યહીન અને દુર્બળ રહે છે. સાચા સામર્થ્યનો અનુભવ કરવા ઇચ્છનારે પોતાનાં કર્મો, ઇન્દ્રિયોના નિરોધપૂર્વક આત્મામાં નિમજ્જન કરવું જોઈએ, તેમાં ઉંડે અને ઉંડે ઉતરવું જોઈએ.

જે કંઈ શરીર અને મનમાં બળનું આપણને બાન થાય છે, તે આત્મામાંથી જ ઉતરી આવે છે. આત્મા જ તેનું મૂળ છે. શરીર અને મન એ તો તે સામર્થ્યને પ્રકટ થવાનાં મુખ છે. આત્મચેતનાથી વહેતું સામર્થ્યરૂપી જલ શરીર અને મનમાં પ્રકટ થાય છે, અથવા પ્રત્યક્ષ થાય છે. તેથી જેને સાચા સામર્થ્યનો અનુભવ કરવો હોય, જેણે અનંત સામર્થ્ય સંપન્ન થવું હોય તેણે તો આ એક આત્મા જ શોધવો પડે છે, તેમાં જ તેણે સ્થિતિ કરવી પડે છે.

હવે આ સંબંધમાં આપણે અત્ર અધિક ચર્ચા કરતા નથી. આ પ્રકરણના અંતમાં માત્ર કેવી રીતે કામ કરવું કે જેથી શાક ન લાગે અથવા એછો શાક લાગે, એવી કળા જણાવીને આ પ્રકરણને આપણે પૂરું કરીશું.

ધણા માણસોને કામ કરતાં જ આવડતું નથી. હંમેશાં શાંતિથી કામ કરવું જોઈએ ગમે તેટલું કામ હોય તો પણ શાંતિથી જ તે કરવું જોઈએ. શાંતિથી કામ કરનાર યદ્યપિ જતા નથી, તથા તે વધારે વખત અને પ્રમાણમાં વધારે કામ કરી શકે છે. ગમે તેટલું ઉતાવળનું કામ હોય તો પણ વગરઅડગાએ શાંતિથી તે કરવું જોઈએ. ભલે તે કામ ગમે તો પૂરું ન થાય, તેની ચિંતા નહિ, પણ અશાંતિ તો ન જ થવા દેવી જોઈએ શાંતિથી કામ કરનાર મનુષ્યો બૂલો પણ ઘણી એછી કરે છે.

રેલ્વે ગાડીના ગાડાંને બે ત્રણ મીનીટ જ મળે છે છતાં તે કેવી શાંતિથી પોતાનું કામ કરે છે, તે જોઈને તે પ્રમાણે શાંતિથી કામ કરતા શીખવું જોઈએ. અને જે લોકોને ગાડીએ જવું હોય છે, કે ગાડીમાં બેસવું હોય છે તે પા કે અર્ધો કલાક વખત હોય છે તો પણ દોડાદોડ કરે છે, કાપ પડે છે, અને કોઈનું કંઈ રહી જાય છે.

એક વખતે વિલાયતમાં બહુન ઉંચે ચડ્યા પછી તે ફાટવું આ બહુનમાં રેતીના કોથળા રાખવામાં આવે છે. તે બહુન કાપ્યા પછી તેમાંના બે માણસો કે જે તેને ચલાવતા હતા, તેમણે જોયું, કે બે આ રેતીના કોથળાને બહાર ફેંકી દેવામાં આવે તો તેને જમીનઉપર પડતા કંઈક વાર થાય. તેમાં બીજા માણસો ન હતાં, અને તેને અખતરને માટે જ ઉડાડવામાં આવ્યું હતું. જ્યાં તે ફાટવું, કે પચ્ચરનો કડકો આમણમાં નીચે પૂચી ઉપર પડે તેટલા વેગથી તે પૂચીઉપર પડવા માંડ્યું. પણ આ બે મનુષ્યો ગભરાયા નહિ. અને તેમણે ધૈર્ય તપાસ ન દીધું. તેમણે તરત જ બીજા તેટલી ઝડપથી તે રેતીના કોથળાને એક પછી એક ઉંચકીને બહુનની બહાર ફેંકી દીધા. આ વખતે તે બહુન તો નીચે પડી રહ્યું હતું જ. પણ આ કોથળા નીચે નાખી દેવાથી તેની પડવાની ગતિ જરાક એછી થઈ. અને એટલામાં તો જમીનની દમમગ તે આવી પહોંચ્યું. તેમણે બંધવું કે તે ગમે ત્યાં પડશે અને આપણે છુંદાઈને મરી જઈશું તેથી તેમણે તરત જ તેમાં છત્રીઓ રાખવામાં આવે છે,

તેવી બે છત્રીઓ ઉઘાડી અને જમીનઉપર દ્વિમતથી કુદી પડ્યા તે બહુન જમીનઉપર પડ્યું અને તેના ટુકડે ટુકડા થઇ ગયા. એલા બે મનુષ્યોમાથી એક હાપરા ઉપર પડ્યો, અને બીજો ધીમેથી જમીન ઉપર ઉતર્યો. પણ તેમાથી કાંઇને કશી ઇજા થઇ નહિ. આ બધી રમત એક બે મીનીટની જ હતી, પણ તેમણે તેટલા ટુકડા સમયમાં પણ ધૈર્યને ત્યજ્યું નહિ, અને શાંતિથી તે બે મીનીટનો પણ ઉપયોગ કરી લીધો અને તે ગભરાઇ ગયા હોત તો જરૂર તે બહુનસાથે જમીનઉપર પડીને છુદાઇ જાત.

તાત્પર્ય, કે સર્વ પ્રસંગમા શાંતિથી કામ કરવું જોઇએ આ પ્રકારની ટેવ અથવા અભ્યાસ પહેલે દિવસે આપણને પડતો નથી પણ ધીમે ધીમે તે પડી શકે છે.

શાંતિથી કામ કરનાર મનુષ્યો ઘણું કામ કરી શકે છે, છતાં તે યાકી જતા નથી, જ્યારે અશાંતિથી કામ કરનાર મનુષ્યો ઓછું કામ કરે છે, છતાં તે યાકી જાય છે.

કામ કરવાની, ઇલા પછી તેમજારીરનું હો, મગજનું, હો, કે મનનું હો, પણ શીખવાજોની છે. જ્યારે જ્યારે આપણે કામ કરીએ ત્યારે ત્યારે તેનો બોલો આપણા મગજ ઉપર ન રાખીને કરવું શાંતિથી તે બોલને મગજઉપર રાખ્યાવિના કરવું જે મનુષ્યો યાકી જાય છે, તે કામથી યાકી જતા નથી પણ મગજઉપર બોલો રાખવાથી જ યાકી જાય છે તેથી આ પ્રમાણે મગજઉપર જરા પણ બોલો ન રાખવો.

વળી આ પ્રમાણે કામ કરવાથી પણ યાક લાગતો નથી તથા ગમે તેટલું કામ કરી શકાય છે આપણે કામ કરીએ છીએ, એ પ્રકારનું અભિમાન ન રાખવું, પણ આપણા આત્મા, કે જે સર્વશક્તિ છે, તે જ સવ કામ કરે છે, એ પ્રમાણે પ્રત્યેક કામ કરતી વખતે ભાવના રાખવી. આપણું શરીર કાન કરે છે, કે આપણું મગજ, કે મન કામ કરે છે એમ નહિ, પણ આપણા આત્મા જ કામ કરે છે, અને તે સર્વશક્તિમાન હોવાથી તેને યાક લાગવાનો સંભવ જ નથી, આપણે માથે-છવત્વવાળા આપણે માથે આપણા કામનો બોલો આપણે ન ઉપાડવો, પણ આ પ્રકારના આતર અભિમાનને જાગ્રત રાખીને જ જે કંઈ કરવું તો કરવું. શરીર, મગજ અને મન એ તો આત્માનાં સાધન છે, અને તેમાં જે શક્તિ આવે છે, તે વસ્તુતઃ તેમની નથી, પણ તે આત્મા કે જે અનંત સામર્થ્યનો ભંડાર છે, તેથી છે, એ પ્રમાણે માનીતે પ્રત્યેક કામ કરવું, અને પ્રત્યેક કાર્યદ્વારા આપણા આ આત્માની અમર્યાદિત શક્તિને જાગ્રત થવા દેવી.

આ સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરવી હોય તો તે પણ થઇ શકે છે, પણ તે પ્રમાણેની વિશેષ ચર્ચાની જરૂર ન હોવાથી આપણે આટલેથી જ સંતોષ માનીએ છીએ, વિવેકી વાચકોએ સ્વતઃ વિચાર કરીને અત્ર જણાવેલા સુદાને મથાર સમજીને તેને આચારમા ઉતારવાનો અભ્યાસ કરવો.

આ પ્રકરણના અંતમા એ જ કહેવાયું છે, કે મનુષ્યોને જોતા જ આપણે જાણી શકીએ છીએ, કે તેમણે શાંતિથી કામ કરવાનો અભ્યાસ પાડ્યો છે, કે નહિ. માળાના મણકામા જેમ સૂતર પેરાવાયેલું હોય છે તેમ ચાલતા, ખેસતાં, ઉઠતા, બેસતાં, ખાતાં પીતાં, અને પ્રત્યેક ક્રિયા કરતા તે સર્વ ક્રિયારૂપી મણકામાં શાંતિરૂપી સૂતર પેરાવાયેલું રાખવું.

(અપૂર્ણ)

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૯ ના પૃષ્ઠ ૨૬૯ થી)



તૃતીય સર્ગ.

ઐત્રેય:—હે શુરે ! આ સંસારરૂપ બંધનગૃહથી કેમ મુક્ત થવાય તે કહો.

પરાશર:—હે ઐત્રેય ! અપરોક્ષ બંધનની નિવૃત્તિ અને સુખની પ્રાપ્તિમાટે, સર્વ શ્રાવ્ય તથા વિદ્યાનોના અનુભવથી, સ્વરૂપનું સમ્યક્ જ્ઞાન એ જ સાધન સિદ્ધ થયેલું છે. અન્ય સાધન નથી. એ જ્ઞાનનો સાધનરૂપ, લેકિયણી, પુત્રેયણી, વિત્તેયણી તથા તે કપણાં જોના અંતર્ભૂત લોકવાસના, શાસ્ત્રવાસના, દેહવાસના વગેરેના ત્યાગરૂપ વૈરાગ્ય, વિવેક અને ચમદમાદિ છે. જેમ કે અંધકારને દૂર કરવાને માટે, નિર્મલતાની પ્રાપ્તિઅર્થે, તથા અંધકારમાં રહેલા પદાર્થોના દર્શનાદિ વ્યવહાર માટે, દીપક પ્રકટાવવારૂપ સાધનની જ અગત્ય છે, અન્ય સાધનની અગત્ય નથી. તે પણ દીપકને સારી રીતે પ્રકટાવવા માટે અનેક સામગ્રીની જરૂર છે.

ઐત્રેય:—એ એયણાંજોનો ત્યાગ શી રીતે થાય, તથા વૈરાગ્યાદિની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?

પરાશર:—હે ઐત્રેય ! એ એયણાંજો પદાર્થસંધાતનો ધર્મ છે. તેના સાક્ષીરૂપ તું આત્માનો નહિ, એ પ્રકારે જાણવું એ જ તેના ત્યાગનો ઉપાય છે. અથવા તો વિચારપૂર્વક પરિચિન્ન અહંકારનો અપરોક્ષ દેહાદિકમાં ત્યાગ કરવો એ પરમ ઉપાય છે. જે વખતે સમ્યક્ દોષદર્શનપૂર્વક, જગત્તના સર્વ પદાર્થોની મર્વ એયણાંજોનો અંતર્બાહ્ય ત્યાગ થાય છે, તે જ ક્ષણે ચમદમાદિક જ્ઞાનનો સર્વ સાધનોની પ્રાપ્તિ થાય છે. એયણાના ત્યાગથી શમાદિની પ્રાપ્તિનું જુદું સાધન નથી તાત્પર્ય કે આસુરી સંપત્તિના ત્યાગથી જ દેવી સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. વૈરાગ્યાદિ દેવી સંપત્તિમાટે બિન્ન સાધન નથી. રોગનું મુળ નિવૃત્ત થતાં જ આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે; આરોગ્યમાટે બિન્ન સાધનની જરૂર નથી. રાત્રિના જવાથી રવાણાવિક જ પ્રાતઃકાંડ ઉદય પામે છે.

ઐત્રેય:—પદાર્થોમાં દોષદર્શન શી રીતે કરવું ?

પરાશર:—શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઆદિ પદાર્થોના દોષોનું વર્ણન વિસ્તારશો છે જ; અત્ર સંક્ષેપમાં જોટું જ કહેવાનું કે, સચ્ચિદાનંદ નિજ સ્વરૂપથી પૃથક્, સર્વ નામરૂપ દસ્ય પદાર્થોમાં અસત્વગ્દ ક્રુષ્ણરૂપતા, સારી રીતે જાણવી એટું જ નામ દોષદર્શન છે. હે કિંમ્પા ! દેહાદિક સર્વ અનિત્ય પદાર્થોમાં આત્મચુદ્ધિ, અદ્યુષિ પદાર્થોમાં શુદ્ધિચુદ્ધિ, અનિત્ય

પદાર્થોમાં નિત્યશુદ્ધિ, તથા દેહાદિક સર્વ દુઃખરૂપ પદાર્થોમાં સુખશુદ્ધિ છે, તે ચાર પ્રકારની અવિદ્યા છે તેનો ત્યાગ કર. એ ચાર પ્રકારની અવિદ્યાથી લિન્ન આત્મા, નિત્ય, શુચિ, સુખરૂપ વસ્તુ છે. તે જ તારુ સ્વરૂપ છે, તેને જે તું અહંરૂપે જાણુ. દેહાદિ સંધાતમાં અહં ન માન. એતું જ નામ વેરાગ્ય છે. જેમ દૂરતી કીડીને સાકરનો ઝસો મળી જાય તો અન્ય (કદ્દ) પદાર્થો ચત્તવિના જ છુટી જાય છે, તે જ પ્રમાણે સુખરૂપ આત્મા અન્યારે તું પોતાને જાણે છે તો દુઃખરૂપ પ્રર્થય બળાત્કારે છુટી જાય છે. કારણ કે સુખમાં જ સર્વની પ્રવૃત્તિ થાય છે, દુઃખમાં નહિ. સુખરૂપ તો આત્મા જ છે, અન્ય નથી, એ સર્વશાબ્દોનો સિદ્ધાંત છે.

હે મૈત્રેય ! જે શાસ્ત્ર વાંચે છે અને પોતાના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેનું વાચન નિષ્ફલ છે. તેમ જ જે સ્વરૂપને જાણે છે તેને પાછળથી વાંચવું તે પણ નિષ્ફલ છે. જેમ કોઈ પુરુષ પરાજામાંથી ધાન્ય ન નીકળે અને પુનઃ પુનઃ કુટ્યા કરે તેનો પરિશ્રમ મિથ્યા છે, તેમ જ જેણે ધાન્ય કાઢી લીધું છે તે પરાજાને કુટે તો તેનો પરિશ્રમ પણ મિથ્યા છે. નિજ તત્ત્વને જાણ્યાવિના ઉભય પરિશ્રમ નિષ્ફળ છે. હે મૈત્રેય ! તારી મુક્તિ થવી પણ કઠિન છે. કારણ તારી શુદ્ધિ શાસ્ત્ર પુરાણોમાં લાગી રહી છે. પોતાને તું પંચિત, પરમહંસ, સર્વથી મોટો જાણે છે અને અન્યને મૂર્ખ જાણે છે, કારણ કે શુર અને સત્શાસ્ત્રમાં તારી ભક્તિ નથી. તને સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવી કઠિન છે.

મૈત્રેયઃ—હવે હું શુરશાસ્ત્રમાં થકા રાખીશ. ઇન્દ્રિયોને વેરાગ્યવડે અથવા અષ્ટાંગ યોગથી રોખીશ, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞપદેશ કરો.

પરાશરઃ—હે મૈત્રેય ! ઇન્દ્રિયોને કેવળ હઠથી રોકવાથી મુક્તિ થતી નથી. પરંતુ શાસ્ત્રરીતિઅનુસાર સર્વ ઇન્દ્રિયોને ધર્મપૂર્વક, યથાભોગ્ય, વ્યવહાર કર અને પોતાને અસંગ, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, આત્મા જાણુ દેહઇન્દ્રિયના વ્યવહારમાં કર્તૃત્વભોક્તૃત્વ શુદ્ધિ ન કર. એ સર્વ અનાત્મ ધર્મો છે. તું આત્મા ચૈતન્ય પોતાના ધર્મમાં સ્થિત રહે. હે મૈત્રેય ! જે આ દેહાદિ અનાત્મ વસ્તુઓ પોતાનો ધર્મ ત્યાગી નથી તો તું આત્મા, પોતાનો અસંગ આદિ ધર્મોને કેમ ત્યાગ કરે છે ? આ દેહાદિક અનાત્મ વસ્તુઓ તારું રૂપ નથી. એ પંચભૂતોનું સ્વરૂપ છે અથવા તો માયાનું રૂપ છે.

હે મૈત્રેય ! મલમૂતરરૂપ દેહના અભિમાની પુરુષો મેહેતરોના-ભંજીના મોટાભાઈ છે; કારણ કે મેહેતર તો ચાર કલાક મળતું કામ કરે છે પછી નથી કરતા. અને દેહાભિમાની પુરુષ તો આઠ પ્રહર અને ચોમઠધડી મળમૂતરરૂપ દેહવિષે અદ્યશુદ્ધિપૂર્વક વિરાજમાન રહે છે. વિષ્ણુના કીડાની માફક તેમાં ગદાને ઉપજતી નથી તેથી દેહઅભિમાની મેહેતરથી પણ નીચ છે. કારણ કે મેહેતર તો મળતે પોતાનાથી જુદો માને છે. અને દેહાભિમાનમાં બંધાયલા છે તે જ પાપખાનારૂપ દેહનરકમાં બંધાયેલા છે. જે તેનાથી મુક્ત છે, તે જ મુક્ત છે.

હે મૈત્રેય ! આ ભોગમય સંસારરૂપ એક વૃક્ષની તથા રૂળ છે. મધુર ખાટા અને કટુ. સાંસારિક પદાર્થો ભોગદાતામાં મીઠા છે, વિવેક દાતામાં ખાટા છે અને સ્થીર નાશના દાતામાં કટુવા ચાપ છે જેમ જેવાજેવા પદાર્થો મીઠા છતાં પાણીમાં ફેટલાક દિવસ રહેવાથી ખાટા થઇ જાય છે અને તે જ વધારે સમય જતાં કટુવા ચાપ છે. ખાટું હે મૈત્રેય ! અભિમાનનો ત્યાગ કર અને પવિત્ર થા. નહિ તો મહેતરજેવો ગણાવશાં જ્યારે તું દેહાદિકના અભિમાનનો ત્યાગ કરીશ ત્યારે દેહાદિકનો દુઃશોકાદિકમં પશુ તને નહિ થાય.

૧૧૧

આપસહિત સર્વ જગતને હરિ જાણુ. એ જ પરમ ભજન છે. અથવા હું અમંગ, નિર્વિકાર, સમ્યક્દાનંદ સાક્ષી આત્મા છું. આ અસત્ જડ હું અરૂપ સંધાત દેહ હું નથી. હું દેહાદિક દૃશ્યનો દૃષ્ટા આત્મા છું, એ પરમ ભજનવડે પવિત્ર થા. તેના ઉપર એક કથા કહું તે સાંભળ.

વેશ્યાની કથા.

એક સમય સર્વ સંતો એક પર્વત ઉપર એકા દત્તા, અને મહાવિચારમાં મગ્ન થઇ હસતાના કે વિચારવિના આ અણુછતો સંમાર પ્રતીત થાય છે તે વાસ્તવ તો છે જ નહિ, એ માયાની અદ્ભુત કીલા છે. તે જ સમયે એક વેશ્યા ત્યાં આવી કોઇ સંતની સંમતિથી તેને આત્મગ્ધાન યોગે હું અને દેહાધ્યાસપૂર્વક જગતની જે વાસના તે પશુ નિષ્કત થઇ ગઇ હતી. વળી સમ્યક્ અપરોક્ષ વૈરાગ્યપૂર્વક જ્ઞાનાગ્નિથી સ્થૂલસૂક્ષ્મ અહંકાર તેણે દબા કરેલા હતા અને અપરોક્ષ આત્માનુભવ તેણે પ્રાપ્ત કર્યો હતો. કોઇ નિમિત્તના કુસંગવચાત તે વેશ્યાને ધંધો કરવા લાગી હતી, પરંતુ પુનઃ કોઇ પુણ્ય પ્રકારવડે સત્સંગ દ્વારા મહાન્ જાવ (સ્વરૂપ) ને પામી હતી. કારણ કે ક્રોધોની ગતિ અદ્ભુત છે.

આવી અદ્ભુત વેશ્યા અમને હસતા જોઇને બોલી, હે સંતો ! તમે સ્થીર (બાહ્ય) દૃષ્ટિથી અને જોઇ છે પરંતુ તે સ્થીર તો સમ્યક્ વિચારરૂપ અગ્નિથી ખારી દૃષ્ટિથી દબા થઇ ગયેલું છે. જેમ અધ્યત્માત્મા જાણના પ્રભાવથી કૃષ્ણની દૃષ્ટિથી રૂઢ ભરમ થઇ ગયેલો હતો. પરંતુ અર્જુન અને દેવકીની દૃષ્ટિમાં માન તે તેવો જ પ્રતીત થતો હતો. જેમ ભીતપર રંગેલાં સ્ત્રી પુરુષાદિ પુત્રગાં પ્રતીતિમાત્ર છે; રંગથી પૃથક્ સ્ત્રીપુરુષાદિ તેમાં છે નહિ; છતાં બાહ્યકોની દૃષ્ટિમાં બિન્ન બિન્ન સ્ત્રીપુરુષના આકાર છે. પરંતુ રંગ અને બીજાને જાણનાર પુરુષની દૃષ્ટિમાં તે નથી. હે સાધો ! જેમ ગાયને જેનાર બિન્ન બિન્ન પુરુષોની દૃષ્ટિ બિન્ન બિન્ન પ્રકારની હોય છે; ચમારની દૃષ્ટિ ચામડાઉપર જાય છે, હસાઈની દૃષ્ટિ માંસપર જાય છે, અને રતારીની દુધપર જાય છે, કે આ ગાયમાં આપુ' દુધ છે, વળી ત્રેવર્ણિક પ્રજા તેને પૂજ્ય દૃષ્ટિથી જુએ છે. આત્મદર્શી તેને આત્મારૂપે જુએ છે. તે જ પ્રમાણે હે મતો ! તેને સ્વપ્નમાં જેનાર, જાગ્રતીમાં જેનાર અને સ્વપ્નમાં જાગ્રત જેનારની દૃષ્ટિથી તેમાં ભેદ છે. તે જ પ્રમાણે હે સંતો ! આ સ્વપ્નવત મારા સ્થીરને કોઇ વેશ્યા જાણે છે, કોઇ માના જાણે છે, કોઇ ભગિની, કોઇ પુત્રો, કોઇ કોઇ, કોઇ માલી,

તમે શરીરદષ્ટિ ન કરો. શરીર સર્વનાં પંચભૌતિક મળમૂલમયાં એકસરખાં જ છે. સંતોની દષ્ટિ પવિત્ર હોય છે, અસંતની અપવિત્ર હોય છે.

હે સંતો! વેશ્યા સંતા શરીરની છે. હું તો અચામનસગોચર, સર્વાધિજ્ઞાન, જગદ્ધિધ્વંસક, પ્રકાશક, અવેદ્યત્વ, સદા અપરોક્ષ સાક્ષી, સમ્પિદ્યન, વિશુદ્ધાનંદ છું. હું એમ નહોતી જાણતી કે સંત માંસ યામકાની દષ્ટિથી જોશે. કારણ કે સંત તો તે જ છે કે જે પોતાનાસક સર્વ નામરૂપ પ્રપંચને હરિ જાણે છે.

હે સંતો! હું મૂર્ખતાથી પૂર્વે દાડ, ઝાંસ, ચામડી અને મળમૂલરૂપ આ શરીરને તથા શુદ્ધ નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ અસંગ આત્માને એકરૂપ જાણતી હતી. તે જ અપરાધથી સંસારમાં સત્યત્વ યુદ્ધિપૂર્વક, મહાન્ ભોગોની વાસના કરી દુઃખી થઈ, અને પરપુરુષના સંયોગથી સુખી અને વિયોગથી દુઃખી થતી હતી તથા પોતાને વેશ્યા સમજતી હતી, પરંતુ હવે હું તમારી સંતોની કૃપાથી, દલિત બંધબોધોદિ સર્વ સંસારનાં ધર્મોથી રહિત સમિયદાનંદ આત્મા હું પોતાને જાણું છું. પર્વની અગ્નિ અવસ્થાનું સ્મરણ કરી હવે હું હસું છું. કારણ કે તે વખતે હું ક્યાં સમજતી હતી કે હું દેવ, કાવ, વસ્તુપરિવ્રેદથી રહિત સર્વ કાલ એકરસ છું.

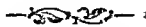
સંત દત્તાત્રય બોલ્યા: હે વેશ્યા! તું ક્યાંથી આવી છે, ક્યાં જવાની છે, અને તું ક્યાં રહે છે ?

વેશ્યા બોલી:-પોતે પોતાની જોડે આવી છું, પોતાનામાં જવાની છું, પોતાનામાં રિયત છું, જેમ તરંગ જગમાંથી જ આવ્યું છે, જળમાં જ જવાનું છે અને જગમાં જ રિયત છે.

વામદેવે કહ્યું હે વેશ્યા ! તારું મન મહાન્ ચંચળ છે. મનને સ્ફુરણરહિત કરે તો સ્વરૂપને પામે. સમાધિવિના સ્વરૂપપ્રાપ્તિ ઈદિન છે.

વેશ્યાએ કહ્યું: જેને સમાધિ (ચિત્તની એકાગ્રતા) કરવાથી સુખ થતું હોય, ચિત્તના સ્ફુરવાથી દુઃખ થતું હોય, તે સમાધિ કરે અથવા ન કરે, પરંતુ હું અસંગ ચૈતન્ય આકાશને વાયુરૂપ મનના સ્ફુરણથી, કે અસ્ફુરણથી હર્ષશોક નથી. હે વામદેવ ! વાયુના સ્ફુરણઅસ્ફુરણથી વાયુને સુખદુઃખ થાય અથવા ન થાય, પરંતુ સર્વદા અસંગ આકાશને તેથી હર્ષશોક નથી. જો આકાશ વાયુના સ્ફુરણ અસ્ફુરણમાં હર્ષશોક માને તો આકાશ વિદ્વેશના દાસ્યને પાત્ર છે. કારણ કે આકાશ યદ અથવાપણથી રહિત પૂર્ણ છતાં, અલ-અલ્ય વાયુના ધર્મેતિ પોતાના ધર્મ માને તો તે ભ્રમ છે. ભ્રમવાળો પુરુષ સુખી થતો નથી. તે જ પ્રમાણે હું નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, પૂર્ણ, ચૈતન્ય આત્માને, સમાધિ અત્તમાધિ કરે તે મનના ધર્મથી સુખદુઃખ નથી. મનના ધર્મ મનને જ સુખદુઃખ આપે છે, હું કાંઈ-કંઈ રહિત, નિરપરાધીને નહિ. એવી કદ નીતિ ન હોય કે મૂળા, ઝેર, યરાગ, અમૃત વગેરે પદાર્થો બોજન કોષ કરે અને તેના ગુણદોષાદિ બીજને મેળે. હે વામદેવ ! વિદ્વાન પુરુષને વિપરીત યુદ્ધિ દોતી નથી. વિપરીત યુદ્ધિવિના વિપરીત વ્યવહાર યજ્ઞ નથી. ઉદયો પરધર્મ તો દુઃખ આપનાર છે. સ્વધર્મ જ સુખ આપનાર છે. એ સર્વ શાસ્ત્રોત્તી સિદ્ધાંત છે. તથા હું પોતાના નિત્ય ચિદરૂપ, સુખસ્વરૂપમાં રિયત છું. મનના સ્ફુરણઅસ્ફુરણ પરધર્મથી મને શું પ્રયોજન છે ? સર્વ લોકના પ્રકાશક સૂર્યને, લોકોના વ્યવહાર થાય ન થાય તેથી શું પ્રયોજન છે ?

સ્પર્શસ્પર્શ



મહાત્મા ગાંધીના મતપ્રમાણે હિન્દુસ્થાનમાંની કેટલીક જાતોનું અસ્પૃશ્યતા ગોરક્ષ-
ણમાંથી ઉદ્ભવ્યું. અને પ્રારંભમાં તે સદ્દેહભ્રમલક દરી તો પણ હમણાંનું તેનું
વિકૃત સ્વરૂપ દર કથાશિવાય હિન્દી રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ ચલાવી નથી. આ મત
ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ખરું હો કે અતિથયોક્તિવાળું હો, અસ્પૃશ્યોનો પ્રશ્ન આજની
ભિતિએ બહુ મહત્વનો છે. અને તેનો સર્વ સાચો વિચાર કરવો બહુ આવશ્યક થયું છે
એ કારણ કરવું જોઈએ. આજપર્યંત અસ્પૃશ્યોની વાર કરનારા અનેક લોક, પક્ષ અને
પંથ નીડળ્યા, અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન થયા અને ધણીએએ અસ્પૃશ્ય લોકોનો પક્ષ લઈને
સાર નરસું કામ મેળવ્યું પણ તેમનો યુગ્મ કટાક્ષ સનાતન ધર્મ પર અને બ્રાહ્મણ જાતિ પર
પ્રહાર કરવાનો હોવાથી તેમના પ્રયત્નવડે અસ્પૃશ્યોનો પ્રશ્ન છુટવાને બદલે વિરોધ વધી
જઈ વધુ ત્રિષ્ટ થયો છે. આ જૂન મહાત્મા ગાંધીના લક્ષમાં આવતાં તેમણે સનાતન
ધર્મની દૃષ્ટિથી જ અસ્પૃશ્યતાની ચિંતિસા કરી આ તેમનું મુત્તમદીપણું વખાણવાનું છે
બ્રાહ્મણોને ગાળો આપવા પુત્રો દેક જાતની વાર કરવી, પણ પોને તો તેમનાથી દૂર જ
રહેવું, મોટા મોટા જાહેર ભાષણો આપવા પણ તેમની ઉન્નતિને માટે કોઈ પણ પ્રકારની
દાનિ અથવા નામ વેકવો નહિ, આવી ધર્મી ચત્રવળથી અસ્પૃશ્યોનો પ્રશ્ન છૂટવાનો નથી.
પૂનાના કોઠારી કોદલાપુરી પશુનું દેત એક અસ્પૃશ્યના ગોળનથી કેવું વધું એ ધણા-
ઓની જાણમાં છે. નિઠૂનશવ સિંદે જેનો નિરપેક્ષ કાર્યદર્તા જીવનએને અપ્રિય કાં થાય છે
એનું કોરણ તોધવા લાગતાં અસ્પૃશ્યોદારનો પ્રશ્ન ખરેખર જ છેક મતલબની લોકોએ
હિન્દુસમાજની અંદર કળવા કવહ વધારા સાર જ ઉપરિચત કયો છે એ રી પણ થકા આવે
છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રથમ ખ્રિસ્તી મિતનરી લોકોના તરફથી થયો, એ બીના નાકયુધ
કરી શકાય તેમ નથી. મિશનરીઓના ધર્માનરૂપ શિકારમાં અસ્પૃશ્યવર્ગનાં જ પ્રાણી
વધારે મળવા લાગ્યાથી ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચારને એ એક સાફ જ મેદાન મળ્યું. અને એથી
દેશની એકપંચમાંય પ્રજા પરદેશીઓને કાયમની અંકીત બનશે કે શું એવી સુદાં દેશવત
ધણા પ્રમાણિક દેશમકતોને લાગવા માંડી.

અંગ્રેજ શિક્ષણનો પહેલો પડો ઉડી જતાંની સાથે, હિન્દી મુશિક્ષિત સમાજ ગિય-
નરીઓના તકાકમાંથી જીટી ગયો અને નાતિનિર્જનને લીધે સામાન્ય લોકોમાં પણ તેમનો
પ્રવેશ થઈ શક્યો નહિ. અગાન, દારિદ્ર્ય અને સાર્વનિક અનાસ્થાને લીધે નિર્જન કયેરો
અંતજનર્મ માંત્ર ખ્રિસ્તીઓના ટોળાંમાં સડજ એંચક જવા લાગ્યો. યુગ્મરાતના દેક,
ભંગી, ચમાર, મદ્રાસ તરફના, પંચમ અને મધ્ય પ્રાન્તના સંતાળ, ગોંડ વગેરેને એકદમ
ઉદ્ધાર કરનારો પાદરી સાહેબ દેવદનના જેવો લાગે એમાં નવાઈ સી? પ્રાચીન આદ્ય ઋષિ-
ઓની ધર્મપ્રસારની પદ્ધતિ નિરાળી હતી. તેમણે કાંઈ એકલ ડોકલને પોતાના ટોળામાં ન
એંચતાં સમસ્ત જંગલી જાતિના લોકોને એકદમ ધર્મના વાકામાં આણીને તેમને સુસંસ્કૃત

કર્પા, અને એથી જ સનાતનધર્મ અધિષ્ઠાન બરનખંડમાં આટલો જલ્દી વ્યાપક અને ધન-
વાન બન્યો છે. સ્પષ્ટિમાની મહાવ વસ્તુઓની પેઠે ધર્મપણ વિકાસ થતો હોય ત્યાંસુધી જ
હવે છે. વિકાસ બંધ પડીને કૃત્રિમ રીતિનિર્માણદિવડે ધર્મ સંકુચિત થયો કે તેનો હાસ
થયો સમજવો. આપણા સનાતન ધર્મને આવા બે ત્રણ પ્રેમંગ આવ્યા. એકવાર જૈન
બૌદ્ધ પાથોએ તેને આત્મ આપ્યું, સુસવમાની કારકીર્દીયાદ અર્વાચીન સાધુસંતોએ તેને
પુનઃ હવન્ત કર્યો. અને પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના સંસ્કારવડે હવે ફરીથી તેનું પુનરુજ્જીવ કર-
વાનો સમય આવ્યો છે. આ ધર્મ પ્રસ્તુત કાળનો વિચારશીલ માણુએ એ જ કરવું જોઈએ.

અસ્પૃશ્યત્વ જેવા પ્રશ્નો આજે આપણે વિચાર કરવાનો છે તે ઉદાત્ત અને શુદ્ધ
ભાવનાથી કરવો જોઈએ. ભારત વર્ષના પંચગાંધ લોકોનું અસ્પૃશ્યત્વ દૂર કરવું કે નહિ આ
પ્રશ્ન, ઉપર જણાવેલી રાષ્ટ્રીયત્વની કસોટીથી જ હોડવવો જોઈએ, વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય, સમા-
નતા, માનવી હક્ક વગેરે મોટા મોટા શબ્દો પાશ્ચાત્ય ધર્મોમાંથી ઉછીના લઈને લોકોને ચઢા-
ણુપણુ શીખવવાના કરતાં ભાવી હિન્દી રાષ્ટ્રની ધરનાને હમણું અસ્પૃશ્ય માનેલો વર્ગ કેટલાં
પ્રમાણુમાં સહાયક કિવા વિરોધી થશે એ જાણવું વધુ ઈર્ષસ્કર થશે. જનતિએને તોડવા
સારું કિવા બાહ્યજોતું એવું તબીબી લેવા નાર અસ્પૃશ્ય લોકોનો ઉદ્ધાર કરવો, આ કલ્પના
ખોટી અને શુદ્ધ મનોવૃત્તિની દોષાત્ત છે. વસ્તુતઃ અસ્પૃશ્યતાના પ્રશ્ને હમણું ધાર્મિક સ્વરૂપ
આપું તો પશુ તે હિન્દુધર્મે ઉત્પન્ન કરેલું નથી. અને તેના સાગનરસા નિર્થકથી સના-
તન ધર્મને કોઈ પણ પ્રકારનો હાથ આપનારો સંગ્રહ નથી.

પાશ્ચાત્ય વિદ્યાથી અંગ્રહ ગયેલા લોક બ્યારે ધર્મસુધારણા કરવાને નીકળ્યા ત્યારે
તેમને પ્રથમ જ અસ્પૃશ્યવર્ગ દેખાયો. સર્વ પ્રકારનું સામાજિક વૈષમ્ય દૂર કરવામાં તેમને
હાથે હાથે ધર્મની અડચણુ લાસવા લાગી, અને એથી આ વૈષમ્યનું અદિ કારણ હિન્દુ-
ધર્મ જ છે એવા કોલાહલની શરૂઆત થઈ. પરંતુ અસ્પૃશ્યત્વના નિર્મળ અહીંના કરતાં એ
અમેરિકા અને યુરોપમાં વધારે દડક છે. આપણી સામે દેવના દીકરાઓનું સામ્ય વણું
કરનારા ખ્રિસ્તી લોક જ સ્વદેશની અંદર નિગ્રો રેડ ઇન્ડિયનોને દૂર દૂર રાખે છે. અમેરિકાનાં
કેટલાંક સંસ્થાનોમાં ઇન્ડિયન લોકોને 'પેચ' એટલે હલો થાથી આપેલી છે. અને તેની
અંદર જ તેમને રહેવું પડે છે. બહાર આવવાને બીવકુલ જ પરવાનગી નથી. હિન્દુસ્થાનનાં
પ્રત્યેક ગામમાં ઢેઢવાડો પશુ હોય છે. પણ અમેરિકામાં તમામ ઇન્ડિયનોને દેશના ખૂણા-
ખાંસમાં ગોંધી રાખ્યા છે. નિગ્રો ઇન્ડિયનની સંતતિ મિથવિવાહથી કેટલીયે ગોત્ર થઈ
હોય તો પણ લાલ કાળા રક્તનું એક પણ મિન્દુ શરીરમાં હોય તો તે વ્યક્તિને પંક્તિતમ જ
માનવામાં આવે છે. જોરાં જની સાથે એક રાખનારા નિગ્રોને બદસ્તામાં 'લિસ્ટીંગ'
એટલે ખુબ માર મળે છે. અસ્પૃશ્યોની વાર કરી હિન્દુધર્મને તેમ જ આલ્મોને ગાળો દેના-
રાઓએ જિન્ન જનીય લોકવસ્તીવાળા સુધરેલા પાશ્ચાત્ય દેશમાં જામને ત્યાંની ગમઃજન-
સ્થિતિનું પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરનારો પ્રબળ બધ દૂર થને નિન્નવર્ણ, અનિમેદ સ્વચાર્-
સ્વચાર દરવાદિ રીતો સર્વ દેશમાં અને ધર્મમાં એવા વધુ પ્રમણુમાં જણાય છે. દેવકાળ-
બેઠને લીધે તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ નિરાણુ દેખાશે; પરંતુ સ્વડી રાત્રા આવારનિવાર પામીએ.
નાથી બચવ અને નિર્ભેજ રાખવાની રૂઢતો મૂઠ્ઠાજનિર્મલ સર્વ દેશમાં આવે છે, કે

અમારને દૂર હોવા દરનારા ઉચ્ચવર્ણના હિન્દુલોક તરફ હસનારા અંગ્રેજ લોક કાળા આદમીને રહેવામાં પોતાની પાસે એસવા દેતા નથી; અને યુરોપિયનોને માટે ખાસ જુદો ડોર રાખી મૂકવામાં આવે છે, એ આપણે નિત્યશઃ જોઈએ છીએ. દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી લોકોને નક્કી કરી આપેલા ભાગમાં રહેવું પડે છે અને દ્રામવે, આગગાડી તેમ જ નિશાળોમાં સુદ્ધા પ્રતિબંધ હોય છે, અમેરિકાના કેલિફોર્નિયા, કોલમ્બિયા, અને કાનડા પ્રાન્તમાં ચીની, જપાની, હિન્દી, વગેરે સર્વ એશિયાટિક લોકોને અસ્પૃશ્ય અને નિષ્કૃષ્ટ દરાવનારા કાયદા થયા છે. વિદ્યા, શુદ્ધિ સુધારણા, આચારવિચાર ઇત્યાદિ બાબતોમાં કોઈ પ્રકારે ઉતરતા ન હોવા છતાં એશિયાટિક લોકોને આફ્રિકામાં તેમ જ અમેરિકામાં જેમ અસ્પૃશ્ય માનવામાં આવે છે તે જ પ્રમાણે ભરતખંડમાંના મૂળના રહેવાસી કેવળ વર્ણભેદને લીધે આયલોકોની અંદર અસ્પૃશ્ય ગણાઈ ગયા. સ્પર્શસ્પર્શ કલ્પના એક મતુષ્યજાતિની આત્મસંરક્ષણની નૈસર્ગિક પ્રવૃત્તિ છે. કોઈ પણ ધર્મે તે ઉત્પન્ન દરેકી નથી અને ધર્મના મુળભૂત તત્ત્વોની સાથે તેના કંઈ સંબંધ પણ નથી. ધર્મ યોગમાં કવચિત્ જાતિવિષયક ઉદ્દેશ જણાય છે તે 'સ્થિતસ્ય ગતિઃ સમર્થનીયા' ના ન્યાયે વસ્તુસ્થિતિદર્શક છે, વિધાયક નથી. અનેક દેશાચાર અને કળાચાર આપણા ધર્મશાસ્ત્રદારોએ અનિર્વાલ પક્ષતરીકે માન્યા છે, તેની જ રીતે ચાતુર્વર્ણ્યમાંથી અત્યંત જાતિને પણ નેમણે ઉદ્દેશ્ય ર્થે છે; પરંતુ તેમની બાબતમાં કોઈપણ પ્રકારનો વિધિનિષેધ, આચાર, અનુચાર, સંસ્કાર, નિર્જનંધ કિંવા આચારનિયમ માંથી દીધા નથી. અને એવું દારણુ પુરવું છે આપણા તમામ સ્મૃતિત્રય ચાતુર્વર્ણ્યપુરતા છે. વેદિક આર્યોએ પોતાની શ્રુતિસ્મૃતિના પાયાઉપર રમેલી ધર્મશાસ્ત્રની ધ્રુવરત મુખ્યત્વે કરીને તેમના પોતાને ગટે હતી. વેદબાણ જાતિને અત્યંત દરાવીને તેમના તેમણે વિચાર ર્થે નથી. "જગાર્યતા નિષ્કુરતા કુરતા નિષ્ક્રિયાત્મતા । પુરુષં વ્યજ્યન્તીહ લોકે કલુપયોન્નિજમ્" — આવેા મનુએ અત્યંત જાતિને જોળામવાને સામાન્ય નિયમ બાંધી આપ્યો છે, અને કોણ કયો ધર્મો કરે છે અને ચાતુર્વર્ણ્યે તેની સાથે કેવો સંબંધ રાખવો એટલું જ જણાવ્યું છે. પરંતુ વ્યવહારોમિથસ્તેષાં વિવાહઃ સદ્વૈઃ સહ" આના શિવાય તેમને બીજે કોઈ જાતેની ધર્મ હોયો નથી. જ્યુલોદોએ પોતાનું પવિત્ર શાસ્ત્ર જન્ટાઈલ લોકોને આપ્યું નહિ અને પેગંબરસાહેબે કુરાન આદા પોતાની અનુયાયીઓ પુરતી જ આપી. એ જ પ્રમાણે પ્રાચીન આર્યોએ પોતાનું વેદિક ધર્મશાસ્ત્ર ફક્ત ચાતુર્વર્ણ્યના ઉપયોગને માટે રચ્યું. 'एष धर्माविधिः गृहस्त्रातुर्वर्ण्यस्य कौर्तितः' આણું મનુએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. વેદબાણ અનાર્યોને આર્યોનું ધર્મશાસ્ત્ર માન્ય નહોતું અને સમગ્રણું પણ નહોતું. ચિરસહવાસથી જે અનાર્ય જાતોએ વેદિક ધર્મને સ્વીકાર્યો તેમણે અત્યંતવ તેમ જ અસ્પૃશ્યત્વ કાળોતરે નષ્ટ થઈ જતને સામાન્ય સદ્રવગમાં તેમના અંતર્ભાવ થયો અને તે સદ્રધર્મ આચરવા લાગ્યા. તાતપર્ય, કે આપણા સનાતન ધર્મે કિંવા બાહ્યધર્મશાસ્ત્ર દારોએ કેટલીક જાતેને સુદામ કિંવા હુટપણાથી અસ્પૃશ્ય દરાવી છે એ આરોપ સર્વથા ખોટા હોઈ વસ્તુતઃ વદબાણ અનાર્ય લોકોને ધીમે ધીમે સુસસ્કૃત બનાવીને ચાતુર્વર્ણ્યમાં સામેલ કરી લેવાનું દાર પ્રાચીન ઋષિઓએ હમેશાં હવાઈ રાખ્યું હતું. એક કાળે ભરતખંડમાં મુદીમર આર્ય હતા અને નિદાન સેંદેડે નવ્વાણુ લોક મૂળના રહેવાસી અનાર્ય હતા. એ રિષિતે બદલાઈને હવે હિન્દુસ્થાનમાં પંચમથ લોક જ અનાર્ય અને એ પેટી શેડા અસ્પૃશ્ય રહ્યા છે આ મહાદાય કેણે કર્યું? અસ્પૃશ્યોને વટવાવનરા મિશ્રનરી કિંવા તેમના ઉદ્ધારને

માટે ફંડ એકઠું કરીને વસ્તીગૃહો બાંધનારી અસ્પૃશ્યતાનિવારક ટોળીઓ પૂર્વે નહોતી; પરંતુ માચીન સ્મૃતિદારોએ ચાતુર્વૃષ્ટીની રચના એટલી સ્થિતિસ્થાપક અને વ્યાપક બનાવી હતી કે, ગમે તે અત્યંત જાતિને વૈદિક ધર્મ અને વૈદિક આચારવિચાર સ્વીકારીને કાળા-નતરે ચાતુર્વૃષ્ટીના કિલ્લામાં પેસવાનું દ્વાર ખુલ્લું હતું. ખ્રિસ્તી મિશનરી એક એક મનુષ્યને જ બાપ્ટિસ્મ આપે છે; પણ આપણા પ્રાચીન ઋષિઓએ હજારો લાખોનો અનાર્થ જાતિની જાતિ જ આપી ચાતુર્વૃષ્ટીમાં સમાવિષ્ટ કરી લીધી. હિન્દુધર્મ અસંગ્રાહક છે તેથી હાસ પામે છે એવો દોષ કાદનારાઓને પૂર્વે બરતખંડમાં વૈદિક ધર્મનો વિલક્ષણ પ્રસાર કેવી રીતે થયો એનો ઇતિહાસ જ ખીલકુલ માહિત નથી, એમ કહેવું જોઈએ. મહાત્મા ગાંધી જેવા વિચારશીલ લોક સુદઃ હિન્દુસ્થાનમાંની અસ્પૃશ્યતા એ આપણા ધર્મ ઉપર મોટું કલંક છે એમ ઉત્સાહિતરેકમાં વિધાન કરે છે એ ધણા ખેદની ખીના છે. વસ્તુતઃ આજ જાણીતી અસ્પૃશ્યતા ધર્મનો કાષ્ઠ ન હોઈ પ્રાચીન ઋષિઓએ આદર્ભેદા અનાર્થોદ્ધાર કામનો અલ્પશેષ રહ્યો છે.

અમદાવાદ કોંગ્રેસે આ પ્રશ્ને રાષ્ટ્રીય બનાવી દીધું. ઇતીસમી રાષ્ટ્રીય સભાએ મંજૂર કરેલા ઠરાવમાં અસ્પૃશ્યોદ્ધારનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રીય વ્યવસેવકે સેવાની પ્રતિષ્ઠામાં અસ્પૃશ્યતાનિવારણની પ્રતિષ્ઠાને અંતર્ભાવ કર્યો છે. આજપર્યંત આ પ્રશ્ન કેવળ સામાજિક કિંવા ધાર્મિક હતો અને કેટલાક લોક હજીયે પણ તે તેવી જ રીતનો રાખવા ચાહે છે. પણ અમદાવાદની કોંગ્રેસે તેને રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ આપીને તેને સ્વરાજ્યપાદન માર્ગમાંનું એક પ્રધાન સાધન ઠરાવ્યું છે. આમાંનું બીજું શું છે એનો વિચાર કરવો આજ જરૂર છે. મહાત્મા ગાંધીના અનેક વિચિત્ર મતોપંક્તિ આ એક મત તેમણે રાષ્ટ્રીય સભાના ઉપર લાધ્યું અને ખાદી પોશાકમાંના પરમત્સ્યનેય પ્રતિનિધિઓએ મહાત્માજીના તેજથી અંગમ્બ જઘને મરતક નમાવ્યા કે આ પ્રતના મૂળમાં રાષ્ટ્રીય ઉત્પતિનું મોટું તત્ત્વ દ્રષ્ટિગોચર થવાથી આ સર્વ લોકોએ સંમતિ આપી એ આપણે જોવાનું છે. કોંગ્રેસ પૂરી થયા પછી રાત્રે કોંગ્રેસમંડળમાં કેવળ આ જ બાબતમાં બીજી પરિષદ ભરીને ટેકો આપવામાં આવ્યો. આ ઉપરથી કોંગ્રેસના પ્રવર્તક આ પ્રશ્ને ખુબ મહત્ત્વ આપે છે, એ ઉધારું છે. સ્વરાજ્ય-ધોયસંમતિ દેશમાં એકમત થયું હોવા છતાં અસ્પૃશ્યતાજેવો વાદ્યસ્ત વિષય વચમાં જ ધુસાડી દઇને લોકોમાં એ બનાવ કરવાથી ગાંધીને શું મળવાનું છે ? અમદાવાદના રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયના કાયંત્રમમાં એ રૂબરૂ સાહેબે અસ્પૃશ્યતાનો પ્રશ્ન ધાત્મતાની સાથે જ શુદ્ધરાતના પુરાણપ્રિય લોકોએ પોતાના બાળકોને એ વિદ્યાલયમાંથી કાઢી લીધાં અને મદદ આપવાની બાબતમાં પણ હાથ ટુંકા કર્યો, એ પ્રસિદ્ધ છે; અને એ બાબતમાં શુદ્ધરાતી વર્તમાન પત્રોમાં વર્ષભરથી ચર્ચા પણ ચાલુ છે. આમ હોવા છતાં રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવકોને આ બાબતમાં પ્રતિષ્ઠા સેવાની ફરજ પાડી ગાંધીને શું છૂટ લાગે છે ? દદાચિત્ અખિલ હિન્દુસ્થાનમાંના રાજકીય આગેવાનોની સંમતિ મેળવેને અને સ્વદેશને માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરવાને તૈયાર થએલા હિસાહી તરુગોને પ્રતિષ્ઠાથી તૈયાર થએલા લોકમનવડે શુદ્ધરાતમાંના ધાર્મિક સમાજને ચરમાવવાનો ગાંધીનો હેતુ શરી; પણ એમ કરવાથી દદાચિત્ વધારે કુટ પડી મુખ્ય કાર્ય લંગડું પડશે એનો પણ વિચાર તોણે કરેલો હોવો જ જોઈએ. ગમે તેમ હો, આજ આ પ્રશ્નને રાષ્ટ્રીય દષ્ટિથી વિચાર કરવો સર્વ મનના લોકોને આવશ્યક થયું છે, અર્થે મહાત્મા ગાંધીને પણ તદ્દુપા ને જ હેતુ હશે.

૧૧ વારતખંડમાં વસનારી બધી જાતોનું જોડ્ય કરીને એક રાષ્ટ્ર બનાવવાનું અને દેશને। સર્વ રાજ્યાધિકાર આ સંકલિત રાષ્ટ્રના હાથમાં આણવો એ આપણું ધ્યેય હતું છે. અને એને જ સ્વરાજ્ય કહેવું. હિન્દુસ્થાનમાં કાયમના સહેવાસી થનાર યુરોપિયન, પાકીસ્ટી, મુસલમાન વગેરે તમામ જાતના લોક એક હિન્દી રાષ્ટ્રના ધટકાવધનરીકે। આપણને જોઈએ છે; પણ દ્રવ્યાર્જનને માટે એ દિવસ બહી આવીને પાછો સ્વદેશમાં સિધાવનારા ઉપર બંધાવેલા લેડેના હાથમાં અમારાં રાજ્યસરો નહીં જોઈએ, એમ રાષ્ટ્રીય સલાતું કહેવું છે. સર્વ રાજ્યસત્તા સ્વાયત્ત થવા પહેલાં એકરાષ્ટ્ર બનવું જોઈએ, અને એકરાષ્ટ્ર થવાને રાષ્ટ્રમાંની તમામ ધટકાવધન જાતો સમસમીન અને સરખા દરજ્જાની થવી જોઈએ આ ખીના ખુલી છે. જાતિજાતિવચ્ચે ઉચ્ચ કનિષ્ઠભાવ હોય તો તેમનું પૂર્ણ જોડ્ય થવું અશક્ય છે. ‘સમાનશીલે વ્યસનેષુ સત્ત્વમ્ આ’ નિયમ વ્યક્તિની પેડે ભિન્ન ભિન્ન જાતોને પણ હાથ પડે છે. સખ્ય થવાને જાતિ એક હોવી જોઈએ એમ નહિ, પણ તે સમાન એટલે સરખા દરજ્જાની હોવી જોઈએ. પ્રાચીન કાળમાં આર્ય-અનાર્યનું સખ્ય નહોતું; મુસલમાની કાઝીદીમાં હિન્દુમુસલમાનને વેર હતું, પેશવાઈમાં બ્રાહ્મણ અબ્રાહમીમાં દ્રોપ ટપન થયો અને અગ્રેજ અમલ છે ત્યાંગુધી હિન્દી તેમ જ યુરોપિયનોની વચ્ચે જોડ્ય ભાવ થવો દુર્લભ છે; કારણ પરસ્પર રૂબ કનિષ્ઠ હોઈ છે. એક વિશિષ્ટ જાતિના હાથમાં રાજ્યસત્તા હોય તો એ જાતિનો જીજ્ઞાસોની સાથે મિથાપ થવો અશક્ય છે. સળખ હિન્દુ-અનર્થમાં એક રાષ્ટ્ર થવાને બધી જાતો ખીલવું તેમસમાન થઈને તેમની વચ્ચેનો તમામ પ્રકારનો ઉચ્ચનીચ ભાવ નષ્ટ થઈ જવો જોઈએ, સુદૈવે અગ્રેજ અમલના સ્ત્રીમ શાસરવડે તમામ જાતો એકસરખી જ કચડાઈ જઈને એકજ થાય છે.

હવે ધર્મશાસ્ત્રના અનુસારે પણ વિવેકન કરવું અપ્રાસંગિક થશે નહિ. આપણા સ્મૃતિત્રયોમાં અસ્પૃશ્ય માનેથી વિશિષ્ટ જાતોનો જૂદો વર્ગ નથી. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર આ ચાર વર્ણ અને તદ્દિતર પંચમ કિંવા અત્યજ વર્ણ આવા સુખ્ય પાંચ વર્ગ કલા છે; અને એમની દરમ્યાન પેટા વર્ગ અને મંછીજી જાતો પણ પુષ્ટગજાણવેલી છે. એ પૈકી કેટલીકને ખુલી રીતે કિંવા પર્વાયે અસ્પૃશ્ય માનેથી છે. ઉદાહરણાર્થ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૧૦—૫૦—૫૩.

“ચૈત્યદ્રમસ્મશાનેષુ શૈલપૂવનેષુચ ।

વસેયુરેતે વિજ્ઞાના વર્તયન્તઃ સ્વકર્મભિઃ ॥

અળ્પકાલશ્વપચાનાં તુ વહિર્ગામાત્મતિશ્રયઃ ।

અપપાત્રાશ્ચાકર્તવ્યા ધનમેષાં શ્વર્ગદંભમ્ ॥

વાસાંસિ મૃતચેલાનિ ભિન્ન ભાળેષુ ભોજનમ્ ।

કાળ્ણાયસમલંકારઃ પરિવ્રજ્યા ચ નિત્યશઃ ॥

ન તૈ સમયમન્વિચ્છેત્પુરુષો ધર્મમાચરન્ ॥”

અહીં ચાંદાલાદિકાએ-ગામ બહાર રહેવું અને ધાર્મિક પુરુષોએ તેમની સાથે સાક્ષાત્ વ્યવહાર ન કરવો, એમ જણાવીને તેમનું અસ્પૃશ્યત્વ બતાવ્યું છે; અને કુતરાનું માંસ ખાવું, મુઠ્ઠાપર મુકેલાં કપડાં લેવાં અને હમેશાં લટકવું. આ અસ્પૃશ્ય માનવાને કારણજીત થએલી કૃતિઓને પણ દહેલી છે. “આર્યઋષિમિદનાર્યે વમભિઃ સ્વૈર્વિભાવયેત્-એટલે બહારથી આર્યના જેવો દેખાતો અનાર્ય માણસને તેની કૃતિ ઉપરથી ઝોળખવો એમ મનુ કહે છે. આર્ય અને અનાર્ય વચ્ચેનો ભેદ હમેશાં આચરણ ઉપરથી ઝોળખી શકાય છે. અનાર્યના જેવું આચરણ કરનારા, એટલે નિષિદ્ધ માંસ ખાનારા, ગલિચ્છ વસ્ત્ર વાપરનારા, નિઘ માર્ગવડે ઉપજીવિકા કરનારા, ગામ બહાર લોકવસ્તીથી દૂર રહેનારા, હમેશાં માથાપર ઉચ્ચાળો લઇને ગામેગામ બટકનારા, સારાંસ ગ્રામીન જગતી લોકોની પેઠે વર્તનારા લોકોને મનુએ અત્યજ અને વ્યવહારને અયોગ્ય માન્યા એમાં શુ ખોટું થયું? આજસુદ્ધાં પર્ણાચ્છાદન કરનારા તોડા, આટ્ટેલિયાના માચોરી, સામોલાગાના મનુષ્યલક્ષક અને આફ્રિકાના ગુપ્તુઓની સાથે ઘેરો સુધરેલો માણસ વ્યવહાર રાખશે? મહારાષ્ટ્રના કાતકર કિંવા કેકાડી લોકોની બાબતમાં કેટલીયે લાગણી થાય તોપણ તેમના પાલમાં એસીને કુતરાની થાળીમાં જમવાને કાણ તૈયાર થશે? કેવળ ચામડું મેળવવાની ખાતર ખેડૂતોના જીનવરોને ઝેર ખવાડી મારી નાખવાનો ઝાંગ, કેકાડી વગેરે લોકોની ઉપર ગામડાના લોકોનો વહેમ છે અને એને લીધે જ તેમને ગામમાં પણ પેસવા દેના નથી; આ અપવાદ દૂર થવાસિવાય આ જનિતું અસ્પૃશ્યત્વ કેવી રીતે દૂર થાય? ગલિચ્છ રહેણી અને સમાજને અગ્રિય તેમ જ હાનિકારક ધંધાને બીવકુલ છોડી દીધાશિવાય આ જાતોનો ઉદ્ધાર થવો કઠિન છે. અસ્પૃશ્ય જાતોમા મહારાષ્ટ્રની અંદર મહાર ભોંયતી અને શુન્દરાત કાડીયાવાડમાં દેહની પાયરી કંછક ઉંચી બનાય છે. કારણ તેમણે પોતાના આચાર વિચાર કેટલેક અંગે સુધરેલા હોય નિષિદ્ધ વ્યવહારો ધણેભાગે છોડી દીધા છે. કિંબહુના આ જાતિમાં બુદ્ધિમત્તા દેખાતી હોવાને લીધે એ મૂળની આતુર્વર્ય પેટીના હોય તે સંકર જાતિ હશે એવો પણ ધણુઓનો તર્ક છે. મનુએ તો આતુર્વર્યની બહારના લોકોના સ્પર્શ એ વર્ગ કયાં છે.

મુલવાહુરુપજ્જાતા યા લોકે જાતયો વહિઃ । .

મ્લેચ્છવાચચાર્યવાચઃ સર્વે તે દસ્પવઃ સ્મૃતાઃ ॥

એટલે એક મૂળના જ અનાર્ય પછી તે દેશમાંના રહેવાસી હો કિંવા પરદેશમાંથી આવેલા હો, તે મ્લેચ્છવાદ અથવા આર્યવ્યતિરિક્ત બાપા બોવનારા, આતુર્વર્યમાંથી અદિષ્ટૂત થએલાં, સંવરથી ઉત્પન્ન થએલા, કિંવા આર્યોના નિકટ સહવાસથી તત્સમાન થએલા, આ એ પછી બીજાઓ ધીમે ધીમે કાગાનરે શુદ્ધ વર્ગમાં મળી જઈ વ્યવહાર-યોગ્ય બનાવા લાગ્યા અને પહેલાં માત્ર અયગ અને અસ્પૃશ્ય રહ્યા. આગળ જતાં બધી જ અનાર્ય જાતોને સંકીર્ણીત્વનું માનવાની પ્રવૃત્તિ થતા લાગી અને હમણાં પ્રસિદ્ધ છે તે અનેક જાતોની કાષ્ઠનિક કૃત્તિ કરાવવામાં આવી. ગ્રામીન અર્વાચિન સ્થિતિપુરાણમાં જે અસંખ્ય સંકરજાતિ અને તેમના રાજગાર જણાવ્યા છે તેને અંધકારની કલ્પનાશક્તિ

શિવાય બહારનો ઐતિહાસિક આધાર દેખાતો નથી * ભરતખંડના મૂળના રહેવાસી અનાથ દોષ ધીમે ધીમે આર્યોના ત્રેવર્ણ્યમાં મળ્યા. જે પૂર્ણપણે લખી ગયા તેમનો શૂદ્રવર્ગમાં અંતર્ભાવ થયો. અને જે અર્ધવટ અંદર બહાર રહ્યા તે અંત્યજ અને પચમવર્ણ્ય મનાયા. આ ઇતિહાસ આ મંથકારોની ભણુમાં ન હોવાથી આ સંકરેત્વપત્તિની કૃત્રિમ ઇમારત તેમને રચવી પડી. થોડો ઘણો સંકર થયો હશે; પણ આવી મિથ પ્રમ “તત્ત્વમાદ્દીર્ઘ” પ્રશમ્યતે” આ મનુએ કહેલા નિયમપ્રમાણે પિતૃનતિમાં મળેલી જન હશે. દિંવા બહુ તો શૂદ્ર વર્ગમાં સમાવિષ્ટ થતી હોવી જોઈએ. ત્રેવર્ણિકોનાથી હૃત્પન્ન થએલી સંતતિ અંત્યજ કિંવા અસ્પૃશ્ય મનાઇ જવાનો ખીલકુલ જ સંભવ ન હોતો. કિંબહુના ત્રેવર્ણિકોની અનાથ સ્ત્રીનાથી થએલી સંતતિ પણ અસ્પૃશ્ય નહોતી. હેડખાનો ઘટોત્કચ, જાંબુવંતીનો સાંચ અને સાત્યવતીનો દ્વેષાચન આપની પેઠે આદ્યજ્ઞ કિંવા કનિય જ મનાયા.

તાત્પર્ય, પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન ધર્મશાસ્ત્રકારોના વચનોનો નિષ્કર્ષ કાઢીએ તો એવું જણાઇ આવશે કે, અસ્પૃશ્યત્વ અનિપ્રયુક્ત કિંવા નહોતું આચારપ્રચારત વ્યવસાયપ્રયુક્ત છે એવો જ બધાનો લાવાઈ છે. ગાંધીજી વર્તનારા અને નિંદા વ્યવસાય કરનારા અશ્વ-વહાઈ અને અસ્પૃશ્ય નથી જ્યાં વિશિષ્ટ જાતોનો ઉલ્લેખ છે ત્યાં ત્યાં તે વસ્તુરિચનિર્ણયક હોવો જોઈએ. એટલે આંગણ કિંવા શ્વપચને નિંદા આચારજુને લીધે પ્રથમ જ સોડાએ અસ્પૃશ્ય માન્યા અને મંથકારોએ તે પ્રગણિત ક્રિડા લખી રાખી. અમકન બદાણ કરનારા, પ્રાણહિંસાથી પેટ ભરનારા પ્રેત, હાડકાં, કેસ વગેરે પ્રાણીજ પદાર્થોનો રોજગાર કરનારા, મોચી, હળમ, ઘોળી, બંગી વગેરે ગદ્યીમાં કરનારા, તેમજ છતર હલકા ધધા કરનારાઓને પ્રતિષ્ઠિત સમાજમાં પ્રતિનિધ હોવાથી તે સોડાને આગ પહુ પ્રમાણમાં અસ્પૃશ્ય માનવામાં આવતા બધાની અસ્પૃશ્યતા એકસરખી નહોતી. અને ઘણી વાર તો તે ધંધાપુરતી જ હતી. ઉદાહરણાર્થ, હળમ હળમનની વેળાએ અસ્પૃશ્ય હોય તો પણ અ પ વખતે સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરીને આવ્યો કે તે જાળો પાયરતો, લગ્નમાં પણ હાજર રહેતો અને વાજા વગાડતો. મોચી દર ઉભો રહે તો પણ તેના જોડા, શુદ્ધ ધીવરે પકડેલાં માછલાં, પારધીઓના પક્ષી, ઘોળીનાં કપડાં અને હાડકાંના કંકણ અને પાસા લેવાને ખીલકુલ જ હરકત નહોતી. માણસનો દોષ વરણને ચોટતો નહીં આ ઉપરથી તે ધંધાપુરતો જ હતો, એ ઉવાડું છે. નિત્ય ગંદો ધંધો કરનારા મનુષ્ય ઘરમાં, બહાર, રાત્રિ દિવસ હમેશાં જ ગલિચ્છ હોવાનો તેની રહેણી, કપડાંલતાં, ખાવુંપીવું, ભાષા, સ્વભાવ અને વિચારો તેના ધંધાથી દ્રવિત થયેલા હોવાના અને એને લીધે સદૃશ્ય છતર સોક તેનાથી છેટે રહેતા બની શકે તેટલો તેનો સંસર્ગ ટાળતા. તેની અસ્પૃશ્યતા હિન્દુધર્મોત્ક્રાંતિ નહિ પણ સમાજનો આત્મશુદ્ધિરક્ષણનો ઉપાય હતો. અસ્પૃશ્ય માનેલી જાતની જાળતમા તિરસ્કારશુદ્ધિ ક્યારેય પણ નહોતી. પણ પોતાની સ્વચ્છતા રાખવાસાર દર રહેવાની ફરજ પડતી. શુદ્ધિચતક, સુતક કિંવા માસિક અસ્પર્શ માનવા છતાં જેમ સ્ત્રીઓનો કોઈ તિરસ્કાર દરતું નથી તેમ પ્રમાણે વિશિષ્ટ ધંધાને લીધે વિશિષ્ટ જાતનો અસ્પૃશ્યતા આવી હોય તો પણ તે જાતને હીલુપ માનવાનું ખીલકુલ જ

- * સંકર જાતોની લાખી નામાવધિ જોઈતી હોય તો શકમગાદર પ્રકરણ ૪ સંજીવ પ્રકરણ જુઓ.

કારણ નથી. દેડ કિંવા મહારને ન અર્થવામાં આવે તોપણ સરકારી લખોટા અને વિભે-
રીની થેલીઓ તો તેને વગર હરકતે આપવામાં આવે છે. અસ્પૃશ્યતા એ હિન્દુદર્મનું
કલંક ન હોય સમાજનો અવગણનાસ્પર્શક ઉપાય છે.

આ પ્રશ્નો સુખ્ય સુખ્ય જાગૃતી વિચાર થશે. વિશિષ્ટ ઉપાય શા યોગ્ય
જોઈએ એ જાણતો પશુ અત્રે જે શબ્દ લખવા ગેરવ્યાજની લેખાશે નહીં. પ્રથમ
હરએક પ્રાન્તમાં કદ કદ જતોને અસ્પૃશ્ય માનવામાં આવે છે અને તે અસ્પૃશ્યતા કેવા
પ્રકારની અને કદ જાણતપુરતી હોય છે એ નિશ્ચિત દરાવવું જોઈએ. હમણું આ વિષયની
અર્થા ધીલકુલ મોઢમ અને જામક પદ્ધતિથી ગાણે છે એને લીધે ખુવાસો ન થતાં વિવશવાદ
માત્ર વધે છે. ઉચ્ચવર્ણને અસ્પૃશ્ય માનેથી કેટલીક જતો પશુ એકબીજાને અસ્પૃશ્ય માને
છે એ ઘણાંજોને જાણમાં સુધાં હોતું નથી. કલ્પી દેડનાથી જટલો દૂર રહે છે તેટલો જ દેડ
ઓળખાણને દૂર રાળે છે. તેવી જ રીતે અસ્પૃશ્યતામાં તારતમ્યમાત્ર પશુ પુષ્કળ છે કેમની
પાછી રમોઈ ચાલે છે, કેમનું પાણી ચાલે છે, કેમનું દહીં, કુંધ કિંવા નરી મિઠાઈ
ચાલે છે. કેમનાં કપડાં પ્રોક્ષણ કરેથી શુદ્ધ થાય છે, કેમનાં પ્રત્યક્ષ સ્પર્શ
ચામતો નથી, આટી જાણ ચાલે છે, અને કેમનો પડગણો સુધાં ચામતો નથી.
ચિત્રાય ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે લખકાર્થાદિ સમારંભનાં સર્વ પ્રખરની આમડછેડ
હુમ થય છે. આપણી ધર્માવા તેમ જ રૂઢી જોવામાં કદક દેખાય છે પણ
પ્રચલતુમતર તે ગળે તેમ નિયનિરુપક અને છે એનું આ ઉત્તર ઉદાહરણ છે.
અસ્પૃશ્યતાની વ્યાપ્તિ અને પ્રકાર - કો કાવા જલુ પદિત્રમતું તેમ જ શોધજોળતું કમ છે
એને માટે એકાદું ધર્મક લેકોનું કમિશન નીમીને સર્વ દેશાવ રોનો તેમ જ જાતિરૂઢિને
પુરાણે એકડો કરવો પડશે. કેમ પીઠાવિકારી આચાર્યે યોગ્ય માણસો નીમીને એ કમિશન
જોસાડી અને ખરચતી વ્યવસ્થા કરી તો આ કમ સુર થશે. પણ હમણું ધણા ખરા પી-
ઠાની અને આચાર્યોની કારગતી ચએવી છે અને જે જોગપર છે તેમને આ વિષયનું મદતવ-
લગણું નથી, તેમ તેટલી હોંશપણ નથી. એકલ કેવલ વ્યકિતથી આ કામ ચલાવેવું નથી.
અને કદાચિત કેમએ ક્યું તો તે સર્વ સમંત થવાનું નહીં. આવી તપાસ થયા પછી નિવા-
રક ઉપાય યોગ્યતા તે સુધાં પ્રયેક જાતિને તેમ જ રચળને અનુગમ જૂદા જૂદા યોગ્યતા પડશે
વિશિષ્ટ ધર્મને લીધે અસ્પૃશ્યતા આવી હોય ત્યાં ધર્મમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ; અને
અચર રહેણીને લીધે હોય ત્યાં તેમા સુધારણા કરવી જોઈએ. જ્યાં કેવા અધપરંપરાનો
દુરાચક જ કારણ હોય ત્યાં બુદ્ધિવાદ, સમજોવાર, સુકિત કિંવા ચોડી ધણી સખન છ સુધાં
યે જવી જોઈએ. એવી જ રીતે શિશુ સ્વચ્છતા રવાનિમ ન તેમ જ આત્મચાન આપીને
સદરકુ નિમૂઠ જાતીનોયે દરજો વધારવો જોઈએ, હમણીના કાળ હક માગવાનો છે, એને
માટે વાટ જોવાનો નથી. નિમૂઠ જાતોને પોતપોતાની સુધારણા કરીને ઉચ્ચ જાતોની
સંજમાં આવી જોસવું જોઈએ, એટલે આપોઆપ તેમનું અસ્પૃશ્યત્વ નીકળી જશે પાંચપ-
આસ વર્ષ પૂર્વે મુરોપિયતનો દરતરપથે ચનાં જ હ ચ ધોઈ નાખનારા લોક હતા; પણ હવે
સાહેબ લોકોની સાથે દસ્તમેયાપ ભૂપચારક લાગવા માંડ્યું છે. અસ્પૃશ્ય વનોએ પોતાની
ઉન્નતિ કરી લેવાથી તેમની ઉપરનું કલંક ઉડી જવાને વધારે દિવસ લાગવાના નથી.

અસ્પૃશ્યતાના દોષ કાઢી નાંખવાને દ્યવ્યર્જુની માન્યતાઓ બદલવી જેમ જરૂર છે તેવી જ રીતે સદરહુ જાતિના આચાર વિચાર સુધરવા પશુ બહુ આવશ્યક છે. સદરહુ જાતોની ખામતમાં પ્રાણીય વગેરે ઉજળા વર્ગના કરતાં ગામડાનાં લોકો નોજા વિશેષ દુરાચક જણાય છે. ખાવાને માટે કિંવા આમડાને માટે ખેતીવાડીનાં પશુને ચોરનારા અને મારનારા ખાટકી-કસાઈ વગેરેને ગામના લોક સાર્વજનિક શત્રુ સમજીને ગામની બહાર કાઢી મુકે છે. આ આરોપ દૂર કરવાને આ લોકોએ સનાતન ધર્મે નિષિદ્ધ કરેલો ગોવધ અને ગોમાસમદાય બીલકુલ છોડી દેવું જોઈએ. ગોવધ કરનારા યુગ્મકમાન ધિરતીએને જે આપણા દેવગમાં પ્રવેશ નથી તો તે જ દામ કરનારા ચમાર વગેરેને તે શા માટે હોવો જોઈએ ? અસ્પૃશ્ય જાતોનો પક્ષ લેનારાઓએ એ જાતો ઉપરતુ આ કલંક મથમ ધોષ નાખવું જોઈએ. હિંસા વર્જ્ય કરેલા અત્યજ સાધુસંતને જે પરમાત્માએ પોતાની પાસે ક્યાં તો હિન્દુસમાજ સુધ્ધા તેમનો સ્વીકાર કરશે એમાં શંકા નથી. થોડું ઘણું બધુંને સાહેબ લોકોના બટલર યવામાં અને તેમનાં એક પત્રામાં આટલામાં જે અત્યજને યુગ્મકમાં જણાય છે તેમણે હિન્દુ તરફથી સ્પર્શપાવન કરી લેવાની છત્રા પશુ શા માટે રાખવી જોઈએ ? અસ્પૃશ્યતાનો પ્રશ્ન છોડવવાના કામમાં ઉભયપક્ષે પોતપોતાનું કર્તવ્ય કરવું જોઈએ (ગુ, ચિ, જગન્.)

પ્રસંગાનુરૂપસ્.



+++ મારા ઉપર કેટલાક સર્જનોના પત્રો આવ્યાં છે: તેઓ લખે છે, કે "વતમાન સમયમાં પ્રજાની ઘણી કફોડી રિયતિ વધ રહી છે. સ્વરાજ તો ક્યાં રહ્યું પણ ઉલટી પ્રજાનો દુઃખો વધ્યો છે. ઘણા વ્યાપારીઓ ત્રુટવાથી નાણાની એટલી બીડ થઈ છે, કે સામાન્ય રિયતિ-વાળાને ઘણો તાસ થાય છે. વ્યાપાર શેઠગારનું કંઈ ટેકાણું નથી. એક નોકર સરકારી નોકરી છોડી ઘેર બેસે છે તો તેને ટેકાણું બીજા દય, કે પચીસ નોકરો રહેવાને તૈયાર થાય છે. જે નોકરી છોડે છે તેની તો બીચારાની શોષ જાય છે, અને જે અર્થ સાધવા ધાર્યો હોય છે તે સધાનો નથી. વળી સરકારને તેથી એકને બદલે જોઈએ તેટલા નોકરો ઝોગ પગારના અળી થકે છે. ખાદીથી દેશને જે કે પૂરેપૂરો સાક કરોડનો આ સ્વરાજ-વાદીઓ કહે છે તેમ નફો તો નહિ જ થયો હોય, કારણ કે આખો દેશ કંઈ ખાદી વાપરતો થયો નથી. અને તેને ટેકાણે રહેને અને પોષ્ટના દરુવધારવાથી સાક કરોડને બદલે કેટલાએ વિશેષ કરોડની દેશને હાનિ દો વર્ષે થઈ છે. અંદરો ઉપરની જગત વધારવાથી વળી દેશની આ ખોટ વધી છે. તદુપરાંત બીજા અનેક રીતે સરકાર દેશને આર્થિક લુંકસાન કરશે તે વિશેષમાં. સ્વરાજ તો સ્વરાજને ટેકાણે રહ્યું જણાય છે, અને ઉવટી પ્રજાની પરતંત્રના વધી જીવતા તેની સાથે દેશમાં ધર્મબદ્ધતા વધી તે વિશેષમાં. આ લોકો કહે છે, કે સ્પર્શસ્પર્શને લીધે જ હિંદુસ્થાનને સદન કરવું પડે છે; પશુ હવે યુનાનિક અંદામાં પણ સ્પર્શસ્પર્શ

ઝોઝો થયો હશે, તો તેલા પ્રમાણમા કેમ દેશને લાભ થયેલો જણાવો નથી ? જે હવે વર્ણના અને તેમાં પણ આ સ્વરાજવાદીઓ, કે જે રાજક્રિય પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપને સાગી રીતે સમજે છે તેમનાથી જ ન્યારે કંઈ ચર્ચ શકતું નથી ત્યારે આ અસાધ્ય લોકો કે જે તદ્દન અજ્ઞાન અને પઠાત છે, તે શી રીતે સ્વરાજ મેળવી આપશે તે સ્પષ્ટ થતું નથી. દેશમાં જનમતિ આવી છે, એમ આ લોકો કહે છે, પણ તેથી નામ શો ? લાભ તો કંઈ જ થયો નથી. તે છતાં હજી આ લોકો પોતાની માનેલી દિશામાં જ દડમજન કુચ કર્યા જાય છે અને પ્રજાને ગમે તેમ લમજળીને પોતાની પાછળ દોરે જાય છે, એ તેમની કેવી નીતિ ! પ્રજા પણ અંધેન નીચમાના અંધા. એ પ્રમાણે આ નાપકો પાછા જાય છે, અને ધર્મઆદિને છોડીને બાક થાય છે, ” ...

× × × × × × ×

× × × અન્ય વર્ગી લખે છે, કે “ પૂર્વે મહાત્માજી કહેતા હતા કે મારો છીટીશ રાજ્યમા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો અને તેથી મેં તેને લડાઈના પ્રસંગમા લાખો મનુષ્યો તથા લાખો રૂપિયાની સહાય કરી. તે વખતે જ પ્રજાને આ રાજ્યને આ પ્રસંગે મનુષ્યો તથા પૈસા આપીને ગદદ કરવાનું કહેતા હતા પણ પાછળથી અર્થાત્ લડાઈ પૂરી થયા પછી મને સમજાયું, કે આ રાજ્ય વિશ્વાસ કરવોયોગ્ય નથી, જેથી મેં મારી નીતિ દરમિયાન, પણ આ પ્રસંગે આ દેશના સાચા પ્રાણરૂપ લાખો શીખ વગેરે લડાઈ મનુષ્યોને મેં પૈસા અને તે લડાઈમા કપાઈ ગયા, કે મરી ગયા, એ જે દેશને મોટી જોડ આપી, તે સંઘર્ષમાં તો આ મહાત્મા કે તેમના અનુયાયી મહાત્મામંત્રો કંઈ જ કહેતા નથી. મને પૈસાનો વાત તો દીક પણ આ પ્રમાણે દેશના સાચા આત્મારૂપ મનુષ્યોને લડાઈમા મોકલીને જે મંબીર બૂલ કરી છે તેની જવાબદારી તેમને માથે નથી રહેતી એમ નહિ. તેમણે આ પ્રવૃત્તિ કરીને આ દેશને બારેમા બારે નુકસાન કર્યું છે, છતાં તે પોતાની બૂલ કબૂલ કરે છે, એ હીંડ છે, પણ તેથી કંઈ દેશને જે નુકસાન થયું, તે કંઈ તે જીવલણરીકારવાથી ઓછું થતું નથી કે જતું રહેતું નથી. તે જ પ્રમાણે કારે સારે કદાચ તે એમ પણ કેમ ન કહી શકે કે, અપાર્થ સ્પર્શના સંઘર્ષમાં પણ મેં એક બૂલ કરી છે, અને તે હું કદાચ કદાચ છું તો તેવે સમયે જે લાખો મનુષ્યો ધર્મબળ થયા હોય તેમની શી મિથિતિ ? તાત્પર્ય, આવા મહાત્માઓને અનુસરવાથી દેશને કેટલી બારે અને બચકર હાનિ થાય છે, તે ઉઘાડી જ છે. છતાં આશ્ચર્ય છે કે લોકો તેમને હજી અનુસરવાને તત્પર છે. પૈસાની, મનુષ્યોની અને ધર્મની બારે હાનિ થયેલી તો આપણે ઉઘાડી જ નેતરે છીએ અને લાભ તો સ્વપ્નનરૂપ અથવા નહિ જેવા જ જણાય છે. સરકારનો ભા ઝોઝો થવાથી અને ખીજી રીતે પ્રજામા વર્ણવવા વગેરે તુટી જવાથી બધા મનુષ્યો સરખા છે, એ પ્રકારની એક ચૂર્ણતાઈ બરેલી કપ્પના પ્રજામા અસરવાથી આજે પ્રજા ઉન્નતિસરખી અને પૂર્વથી જાનતી જાનતા નીતિ નિયમની મર્યાદાને ન પાળતારી ચલે છે. મનુષ્યો તો આપણે માથે જ બેસી ગયા છે, એમ કહીએ તો જોડું નથી શ્રીમાન લોકોને તેથી કદાચ ઝોઝો ટ્રાસ હશે, પણ મધ્યમ વર્ગને મનુષ્યો અત્યંત મોટી ક્ષમાથી જે ત્રાસ વેઠવો પડે છે, તે તો વરુ જ કુખદાયક છે આ પ્રમાણે પૂર્વે પ્રજાને સરકારનો તો ત્રાસ હતો જ તે પણ આજે આ લોકોની આ પ્રવૃત્તિથી વરુ વધે.

છે, તથા તેની માથે મંદુરી મેઘી ચવાથી પશુ પ્રજાને વધારે ત્રાસ અને વધારે હાડમારી વેઠતી પડે છે. પૈસા સંબંધમાં તો આપણે જાગીએ છીએ જ કે દેશમાંથી આજે હિંદો વધારે પ્રમાણમાં તે પરદેશમાં જવા લાગે છે. એટલે આ લોકો સરળ થયા નથી, પણ નિષ્ફળ થયા છે અને પ્રજાના ત્રાસમાં વધારો થયો છે, એમાં શંકા જ નથી. ઉઘટી સત્વ દહીએ તો સ્વરાજને નામે આ લોકોએ પ્રજાની હિંદા કરી મુખી છે, અને તેને માટે તે જવાબદાર છે નથી, એમ નથી. '

૫૫૫ કોઈ સર્વન તો લખે છે, કે “આ લોકો પોને જોલમાં જાય છે અને પોતાનાથી બનતો ભોગ દેશને માટે આપે છે, તેથી તે એમ સમજાવવા માગે છે, કે અમે અમારાથી બને તેટલું” કરીએ છીએ, પણ જે પરિણામ આવે તે ખરું. ‘તેમાં અમે શું કરીએ ? પણ આ પ્રમાણે દેવાથી જેમાં જઈને તે જરાગદરીથી છુટી શક્યા નથી. તેમણે પ્રતી કરતા પૂર્વે એટલે વિચાર કરવો જ જોઈએ કે પોતાની પ્રતિભા શો પરિણામ આવશે ? તેમની દષ્ટિ એટલી દીર્ઘ હોવી જોઈએ કે તે પોતાની પ્રતિભા શો પરિણામ આવશે, તે તેમણે તે દષ્ટિપદે જાણી લેવું જ જોઈએ. અને જો તે આ પ્રમાણે નથી જાણી શકતા અથવા નથી જાણી શક્યા તો એ સ્પષ્ટ જ છે, કે તે જે કાર્ય કરવાને માટે તત્પર થયા છે તેને માટે નાબાયક છે. તેઓ કહે છે, કે ખીલ તમામ લોકોએ અમને અનુસરવું જોઈએ, અને જો તે પ્રમાણે તે નથી અનુસરના તો પછી સરાજ શા રીતે મને ? પણ આ પણ તેમની ભૂલ જ છે. તેમણે પ્રજાની ચિંતિની ચિદિઆ યથાર્થ રીતે કરવી જ જોઈએ, કે તેમાંથી દેશના લોકો આપણને અનુસરવાને તત્પર થઈ શકે તેમ છે અને આ પ્રમાણે ચિદિતા તે નથી કરી શક્યા તો તે કાર્યને માટે તે બાયક નથી, એ ઉદાહરણ છે, પણ પોતાની નાયક તરીકેની અપૂર્ણતા અથવા અયોગ્યતા લોકોને જાણવાવાને ખરો તે એમ જ કહે છે, કે અમે શું કરીએ ? તમામ લોકોને એવી જ વખતે નોંધીએ છોડી દે, ત્રીમે કરોડ પ્રજા એવી વખતે જોલમાં જાય તો હમણા જ પ્રજાને સ્વરાજ મળી જાય. પણ જો આખી પ્રજા આ તો શું પણ ખીલ આવા કોઈ પણ ઉપાયને એટલી વખતે અમનમાં મૂકે તો તેને સ્વરાજ મળી જાય એમાં મોટી નવાઈની શી વાત છે ? પણ આ પ્રમાણે અંતરિય છે, કે કેમ તે પ્રથમ આ લોકોએ દીર્ઘ વિચારથી જેવું જોઈએ, અને તે પ્રમાણે જો તેમને સંબંધિત ન જણાય તો પણ તેમણે તેવી પ્રતિ કરતાં અટકવું થયે છે. કારણ કે એવા યોગ્ય મનુષ્યો જોલમાં જાય તો તેથી કંઈ વિશેષ અર્થ સંધાનો નથી.”

પોતાના મંત્રવ્યોત્તં તેમને જોઈ શકે અભિમાન હોય છે, કે આખો દેશ કદાચ તેમની વિરુદ્ધ પડે તો પણ ને પોતાનું પૂરું છોડે તેમ હોતા નથી. આ જ દર્શાવે છે, કે પોતે જે માને છે, તે પરમ સત્ય છે. શોચનીય માત્ર જોઈ જાય છે, કે તેમની પ્રવૃત્તિનો પરિણામ જે આવશે જોઈએ, તે આવતો નથી, તો પોતાને શ્રીકૃષ્ણ લગવાનું કે શ્રી રામચંદ્ર કરતાં વધારે ડાહ્યા સમજનાર આ મહાત્માઓ શી રીતે સફળ થશે, એ અમને તો સમજાતું નથી. વળી આજસુધીમાં આ દેશમાં યદુ જોડા અનેક રાજાઓમાંથી કોઈએ પણ તમામ વર્ણને એકત્ર કરીને રાજ્ય લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય તેમ જણાતું નથી.”

xxx કોઈ વળી કહે છે, કે “ અત્યજ વર્ગના સર્વ મનુષ્યોએ આ કાર્યમાં ભાગ લેવાની શી જરૂર છે ? જો દેશનાં તમામ મનુષ્યો આ પ્રમાણે આ રાજ્યક્રિય પ્રવૃત્તિની ચર્ચા કરે તથા તે જ કાર્ય કરે તો પછી પોતાનું કર્તવ્ય કયારે કરે ? વળી ધાંચી, મોચી, ટેક, ભંગી વગેરે સર્વ રાજ્યની આખતમાં માથું મારતા ચાલ, એ તે રાજ્ય કેમ ચાલે ? અથવા ચાલે તો કેવું ચાલે ? આ લોકો બલે ને સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે પણ તે પાશ્વર્ય દેશોનું અતુલ્ય કરે છે તેમાં લેશ પણ શંકા નથી.”

xxx આ વિના બીજા પત્રો પણ મારા ઉપર આવેલાં છે. પણ તે સર્વને હું અને પ્રદટ દર્શ તો ધણી વિસ્તાર થવાનો સંભવ છે. ઉપર જે હકિકત મેં પ્રદટ કરી છે, તે માત્ર સારરૂપે જ પ્રદટ કરી છે, કાગળ આખા પત્રો ઝાપતાં ધણી વિસ્તાર થવાનો સંભવ છે.

xxx આ સંજ્ઞાનો દેશની આજે થયેલી આ વિચિત્રસરખી અને દેશી અથવા અમનુષ્યાળી રિયતિમાં ક્યો અથવા કયા કષાય દેશનો ઉદ્ધારને માટે લેવા, તે પ્રાતઃકાલમાં જણાવવા મને આગ્રહ કરે છે.

xxx સંસાર મુકારો, તથા હીંદુસ્થાનનો અપરુદ્ધ અને તે સંબંધમાં ચર્ચા, એ વગેરે લેખોમાં હું મારા વિચાર અથવા મારો અભિપ્રાય દર્શાવી ગયો છું. જેથી આ સંબંધમાં હવે મારે અધિક લખવાનું રહેતું નથી. તોપણ આ સંજ્ઞાનો આગ્રહ છે, તો હું એ સંબંધમાં પુનઃ સ્વરૂપમાં આ અર્થમાં યથામતિ માર્ગ જણાવવા યોગ્ય ધારું છું, તે માર્ગે અતુલ્ય રીતે સુચ સંજ્ઞા સુખી થશે. સ્વરૂપ એ નામના એક સ્વતંત્ર લેખમાં આ સંબંધમાં પુનઃ ચર્ચા કરવાની મારી ધ્યાનમાં લેવાય છે. તે લેખ યથાવકાશે હું લખીને પ્રસિદ્ધ કરીશ. તે પૂર્વે આજે માત્ર સ્વરૂપમાં એવાર નિયારો આ સંબંધમાં જણાવું છું.

xxx જેમ આ સંબંધમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર સુખ્ય પુરુષોની નિષ્ઠા શુદ્ધ છે, એ વાર્તા જેમ સાચી છે, તેમ આજે પ્રજાની દુર્દશા યદુ રહી છે, અને તે હોવામાંથી ચુલામાં પડી છે, એ વાર્તા મધુ તેટલી જ સાચી છે. પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં તેમની દેવી યોગ્યતા જોઈએ, એ સંબંધમાં હું “ સંસાર મુકારો ”, એ લેખમાં આરંભમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરી ગયો છું, જેથી પુનઃ અત્ર કરવો નથી. આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરનારાઓએ પોતાના તેમ જ, સામા પક્ષના બલાજવાનો પ્રથમ સારી રીતે વિચાર કરીને નિષ્ક્રિય કરવો ધટે છે. અને એ તે પ્રમાણે નિષ્ક્રિય નથી કરવામાં આવતો તો આજે સમ્રાટ દેવી ત્રિશંકુજેની પ્રજાની રિયતિ થાય છે. કદાચ અત્ર કોઈ એવી શંકા કરશે, કે આ લોકો પોતે પોતાનાથી બનતી

ભોગ આપે છે, તો તે નિર્દોષ છે, પણ આ બચાવ ધરાવત નથી. કારણ કે તેમણે જાણ્યું જ નોંધ્યું, કે આપણે જે પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ તેને પ્રજનો ભોગ સમૂહ અનુસરશે, કે કેમ, અથવા તો કદાચ તે ન અનુસરે તો પછી આપણે એકલા ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ કરી શકીએ તેમ છે કે કેમ અને આ પ્રકારનો પ્રથમ નિર્ણય કરીને પછી જ જે તે પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે, કે જેવી પ્રજાની આજે યથા છે તેવી દુર્દશા ન થાય અને આ પ્રમાણે પ્રથમ જો આ સુખ્ય પ્રવર્તકો દીર્ઘ વિચારપૂર્વક નિર્ણય નથી કરતા તો તેમની પ્રવૃત્તિનો જે પરિણામ આવે તેની જવાબદારી તેમને શિરે રહે છે જ.

x x x આ લોકો બહે પોતાને સર્વજ્ઞજેવા માનતા હોય અને પોતે જે પ્રવૃત્તિ કરેછે તેથી દેશને સો રદા લાભ જ થશે, એમ બહે કહેતા હોય, પણ તેમને અનુસરનારે સ્વતંત્ર મતિથી વિચાર કરાને પછી તેમને અનુસરવું થટે છે. જે આ પ્રમાણે સ્વતંત્રપણે વિચાર નથી કરતા તે દુ.ખી થાય તો તેમાં તેમનો પણ દોષ ગણાય છે.

+ + + પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે જનસમૂહ ગાડરીયા પ્રવાહજેવા છે ખીજને જોઈને તેમને દીર્ઘ વિચાર કર્યાવિના તરત જ અતુચ્છરે છે, અને જે સારો ખોટો પરિણામ આવે તેને સહન કરે છે. જનસમૂહમાં એટલી દીર્ઘદષ્ટિ કે એટલી સૂક્ષ્મ મતિ હોતી નથી, કે તે સારાસારનો સ્વતંત્રપણે વિચાર કરીને નિર્ણય કરી શકે.

+ + + આ પ્રમાણે ગાડરીયા પ્રવાહજેવા આ જનસમૂહ દુ.ખી થાય, અને સ્વધર્મ કર્મથી બચ્ચ થાય તેમાં પણ તેમના કર્મ જ કારણ છે સુખ દુઃખમાં કર્મનો જ સિદ્ધાંત સવત્ર અને સર્વસમયમાં લાગુ પડે છે. કર્મનો નિયમ અનાદિતપણે વિદ્યમા પ્રવર્તે છે.

+ + + પાગકાતું હિત અથવા પારકાનો ઉદ્ધાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાને તત્પર થનારે ભાગવાનું નૃસિંહાચાર્યજીના નીચેના વચનો વિચારવાજોવાં છે.

“ અવિચારે જગ સુખી કરવા, મિથ્યા ત્રમ નવ કરશે રે,
અવરતણા દુખ કેમ હરાશે, જવલગી નિજ નવ હરશે,—

સહનાં સુખતુ સ્વરૂપ વિચારે, શોધો સુખદ ઉપાય રે,
વળતી યતન કરે સુકિંતથી, તો સુખ સદા પમાય;—

ધાડ ખડી શુભી ચિકળ થઈને, મૂઢ જન વહારે ધાય રે,

• શૂંચ નથી કર, નથી કળ ઉરમાં, દહો, રિપુ કેમ મરાય;—

માટે નિજ પરહિત કરનારે જોઈએ જે જે કરવું રે,

નૃસિંહ પ્રભુ તે કીધાવિણુ તો, ધાતા અજય તજ મરવું;—

x x x આપણે એ વાર્તા એકથી અધિક વાર જાણવી ગયા છીએ, કે મતુષ્યને સુખ દુઃખ પોતાના કર્મથી જ આવે છે. જેથી તેણે સુખ જોવતુ હોય તો જોનાથી સુખ મળે છે, તેમાં સારા કર્મ કરવા, અને દુઃખને દૂર રાખતુ હોય તો દુઃખને આપનાર કર્મોથી દૂર રહેવું.

+ + + પણ આનંદ એ શંકા થશે કે જે કર્મ આપણે પૂર્વ કરી ગયા છીએ અને જેણે દુઃખરૂપ કળ આને ભોગવીએ છીએ, તે શી રીતે ટળનાર તતુ ? કારણ, કે હવે જે સારા કર્મ આપણે કરીશું, તેણે સારા અથવા સુખરૂપ કળ તો હવે પછી મળશે. કદા તદાન દુઃખને આપનાર કર્મણું કળ અજાણ્ય તેમ છે ?

+++ હા, એ વાતી પણ સત્ય છે, કે જે દર્મ આપણે કર્યો છે, અને જે દુઃખરૂપ ફળને આપનાર છે, તેવાં દુઃખ આપવાને તત્પર યજ્ઞેશ્વરો દર્મનું ફળ તો ભોગવે જ છુટકો છે. ભોગથી દુઃખનો ક્ષય થાય છે, માટે તેવાં દર્મનું ફળ જે દુઃખ તેને તો આપણે ભોગથી છુટવું એ જ ઉપાય છે, અને તેની સાથે સારાં દર્મ નવિન કરવાં, કે જેથી હવે પછી આપણને સુખ જ મળે.

xxx વળી સત્કર્મથી, જે તેને વધારે પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે, તો દુઃખરૂપ ક્ષય થાય છે, માટે જેમને પોતાનાં દુઃખરૂપ ક્ષયની ઇચ્છા વર્તમાન જન્મમાં જ હોય તેમણે સત્કર્મને ધણી વિશેષ પ્રમાણમાં કરવાં. ધણી મોટા પ્રમાણમાં કરેલાં તથા ઉચ્ચ પુણ્ય કર્મોનું ફળ દુઃખરૂપ ક્ષયપૂર્વક આ જન્મમાં સત્વર મળે છે.

+++ વળી ઇશ્વર, કે જે આ સૃષ્ટિને સંજનાર છે, તથા તેને પોતાના સ્થાપેલા નિયમોવડે ચલાવનાર છે. તેમની ભક્તિ કરવાથી પણ દુષ્ટ દર્મનો ક્ષય થાય છે, અને તે ભક્તિરૂપ દર્મવડે સુખરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી સુખેચ્છકે, અને દુઃખને દૂર કરવા ઇચ્છનારે પરમેશ્વરની ભક્તિ પણ કર્તવ્ય છે.

xxx વળી આ વિચારે પણ આપણી પ્રજાએ નિર્ભય રહેવાજેતું છે, કે આ સૃષ્ટિમાં કોઈનું પણ રાજ્ય યાવત્પરંપરાદિરાહરું ટકતું નથી. અસ્તોદય અથવા જન્મ આવવાનો ક્રમ સર્વને લાગે છે. તે નિયમે આ સૃષ્ટિના ક્રમે પણ ઇશ્વરના પ્રકૃતિય નિયમપ્રમાણે પણ ક્રાંતિ થવાનો સંભવ છે. અને તેવો સમય આવે ત્યાંપર્યંત આપણે પ્રાપ્ત દુઃખ, કષ્ટ, કે નાસને શાંતિથી સહન કરવાં ઘટે છે. કારણ કે આ સર્વે આપણા પોતાનાં જ દર્મનો પરિણામ છે. તેથી તેમની સાથે ઝગડો કરવો, એ વ્યર્થસરણું છે. એક તો સૃષ્ટિના ક્રમથી જ રાજ્ય પ્રજાનો સંબંધ હુંડવાનો સંભવ આવે છે, તથા ભોગથી પણ 'દર્મનો ક્ષય' થાય છે; જેથી ત્યાંપર્યંત આપણે પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં શાંતિથી વગર અકળાએ રહેવું ઘટે છે. આટલું દુઃખ છે તો વળી થોડું વધારે દુઃખ સહન કરવું ઘટે છે, અથવા આટલો સમય કષ્ટ સહન કર્યું છે, તો થોડો વધારે પંખત કષ્ટ સહન કરી લેવું ઘટે છે, અને બીજી બાજુથી સત્કર્મપરાયણ થવું ઘટે છે, કે જેથી તે દર્મનું સફળ જ ભાવિમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય.

+++ એટલું તો અવશ્ય કરીને લક્ષમાં રાખવું, કે સત્કર્મપરાયણ થયાવિના તો કોટિકટપે પણ આપણી પ્રજાને સુખ આવનાર નથી, ભયેને રાજ્ય બદલાય, કે સ્વરાજ પ્રાપ્ત થાય, કે મને તે થાય, માટે મુખને મેળવવાનો આ જ એક જગત્કર્મ સાચો ગામ છે, તેને પ્રજાએ કદી પણ છોડવાનો નથી.

xxx વળી એમ પણ જોવામાં આવે છે, કે હાલમાં આપણા ઉપર શાસન કરનાર સત્તા તરફથી અતીતિ, અધર્મ, અન્યાય વગેરેનો પણ અધિક પ્રમાણમાં આશ્રય

લેવામાં આવે છે. જેમ સત્કર્મ કરનારને સન્મતિ મળે છે, તેમ દુઃકર્મ કરનારને દુર્મતિ મળે છે; તે નિયમે હવે એમનું, સત્કર્મ પણ પરવારી ગયું જણાય છે. અને હાલ જે અતીતિ, અધર્મ, તથા અન્યાયનો તે આશ્રય કરે છે, તેથી સ્પષ્ટ અનુમાન કરી ચકાવે છે, કે આ કર્મના પરિણામમાં તેમને દુઃખ જ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ. અને આપણા સંબંધે કરીને તેમને વિવિધ પ્રકારનું જે સુખ પ્રાપ્ત થવું હતું, તે હવે પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ ઓછો છે. અને તેમ યવામાટે પણ તેમનો સંબંધ આપણાથી છુટવો પડે છે. આ વિચારે પણ અપણા નિર્ભય રહેવાનું છે.

x x x અને આવો સમય આવે ત્યાંપર્ધંત આપણી પ્રજાનું એ કર્તવ્ય છે, કે તેણે નીતિ, શીલ, સત્ય, ઉદ્યોગ, તથા ધર્મપરાયણ થઈને સમ્યગ્ચિન્તવાન થવું પડે છે. દેશના પ્રજાના નાખો ખીજ દિશામાં આટલો બધો લાગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે તેના કરતાં તે પ્રજાને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમ્યગ્ચિન્તવાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો પ્રજાને ઘણો લાભ તથા ધન સુખ થવાનો સંભવ છે. કારણ, કે રાજ્ય વગેરેના ફેરફાર તો પરમેશ્વરના કર્મના નિયમપ્રમાણે થનાર છે, તે થશે જ.

x x x અંતમાં પુનઃ એ જ હિનદર જણાય છે, કે આ વિશ્વના ચાલકપાલક પરમેશ્વરને શરણે જવું, અને તેમની શક્તિ કરવી, એ જ દુઃખમાત્રને ટાળવાનો આ વિશ્વગાં બચોય ઉપાય છે. જેમને આ વિચાર ઉચિત જણાવો હોય, તેમણે એને ને માર્ગમાં ગહેનું અને ખીજને તે દિશા દર્શાવી, એ જ રસ્તર હિનને ઉત્તમ માર્ગ મને તો જણાય છે.

x x x x x

ઝાડાડો અંદ જેઠ વડમાં જ લેવાર થઈ ગયો હતો, અને ઝાડકોને ખીજાનાં ખીજામાં ધધિરેઝાથી અટકી ગયો હતો. લાંબાવિવાહ પ્રેસ કે જેમાં તે હપાય છે તેના મેનેજર કેટલાક કારણોને લઈને બદલાયા અને ખીજા મેનેજરને ચોંપનાં તે હાપખાનું લીમિટેડ હોવાથી કેટલોક સમય જતો રહ્યો. જેમને મેનેજર નિમવામાં આવે તેમણે બહી મેનજર સાહેબની રૂબરૂ કેટલીક સેપી સરતો કરી પડે છે, તે પ્રમાણે ચવામાં વિલંબ ચવાથી આવાડો અંદ ઝાડકોને વિલંબે મળ્યો છે, જેને માટે તેમની અમે આ પ્રમાણે ચવામાં નિરુપાય હતાં કામા માગીએ છીએ. ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે નવા મેનેજરનું નામ પ્રસિદ્ધ ન થઈ શકવાથી તૈવાર થએલો અંદ કેટલાકે વિવસ ત્યાં જ પડી રહ્યો હતો. મનુષ્ય ધારે છે કંઈ, અને ધધિરેઝાથી થાય છે કંઈ ! આ અંકને માટે પણ ને જ કારણથી વિવંશ થયો છે.

સિદ્ધ મંદિરનાં સિદ્ધ સૂત્રો.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૭ ના પૃષ્ઠ ૧૮૮ થી.)

તૃતીયપાદ.

૧ બાહ્ય અને આંતર મનની ક્રિયાઓને જેમ એક બીજા સાથે સંબંધ છે તેમ તે બે મનનો જે બે મર્જિતંતુવ્યૂહસાથે સંબંધ છે, તે મસ્તિષ્કપૃષ્ઠકગત મર્જિતંતુવ્યૂહ અને અનુકંપિકમર્જિતંતુ વ્યૂહની ક્રિયાઓને પણ પરસ્પર સંબંધ છે. મસ્તિષ્કપૃષ્ઠકગત મર્જિતંતુવ્યૂહ એ બાહ્ય મનનું કાર્ય કરવાનું દ્વાર અથવા સાધન (Organ) છે અને અનુકંપિક મનતંતુવ્યૂહ એ આંતર મનનું સાધન અથવા દ્વાર છે. મસ્તિષ્કપૃષ્ઠકગત મર્જિતંતુવ્યૂહની પ્રજ્ઞાસિદ્ધારા આપણે કર્મેન્દ્રિયવડે જાણતુ અથવા બાહ્ય મનવડે થતા સંસ્પર્શો અથવા જ્ઞાનને જાણીએ છીએ અથવા અનુભવીએ છીએ, અને તે દ્વારા શરીરના વ્યાપારોક્રમર સ્વામીત્વ રાખી શકીએ છીએ. આ મર્જિતંતુવ્યૂહનું મધ્યગિંદુ મગજમાં રહેલું છે.

૨ અનુકંપિક મર્જિતંતુવ્યૂહનું મધ્યગિંદુ જરૂરની પાડાળના ભાગમાં આવેલી શિરા અથવા ગંઠ (Ganglion) નો સમૂહ કે જેને મણિપૂરકચક્ર કહેવામાં આવે છે. તેમાં રહેલું છે. અને આ મર્જિતંતુવ્યૂહદ્વારા શરીરના અત્યંત મહત્વના જાગ્રતુ અથવા બાહ્ય મનથી અજાણતાં થતા પ્રાણભૂત અથવા જીવનમૂત (Vital) વ્યાપારો થાય છે.

૩ ઉપર જણાવેલા બે મર્જિતંતુવ્યૂહનો સંબંધ એક નાડી અથવા મર્જિતંતુ (Vagus Nerve) વડે યથેશે હોય છે. આ નાડી અથવા મર્જિતંતુ મસ્તિષ્ક પ્રદે. શમાં થઈને ઉરારેશ-છાતીપર્વત પસાર થાય છે અને તેની શાખા-પ્રશાખાઓ હૃદય-રેશ-સાંપર્વત પહોંચે છે અને પરિણામે તે ઉદર (Diaphragm) માં થઈને પસાર થતાં બાહ્ય પ્રદેશમાંથી અદરશ થઈ જાય છે, અને તે અનુકંપિક મર્જિતંતુવ્યૂહ (Sympathetic System) સાથે એક થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે આ તંતુવ્યૂહ અથવા નાડી આ બે વ્યૂહને સાંધે છે.

૪ આ પ્રમાણે જોયું છે, કે મગજ કે જે જાગ્રતુ અથવા બાહ્ય મનનું કારણ છે તેના વડે પ્રત્યેક વિચારનું ગ્રહણ થાય છે. આ ઠેકાણે તે વિચાર તકકસોટીક્રમર ચઢે છે. જ્યારે જાગ્રતુ મનની ખાતરી થાય છે, કે અચૂક વિચાર ખરો છે ત્યારે તેને મણિપૂરકચક્રમાં ધકેલી મૂકવામાં આવે છે, કે જે ચક્ર આંતર મનનું મધ્યગિંદુ છે. આ ઠેકાણે આ વિચારનો જે જે પરિણામ આવવાનો હોય છે તેમાં ફર્કાંતર થાય છે, આંતર મનને પડી કંઈ વિચાર કરવાનું રહેલું નથી. તે તો જાગ્રતુ મન તરફથી જે વિચાર પ્રાપ્ત થાય છે તેને જાગ્રતુ આગાધારક નોકરની પેઠે અનુસરે છે અને તે પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે. જાગ્રતુ અથવા

૧૦ આ મણિપૂરકચક્ર એક એવું મધ્યખિંદુ છે કે જ્યાં અવયવ અવયવીસાથે, અથવા વિભાગ પૂર્ણ સાથે રહે છે, જ્યાં મર્યાદિત અમર્યાદિત થાય છે, જ્યાં અપ્રકટ પ્રકટ થાય છે, જ્યાં સંવેદ્યાપી વ્યક્તિત્વ્યાપન થાય છે, અથવા તો જ્યાં અદૃશ્ય દૃશ્ય થાય છે. તે એવું એક મિંદુ છે, કે જ્યાં જીવનતત્ત્વ પ્રકટ થાય છે, અથવા દૃશ્ય થાય છે, અને આ મધ્યખિંદુમાંથી એક વ્યક્તિ કટલા જીવનતત્ત્વને ઉત્પન્ન કરે છે, તેની મર્યાદા નથી.

૧૧ આ જીવનતત્ત્વનું મધ્યખિંદુ એ સર્વશક્તિમાન છે, કારણ, કે તે જીવનતત્ત્વના મહોદધિસાથે સંબંધવાળું છે. તેથી તેને જે કાર્ય કરવાનું કહેવામાં આવે છે, અથવા તેની દ્વારા જે કાર્ય કરાવવામાં આવે છે તે કાર્યને તે કરે છે; આ જ કારણે બાહ્ય મનનું સામર્થ્ય રહેલું છે. બાહ્ય મન જે કાર્ય કરવાનું આંતર મનને સૂચે છે, તે કાર્ય તે કરે છે.

૧૨ જે મધ્યખિંદુમાંથી આખા શરીરની શક્તિ અથવા જીવન વહે છે તે આ મધ્ય ખિંદુઉપર બાહ્ય મનના વિચારનું સ્નાગિત્વ રહેલું છે. અને આ ઉપરથી આપણે એ તાર્તા સહજ જાણી શકીએ છીએ, કે જે પ્રકારનો વિચાર આપણે સેવીએ છીએ તે પ્રકારના વિચારને અનુરૂપ વિચારની શક્તિનું પ્રસર્પણ અથવા પ્રસાર તે કરે છે, અને આ ઉપરથી કેવો અનુભવ પરિણામે આપણને થશે તે પણ આપણે જાણી શકીએ છીએ.

૧૩ તેથી એ કાળ થાય છે, કે આખું જે કરવાનું છે તે એ કરવાનું છે, કે આ તમા પ્રકારનો આપણે અને તેટલો અધિક અથવા પુરપુરો પ્રકારના દેવાનો છે. જેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણામાંથી આપણા જીવનપ્રવાહને વહેવા દેઈએ છીએ તેટલા પ્રમાણમાં પ્રતિકૂલ સ્થિતિને આપણે સુખરૂપ અને અનૂન અનુભવમાં પરિણામ પમાડી શકીએ છીએ અથવા પચડી શકીએ છીએ. પ્રજા માન એટલો જ છે કે આ પ્રકારને થી રીતે અધિકાધિક પ્રકારના દેવો, પ્રકટના દેવો તથા શી રીતે આ જીવનપ્રવાહને વધારે પ્રમાણમાં વહેવા દેવો, અથવા શી રીતે આ જીવનશક્તિને વધારે પ્રમાણમાં પ્રકટાવી ?

૧૪ અપ્રતિરોધક (Non resistant) વિચાર આ મણિપૂરકચક્રનો વિકાસ કરે છે. પ્રતિરોધક વિચારો તેનો સંકેત કરે છે. અસત્તાના વિચારો તેને વિકસારે છે, તેને પ્રદુષિત કરે છે, અને અસત્તાના વિચારો તેને સંકેતે છે. ધર્મ, જાન, ઉત્સાહ, થકા, નિર્ભયતા. એ વગેરે આ સૂત્રને અધિક પ્રકાશિત કરે છે; પણ એથી ઉંડા વિચારો અને તે સર્વમાં અવસ્થ કરીને જ્યાં એ તેનો ધ્યેય સંકેત કરે છે. જેથી જ્યાં એ મનુષ્યનો મોટા શત્રુ છે તેથી તેનો તો નાશ કરવો પડે છે. આ શત્રુને નિર્મૂળ કરવો જોઈએ. આપણા સૂત્રને ઢોકનાર આ જ મોટું વાદ્ય છે, કે જે તેને ઢાળીને વિવિધ પ્રકારના દુષ્કાર અથવા કારને ઉપજાવે છે.

૧૫ આ એક પિશાચને લીધે જ મનુષ્ય શૂન, જનમાન અને ભવિષ્યનો ભય ધરે છે; આ એકને લીધે જ તે પોતે પોતાની મેળે ભયને પામે છે, મિત્રો અને સર્ગારંભાર્થી ભયને પામે છે; આ એક શત્રુને લીધે જ તે મનુષ્ય પોતાના શત્રુનો, અને પ્રત્યેક વસ્તુ અને રિયલિટી ભય ધરે છે. જ્યારે આ વસ્તુનો ઉચ્છેદ કરવામાં આવે છે ત્યારે સૂત્રને

હંકનાર વાદળ વિખરાઈ જાય છે અને મૂર્ચ્છા, પૂર્ણ પ્રજ્ઞાથી પ્રકાશે છે. અને જ્યારે આ પ્રમાણે થાય છે ત્યારે આપણને ડ્રવન, તથા સામર્થ્ય, અને સંપત્તિ તથા સ્વાસ્થ્ય અથવા સુખશાંતિનો અનુભવ થાય છે.

૧૬ જ્યારે તમને એમ જણાય છે, કે તમારો અનંત સામાર્થ્ય સાથે અભેદ સંબંધ છે, તે અને તમે એક છો, તથા જ્યારે તમે આ સામર્થ્યનો સ્વાનુભવ કરીને તમારા વિચારવડે તમે તમારા પ્રતિકૂલ રિચિત્રો જય કરો છો ત્યારે આ જગતમાં તમારે કશાથી ભય પામવાનું રહેતું નથી, ત્યારે તમને કશાથી ભય થતો નથી, કદાચ ત્યારે વનાશ થાય છે, અને તમે પૂર્ણ વિગમ્ય થઈ રહો છો.

૧૭ આ જગતમાં આપણે કેવા પ્રકારના અનુભવ કરીશું તેનો આધાર આપણે આપણા મનની કેવી રિચિત્રિથી આપણા ડ્રવનપ્રતિ દષ્ટિ કરીએ છીએ અથવા તેના પ્રતિ આપણે કેવું વક્ષણ સેવીએ છીએ તેના ઉપર આધાર રાખે છે. જે આપણે કશાની પણ આશા નહિ-રાખીશું તો આપણને કશું પણ મળશે નહિ; જે આપણે પુષ્કળતાની આશા રાખીને તેને હઠીશું તો આપણને પુષ્કળ મળશે.

૧૮ પરંતુ જે મનુષ્ય જાણે છે, તેને પોતાને મણિપૂરક ચક્ર પ્રાપ્ત છે, તે કરી પણ કશાનો ભય ધરશે નહિ. તે ધૈર્ય, શ્રદ્ધા, અને સામર્થ્ય વગેરેનો જ પ્રસાર કરશે. તે પોતાના મનનું એવું વક્ષણ ધારણ કરશે કે જેથી તેને વિન્યા જ મળતો તે પ્રતિજ્ઞાપૂર્ણ પવનના ચૂરેચૂરા કરી નાખશે અને તેના માર્ગમાં સંકાલિતપર્યવરૂપી આવડી આડ્યોને તે કુદી જશે.

૧૯ આપણે જ્યારે જાણીએ છીએ, કે આરોગ્ય, સામર્થ્ય, સ્વાસ્થ્ય વગેરેનો પ્રસાર કરવો, અથવા તેમને અંતરમાંથી ગાથા પ્રકટ કરવાં એ આપણા પોતાના અંગીત્વમાં છે, ત્યારે આપણને કશાનો ભય રહેતો નથી કારણકે તે ત્યારે આપણે અમર્યાદિત સામર્થ્ય સાથે સંબંધવાળા છીએ, એ પ્રકારનો આપણને સ્વાનુભવ થાય છે.

૨૦ આ સ્વાનુભવ ત્યારે જ પ્રકટે છે કે જ્યારે આપણે જનજીવી વર્તમાન આચારમાં ઉતારીએ છીએ. આપણે આચારમાં ઉતારવાથી જ સ્વાનુભવ કરીએ છીએ. નિન્યતા અભ્યાસથી જ મનુષ્ય વધારે જાણવાનો થાય છે.

(અપખર્ષ)

તેર ફુટ લાંબા એક ભયંકર સાપકંડ પર કરેલી શસ્ત્રક્રિયા.



આ તેર કુટનો મહા ભયંકર વિપક્ષર જલુ વિચિત્ર રચનાવનો હતો. આ મહા ભયંકર સાપની આંખઉપર શસ્ત્રક્રિયા કરવાની હતી. તેનો રંગ અત્યંત કાળો હતો. તેના પાંજરામાં તેને ખાવા માટે મોટા કાળા સાપ નાખવામાં આવતા તેમને ખાવાની તે દરકાર કરતો જણાતો નહિ. પણ કેાઇ મનુષ્ય જમતાં જમતા જેમ વર્તમાનપત્ર વાંચે તેમ તેમને તે ખાતો. તેને પકડવાનું, તથા પકડીને જે દેશલે તેને રાખવામાં આવ્યો હતો તે દેશલે લાવવાનું ઘણું શારે ખરચ થયું હતું.

ડૉ. આર. એચ. હીટમાર આ સાપને શી પીડા છે તેનો અભ્યાસ તેને જાડી દીવાળના જે કાચના પાંજરામાં પૂરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી કરતા હતા. કેટલીક વખતના સૂક્ષ્મ અવલોકન પછી તેને જણાયું, કે તેની આંખ ઉપર નક્કી ચામડી વધીને આવતી હતી અને તેને લીધે તેની પીડા વધતી હતી. આ નકામી ચામડી જો ન કાપી નાખવામાં આવે તો તેની ઘડી ન પીડા વધી જવાનો સંભવ હતો; તે એટલે સુધી, કે વખતે તે પીડાને લીધે તે સાપ મરી પશુ જાય. અને આ કામ કરવાને માટે અર્થાત્ તે નક્કી સાપ કાપી નાખવા માટે આ હાકતરે તે પાંજરામાં પેસવું જોઈએ તેમ હતું; કારણ, કે તે વિના તે કામ શી રીતે અને ?

આ કાર્ય કરવાને માટે આ કુશળ હાકતરે આ પ્રમાણે યોજના ધડી હતી, કે પ્રથમ તે સાપના પાંજરામાં તેને ખાવા માટે એક મેચો કાળો સાપ નાખતો અને તેને તે ઘોડા. મજે એટલે તેના પાંજરામાં તરારથી પેસી જઈને તે ગળેલા સાપને તે મહાર કાઢી નાખે અને પોતાના ઉપર દુમકો કરે તે પૂર્વે તે કામ કરી લેવું.

આ પ્રયોગ કરના પૂર્વે તેને સુખ્યો રાખવામાં આવ્યો; જ્યારે તે સુખ્યો થયો ત્યારે તેની માંજુસના પગ જેટલી જાડી પૂંછડી તે કાચના પાંજરાની દીવાલમાં પકાડવા લાગ્યો, જાણે, કે તેને જમવાનો વખત થયો છે તેને માટે તે પૂંછડીરડે ઘંટ કેમ ન વમાડતો હોય. આ વખતે જ્યારે તે પ્રોફેસર તેના પાંજરાપાસે ગયો ત્યારે તે સાપનો રંગ લીલો અને પીંગો જણવા લાગ્યો, જાણે, કે તે રંગ કેમ ન પડવનો હોય અને તેવું માથું તે તેના તરફ ભયંકર રીતે પગાડવા લાગ્યો. બીજો સામાન્ય મનુષ્ય તો તેને જોઈને જ ત્યાંથી નાશી જાય. એક તો તેર યુદ્ધ લાગ્યો, તેના રંગ પણ મહા ભયંકર, અને અજગર જેવો જાડો તથા તેની મોટી વિશાલ ફેજ, એ સર્વ જોતાં જ મહા અજગર જેવો જાણ કરે તેમ હતું; તે છતાં તેના પાંજરામાં પેસીને આ હાકતરે આ પ્રયોગ કરવાની દિશા કરી હતી, એ તેવું કેવું થયું ?

આ સાપને તે King cobra અર્થાત્ સર્પના રાજ એવું કહેતા. જ્યારે આ સાપ પોતાની ફેજ ડાંગી કરતો ત્યારે એક નાના નિંદવું જાડવું મળે તો તેમને વિશ્રામ

જણાતી હતી. તે દરેક ધન્ય એટલે લગભગ એક પુટ પડેાળી હતી, અને તેનું 'મોઢું' તે પડેાળું દરતો ત્યારે તેની અંદરના ગદામયંદર પ્રાણહર વિપથી લરેલા તેના દાંત કુતરાના દાંત જેટલા જણાતા હતા.

આ દાકતરે જોયું, કે તે સાપ હવે ખરેખરે ભુખ્યો થયો છે, ત્યારે તેણે તેના પાંજરામાં એક મોટા દાળો સાપ તેને ખાવાને માટે નાખ્યો. આ સાપને અંદર પડતાં તેની જાતનો જ તે મોટા સાપ હતો છતાં જહુ જ લખ થયો અને તે યુવજનું વળી ગયો. પેલા મોટા સાપનો રાજ તેને જોતાં જ તેના ઉપર વીજળીની પેઠે ઝુટી પડ્યો અને તેને મોઢેથી પકડીને તેને ગળી જવા મંડ્યો. પેલા સાપે ધણીએ તરફડીયાં માર્યાં તથા યુગ્મો પણ પાડી પણ તેની તેણે કંઈ દરકાર કરી નહિ. તેણે તો તેને પકડીને મોઢેથી ગળવા જ માંડ્યો.

હવે દાકતર ડીટમારનો કામ દરવાનો વખત હતો, તેણે જે જે વસ્તુઓ જોઇએ તે સર્પની તૈયારી રાખી હતી. શસ્ત્રક્રિયાને માટે જોઈતાં હથિયારો, દવાઓ, તથાખરેલો તમચો પણ તૈયાર રાખ્યો હતો, કે ને જરૂર પડે તો તેના ઉપયોગ પણ કરી શકાય. તેમ જ એક ચામડાનો પટ્ટો પોતાની કેડે બાંધી રાખ્યો હતો, કે જેથી એકદમ બહારનીટણી જવાની જરૂર પડે તો બહાર ઉભેલો માણસ તેને એકદમ બહાર ખેંચી લે. આ વિના ખીછ પણ જરૂરની તૈયારી રાખી હતી. વખતે તે સાપ ઠરડે તો તેની દવા પણ તેના રાખી હતી. આ છતાં પણ આ કામ નિર્ભય ન હતું, દારણ કે આપા બચંદર સાપ જોગને કરડે છે તે ગમે તેટલી દવા દરવા છતાં પણ તે સામ્ય થતા નથી.

આ સધળી તૈયારી કરીને તે એકદમ અંદર પેસી ગયો અને તે સાપના માથા ઉપર બળીવાળી એક ટોપી પહેરાવી દીધી. આ સાપે તેને અંદર જોનાં ગળેસો સાપ બહાર કાઢી નાખીને તેના ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કર્યો. પણ તેટલા વખતમાં જ એક બે ક્ષણ મળે તેમાં તે તેની આંખ ઉપર શસ્ત્રક્રિયા દરવાનો તે પ્રયોગ કરતો હતો. પણ તે પ્રયોગ કરે તે પૂર્વે તો તેણે ગળેસો સાપ બહાર કાઢી નાખ્યો અને તેના માથા ઉપરની તારની ટોપી તેણે નીચે નાખી દીધી અને તેના ઉપર હુમલો કરવા ગયો. પણ બહાર ઉભેલા માણસે સમય સચક્તા વાપરીને તેને પેલા પટ્ટાવડે આચંકા મારીને એક ક્ષણમાં બહાર ખેંચી કાઢ્યો અને તે પાંજરાનું દાંકણું ઝડપથી વાસી દીધું. પેલા સાપની ફેણ તે પાંજરાના આરથા સાથે જોરથી અચકામ અને તે દાકતર જયી ગયો.

આ પછીથી તે દાકતર અને તેના ગદગાર અને શંતિથી બેસી રહ્યા અને તેને શાંત થતા દીધો. તેણે શાંત થઈને પાછું પોતાનું બોમ્બન શરૂ કર્યું. તે સાપને તે ખાઈ ગયો એટલે એક જ કુટો બીજો દાળો સાપ-તેના પાંજરામાં નાખવામાં નાખવામાં આવ્યો. આ સાપને જોઈને તે સર્પપતિને બહુ જ આનંદ થયો અને તેને પણ મોઢેથી પકડીને તે ખાઈ જવા લાગ્યો. આ વખતે તે દાકતર તરત જ તેના પાંજરામાં પેસી ગયો અને ચીપીમાવડે (ForCeps) તેની આંખ ઉપરની ચામડી કાઢી નાખી. તે સાપે તરત જ તેના ઉપર હુમલો કર્યો પણ પૂર્વની પેઠે બહારના માણસે તેને આચંકા મારીને જલગીથી ખેંચી લીધો, અને બારણું જોરથી એકદમ બંધ કરી દીધું. આ વખતે પણ તેનું 'માથું' તે આરથાસાથે જોરથી અચકામ, અને તે દાકતર જયી ગયો.

ખીછ આંખ ઉપર પ્રયોગ કરવાનો બાધી હતો, પણ તે સાથે જ એકાએક હોવાથી એક અંદાડીયા માટે તેને મુક્તથી રાખવામાં આવ્યો. એક અંદાડીયામાં પેલી એક આંખ તો સુધરી ગઈ. પણ હવે ખીજે પ્રયોગ કરવો એ બચકર કામ હતું.

ખીછ વખત સાચા છ કુટનો એક મોટા સાથે તેને ખાવા માટે અંદર નાખવામાં આવ્યો અને તેને ખાઈ જવા દીધો. તે પછીથી તરત જ ખીજે શંકા કુટનો સાથે અંદર નાખવામાં આવ્યો. આ અંતે સાપને તે ગળી ગયો. છતાં તે કાંઈ ઘાંત ચએકો જણાવ્યો નહિ. તે છતાં તેણે તેના પાંજરામાં પેસીને પ્રયોગ કરવાનો પ્રયત્ન કરી નોંધ્યો પણ તે નિષ્ફળ ગયો અને તેને વારંવાર ગદાર નિહાળી જવું પડ્યું.

તે પછીથી તેણે આ પ્રમાણે એક દુકાન વિચારી કાઢી. તે પાંજરાનું બારણું એક દમ ઉઘાડી નાખવામાં આવ્યું અને તેના માથા ઉપર બે માણસો એકદમ એક ટોપી જેવું પહેરાવી દેતા અને પોતાના સવળા જોડાથી તેને દબાવી દેતા. તે દાકતર તરત જ પાંજરામાં દાખલ થતો પણ તેનાથી પ્રયોગ થઈ શકતો નહિ. દારણ કે તે પેલા બે માણસોના વચ્ચે નહિ ગયો તો તેના ઉપર ધસી ચારતો. એક વખતે તો એમ બન્યું, કે તે સાથે તે ત્રણેની આસપાસ વીંટળાઈ વળવાનું ધાડે પણ તે ત્રણે જમી ગયા. પણ તે વખતે તે દાકતરને તે કરવા જતો હતો એટલામાં તેણે બે હાંમે તેનું જડ્યું પકડી લીધું અને તે જમી ગયો. પછી ફેટલી મુસીએ તેને તે પાંજરામાં પૂરેને તેનું બારણું બંધ કરી દેવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે બાર વખત પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો કે, પણ ખીછ આંખ ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હજી અવકાશ મળ્યો નથી.

દમડા અમેરિકામાં એક મોટામાં મોટા મોઝા મોઝા

મોટામાં મોટો મોઝા.

મનવદામાં આવ્યો છે. હવે છે, કે આ બાબત દુનિ-

આમાં મોટામાં મોટા છે. તે છ કુટ સાંભો અને વજનમાં

ચારદબર રતવનો છે. તેને આકાશમાંથી નાખવાનું આવે છે ત્યારે ઈશ્વર વજ આકાશમાંથી પડ્યું રોય તેમ તે પડે છે અને જ્યાં તે પડે છે ત્યાં ખેડાનમેદાન કરી મૂકે છે. મોટામાં મોટા વહાણના તે ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે, અને મોટાં સરેરાશ તે કાઢી કરી નાખવાને સમર્થ છે. તેને પ્રયોગ કરી જોવામાં આવે દબાવે કુટની દુઃખાવેકોટી પૂર્વકર તેને નાખવામાં આવ્યો હતો. તે પ્રયોગની કી અસર થાય છે તે જોવામાં તે જ જગ્યા ઉપર પડનાર હતો ત્યાંથી ઘણે દર આવેલા એક કાંચા મોનરા ઉપર મળ્યો. બેમાં હતાં તોપણ આટલું છેડું ઘણું આપું હતું એમ તેમને જણાવું હતું.

બહુ સારી વાત છે ! આ જગતમાં એક એવો નિયમ છે, કે મનુષ્ય જેવું દમબીજ વાવે છે તેનું કળ તે લેણે છે. ખીજના વિનાશના માર્ગો શોધનાર અથવા તેવી શોધો કરનારનો શો પરિણામ આવેલો નહોતો, તેની દરખા કરવી સહજ છે. તે નિયમે ખીજના પ્રાણ લેવાને તત્પર રહેનાર પ્રજા તે જ સાધનોએ પોતાના પ્રાણ ખોડે. જ્યારે અધર્મ, અનીતિ વગેરે વડે પ્રજા ઉન્નત થઈ જાય છે ત્યારે સર્વના અંતરમાં રહેલા અંતર્યામિ હૃદય જાગરણથી જોવા પ્રસંગો ઉભા કરીને તેમના વિનાશ તેમના જ હાથે કરે છે. આવી જાગરણથી નિહાળા અવિધમાં જણાય છે. આપણે આવી બગડેલ શોધોથી બચ પામવાનું પ્રયોગન નહિ.

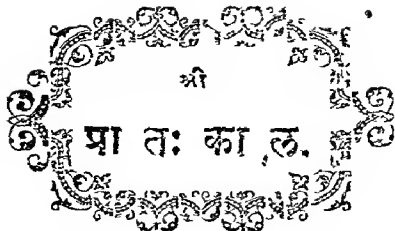
અંગ્રેજી કેળવણીના પ્રચાર થયા પછી પાશ્ચાત્ય રીતરિ-
 રમાલથી શરદી થાય છે શું? વાજ દાખલ થયાથી આપણે રમાલ મજવામાં રાખતા
 શીખ્યા છીએ. પણ હાલમાં પાશ્ચાત્ય દાકતરો
 કહે છે, કે આ રમાલ જે મજવામાં રાખવામાં આવે છે તેને તપાસવામાં આવે તો જણાય
 છે, કે તેમાં રોગનાં હબરો જંતુઓ હોય છે. આપણને શરદી થઈ હોય છે અને આપણે
 નાક લુછીને જે તેને મજવામાં મૂકીએ છીએ તો તેમાં રહેલા શરદીના જંતુઓને તે મજ-
 વાની સ્વચ્છ અને ઉપયુક્ત હવા વૃદ્ધિ પાગવાને તથા મોટા થવાને ઘણી જ અતુકલ આવે છે.
 પછીથી જ્યારે ખીજો રમાલ આપણે તે મજવામાં મૂકીએ છીએ ત્યારે તે મજવામાં રહેલા
 જંતુઓ તેમાં પ્રવેશે છે, અને જ્યારે આપણે તેને આપણા નાકે બસાડીએ છીએ ત્યારે તે
 આપણા શ્વાસવાટે આપણા શરીરમાં પેસી જાય છે અને આપણને જે રોગના તે જંતુઓ
 હોય છે તે જંતુઓ થાય છે. પૂર્વે આપણુ લોકો એક ઉપવસ્ત્ર ખભે રાખતા જે સાજ
 સવાર નહાતા ત્યારે ધોઈ નાખતા જેથી તે સ્વચ્છ થઈ જતું, અને તેથી આ પ્રમાણે રોગ
 થવાનો પ્રસંગ ન આવતો આ શેકો કહે છે, કે રમાલને મજવામાં ન રાખવો, પણ
 ખમીસની બાંદીમાં રાખવો.

• વટાણા

તે ઉપયોગ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં જુદી જુદી રીતે કરવામાં
 આવે છે. તે લીંચા હોય છે તો શાક ખનાવે છે. સૂકાયા
 પછી તેના લોટમાંથી રોટલી ખનાવે છે. તેમજ તેમાંથી

દુધ અને માખણ પણ કાઢવામાં આવે છે. વળી તેમાંથી ૨૦ ટા નેટલ તેમજ પણ તે

કાઢે



પુસ્તક ૨૦] સંવત્ ૧૯૭૮ માદ્રવટ કુળ્લ = ૧૪ [અંક ૧૧

॥ ૐ શ્રી. ॥

આપ જ એક સાચા સગા છો.

પદ. (ગગ ગરબી.)

માયા સગા પ્રભુ ! આપ છો આ વિશ્વવિષે,
 બીજું સાચું સચું કોઈ ત્રિભુવનમાં ન હોય.
 આ સ્વાર્થી સંબંધી સર્વ જગપ્રાપ્તિ રહેતા,
 નિજ સ્વાર્થે સધાતાં તે ત્યજી સત્વર હેતા.
 અથવા ન સધાતો સ્વાર્થે તો પણ દૂર રહે,
 નિજ વૃત્તિઅનુકૂલ યાતું જો ના હર લહે.
 પણ આપ ધ્યાના મિથુ છો, જો હું બાણું,
 વિશ્વસ્વાર્થે હવેનું હિત કરતા હું ભાણું.
 ગત જન્મે કગલી મુકુતિ મુજ સંગે વહી,
 આ જન્મે પણ સંભાળ લો મુજ સંગ રહી.
 મુજ હૃદયે રહ્યા છો આપ, નિકટમાં નિકટ અહો,
 ક્ષણ જોક ન યાતા દૂર, મુજ પ્રાણાત્મા છો.
 હું વળી વળી આપ પ્રમુખતિ, નિજ લહી ભાણું,
 લહી આપની મુખળી જોય, લય બ્રમને ટાણું.
 પ્રભુ ! લો છો મુજ સંભાળ, સર્વ અવસ્થાવિષે,
 મુજને અતે હે દેવ ! શમાવજો આપવિષે.

રાજયોગ.



(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષનાં અંક ૧૦ ના પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી)

પ્રાણાયામ.



યોગનું યોગ્ય અંગ પ્રાણાયામ છે. આ અંગના સંબંધમાં આપણે જેટલી ચર્ચા કરીએ તેટલી એકાદી છે. પ્રાણાયામના સંબંધમાં યથાર્થ પ્રકાશ પાડવા માટે તો તે સંબંધમાં એક સ્વતંત્ર પુસ્તક લખવું જોઈએ તો જ તે સંબંધમાં વિસ્તારથી ચર્ચા થઈ શકે. અતઃ આપણે આ સંબંધમાં જલ્પવાળેવી જાણતો સ્વરૂપમાં જણાવીશું.

યોગ એટલે ચિત્તનો, ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ. તો ચિત્તનો અથવા ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ અથવા સંયમ કરવામાં પ્રાણાયામની શી જરૂર છે, એ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે જ આપણને યાદ છે.

જાગમાડીનું ઇંછન તો પ્રત્યેક મનુષ્યે જોયું હશે જ તેમાં એક ફલાય-વ્હીલ (fly wheel) નામનું ચક્કર હોય છે. આ ચક્કર પ્રત્યેક ઇંછનમાં હોય છે. સઉથી પ્રથમ આ ચક્કર ચાલે છે. અથવા ગતિમાન યાય છે, અને પછીથી તે ઇંછનના પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ ભાગપર્જા તો ગતિ પહોંચી તેમને ગતિમાન કરે છે. આપણા આ અદ્ભુત શરીર-યંત્રમાં શ્વાસોચ્વાસ એ ફલાય-વ્હીલ છે. આ શ્વાસોચ્વાસ આખા શરીરનો તમામ અવયવોની ગતિનું નિયમન (Regulate) કરે છે.

એક વખતે એક રાજાની તેના પ્રધાનકપર કોઇ કારણ માટે અપ્રસન્નતા થઈ. તેથી તેણે તેને એક ઉંચા મીનારાના શિખરકપરની એક ઓરડીમાં પુરી દીધો, કે, જ્યાં કોઈથી જઈ શકાય તેમ નહતું. તેની ઇચ્છા તેને ત્યાં પુરીને ત્યાં જ મારી નાખવાની હતી. આ પ્રધાનની સ્ત્રી પતિનલા અને આશક્તિ હતી. તે રાત્રે તે દુરના મિનારા પાસે મઈ અને પોતાના પતિને બુમો પાડીને બોલાવ્યા અને તેમને છુટા કરવાને કોઇ ઉપાય હોય તો તે દર્શાવવા જણાવ્યું. તે પ્રધાને તેને કહ્યું કે દાસે રાત્રે તું એક ચામાચિડીયું, ચોકું મધ, એકે રેશમની પાતળાં દોરી અને એક સુતરનું નાકું દોરડું, એટલું લેઇને આવજે અને મને શું કરવું તે પૂછજે. તે આશક્તિ સ્ત્રી તરત જ ઘેર ગઈ, અને આવસર્યો પોતાના પતિ સામે મંગાવતા હશે તેની તેને સમજણ ન પડી, તો પતિ તે મંગાવેલી વસ્તુઓ લેઈને બીજે દિવસે પોતાના પતિપાસે લઈ અને પોતે આવી છે, એવી મોટથી બુમ પાડીને પોતાના પતિને જણાવ્યું. પેલા પ્રધાને કહ્યું, કે પેલા નાક દોરડાને એક છેડા ઝીણી રેશમની દોરીને બાંધ તથા તે ઝીણી રેશ-

મતી દોરીને બીજો છેડો તે ચામાચિડીયાના એક પગે બાંધ, અને તે મધમાંથી થોડું તે ચામાચિડીયાને માથે લગાડ, અને તેને છુટું મુકી દે. આ ચામાચિડીયાએ તે જોયે ક્યું અને તે ચામાચિડીયાને છુટું મુકી દીધું. તેના માથાઉપર મધ લગાડેલું હોવાથી તે ઉચું ઉડવા લાગ્યું અને, હવે ઉડવાથી મધ મળશે એવી અસાધી તે હવે અને હવે ઉડતું ચાલ્યું. આ પ્રમાણે તે હવે હવે ઉડતાં તે મિનારાની ઠાંચે પહોંચ્યું એટલે પેલા પ્રધાને તેને પકડી લીધું અને પેલી રેશમની દોરી તેના પગેથી છોડીને તેને છુટું કરી દીધું. પછી તે દોરીવડે તેણે પેલું સુતરતું જાડુ દોરડું ઉપર બેંચી લીધું અને તેને તે મિનારાના ઉપરના ભાગમાં એક દેડાણે મજબુત ગાંધીને તેના આધાર લેઈ તે નીચે ઉતરી આવ્યો અને પોતાની પત્નીને મળીને સુખી થયો તથા તે રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં જતો રહ્યો.

વાચકને આશ્ચર્ય થશે ! કે વળી પ્રાણીયામતી બાબતમાં આ વર્તણૂક શું પ્રયોજન છે ? પણ તેનું પ્રયોજન હોવાથી જ આ વાર્તા અત્યંત આપી છે. આપણા સરીરની મિનારામાં આમોઝવાસ એ રેશમની દોરીને દેડાણે છે. તેને પકડીને અથવા તેને નિયમમાં રાખીને આપણે આપણા સરીરની અંદરના મજબુત તંતુઓ (muscle fibers) ની અંદરની ગતિને તથા તેના દ્વારા આપણા વિચારશક્તિ તંતુ અથવા દોરડાની ગતિને અને પરિણામે પ્રાણીય મજબુત દોરડાને આપણે પકડી રાખીએ છીએ, તેને નિયમમાં રાખી રાખીએ છીએ અને સ્વચંચાને પ્રાપ્ત કરી રાખીએ છીએ. આ પ્રાણનો જીવ કરવાથી, તેને નિયમમાં રાખવાથી આપણે કેવા મહાન ફાળ મેળવીએ છીએ તેની આપણને દૈન્યના પથ નથી.

આ પ્રાણનો જીવ કરવાથી આપણા આરોગ્યને આપણે યથેચ્છ સુદઃ કરી રાખીએ છીએ તથા આપણા આયુષ્યને આપણે યથેચ્છ લીધું કરી રાખીએ છીએ, કાળ અને કર્મનો આપણે જીવ કરી રાખીએ છીએ તથા યથેચ્છ સમય આ પ્રદાનમાં કરીએ તે સ્થાનમાં કરી રાખીએ છીએ. આ વિના બીજાં અલૌકિક સામર્થ્યને પણ આપણે મેળવી રાખીએ છીએ, જે સંબંધમાં સ્વસ્થતા આપણે માત્ર પ્રકાશ કરીએ છીએ.

સત્ય કહીએ તો આપણા સરીરવિષે આપણે કંઈ જ જાણતા નથી. અને તે વિષે જાણવું એ સદૈવ પથ નથી. હાકારનો ધધો સિખનાર વિદ્યાર્થીને દશાખાનામાં આપણા સરીરમાં શું રહ્યું છે તે જાણવા માટે કાંઈ મુશ્કેલી ચીરે છે, અને વિદ્યાર્થીને તેમાં શું રહેલું છે તે સિખવે છે. આ સંબંધમાં શોધ કરનાર વિદ્વાનનાં, ગણના પુરોષોએ સરીરની આ જ પ્રમાણે અર્થાત મુશ્કેલી ચીરે શોધ કરી હોય છે. અથવા તો આ સંબંધમાં શોધ કરનાર જીવતા જતાવરને ચીરે છે અને તેની અંદર શું શું રહેલું છે, કેવી વ્યવસ્થા છે, એ વગેરે જાણવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ પ્રમાણે કરવાથી આપણે ધણું ઓછું જાણી શકીએ છીએ, કારણકે સરીરની અંદરના અચંચત સૂક્ષ્મ ભાગોમાં જે કાંઈ થતું હોય છે તે આ પદ્ધતિથી જાણવું નથી. સરીરની અંદરના અતિ સૂક્ષ્મ ભાગોમાં ચાલતી ક્રિયાને આપણે ત્યારે જાણી શકીએ છીએ, કે જ્યારે આપણું મન અત્યંત સ્થિર થઈને ઉડે અને ઉડે ઉડતું જાય છે.

ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે આપણા સરીરશક્તિ સાંચાના તમામ ભાગોને પ્રાણ ગતિ માન કરે છે. અને આ પ્રમાણે શોધતાં શોધતાં જો આપણે અંતર પ્રવેશ કરીએ છીએ

તો શરીરના તમામ વિભાગમાં ચાલતી દ્રવ્યઓના સંબંધમાં આપણે જાણી શકીએ છીએ. શ્વાસપ્રશ્વાસ એ આ પ્રાણુનું સ્વરૂપ સ્વરૂપ છે. આ શ્વાસપ્રશ્વાસને નિયમમાં રાખીને તેના દ્વારા પ્રાણુ કે જે શરીરના સૂક્ષ્મતમ અવયોમાં જે દારૂ કરે છે તે ભાગપર્યંત આપણે પેહોચી શકીએ છીએ અને તે દ્રવ્યોનું આપણે દર્શન કરી શકીએ છીએ; એટલું જ નહિ; પણ તેની સાથે આપણે તે ક્રિયા અને વિભાગઉપર આપણા સ્વામીત્વને પણ સ્થાપી શકીએ છીએ અને આ પ્રમાણે આપણા આખા શરીર ઉપર આપણું સ્વામીત્વ સ્થાપી શકીએ છીએ.

મનના વિવિધ વ્યપારોમાં અથવા મનની ગતિ યવામાં પણ શરીરની અંદરના Nerve Currents-મજબૂતતંત્રોની અંદર વહેતા પ્રવાહ પણ કારણભૂત હોય છે, જેથી આ માર્ગે આપણે આપણા શરીરની સાથે મનના ઉપર પણ સ્વામીત્વ સ્થાપી શકીએ છીએ, અને મનની પૂર્ણ પ્રજ્ઞાંત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. અને આ પ્રમાણે યવાથી આપણામાં અનેક પ્રકારનાં વિવિધ અવૈદિક સામર્થ્યો જાગૃત થાય છે, અને આપણે વિવિધ સામર્થ્યો પામી શકીએ છીએ આ સારો પરિણામ પ્રાણને વશ કરવાનો છે, તેને નિયમમાં રાખવાનો છે.

પ્રાણાયામના વિવિધ પ્રકારો છે અને તે સર્વનાં જૂદાં જૂદાં અદ્ભુત ફળ છે. આ ફળો શામાટે કેવા કારણોથી મળે છે તે પણ આપણે અધિકાર વધતાં આપણે જાણી શકીએ છીએ, પરંતુ આ બાબતો અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, અને તત્કાલ સમજી શકીએ તેમ નથી. અથવા ધારો કે કદાચ તે આપણે જાણી અથવા તે બાબતો આપણે સમજ્યા પણ તેનો કંઈ તત્કાલ અર્થ નથી, અથવા તેથી આપણને કંઈ તત્કાલ લાભ નથી. દારણુ કે જાણવામાં નથી, કોઈ હિત સધાય તેમ નથી; જે કરતું જોઈએ તે આચારસિદ્ધ કરતું જોઈએ ધીમે ધીમે આપણે અભ્યાસપૂર્વક આગળ વધતું જોઈએ તો જ તેથી લાભ થાય છે. અભ્યાસવિના, કંઈ જ ફળ થાય તેમ નથી, એ અવશ્ય કરીને લક્ષમાં રાખવું માટે હુદિમાને તો ક્રમે ક્રમે અભ્યાસને જ સિદ્ધ કરવો પડે છે.

અભ્યાસ અને તે પણ નિત્યનો અભ્યાસ થવો જોઈએ. વળી તે પણ દીર્ઘ સમય પર્યંત થવો જોઈએ, એ સાધકે અવશ્ય કરીને લક્ષમાં રાખવું. અભ્યાસવિના કંઈ જ અર્થ સરે તેમ નથી. માટે પ્રાણાયામના લાભ લેવા હોય તેમણે અભ્યાસપરાયણ થવું જોઈએ. એકથી વાતો, કે એકલા જાણવામાત્રથી કંઈ જ અર્થ સધાય તેમ નથી, એવું વિસ્મરણ ન થવા દેવું.

જે મનુષ્યો અભ્યાસપરાયણ થતા નથી તેમને હજાર શંકાઓ થાય છે પણ તેનો અંત આવતો નથી. પરંતુ જે અભ્યાસ કરવા માંડે છે તેની શંકાઓ ઓછી થતી જાય છે, અને તેને ફળનું દર્શન થતું જાય છે

(અપૂર્ણ)

પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના અંક ૧૦ ના પૃષ્ઠ ૨૫૭ થી)



મેં કહ્યું: હે વેશ્યા! તારો ગુરુ કોણ છે ?

વેશ્યાએ ઉત્તર આપ્યું: મો શબ્દ ઇન્દ્રિયનાયક છે. મોશબ્દ: અન્વેષકારણ અગાંન પશુ જણાવે છે, અને રુ'શબ્દ પ્રકાશ સૂચવે છે તાત્પર્ય કે અગાંન તથા અગાંનના કાર્ય ઇન્દ્રિયાદિક સર્વને જે પ્રદાશે, તેનું નામ ગુરુ છે. તેવો પદાર્થ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા, તે હું જ છું. હું ચૈતન્ય દૃષ્ટાનો દશ્ય ગુરુ યથ શકતો જ નથી. જેમ દશ્ય સ્વપ્નપ્રપંચનો સ્વપ્નદૃષ્ટા જ ગુરુ છે. સર્વ, દંડ, માયા આદિ પદાર્થોનો રગ્બુ જ ગુરુ છે તે જ પ્રમાણે હે પરાશર આ દશ્યનો દૃષ્ટા હું ગુરુ છું. આપું પણ મેં તો મુમુક્ષુઓને સમજાવવા માટે જ કહેવું છે. હું તો અદ્વિતીય છું. મારો અવાહનવતગોચર સ્વરૂપમાં ગુરુ શિષ્યની કલ્પના નથી. જે ગુરુશિષ્યની કલ્પના માનો, તો હું ચૈતન્ય આત્મા જ સર્વ નામરૂપ દશ્યનો ગુરુ છું. હું ચૈતન્યનો અન્ય ગુરુ કોણ નથી. સ્વપ્નગ્રાથ આત્મા છતાં અન્ય ગુરુ માને તો અવતરથા દોષની પ્રાપ્તિ થશે. માટે હે પરાશર! ગોવિંદના બજનતુ નિરૂપણ કર.

મેં કહ્યું: બજન એ જ ક ન તું વેશ્યા, ન હું પરાશર, એક ગોવિંદ જ છે. જેમ મહામણ કે નગકાચ કોણ નથી. માત્ર મહાકાચ જ છે. પછી ત્વે હે વેશ્યા! તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવી છે, ક્યાં જવાની છે ?

વેશ્યા બોલી: જે તું છે, તે જ હું છું. જ્યાંથી તું આગા છે અને જ્યાં જવાનો છે, ત્યાંથી હું આવી છું અને ત્યાં જ જવાની છું. જ્યાં તું રહે છે, ત્યાં જ હું રહું છું. જ્યાંથી તું જન્મ્યો છે ત્યાંથી, જ હું પણ જન્મી છું. જે તમારો હાલ છે, તે જ મારો હાલ છે. તેમાં વિનશ્વરતા નથી તેથી તમારો પ્રશ્ન હાસ્યને પાત્ર છે. પરંતુ બજન ગોવિંદનું કરો.

મેં કહ્યું: તેં જાતે જ પૂર્વે કહ્યું હતું કે " હું સર્વ દશ્યના ગુરુ છું " તો અને બજનથી શું પ્રયોજન છે ?

વેશ્યાએ કહ્યું: હું કોણ કર્તવ્ય જાણીને, બજનતું પૂછતી નથી. પરંતુ સતજન જ્યાં એમ્હા ચાપ છે, ત્યાં સ્વાભાવિક જ વચનવિલાસ ચાપ છે જે મરિા નિશ્ચય પૂછે તો હું સપચપૂર્વક કહીશ કે હું પોતાને ગુરુ અને અન્યને શિષ્ય જાણતી નથી. હું અદ્વિતીય મારાચણ છું. મારામાં કેતનો માર્ગ નથી

મેં કહ્યું: હે વેશ્યા! જ્યારે હું અદ્વૈત છે તો તે ગુરુ શિષ્યની કલ્પના કેમ કરી ? ૦ વેશ્યાએ કહ્યું: ગુરુશિષ્યની કલ્પના, કલ્પનામાત્ર છે તેમાં કશું તો શું યાગી

ગયું ? ન હતું તો શી અડચણ આવી ? હે પરાધર ! મિથ્યા અહંકારને છેડ જેથી તને સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય.

મેં કહ્યું : તે કહેવામાત્ર વાતને કેમ પ્રમાણ્ય કરી ?

વેશ્યા બોલી : જેમ તે કહેવામાત્રને પ્રમાણ્ય કયું હતું. પરંતુ તેની શા ચિંતા ?

મૃગતૃષ્ણાતું જલ હોતું નથી છતાં કહેવામાં આવે છે.

અવધૂત બોલ્યા ; તારા કહેવાથી જમ સિદ્ધ થયો.

વેશ્યા બોલી : અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપ ભગવાનથી જે ભિન્ન પ્રતીતિ છે, તે જ અક્ષ છે. વાસ્તવ રીતે વિચારું છું તો જમ પણ ક્યાં છે. ભગવાન જ છે. અવધૂતે કહ્યું : તારા કહેવાથી જાણાય છે કે જેવો જમ છે, તેવા જ ભગવાન છે. તે જ દારણથી તું વેશ્યા થય છે, દારણ કે ભગવાન અને જમને સમાન જણાવે છે.

વેશ્યાએ કહ્યું : ભગવાન અને જમ બંને સખરમાત્ર છે. હું અવાકમનસગોચર આ સખરોથી તથા સખરોદિવિતા અર્થોથી અતીત છું ; પરંતુ હે અવધૂત, મારો વચનો અને લક્ષણોનો તું દષ્ટા ક્યાંથી થયો ? દારણ કે સ્વપ્નના પુરુષ, સ્વપ્નદષ્ટાનો અથવા ભ્રમણ પુરુષના વચનો કે લક્ષણોનો દષ્ટા થઈ શકતો નથી સુતેકો મનુષ્ય ભ્રમણ પુરુષના હાલનો તાવા થઈ શકતો નથી. તે જ પ્રમાણે હું ભ્રમણનો તું સુતેકો, દષ્ટા દેવી રીતે થઈ શકે ? તને લગ્ન નથી આવતી ?

અવધૂત બોલ્યા : લગ્નદિ સર્વ પદાર્થોને ધોધને અવધૂત થયો છે. લગ્ન કોનાથી પામું ? હું અદ્વિતીય છું.

વેશ્યાએ કહ્યું : મદદ આપશો. આદ્ય યોગાનામાં નીસિમા માનીને તે નીસિમાને ધોવાનો ઉદ્દેશ હરે તો તે હાસ્યને પાત્ર થાય છે. હે અવધૂત ! સર્વ પદનો અહંકારમાં સમાવેશ થાય છે. જે અહંકારને તે ધોયો અર્થાત્ ત્યાગ્યો, તો સર્વ ત્યાગ જ છે. પછી સર્વ ક્ષેત્રોને ધોવાનું, સર્વતું કથનચિંતન કોણ કરશે ? અહંકારવડે જ કથનચિંતન થાય છે. અન્યથા નહિ.

અવધૂત બોલ્યા : શું કરું ?

વેશ્યાએ કહ્યું : કર્તવ્યરૂપે કશું ન કર. યોગાના સ્વરૂપને કારણ રીતે જાણ. જે કર્તવ્ય પ્રાપ્તિરૂપે આવે છે તે મિથ્યા છે. સંત નિષ્કર્તવ્ય પદમાં રિષ્ટ દોષ છે. વાસ્તવિક રીતે કર્તવ્ય અકર્તવ્યના અભિમાનથી પણ રહિત દોષ છે. દારણ કે કર્તવ્ય કશું નથી. માત્ર જોખમ જ છે. તેથી નામરૂપ દરમથી દષ્ટિ ઉઠાવી અદરશમાં દષ્ટિને લગાવ. પછી દરમનાન અદરશમાનનો બેદ નહિ રહે. ખાંડનાં રમકડાંના નામરૂપનો ત્યાગ કર્યાવિના બાલકને ખાંડનો સુખરૂ બોધ થતો નથી. એક વખત સંગોપાંગ તે ખાંડ છે એવું જાણ્યા પછી રમકડાંના નામરૂપના ત્યાગનું દંઢ પ્રયોજન નથી. સર્વ ખાંડ જ છે રમકડાં તો કહેવામાત્ર છે.

અવધૂતે કહ્યું; હે વેશ્યા ! તું પરમહંસ દેખાય છે.

વેશ્યાએ કહ્યું; પરમહંસ અપરમહંસ અને મારા સ્વરૂપમાં નથી. જેમ સ્વપ્નના પ્રમહંસ અપરમહંસ અને સ્વપ્નદૃષ્ટાના સ્વરૂપમાં છે જ નહિ.

પરાશરે કહ્યું; હે મૈત્રેય ! વેશ્યાનાં વચન સાંભળીને, અવધૂતની શુદ્ધિ હવડી ગઈ. પછી નૃસિંહરત બોલ્યા.

હે વેશ્યા ! તું કહ્યું છે કે આત્મામાં ત્રિપુટી નથી, તો શેમાં છે ? જેમાં ત્રિપુટીને માની અને આત્મા જુદો માને એવું શું છે તે કહો. એવો ચૈતન્યઆત્માથી ભિન્ન, ત્રિપુટીનો આધાર છે જ નહિ. તેથી ત્રિપુટી આત્મારૂપ જ છે. પોતે જ પોતાને જુએ છે, પોતે જ પોતાને સાંભળે છે, પોતે જ પોતાને સ્પર્શે કરે છે. એ પ્રમાણે સર્વ ઇન્દ્રિયોત્તુ, જાણવું, તાત્પર્ય કે આ ત્રિપુટીરૂપ પણ તે આત્મા પોતે જ છે. તેનો દૃષ્ટા, અધિષ્ઠાન, આધાર પણ પોતે જ છે. જેમ સ્વપ્નમાં સ્વપ્નદૃષ્ટ પોતે જ દૃષ્ટાદર્શન દંડરૂપ ત્રિપુટી પોતે અને છે. અન્ય કોઈ જાગૃતનો પદાર્થ સ્વપ્નમાં છે જ નહિ. જે ત્રિપુટીરૂપ અને માટે હે વેશ્યા ! જો સર્વરૂપ આત્મા પોતે જ છે, તો દેખવું પણ આત્મારૂપ છે. વેશ્યાએ કહ્યું, હે જગદ્ગરત ! તારી શુદ્ધિ હસવાશેખ છે. શરણ કે એક આત્મામાં સર્વની કલ્પના કરે છે. તથા ભિન્ન અભિન્ન એમ જાણે છે. હી તે તારા શરીરને તારા પોતાનાથી ભિન્ન અભિન્ન જાણ્યું છે ? ઘટ પટાદિ પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન જાણ્યું છે, મોશા, નાના, શુદ્ધ, અશુદ્ધ, આગળ, પાછળ, તેમ જ દેશ કાંઠાદિ બેઢવાળા પ્રતીન યાય છે, છતાં પંચબૂતરૂપ છે, અર્થાત્ એક રૂપ જ છે. તું હમે છે શા મારે ? રહન રર.

એટલે વામદેવ તથા જગદ્ગરત જાને રહન કરવા લાગ્યા.

પરાશરે કહ્યું; હે મૈત્રેય ! તે સમયે મેં કહ્યું; હે મિત્રો ! સહન શા મારે કરો છો ? તમારા સ્વરૂપમાં રેણુ હસવું સમાન છે. હસવાને છોડી રેણુ અને રેણાતું મહણુ કરવું અયોગ્ય છે.

વેશ્યાએ કહ્યું; હે સતો ! સ્વપ્નરોનાં હસવા વગેરેના બ્યવહાર સ્વપ્નદૃષ્ટાની દૃષ્ટિમાં સમાન છે. હે, પરાશર જે રાગદ્વેષપૂર્વક હસવું રેણુ યાય, તો તે મૂર્ખતા છે. જો સમતાને લીધે હસવું રેણુ હોય તો હીક જ છે. જેમ નાટકમાં નટ સ્વાંગને અનુસાર કદી રહે છે, કદી હસે છે, પરંતુ તે નટને નાટકનું હસવું રેણું વિલાસમાત્ર છે. પ્રસન્નતાનું કારણ છે. તેમ જ ને નટ અને નાટકને જોનાર વિદ્વાન દૃષ્ટા પુરુષોને પણ નટનું નાટકમાં હસવું રેણું વિલાસમાત્ર છે, સ્વયંનટ પણ હસવારોનાનો સર્વ બ્યવહાર કરતાં છતાં નટનું નિશ્ચયથી અજાણ્યમાન થતો નથી. આજીએને જ નટનું હસવું રેણું હર્ષ શોકનું કારણ હોય છે.

હે પરાશર ! સમદષ્ટિને લીધે, વિદ્વાન પુરુષોની જે જે રાગદ્વેષરહિત ચેષ્ટાઓ હોય છે, તે સર્વ, મુમુક્ષુઓને ઉપદેશરૂપ હોય છે. કારણ કે આ મુમુક્ષુ પુરુષ એવો વિચરે કરે છે કે આ વિદ્વાન પુરુષોએ એવું કોઈ સમતારૂપ અચૂતપાન કયું છે કે જેથી સર્વ

ન્યૂન, અધિક, લાઠિ, પારબૌદિક, કાયિક, વાયિક, માનસિક, શુભાશુભ, સુખદુઃખ, હસવું રોવું વગેરે અવસ્થાઓમાં હમેશાં ચાંતરે સમાન જ છે. વિભ્રમ ગતિને કદાપિ વધુ પ્રાપ્ત થતા નથી. જે સમતારૂપ અમૃતના પ્રતાપથી, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવઆદિ સહિત તેમના અર્ચકની ઇચ્છા નથી કરતા, તો અન્ય અર્ચકનું શું કહેવું ? તેમ જ તેની અનિચ્છા પણ નથી કરતા. મદ્ય ત્યાગ બુદ્ધિથી તે રહિત છે, સ્વતંત્ર છે. જન્મ મરણરૂપ બધી પણ રહિત હોય છે. સર્વદા જગતના ભોગ પગથોડી રહિત હોય છે તોપણ સરદ ઋતુની પુષ્પિમાના અંદ્રતી માફક પ્રસન્નવદન રહે છે. તેથી આ મર્થથી વિલક્ષણ કાષ્ઠ અદ્ભુત પદાર્થ આ વિદ્વાન પુરુષોને મળ્યો છે. તેથી અમે લોકોએ પણ આ અમૃતનું પાન કરવાને તે વિદ્વાનોને સંગ કરવા ચોખ્ખું છે. નહિ તો અમારું જીવન બ્યર્થ છે. એ પ્રદારના, સમ્યક્ વિચાર આ શુભશુભનો પ્રકટે છે અને નિષ્કામના સંતોષ, વગેરે વિદ્વાનોમાં જોડાને શુભશુભનો પરમપત્ની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થાય છે. તેથી હસવું રોવું અનાતમ ધર્મ બ્રહ્મરૂપ વિદ્વાનોને તો સમ છે. જેમ આદ્ય જીવોના હસવા રોવામાં સમ છે. હર્ષરોકરૂપ ન્યૂનાધિકતા તેમાં થતી નથી.

હે મૈત્રેય ! જડબ્રહ્મઆદિ લભ્યમાન થઇને મૌન થઈ ગયા. કારણ કે વેશ્યા અવાહનસંગોચર પદનું કયન કરતી હતી, એ પદમાં વાણીનો પ્રવેશ નથી, તેથી મૌન થવું જ સાડું છે. પછી મેં પૂછ્યું; હે વેશ્યા ! આ જીવનો મંસાર કેવી રીતે છુટે ?

વેશ્યાએ ઉત્તર આપ્યું હતું ચાલ, વેદ જણી નથી, પરંતુ તમારા સંત પુરુષોથી સંગળગ્ન છે કે જે પોતાનો પરિચ્છિન્ન અહંકાર છુટે તે પછી નામરૂપ મંસાર ક્યા છે ? જેમ સુષુપ્તિ, મૂર્છામાં અહંકાર નથી હોતો તો જગત પણ નથી હોતું.

પુનઃ મેં પૂછ્યું . અહંરૂપ ચિત્ત કેમ વચ થાય ?

વેશ્યા બોલી : હે પરાચર ! તું કોણ છે ? ચિત્તને વચ કરવાવળી ચિત્તાદિ જડ, દ્રવ્ય છે કે દૃષ્ટા છે ? જે ચિત્તાદિ દ્રવ્યનો તું દૃષ્ટા છે, તો ચિત્તને વચ કરવાનું તારે શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે ચિત્તાદિ દ્રવ્યનો તું દૃષ્ટા છે તેને ચિત્ત કંઈ લાક્ષી મારે તેમ નથી તારા ઉપર કંઈ જાદુ મંત્ર કરતું નથી. તારો વસ્તો નથી રોકતું. તને ઝેર નથી આપતું. તને આવરણ નથી કરતું. તથા પોતાનું દત્તવસ્તુ અને બધે જોશદિ ધર્મ પણ તને નથી આપતું, અથવા તો તું દૃષ્ટાની તે નબળીક પણ નથી વળી તે તું દૃષ્ટાને અદિતકારી નથી સમજતું પરંતુ દિતકારી સંગે છે કારણ કે દૃષ્ટા રીત-વચટે જ જડ દ્રવ્યની સિદ્ધિ થાય છે. અન્યથા નહિ એ જ દૃષ્ટાનું દ્રવ્યરૂપ દિનકર્તાયણ છે. તું દૃષ્ટાને દ્રવ્ય ચિત્ત કાષ્ઠ ઉપાલબ્ધ પણ આપતું નથી કે તમે અમને જરાગર પ્રકાશ નથી આપતા; જેમ કે ઘટપટાદિ પ્રકાશ વસ્તુઓ સર્વ દીપકોદિ પ્રગલ્ભોને ઉપાલબ્ધ નથી આપતા. તાત્પર્ય કે સર્વ પ્રકારે આકાશસમાન આપવે છીએ તેનો અમાર કાષ્ઠ કરતું નથી. ચિત્તાદિ કાષ્ઠ પ્રકારે તેને ધીરા આપતા નથી. તો પછી વિનાયકોગ્ન્ય બીજને દરેકત કરવી એ નાલાયકનું દૌર્ભ છે. નાહક અપરાધવિના બીજથી ચતુષ્પદ કરવું, એ જાપ છે. જેમ ધીવર માલીઓ અને પછીએતે વિના અપરાધ જગમ્હસારે છે તેમ નદર, ધીવરની સમતા ન કર તારામાં

ચિત્તાદિ દશ્ય છે નહિ, તો પછી વશ કોને કરે છે ? જેમ શુદ્ધ રચિત મણિ પોતામાં દહિપન લાવીને દૂર કરવાનો ઉપાય કરતો નથી, એ મેં તે જામ જે તેમ તારો મહિન ચિત્તાદિને વશ કરવાનો ઉપાય બમભાત્ર છે અથવા એ તુ પોતાને ચિત્તાદિ દશ્ય જાણે છે, તો ચિત્તાદિ દશ્ય તુ જાતે જ છે પછી વશ કોને કરે ? એ વશ મેં તે પોતાના ધર્મોને અથવા પોતાને વશ કરે કે ન કરે સરખું જ છે અને તેથી દષ્ટાને હાનિ લાગ કશું નથી. તું ચૈતન્ય દષ્ટાની આગળ ચિત્ત તો વશવર્તી જ છે વશનું નિ પુણ વશવર્તી કરવું, એ લજ્જાનું કામ છે. દળેલાને ફરી દળવું એ તારી છે. સ્વપ્નદશા એટલેને તો સ્વપ્નપદાર્થો અધીન જ સ્વપ્નપદાર્થોની પ્રતીતિ છે. ખત છે જ નહિ ચિત્તાદિ દશ્ય પોતાના ધર્મોને અથવા પોતાને શકશે તો તારૂં મરણ નિ સ દેહ થશે, જેમ મ્લમ્લ નાગરૂપી દેહના ધર્મોના ક્રેદ ત્યાગ કરે તો દેહનું અવશ્યમેવ મૃત્યુ થશે, તેમાં આકાશને કશું લાનહાનિ નથી.

જો તુ અધિષ્ઠાન દહિપન ચિત્તને વશ કરવા કહે છે, તો તારા સ્વપ્નને સારી રીતે જાણુ. અધિષ્ઠાનના જ્ઞાનથી દહિપનની નિવૃત્તિ મ્હારે પગ થઈ જાય કે દહિપનની નિવૃત્તિમારે જુદું સાધન નથી. જો તુ સર્વ રીતે પોતાને પૂર્ણ આત્મા જાણે છે, તો મન બહુ બાંધીને સ્વત જ્ઞાન થઈ જાય કે, જેમ નામ સમસ્તિને જાનામકર કાગડા ઉડતા હોય તે ચારે બાજુ સમુદ્ર દેખે છે અને આમ તેમ પોતાના બાંધી બંધકે છે પરંતુ જ્યારે બીજો આધાર તે દેખતા નથી ત્યાર થાગીને જ્યાંથી ઉપ દતા તે જ જલામકર ફરીથી બેસે છે એ જ પ્રમાણે હરિષ્ઠિ—પૂર્ણ દષ્ટિનિના મનો વશ કરવાનો કેમ અન્ય ઉપાય નથી તરંગાદિના નિસ્સ્વરૂપ જાને અજુવાદી જ તરંગાદિની વશિમગિતા સિદ્ધ થાય છે નિજ સ્વરૂપ આત્મામાં કહિપન સર્પાન્નિરૂપ બડ પદાર્થોના અધિષ્ઠાન રૂપ દળજુના જ્ઞાનથી જ મનરૂપ સર્પ રથ થાય છે મર્ચાત તેની નિર્દાન કાય છે સ્વપ્ન દષ્ટા સમન્ન જાત્રલ થતા જ સ્વપ્નસંષ્ટિરહિત સ્વપ્નનાનું વશીકરણ અનુભવે છે.

પેરાશરે કહ્યું:—હે મૈત્રેય ! વેશ્યાએ સત્ય જ કહ્યું છે, જેમ ગાયનામાં જે અગ્નિના વિરોગથી, અનિર્વચનીય અન્ય કરજી પિતા મુખના અર્થાત કાગાથ ઉપર થઈ છે તે કાગાથ અન્ય કોઈ ઉપાયથી નિવૃત્ત થતી નથી જે અગ્નિના વિરોગથી તે થઈ છે તે જ અગ્નિનો કાયવામાં પ્રવેશ થવાથી કાયનાની કાગા દૂર થાય છે, અને પુત્ર: એ માતૃમ પગ પડતું નથી કે કાગાથ ક્યાં ગઈ અને કાયલે મ્થ છે. તાત્પર્ય કે પોતાનું નામરૂપ વિદ્યાનીને એક અગ્નિરૂપ તે થાય છે તે જ પ્રમાણે મગ્નિ જાદરૂપ અગ્નિના વિરોગથી, મનરૂપ કાયવામાં મર્ત્વ ભોમ્ત્વરૂપ કતુરના ઉત્પન્ન થઈ છે તે કર્ત્વ ભોમ્ત્વરૂપ કતુરના યજ્ઞ, જન, તપ, હોમ, વત, તીર્થ, જપ, ધ્યાન, વેદાધ્યયન ચમ, દમ, વૈભવાદિ કોઈ પણ સાધનથી દૂર નથી થતી, પરંતુ જે સૌન્ય જાદ સ્વ પના અનાનશી, મન અથવા મનઉપાધિવાગા ચેનના કહુનારૂપ ચારવરૂપ થોતુ છે તે જ જ્ઞાનથી જ તે કહુનારૂપ આવરણ દૂર થશે અન્ય ઉપાયથી નહિ તાત્પર્ય કે આપ નહિન સર્વ મનાદિને હરિરૂપ જાણવાથી મનાદિ પોતાના નામરૂપનો ત્યાગ કરી હરિરૂપ થશે. પુત્ર એ નહિ જાણાય કે મનાદિક પોતાના ધર્મોસિદ્ધ કયા કયા હે મૈત્રેય ! જ્યાં નામરૂપ મનમદિત સર્વ સંસારને ત્રિધ્યા જાણે અને પોતાના સ્વરૂપને ત્રિજાણાપ્ય મત્ત જાણ્યું, તો

પછી મન ક્યા જશી ? હલકું તે મિથ્યા દુઃખરૂપથી હડીને સુખસ્વરૂપ આત્મામાં જ બળાત્કારે લાય પામશે. હે મૈત્રેય ! મૃત્તિકાબુદ્ધિ જ ઘટાદિક નામરૂપના અભાવનું કારણ છે. કોષ પત્થરવડે ઘટાદિકને ચૂચું નથી કરતા જ્યાં તે મૃત્તિકારૂપ થાય. તે બન્યો બનાવ્યો કામ આપ્યા કરે અને નામરૂપની પ્રતીતિવાળો છતાં મૃત્તિકારૂપ અનુભવાય છે, એ જ દ્વિત્ય દષ્ટિ છે; કારણ કે કારણદષ્ટિ દ્વિવ્યદષ્ટિ છે, અન્ય નહિ.

હે મૈત્રેય ! પુનઃ વેશ્યાએ કહ્યું:--હે સંતો ! જે સમયે સંસારની સર્વ આહના છોડીને એક ભગવાનની આહના થઈ, તે જ વખતે વેશ્યાદિ સંચા દ્વર થઈ. કારણ કે ગોવિંદથી જુદું જે કંઈ દષ્ટિએ આવે છે તે ભલિનતા છે. જે મૂઠ છે તે જ દશ્યમાનમાં પ્રીતિ કરે છે, વિચારવાનું કરતા નથી. હે પરાશર ! તું આ દશ્યમાનમાં દષ્ટિ કેમ કરે છે કે હું પરમહંસ છું, ઋષિ છું, હું બ્રાહ્મણ, હું પંડિત, હું કુલિન, હું જ્ઞાની છત્યાદિ છું, અને આ વેશ્યા નીચ છે, દુરાચારિણી છે, છત્યાદિ. પરંતુ એમ જાણ કે દશ્યમાન આ શરીર અતિ ભલિન છે. કૃમિ છે. તે ભસ્મ થવાનું છે. ગોવિંદવ્યતિરિક્ત જે પ્રતીતિ છે તે જ ભલિનતા છે.

મેં કહ્યું:--હે વેશ્યા ! તે જ પૂર્વે કહ્યું કે હું સર્વરૂપ, અદ્વિતીય આત્મા છું, તો ભલિનતા, કૃમિ અને ભસ્મ પણ તું જ છે.

વેશ્યાએ કહ્યું:--એ સર્વ કહેવામાત્ર છે. બાકી હું ચૈતન્ય સર્વ પદથી અતીત છું.

મેં કહ્યું:--એ તારાવિશે સર્વ પદ નથી, તો તારાચા જિનન દેાણ છે, જેમાં સર્વ પદ હોય ?

વેશ્યાએ કહ્યું:--તને સર્વ અસર્વ પદ દષ્ટિમાં કેમ આપ્યાં છે ?

મેં કહ્યું:--જેમ તને ભલિનતા, કૃમિ, ભસ્મ દષ્ટિમાં આપ્યાં. તેમ પુનઃ વેશ્યાએ કહ્યું: તું પરમહંસ છે.

મેં કહ્યું:--એવું ન કહે, એ કલ્પના મારાવિષે નથી. એ કલ્પના તારાવિષે છે, કે જેથી તે પોતાને વેશ્યા જાણી છે, અને મને પરમહંસ જાણે છે હે વેશ્યા ! જે જે તું મનવાણીવડે કલ્પન ચિંતન કરીશ તે તે અહંકારનું રૂપ છે અથવા માયાનું સ્વરૂપ છે. દશ્યનું સાંભળી સ્વરૂપ છે, જ્યાંસુધી મનવાણીની વિષમતા છે હું આત્મા, મન, વાણીથી આગોચર છું. જેમ તે સાંભળીને વેશ્યાજાણું દહ કર્યું, સ્વપ્નમાં પણ તું પોતાને અન્ય નથી જાણતી જ તે જ પ્રમાણે જ્યારે તું પોતાના સ્વરૂપને દહપણે જાણીશ તો મુક્તિની ધ્વજા ન ધરવા છતાં મુક્તિને પામીશ. જેમ ઘટાકાશ સમ્યક્ પોતાના સ્વરૂપને જાણે છે તો પછી ઘટ કુટે કે ન કુટે છતાં નિઃસંદેહ તે મહાકાશસ્વરૂપ છે. એમ નથી કે ઘટાકાશ, ઘટમાં પદાર્થ હોવાને લીધે, નિર્વિકાર નથી. તે સદા નિર્વિકાર છે. તેથી હે વેશ્યા ! આ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ અહંકારને નિરહંકારરૂપ હિમાલયમાં લઈ જા, અને નિરહંકારરૂપ જરમ લગાવ, જેથી પાપથી નિર્મલ થઈ શોભાયમાન થાય.

વેશ્યાએ કહ્યું:--હિમાલયમાં અનેક છાવ મરે છે, પરંતુ પાપથી છુટતા નથી તેથી હિમાલયમાં બળવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. મારું બળવું તારા વચનથી જ થશે. વેશ્યા નામ

મનરૂપી નગરમાંથી કાઢી નાખો; વારતવર્મા હું ચૈતન્ય આત્મા સ્વામાવિક જ શોભાયમાન છું. વત્તથી શોભાયમાન થવાનું નથી.

મેં કહ્યું:—એવો અતીત હકીમ નથી કે આ વેશ્યા નામ નિવૃત્ત કરૂં, અને સમ્મિદાનંદ નામ રાખું. જેમ કેમકે ગૃહસ્થ અતીતપાસે અતીત થવાને જાય છે, તે તે અતીત, તે ગૃહસ્થનું નામ કાઢીને ખીમું નામ ધુસાડે છે. એક નામરૂપ જમને દાઢે છે, અને ખીજ નામરૂપ જમને વધારે દાઢ કરી બાંસે છે. તેમાં વિશેષતા શી થઈ ? કંઈ જ નહિ. સમ્મિદાનંદ આદિ સર્વ નામરૂપ કલ્પિત જમ છે, સત્ય નથી. જેનાથી સમ્મિદાનંદ આદિ સર્વ નામરૂપ સિદ્ધ થાય છે, તે અવાહનનસંગોચર તારૂં સ્વરૂપ છે. હે વેશ્યા ! તું અહંપણુનો ત્યાગ કર. પુનઃ તે ત્યાગનો પણ ત્યાગ કર, જેથી પોતાના સ્વરૂપને પામે.

પરાશર:—હે મૈત્રેય ! તે વેશ્યા, યત્કિંચત્ કાલ સતોતી સંગતિ કરીને પોતાના સ્વરૂપને પામી. પરંતુ હજીસુધી તારો તેમાં પ્રવેશ ન થયો, મારો ઉપદેશ વ્યર્થ ગયો.

મૈત્રેય:—તમે મારા શુરુ છા. મારો અહંકાર નિવૃત્ત કરો.

પરાશર:—અહંકાર તારો છે હું શી રીતે નિવૃત્ત કરૂં ? હે મૈત્રેય ! વાંદરા ચણાની મૂઠી ભરે અને ઘડામાંથી તેનો હાથ ન તીકલો જો મૂઠી છોડે તો તરત હાથ છુટી જાય. મૂઠી છોડવી ન છોડવી વાંદરાના અખત્યારની વાત છે ખીજની નહિ. હે મૈત્રેય ! હું તારો અહંકાર નિવૃત્ત કરૂં કે મારો. તારો અહંકાર મને દુઃખ આપતો નથી. જેને અહંકાર દુઃખ આપશે તે પોતાની મેળે તેનો ત્યાગ કરશે, જેમ કેમકે મજૂરને ચાર આના આપીને તેના માથા ઉપર બોમ્બે ઉપડાવી જતો હોય, તે મજૂરથી જો બોમ્બે સહન નહિ થાય તો લાચાર થઈને નીચે પડી દેશે. હજાર મહોર આપશે તો પણ તે નહિ ઉચકે; દારણુ તેના ચરીરથી તે સહન થઈ શકતું નથી તેથી તે લાચાર છે. તે જ પ્રમાણે જ્યારે અહંકાર તને દુઃખ આપશે ત્યારે તું આપે જ તેનો બળાત્કારે ત્યાગ કરીશ.

મૈત્રેય:—જો મુશુસુઓના અહંકારાદિ વિકાર આપ નિવૃત્ત નથી કરતા તો તમને આચાર્ય કેમ માનો છો ?

પરાશર:—સત્ય, રમ અને તમસાદિ શુભોના પ્રકાશક આત્મામાં આચાર વિચાર નથી, તે તો સંવાનના ધર્મ છે. પરંતુ મારી કૃપાથી આચાર રાખ, આગળ પ્રશ્ન ન કર, નિત્ય અનિત્યનો સવાલ ન કર જે કહું તે સત્ય માન.

મૈત્રેય:—જ્યાંસુધી મંદેહ મારો નિવૃત્ત ન થાય અને વાન દીક્ષમાં રૂચે નહિ ત્યાંસુધી હું સુખ થવાનો નથી. વેદમાં લખ્યું પણ છે કે જ્યાંસુધી શિખરનો સંશય ન મટે ત્યાંસુધી શિખરે સુખ ન રહેતું અને શુરુએ પણ કાષ્ઠરહિત વહીને ઉપરેય કરવો.

મૈત્રેય:—આ વચન સાંભળીને પરાશરે મૈત્રેયના કેશ પકડી તેને સારી રીતે શિક્ષા કરી, તેથી મૈત્રેયે કહ્યું: હે પરાશરજી ! મોટું આશ્ચર્ય છે કે તૈત્ત્યાદિ દુર દિ સદ્ જીવ પણ પોતાના દેહનું પોને બલગુ નથી કરતા તો તમે તમને પોતાને કેમ શિક્ષા કરો છો ?

પરશર — હું મને તુ તુજ સમજે છે ? હમણાં તને બરમ કરું છું.

મૈત્રેય — મને બરમ શું મળે ? હું તો છુ જ નહિ કેને બરમ કરો છો ? પરંતુ હું એમ નહોતો જાણતો કે તમે માનને ચાહો છો. હવે નમ્રતાસહિત પ્રશ્ન કરીશ. મારી રક્ષા કરો.

પરશર — નેથી જ તને ઉપદેશ નથી. કરને કારણ કે તને કંઈ નિશ્ચય નથી. જોને આત્મામાં નિશ્ચય હોય, તે દેહને નાશ થાય તો પણ નિશ્ચયનો ત્યાગ નથી કરના. પેરો દેવ પુત્ર, તું બ્રહ્મણ્ય કરતાં સૌમ્યો બધો હતો. કાગળ કે પિનાએ તેને અનેક વાર ચાસતા હરી પરંતુ તે નિશ્ચયથી અયાયમાન ન થયો.

મૈત્રેયે કહ્યું. હે શુરો ! દયા મને તેની કહો ન, તે શુ યશુ છે

(અપૂર્ણ)

વિજ્ઞાપિતિ.

પદ. (જોધુર્ગાએ લેઈ ચાલો, જો લય.)

એવી સ્થિતિમાટી રધાપો, હે શુરરાજ ! સુજ્ઞને.

ચિંતન આપણું કાલ નવ લૂંટુ, એવી કૃપા હું'પર વ્યાપો;—

ભટકતી વૃત્તિઓ મુજ સિધર ધાન્ને જેથી શમે પરિતાપો,—

વિપયોવિપે મન મારું ભમે છે, સાંચસ્ય એકું કાપો;—

પ્રગતિપંચેવી પાછો પડું છું, મારું ગીધો કરી આપો,--

ધ્રી મોતીભાઈ હી. પટેલ.

સ્પર્શસ્પર્શ

(લેખક-શ્રીયુત રામચાંદ્રી પ્રકાશકર)



હાલના જમાનામાં કેટલાંક વર્ષથી સનાતન ધર્માનુયાયી લોકોમાં અસ્પૃશ્ય વર્ગની અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવામાટે મોંઘામાંડ અટોકાટ પ્રયત્ન ચાલી રહેલો. સર્વે લોકોને માલુમ છે જ. તેમાં જો પ્રયાન શા કારણથી ચાલુ થયો હતો એવો જો વિચાર કરીએ તો કારણો પણ ઘણાં બહાર ફેલાયલાં જણાય છે.

આયસમાજીએ પોતાનો રાતે તેટલો વિદ્વાનોએ પ્રશમન કર્યો છતાં કેવળ નફા ખતી લોકો તમારા ધર્મબંધનથી પોતાનું અપમાનભરેલું વર્ગીકરણ મુગી દઈ પ્રીતિયન બને છે તો એવી રીતે ધર્માતરણ જતાં જતાં આખર ખરા આયે જ તે દિવસે નામશેષ થશે; માટે અસ્પૃશ્ય ટાળી વેદમંત્રનો સર્વે લોકોને અધિકાર રાખવો જ જોઈએ, એવું લોકોમાં બોલીને પોતાનો મત ફેલાવતા જ બાપ છે.

ખીલ્તું રાજકારણપદ લોકોનરૂઢી આશ્લેષ કરવામાં આવે છે, કે જે દેશમાં અનેક જાતીઓ હોય કે તે દેશ “રાષ્ટ્ર” હોતો જ નથી અને તે નિરંતર પારકાના તાબામાં જ રહેવો જોઈએ. કારણ જો જો દેશકંપર અડીના જ કોઈ જાતમાંથી રાજા બને તો તે જાતીનું વર્ચસ્વ રહી અન્ય જાતીનો ઘણો ઢગ થશે એટલું જ નહીં તો કેટલીક જાતીઓ નામશેષ પણ થવી સંભવનીય છે. એ આશ્લેષના લીધે કેટલાક લોકો જાતીઓ માનવી નહિ એમ નિશ્ચય કરી તેથી જ આપણને સ્વતંત્રતા મળશે એવું પણ માને છે.

ત્રીજું: જાતી માનવાથી સુસ્વરૂપ સુંદર અને સફુમાર સ્ત્રી નિરંતર સંસારસુખમાં હોવી જોઈએ એવી મનની હલકટ ધ્વજા સતા તે દાખી દેરી પડે છે. કદાચિત્ હનરોમાથી એકાદને જ જાતીમંથન માનતાં એવો લાગ મળે છે ત્યારે નેને પ્રારદ્ધવાન દહિએ છીએ. એવું પ્રારદ્ધવાન બનવા કરતાં બંધનને ફેંટી દઈ મનગમતું વર્તવા માટે અને મનની ધ્વજા પૂર્ણ કરવામાટે જાતીમંથન ન જ જોઈએ એટલું જ નહીં પણ અસ્પૃશ્યતા પણ મનવી નહીં, એવું માનીને કેટલાક લોકો એકોણ બની એ વાતમાં ઉઘોગ મચાવી રહ્યા છે.

ચોથું: ઉપરના જે હેતુથી પંરોવાઈ રૂક્ત ચાતુર્વર્ણ્ય મધિરનિર્મિત છે, તે શિવાય બધું ઉદ્ધાંડ છે, માટે તે ન માનવું. તેમ શ્વદર્મમાં જ અંત્યજ છે તો શ્વસાથે જેમ આપણે વ્યવહાર રાખીએ તેવો જ અંત્યજસાથે રાખવો જોઈએ, એવું પણ કેટલાક કહી રહ્યા છે.

આવાં અનેક કારણો સમાજમાં રચી રહેલા જણાય છે અને તે વિવિધ ઉપર કેટલાક બુદ્ધિમનોના અનેક નિગમ પણ ફફડા કરે છે.

ઉપર બતાવેલાં અને તે શિવાયનાં પણ જે કારણો હશે તેમાં “સ્વરાન્ય પ્રાપ્તિમાટે” જે અસ્પૃશ્યતા ટાળવાનું કારણ બતાવવામાં આવે છે અને તે તરફ ધ્યાન દોરવાનું અને જે અવધાન પ્રયત્ન ચાલે છે, અને તેની સાથે જ શાસ્ત્રમાં અસ્પૃશ્યતા નથી એવું પ્રતિપાદન કેટલાક દોડા કરે છે, તો આજ ફક્ત શાસ્ત્રમાં અસ્પૃશ્યતા છે કે નથી તેનો અને તેની સાથે અનેક રીતની કોટિઓ ઉપરના મનવાળાઓતરફથી સુકામ છે તેનો પણ વિચાર કરવું.

આપણા ધરના ચાલુ વ્યવહારમાં જ પરંપરાથી સ્પર્શસ્પર્શવિચાર ચાલતો આવ્યો છે કે સ્નાન કરી સંધ્યા વંદનાદિક કર્મ કરવા માટે કોઈ આભણુ બેઠો હોય તો તેને સ્નાન કર્યા વિનાનો બીજો કોઈ અંકે જ નહિ, કિંવા એ અડવાદે નહીં, પણ સ્નાન કરેલાં સુદાંત અન્યને સ્પર્શ કર્યો હોય તો તે પણ અડી શકે નહીં.

શરૂનું પાણી પીવામાં રસોઈમાં લેવાય, તેમ તેણે ધોષ સુકવેલાં વસ્ત્ર ધોતવસ્ત્ર સ્નાનસંધ્યામાં લેવાય પણ સુકામલાં વસ્ત્ર શરૂ સ્પર્શ કરી આપે નહીં, તેમ રસોઈખાનામાં શુદ્ધ રસોઈ ચતી લેવા જઈ શકે નહીં.

મત્ર્યાહાર કરવાવાળાઓમાં રાંધનારી જુદી જીઓ પોતાનું પવિત્રપણું જાળવવા માટે રસોઈ કરતી વખતે શુષ્ક મત્રય (જુનવા) બીજાના હસ્તે રસોઈમાં ગંભાવે છે ત્યારે તેને કહે છે કે જો તેમાં સુતર, દોરો, કે ચિંધી હશે તો રસોઈમાંથી અને ઉગીને નાખું પકરો, માટે કીટ તપાસી આપ. જુવો કે પદાર્થ કેવો છે તે ખરે, અને સુતરના સ્પર્શથી નાનું પડે !

જ્યાં ફૂવાનું પાણી રહેટચી કાઢવાનો પ્રચાર છે ત્યાં શરૂ પગથી રહેટ ચલાવે અને જે પાણી પડે તેમાંથી સ્નાન સંધ્યા પૂર્ણ માટે પવિત્ર વિદ્વાન જ્ઞાનિઓ પાણી વાપરે છે, પછી પીવા માટે અને રાંધવા માટે આપ જ ગો રંગે ? પણ શરૂ પાણીની ગામર કે ઘડો લારી આવે તો તે ખરે નહીં.

સ્નાન કર્યાશિવમાના જ બે જાણુ છે તે પૈકી એક જાડે દરી આવી હાથ પગ ધોયા શિવાય છે તો તેને બીજો હાથ પગ ધોનાસુધી અડવા દે નહીં.

બોજન કરનારો મનુષ્ય ઉચ્છિન્ન થયો માટે તેને રાંધનારો કે પીરસનારો સ્પર્શ કરતો નથી. દહાણિય સ્પર્શ થાય તો નાહી વર્જાવર કરી પીરસવા કે રાંધવા માટે કે. બોજન કરનારાઓનો અસપરત સ્પર્શ થાય તો બને જાણુ બોજનનો ત્યાગ કરી ઉઠે. કેટલાક દેશમાં એ સંબંધમાં ગિલકુલ વિચાર જ નથી.

કોઈક દેશમાં જ્યાંસુધી નાહીને પેહેરેનું વસ્ત્ર કઢીચુકત થયું નથી ત્યાંસુધી બોજન કોઈને સ્પર્શ થાય તો પણ તે પવિત્ર જ મનાય છે અને તે વસ્ત્ર માથે જ બોજન થાય છે. જુનીને કેદાણે જરાક કોઈની સ્પર્શ થાય કે તે પદાર્થને અગાધ તો તરત વસ્ત્ર જલારી (મોઢું પહેરો) બોજન કરનારો કિનાજ દોષ છે.

ધર્માદિ અનેક રિવાજ સ્પર્શસ્પર્શ માટે ચાલતા આવેલાં જોવામાં આવે છે અને તે ધણા પ્રાચીન હોવાથી જ શાસ્ત્રકારોએ “યસ્મિન્ દેશે ય સાચારઃ સૈવ ધર્મઃ પ્રકીર્તિતઃ” એવું કહી મુદ્ધું હોવું જોઈએ. તેથી પોતાના ચાલતા આવેલા રિવાજોનું ઉલ્લંઘન કરવું એ ધર્મનું જ ઉલ્લંઘન થાય છે. માટે કોઈ તે રીવાજ ઉપર આલેપ કરી દોષારોપ કરે તો પણ ધર્મચ્યુત હોય છે તે તરફ દુર્લક્ષ્ય કરી પોતાના રીવાજને વળગી જ રહે છે.

શ્રી જ્યારે રજસ્વલા થાય છે તે વખતથી તેને ત્રણ દિવસ ખિન્નકુલ દૂર રાખવી જોઈએ. સ્પર્શ તો નહીં જ પણ શુદ્ધ મુદ્દાં સ્પર્શનો નહીં એવું શાસ્ત્ર કહે છે. પણ કેટલાક હોય છે ચાતુર્વર્ણ્યમાં છતાં રજસ્વાસદોષ ખીલકુલ માનતા નથી. કેટલાક તેણે આણેલું ચોખ્ખું નહીં પાણી જેમાં પોતાના હાથનો સ્પર્શ થયો જ નથી, જેમકે બેઠું કોઈ મરી આપે અને એ માથે પ્રક્ષત લઈ આવે અને આરજુના ઉમરામાં મુકે તો તે ચોખ્ખું પાણી વાપરવામાટે લેવાય, એ ત્રણ દિવસ માટે યુગ્મ. એણે દિવસથી તો કોઈ પ્રકારે ભિન્નતા જ નહીં. એ બધી અનાચાર સર્તા ધરેડાટ ચાલ્યા કરે છે, પણ તે કવચિત્ શાસ્ત્રમાં સુધારો કરવા ઇચ્છવાવાળા હાલના કેટલાક કવિ વિદ્વાન હોય છે રજોદોષ ન જ માનવો એવું પ્રતિપાદન કરે છે, તો ખીજી તરફથી ભારતિશાસ્ત્ર હોય છે રજસ્વલા સ્ત્રીનો સાયન્સદ્વિધા ઉપર પરિણામ થયું તે ક્રિયા બગડે છે તો સહવાસ રાખવાવાળાઓને અસર કેમ ન થાય ? માટે તે દૂર રાખવી એ જ યોગ્ય છે, એવું પ્રમાણસિદ્ધ પ્રતિપાદન કરે છે. પણ એટલા જુડા પાણીમાં જવા દરતાં શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે માટે તે જ પ્રમાણે વર્તવું આવે નિશ્ચય રાખીએ તો શી દરકત છે ?

તેમ જ મૃતાદોષમાં સ્પર્શદોષ જે મણાય છે તેના માટે પણ ઘણી તરફથી વચનનાઓ ધણી ચાલે છે, કારણ વાદીઓ કહે છે કે મનુષ્ય રોગી થઈ મૃત થાય છે તો તેના નજીકમાં હોવાવાળાઓ ઉપર શ્વેતોજ્વલસથી કોઈક અંશે રોગનો અસર થવાનો સંભવ હોય છે માટે શાસ્ત્રકારોએ તેઓને અલગ રાખવા માટે (સેપ્રેગેશન) તરીકે મૃતાદોષ જોઈને સુનક દહ્યું હોવું જોઈએ. પણ એ ઠેકણે અમે એવું પૂછીએ છીએ કે, મરનાર માણસના નજીક સ્ત્રી પુત્ર કે તેના પિતરાઈઓ એમને દશ રાત્રી આઘોય કેમ ? અને ભાણેજ રાત્ર દિવસ નજીક હોય તો પણ તેને પશ્ચિમી કે ત્રિરાત્ર કેમ ? શું તે ભાણેજ છે તથા સેપ્રેગેશન તેને જોઈએ ? કિંવા પરમાત્મામાં મરી ગયેલાની ખબર દશ વર્ષે આવે તો પણ પુત્ર અને સ્ત્રીએ દશ રાત્રી આઘોય પાળવું એ શું ? આ ઠેકણે કારણની ઉપપત્તિ ખીલકુલ બેસતી નથી. માટે જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “હેતુવાદાન્પારિત્યજેત્” તે જ ખરું છે. હેતુવાદ કરવાથી તે બરાબર સમજાતો નથી માટે જે શાસ્ત્રની આજ્ઞા હોય તે જ પ્રમાણે વર્તવું, એ જ ધર્માભિમાનીનું કર્તવ્ય છે.

અત્યંત પોતપોતાના ધર્મમાં સ્પર્શસ્પર્શ સંબંધે ચાલતા બ્યવહારનું નિરીક્ષણ થયું. દરે અંત્યજની અસ્પૃશ્યતામાટે શાસ્ત્ર શુ કહે છે, તે જોઈએ.

રજ્જવના સ્ત્રીને દૂર રાખવાનું કારણ જે શાસ્ત્રમાં બનાવ્યું છે તેમાં તે પ્રથમ દિવસે ચાંડાલી, બીજે દિવસે બ્રહ્મધાતીની, ત્રીજે દીવસે રજ્જી પ્રમાણે હોય છે, માટે દૂર રાખવી, એમ કહ્યું છે. એ ઉપરથી જેમની સાથે સરખામણી કરી છે તેઓ દૂર જોડે વ્યરપૃથ્થ હોવા જ એમને એવું સ્પષ્ટ બનાય.

હવે ચાંડાલ અને રજ્જ એ જાતીઓ છે. બ્રહ્મધાતી કાંઈ જાતી નથી. માટે તે સખંધમાં જોડવું જ કહેવાય, કે તેવું કર્મ જેના હાથે થયું હશે તે અપૃથ્થ ગણવે. પણ ચાંડાલ અને રજ્જ કહેતાં ધોખી એ અપૃથ્થ ક્ષેત્ર ઉપરથી જેને કે વર્ણ ચાર છે, પાંચમો નથી એમ મતુ લગવાનું કહે છે તો શુદ્ર સાથે સ્પર્શવ્યવહાર કરીએ; તેના 'હાથનું' પાણી પણ લઈએ તો એ શુદ્ર પેકીના જ વર્ણને અપૃથ્થ ગણવે, 'એ વ્યવસાય કેમ ન કહેવાય ?' એ આક્ષેપને શાસ્ત્રમાંથી ઉત્તર એવું મળે છે કે વર્ણ ચાર ખરા પણ જન પાંચ છે, એવું શ્રુતીમાં ("યઃ પાવજન્યયાવિશા") એક વાક્ય છે તે ઉપરથી જણાય છે એ વાક્યની પાસંકાંચાર્યે વ્યાખ્યા કરી છે તેમાં સ્પષ્ટ "ચત્તારો વર્ણા નિવદઃ પચમઃ" ચાર વર્ણ અને પાંચમો નિપાદ મળી પંચજન કહેવાય છે, નિપાદશબ્દની વ્યાખ્યા પણ "નિપજનમસ્મિન્ પાવકં" જેમાં પાવ કહ્યું છે એટલે પાવક છે તે નિપાદ. અર્થાત્ પંચમ જાતી પાવક છે એ સ્પષ્ટ છે. એ પાંચમી જાતી ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયું તે હુકમ કહે છે કે:—

"માતૃપેતૃજાતિવિદિતારક્તજાત્યંકરત્વાત્ સંકીર્ણા જાતોના દશશરણત્ત્વ ગવર્ણસ્વ અર્થે જારયંતરોપદેશઃ શાસ્ત્રે નિષ્કરણ્યઃ" જિજ્ઞાસુ વર્ણના માતાપત્રી ઉત્પન્ન થએલી સંતતી માતા તથા બાપના વર્ણમાં ન રહેતાં અન્ય જાતીની થાય છે, જેમ કે ઘોડી અને ગણેડીની ઉત્પન્ન થએલી સંતતી જુદા જ રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે; તેથી એ સંકીર્ણ જાતી છે અને તેને ચાતુરવર્ણમાં ગણેલી નથી. દાખલ શાસ્ત્રમાં વ્યવહારસ્થિતિ માટે અન્ય જાતીઓને સદ્ગુણો આપેલી છે. જેમ કે શુદ્ર સ્ત્રી અને વેશ્ય પુરુષ એથી થએલી સંતતી કચ્છ જાતી. વેશ્ય સ્ત્રી બ્રાહ્મણ પુરુષ એથી અંગક શુદ્ર સ્ત્રી પુરુષ કાનિય એથી કચ્છ વેશ્ય સ્ત્રી કાનિય પુરુષ એથી માદિય. શુદ્ર સ્ત્રી બ્રાહ્મણ પુરુષ એથી પારરી. કાનિય સ્ત્રી વેશ્ય પુરુષ એથી માગધ. વેશ્ય સ્ત્રી શુદ્ર પુરુષ એથી કાતા. બ્રાહ્મણ સ્ત્રી કાનિય પુરુષ એથી સુત. બ્રાહ્મણ સ્ત્રી વેશ્ય પુરુષ એથી વેદેક. બ્રાહ્મણ સ્ત્રી શુદ્ર પુરુષ એથી ચાંડાલ. એ જ પ્રમાણે સંકીર્ણ સંકીર્ણ જાતીઓના સ્ત્રી પુરુષોમાં થએલા સંતતીઓ સંકીર્ણ જ કહેવાય છે. જેમ કે કચ્છ સ્ત્રી અને માદિય પુરુષ એથી ઉત્પન્ન થએલી સંતતી કચ્છ અને સંકીર્ણ જાતીઓ થએલી છે પણ તે પાંચમો વર્ણ નથી. તેમ ચાતુરિયમાં પણ નથી. તેમાં કચ્છ વર્ણને પુરુષ અને નીચ વર્ણની સ્ત્રીઓ થએલી સંતતી અનુચેત. તેમ એથી ઉલટને પ્રતિજ્ઞા જાતીમાં ગણેલી છે. બ્રાહ્મણ સ્ત્રી અને શુદ્ર પુરુષથી ઉત્પન્ન થએલી સંતતી ચાંડાલ, એમ ઉપર કહ્યું છે જ. એ ઉપરથી અત્યંત અને ચાંડાલ એમાં કાંઈક બિન્નતા દેખી જોઈએ. કાંઈક રમતિમાં "રજ્જવર્ણકાચનયો મુલક દ્વચ ॥ કેતર્મિદગિત્ત્વવર્ણને સંતતજાતિઃ ॥ ધોખી, જોડા બનાવનાર, નટ, દુપડાં ટોપણ બનાવનાર, ધીવર, દાઢી બનાવનાર (કલાકર) અને વિશ્વ એ સાત અંત્યજ છે. તેમાં ચાંડાલનું નામ નથી. અર્થાત્ ચાંડાલ અને અંત્યજ એ બિન્ન જાતીઓ છે એ સ્પષ્ટ

છે. અત્યજ શબ્દનો અર્થ કરીએ તો એતોજમન્યસમશ્ચાંત્યવાશ્ચાત્ય પશ્ચિમાઃ” એ લિંગાનુસાસનથી અત્ય કહેતાં છેવટનો તેથી ઉત્પન્ન થએલો તે અત્યજ એટલે ચદથી ઉત્પન્ન થએલો, એ ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે આશ્લયુ જી અને ચદ્રપુરુષ એથી થએલી સંતતી આંકાળ એ છેવટની મર્યાદા હોવી જોઈએ. અત્યજ નથી એમ નહિ બાકીના અનુસોમ જાતિની જી અને ચદ્રપુરુષ એથી ઉત્પન્ન થએલી સંતતિ સાત પ્રકારના અત્યજો હોવા જોઈએ. એ સંબંધમાં અંધપ્રમાણ મળે તો વિશેષ પુરાવો થાય. પણ અજાણ અને કાળનો અભાવ હોવાથી તેટલું સોધન કરી શકાયું નથી. તો પણ કુંકામાં મનુનો એક જ શ્લોક બસ છે કે, “વ્યભિચારેણ વર્ણનામવેદાવેદનેનચ ॥ સ્વકર્મજાત જ્યાગેન જાયન્તે વર્ણલંકરાઃ ॥ સંસ્કીર્ણ જાતીઝા કેમ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનાં દારણે ઉપર બતાવ્યા મુજબ બીજી તે પ્રમાણે તે બનેલી છે, એ કણુલ રાખવું જ પડે.

હવે આશ્લયુ ક્ષત્રિય અને વૈશ્યની આજીવિકામાટે જે પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં વૃત્તિઓ મુકરર કરી છે તે જ પ્રમાણે પરિચયાં એટલે ચાકરી એ વૃત્તિ ચદના માટે કરી છે તે ચદથી સંકીર્ણ જાતિની જે પેદાસ થએલી તે અત્યજ બની તો પણ તેને મજૂરી અથવા ચાકરીની વૃત્તિ જ બતાવી છે. છતાં “ચાંદાલચૈસ્તુ ઇન્દ્રદૃષ્ટાન્ધ્યેવલ્લમપિવા ॥ પ્રજાલનેન શુષ્યેતપરિત્વાગાન્મહંયમ્” આંકાલ આદિ દરીને અત્યજોનો સ્પર્શ ધાન્યને અથવા વસ્ત્રને અગર પાત્રને થાય તો તે પ્રજાલન કરી લેતાં, મૃત્તિકાના પાત્રનો માત્ર ત્યાગ કરવો.

એ વાક્યથી સ્પર્શનો નિષેધ પાળી જે ચાકરી લેવી હોય તે લેવી એ ઉપાડું છે. અવહારમાં પણ તે પ્રમાણે ચાલતો રિવાજ જણાય છે. મિનાદારામાં એક જગોએ એવું કહ્યું છે કે જે કામગીરી દારીઓથી બનાવેલું થર હોય તો તેને અત્યજનો કે આંકાલનો સ્પર્શ થવા દેવો નહિ. છટા મુનો પથરા તથા ગારથી બનાવેલા ધરને સ્પર્શ થાય તો દોષ નથી. તો પણ અંદર આવવા માટે છુટ નથી, એટલે અસ્પર્શ છે એ સિદ્ધ છે.

“ચાંદાલચપચાનાંતુ બહિષ્કાત્પ્રમાત્રપ્રત્યઃ ॥ ચાંદાલ અને ચપચ એમનું ગામ બહાર વાસ્તવ્ય હોવું મનુના વાક્ય ઉપરથી તે અસ્પર્શ છે.

“રાત્રી ન વિચરેણુસ્તે પ્રામેયુ નગરેણુચ” દિવાચરેણુઃ કાર્યાર્થચિન્હિતારાજકાસનેઃ” આંકાલાદિકેએ નગરમાં કે ગામમાં રાત્રે ફરવું નહિ. દિવસે કામમાટે નગરમાં કે ગામમાં રાજ તંત્રથી મુકરર કરેલું ચિહ્ન ધારણ કરી ફરવું. એ ઉપરથી તેઓનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ, એ હેતુથી ચિહ્ન રાખવાની મનુએ ફરજ કરેલી લાગે છે.

વળી જે ફૂલા ઉપર આંકાલ કે અત્યજ પાણી ભરે છે તે ફૂલાનું પાણી બીજા આર્તુર્વર્ણ પેકીનાએ કાઢીએ ભરવું નહિ એવો રિવાજ આજ ચાલતો આવ્યો છે. અત્ર આંકાલ શબ્દથી બંગી અને અત્યજ શબ્દથી દેડ એવું જ ફક્ત લઘુ આલોચું તો પણ દેડના ફૂલે બંગીઆને પાણી ભરવા દેતા નથી અને બંગીઆના ફૂલે દેડ પાણી ભરવા જતો નથી. બંગીઆનો ફૂલો સ્વતંત્ર જ્યાં હોતો નથી ત્યાં તે વેમજો હોતો રૂંદી બીજા પાનેથી પાણી માગી લેતો જોવામાં આવે છે.

(અપૂર્ણ.)

સંસારસુધારો.

(અનુગંધાન વર્તમાન વર્ષના અક પ ના પૃષ્ઠ ૧૨૪ થી.)

પ્રકરણ ૭.

વાલ્મીકી



સંસારસુધારાનો પ્રસાર અથવા પ્રવેશ આપણા દેશમાં કેવી રીતે થયા છે તે આપણે પ્રથમ પ્રકરણમાં જ જણાવી ગયા છીએ. સંસારસુધારો કરવાને માટે આજે અનેક વ્યક્તિઓ તૈયાર છે અને તે યથાશક્તિ પ્રયત્ન પણ કરે છે પણ તેમના પ્રયત્નનું કંઈ જ વિશેષ ફળ જોવામાં આવતું નથી. અથવા તો ઘણે પ્રસંગે તે પ્રમુખ સંસારસુધારાના નામે અપરાધ પણ કરે છે. પોતાનું તો આ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવાથી કંઈપણ બાળુએ જ રહી ગય છે, એ સ્પષ્ટ છે. આ પ્રમાણે આ બધું ઉદ્ધારકનું મૈત્ર્ય બીજાનું કલ્યાણ શા માટે નથી કરી શકતું તેનું મારણ એ છે, કે તેમણે પોતે જ પોતાનો સુધારો કર્યો નથી તેમણે પોતે જ પોતાનો ઉદ્ધાર મ્યો નથી, અને તેમણે પોતે જ પોતાના હિંસા દૂર કરીને સુખને મેળવતું નથી જો એક વખતે તેમણે પોતાનો ઉદ્ધાર કરીને પછી જો બીજાનું કલ્યાણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત તો બીજાનું કલ્યાણ થવાનો સંભવ હતો.

બાળલગ્નના સંબંધમાં પણ આપણા દેશમાં એ મત છે જુનો વર્ગ કહે છે કે કન્યાને તે કન્યાતનથી રહિત થાય અર્થાત્ યુવાવસ્થામાં તેનો પ્રવેશ થાય તે પૂર્વે પરણાવી દેવી જોઈએ તે પ્રમાણે ન કરવામાં આવે તો માતાપિતાને પાપ લાગે છે એમ તે કહે છે તથા તે માને છે બીજા જેને આપણે સુધારાવાળા કહીએ છીએ તે પક્ષ એમ માને છે, કે બાળલગ્ન બહુ જ હાનિકારક છે, અને તેથી જ આપણા દેશની પાતી થઈ છે યુરોપ તથા અમેરિકાની પેઠે આપણા દેશમાં પણ લગ્ન પણ મોટી ઉંમરે થવા જોઈએ કન્યા જ્યારે મોટી ઉંમરની થાય તથા તે સમજણમાં આવે ત્યારે એના મેળે જ તેણે વરની પસંદગી કરી લેવી જોઈએ. માતાપિતાને લાકડું મોકલું વગમાડી આવે છે તે યોગ્ય નથી. અવી બાળલગ્નમાં માતાપિતા સુધારાનો પ્રયત્ન કરે તો પોતાને માટે કેવો કલ્યાણ જોઈએ તે વર, જેટલું સારું જણી શકે તેટલું સારું માતાપિતાની રીતે જણી શકે તે આ વગેરે અનેક કારણો જણાવે છે, જે કારણોને વિસ્તારથી અત્ર જણાવવાની આપણે જરૂર જાણતા નથી.

આપણા શાસ્ત્રમાં આ સંબંધમાં શો નિર્ણય કરેલો છે તેની સચાજ વિસ્તારથી ચર્ચા કરવાની અત્ર અમારી ઇચ્છા નથી. તે પ્રમાણે જ ચર્ચા અનેક નિદાનોએ વિવિધ રીતે કરેલી છે. અમે તો માત્ર આ સંબંધમાં અમારો શું અભિપ્રાય છે તે જ સ્વસ્થતા ઉજાવીશું.

એ તો અમે આ લેખના પ્રારંભમાં સ્વીકાર્યું છે, કે આપણા દેશમાં વિવિધ બાબતોમાં ફેરફાર કરવાની અગત્ય છે, નથી એમ નહિ. કારણ, કે કોઈ પણ બાબતમાં જો ધણો સમય ચાલે છે તો તેમાં કાળે કરીને ફેરફાર થયાવિના રહેતો નથી. આ સંસારનું સ્વરૂપ જ એવું છે, કે તેમાં ચિહ્નના ચાલ છે, જે નિત્ય વહે છે, જેમાં ફેરફાર થાય છે, જેમાં ચિહ્નના ચાલ છે તે સંસાર છે. તે નિયમે લાખો વર્ષથી ચાલતા આવતા રીતિરિવાજોમાં ફેરફાર અથવા વિકૃતિ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. તો તે પ્રમાણે ચોક્કસ વિકૃતિને દૂર કરવાની જરૂર છે, નથી એમ નહિ, એમ અમારું પણ માનવું છે. પણ લક્ષમાં એટલું રાખવાનું છે, કે શુભકૃતિ થઈ હોય તો તે ભાગને સારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે, કે નહિ કે તે શુભકૃતિના ભાગને કાંપી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવો છે. પરંતુ શોચનીય એટલું જ છે, કે આ સુધારાવાળા શુભકૃતિના ભાગને કાંપી નાખવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, અને તે જ તેમની ભૂલ છે.

આવી બાબતોમાં વિચાર કરતાં ઉપર જણાવ્યા તે બંને પક્ષવાળા ભૂલ કરે છે એમ અમને લાગે છે. બીજો નવો પક્ષ તો એમ જ માની બેઠો છે, કે જેટલું જુનું એટલું બોટું અને નવું એટલું સારું. તેમને નથી તો શાસ્ત્ર કાર શ્રદ્ધા કે નથી તો શાસ્ત્રકર્તાઓના વચનમાં શ્રદ્ધા. અને જે જુના વિચારને માન આપનાર પક્ષ છે તે પણ કેવળ પ્રાચીન રીતિરિવાજનું જ પૂછકું પકડીને બેઠો છે. તેમને તેમાં જરા પણ ફેરફાર કરવો નથી. દેશકાવાતુસાર ફેરફાર કરવો જોઈએ, એ સંબંધમાં તે નહુ જ ઓછો વિચાર કરે છે, અથવા નથી પણ કરતા. આ પ્રમાણે આ સંબંધમાં આપણા દેશની સ્થિતિ છે. કેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવી એ સંબંધમાં કંઈ ઢંગલડો રહ્યો નથી. જેને જોઈએ તેમ વર્તે છે. અને આ પ્રમાણે સ્વચ્છંદીપણે વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ થતી હોવાથી આપણા દેશની સ્થિતિ આજે કદંગી અને વિચિત્રસંસ્કૃતિ થઈ રહેલી છે.

એ વાર્તા પણ વિચારના લેણાજેવી છે, કે બાગલગને વિરોધ પ્રચાર મુસવના નોના જુલમ વખતે થયો હતો. તે વખતે જે પરજેથી ન હતી તેવી કન્યાઓને તે લેધ જતા હતા જેથી લોકો તેમને નાની ઉંમરમાં પરણાવી દેતા હતા. પણ હવે તેવો ભય રહ્યો નથી. જેથી બાગલગને બંધ કરવામાં આવે તો અડચણ નથી.

તો પણ આ સુધારાવાળા કહે છે તેટલી મોટી યુગ્મ વય તો ન જ થતી જોઈએ, પારસીઓમાં કન્યાઓને ઘણી મોટી કરે છે, અને તેથી તેમના સમાજમાં જે અનૌષ્ણિક પ્રસાર થયો છે, તે તેમના સમાજના અન્યાસકો જ બને છે, તે પ્રમાણે હીંદુ સમાજમાં ન ચાલે તેની સાવધાનતા રાખવાની છે.

આ લોકો કહે છે, કે વરની પમંદગીમાં માન્ય થઈ સમજે, પણ તેમનું આ કહેવું પણ બૂલભરેલું છે, કારણ કે માન્યે ગૃહસ્થાશ્રમ કરી જોરો હોય છે જેથી તેમને જ આ સંબંધનો વિશેષ અનુભવ હોય છે. નાની કન્યાઓને કે છોકરાઓને આ સંબંધનો કંઈ જ અનુભવ હોતો નથી. તેથી તે આવી અનુભવવગરની સ્થિતિમાં જે પમંદગી કરે છે, તે બૂલ-

ભરેલી જ કરે છે. વિલાયત તથા અમેરીકામાં આવી પસંદગી કરવામાં આવે છે, અને તેનો પરિણામ એ આવે છે, કે ત્યાં હજારો છુટા છેડાના પ્રસંગો હંમેશાં બન્યા કરે છે. તેથી આ રિવાજ એ આપણામાં દાખલ કરવામાં આવશે તો આપણા સમાજની પણ તેવી દશા થવાનો સંભવ છે.

માતાપિતા કન્યા આપતા પૂર્વે કુલ સ્થિતિ, જોન વગેરેનો પણ વિચાર કરે છે, અને પછી જ કન્યા આપે છે. જ્યારે પોતાની મેળે પસંદગી કરવામાં આવે છે તો આ કુલ વગેરે જોવામાં આવતું નથી, જેથી પરિણામે હાનિ જ સહન કરવી પડે છે. વળી એક બીજાના સ્વભાવ મળશે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવા માટે જ્યોતિષશાસ્ત્રનો પણ આપણામાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જ્યોતિષશાસ્ત્રથી વરકન્યા સુખી થશે, કે કેમ તથા તેમનો સ્વભાવ મળતો થશે કે કેમ એ વગેરે સારી રીતે જાણવામાં આવે છે.

હીંદુઓમાં લગ્ન એક સંસ્કાર ગણાય છે; તે ક્રિયાને ધર્મક્રિયારૂપે ગણવામાં આવે છે. ધર્મમાં લગ્નનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે, જ્યારે બીજા પ્રજાઓમાં તેને ધર્મક્રિયા ગણવામાં આવતી નથી; અથવા આવતી હશે તો પણ હીંદુઓ જેટલી તેને ધર્મરૂપ ગણીને મહત્તા આપવામાં આવતી નથી.

હવે સંસ્કાર એ એવી વસ્તુ છે, કે તે અમુક વયમુધી જ સારી રીતે પડી શકે છે. જેમ કેમળા વૃક્ષને વાળતું હોય છે તેમ તે વળે છે, તે પ્રમાણે સંસ્કાર પણ બાળકોમાં તે નાનાં હોય છે, અર્થાત્ યુવાવસ્થામાં તેમનો પ્રવેશ થયો હોતો નથી ત્યાંમુધી જ પડે છે. યુવાવસ્થામાં બાળકોનો પ્રવેશ થયા પછી તેમનામાં સંસ્કાર પડતા નથી. જેથી વિવાહ તથા લગ્નસંસ્કારને માટે યુવાવસ્થા પૂર્વની જ વય ઉત્તમ છે. આ સંસ્કારો આ અવસ્થામાં ઉત્તમ પ્રદારના પડે છે, અને તેનો લાભ વરકન્યાને યાવતજીવન મળે છે, જેથી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ થતા પૂર્વે જ લગ્નવિધિ અથવા લગ્નસંસ્કાર પડવા જોઈએ અથવા તે વિધિ પૂર્વે થવો જોઈએ. જે લોકો આ વાર્તાને જાણતા નથી અથવા આ વાર્તાની મહત્તાને સમજતા નથી તે યુવાવસ્થા જ લગ્ન કરવાનું સારું છે, એમ જણાવે છે.

લગ્ન નાની ઉંમરમાં કરી દેવાને અડચણ નથી. ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ માત્ર પુખ્તવય થયા પછી થવો જોઈએ. નાની ઉંમર એટલે જોલા-ધાંડીમાં જેમ યાય છે તેમ છેક નાની ઉંમરમાં લગ્ન કરવાં જોઈએ એવો અમારો કહેવનો ભાવ નથી જ. કન્યાની ઉંમર દશથી બાર વર્ષમુધીની હોવી જોઈએ તથા વરની ઉંમર સોળથી વીસ વર્ષ મુધીની હોવી જોઈએ, લગ્ન ક્રિયાના સ્વરૂપને સમજી શકે અથવા તો લગ્નસંસ્કારને મહત્ત્વ કરી શકે તેટલી ઉંમર જણાવ્યાપ્રમાણેની તેમની વય જોઈએ. પછી અહીં તો કન્યાની વય પંદર વર્ષની થતી જોઈએ એથી વધારે વય ન થવા દેવી ઘટે.

વળી આપણો દેશ ઉષ્ણકટિબંધ પ્રદેશ હોવાથી વિલાયતની પેઠે કન્યા તથા વરની ઉંમર અહીં મોટી થવા દેવી એ હિતકર નથી. કારણ કે તે દેશો કરતા આપણા દેશમાં યુવા-

વરયા સ્ત્રીપુરુષોને વહેલી પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી સુવાવરયામાં તેમનો પ્રવેશ થાય તે પૂર્વે તેમનાં લગ્ન થઈ જવાં જોઈએ. કન્યાને રજસ્વલા પ્રાપ્ત થાય તે પૂર્વે તેનું લગ્ન કરી દેવું જોઈએ. રજસ્વલા પ્રાપ્ત થયા પછી લગ્ન કરવામાં આપણામાં મહા પાપ ગણેલું છે, તે ખોટું નથી. જે લોકો આ વાર્તાની સ્વીકાર કરતા નથી તે પ્રકૃતિના નિયમોથી અજાન છે. આ માટે પાપ છે, એ વગેરે બાબતોની ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી, વળી અન્ય પ્રસંગે આ સંબંધમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરીશું.

આ લેખના અંતમાં માત્ર એક જ વાર્તા સ્વરૂપમાં જણાવીને આ લેખને આપણે પૂરો કરીશું. તે એ કે જે લોકો બાળલગ્નથી બહુ હાનિ છે, એમ બૂમો પાડી બાળલગ્ન નહિ કરવાનો આગ્રહ કરે છે, તથા પ્રજાને જોઈ કરે છે, તે ગિચારા જાણતા નથી, કે જે સુધારો કરવાનો છે તે મોટી ઉમરનાં ગૃહસ્થાશ્રમવાળાં સ્ત્રીપુરુષોમાં જ કરવાનો છે. જો આ ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષો યમનિયમને પાળી શકે છે તથા પોતાની વૃત્તિઉપર અંકુશ રાખી શકે છે તો તેમની જે પ્રજા થાય છે, તે યમનિયમવાળી થાય છે, અને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારી થાય છે. પણ આ સ્ત્રીપુરુષો બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકતા નથી તથા પોતાની વૃત્તિઉપર અંકુશ રાખી શકતાં નથી, તેમની જે પ્રજા થાય તે થી રીતે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકશે, એ અમને તો સમજતું નથી. જે સુધારો કરવાનો છે તે આ ઠેકાણે જ કરવાનો છે. અને તે પ્રમાણે જો નથી કરવામાં આવતો તો તેમની પ્રજાનો જે સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે વ્યર્થસરખો જ જાય છે. સુધારો, કે આ પ્રજાને પારસીઓ કે અંગ્રેજોની પેઠે ઘણી મોટી ઉમરે આપણે પરણાવીશું, તોપણ તેમનાથી તે યમનિયમવાળી અથવા બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારી થશે, એવી આશા રાખવી, એ દુરાશા અને ભ્રાંતિ જ માત્ર છે. જે માતાપિતા બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકતી નથી, તથા જે પોતાની વૃત્તિઉપર અંકુશ રાખી શકતી નથી તેમની પ્રજા તે પ્રમાણે થી રીતે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી શકશે ? બલેને તેમને ગમે તેટલી મોટી ઉમરે પરણાવો પણ તેથી જે ઉદ્દેશ ધાર્યો હશે તે સિદ્ધ થવાનો નથી, એ નક્કી સમજવું. અને નાની ઉમરે પરણાવવાથી પણ કંઈ હાનિ નથી; તેથી પ્રજા ઉત્તરોત્તર બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતી થાય એમ દરવું હોય, તો તેનો ઉત્તમ માર્ગ એ છે, કે મોટાં ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષોએ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું તથા પોતાની વૃત્તિઉપર અંકુશ પ્રાપ્ત કરવો. આવાં ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષોની જે પ્રજા થશે તે જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારી તથા સુદૃઢ શરીરવાળી થશે ઇતિહાસ.

પ્રસંગાનુરૂપમ્

— છેલ્લા પ્રાતઃકાલના અંક વાંચીને પ્રાતઃકાલના ઘણા શાહકેનાં મારા ઉપર પત્રો આવેલાં છે તેઓ દ્રવ્યપ્રાપ્તિની સુખમ કળા અથવા માર્ગ મારી પાસે જાણવા માગે છે તથા થીજ ઉપાસના કરવાજેવી હોય તો તે પણ જાણવા ઇચ્છે છે.

— “પોતાનું” હું ખ, અપૂર્ણતા અથવા કંઈક વગેરે ટાળવાની તથા સુખ, ઐશ્વર્ય, શાંતિ, આનંદ વગેરે મેળવવાની ઈચ્છા મનુષ્યને થાય, એ સ્વાભાવિક છે. આવી ઈચ્છા થવી એ ક્રિયસ્ફુર જ છે.

— યોગ વખત પછી અવકાશ મળતાં ઈશ્વરોપાસન, એ નામનું એક સ્વતંત્ર પુસ્તક લખીને પ્રસિદ્ધ કરવાની મરી ઇચ્છે છે, પણ તેને હજી વિલંબ છે, એમ જણાય છે.

— પરંતુ તે પૂર્વે ઉપર જણાવ્યા તેવા જગાસુ સજ્જનોને ઉપયોગી થઈ રહે તેટલા માટે યોગ વખત ઉપર મેં “શ્રી અધ્યાત્મવિદ્યાપ્રાસંગમંડળો પ્રથમ ઉપાસન ક્રમ”, એ નામનું એક પુસ્તક છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. આ પુસ્તક જે જગાસુઓ અધ્યાત્મમાર્ગમા આગળ વધવાને આતુર છે તેમને ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવનાર છે અને કેટલાક સજ્જનો તેમાં દર્શાવ્યાપ્રમાણે ક્રિયાઓ કેટલાક વખતથી સાધે છે પણ ખરા અને તેઓ જણાવે છે, કે તેમને તેથી સારો લાભ પણ છે.

— આ ક્રિયા સાધનાર જગાસુઓને અથવા સજ્જનોના સમુદાયને “શ્રી અધ્યાત્મવિદ્યાપ્રાસક મંડળ” એવું નામ મેં આપેલું છે. તેનો અર્થ એ, કે અધ્યાત્મવિદ્યાના ઉપાસકોનું મંડળ; હવે આ મંડળમાં યોગી જ વ્યક્તિઓ આજસુધી હતી; પણ હવે તેમાં સંખ્યાતી વૃદ્ધિ થતી થાય છે; તેમ જ હવે તેમાં સંખ્યાતી વૃદ્ધિ થવાની જરૂર પણ મને જણાય છે.

— આ ‘ઉપાસનક્રમ’ માં યોગ, તથા બ્રહ્મનો સમન્વય કરીને એવી રચના કરી છે, કે જેથી ઉપાસકને તે માર્ગ સુલભ જણાય છે અને તે માર્ગ વહીને તે પોતાના અધ્યાત્મ બળને વધારી શકે છે, અને ઈષ્ટિસાધનને સત્વર સિદ્ધ કરી શકે છે.

— આ “ક્રમ” સાધનારનું કરીર પ્રથમ સુધરે છે, મન પણ પ્રશાંત થાય છે, તથા તે બળવાળું થઈને નાના કંઈકેનાં જ્ય કરવાને સમર્થ થાય છે, તથા અધ્યાત્મ બળની પણ ઘણી વૃદ્ધિ થાય છે. અધ્યાત્મબળ એ આ વિશ્વમાં સર્વોપરિ બળ છે, અને તેથી પ્રાપ્તિ થતાં મનુષ્ય ઇચ્છે તે હુંખને દૂર કરી શકે છે, તથા ઇચ્છે તે સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

— ધણી સજ્જનોનાં ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે મારા ઉપર ત્રેણી આવનાથી તથા આ ક્રિયા કરનાર સજ્જનોની વૃદ્ધિ થવાની જરૂર હોવાથી આ સંબંધમાં આજે ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય ગણ્યું છે.

— પ્રાતઃકાલનો પ્રત્યેક આહક આ "ક્રમ" ને સાધનાર થઇ રહે એ તેને માટે અત્યંત ઐયરકર છે. તે ખીજી ક્રિયા કરતો હશે તો તેની સાથે આ ક્રિયાને વિરોધ આવે તેમ નથી, પરંતુ તે તેને અનુકૂલ થાય તેમ છે. તદુપરાંત જે જે સજ્જનો આ ક્રિયાને નિત્ય કરે છે, તેમની સાથે જોડાવાથી પેતાને પેતાના માર્ગમાં ધણી સાહાય્ય થવાનો સંભવ છે. કારણ કે આ મંડળમાં બળવાથી સમુદાયના આદોલનનો જે લાભ છે તે મળે છે. જે જે જનો આ ક્રિયા સાધે છે તેમના બળનો, ઉત્સાહનો, તથા આનંદ વગેરેનાં આદોલનો સજ્જનો ક્રિયા કરનારને ઉત્સાહ આપી ધણી સાહાય્ય કરે છે. સંધર્માં જનાર ડાણી પણ જેમ તે સંધના બળથી યાત્રા કરી શકે છે, તેમ આમાં પણ નિર્જન તથા ઉત્સાહ વગરના મનુષ્યો બંજે છે, તો તેમને પણ તેથી લાભ થાય છે. તેમને તે ન જાણી શકે તેથી રીતે શુભપણે આંતર આદોલનોનો લાભ મળે છે, અને તે પેતાના ઇચ્છિતાર્થને સિદ્ધ કરે છે. જેથી આ સમુદાયમાં અથવા સંધર્માં બળવાને હું આગ્રહપૂર્વક સર્વને વિનંતિ કરું છું.

— ત્યારે તમને જાણાસા થશે, કે અમારે આ કાર્યમાં બળવાને માટે શું કરવું ? તમારે તે "ઉપાસના ક્રમ" નું પુસ્તક માર મંગાવવાનું છે. તે પુસ્તકનું તમે પૃથક્કર, કે મૂલ્ય શું છે ? તો તેનું મૂલ્ય તમારે પ્રાતઃકાલની ત્રણ આહક કરીને મોકલવાં એટલે તે પુસ્તક તમને મફત મોકલવામાં આવે છે. તેની આ જ કિંમત રાખેલી છે.

— ડાઈ કોઈને એમ પણ વિચાર આવશે જ, કે આ આહક, વધારવાની તથા તે દ્વારા લવાજમ અથવા પૈસા પ્રાપ્ત કરવાની સુકિત સારી છે. પણ તેમને મારે સ્પષ્ટ જણાવવું જોઈએ, કે ભાઈ ! આ તમારી કલ્પના ખોટી છે. હા, પૂર્વે એક વખત એવો હતો, કે જ્યારે પ્રાતઃકાલનું એક આહક બંધ થઇ જતું ત્યારે મારો જીવ કપાઇ જતો, અને એક નવું આહક થતું ત્યારે મને આનંદ થતો. તે વખતે જે આહક બંધ થઇ જતું તેને હું વારંવાર આહક થવાને આગ્રહથી લખતો. પણ હવે તે સ્થિતિ ઇશ્વરકૃપાથી રહી નથી. કાલે સવારે તમે એકેએક પ્રાતઃકાલના આહકમાંથી બંધ થઇ જાઓ તો મને શોક થાય તેમ નથી. તે વખતે હું મહા આનંદથી અને મસ્તીથી મારા પ્રાપ્ત સિંહાસનઉપર બેસતો સ્વરૂપાનંદનો અધિક અનુભવ કરીશ, અને તમારો હૃદયના ઉદાહરણથી ઉપકાર માનીશ, કે પરમેશ્વરે તમને સર્વને સાર થયું કે આ ખુદિ સુઝાડી; અથવા કાલે સવારે કદાચ તેનાં દશ હજાર આહક થઇ જાય તો પણ મને હર્ષના ઉભરા આવી જાય તેમ નથી, કે આટલી મારી કમાણી વધી એ ઠીક થયું. પૈસો મેળવવાને માટે પ્રાતઃકાલ નીકળે છે, એ વિચાર તમારા અંતઃકરણમાં ખુલ્લે ખોલે બરાબ રહ્યો હોય તો તેને કાઢી નાખી આંતરક્રમણને સાધજો. પ્રાતઃકાલનો આશય જુદો જ છે. તેનાથી મને જે આનંદ થાય છે, તે હું જ સમજી છું. તમને તેની કલ્પના નહિ હોય. મારા કલ્પણનું તે એક ઉત્તમ સાધન છે. શું માટે હું પ્રાતઃકાલ કાઢું છું, તે વળી તમને અન્ય પ્રસંગે જણાવીશ.

—તેથી જો આ સંધમાં ભજવાની તમારી ઇચ્છા થતી હોય તો તમારે ત્રણ ગ્રાહકો વધારીને તમને પૂર્વે “ ધર્મ ” એ નામનું જે પુસ્તક મળેલું છે તેના છેવટના ભાગમાં જે પ્રશ્નો છે તે પ્રશ્નોનાં ઉત્તર લખીને તમારે અમને મોકલી આપવાનાં છે. તે અમને મળતા અમે ઉપર જણાવ્યો તે “ ઉપાસનક્રમ ” તમને મોકલીશું તથા તમારે શું કર્તવ્ય છે તે પણ જણાવીશું. તમારી પાસે ધર્મનું પુસ્તક ન હોય તો અમને લખજો, એટલે તે પણ તમને અમે મફત મોકલીશું.

—આ સંધમાં હવે પ્રસંગે પ્રસંગે પ્રાતઃકાલના ઉલ્લેખ થતો રહેશે જ. આ સંજ્ઞાને પોતાના કર્તવ્યમાં ઉસાહ મળે તદ્દર્થે પ્રસંગે, પ્રસંગે પ્રાતઃકાલમાં ગોઝ સૂચના કરવામાં આવશે, તથા તેમણે આગળ વધવાને શું કરવું તે પણ જણાવવામાં આવશે જ.

—પ્રાતઃકાલના એકેએક ગ્રાહકે આ સંધમાં અથવા મંડળમાં આગ્રહથી જોડાવાની જરૂર છે. વળી તેથી પ્રાતઃકાલનાં ગ્રાહકો વધવાથી પણ તેના લાભ ખીજા બંધુઓને પણ મળે તેમ છે જેથી અન્યના કલ્યાણમાં પણ આપણે નિમિત્ત થઈએ તેમ છે. યોગ્ય જણાય તો ત્રણ ગ્રાહકો વધારી આ કાર્યમાં જોડાઓ અને આત્મકલ્યાણને વેગથી સાધશો.

x x x x +

—વર્ણાશ્રમ તથા સ્પર્શસ્પર્શસંબંધમાં પ્રાતઃકાલમાં જે લેખો પ્રકટ કરવામાં આવે છે તે બહુ જ મનનીય છે. જે સુધારવાળા તેમને વિચારપૂર્વક વાંચે તો તેમના પ્રાંતિવાળા વિચારો દૂર થાય. જેમને આ સંબંધમાં વર્તમાનમાં અથવા ભવિષ્યમાં સાહિત્ય જોવું હોય તેમને સુલભ પડે તદ્દર્થે આ કાર્ય અમે કરીએ છીએ. વિચારથીત વાચકો જોઈ થકતા હશે જ, કે આ લોકોની પ્રવૃત્તિ સાસ્ત્રવિરુદ્ધ, વિવેકવિચારરહિત, કપોતકલ્પિત, અર્થરહિત, અને મનરવી હોઈ દેશને માત્ર હાનિ જ કરનાર છે.



પુરુષાર્થકરતાં પ્રારંભ પ્રવળ છે.*

(લેખક—શાસ્ત્રી શ્રી મગનલાલ દલસુખરામ).

સંસ્કૃતિ, મંપતિ, સુખ, દુઃખ, વગેરે મનુષ્યમાત્રને પૂર્વ પ્રારંભાનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે, એ વાતો નિર્વિવાદ છતાં નવા યુગમાં પ્રગતિના જમાનામાં દિનપ્રતિદિન વધતા જતા ઔદ્યોગિક વિપ્લવના વિકાસ કરનારા સર્વત્ર પુરુષાર્થ પ્રતિષ્ઠિત કરે છે; પરંતુ એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે—હરિણાપિ હરેણાપિ વ્રજણા શ્રિવશૈરપિ ॥ સલાટે લિખિતા રેલા ન શક્યા પરિમાર્જિતુમ્ ॥ ૧ ॥ અર્થાત્ લેલાટમાં જે પ્રથમના કર્મપ્રભણે રેખાઓ લંખાએલી છે, તેને મિથ્યા કરવાને, રિખણ, ચંકર, ધઠા, અને અન્ય દેવનાઓ પણ સમર્થ નથી, તેા “ હતરેયા કા કયા ” બીજાની તેા વાતો શું હઠીએ ? બુદ્ધિ પણ પૂર્વ કર્મને અનુસાર પ્રકટ થાય છે. કારણ કે, હલું છે કે, “ બુદ્ધિઃ કર્માનુસારિણી ” એટલે વર્તમાન સમયમા તદનુસાર મનુષ્યો વર્તે છે, અને વત્તા આજા સુખ દુઃખને અનુભવે છે.

સ્વકર્મને સ્વાધીન થએલા મર્વ મનુષ્યોને સંસારચક્રની ઘટમાળમાં ચુભાશુભ થોમની અસરથી અલ્પધાર્મ્યા, અને અણચિંતબ્યા આવી મળતા અનેક પ્રકારનાં સુખ દુઃખો ભોગવ્યા વગર છૂટકો નથી. કારણ કે—પ્રાજ્ઞવ્યર્થ લખતે મનુષ્યો, દેવોપિ તંત્રભયિતું ન શક્તઃ ॥ તદમાજ્ઞશોચામિ ન વિસ્મયો મે, ચદદમર્દાય નહિ તત્પરેવામ્ ॥ ૧ ॥ જે કંઈ મળવાનું હોય છે તે જ મળે છે; તેને ટાળી શકવા દેવ પણ સમર્થ નથી; તેથી અને શાક થતો નથી તેમ જ વિરમય પણ મને થતો નથી. જે મારું છે તે દાપિ પારકાનું થનાર નથી તાત્પર્ય એ છે કે કર્મની ગતિ મહન છે. વિપત્તિ વખતે વિચાર કરવાથી તેમ જ સંપત્તિસમયે હવે પામવાથી કંઈ પણ વળી શકતું નથી.

ગાઝ હેડે કુતરું ચામે છે તે કહે છે કે ગાઝનો બચો બાર હું જ તાણું છું તેની પેડે કાપએ પેમાથી, સત્તાથી, વેલવથી કે બળાકારથી, અથવા તેા વસીવાથી, કંઈ સુખ મંપાદન ક્યું હોય, અગર તેા સામાને દુઃખમાં નાખ્યો હોય તેા તે સપણું મેંજ ક્યું છે, એમ હઠી અજાનતાથી અંહાકરને આધીન થાય છે, પરંતુ તે બ્યાજખી નથી.

પુરુષાર્થ મોટા કે પ્રારંભ મોટું એ સંબંધમાં ઘણા લોકો શંકારપદ રહે છે તથા તે સંબંધમાં તે વાદવિવાદ કરતા જોવામાં આવે છે. આ લેખમાં પુરુષાર્થકરતાં પ્રારંભને પ્રધાનના આપવામાં આવી છે. આ સંબંધમાં આ લેખમાં ઠીક ચર્ચા કરેલી હોવાથી અને તેને અત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, “ પ્રારંભ અને પુરુષાર્થ ” એ નામનું એક સ્વતંત્ર પુસ્તક અને લખનાર છીએ તેમાં આ સંબંધમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરવામાં આવશે તથા યોગ્ય સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવશે. જે સંજ્ઞાનો પ્રારંભકરતાં પુરુષાર્થને મળવાનું મણતા હોય તેમણે આ લેખ વાંચી અકળાવાનું પ્રયોજન નહીં. તેમને પણ આ સંબંધમાં અત્ર દરેલા ધણું વિચારો બજવામાં આવશે.

મવિતલ્ય મવલ્યેવ જ્ઞારિકેલ્પલામ્બુવત ॥ મન્તવ્ય ગતામિલાહુર્ગજમુક્તકપિત્યવત ॥ ૧ ॥
 જે ચનાર છે તે ગમે તે પ્રકારે થાય છે. નાળીએરની અદર કોઈ પાણી નાખના જતું નથી
 પણ તેમા પાણી હોય છે. હાથી આપ્તું ને આપ્ત કાઠું ગળા જાય છે, પરંતુ તે જ્યારે શુદ્ધ-
 દારવડે બહાર કાઢે છે ત્યારે તે આખા છતા તેમાં ગર હોતો નથી, ગર જતો રહેતો હોય છે.
 તે પ્રમાણે જે વસ્તુ જતારી હોય છે તે ગમે તે પ્રકારે જતી રહે છે. દયારામભાઈએ પણ
 કહ્યું છે કે “ ચનાર વસ્તુ એણીપેર થાય. ” એક લોટાને કે ઘડાને તળાવમાં બોળો કે
 સમુદ્રમાં બોળો, નળે બારો કે, નદીએથી બારો, પરંતુ પાણી માપી જોશો તો જૂની જૂની
 જગ્યાનું જગ્યા છતાં સરખા પ્રમાણમાં જ લોટામાંનું તથા ઘડામાંનું બરેનું પાણી નીકળશે.
 આ રીતે પ્રારબ્ધના નિર્માણકર કળી જતી કરવાને કોઈ પણ પ્રકારનો પુરુષપ્રયત્ન
 પ્રમળ નથી થઈ શકતો માત્ર માણસો અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમા અંજનઈ જઈ બ્રમણમાં
 ભટકી મારે છે, પણ તે પ્રારબ્ધને ફેરવી શકવા સમર્થ નિવડતા નથી.

૧. પૃથિવી ગોળ ફરે છે એવું રિદ્ધ કરી આપનારા તત્ત્વવેત્તા કેલ્લરને યુનાની લોકોએ
 ફારો દીધી, નેપોલિયન બોનાપાર્ટે જેવા નવ્વીર ગોદાતે હેનીનામા કેદ કર્યો, રાજકેદનીના
 બે બાગડને અપરાધનગર સિદ્ધરાગે મરજીને ધરણ દર્શાવી, નગ અને દમયંતીને, રામ અને
 સીતાને, પાડો અને દ્રોપદીને વનવાસ વેદવો પડ્યો, દેવકી અને વસુદેવે બે કાળાગૃહમાં રહેવું
 પડ્યું, કૃષ્ણચન્દ્ર જેવાને માના પિતાને ન્યાય કરી પરગૃહમાં મોટા યુવ પડ્યું, સુર્ય અને
 અન્દ્રને રાહુ ઝાંખા કરે છે, હાથીને દેરડે બાધવવું પડે છે, સિંહને પિજરામાં તરફકતુ પડે
 છે, પૌષ્ટને પાનરામાં પુરાઈ રહેવું પડે છે, દાળા નાગને કરંડીઆમાં પડી રહેવું પડે છે,
 તિલખને દેશ છોડવો પડ્યો અને પ્રમળ પુરુષાર્થ દર્શાવતા શ્રોમાન્ ગાંધીને પરત્તાધીન યુવ
 પડ્યું. આ ઉપરાંત ઘણા દાખલા વિદ્યમાન છે આ ઉપરથી નિશ્ચય એટલો થાય છે કે
 કર્મની ગતિ અવિચળ અને અતિશય મળ્યાન છે. કર્મની પાસે વિદ્યા, બુદ્ધિ, અને પ્રયત્ન
 કંઈ પણ માપી શકતું નથી.

કર્મનું ફળ કંઈ તત્કાલ મળતું નથી. કરોડો રૂપ વીતી જાય છે તો પણ ફરેલા
 કર્મનો ક્ષય લેશમાત્ર થતો નથી. અવસ્ય શુભાશુભ ભોગવવાં જ પડે છે કર્મની ગતિ
 વિચિત્ર છે. વિચાર કરી જુઓ કે વાડી ત્યાં આડી, મહેલ ત્યાં જગલ, સુખના અરા ત્યાં
 દુઃખના ઉભરા, રાજા તે રંક અને રંક તે રાજા થાય છે, માટે સમજવાનું છે કે, સ્વરૂપ,
 સ્વભાવ, વિષ્ણુ, વિદ્યા, અથવા સેવા એ કોઈને પણ ફળ આપતું નથી; પણ પ્રથમ કરેલાં
 કર્મથી ભોગ્યવશ સમયપરતે ફળ આપે છે પ્રારબ્ધવગરનો પુરુષાર્થ વ્યર્થ છે.

પ્રારબ્ધ શબ્દનો અર્થ પૂર્વ જન્મમા શુભાશુભ કર્મો જે કરેલા છે તેનો આ જન્મમાં
 સુખ દુઃખ ભોગવવા માટે સાથે આણેલો ખજાનો એવો થાય છે.

જીવાત્મા અનાદિકાળથી શુભાશુભ કર્મ કરવાવાળો છે અને તે સુખ દુઃખરૂપી
 ફળને ભોગવવા વાળો છે; પરંતુ જે વખતે તે જે કર્મ કરે છે તે સમયે કર્મરૂપી બીજવડે
 વાસના તથા અદૃષ્ટ આ બે નવાંકર ઉત્પન્ન થાય છે; સમય તેમાંથી જે વૃક્ષ ઉત્પન્ન
 થાય છે તે વૃક્ષ મૂળ બીજને અનુસરી ફળ આપે છે, એટલે પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલા વૃક્ષના
 ફળમાં જીવ ફેરફાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામા પુરુષાર્થ કરે છે તેથી નિષ્ફળ નિવડે છે

સુખ દુઃખ આપનાર બીજું કોઈ નથી. અમુકે મને ત્રાસ આપ્યો એમ કહેલું. મુખર્ષિ ભરેલું છે; વળી આ કામ મેં કર્યું એમ ને બોલવું તે પણ વ્યર્થ છે, કારણ કે પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાના કર્મરૂપી રબળવડે બંધાયેલો છે.

પ્રારબ્ધપ્રમાણે જીવિ હોય છે, ઉદ્યાગ પણ તદનુસાર સુજે છે અને મદદગારી મિત્ર-મંડળ પણ તેવું જ મળે છે. લગવડગીતામા કહ્યું છે કે-કોઈપણ મનુષ્ય દ્વારા માત્ર પણ કામ કર્યાવગર બેસી રહેતો નથી; પ્રકૃતિવડે ક્ત્યન્ન થનારા સર્વાદિ શુભો પુરુષને સ્વાધીન કરીને કર્મ કરવામાં પ્રેરણા કરે છે. આથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે, પુરુષને પ્રવત્નની અપેક્ષા બિલકુલ નથી. પ્રારબ્ધાનુસાર પ્રકૃતિ શુભો પોતે પ્રેરણા કરી પુરુષવાસે ને તે કર્મ કરાવે છે. પૂર્વે દરેલાં કર્મનો વેગ વર્તમાન ઉદ્યાગથી વેગયો થઇ શકતો નથી.

જે કર્મ પ્રાપ્ત થતું તે પ્રારબ્ધાધીન છે. દેવ અનુકૂળ હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. મનુષ્યને પુરુષાર્થમાટે પ્રેરણા કરનાર પણ પૂર્વજન્મના મેરઠાર અથવા પ્રારબ્ધ છે. પુરુષાર્થનિમિત્ત છે પરંતુ તે નિમિત્તને આગળ કરનાર પ્રારબ્ધ જ છે.

મણા મનુષ્યો કહે છે કે પ્રારબ્ધમાં જે લખ્યું હતો તે થશે. ત્યારે શું ઉદ્યમ ન કરવો? ઉદ્યાગ કરવો. પરંતુ તે માર્ગે દોરનાર, જીવિ સજ્જાવનાર પૂર્વનાં કર્મો છે.

વિદ્વાનો જેવું વર્ણન કરવાને પહેલી વળના નથી. સદ્બ્રાવધિ મનોરથો કર્યા છતાં પોતાની પ્રવૃત્તિ પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થતી નથી તેવાં કાર્યવિધિ વિવામાત્રમાં કરે છે. વિધિ વિરુદ્ધ હોય તો પુરુષાર્થનો પ્રયત્ન પ્રતિકૂળ ફળ આપે છે; એટલે બેધના વિધિની જ છે.

પ્રારબ્ધ પૂર્વકર્મના યોગવડે બંધાય છે અને તે પ્રારબ્ધના સંસ્કાર જીવિને પ્રેરણા કરે છે કે, તું અમુક કામ કર. આમ કરવાથી જે ઇષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તેવું નામ પુરુષાર્થ.

મનુષ્યની જીવિને સારે યા નરસે રસ્તે લેઈ જનાર પૂર્વનાં પ્રારબ્ધ કર્મ છે. પણ તે બાજુવાની શક્તિ મનુષ્યોમાં નથી. શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં એને ખાટે કહ્યું છે, કે "મમ માયા કુરત્વયા" "હુંએ કરી તરાય" મારી માયાનું અતિક્રમણ કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી. આપણા ધારવા કરતાં માયાની ઘટના વિચિત્ર હોય છે. પરમાત્માની મહાત્માવાથી આખું જગત્ અદ્વાનરૂપી અંધકારમાં ડૂબી મએલું છે; સમમ માયાની શક્તિના કારણથી મનુષ્યની જીવિમાં જીવિ જીવિ રુદ્રશાઓ રુદ્રે છે. તે રુદ્રશાઓ પ્રારબ્ધની ગતિરૂપ થઇ પડે છે.

પૂર્વના સંચિત કર્મમાં પુણ્યનો લાગ વધારે હોય છે તો તે વધારે સુખ ભોગવે છે. પરંતુ તે કર્મનો ક્ષય થવાથી પાછો દુઃખ ભોગવે છે; એટલે ચઢતી પડતીને હેતુ પણ પ્રારબ્ધ છે. જેમ મેદનવડે ગતિ છે. ગતિમાં શક્તિ છે. શક્તિમાં પ્રકાશ છે. અને પ્રકાશવડે અંધકારનો નાશ થાય છે. તેમ કર્મવડે પ્રારબ્ધ અંધાય છે, પ્રારબ્ધથી પુરુષાર્થ થાય છે. અને પુરુષાર્થવડે આદિક અને આમુખિક શ્રેયસ્સંપાદન કરી શકાય છે. પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ આ બંને કંઈ નરીન ઉપરિચિત છે, એમ નથી. એ તો યશુ કાળથી ચાલી આવેલો છે. આનાં અનિવાર્ય અનેક દૃષ્ટાંતો છે. પરંતુ અત્ર તે વિશે વિગત ચર્ચા કરી શેષ લેવાવાની) મારી રહિ નથી. તો પણ એક બે દૃષ્ટાંત વાચકની આગળ રજુ કરે છું.

એક વર્ષના ધારાનગરમાં ભોજ રાજની રાજ્યદ્વારડીમાં બે બ્રાહ્મણો બિલા-
વૃત્તિના કારણથી આવીને ત્યાં આગળ વસ્યા હતા બે બ્રાહ્મણ પૈકી એકનું નામ સંતોષચર્મા
હતું, અને બીજાનું નામ બ્રમણચર્મા હતું. બ્રમણચર્મા સુર્યોદયથી આરંભીને સૂર્યાસ્ત-
પર્યંત બુધ્ધિ વેગીને ભટકીને ઘેર આવી બ્રાહ્મણો દાહવીને પત્નીપાસે કમાણીના તડકા
મારતો હતો અને કહેતો કે “ફરે તે ચરે અને બાંધ્યુ ભુજે મરે.” આજ તો લાડવા
જમ્યા. સંતોષચર્મા પોતાના ઉદરપોષણ જોટલું પ્રાપ્ત થાય એટલે ઘેર આવી સત્કર્મમાં
દિવસ નિર્ગમન કરતો હતો. તેની પાસે બ્રમણચર્માની સ્ત્રીએ આવીને કહ્યું. તમે તો આખો
દહાડો ધરમાં આચમ્તનીઓ ઉજાળ્યા કરો છો, પાનાં પોથી ફેરવ્યાં કરો છો, એમાં શું
વળતું તેથી કંઈ પૈસા પ્રાપ્ત થયા ?

સંતોષચર્મા—ભટકીને દુઃખ વેગીને પેટ ભરવું, એ કાણે કહ્યું છે. લાડવા ખાધા તોએ
પેટ ભરાવાનું છે, અને રેટલા ખાધા તોએ પેટ ભરાવાનું છે; કાલે કંઈ ખાધા વગર
ચાલવાનું છે ? પૈસા તો પ્રારબ્ધ વગર મળતા નથી “ભીખનાં હાંદલાં સિંકે ચઢતાં નથી.”
ભીખ માગે દળદર જવાનાં નથી. પ્રારબ્ધના લેખ મિથ્યા થવાના નથી. સંતોષચર્માનાં
વચન સાંભળી બ્રમણચર્માની સ્ત્રીએ પતિને કહ્યું. સંતોષચર્મા પ્રારબ્ધને માને છે અને કહે
છે કે, ભીખનાં હાંદલાં સિંકે ચઢતાં નથી અને ભીખ માગે દળદર જવાનાં નથી !

બ્રમણચર્મા—હીક છે.

ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થયો, એટલે—સ્નાન કરી બ્રમણચર્માએ કપાળમાં ભરમો
પટો લગાવી રાજ્યદ્વારમાં આવી ભૂપાલ કહી ટેલ નાખી. આ વાતની ખબર સંતોષચર્માને
પડી તેથી તેણે કપાલ કહી વિશ્વંભરને નમસ્કાર કર્યા

ટેલ નાખતાં નાખતા તણ મહિના થયા ત્યારે ભોજરાજાએ કાર્યભારીને પૂછ્યું,
બ્રાહ્મણનું શું કહેવું છે? કાર્યભારીએ ખાતમી મેળવી કહ્યું. અન્નદાતા બ્રાહ્મણને દારિદ્ર ફર
કરવાની યાચના છે !

ચોડા દિવસ પછી કપિલાપછી આવી. કપિલાપછી ધણી વર્ષે આવે છે; આ તિથિના
યોગ દુર્લભ છે, ભાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય છે. કપિલાપછીમાં ધર્મ કરવાથી, દાન આપવાથી,
ઘણું ફળ મળી શકે છે. ભોજ રાજા મહાન ધર્મનિષ્ઠ હતા, દયાળુ હતા, ગૌબ્રાહ્મણ
પ્રતિપાલ હતા, અને કિદાર સ્વભાવના હતા, તેથી સર્વોત્કૃષ્ટ પર્વ સમગ્ર એક મોટું
છાલ કોણું મંગાવ્યું. કોળામાંથી તમામ બીઆ કાઢી નખાવ્યા અને તેમાં ઝવેરાત તથા
સોનાં મહેરો ભરી તેના ઉપર કોળાનો કાપેરો કકડો ચોડી દેઇ આણું કોણું હોય તેમ
તૈયાર કરાવી બ્રમણચર્માને બોલાવ્યો અને સંકલ્પ કરી ચોગ્ય દક્ષિણા સાથે તેને આપ્યું.
રાજાએ શુભદાન આપી બ્રાહ્મણનું લટકવાનું જાણ્યું. બ્રાહ્મણ કોણું લેઇને ઘેર આવ્યો;
સ્ત્રીને સમાચાર કહ્યા. ભાગ્ય ભૂલાવે છે તેથી તે બેળી કે કમો કોણું લાવ્યા. કોણું આપ-
વાની આશય કોષ સમજ્યાં નહિ, તઈ ક્યોં નહિ, બુદ્ધિ પહોંચાડી નહિ; અને વગર
નિચારે કોણું કાછીઆને ઘેર જુજ કિંમતમાં વેચી દીધું. “લાગ્યહીન નર કોડી ન પાવે.”

સંતોષચર્મા પ્રારબ્ધને પ્રજ્ઞ મનનારો હતો, પ્રારબ્ધની પ્રેરણાથી જ તે કાર્ય
કરતો હતો; તેને તે દિવસે બ્રાહ્મણ જમાડરાની મનોવૃત્તિ ચર્મ; તેથી સાહિત્ય તૈયાર કરાવી
શાકલાજી લેવા બ્રમણમાં આવ્યો. “દૈવેચ્છા ચલિયસી” પ્રારબ્ધ મિથ્યા થવું નથી.

પ્રારબ્ધમાં જે નિર્માણ થયેલું છે તેને બદલવા કોઈ સમર્થ નથી “જન જાને જાનકી નાથ પ્રાતઃકાલે કિં મવિષ્યતિ.” સપારમાં જે મુદતમાં રાખને રાજ્યાભિષેક થવાનો હતો તે જ મુદત વનવાસમાં ઉપયોગમાં આવ્યું! ભ્રમણશર્માએ જે કાછીઆને ઘેર કાળું વેચ્યું હતું તે જ કાછીઆને ઘેરથી શાક લેવાની સંતોષશર્માના પ્રારબ્ધે પ્રેરણા કરી. તેથી બધું ઢેકણે ભાવ પૂછતાં ફરતાં ત્યાં આગળ આવ્યાથી લેવાનો દહ સંદેહ થયો. શાક લીધાં તેમાં “ભ્રમણશર્માએ વેચેલું કાળું” પણ આવ્યું. ખોદે કાળ અને ભોગવે ભોરીંગ” એ ન્યાય પ્રમાણે ટેવ નાંખી ને રાગ પાસેથી અમૂલ્ય ક્રમ સંપાદન કર્યા છતાં, પ્રારબ્ધહીન ભ્રમણ શર્માપાસે કંઈ ન રહ્યું.

સંતોષશર્માને ત્યાં શાક સમારતાં જ્યારે કાળું કાપવામાં આવ્યું ત્યારે, તેમાંથી રાગએ આંખેલી તમામ વસ્તુઓ નીકળી. જેથી સર્વ ચક્રિત થઇ ગયા અને આશ્ચર્ય પામ્યા. તાત્પર્ય એ છે કે પ્રારબ્ધવગર કંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી. પ્રારબ્ધમાં હોય તો ગમે ત્યાંથી ગમે તે પ્રકારે આવી મળે છે.

વિશ્વનાથની વિખ્યાત વારાણસી નામે પ્રખ્યાત નગરી વિશ્વમાન છે. વારાણસીને કાશીપુરી અથવા બનારસ પણ કહેવામાં આવે છે. આ નગરીમાં ધનપાળ નામે વૈશ્ય વર્ગમાં એક મોટો વ્યાપારી વસતો હતો. તેને બે કન્યાઓ હતી. તેમાં એકનું નામ વીરમતી અને બીજીનું નામ ભાગ્યવતી હતું.

કન્યાઓ ઉમરસાથક થઈ, ત્યારે ધનપાળ શેઠે તેમના પાણીચદણમાં વિચાર કરી પુત્રીઓને પાસે ભેલાવીને કથું, દીકરીઓ તમારે હવે પરદેશ જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે. તમારા સુખને સાંચ મેં થીમાનું શેઠીઆતું ઘર પસંદ ક્યું” છે.

વીરમતિ પિતાની પ્રકૃતિને અનુસરનારી હતી, તેથી કંઈ ખોલી નહિ, પરંતુ ભાગ્યવતીએ હળવે રહી કહ્યું. પિતાજી સુખ દુઃખ ભાગ્યવાદીન છે. ગરીબ ઘર તવંગર થયેલાં છે. અને શ્રીમાનું શેઠીઆના છોડાઓ બાપદાદાની છતી પુછ્યે રોડા જેવા રજગતા થાય છે. પ્રારબ્ધપાસે આકું પાંદકું છે. પ્રારબ્ધ કરે છે તે કાંઈ કરી શકતું નથી. વાચક! ભાગ્યવતીના વચન ગર્વભરેલાં સમજી ધનપાળ શેઠે ન્યાતમાં ગરીબ ઘર બોળી “તેનું લગ્ન ક્યું” અને વીરમતીનું લગ્ન પૈસાદાર પરેલીઆને ત્યાં કર્યું. સમય જતાં કેટલાકએક વ્યાપારી વણજારા લોકો પતિનપાવતી મગાને કિનારે શરતા ફરતા આવ્યા. વણજારા લોકો ધનાઢ્ય હોય છે, અને પોઠોમાં માવ સિલકત ભરી, દેશ પરદેશ ફરી, વ્યાપાર કરી પૈસા પેદા કરનારા હોય છે, એ તો સૌ કોઈ બધે બધે છે.

વણજારા લોકોના ગયા પછી ભાગ્યવતીએ એક દિવસ પ્રાતઃકાલમાં દાદશીપર્વણી હોવાથી ગંગામાં સ્નાન કરવા ગઇ. કહેવત છે કે હાથ પછી રૂં થશે તે બાળુવાને દેવો પણ અસમર્થ છે તો ગતુષ્ઠા ક્યાંથી બાળું “દેવો ન જાનાતિ કુતો મનુષ્ય :”

મણિકર્ણિકાના પાટકપર અનેક ગતુષ્ઠાની આવગવ નિરંતર ચંધા કરે છે; પરંતુ ત્યાં આગળ પડેલી વસ્તુને કોઈએ જોઈ નહિ, કદાપિ જોઈ હશે તો પથ્થરના પીની લીધી નહિ હોય. પ્રારબ્ધ વગરનાને પાસે પડેલી ચીજ પણ વિપરીત રૂપે જોવામાં આવે. અને પ્રારબ્ધવાનને વેગળે પડેલી વસ્તુ પણ અસલ રૂપમાં દેખાય છે.

ભાગ્યવતી ગંગા સ્નાન કરી પ્રેમપૂર્વક પરમાત્માનું સ્મરણ કરતી હેપરોક્ત દિવસે ઘેર આવતી હતી, તે વખતે વજુન્નરા લોકના ઉપડી ગએલા સ્વર્ગ તરફ તેણેએ સદાજ દષ્ટિ કરી, તો તેની દષ્ટિએ કંઈક ચક્રમક જેવો ચળકતો પથ્થર પડ્યો. ભાગ્યવતીના ભાગ્યનેા ઉદય થવાનો સમય સત્વર આવ્યો હતો, એટલે તે ત્યાં ગઈ અને ચળકતા પથ્થરને લેઈ ઘેર આવી; પતિના પગમાં પડી પ્રણામ કરી, તે ચળકતો પથ્થર પાસે મૂક્યો. પતિએ પત્ની પાસેથી હકિકત સમગ્ર ચળકતા પથ્થરનો સીકાર કર્યો. પરીક્ષકોને જોલાવ્યા. કોષ્ઠએ, દશ હજાર, કોષ્ઠ વીસ હજાર અને છેવટે સવા લાખની પણ કિંમત આંધી ભાગ્યવતીના પતિને આ પરીક્ષકોની કિંમત ઉપર વિશ્વાસ એટો નહિ, તેથી તે કલકતે ગયો, ત્યાં પણ જૂદી જૂદી કિંમતો મૂકવામાં આવી. જ્વેરાતની કિંમત અનુભવી વેપારીથી પણ કળી ચકાતી નથી; પરંતુ પરિણામે બાથુ રાજા રાજેન્દ્રનાથે તે રત્ન સવાપાંચ લાખ રૂપીઆ આપીને લેઈ લીધું. આ ઉપરથી કહેવાનું એટલું છે કે, પ્રારબ્ધમાં હોય તો ગમે ત્યાંથી ગમે તે મળી આવે છે. અને પ્રારબ્ધમાં ન હોય તો પ્રવાસ કરીને મરતાં પણ, વદકિંચિત્ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નહોતું; સ્વર્ગમાં કહેવાનું કે પ્રાણી માત્ર સૌ સૌ પોત પોતાના પૂર્વનાં પ્રારબ્ધ કર્મપ્રમાણે જે તે મેળવી શકે છે, અને ભોગવી શકે છે મમતાના મિથ્યા દાવો કરી પુરપાઈ કરનારી જે જે વ્યકિતઓ છે તેમના સામી નજર કરી તેમની પૂર્વની દરજ્જી ઉપહાસ કરીને અદૃષ્ટ હસે છે. માટે અદૃષ્ટનો આશ્રય કરી પ્રારબ્ધની પ્રેરણાથી પુરપાઈ કરવા પ્રયાસ કરવો એ જ ધેવશ્કર છે. અદૃષ્ટને માન્યા વગર છુટકો થવાનો નથી; તેથી અણુધાર્માં મંત્રોગોમાં મુખ મજો, કે દુઃખઃ મજો, શ્રીમાન્ થાજો કે, બુદ્ધિમારી બનો એ વખતે હવે શોક પામવાનું કંઈ કારણ નથી! કેમ કે દુઃખમાં મુખ અચાનક મળે છે અને મુખમાં દુઃખ એકાએક આવી પડે છે. આ દુઃખ મુખ વગ્ધેષ જેવાં હોય છે; જેથી તેને ફેરવવાને કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપચાર અનુકૂળ આવતો નથી.

પ્રારબ્ધપ્રમાણે માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, દીકરી, દીકરા, સ્નેહી સંબંધી કે પતિપત્ની વગેરે અન્ય સંબંધીઓ એક બીજાના પરિચયમાં નિર્મિત થએલા યોગ પ્રમાણે આવી મળે છે અને લેણદેણનો સંબંધ પૂરો થએ છૂટાં પડી જાય છે. જન્મ જડમાં થાય કે ચૈતન્યમાં થાય, નિર્જીવમાં થાય કે સજીવમાં થાય પરંતુ પ્રારબ્ધના યોગ આગળના આગળ જ ઉભા રહે છે.

તુલસીમાં કે બીલ્વદેશમાં જન્મ થાય તો પરમાત્માના આજ્ઞા ઉપર બેસવાનું મળે. સારા પાપાણુમાં જન્મ થાય તો તેની મૂર્તિ ઘડાવાથી હજારો મનુષ્યો નમન કરે, પૂજન કરે, દર્શન કરે, તેને અનેક પ્રકારના વૈભવોથી લાડ લણવે, પરંતુ એવા કોઈ પાપાણુમાં જન્મ થયો હોય તો તેને જન્મદામાં જન્મ ગાળવો પડે છે એક કુંભાર બે ઘડા જનાવે પણ પ્રારબ્ધાણુસાર એક કુંભ પૂળ કરી કોઈ સન્માર્ગમાં વાપરે છે અને બીજા વડાને કોઈ લેઈ જઈ મરનાર મનુષ્યની શાન્તિ સાર ચાગી બરીને ચિનામાં લાવીને ગોઠવે છે. વસ્ત્રમાં પણ તેનુંજ છે. એક વસ્ત્ર મૌરવિક કાર્પામાં વપરાય અને એક તરસ ચમના શરીરને આજ્ઞાન કરવામાં આવે. સુવર્ણનાં આમૂણ જનાવવામાં આવે તો શરીરને સોગા આવે અને પ્રતુને પહેરાવવામાં આવે તો પરમાત્માના સ્વરૂપને દેદિપ્યમાન કરે છે. અને સુવર્ણનો કડો મરનાર મનુષ્યના મુખમાં મુકવામાં આવે તો સ્મરણમાં જગતે રાખ થતું પડે છે, અર્થાત્ પ્રારબ્ધ એ તે જાતમાં જાય તો પણ વિવિધમાન રહે છે.

અગ્નિગ્રામી એક કહેવન છે, કે mai proposes and God disposes અર્થાત પુરુષાર્થ મને તેમજ હોય પણ પ્રારબ્ધ કામો વશ સર્વ છે, આપણી પાસે ખબરો પડેલો હોય છે પણ નશીબમા તે મળવાનો યોગ છે છે તો તે લેવા માટે પ્રારબ્ધ પ્રયાસ દેખાડે છે સર્વ ઠેકાણે ભાગ્ય જ આગળ ચાકે, કેમ કે સમુદ્રમ થન સમયે મહારેવને વિષ મળ્યું અને દરિને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ, દેલોનેન નિષ્ફળ નિવડ્યો અને દેવોને અમૃત મળ્યું. વહવાનળ અગ્નિને સમુદ્રનો આશ્રય છતાં શાન્ત થઈ નહિ, અતિવૃષ્ટિ છતાં આતક પડીને બળ જાડું નથી. અરુણને સૂર્યની ૧ છતાં પગ પ્રાપ્ત થયા નહિ ચન્દ્રશ કરના શિરકપર રહ્યા છતાં તેના ક્ષયવૃદ્ધિનો પ્રવલો નહિ એક વખતે એક હોલોને હોની વૃક્ષકપર બેસ્યા છતાં તે વખતે એક પારકિ બંધને તે વૃક્ષની હેડે આવીને છબો રહ્યો. અને માથા ઉપર આજ પક્ષી ઉડતો હતો તેદએ હોલાને કહ્યું કે હવે આપણો ઠાળ પાસે આવ્યો છે

યોગા વખતમા પાસે રાફડો હતો ત્સર્પ નિકળ્યો તેણે શિકારીના પગમાં કસ માર્યો, શિકારીના હાથમાથી માણુ છૂટકપક્ષીને વાગ્યું જેથી તે મરણને શરણુ લયો માટે દલુ છે કે દૈવી ગતિ નિચિ ખોટું નથી, સત્ય જ છે માણુસ ધારે નહ અને ચાર કહ.

પ્રારબ્ધ મર્મનું સર્વ ઠેકાણે પ્રાધાન્ય

કુન્દાયોન્યા કરામો દશરદ્વંડકારણ્યમાળા

ત્વાસો મારીચનામા વનકુન્દસીતાવહાર ॥

સુગ્રીવરામમંત્રી કલ્પવૃક્ષનિપિતોઽહ

યોઽર્થો સમાવનીયસ્તત્પ્રકિરકર્મો વિધાતા ॥ ૧ ॥

અયોધ્યાનગરી મ્યાં, ૧૫ દશરથ રાજામર્યદંડનુ દડકારણ્યમા પધારતુ ક્યાં ? ત્યાં વળી મારીચ નામનો સોનાનો મ્યાં ? સીતાનુ હરણુ થવું ક્યાં ? સુગ્રીવની સારે રામચદ્રની મંત્રી થવી આ શ્રાવ માટે મને મોકલવેલ ક્યાં ? માટે હનુમાન કહે છે કે રામચદ્ર જેના ત્રિશુલ પ્રારબ્ધને ટાળવા સમર્થ થયા નહિ

અર્થમાં એક કહેવત છે, કે *man proposes and God disposes* અર્થાત પુરુષાર્થ મને તેટલો હોય પણ પ્રારબ્ધ કમને વશ સર્વ છે, આપણી પાસે ખબરનો પડેલો હોય છે પણ નથીગમા તે મળવાનો યોગ છે છે તો તે લેવા માટે પ્રારબ્ધ પ્રયાસ દેખાડે છે. સર્વ દેશણે આમ જ આગળ ચાકે, કેમ કે સમુદાયન સમયે મહાદેવને રિય મળ્યું અને દરિને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ, રેનેલેખ નિષ્કળ નિવાસો અને દેવોને અમૃત મળ્યું. વડવાનળ અગ્નિને સમુદ્રનો આશ્રય છતાં રાત્રિ વધ નહિ, અતિશુષ્ક છતાં ચાતક પશીને જળ જડતુ નથી. આરુણને સૂર્યની ર છતાં પગ પ્રાપ્ત થયા નહિ અન્દરકરના શિરકપર રહ્યા છતાં તેનો કાવચદિનો પ્રવચો નહિ. એક વખતે એક હોલોને હોળી વસુદેવને લેઈ છતાં, તે વખતે એક પારધિ બંધને તે વસુદેવ હોડે આવેને જોઈ રહ્યો. અને માથા ઉપર પાળ પશી હડનો હતો. તેજો હોલોને કહ્યું કે હવે આપણો કાળ પાસે આપ્યો છે.

ચોલા વખતમા પાસે રાખેલ હતો 'લેખ' નિકળ્યો તેણે શિકારીના પગમાં ફસ માર્યો, શિકારીના હાથમાંથી માણુ છટકી પશીને વાગ્યું એથી તે મરણને સરણુ થયો માટે કહ્યું છે, કે દેવની ગતિ વિચિ ખોટું નથી, સસ જ છે માણુસ ખારે દહ અને યાર કંઈ.

પ્રારબ્ધ કર્મનું સર્વ દેશણે પ્રધાન

કુત્રાયોન્વા કરામો દશરુઢકારણમાગા

ત્વાસો મારોજ્જનામા વનકુજસીતાવહાર ॥

સુગ્રીવરામંત્રણી કજનકતનપિતોઽહં

યોઽયો સમાવર્તીયસ્તમકિરકર્મા વિશ્રાતા ॥ ૧ ॥

અર્થાધ્યાનગરી કર્મ, ૧૧ દશરુઢ રાત્રામયંદંતુ દંકારણમા પધારતું
કર્મ ? ત્યા વળી મારીત્ત નામનો સોનગ્રો કૃત્ય ? સીતાતુ હરણુ થતું કથ ?
સુગ્રીવની સારે રામચંદ્રની મૈત્રી થવી આ રુધ માટે મને મોકલવો કર્યા ?
ખારે દહમાને કહે છે કે રામચંદ્ર જેવા નિમ્મળ પ્રારબ્ધને દાગવા સમય, થયા નહિ.